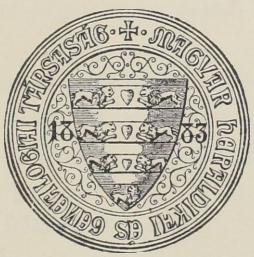
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL
TITKÁR.

HUSZONHATODIK KÖTET.

1908-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMVIII.

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Aldásy Antal	A Pérchy-család czimereslevele 1421-ből. *(Szines czimerképpel.)*	82
— —	Egy női rendjel tervezete II. Ferencz korában	166
Á. A.	A Marsovszky-család czimereslevele 1430-ból. *(Szines czimerképpel.)*	137
Csoma József	A magyar heraldika első két százada. *(Egy tábla-melléklettel.)*	1
Daróczy Zoltán	Néhány dunántúli család eredete és leszármazása	83
— —	A Suky-család leszármazása a XVI. század közepéig	139
— —	A Karcsayak	175
Fejérpataky László	A harmadik festett armális. *(Szines czimerképpel.)*	25
Kállay Ubul	A nagyváradi káptalan 1291-diki pecsétje	138
— —	A Nelipicsek származásrendjéhez	142
— —	Szarvashiba Knauz kortanának egyik naptárában	142
— —	Négy gyanus garamszentbenedeki oklevélről	185
Nagy Géza	Szent István vérsége és a magyar kútforrások. *(Három közlemény)*	14, 110, 145
Pór Antal	Opuli László herczeg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendéhez	30
— —	Nelipics fia, Iván, barsi főispán 1369	33
Dr. Schiller Bódog	Mikor keletkezett a Blagayak hamis grófsági levele?	75
Sörös Pongrácz	A Turos familiáról	27
— —	A Himelreich és ezzel rokon családok czimereslevele	180
S. Székely Lajos	A Somosdi Székely-család. *(Egy czimerképpel és egy genealogiai táblával)*	157
Thallóczy Lajos	Balkáni (déli-szláv) és magyar czimerek és pecsétbeli emlékek *(Két közlemény, 66 szöveg közti képpel.)*	49, 97
Thalÿ Kálmán	Rodostói nemeslevél Rákóczitól 1728	11
Vértesy Jenő	Arany János heraldikája	69
Dr. Wertner Mór	Az Oszlári és Pelbárthidai Majsfi-család eredete	64
— —	Ladamér esztergomi érsek származása	86
— —	Földvári és Pataji Zuborok	87
— —	Ujabb nemzetségi kutatások. *(Egy közlemény.)*	122
— —	Adalékok három középkori czimereslevél ismeretéhez	186
* * *	Ujabb czimereslevelek a M. N. Múzeum levéltárában	~~181~~ 187

2. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései 35, 44, 89, 143, 190

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi működéséről. Áldásy Antal-tól 36

† Schönherr Gyula 33

Szakirodalom. Friedrich Endre. A veszprémi szent Anna-kápolna története. Ism. DARÓCZY ZOLTÁN --- 48
Corbierre A. J. Dictionnaire de Sigillographie --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 48
Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje olim «Campus Zagrabiensis» dictae. Ism. Dr. SUFFLAY MILÁN --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 90
Wolkenstein Ozwald Góbert gróf leszármazása. Ism. JAKUBOVICH EMIL --- --- --- --- --- 90
Genealogiai Füzetek V. évf. Ism. B. Sz. L. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 91
Der Deutsche Herold. XXXVIII. évf. Ism. —Y —L --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 92
Jahrbuch der k. k. Herald. Gesellschaft «Adler» 1903. Ism. Á. A. --- --- --- --- --- --- --- 93
Monatsblatt «Adler». Ism. * * * --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 95
Gábor Gyula, A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Ism. B. Sz. L. --- 143
Br. Kervyn de Lettenhove, La toison d'or. Ism. Σ. --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 144
Dr. Bruckner Győző, Késmárk szabad királyi város műemlékei. Ism. I. G. --- --- --- --- --- 191
Ad. M. Hildebrandt, Wappenfibel. Ism. —Y --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 192
Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch. Ism. * * * 192
Bocskay hadi népe. Nyilatkozat CALAMUS dr.-tól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 95

A MAGYAR HERALDIKA ELSŐ KÉT SZÁZADA.

I.

Az ázsiai pusztákról, állomásról-állomásra, mai hazájába bevándorolt magyar nép, a honfoglalással olyan népek és nemzetek szomszédságába került, melyeknek társadalmi, vallási, erkölcsi, hadi élete az övével élénk ellentétet képezett. Idegen elem lett több, már századok óta más irányban fejlődő államok közé ékelve s hogy itt létjogot nyerjen s fennállhatásának alapot teremtsen, kénytelen volt akarva nem akarva, a szomszédos államok társadalmi, vallásos, erkölcsi és hadi életmódjához alkalmazkodni és azt lassankint elsajátitani. Le kellett mondania régi, nomád vándor életéről s állandó államalakitáshoz kezdenie, le ősi pogány vallásáról és felvenni a már az európai államokban általánosan befogadott keresztény vallást, erkölcsi életét ezen uj vallás erkölcstanához kellett alkalmazni és a hadviselésben is az adott körülményekhez mért változtatásokat is meg kellett tennie, hogy hadjárataiban sikerrel működhessék s megvédelmezhesse ujonnan elfoglalt hazáját.

Az ilyen nagy társadalmi átalakulások nem jártak nagyobb belső zavarok nélkül, soká ellentállottak a megszokás, a firól-fira átöröklött hagyományok és a faji természet.

Nagy szellemi simulékonyságról tesz azonban tanuságot az, hogy a puszták vad fiai, pár száz év lefolyása alatt, ellenséges indulatu, intézményeikben, szokásaikban eltérő államok közé ékelve, ezeknek megfelelő, ezekkel minden téren versenyző államot tudtak alapitani.

A nomád, sátrak alatt élő, nyájait legeltető, vidékről-vidékre vándorló nép, helyhez kötött, földmiveléssel foglalkozó, állandó lakásu néppé alakult, az elfoglalt területeket székek, nemek és ágak szerint felosztotta, a legyőzötteket részben meghódoltatta, részben rabszolgákká tette. Ezektől megtanulta a földmivelést, mely lassanként helyhez kötötte, hol a nomád élet egykori sátrait állandó lakóház helyettesitette elébb sárból, majd fából, végre kőből.

De előbb a külföldre tett rablóhadjáratok dicstelen századának kellett lefolyni a vezérek korában, sok magyarnak kellett elvérzeni messze idegenben, a mig a békésebb munkásság ezen időszaka bekövetkezett.

A békés állapotokat növelte a szeretet és türelem vallásának, a kereszténységnek behozatala. Géza vezér megtérése megnyitotta Magyarországot a hittéritőknek, kik eddig ide a magyarok vad erkölcsei miatt nem mertek bejönni, és működésüknek fényes eredménye lett. Majd később Géza vezér már a keresztény vallás szelid erkölcseiben nevekedett, nagy reményekre jogositó ifju örökösének a későbbi szent királynak Istvánnak, a bajor uralkodóházból szemelt ki menyasszonyt, ennek kiséretében fényes lovagok érkeztek hazánkba, hogy itt uj hazát nyerjenek: a Hunt-Pázmánok, Tiboldok, Jákok.

A krónikák egynémely lovagnál még a fegyveresek számát is leirják, melyeknek élén az idegen lovag, gyakran kalandvágyból uj hazát jött keresni. Kétségtelen, hogy ezeknek zászlóján is volt már jelvény, mely összetartotta idegen földön tett utjában a kalandor csapatot, de ezek egynémelyikéből nem származtak a későbbi nemzetségi czimerek. Az idegen lovagok beköltözése már az első Árpád királyok

alatt megkezdődött. A Hunt-Pázmánok, Guthkeledek, Oslok, Vecelin utódai, másfélszáz, száz évvel a heraldika kezdete előtt magyarokká lettek, de ennek daczára nem ők alakultak át szokásban, modorban magyarokká, hanem az akkor műveltebb nyugat szokásait, melyeket ők itt a távolban is megtartottak, igyekeztek uj hazájukban is meghonositani. Az összeköttetést régi otthonukkal könnyü volt fenntartani s az ottani haladással lépést tartani, mert az Árpádok alatt az érintkezés Németországgal hol hadjáratokban, hol békében folyton fennállott.

Nyugaton már a XI. században Franciaországból kiindulva szokásba kezdenek jönni a harczjátékok, tornák s ezzel a lovagkor kezdetét vette. A lovag a hadviselésben is inkább tornamérkőzést, mint vérengző, kiméletlen viaskodást szeretett látni, a nyilat gyáva ember fegyverének tartotta, mert messziről támadja ellenfelét és csak azt a harczot becsülte, melyben ember ember ellen, szemtől szembe száll sikra, nem bizva másban, mint önerejében, Istenben és ügyének igazságában.[1]

Ez időtájt azonban még külföldön sem voltak czimerek. De mihelyt ott használatba jöttek, az itt élő, idegenből származott lovagok is felvettek egy egy családi jelvényt, még pedig azonnal maradandó és állandó jelvényül, hogy annál biztosabban jelezze távol idegenben az ujabb hajtások összetartozását.

Példát nyujtottak nékik erre az akkor beköltözött idegen lovagok, a mikor már nyugaton szokássá vált a czimer viselése. Ezek már magokkal hozták családi jelvényüket és viselték azt származásuk és otthon maradt rokonaikkal való összeköttetésük feltüntetésére.

Ha a családi összeköttetéseket ezen régi századokból ismernénk, nem egy ősi családi czimerünk hasonmását találnánk fel külföldi czimergyüjteményekben Giletfy Miklós nádor példájára, ki a franczia Castell grófokkal egy törzsből származott és közös czimerük századok mulva is hirdette a két család közös származását.

A magyar heraldika csiráját az idegen, beköltözött lovagok hatásában találjuk.

[1] Pauler: A magyar nemzet története az Árpádok alatt. I. 333.

II.

A magyar törvény nem ismert nemes és nemes között különbséget. De ha a törvényben nem volt is intézményileg elismert főuri országrend, annyival inkább volt az a gyakorlati életben, a hol nagyon is éles határvonal választotta el az előkelőbb nemességet a köznemesektől. A válaszfal a vagyon volt, ezzel járt a hatalom, a befolyás, a befolyással minden nagyobb egyházi és világi méltóság magukhoz ragadása és betöltése, a királyi udvarhoz való járatosság, befolyás a királyra és környezetére.

A szegényebb nemesség között, mely otthon, vidéken élt patriarchalis egyszerüségben, és vagyona, felosztás által, minden ujabb generáczionál jobban fogyott, hiába támadt bármely istenáldotta tehetség, ez parlagon maradt vidéken, a középszerüségből soha ki nem emelkedett s mint kivétel, még századok multával is, valódi legendai alakká vált a köznemes Kinizsy Pál, kit kiváló tehetségei hadvezérré emeltek és az ujdonsült nemes fia Bakócz Tamás, ki az ország legmagasabb egyházi polczára emelkedett.

Ezen vagyon, — befolyás, — hatalom alkotta főnemességet a bevándorlott lovagok s egyes magyar nemzetségek képezték. Amazokat a király azonnal kegyeibe fogadta, előkelő állásokba helyezte, nagy birtokokat adományozott nekik, ezek azon ősmagyar nemzetségek maradványai voltak, melyek a vezérek kalandos korát túlélték s melyek már az első foglaláskor nagy birtokok uraivá lettek.

A válaszfalat, mely a fő és kisebb nemességet egymástól elválaszto ta, még inkább észrevesszük, ha a magyar heraldika ezen ősrégi korszakát tanulmányozzuk.

Hogy a czimer őseredetiségében hadi jelvény volt, ezt már neve is bizonyitja, mely minden nyelven fegyvert jelent. Ezt bizonyitja az, hogy azt a hadi felszerelések egyes darabjaira: zászlóra, paizsra és sisakra festették. Igy lett az ősi jelvény Magyarországon elsőben is a zászlón alkalmazva, midőn az Árpádkorban a főurak saját zászlós jelvényeik alatt vezették csapataikat a király zászlója alá a királyi seregbe.

Az Anjou királyok I. Károly (1323.) és Nagy Lajos (1351.) megteremtették a banderiális rendszert. Ez egyrészt bizonyos hűbéri jelleget ho-

zott be a hűbérmentes magyar intézmények közé, a mennyiben a birt vagyon nagysága szerént kötelezte a vagyonosabb nemességet banderiális csapatok kiállitására és ezen — a középkorban — legfontosabb köztevékenységnek: a hadviselésnek egyedüli alapjául a birtokot tette, más részt még élesebben meghuzta a választó vonalat, a nagy és kisebb nemesség között.

Banderiumaikat az egyes főurak, saját zászlóik alatt vezették s ha tekintetbe vesszük, hogy ezen korban, a XIV. században a zászlók nem a családi czimer szineit jelenték, hanem magát a családi czimert ábrázolták, elképzelhetjük a banderiális rendszer fontosságát a magyar czimerek fejlődésére.

A magyar czimerfejlődésre nézve egy másik fontos lépés volt az, midőn pompakedvelő s az akkori európai müveltség szinvonalán álló Anjou királyaink, a müvelt nyugat mintájára a harczjátékokat — tornákat — nálunk is meghonositották.

Ezen intézmény nálunk ismét élesebbre vonta a határvonalat a vagyonosabb és szegényebb nemesség között. Ez utóbbi, nem birván olyan fényt kifejteni, minő a harczjátékokban való részvételnél szokásban volt, visszahuzódott a fényes tornaünnepélyektől, de nem is igen vágyódott azok után s ez is miként a főhivatalok a vagyonos nemesség kizárólagos birtokába ment át, különösen a XV. század elejéig.

Külföldön megvolt a törvényileg szabályozott torna-nemesség, nálunk nem, külföldön egy kiváltság volt az, hogy ki vehetett a tornákban részt és torna-társulatok alakultak a lovagszövetkezetekből, a kizárólagos tornanemesekből. Igy alakult Németországban a sváb, rajnai, frank és bajor lovagokból azon 12 tornatársaság, melyek a medve, agár, egyszarvu, kopó, hal, koszoru, csatt, kőszáli kecske, szamár, korona és sólyom jelvényei alatt egyesültek. A tornatársaságok jelvényeit a tagok lánczokon, vagy mint lánczokat, nyakukon viselték, a mely utóbbi esetben az egyes lánczszemek magokat a jelvényeket ábrázolták. A lovagszövetségek és a tornatársulatok jelvényeinek viselése képezi alapját az érdemrendek viselésének.

Magyarországon különvált tornanemesek nem voltak s igy tornalovagtársulatok sem alakulhattak, a külföldön divó tornaszabályok sem mentek át a nemzet vérébe, de hogy ezek, az Anjou királyaink alatt rendezett harczjátékokon szigoruan betartattak s világosan bizonyitják a nálunk is erősen divatba jött sisakpecsétek.

Később az Anjou ház kihaltával és Zsigmond király külföldi utjai után, a magyar tornaszabályok mindinkább eltávolodtak a nemzetközileg divó tornaszabályoktól és a tornák apránként a nemzeti sajátságokhoz idomultak. Bernardon de la Broquière 1433-ban Magyarországban tett utazásáról irott naplójában, egy Budán tartott harczjátékról igy emlékezik meg:[1] «A nagy gróf (Garay Miklós nádor) fiát láttam részt venni a lovagjátékban, *melyet az ország szokásai szerént tartottak*, kis lovakkal és alacsony nyergekkel. A bajnokok gazdag diszruhát viseltek, és igen rövid lándsákkal küzdöttek. Ez igen kedves és gyönyörködtető látvány. Ha a küzdők összecsapnak, kell, hogy mindketten, vagy legalább egyikök földre bukjék. Itt azután biztosan megtudhatni, ki birja a nyerget jól megülni.»

«Midőn az arany pálczáért küzdenek, a lovak mind egyforma magasak, a nyergek szintén egyenlők és sors által huzatnak ki, a mérkőzés páronként történik. Ha a két küzdő egyike kiesik, a győzőnek ki kell lépnie és már nem küzd tovább.»

A sisakpecsétek, — mint fentebb emlitettem, — a tornaszabályok szigoru betartásának legnagyobb bizonyitékai.

A tornamérkőzéseket megelőző szertartások között, a legfontosabbak egyike az ugynevezett sisakvizsgálat (Helmschau) volt, midőn a tornákat megelőző napon a bajnokok apródjai és fegyverhordozói egy a végre kijelölt teremben sorba állitották uraik sisakját, sisakdiszeikkel, hogy a heroldok és a közönség megbirálhassa és ellenőrizhesse. A sisakvizsgálat jelenete Grünenberg czimerkönyvében és Rüxner «Turnierbuch»-jában képben van ábrázolva.

A sisakpecsétek egyenesen a harczjátékok eredményének tekintendők. A sisakvizsgálat egy bizonyos fontosságot és előkelőséget adott a sisakdiszeknek, divatba jöttek, a czimertulajdonosok örömest mellőzték pecséteiken a paizsczimert és arra teljes, vagy paizsczimerük helyett csak czimerük sisakdiszét vésették.

[1] Szamota István: Régi utazások Magyarországon 961.

Hogy pedig a sisakpecsétek, a harczjátékok sisakvizsgálatának eredményei, mutatja az is, hogy a harczjátékok letüntével, mintha elseperték volna, a XV. századon tul, sisakpecsét még csak elvétve sem jön többé elő.

III.

A magyar heraldika, fejlődése legrégibb korszakában, a legtisztább nyomokon haladt. Fényes bizonyságai ennek az eddig kikutatott nemzetségi czimerek. Ezek felerészben, magyar nemzetségek jelvényei, de az idegenből beköltözött lovagnemzetségek egy része, a heraldika kialakulásával, már hazánkban vette fel nemzetségi jelvényét.

A nemzetségi czimerek abban is példányai a legrégibb klasszikus heraldikának, hogy a sisakdisz, mindazon czimereknél, a hol azt ismerjük, ugyanaz, a mi a paizsalak. Hogy ez a legtisztább elrendezés, azt épen a czimer természete bizonyitja. A czimer mint jelkép épen azért alakult, az képezte létjogát, hogy az egyes egyéneknek, főuraknak, csapatvezéreknek megkülönböztető jelvénye legyen. Ezért himezték, festették a jelvényt elébb zászlókra, majd paizsokra, ruhákra, lótakarókra és a sisakokra is. Ettől egy lépés volt, hogy azokat ne ráfessék a sisak oldalára, hanem, hogy jobban kidomborodjék, messzebb legyen látható, tetszetősebb alakot nyerjen, plasztikus alakban erősitették azokat a sisak tetejére. S ha ez plasztikus alakban nem volt kivéshető, plasztikus segédsisakdiszekre festették.

Az ősi jelvény a sisakdiszen ismétlődve, lett azután a teljes czimer legrégibb, legtisztább alakulása.

Senkinek sincsen szüksége két jelvényre, melynek egyike a paizson, másika a sisakon legyen; a kettős jelvény alapjában ellenkezik a tulajdonképeni czimer fogalmával és hogy a sisakdisz egyezése a paizsalakkal legkorrektebb kifejezése a czimer fogalmának, bizonyitja az, hogy egyes nemzetek, minők a franczia, az olasz, mellőzik a paizs-czimertől gyakran elütő, hivalkodó sisakdiszeket, csak a paizs heraldikáját művelik, ezzel adván kifejezést annak, hogy ha a czimer megkülönböztető jelvény, annak egységesnek kell lennie.

Természetes, hogy a változatosságot szerető emberi izlés, ezen is hamar változtatott s a paizsalaktól eltérő sisakdiszek, a paizsalakkal egyező sisakdiszeknél nem sokkal fiatalabbak. Már a zürichi czimertekercs czimerei között is számosat találunk olyant, a melynél a sisakdisz a paizsalakhoz, semmi vonatkozással sincs.

A czimerek ábrázolásánál ezen egész korban a legnagyobb egyszerüséget tapasztaljuk. A heraldika s czimer iránt nem fogékony magyar nemesség csak társadalmi kényszerből vette fel a czimert s ugy volt azzal, mint a járni tanuló gyermek, ki az első megtett lépések után még nem mer tovább haladni. Nem volt meg a nemzetnél a vágy és hajlam, hogy azt tovább fejlessze. Ugyanazokat az egyszerü czimeralakokat találjuk a XIV. század végén is, a minőket a legrégibb czimeremlékeknél.

Ha ezen korból komplikáltabb szerkezetü czimert látunk, az biztosan nem magyar eredetü, nem a magyar heraldika befolyása következtében állott elő. Ilyenek Baboneg István négyelt paizsa 1308. évből, István kőrösmegyei comes osztott paizsa 1327-ből két önálló czimeralakkal és az olasz eredetü Drugeth Vilmos nádor czimere 1328-ból, melynek pólyája is rakott s a paizs mezejét alul, felül, egymástól független czimeralakok foglalják el.

A magyar heraldika nemes egyszerüségének daczára, már ezen korban is mutatkoznak azon naturalisztikus irány kezdetleges csirái, a mely a későbbi magyar heraldikát általánosságban jellemzi. Már korán a XIV. század utófelében jelentkezik azon kizárólagos nemzeti sajátság a heraldikában, midőn az egyszerü czimerképeket: a rózsát, a liliomot, a csillagot, melyek eddig lebegő helyzetben ékesitették a czimerpaizsot, azoknak mintegy támaszt keresve, egy kar markába helyezték. A kar volt a magyar heraldika naturalisztikus irányának első képviselője, később annak legnemzetiesebb czimerképe, ugyis mint paizsalak, ugyis, mint sisakdisz és segédsisakdisz.[1]

Ezen irány továbbfejlődése s mintegy természetes következménye lett aztán, hogy ezen szépen stilizált rózsák és liliomok elvesztették szigoru heraldikai formájukat, száras, leveles növényekké lettek s igy illeszkedtek a pánczélos kar markába.

[1] «A kar a magyar heraldikában.» Turul XVI. 14.

Egerváry Mihály vasmegyei alispán czimerében 1365. évből meztelen kar három leveles galyat tart.[1] Szepesy Jakab országbiró czimere az 1375, 1376. és 1377. években három pávatoll, felül középen öt- vagy hatágu csillagtól kisérve, de már 1378. évi pecsétjén a pávatollakat egy balfelé irányult könyökben erősen hajlott pánczélos kar tartja. A csillag kimaradt. Ezen czimernél az 1378. évvel pontosan meghatározhatjuk az időt is, melyben annak naturalisztikus átalakulása történt.

A naturalisztikus irány ilyen alakban való nyilvánulása már csak azért is sajátságos, hogy a midőn nem tűrte a paizsban a lebegő czimeralakot s igyekezett annak a karral egy természetes támaszt adni, megtűrte azt, hogy maga a támaszt adó kar legyen lebegő. Száz és száz példa van erre, ugy a régibb, mint az ujabb magyar czimerekben.

IV.

Az egyszerübb vidéki nemesség czimerviszonyait a XIV. és XV. század levéltári maradványai világitják meg. Hogy ezen igénytelen vidéki nemesség a czimerrel nem sokat törődött, ennek legszembeötlőbb bizonyitékai az oklevelek pecsétjein nagy számban fennmaradt emblemák.

A XIV. szazad folyamán a közigazgatás és törvénykezés lassanként oda fejlődött, hogy nemcsak a káptalanok, főpapok és országnagyok használták hivatalból pecséteiket, hanem a megyei közigazgatás főbb tisztviselői is. Az alispánok 3—4 biró társaikkal, egyszerre 4—5 pecséttel pecsételték meg kiadványaikat. Az alispáni kiadványok első nyomai a XIII. század végeig felvezetnek és nagy számmal jönnek elő a következő századokban. Első nyoma csaknem összeesik azon korral, melyben az uralkodók: I. Károly király és utódai egyes hiveik czimeret privilegium alakjában kiállitott oklevelekben pótolgatni és javitgatni kezdették. Ezen oklevelek, — armalisok — mint azt tudjuk, nagyon ritkák, de annál nagyobb volt azon nemesek száma, kik a multban, a mikor még szabadon vettek fel czimereket, nem lévén ilyenre szükségük sem hadban, sem a magánéletben, elmulasztottak czimert választani s a czimerhasználat kora őket czimer nélkül találta.

Ekkor a hiányt pótolni már nehéz volt, mert a czimeradományozás joga mindinkább az uralkodó kizárólagos jogává lett, ki czimerek adományozásával igyekezett pótolni az elmulasztottakat, de ezen pótlások csak elenyésző csekély számban fedezték az igényeket.

Az első armálisokat leginkább a király személyével közelebbről érintkező czimertelen régi nemes familiarisai nyerték, a mint az sok esetben még az armális szövegéből is kivehető, a távol vidéken lakó egyszerü nemesség még ekkor sem törekedett czimer után.

Pedig ezen vidéki nemességből kerültek ki a vármegye összes tisztviselői, köztük a megye feje: az alispán és biró társai, kik a XIV. század beköszöntésével reá voltak utalva pecséteik használatára.

Czimereik nem lévén, pecséteikre jelképeket vésettek s ezzel olyan általánosságban voltak kénytelenek, hogy az alispáni kiadványokra ütött pecséteknek legfeljebb tiz százaléka czimeres, a többi kilenczven százalék jelkép. Ezek többnyire rendes vagy tojásdad alaku körbe voltak foglalva. Képeik: csillag, kereszt, külön, néha együtt, csillag és félhold, virágok edényben vagy egy kar markában, szivek, néha karddal és nyillal átütve, kar karddal: a harczos férfi jelképe és még sok más, de leggyakoribb közöttük a liliom, a mely százféle változatban, külön, vagy más alakokkal összekombinálva, csaknem minden alispáni kiadványon előfordul.

Sajátságos, hogy a román faj ezen kedvelt czimervirága, melyet középkori heraldikánkban mint czimert csak a Győr nemzetség leszármazói használtak s Anjou királyaink alatt is csak azok, kiknek ők, mint saját czimerüket különös királyi kegyből adományozták, a jelképek, emblémák leggyakoribb ábrázolata.

Későbbi heraldikánkban is ritkán kért és ritkán adományozott czimerkép. Csak Kassaváros nemesitett polgárainak czimereiben látjuk a három egymás mellé helyezett liliomot, mint emlékeztetőt szülővárosukra, családjuk bölcsőjére, mely azt még 1369-ben kapta különös királyi kitüntetés jeléül czimerébe Nagy Lajos királytól.

Ezen emblémák pótolták több, mint kétszáz esztendeig a valódi czimereket, a mely idő alatt,

[1] Orsz. ltár. DL. 25. 825.

száz számra találjuk azokat a megyei kiadványok rongált pecsétein, különböző alakokban és különböző elhelyezésben. Gyakori nyomai a XVII. századba is benyulnak.

Nagy változást idézett elő a sablon-czimerekben az I. Mátyás királyunk alatt beállott szorosabb érintkezés Olaszországgal. Ezen érintkezés eredménye nemcsak az olasz reneszánsz korai meggyökeresedése lett nálunk a művészetben, épitészetben, heraldikában, de divatba hozta a művésziesen vésett olasz intagliók használatát a pecsétgyürükben. Ezek nemcsak a szokásos liliomokat, rózsákat, kereszteket szoritották ki részben, de szivesen használták olyan nemesek és főurak is nemcsak magánokirataikon, hanem nyilvános és történelmi fontosságu okiratok megpecsételésénél is, kiknek czimerét már pár százados pecsétek után ismerjük.

Ezen sablonok és emblémák közül, melyek eleinte kör vagy ovál alakba voltak foglalva, később sok paizsba került s egyes családok állandó czimerévé váltak. Czimerkönyveinkben százával találhatók az ilyen eredetü családi czimerek, melyeket a folytonos használat szentesitett s melyeket tulajdonosaik ma csak olyan joggal és hitelességgel használnak, mint azok, kiknek czimerei ékesen festett armálisban lettek adományozva.

A magyar nemesség egy tetemes részének, czimertelen állapotát még inkább igazolva látjuk, ha végig nézünk Árpád és Anjou királyaink idejéből reánk maradt czimereinknek s az azokat viselő családok sorozatán. Ezekből arról győződünk meg, hogy az emlitett korból, csak főuri családjaink czimereit ismerjük, — egy, két vármegyei alispán czimerének kivételével, — csak azokét, kik az ország főméltóságait viselték, kik az ország zászlósai, bánjai, vagy legalább is főispánok voltak, kik saját zászlóik alatt vezették banderiumaikat s magas hivatalaikban saját pecsétjeikkel erősitették meg kiadványaikat.

Heraldikai szempontból a zászlós urak czimeres pecsétjei között is három különbözőt találunk.

Egyik, a hol a tulajdonos zászlós ur mint olyan, magas állásában is hű maradt családi jelvényéhez s hatalmi állását csak pecsétjének köriratában tüntette fel. A másik, ahol a pecsét-tulajdonos ősi czimerét egyesitette az ország czimerének bizonyos részletével, mint hatalmi jelvénynyel [1] és a harmadik a midőn a hatalmi jelvény teljesen leszoritotta a pecsétről az ősi jelvényt.[2]

A pecsétek érdekessége is ezen osztályzatok szerént idomul. Legfontosabbak azok, a melyeken érintetlenül marad a családi jelvény. A családi czimer kifürkészhető a hatalmi jelvénynyel egyesitett pecsételknél is, de ott hol a hatalmi jelvény teljesen kiszoritotta a családi czimert, ez utóbbinak megismerése a heraldika nagy kárára egyes esetekben teljesen elveszett. Igy veszett el az Igmánd nemzetségből származott Lőrincz vajda s a Debreczeni Dózsa nádor családi czimerének megismerése.

V.

A magyar heraldika kutforrását a XIV. század végeig csaknem kizárólag a pecsétek képezik. Ezekből is részint a hosszu, mozgalmas idő, részint az anyag romlandósága következtében kevés maradt reánk. Sok hézag maradt arra nézve, hogy ezen korból nemzeti heraldikánknak teljes képét lássuk és ennek teljesebbé tételére, más egyéb kutfők sem segédkeznek.

A sirkövek sok változáson mentek át, a mig a heraldika kutforrásaivá váltak. Elébb hosszukás négyszögü sima lapok voltak, melyeknek sima lapjára az elhunyt nevét s olykor elhalálozása évét vésték. Később a XIV. század folyamán, igyekeztek a sirkő sima lapját dekorativ czélokra felhasználni, s a legenda azt csak mint keret köritette. A sima lapra az egészet betöltő keresztet vésték, melynek stylja az akkor divó izlésben volt tartva, sőt akkor jelentkeztek már az alakos sirkövek is, kivált egyháziaknál, a hol az elhunyt főpap vagy apáczafejedelemnő alakja a sirkő sima lapjába mélyitve, mintegy körvonalozva volt bevésve. De ugy a kereszttel, mint az elhunyt alakjával diszitett sirköveknél hiányzott a heraldikai elem: a czimer.

[1] Ilyenek: id. Roland nádor, 1255., ifj. Roland nádor 1299., Mihály Marhard fia 1311., Olivér tárnokmester 1347., Kanizsai István 1363., Pásztohi János országbiró 1395., Ilsvai Leustach nádor 1396. évi pecsétjei.

[2] Ilyenek: Miklós erdélyi vajda 1280., István alországbiró 1250., Mokján nádor 1286., Demeter comes 1299., Omode nádor 1299., Lőrincz vajda 1304., Dózsa nádor 1322., Tamás erdélyi vajda 1321—42., Nekcsey Demeter tárnokmester 1335. évi pecsétjei.

A XIV. század közepe felé a sirkövekre vésett keresztekre czimerpaizsokat véstek, a melyek azokon mintegy függeni látszanak, ezekre városon az elhunyt polgár monogrammját, falun a földesur czimerét vésték.

A sirkövek alakulásában, a heraldikára nézve a legfontosabb lépés a XIV. század második felében következett be, a midőn azokról a keresztek elmaradtak s a sirkő egész sima lapját az elhunyt teljes czimere töltötte be. Ezzel egyidejüleg szokásba vették, hogy az alakos sirkövekre is rávésték az alak mellé alul vagy felül az elhunyt czimerét.

Ezzel a sirkövek a heraldika első rangu forrásává váltak, mert a reájuk vésett czimerek s a sirkő legendája, a melyek egymást kiegészitették, feltétlenül hitelesek voltak.

Minden fajtából maradt reánk, de csak mutatóban egy-kettő. Olyan, a hol a czimerrel ellátott paizs a keresztre van függesztve egy van a kassai dóm sirkövei között, egy paizsba foglalt sisakczimer, képe sárkány, egyező a Hermann nemzetség ősi czimerével. Kereszttel összekombinált a zsegrai sirkő is, szokatlan figurális elrendezésével, mindkettő évszám és legenda nélkül. Az alakos sirkövek közül Czudar László apát sirköve maradt meg Pannonhalmán az 1372. évből, a tisztán czimeresekből: Bebek Györgyé 1371. évből Görgőn, Gagyi Lászlóé 1382-ből Felső-Gagyban és Vlebach Györgyé 1392-ből a lőcsei nagytemplomban.

Ha talán egy-kettő kimaradt is a rövid sorozatból, vagy ujabb kutatások egy-kettővel növelik is az ismertek számát, ez a szám mégis olyan csekély, hogy ezen korból származó sirköveinket, mint alig létező kutfőt kell tekintenünk középkori magán czimerkutatásainkra nézve.

VI.

A XIV. század közepén festették legrégibb — mondhatnánk egyetlen — czimeres kódexünket: a bécsi képes krónikát. Czimeres és nem czimerkódexnek mondottam azért, mert benne nem a heraldikai szempont a fő, hanem a krónikás, mégis reánk nézve épen ezen, ott mellékes heraldikai vonatkozások teszik főképen becsessé.

Ha tehát a bécsi képes krónikát heraldikai tekintetből méltatjuk, vagy biráljuk, nem kell szem elől tévesztenünk, hogy az első sorban képes krónika, s a heraldika itt csak mint dekorativ elem jött alkalmazásba. Ennek róvhatók fel ezen — a heraldika legfényesebb korszakából származott — képes kódex heraldikai hiányai.

A krónikairó a scytha faj eredetéről saját koráig, több évezred történelmét öleli fel, a melynek érdekesebb mozzanatait diszes miniatürökben festette meg. Az ügyes miniator azonban szintén elkövette azon akkor, s még századok multán is divó anachronismust, hogy néhány századdal régibb eseményeknél az ott szereplő férfiakat a saját korában használatos ruházatban és fegyverzettel ábrázolta. Ilyenképen a bécsi krónika összes festményei a XIV. század magyar udvari és hadi élet egyes mozzanatait tárják elénk s mint ilyen XIV. századi kulturtörténelmünk legbecsesebb forrása.

Miután a heraldikai momentumok ezen festett kódexben csak ornamentális jellegüek, csak az egyes képek élénkitésére, magyarázatára szolgálnak, a paizsok is, a melyekre festettek, nem czimerpaizsok, hanem a valóságban is használt hadi paizsok, az olasz tárcsák egy neme, felső karimájukon levágással a dárdák elhelyezésére. A paizsok ezen neme sohasem volt czimerpaizs. Alakjánál fogva sem volt alkalmas a paizsalakok befogadására, de a hol az ilyen paizsokat, akár a valóságban, akár műemlékeken czimeralakokkal ékesitették fel, azokra külön festették fel a czimert paizsával, néhol különösen a XIV. században, sisakdiszével és takaróival együtt.

Ezen eljárást már ezen kódex miniatürjeinél is feltaláljuk, a sz. László párbaját, vagy a mogyoródi csatát ábrázoló képen, hol a király paizsán, az ország kettős-keresztes czimere külön dülényalaku paizsba van illesztve.

A kódex többi czimere, külön paizs alkalmazása nélkül lett közvetlen a hadi paizsra festve. Épen ezért azok heraldikai szempontból sok tekintetben kifogásolhatók. Főhibájok, hogy a czimeralakok nem töltik be teljesen a paizs mezejét, a mely hiba a heraldika ezen legfényesebb korszakában szokatlan és feltünő; azok a mindig három szinárnyalatban tartott paizs középső, világosabb részére szoritkoznak.

Nem nagy számban vannak a kódexben heraldikai emlékek, ezért azokat becses voltuknál fogva egyenként is felsorolhatjuk és ismertethetjük.

Első egy vezéri férfiu alakja, zászlóján, mellén, paizsán egy varjuhoz hasonló madáralakkal. Ugyanez van Árpád vezér fehér hadi paizsára festve, fekete szinben két helyen is. Ez tehát a mesés Turul madár volna, az egyetlen magyar vonatkozásu nemzetségi czimerkép, de ez is, mint közös jelvény van feltüntetve (már a Hunoknál is!?) a hét vezért ábrázoló miniatürön, hol csak Árpád vezér hadi paizsán látható a turul madár, a többi vezér paizsa üres, mint a hogy ez nem is lehet másként, a heraldikát pár száz évvel megelőző honfoglalás korában, ha csak a középkori heraldikusok módjára fantasztikus, nem létezett czimerképekkel nem akarta felékesiteni az üres paizsokat. A miniatür festő ezen tartózkodó eljárása, nagyban neveli müve heraldikai hitelességét. Ezen hitelességre való törekvés feltünik Veczelin lovag képénél, kinek czimerét valószinüleg nem ismerte és paizsát üresen hagyta.

A többi czimeres paizs a beköltözött idegen lovagokra vonatkozik.

Az első czimeres alak Buzád lovag, fehér paizsán fekete szarvu veres ökörfő homlokcsontjával.

Következik (Héder) Hedrich lovag. Felső testét veres öltöny fedi, jobbjában veres zászlót, baljában fehér hadipaizsot tart. Mindhármon hatágu arany csillag látható, melyet balról egy befelé fordult holdsarló kisér.

Hedrich lovag ezen czimerénél a miniátor jól értesültsége nem vált be, mert nagyszámu, ezen lovag nemzetségére vonatkozó egyöntetü heraldikai bizonyitékok alapján tudjuk, hogy a lovagnak más czimere volt: veres és ezüstben ötször osztott paizs. De Hedrich lovag ezen tévesen festett czimerpaizsának is meg volt a maga heraldikai haszna, mert az rávezetett a Hunt-Pázmán nemzetség valódi czimerének megismerésére, a melyre nézve a heraldikusok, — talán épen ezen kódex festménye alapján, — az ujabb időkig, tévedésben voltak.

A negyedik czimeres alak Herman lovag, ki mintegy a harcz hevében, jobbjában hosszu egyenes pallosát ütésre készen tartja, testét fehér hadi paizsával fedezi, melyre arany sárkány van festve.

Ötödik Hunt lovag, jobbjában tartott veres zászlójára és baljában tartott veres paizsára fehér kutyafej van festve. Ezen czimerkép a Hedrich lovag czimerénél elmondottak után, egy önként festett beszélő czimernek bizonyult.

Olivér és Rathold testvér atyafiak egymás mellett állanak, jobbjukban a hosszu egyenes pallost leeresztve tartják. Egyik testvér felső öltönye fehér, nadrágja veres, baljában tartott hadi paizsa fehér, a másik testvér felső öltönye veres, nadrágja fehér, paizsa szintén veres, mindkét paizsra arany hárslevél van festve. Végül Poth lovag violaszin zászlóján és paizsán fehér lábu, fekete szinü, összetett szárnyu madár látható.

Ezen hat lovag czimeres paizsa képezi a régi képes kódex magán czimerekre vonatkozó összes adatait. Eltekintve a Héder-Hunt-Pázmán féle tévedéstől, négy esetben, a czimeralakokat tekintve, hitelesnek bizonyulnak adatai, két esetben nem. Hibás a Hunt-Pázmán-féle beszélő czimeralak és hibás Poth lovag czimere is, ki ujabb nyomozások szerint a Győr nemzetségből származott és ennek ősi czimere: kék paizsban arany liliom volt.

A czimeralakokra, sőt azoknak szineire nézve is, elég megbizhatóknak találjuk a bécsi képes krónika miniatürjeit. A későbbi adatok beigazolják ezek helyességét. Más elbirálás alá esnek a czimerpaizsok szinei. Itt a művészt kizárólag dekorativ szempontok vezérelték. Ezt bizonyitja az is, hogy a paizsoknál a kék szin teljesen hiányzik, holott a Hunt-Pázmánok — vagy a krónika szerént a Héderek — czimerpaizsa teljes bizonyossággal kék volt. De ezen szint a művésznek mellőznie kellett a kedvező hatás kedveért, mert minden egyes miniatür alapszinét a kék képezvén, ezen szint az ábrázolásoknál öntudatosan kerülte.

A dekorativ szándék még jobban kitünik Olivér és Rathold lovagok kettős alakjainál, hol a mi az egyiknél veres, az a másiknál fehér és viszont. Igy lesz egyiknek paizsa veres, a másiké fehér, holott a festő tudhatta azt, hogy a valóságban mindkét lovag czimerpaizsa egyenlő szinü volt.

Ha a kódexnek az idegen beköltözött lovagok czimereire vonatkozó dekorativ jellegü adatai megtürik is részben a birálatot, gáncsot és helyreigazitást, annál kifogástalanabbak azok, a melyek valódi heraldikai czélzattal festettek, minők az

egyes csatajelenetek zászlói: a német sassal, a magyar osztásokkal, vagy kettős kereszttel.

A nemzeti zászló használata különösen olyan csataképeknél jellemző, a hol magyar küzd magyar ellen, mint a mogyoródi és pozsonyi ütközetekben. Itt az egyik sereg az osztásos, másik a kettős keresztes zászló alatt küzd. Egyik a királyé, másik a herczegé. Érdekes volna tudni most hatszáz év multán, hogy valóban létezett-e ezen a király és ifjabb király között ketté osztott zászló? és hogy melyik használta az egyik czimerképet, melyik a másikat?

Kiválóan korrekt a kódex czimlapja, legfelül a király trónon ülő alakja, a magyar országczimer heroldalakját feltüntető köpenyegében épen ugy, mint ahogy az, az egy évszázaddal ifjabb «Armoire de la toison d'or» czimü franczia képes kódexben meg van örökitve.

Alól három csucsives rosettában, egyikben Nagy Lajos királynak kifogástalan szép, dőlt paizsba foglalt hasitott czimere, elől a magyar országczimer osztásaival, hátul az Anjouk arany liliomaival, a másikban annak sisakdisze a strucztollak közül előtünő strucz, csőrében patkóval, a paizsszineknek megfelelő kék-veres takaróval. A középső rosettában paizs nélkül, minden heraldikai kellék nélkül: Magyarország kettős keresztje.

Ez utóbbi ismét egy figyelemre méltó heraldikai momentum.

Az eszme, hogy a czimeralakokat paizskeret nélkül, diszitő motivumok gyanánt felhasználják, Olaszországban keletkezett. Ott már ennek a XIII. század végén van nyoma, az 1294-ben épült firenzei Santa Croce templom diszitményei között, a hol egy oszlopfőn az Alberti család czimerképét, az egymást keresztező lánczot, a czimerpaizsból kivéve szabadon alkalmazták.[1]

Veronában egy századdal később a Can Signorio della Scala siremlékén ugyanezt látjuk s ismét egy századdal később a XV. század végén, a római Farnese palotának kutján a Farnesek liliomát. Franciaországban a XVI. század elején lép fel e szokás XII. Lajos épitményein, mig Németországban csak a XVII. század elején találunk első nyomaira az Aschaffenburgi Johannisburgon, a mainzi érsek hajdani székhelyén.[1]

Hazánkban mint műépitészeti diszitő motivumot első izben, megelőzve nyugatot a XV. század utófelében találjuk Mátyás királyunk budavári palotájában.

A XV. század végeig, a mint azt már fentebb is elmondottam, a magyar heraldikának, miután a még nyugaton is ritkaság számba menő czimerkönyveink nem voltak, czimeres sirköveink nagy része elpusztult, egyedüli forrását a pecsétek képezik. De ezen egyetlen forrás is hű képét adja a czimerek fejlődésének hazánkban. Nehéz volt ezen fejlődés, mert nem volt meg a nemzetben az érdekeltség és a fejlesztő erő, de azért alakulásaiban lépést tartott a nyugat heraldikájával, mintegy önkéntelenül, minden valószinüség szerént elébb a beköltözött idegen lovagok hatása alatt, majd a pompakedvelő Anjou királyok korában a fényes udvari élet követelménye gyanánt.

A czimeralakok a legegyszerübb alakban voltak kölcsönözve az állat- vagy növényvilágból vagy egy-egy égi test alakjában. Ezen egyszerü jelvények, szinekben változtak ugyan, de egyszerüségükben megmaradtak, egészen a XIV. század végeig. Az eddig meghatározott 29 nemzetségi czimer, csaknem egészben képviseli a XIV. század végeig használt összes czimeralakokat. Ott van a sas, az Aba nemzetség czimerében, a melyhez társul még a Balog-Semjén, a Kaplyon és Miskolcz nemzetség s még vagy tiz más család[2] czimerében a sassal. A sas, a magyar heraldika fénykorának legkedveltebb czimerállata volt, épen olyan, mint a hanyatlás korszakáé az oroszlán. Egy-két czimeren: farkas, medve, bika, kutya, szarvas, a madarak közül: kakas, a Czikó család czimerében: angyal, az Olnodi Czudar nemzetség paizsán a csatt és egykét heroldalak egésziti ki a nemzetségi czimerek czimeralakjainak sorozatát s ezekkel az ezen korból ismert czimeralakok változatossága is nagyrészben ki van egészitve.

[1] Ledebuhr: Heraldisches aus Italien. — Festschrift zum 25. Jähr. Jubil. d. Vereins Adler.

[1] Zellner E. Herold. 1899. No. 5.

[2] Péter alnádor 1298; Tamás főispán 1299; János boldvakői várnagy 1300; Egyed fia István 1319; Nagymartoni Pál 1323; Mihály, bolondóczi várnagy 1328; Simon alországbiró 1339; Kecheő, pozsonyi várnagy (sisakdisz) 1362; István, Péter fia, gömöri főispán 1365; Kővágóörsi György, Miklós fia 1392.

A czimeralakok egyszerüségét nem tarkitották még czimertörések sem, ilyenek nyomai csak a legritkább esetekben tünnek fel. A midőn nyugaton a czimer, a XIV. szazad folyamán teljesen kialakult, a sphragisztikai emlékek tanusága szerént, a kialakulás nálunk is késedelem nélkül fellépett, de a sisakdisz egyszerüségben hasonlitott a paizsalakhoz, még a segédsisakdiszekből is csak a női törzseket, szárnyakat és bölény szarvakat fogadták el, de ezeket is csak a legritkább esetekben használták.

A XIV. század végeig, a magyar heraldika tartotta meg az ősi heraldika nemes egyszerüségét legjobban s az ezen korból származó czimer-emlékeink a klasszikus heraldika legszebb alkotásai közé tartoznak.

Emblémák sorozata.

1.	1353.	Henrik, Dénes fia krassómegyei alispán	Véghelyi gyüjt. Nemz. Múz
2.	1367.	Berkesnéniei Mihály mester borsodi alispán	Forgách ltár
3.	1389.	István comes Lack fia szepesi alispán	Tomka ltár. G. 8.
4.	1394.	Ugyanő, körirata S. MARK FILII SIMEONI	u. o. G. 10.
5.	1429.	Urbánfalvi János comes szepesi szolgabiró	u. o. G. 31.
6.	1429.	János comes Urbánfalvi Hank fia szepesi szolgabiró	Csoma ltár. Mariássy ltár.
7.	1432.	Mátyásfalvi Tóbiás	Mariássy ltár.
8.	1436.	N. N. szörényi al-bán	Sombory ltár. Nemz. Múz.
9.	1440.	Petkey László bodrogmegyei alispán	Zichy cs. ltár. IX. 6.
10.	1440.	Nagyvölgyi László bodrogmegyei alispán	u. o. IX. 6.
11.	1447.	N. N. abauji szolgabiró	Csoma ltár.
12.	1445.	Polyák zempléni alispán	Dessewffy ltár.
13.	1448.	N. N. bodrogm. alispán	Zichy ltár. IX. 186.
14.	1449.	N. N. bodrogm. alispán	u. o. IX. 223.
15.	1451.	Nagyvölgyi László vicze bán és Bodrog megye szolgabirái	u. o. IX. 293.
16.	1451.		« «
17.	1453.		« « IX. 309.
18.	1453.		« « « «
19.	1453.		« « » 360.
20.	1454.		« « « 442.
21.	1457.	Nyitramegye szolgabirái	« « « 539.
22.	1462.	Eszeni Chapy János zempléni alisp. s birótársai	Dessewffy ltár.
23.	1458.	Dobay Gergely kolozsmegyei alispán	Dessewffy ltár.
24.	1473.	Sárosmegyei szolgabirák	Csoma ltár,
25.	1474		« «
26.	1474		« «
27.	1474.	Roskoványi Miklós és Frichy Márton Sárosmegyei alispánok	Csoma ltár.
28.	1474		« «
29.	1474.	Sárosmegyei szolgabirák	« «
30.	«		« «
31.	«		« «
32	1475.	Szepesmegyei szolgabiró	« «
33.	«	Szepesmegye szolgabirái	Csoma ltár
34.	«		« «
35.	1479.	Ábrahámfalvi Damián szepesi szolgabiró	Forgách ltár. Nemz. Muz.
36.	1485.	Csantafalvi Crigh Janos comes szepesm. szbiró	Tomka ltár G. 43.
37.	1492.	Egyik szörényi al-bán	Sombory lt. Nemz. muz.
38.	1493.	Miklósfalvi Boch Márton szepesm. szbiró	Tomka ltár. G. 44.
39.	1497.	Csantafalvi Lőrincz comes szepesm. szbiró	Tomka ltár. G. 46.
40.	1518.	Spáczay Gáspár és Zele	
41.	«	Miklós Krasznam. alisp.	Sombory ltár.
42.	1503.	Fanchaly László abaúji alispán	Csoma ltár.
43.	1505.	Czenthefalvi Lőrincz comes szepesm. szbiró	Mariássy lt.
44.	1505.	N. N. abaúji szolgabiró	Csoma ltár.
45.	«	Abaúji alisp. és szbiró	
46.	«		Gábriel ltár.
47.	1508.	Abaúji alisp. és szbiró	Gábriel ltár.
48.	1513.	Gagyi Demeter abaúji alispán	Gábriel ltár.
49.	1518.	Mindszenthy Péter szol-	
50.	«	nokmegyei alispán és	
51.	«	társai	Sombory ltár.
52.	1520.	Szuhafői Rajnold bor-	
53.	«	sodmegyei alispán és	
54.	«	társai	Butykay levéltár.
55.	1521.	Mindszenthy Péter szol-	
56.	«	nokm. alispán és társai	Sombory ltár.
57.	1520.	Szemerey Mihály abaúji alispán és birótársai	Gábriel ltár.
58.	1520.	Szemerey Mihály abaúji alispán és birótársai	Gábriel ltár.
59.	1529.	N. N. borsodm. szbiró	Butykay ltár.
60.	1357.	Felsőnémeti Miklós abaúji alispán	Kassa v. ltára.
61.	1538.	N. N. abaúji szolgabiró	Csoma ltár.
62.	1544.	« « « «	« «
63.	1545.	F. R.	Sombory ltár.
64.	1547.	Abaúji szolgabiró	Csoma ltár.
65.	1547.	« «	« «
66.	«	Nicolaus Boglyas	« «
67.	1549.	Csatóházi Csathó István	« «
68.	«	Chamai Fábián Balázs	« «
69.	1555.	N. abaúji szolgabiró	« «
70.	«	Eőri Possay Gáspár ungi alispán	Both ltár.
71.	1573.	Thussay Mihály	Forgách ltár.
72.	1563.	S. J. ugocsai alispán	Gábriel ltár.
73.	1606.	Palay Boldizsár	Jakabfi ltár.
74.	1623.	J. T.	« «
75.	1633.	Borbély András	Tomka ltár,
76.	1637.	Dubraviczky Zsigmond	« « G. 121.

CSOMA JÓZSEF.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.
26.
27.
28.
29.
30.
31.
32.
33.
34.
35.
36.
37.
38.
39.
40.
41.
42.
43.
44.
45.
46.
47.
48.
49.
50.
51.
52.
53.
54.
55.
56.
J. M
57.
58.
59.
60.
61.
62.
63.
64.
65.
N. B
66.
C
67.
C
68.
69.
70.
71.
72.
73.
74.
B P
75.
76.

RODOSTÓI NEMESLEVÉL RÁKÓCZITÓL, 1728.

A *Turul* 1907. évi IV-ik füzetében (193. l.) R. Kiss István úr a Győrvármegye levéltárában őrzött armálisok közül ismertet és hasonmásban is közöl egy II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől kiadott, — nagy ritkaság számba menő — nemeslevelet, a vele, hűségén, számkivetésben élt magyar philosophus *Kiss István* számára kiállítva, a kiről a Franklin-társulat által közzétett Mikes Kelemen Törökországi Levelei díszkiadásához irt «*Történelmi Bevezetés*»-ünkben emlékeztünk meg tüzetesebben.

Nos, egy egészen hasonló Rákóczi-féle rodostói nemeslevéllel — vagyis inkább az ő hűségében élő («in ordinem Nobilium *a mandatis nostris*») nemesek sorába iktató levéllel — mi is szolgálhatunk, melyet ugyan egy más munkánk keretében utóbb szándékoztunk napvilágra juttatni: mindazáltal most már, mint érdekes *pendent*-ot, nem késünk e becses folyóiratban kiadni; mely is így szól:

«Nos Franciscus II. Dei gratia Sacri Romani Imperÿ et Transilvaniæ Princeps *Rákóczy*, partium Regni Hungariæ Dominus et Siculorom Comes, Dux in Munkács et Makovicza, Dominus hæreditarius de Saáros-Patak, Tokay, Regécz, Ecsed, Somlyó, Szerencs et Onod, etc. Præsentibus declaramus, quod in condignam considerationem sumptis fidelibus servitÿs Nobilis nobis dilecti *Joannis Baptistae Baronis de Vigouroux*, instantiaque ejus superinde facta, eundem munere Nobilium a mandatis nostris condecorare resolvimus. Præsentibus igitur intimamus et mandamus fideli nobis sincere dilecto primario stabuli nostri præfecto,[1] ut prædictum fidelem nostrum Joannem Baptistam Baronem de Vigouroux, secundum tenorem edicti nostri super hoc officio die 5-ta Januarÿ 1725. publicati, in ordinem Nobilium a mandatis nostris per præsentes adscitum officium prærogativis in supradicto Edicto declaratis et expost suo tempore uberius specificandis gaudere et fungi faciat. Nec (*secus*) facturus. Datum Rhodoste, Die 7-ma Aprilis 1728.

Signé :
Franciscus Princeps m. p.

Signé : Bechon m. p.

L. S.

Nous Louiz Sauveur Marquis de Villeneuve, Conseiller d'Estat et Ambassadeur du Roy à la Porte Ottoman, certifionez et attestonez, que la signature cy dessuez est celle de feu Monseigneur le Prince Ragoczy, —» etc.

Dates au Palaiz de France à Péra les Constantinoples, le 21. May 1735. Signé : Villeneufve m. p. — Par Monseigneur signé : Belin m. p.

Ezen, a portai franczia nagykövettől hitelesített egykoru másolat a görögországi Naxos szigetén honos *Lastics-Vigouroux* család leveles ládáiban őriztetik, nagyszámu egyéb, oroszországi és a Rákóczi-emigratiót illető iratokkal együtt. Az 1906-ik év őszén Rákóczi és bujdosó társai hamvai hazahozataláért Konstantinápolyba, Rodostóba, Izmidbe érkezésünk hire az egész Keleten elterjedvén, elhatott Naxos szigetére is, honnét aztán a derék Lastics-családtól a legszivesebb fogadtatásról biztosító meghivást nyertünk, e Rákóczi-iratok átkutatása végett. Azonban a mi keleti időzésünk a hazai ünnepélyek miatt szoros terminushoz lévén kötve, oda nem rándulhattunk el, hanem a jelzett iratok kiválogatása és lemásolás végett hozzánk juttatása ügyében az athènei osztrák-magyar követség utján tettünk lépéseket, melyek sikerre is vezettek. Igy jutottunk számos kiváló érdekü, emigratió-korbeli diplomatiai ügyirathoz, közöttük az imént közlött nemeslevélhez is.

Ezek egykori tulajdonosát, báró Vigouroux Jánost illetőleg röviden elmondjuk,hogy ő, mint franczia lovas-kapitány 1717-ben, királya engedelmével Nagy-Péter orosz czár szolgálatába lépvén, ott gyorsan emelkedett és pár év alatt az astracháni dragonyos-ezred ezredesévé lőn. Mint ilyen szolgálá Péter czárt egész 1725-ben történt haláláig. Ekkor elbocsáttatását kérte s 1726-ban vissza, hazájában hátrahagyott családjához indult és ezen év nyarán Konstantinápolyba érkezett. Itt, természetesen, tisztelgett a franczia nagykövetnél, a Rákóczival sűrü érintkezésben álló vicomte D'Andrezelnél. Ennek a sokat tapasztalt, élénk társalgásu s ügyesnél ügyesebb ember megtetszvén, beajánlá őt az elhúnyt D'Absac helyére épen valami diplomatiai feladatokra alkalmas ügyvivőt kereső bujdosó fejedelemhez és elküldötte Rodostóba.

Mikes Kelemen 1726. szeptember 17-iki levelében emlékezik meg, «mint *nem régen hozzánk jött*»-ről Vigourouxról, de épen nem rokonszenvesen, sőt mint «igen hazug,» dicsekvő, «mindent tudott, látott, sok beszédü, sík nyelvü»

[1] Ez az egykor az áruló Ocskayt elfogott hires vitéz kurucz tiszt: Kosztolányi *Jávorka Ádám* ezredes vala.

kalandorról. Az érzékeny és gyanakvó Mikest, ugy látszik, valamivel megbánthatta a jövevény franczia, hogy ennyire elitélőleg (s mondhatjuk: *igazságtalanul!*) nyilatkozik róla, ámbár alábbi soraiban maga is sejteti, hogy hőn szeretett urára, magára a fejedelemre épen nem ily benyomást tett a bőbeszédü, eszes, finom franczia főtiszt; mert mindjárt alább már igy folytatja Mikes: «Gondolom — *a mint látom*, — *hogy talám megakad itt közöttünk*, mert az olyan sok beszédű, sík nyelvű sehonnain *itt igen kapnak.*»

Valóban, Rákóczi a bizalmát csakhamar megnyert s nagyon használhatónak bizonyúlt franczia nemest állandó szolgálatába fogadá és fontos diplomatiai küldetésekre alkalmazta külföldi udvarokhoz; nevezetesen először is szülőföldére: a párisi udvarhoz, XV. Lajos királyhoz és a Bourbon herczegekhez utaztatta őt, majd onnan a belga és hollandi státusokhoz, barátjához Ágost lengyel királyhoz és az özvegy czárnéhoz. Vigouroux mindenütt a legnagyobb ügyességgel s hűséggel jár vala el új ura dolgaiban és nem egyszer kimerülten, súlyos betegen tért haza Rodostóba. A fejedelem elismerése jeléül — mint láttuk — már 1728-ban a magyar nemességgel tünteté ki őt, kevéssel utóbb pedig katonai rangját is emelé: vezérőrnagygyá («Général-Major») léptetvén elő Vigouroux-t.

Igen vonzó és kedves epizód a rodostói egyhangú, szomorú életben a Vigouroux két növendék-fiának állapota, dolga. Az idősbik gyermeket, ki 1710-ben született, (1728-ban 18 évesnek iratik) atyja már orosz ezredes korában hazulról maga után küldette, hogy mégis legyen valakije az idegen országban; s a fiatal báró több esztendőt töltvén ott, tökéletesen megtanult oroszúl, annyira, hogy ezen a nyelven leveleztek egymással is atyjával, a ki őt leveleiben «*douchincá*»-nak (lelkecsém) nevezi folyvást, — úgy, hogy ma sem ismerjük más nevét. Mikor az apa Oroszországot odahagyván, 1726 őszén, Rákóczi szolgálatába áll vala: kedves douchincáját is magával vivé Rodostóba, s a 16—17 éves franczia nemes ifjút a fejedelem fölvevé udvari bejárói közé, ép úgy, mint egykor — odahaza — Mikest. És az élénk, kedves franczia fiú úgy meg tudta magát kedveltetni a szám üzött magyar coloniával, hogy nemsokára valamennyiök «*douchincá*»-jává lőn, — e beczéző néven szólítá őt mindenki.

Az öreg Vigouroux-t Rákóczi 1726 végén, mint említők, hosszú ideig tartó diplomatiai küldetéssel Francziaországba, majd onnan Belgiumba, Porosz-, Szász- és Lengyelországba indítván, ő mindenekelőtt franczia földön élő családját keresé föl és új ura iránti őszinte hódolata, hűsége zálogául ekkor, 1727-ben, 14—15 éves kisebbik fiát is a fejedelem udvarában hagyott bátyja után Rodostóba küldötte Marseilles-ből, egy ismerős hajóskapitány felügyeletére bizván a gyermeket, kellő útiköltséggel. Mivel pedig ő közte és a fejedelem egyik bizalmas, kedvelt udvari főtisztje: a beregi előkelő származásu Illosvay János között csakhamar oly benső barátság fejlődött, hogy egymást testvérekül fogadták, — aminthogy a douchincát is ennek atyai gondjaira bizta volt, — előre tudósítá Illosvayt, hogy második fia is («mon fils le cadet») legközelebb Smyrnába fog érkezni, kéri tehát barátját: küldje oda a gyermek elé a bátyját, az kísérje Rodostóba. Közvetlen czélja a kisebbikkel egyelőre az, hogy a fiú *tanuljon meg törökül*, s e végett adja őt be Illosvay a capucinus-rend galatai missiója iskolájába; a tartáspénzről szóló utalványt íme, mellékeli.

Azonban másként történt. A douchinca elutazván, Smyrnában az apai utasításhoz híven, a kapitánytól átvette ugyan az öcscsét, de mivel ott pestisjárvány dühöngött, a rodostói parton szigorú vesztegzárt kellett a testvéreknek tartaniok, s azonkívül a hosszas utazás és a Smyrnától Rodostóig kiállott nagy vihar a kisebb fiút igen megviselte. Holtfáradt és beteg volt a szegény, s azért bátyja a szobácska egyetlen ágyát neki engedé át, — maga a földön feküvék. A fejedelem gyöngéd gondoskodásából, az ő keresztleánya, Mademoiselle Charrières — az egykoron hazánkban harczolt vitéz franczia ezredes leánya — küldözgetett a két fiúnak ebédet, de az ételeket is csak az ablakon adogatták be, s a hozzájok napjában gyakorta ellátogató atyai gondviselőjük, Illosvay János is csak az ablakon át beszélgethetett velök, mig a quarantain tartott.

Illosvaynak Naxosban fenmaradt nagyszámú szellemes, bizalmasan csevegő baráti levelei atyjokhoz, telvék a két, fölöttébb rokonszen-

vesnek festett gyermekről kedvesnél kedvesebb, elragadóan vonzó és naív részletekkel, úgy az ő, saját fiaként szeretett douchincájáról, valamint — és talán még inkább — kis öcscséről, a «*petit chevalier*»-ről, a ki feltünő szép, romlatlan, jól nevelt és olyan kedves, okos gyermek vala, hogy mindenkit elbájolt, a ki csak megismerte. E szép «*kis lovag*»-ot mindenki dédelgette Rodostón, de legkivált Illosvay. A ki is a helyett, hogy Galatába vitte volna őt, — meg nem állhatta, hogy az első jó alkalommal személyesen be ne mutassa kis kedvenczét a fejedelemnek.

És a nagy, nemes Rákóczi szeretetét is mindjárt az első bemutatáskor annyira megnyerte a vonzó gyermek, hogy hosszabban elbeszélgetett, elenyelgett vele; mivel pedig zsenge koránál fogva egyéb udvari szolgálatra alkalmas még nem volt: nemes apródjai közzé vette őt fel,[1] pompás, nyalka, szines *magyar ruhát* készíttetvén a kis franczia legénykének, — a kinek készséges, kedves, figyelmes szolgálataival nagyon meg volt elégedve utóbb is, mint Illosvay jelenti a boldog apának.

Az épen ekkor (1727—28.) atyjánál Rodostóban időző György herczeg pedig szintén igen megkedvelé a *petit chevalier*-t, s egy szép fürge ponny-lovacskát és madarakat lövöldözni való kis puskát ajándékozott neki.

Íme, egy mosolygó idyll a rodostói bús életből!

Pedig ennek a dédelgetett, bájos gyermeknek nemsokára ugyan szomorú sorsa lőn!...

Az öreg Vigouroux báró tehát, két fiával együtt, a róla ugyancsak hibásan és elfogultan itélt Mikes Kelemen rossz véleményét teljesen megczáfolva derék viseletével, ép oly híven és buzgón szolgálja vala az öreg fejedelmet egész haláláig, mint akár maga Mikes főkamarás.

Rákóczi halálakor a báró, úgy látszik, valamely bonyolult diplomatiai ügy intézése végett a párisi udvarnál időzött s ezért idősb fiára, *douchincára* bizá, a ki ekkor már az elhúnyt nagy fejedelem udv. főbejárója («prémier gentilhomme de la cour de S. A. S.») volt, hogy a portai franczia nagykövetségen készíttessen hiteles másolatot az atyjának magyar nemességet biztosító 1728-iki fejedelmi okiratról, a melyet az apa bizonyára Rákóczi József herczegnek, a néhai fejedelem idősb fiának készült bemutatni, tábornoki decretumával együtt. A következmények legalább idemutatnak.

József herczegnek ugyanis az 1735-ik év elején sikerülvén, öcscse György példájára, a bécsi felügyelet alól elosonni, Velenczébe menekült, a honnét tudósítá kisded korától nem látott édes atyját, hogy hozzá készül Rodostóba. Ez a levél nagy örömöt okozott a gyermekeit hévvel szerető öreg fejedelemnek, a ki — márczius hó eleje óta már betegeskedvén is — óhajtva várta, napról-napra élénken várta elsőszülött fiát. De mivel ennek a III. Károly császártól némi kárpótlásul nyert siciliai feuduma biztosítását az új (Bourbon) dynastiával is szükséges volt megerősíttetni és e miatt kénytelen vala huzamosabban időznie Nápolyban, — az öreg fejedelem váratlanul rohamosan rosszra fordult betegsége már nem engedte megérnie azt az utolsó örömöt, hogy mind türelmetlenebbül várt kedves fiát karjai közé szoríthassa.

József hg. dicső atyjának váratlan haláláról Nápolyban értesülvén, Rodostó helyett most már Franciaországba utazott, hogy ott időző testvérével családi dolgaikról tanácskozzék s a barátságos franczia és spanyol udvarokkal a teendőkre nézve érintkezésbe lépjenek.

E föladat hosszabb időt vőn igénybe; s azért a tesvérek atyjok rodostói udvarának s hagyatékának átvétele s az árván maradt bujdosó telep ügyeinek a fényes portán mihamarabbi kijárása, rendezése, elintézése végett elhatározák, hogy mint néhai atyjoknak immár tiz év óta bizalmas főhivét, tábornokát és diplomatáját, a György herczegtől már személyesen jól ismert *b. Vigouroux Jánost* küldik el Rodostóba és Konstantinápolyba, a József hg., mint idősb fiú által Marseilles-ben, 1735. október 15-én keltezett s ünnepélyesen kiállított *plenipotentiális-levéllel*. Ennek eredetije ma is megvan Naxosban a Lastics-Vigouroux-család utódainál, számos más, Rákóczi Ferencz, József és György-féle, emigrationalis iratokkal, Vigouroux követi utasításaival és utazási naplótöredékeivel egyetemben; melyek már lemásolvák s majd annak helyén és idején közzé fognak tétetni.

[1] «Voici un joly garçon, — donc j'aurée, que fait un page!» — mondá Rákóczi Illosvaynak, mindjárt az első bemutatás után.

E helyütt rövideden csak annyit említünk meg, hogy Vigouroux és két fia ép oly benső, megbizott híveivé lőnek az erdélyi, tragicus sorsú trónkövetelő Rákóczi Józsefnek mind haláláig, a mint valának nagynevü édesatyjának; sőt egyikök fiatal életével is adózott a fejedelmi Rákócziakhoz való hűségeért. Ugyanis József herczeg diplomatiai küldetésében az öreg Vigouroux a lengyel udvarhoz tett utjából visszatérőben lévén a kisebbik fiával, — kit utitársul magával vitt vala, — az utánok kémkedtető lengyelországi osztrák követ titkos megbizásából valamelyik határszéli vendégfogadós mérget kevert az étkükbe, az akkori nem épen ritka szokás szerint.

A méreg hatott; mindketten rosszul lettek. Az erős szervezetü apa sok kínlódás után, bár elnyomorodva, de mégis élve kilábolt ugyan valahogy: azonban szeretett fiának — ki a mérgezett ételből talán többet evett, vagy gyöngébb testalkatu volt, — már csak a holttestét vihette el magával nagy zokogások közt Konstantinápolyba. És ez a szegény fiatal áldozat, mint édes atyja szomorú leveleiből értesülünk, az *ifiabbik* Vigouroux-fiú («mon cher fils *le cadet*») volt, vagyis az egykor Rodostóban annyira dédelgetett bájos gyermek: a «*jolÿ garçon*», a «*petit chevalier*», az öreg Rákóczi Ferencz fejedelem fényes magyar ruhás kedves kis franczia apródja...

A rodostói udvartartás József herczeg halála után feloszolván, az idősebb Vigouroux testvér: a «*prémier gentilhomme de la cour*», a hajdani «*douchinca*», vagyonos görög leányt vett feleségül, ennek birtokára, Naxos szigetére költözött, hol leszármazottjai ma is élnek, jó módban, s gondosan őrzik őseiknek, az öreg Vigouroux diplomatiai és katonai pályája miatt magyar, orosz és franczia vonatkozásaikért oly becses levéltárát.

Az öreg Vigouroux-val, János báróval, ezen iratok közt utóljára 1741. júliusban találkozunk *Turinban*, hol — mint irja — már régóta nagybetegen sínylődik; mert a mérgezési eset óta, a mely kedves fiát megölte, ő sem bír magához jönni sehogysem; s azon följül még szükséget is kell szenvednie. Azért az Istenre kéri a jezsuita-rend török birodalmi missióinak főnökét, — a kihez e levél szól, — hogy az ő diplomatiai hűséges fáradozásai, utazásai részbeli jutalmaképen még néhai Rákóczi József herczegtől részére kiutalványozott és, mint bizton tudja, ki is fizetett 2500 tallért vegye át azon név szerint megnevezett embertől a ki fölvette, és küldje mihamarabb hozzá Turinba, a hol bizony már csak ápoltatási költségeire is nagy szüksége van eme jól megszolgált összegre.

Az öreg Vigouroux báró, mint e levél soraiból sejteni lehet, valószinüleg maga is belepusztult, kedvencz fiát követve, a lassan ölő, szervezetét apránként megemésztő méregbe; későbbi nyoma ugyanis életbenlételének nincsen, legalább a naxosi osztrák-magyar conzul, Lastics ur által kiválogatott s velünk közölt családi iratok közt.

Álljanak tehát e föntebb irottak itt az ő és fiai — a bujdosó fejedelem hű szolgái — emlékezetére, kapcsolatban a részére kiállított Rákóczi-féle rodostói magyar nemesi oklevéllel.

THALY KÁLMÁN.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Negyedik közlemény.)

III.

Karácsonyi ur Thiethmárban látja azt az egykoru irót, kinél feltalálható a harmadfélszáz évvel későbbi lengyel és sziléziai krónikák igazolása.

Ámde Thiethmár, mint már többször hangsúlyoztam, sehol, még csak czélzásképen sem mondja, mintha akár Deuuix vagyis Géza fejedelem neje, akár pedig a pannoniai király, a névszerint nem emlitett Sz. István anyjának testvére, Procui, bármiféle rokoni viszonyban lett volna a lengyel herczegi családdal. Már pedig ha unokanővérnek magyarázzuk is a «soror» szót: Proçui másod- vagy akár harmadfokon, de mindenkép nagybátyja volt Chrobry Boleszlávnak, kinél menedéket keresett akkor, midőn kiszökött Magyarországból, hol előbb, a mig t. i.

országát el nem foglalta nővérének a fia, Sz. István, a másik egykoru forrás, a hildesheimi évkönyvek tanusága szerint nemcsak előkelő állást viselt, hanem, a hogy az akkori németek mondták, egyenesen «rex» volt, azaz unokaöcscsével egyenrangu uralkodó. Mellőzve a kérdés azon oldalát, hogy a még félszázaddal előbb teljes virágzásban levő hármas fejedelemség mellett alig képzelhető, hogy egy idegen azért, mert nagybátyja volt a nagyfejedelemnek, elnyerhesse a külföldiek szemében «rex»-nek nevezhető társfejedelemséget, melynek gyökerei a régi törzsrendszerrel, a magyarság különböző keletkezésü politikai alakulásaival voltak szorosan összefüződve: csak arra hivatkozom, hogy Thiethmár semmiesetre hallgatta volna el az állitólagos lengyel atyafiságot, midőn Procuiról beszélt, ha csakugyan lett volna ilyen atyafiság.

Mert a lengyel dolgokat nagyon jól ismerte, nem úgy, mint a magyar dolgokat s épen Meskó és Chrobry Boleszláv családi viszonyait tárgyalja olyan részletességgel és a «tömöttségre való igyekezetnek» nagyon is ellentmondó bőbeszédüséggel, hogy ha hallgat arról, mintha Procui atyai nagybátyja lett volna Chrobry Boleszlávnak, hát ez biztosan mutatja, hogy nem volt az.

Hogy mennyire nem kereste Thiethmár a tömöttséget, épen a lengyel uralkodóház viszonyainak, Mesko nősülésének, keresztény hitre való térésének, Chrobry Boleszláv házasságainak ismertetése, gyermekeinek elsorolása bizonyitja, melyeknek elmondására és az előadás fonalát megszakitva, közbeékelésére akkor vesz magának alkalmat, midőn műve IV. részének 19 ik s következő fejezeteiben[1] elmondja a Sz. Adalbert vértanuságát s III. Ottó császár 1000-ik évben történt látogatását Chrobry Boleszlávnál, a mikor is fölkeresve Sz. Adalbert holttestét Gnezdában, megalapitotta a lengyel egyházat, gnezdai érsekké tette Sz. Adalbert testvérét, Radimot, vagy mint mások latinosan nevezik, Gaudentiust s alája rendelte Reinberg cholbergi, Poppo krakkói és János boroszlói (wrotislai) püspököt, «remélem, törvényesen — teszi hozzá — mindamellett azon főpap (t. i. a magdeburgi érsek) beleegyezése nélkül, kinek fenhatósága alá volt vetve ezen egész terület» s a ki alatt csak Vunger, poseni püspök maradt meg ezután is.

Mindezek részletes elmondása után a 35-ik fejezetben visszatér megint a nyolcz évvel előbb meghalt Meskóra, hogy a már előzőleg mondottakon kivül azt is előadja felőle, a mi még elmaradt.[1] Ez a cseh területről vett feleséget, idősbik (II.) Bolizláv nővérét, ki nevének a valóságban is megfelelt. Mert szlavon nyelven Dobrawának hivták, a mi teuton beszédben Bonát jelent. Látva ez a Krisztushoz hü asszony, mennyire el van telve férje a pogányság sokféle tévedéseivel, gyakran forgatta szorongó elméjében, mikép kötné őt a hitben is magához. Hosszadalmasan elmondja aztán Thiethmár, hogyan történt, a mig a szeretett nő gyakori intéseire Meskó végezetül «kiokádta veleszületett hitetlenségének mérgét»[2] s népével együtt áttért a kereszténységre, de az első főpap, Jordán sokat fáradozott velük, mig szóval és tettel meg tudta nyerni őket «a fölülről eredő szőllő művelésére».[3]

Ezután szülte ez a jó anya tőle nagyon elfajzott fiát és sok szülőanya veszedelmét,[4] kit testvére nevéről Bolizlavnak nevezett. A következő 36-ik fejezetben aztán elmondja Thiethmár, hogy megholt Dobravka (Annalista Saxo szerint 977-ben), s Meskó ekkor egy apáczát vett nőül a Calva nevü zárdából, Thiedrik őrgróf Oda nevü leányát, kinek nagy volt önhittsége, «mert megvetette égi jegyesét, elébe helyezvén neki a harczos férfit». Ez szülte férjének: Meskót, Suentepulkot és az itt csonkán maradt szöveg által meg nem nevezett harmadik fiut. A 37-ik fejezetben átér Meskó herczeg Ottó császár 10-ik évében, 992-ben junius 8-ik kalendáján bekövetkezett halálára, ki hátrahagyott egy több felé osztandó országot, de fia Bolizlav elkergette mostoháját és testvéreit és róka furfangjával egyesitette az országot. Ez csakhogy egyedül

[1] Pertz MGSS. III. 782—784. Bielowski I. 258—264.

[1] Miseconis Poleniorum incliti ducis et in superioribus libris ex magna parte signati residuum explico factum.

[2] Crebro dilectæ uxoris ortatu innatæ infidelitatis toxicum evomuit.

[3] Jordan, primus eorum antistes, multum cum eis sudavit, dum eos ad supernæ cultum vineæ sedulus verbo et opere invitavit.

[4] Post hæc peperit bona mater filium longe sibi degenerem et multatum perniciem genitricum.

uralkodjék, mellőzött minden jogot és méltányosságot. Nőül vette Rigdag őrgróf leányát, aztán elhagyta s ekkor Magyarországból vett feleséget, kitől Besprim nevü fia született, de azt is elüzte;[1] harmadik neje volt Emnildis, ki a tiszteletreméltó Dobremir urtól született. Ettől volt két fia, Meskó és egy másik, kit kedvelt ura, az atya nevén (vagyis kihámozva a kissé czifrán szövegezett mondat értelmét) Dobremirnak nevezett[2] és született három leánya, egyik apátnő, másik Hirimann gróf, a harmadik Wlodemir király fiának a neje.

Mindezek közbevetése és részletes elmondása után tér vissza megint a 38-ik fejezetben az 1000-ik év eseményeire s egész röviden megemliti, hogy Ottó császár kegyéből és ösztönzésére Henrik bajor herczeg veje (vagy sógora) Waic (az átiró Annalisto Saxo hozzáadása szerint: Pannónia királya), országában püspöki székeket állitván, koronát és áldást nyert.[3] Itt emliti Thiethmár legelőször Sz. Istvánt s mindjárt utána megint egy közbeszúrás következik, a mi a császár már előzőleg elbeszélt római tartózkodása idejében történt, de a szöveg csonkasága miatt megszakad az elbeszélés.

Egész az 1018-iki eseményekig nem szól a magyar dolgokról, kivéve Henrik király fivérének, Brunonak a magyarokhoz való menekülése és a magyarok közbenjárására történt megkegyelmeztetése megemlitését az 1004-ik évnél (Lib. VI. 2—3.), pedig nagyon szivesen vennénk, ha ki tudnánk egésziteni vagy helyesbiteni művéből legendáinkat és krónikáinkat ezen homályos, csak az egyház megalapitása és a királyság szervezése általános eredményei után ismert esztendők nehány részletével, ha módjában lett volna tudomást szerezni róluk a tudós és lelkiismeretes merseburgi püspöknek. Ez a hézag mutatja egész nagyságában — összehasonlitva a lengyelekről, Meskoról s Boleszlávról mondottakkal — mily kevés hir jutott tőlünk Merseburgig. Csak Boleszlávval kapcsolatban tud még valamit Thiethmár a magyar dolgokról és ismét megszakitva az elbeszélés folyamát, a VIII. könyv 3-ik fejezetében összefoglal mindent, a mit csak hallott a pannoniai királyról, anyai nagybátyjával való viszályáról, valamint atyja és anyja személyes tulajdonságairól.[1]

«És most elég is ezekről beszélnem — irja az előző fejezet végeztével — mivel hátra van még némi mondandó az emlitett herczeg, t. i. Bolizlav balszerencséje felől.» Volt ugyanis Boleszlávnak egy városa Magyarország határán, melynek őrzését Procui urra, a pannoniai király avunculusára bizta, kit amaz azelőtt elüzött a saját székhelyéről. Nejét azonban nem tudta megmenteni a fogságtól, de unokaöcscse szivességéből, bár ellensége volt, ajándékképen kapta vissza. Sohasem hallottam más valakről — jegyzi meg a kegyes püspök — hogy annyira kedvezne a legyőzötteknek s ezért úgy az emlitett városban, mint a többiben is, sürü győzelmet adott neki az isten. Ennek az atyja, Deuuix pedig fölötte kegyetlen vala és hirtelen haragjában sokakat megölt. Midőn keresztény lett, e hit megerősitése végett szigoruan bánt ellenálló alattvalóival s régi bünét isten iránti buzgalomtól hevülve, lemosta. Midőn pedig a mindenható istenen kivül különböző álisteneknek is áldozott s papja e miatt megintette, azt felelte, elég hatalmas arra, hogy megtehesse. Neje Beleknegini, vagyis szlavon nyelven a szép asszony pedig módfelett ivott s a lovon harczosok módjára ülve járt, egy bizonyos férfit, szerfölötti haragra gerjedvén, megölt. Jobb volna pedig, ha orsót forgatna ez a bemocskolt kéz és türelem zabolázná meg szeles eszét.[2]

[1] Emliti e nőt a Chronicon Polono-Silesiacum is: «deflorata prius filia regis Russie, quam ipsius coniugio negaverat. Deinde ducens filiam ducis Ungarie». (Pertz XIX. 558) Dlugoss már Géza fejedelem leányának mondja s Juditnak nevezi.

[2] Quem dilicti senioris sui nomine, patris, vocavit.

[3] Imperatoris autem predicti gracia et hortatu gener Heinrici, ducis Bawariorum, Waic in regno suo episcopales cathedras faciens coronam et benedicciones accepit. (Pertz III. 784. Bielowski I. 264.)

[1] Pertz III. 862. Bielowski I. 312—313.

[2] Et nunc de hiis ista dixisse mihi sufficiat, quia de prefati ducis (Bolezlavi) infortunio resquedam narranda restat.

Habuit hic quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos Procui senior, avunculus regis Pannonici, a suis sedibus ab eodem, ut modo, antea expulsus. Qui cum uxorem suam a captivitate non posset absolvere, gratuitu nepotis sui, quamvis inimici, suscepit eam ex munere. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis et ob hoc in civitate superius memorata, sicut in caeteris sedulam Deus eidem concessit victoriam.

Ennyi az egész, a mit tud Szent Istvánról és családi viszonyairól. Vajmi kevés ahhoz képest, a mit Mesko és Chrobry Boleszláv családi összeköttetéseiről mond. A ki olyan bőbeszédüen szólt ez utóbbiakról s oly részletesen ismerte, lehetetlen, hogy mivel úgy is «res quedam narranda» lebegett a szeme előtt, közbe ne szurta volna Prokuinál, hogy azért menekült Boleszlávhoz, mert ez is unokaöcscse volt neki, mint a pannóniai király. Még a «tömörségre való igyekezete» sem lett volna ebben akadály, csak annyit kellett volna mondania: «cuius erat custos patruus eius, Procui senior simulque avunculus regis Pannonici, a suis sedibus, ab isto (vagy: a posterius dicto) antea expulsus». Belekneginél is elég lett volna ez a két szó: «amita Bolezlavi». De épen csak ez hiányzik, a minek döntő fontossága volna egy ilyen, a lengyel dolgokról pontosan értesült egykoru forrásnál S ezen a hiányon nem segit semmiféle kimagyarázás sem.

Egészen máskép áll a dolog, ha Prokui és Beleknegini azok a személyek voltak, kiket a magyar hagyomány ifjabbik Gyulának és Saroltnak nevez. Thiethmár nem ismerte a magyar dolgokat; soha nem járt Magyarországban, tehát szó sem lehet arról, hogy közvetlen tapasztalatait adta elő; azt a nehány sovány adatot hallomásból tudja, másod-, harmadkézből kapta s itt első sorban is a Sz. Adalberttel együtt és később nálunk megfordult cseh papokra gondolhatunk. Ez magyarázza meg azon szláv vagy elszlávositott neveket, melyeknek oly nagy jelentőséget tulajdonit Karácsonyi ur, holott legfölebb is csak annyit bizonyithatnak, mint pl. a Béla király jegyzője által Bulcsu karchas apjának mondott Bogát, a Liutprandtól is ismert «rex Bugat» neve. Ha Bogát már a X. század első tizedeiben viselhetett szláv nevet: semmiképen sem volna meglepő, ha a bolgárokkal szomszédos és a bolgár dinasztiával vagy előkelő családokkal bizonyára többféle kapcsolatban levő marosvidéki Gyulák nemzetségénél is előfordulna egy-két szláv név.

De ha figyelmen kivül hagyjuk is ezt a szempontot, még mindig fenmarad az a kérdés: vajjon Sz. István anyjának és nagybátyjának csakugyan az volt-e az igazi neve, a mit Thiethmár emlit? Épen Thiethmárral szemben vethetünk fel ilyen kérdést. A négy név közül ugyanis a mit felhoz, *Deuuix* a magyar Gyejcsa, Gyeucsa elferdítése; semmi sem bizonyitja jobban, mennyire ki van vetkőztetve eredeti alakjából, mint hogy volt idő, midőn sehogy sem akarta elfogadni Karácsonyi ur Sz. István atyja nevének.

Szent Istvánt *Waic*nak nevezi Thiethmár azon alkalommal, midőn röviden megemliti róla, hogy püspökségeket alapitott s koronát kapott. Később már név nélkül, csupán a «Rex Pannonicus» jelzéssel emlegeti, igazi nevét, a mindenféle más forrásban levő Stephanust egyáltalában nem használja, ellenben a Waic névről mások nem tudtak rajta kivül, mert Saxo Grammaticus a Waicról mondottakat egyszerüen Thiethmárból irta ki. Karácsonyi ur szerint Waic Sz. István pogány neve s a. m. Vojk, de ez inkább délszláv név, mint lengyel, úgy hogy ha van valami bizonyitó ereje Sz. István anyjának származására nézve, sokkal többet bizonyit a bolgárokkal kapcsolatba hozható Sarolt, mint a lengyel Adelhajd mellett, számba véve, hogy a Piasztház által használt nevek közt egyáltalában nem fordul elő. De mivel semmi biztositékunk sincs arra, hogy Thiethmár pontosan adja a magyar neveket, sőt az elferditett Deuuix épen az ellenkezőt mutatja, az Árpádház egyéb pogány nevéhez hasonlóan török eredetünek is tarthatjuk s Vámbéry magyarázata után[1] a török *Bajik* (a. m. gazdag, hatalmas) módositásának vehetjük. Kérdés azonban, hogy csakugyan pogány név-e? Pauler úgy vélekedik, hogy Sz. István már kereszténynek született[2] s ha anyja — akár Sa-

Huius pater erat Deuuix admodum crudelis et multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum Christianus efficeretur, ad corroborandam hanc fidem contra reluctantes subditos sevit, et antiquum facinus zelo Dei ex æstuans abluit. Hic Deo omnipotenti variisque deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad hæc facienda satis potentem affirmavit.

Uxor autem eius Beleknegini, id est pulchra domina slavonice dicta, supra modum bibebat et in equo more militis iter agens quendam virum iracundie nimio fervore occidit. Manus hæc polluta fusum melius tangeret et mentem vesanam patienta refrenaret.

(Pertz MSSG. XIX. 862. Bielowski I. 312—313.)

[1] A magyarok eredete. Budapest, 1882. 183. l.

[2] A magy. nemz. tört. az Árp. kir. al. I. k. 26. l. és

rolt, akár Adelhajd befolyása alatt tért Géza a keresztyénségre, akkor alig is juthatunk más következtetésre. De akkor aztán az is nagyon kétséges, hogy keresztnevén kivül még valami külön pogány nevet kapott volna Sz. István és épen Thiethmár, a magyar dolgokban tájékozatlan Thiethmár volna az egyedüli, ki erről tudott. A dolgot, azt hiszem, legkielégitőbb módon Dedek Cr. L. világitotta meg,[1] kinek magyarázata szerint a Waic egyszerüen a Stephanus név elszlávositása, a görög stephanos = koszoru, korona szó lefordítása. Ha cseh papoktól vette Thiethmár azt az adatot, hogy Sz. István püspökségeket alapitott s koronát kapott a pápától: akkor nagyon is értjük a Waic nevet, különösen, ha még azt is számbavesszük, hogy az a mysticismusra rendkivül fogékony időszak, melyben a koronázás történt, symbolikus jelentőséggel ruházta fel Sz. István nevét, a mit a legendák még inkább kibővitettek. Gézának még fia születése előtt látomása volt álmában s fia királyságát jövendölik meg neki. «Hic unus erit de regibus electis a domino, coronam uite secularis commutaturus eterna» — irja a Legenda maior, alább pedig, midőn Sz. István születését emliti, igy folytatja: «Nomen sibi impositum est Stephanus, quod alienum a consilio dei non credimus. Stephanus quippe grece coronatus sonat latine, ipsum quippe in hoc seculo deus uoluit ad regni potentiam, et in futuro corona beatitudinis semper permanentis redimere decreuit». (Cap. I. 3. II. 5. M. Florianus: Fontes Dom. I. 13, 14.) A Hartvik-legenda a föntebbieken kivül még a következő szavakat adja Sz. István vértanu szájába, a ki Géza teherben levő nejének jelent meg: «Confide in domino mulier, et certa esto, quia filium paries, cui primo in hac gente corona debetur et regnum, meumque nomen illi imponas». (Cap. III. 4. U. o. 37. l. V. ö. 36., 38. l.)

Ha Waic nem a pogány neve volt Szent Istvánnak, hanem a symbolikus értelemben magyarázott Stephanus név elszlávositása a cseh papok által: akkor az is föltehető, hogy a Belekneginí és Procui neveknél körülbelül szintén igy jártak el azok, a kiktől valók Thiethmár magyar vonatkozásu adatai. A dolog lényege mindenesetre az — bármennyire hangsulyozza is Karácsonyi ur Thiethmár egykoruságát, nagy tudományát és lelkiismeretességét, hogy a tudós főpap nem a saját személyes és közvetlen értesüléseit adja elő, hanem csak azt és olyan alakban, a mit s a hogyan másoktól hallott. S talán ép ez az oka, hogy elhallgatta a Boleszlávval kitört ellenségeskedés alkalmával a pannóniai király nevét; mintha zavarban lett volna, vajjon egy személy-e a Waic, kit előbb a bajor herczeg vejének mondott, a Boleszlávval harczoló Stephanus királylyal? Prokuiról és jelentőségéről sem lehetett valami biztos és világos felfogása; afféle előkelő urnak, «senior»-nak gondolta, nem pedig azon «rex»-féle uralkodónak, kinek külön országa, «regnum»-a volt, mint a hogy a másik egykoru s a X. századbeli magyar viszonyokkal sokkal összhangzóbb forrás, a hildesheimi évkönyviró mondja. Nem tud Thiethmár a Julus = Gyula névről sem, holott most már Karácsonyi ur is úgy magyarázza, hogy Prokuira értendő és pedig Prokui volt az anyai nagybátya neve, gyula pedig a hivatala. Ha tudott volna róla, nem mulasztotta volna el, hogy ne mondja, melyik volt az anyai nagybátya tulajdonképeni neve s melyik a méltósága neve.

Ilyen szempontból fogva fel Thiethmár magyar vonatkozásu adatainak eredetét: Géza fejedelem nejének *Belekneginí* neve sem lehet egyéb, mint a fejedelemasszony ősmagyar czimének, a *Nagyasszonynak* szláv fordítása, a Sarolt hagyományainkban is emlegetett szépsége után népetymologiával «Beleknegininek», «Szépasszonynak» magyarázott *Veleknegini*, *Velika-Knegina*. A Nagyasszony czim ősrégiségét legjobban binyitja az, hogy az egyház is átvette szüz Mária egyik jelzői elnevezésének. Hogy az ilyen czimek, méltóságnevek mily gyakran szokták helyettesiteni a tulajdonképeni nevet: fölösleges bizonyitgatni. A törökségnél is a mohamedanizmus előtti időkben, mikor még a közéletben nagy volt a szerepük, rendesen csak *Khatun* néven emlegették a fejedelemnőket, a mi megfelel a magyar Nagyasszony czimnek, úgy hogy a ki nem tudja a khatun jelentését, könnyen tulajdonnévnek gondolhatja. Thiethmárral is ez tör-

493. l. 36. jegyz. 494. l. 39. jegyz. és A magy. nemz. tört. Szt.-Istvánig. 107. l. és 191. l. 152. jegyz.

[1] Századok. XXXIX. 1905. 759. l.

tént, midőn szláv forrás utján egyet-mást hallott Deuuixről és nejéről, csakhogy itt még közbejátszott a szláv népetymológia is, a minek az okát teljesen megértjük a Nemzeti Kr. azon adatából, hogy Sz. István anyja «igen szép nő» volt, úgy hogy szépségét a szomszéd fejedelmi udvarokban is sokáig emlegették.

Ilyen eredményre jutunk a Prokui névnél is.

Ha a rex Julus megfelel a magyar hagyomány Gyula fejedelmének: nagyon közelfekvő az a föltevés, hogy a Thiethmár Procui-a, meg a Gyulák nemzetségében Béla király jegyzője által emlitett Horca név közt is van valami kapcsolat. Abból, hogy a Prokui valóságos szláv név, nem következik egyéb, mint hogy Thiethmár forrása egy olyanforma hangzásu meglévő szláv névvel helyettesitette a magyar Horka nevet. Mert — ha már az unalmasságig ismétlem is — folyton szem előtt kell tartanunk, hogy Thiethmár másod-, harmadkézből veszi meglehetős sovány magyar adatait s egykorusága mellett sem tarthat számot a hitelességnek arra a fokára, a mi megilletné akkor, ha közvetlen értesüléseit adná elő, mint p. a lengyel dolgoknál. Akár a cseh papoktól, akár a lengyelektől hallotta azokat, a miket Prokuiról mond, mindenkép számolnunk kell azzal a körülménynyel, hogy a hildesheimi évkönyvek rex Julusa s a magyar hagyományok Gyulája szláv világitásban jelenik meg nála, tehát a Gyulák nemzetségében emlitett Horka név el van szlávositva. A nevek idegenek által való elferditésének sokféle módja van. Ezek közé tartozik az is, a mikor különböző eredetü, de hasonló neveket fölcserélnek és azonositanak egymással. Igy a lengyeleknél többször előfordul *Béla* helyett a *Boleszláv* név használata, pl. a krakkói évkönyvekben: «1234. nascitur Kinga filia Bolezlay» (Traska átiratában: «1234. nascitur Kinga filia regis Ungarie Bele». Bielowski II. 837.) vagy «1270. obiit Boleslaus filius Bele regis Hungarii». (Traskánál: «1269. dux Bela, filius regis Ungarie nomine Bele obiit et sepultus in Stirgonii,» U. o. 840. l.) Sędziwoj évkönyveiben: «1239. Dux Boleslaus filius Lesthkonis duxit dominam Kynkam filiam Boleslai regis Ungarie». Bielowski II. 877. (Traskánál: «1239. dux Bolezlaus accepit uxorem filiam regis Ungarie, nomine Kingam, bonam mulierem et sanctam.» U. o. 837.) Ekkép magyarositották nálunk *Szabó*ra a franczia forradalom idejében Nagyváradra menekült s ott nevelősködő *Chabaud Rohan* marquis nevét, úgy hogy ivadékai már a tősgyökeres magyar *Szabó* nevet viselték, mint p. a hetvenes évek egyik kedvelt énekesnője, Tannerné szül. Szabó Róza. Egy másik ilyen menekült franczia családból, *Lacroix*ból lettek a pestmegyei *Lakrovicsok*. A régi *Liechtenstein*-huszárok *Lik István*ra ferditették az ezredtulajdonos nevét. Madame Adame, midőn magyarországi utjáról irt, megtette a zágrábi érseket Magyarország primásának, félreértette ugyanis, midőn az *archevèque à Gran*-ról beszéltek neki s összezavarta az *archevèque Agram*-mal. Ilyen annak az évekkel ezelőtt Budapesten főleg az irói körökben jól ismert pinczérnek az esete is, kit mindenki *Sándor*nak hitt, maga is igy nevezte magát, pedig, mint halála után kisült, János azaz hogy Johann volt az igazi neve. Nagyon egyszerüen történt a névcsere. Mikor idevetődött Ausztriából, németes franciasággal *Schan*nak (Jean) hivták, ebből a magyar vendégek *Sanyit* csináltak, ez pedig tudvalevőleg a. m. Sándor. Ugy-e, semmi köze sem volt e metamorfozishoz a János és Sándor nevek tulajdonképeni eredetének? Hát ilyenforma metamorfozist láttam és látok a Horka és Prokui nevek között.

Nem az a kérdés lényege tehát: szláv név-e a Prokui? Hiszen már Pauler is megjegyezte;[1] «a szláv Proku, Prokos, Proka=reliquus, maradék, a ki fenmaradt, a senior Procui tehát mintegy oly urat jelentene, a ki megmaradt még, miután a többit István legyőzte». Arról van tulajdonkép szó: mennyi fogadható el Thiethmár azon állitásából, hogy Sz. István anyai nagybátyjának Prokui volt a neve. Az igazi neve volt-e vagy valami más lappang alatta?

Ilyen okoskodás fonalán jutottam arra az eredményre, hogy azon Horka névvel függ össze, mely Béla király jegyzője szerint előfordult a Gyulák családjában s igy tényleg kapcsolatba hozható rex Julusszal. Más kérdés aztán, hogy tulajdonképen Gyulának, vagy pedig Horka =

[1] A magy. nemz. tört. az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893. I. 527. I. 141. jegyz.

Prokuinak nevezték-e Sz. István nagybátyját? Úgy az egyik, mint a másik név megfelel a két X. századbeli fejedelmi méltóság, a gyulák és karchasok = horkák elnevezésének, tehát vagy Thiethmár adatát magyarázhatjuk úgy, hogy Procui senior a. m. «Horka, a gyula» vagy megforditva a hildesheimi évkönyvek rex Julusát vesszük egynek ezen magyar kifejezéssel: Gyula, a ki rex vagyis horka volt. Alább a Koppány-és Sz. István anyja közti házasság vérfertőztető jellegének magyarázatánál majd részletesebben is fogok szólni arról, miért kell a Gyulákat a horkák, karchasok fejedelmi nemzetségéhez kötnünk s elejtenem azt a régebbi felfogásomat, mely szerint épen megforditva a Horkát gondoltam személynévnek. Itt elég, ha röviden utalok arra, hogy a Thiethmár-féle Procui névben Sz. István anyai nagybátyja horkai méltóságának elferditett és egy szláv személynévvel összezavart elnevezését kell keresnünk, vagyis egyszerüen az történt, a mire megint számtalan példát hozhatnánk fel, hogy a Lengyelországba menekült ifjabb Gyulát nem a saját nevén, hanem a fejedelmi méltósága után emlegették a szlávok; miféle átalakuláson ment keresztül a név a szlávok ajkán, mig Prokui lett belőle: azt természetesen biztos adatokkal nem állapithatjuk meg, de nagyon valószinü, hogy a karcha, harka és kargu, karguj, karvuj, kraguj szók összezavarásából indult ki névcsere. A végső következtetés mindenesetre az, hogy akármilyen vékony szál is a Prokui és Horka nevek egyeztetése, mégis olyan szál, mely ujabb oldalról fűzi a magyar hagyományt az egykoru források adataihoz s rávezet mindegyiknek megértésére ez a nélkül, hogy olyan magyarázathoz kellene folyamodnunk, a mi lehet ugyan egyszerü, de aligha mondható megnyugtatónak, hogy t. i. Béla jegyzője meseköltő s egyebek közt a Horka nevet is az ujjából szopta.

Elfogulatlanul vizsgálva a Sz. István anyjára vonatkozó Thietmár-féle adatokat arra az eredményre kell jutnunk, hogy találunk ugyan további felvilágositásokat a magyar hagyományban, miket maga Thietmár nem magyaráz meg, de világos ellenmondás nem állapitható meg közte és a magyar krónikák között. Az a három szláv név, melylyel Szent Istvánt, anyját és anyai nagybátyját emliti, Dedek szerencsés ötlete után, a mi világot vetett a Waic név eredetére, csak azt mutatja, miféle forrásból valók adatai; nem olyanok, melyek közvetlen a magyarságtól kerültek hozzá, hanem olyanok, melyek a szláv felfogás kohóján mentek keresztül és szláv szinezetet nyertek. Ha a szláv máz helyett visszaállitjuk a magyaros alakot, a mi az egyes jelenségek figyelembe vétele és összehasonlitása után nem is olyan nehéz, akkor találunk ugyan a lelkiismeres és tudós Thiethmárnál egy pár nagyon becses részletet, csak azt nem, a mit Karácsonyi ur keres nála. Megtudhatjuk, hogy a pannóniai király elüzte székhelyéről anyai nagybátyját, a «prokui» vagy magyarosan «horka» urat, kiről azt mondja a hildesheimi évkönyviró, hogy «király» volt s Julusnak, tehát a magyar hagyománynyal egyezően Gyulának nevezték. Azt is megtudhatjuk, hogy az országa vesztett s fogságba vetett nagybátya valamiképen megszabadult és Boleszláv lengyel herczeghez menekült. De arról sem Thiethmár, sem semmiféle más forrás nem tud, mintha ez a nagybátya lengyel főúr lett volna; hogy 997-ben vagy akár előbb, akár később idegen földről jött volna Magyarországba s az unokaöcscse ellen föllázadt magyarok ellen harczolt volna; hogy ezen szolgálataiért unokaöcscsétől kapta volna a gyulai «hivatalt» és egy országrész, talán a Dunán inneni vidék kormányzását olyanforma hatáskörrel, minő a későbbi erdélyi vajdáké volt; hogy azért támadta volna meg Szent István 1003-ban, mert a midőn Chrobry Boleszláv elfoglalta Cseh- és Morvaországot, Prokui vele szövetkezett unokaöcscse ellen. Hiába akarja velünk elhitetni Karácsonyi ur, hogy mindezt egykoru és megbizható adatok után állitotta össze. Az ilyen megbizhatóságot Karácsonyi ur — ha t. i. másnál tapasztalja — «délibáb»-nak, meg «szappanbuborék»-nak szokta mondani. A mi pedig Szent Istvánnak nagybátyja ellen inditott hadjáratát illeti, annak okát egészen másban sejteti a hildesheimi évkönyviró, mint a miben Karácsonyi ur keresi. Ha rex Julus országát erővel kellett a kereszténységre hajtani («regnum eius vi ad christianitatem compulit» Pertz III. 92.) akkor nyilván a kereszténység és pogányság közti ellentétből kellett kifejlődni a nagybátya és unokaöcs közti ellenségeskedésnek. Tehát csakugyan az volt az ok,

a mit Béla király jegyzője hoz fel, hogy t. i. a minor Geula «in fide esset vanus et noluit esse christianus». Nincs itt nyoma a Boleszlávval való szövetkezésnek, Thiethmár sem emliti, a midőn Boleszláv 1002—1004-ki dolgait és a cseh dolgokba való beavatkozását meglehetős részletesen tárgyalja (Lib. V. 6—22. Lib. VI. 1—11.), nem valószinü tehát, hogy ne hallott volna róla valamit s már itt ne beszélt volna Prokuiról.

Géza fejedelem és neje, a «Szépasszonynak» is nevezett Nagyasszony jelleméről szintén mond el egy pár becses vonást Thiethmár. A mi a fejedelemnő férfias tulajdonságait illeti, nagyon illenek ahhoz a képhez, a mit Sz. Adalbert életirója, az 1009-ben vértanu halált halt Bruno ad róla, a ki szerint Géza végévei felé az ungrok nagy urának neje tartotta kezében az egész országot s ő kormányozta férjét és férje dolgait.[1] De ezekben egy árva szó sincs a Boleszláv lengyel herczeggel való rokonságról, a kinek későbbi balszerencséje adott alkalmat arra, hogy a föntebbieket beleszőjje művébe Thiethmár és egyáltalában nem teszik fölöslegessé azokat a szintén becses genealógiai adatokat, miket Béla király jegyzőjénél s a többi magyar forrásban találunk Géza nejének származása felől. Két különböző természetü dologról értesit bennünket ez a kétféle forrás; az egykorú megvilágitja az egyéniséget, elmondva a jellemvonásoknak néhány olyan részletét, a mit csakis az egykorú tudhatott meg, a ki ha maga nem is ismerte Gézát és nejét, de olyantól hallotta, kinek alkalma lehetett személyes észleleteit közölni Thiethmárról; a hazai források pedig Géza nejének családi összeköttetései felől beszélnek, miket ott, hol a gyökerük volt, kétszáz évvel később is jobban tudhattak, mint a külföldön. Egészen fölösleges tehát Karácsonyi urnak az a pathetikus kérdése, hogy ki merné Thiethmárt, a Szent Istvánnal egykoru, lelkiismeretes, tudós püspököt a két századdal később élő Névtelen jegyzővel Szent István korára nézve egy sorba állitani?

Mindegyiknek megvan a jelentősége; mindegyik tudott olyan dolgokat, a miket a másik nem igen tudhatott. A mit mondanak, kiegésziti egyik a másikat, de ellentétet bajos találni köztük.

Egészen más elbirálás alá tartoznak a lengyel dolgok, melyeket már jól ismert Thiethmár. Ha ebből a szempontból hasonlitjuk össze adatait a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikásokkal: bizony a végeredmény csak az, hogy a mit Thiethmár mond Sz. István anyjáról és anyai nagybátyjáról, arról a lengyel krónikások nem tudnak, a miket meg ezek mesélnek Athleyda családi viszonyairól és Boleszláv lengyel herczeggel való rokonságáról, azokról meg Thiethmár hallgat. Ezt a hallgatását pedig nem lehet elütni a «tömöttségre való igyekezeté»-vel, hanem valami egyéb okának is kellett lenni, a mikor nem szól a Mesko és Boleszláv, másfelől meg Prokui és Beleknegini közti közeli vérségről. Nem szólt, mert nem volt köztük ilyen vérség, Thiethmár és a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikák között tehát félremagyarázhatlan az ellenmondás.

IV.

Karácsonyi urnak éles megfigyelő és kombináló tehetsége s nagy tudása és esze mellett is van egy alaphibája. Olyan tulságba viszi a magyar krónikák kicsinylését, hogy már csaknem a gyülölet hangján beszél róluk s akkor is kétségbe vonja adataik megbizhatóságát, a midőn mellettük szól a jól értesültségnek minden jele.

Egyáltalában a legellentétesebb végletek közt hányódik krónikáinkkal szemben a magyar történetirás. Még nem is olyan régen készpénznek vették minden állitásukat. De mi sem könnyebb, mint rámutatni botlásaik, tévedéseik egész sorára, a mi aztán a kritikai szellem erősbödésével egy másik tulságba ragadta történetiróink egy részét s a helyett, hogy belemennének a hazai források elemzésébe; vizsgálnák különböző alkatrészeik értékét és jelentőségét, ahogy pl. Pauler tette; különválasztanák a középkori történetirás általános hibáiból származó elemeket (a tudákos etimologizálást, régebbi dolgoknak a saját koruk viszonyai szerinti tárgyalását,

[1] Miserat his diebus ad Ungrorum seniorem magnum inmo ad uxorem eius, quæ totum regnum manu tenuit, virum et quæ erant viri ipsa regebat, qua duce erat christianitas coepta, sed inmiscebatur cum paganismo polluta religio, et coepit deterior esse, barbarismo languidus et trepidus christianismus. Passio Sancti Adalberti episcopi et martyris. Cap. 23. (Pertz IV. 602. Bielowski I. 211.)

az időbeli távolságok megmérésében való tájékozatlanságukat stb.) s ilyen módon elkülönitve a hasznavehetetlen elemeket, keresnék a fennmaradt részben, mi az, a mi jóval korábbi, egykoru vagy közel egykoru hazai följegyzésből eredhet s mit lehet hagyományszerü elemnek tekinteni s ebben ismét melyik az állandóbb természetü s melyik a könnyebben változó és fokozatosan átalakuló elem, mennyi értékesithető tehát belőle a történelem számára: ezen kétségkivül nem könnyü munka helyett Karácsonyi ur módjára teljesen értéktelen lomnak igyekeznek feltüntetni az egész régi magyar történeti irodalmat, meseköltőnek nyilvánitják Béla király jegyzőjét, ki az ujjából szopta mindazt, a mit nem a külföldi évkönyvirókból vett át.

Ilyen felfogás mellett aztán nem is akarja megérteni Karácsonyi ur annak a jelentőségét, hogy a magyar források a Gyuláktól származott Saroltot mondják Sz. István anyjának. A saját kifejezése szerint Béla király jegyzője ezt is az ujjából szopta, azzal szemben pedig, hogy a másik krónika csoport is igy tudja, csupán Kézai nem emliti, olyan hihetetlen és — itt már csakugyan nem lehet enyhébb kifejezést alkalmazni — légből kapott föltevést koczkáztat meg, mintha a Pozsonyi és Budai krónikák készitői Béla jegyzője könyvéből vették volna át ezt az adatot, mert — mint mondja: «ha valami akad Anonymus müvében, a mit könyedén beleszőhetnek Kézai müvébe, azt beleteszik». S ezt a hihetetlen állitást tetézi még azzal, hogy erőszakolt magyarázattal ellentétet keres a két előadás között. Ime ezek a saját szavai:

«Még e két tanu sem egyezik egymással, mert Névtelen szerint a honfoglaló vezérnek dédunokája Sarolt, a magyar nemzeti krónika szerint csak leánya», a mi azt a látszatot kelti föl, mintha nem egyformán nevezné meg a kétféle forrás Sarolt atyját s nem azt mondaná mindegyik, hogy az idősbik Gyula erdélyi fejedelem volt az atya. Csakhogy a meseköltő királyi jegyzőnek több volt a kronologiai tudása, nem zavarta tehát Gyulát a honfoglalók közé, a részleteket is jobban ismerte, mint a Nemzeti Krónika összeállitója s tudta, hogy Gyula Tuhutumnak az ivadéka. Ép ilyen erőszakolt becsmérlés az is, a mikor burkolt kétértelmüséggel azt mondja Karácsonyi ur, hogy «a Névtelen neveket is költött, ott van rá bizonyságul Vér Bulcs. Ennek atyjául Bogátot teszi, pedig Kál volt.» Bizonyára nem Bulcsura, hanem Bogátra értette Karácsonyi ur, hogy neve költött, de még ez az állitás sem felel meg a valóságnak. Bogát a Bulcsut közvetlenül megelőző nemzedékhez tartozott s egyike volt az azon időbeli «rex»-eknek. «Duo reges Dursac et Bugat amicissimi Berengario fuerant» — mondja Liutprand (Pertz III. 299.) a 921—922-ki olasz hadjáratnál. Bogát emlékét Somogyban két helynév is fenntartotta: az Eddéhez tartozó Alsó- és Felső-Bogát puszta Somogyvár közelében nem messze a Balatonhoz s ettől délre Segesd és Beleg között egy másik Alsó- és Felső-Bogát puszta. Ezen kivül Tolna megyében a Duna és Sárviz között Fadd környékén is volt egy *Bagat-mezee* nevü hely, melyet a tihanyi apátság 1055-ki alapitó levele emlit, mint az ekli révtől Fidemsiig terjedő apátsági birtok határát[1] s ilyenformán azon a területen feküdhetett, hol a Bonyhád (középkori: Bahnya, v. ö. Bukna), Bátaszék vagyis a Sármellékén megszállt Bojta vezér széke s alább az Ete fia Eudu által épitett Szekcső neve utal arra, hogy ezen Bogát vagy Bugát vezért a karchasok nemzetségével hozhatjuk kapcsolatba, melyhez tartozott Bulcsu is és mint «rex», nyilván egyike volt Bogát a Bulcsu előtti karchasoknak. Tehát Béla király jegyzője csak abban tévedt, hogy Bulcsu atyjának mondta Bogátot, de korántsem költötte sem a Bogát nevet, sem Bogátnak Bulcsuhoz való közelebbi viszonyát s egészen más szempontból kell birálnunk tévedését, mint Karácsonyi ur tette[2] Mert bocsánatot kérek, de az ilyen eljárás nagyon is tullépi az elfogulatlan kritika határait s mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy igazi megvilágitásba helyezze hazai forrásainkat.

Kétséget sem szenved, hogy vannak Béla király jegyzőjénél önmaga által gyártott történetek is, de ezt Karácsonyi ur is megszokta tenni (l. föntebb a Prokuiról mondottakat) s megteszi minden gondolkozó fő, hogy a saját

[1] Erdélyi László: A tihanyi apátság kritikus oklevelei. (Akad. ért. a Tört. tud. kör. XXI. 3.) Budapest, 1906. 27. l.

[2] A Turul 1906. évf. 2. füz. 59. l. az «apa» szó egykori kettős jelentéséből (1. atya, 2. atyai nagybátya) igyekeztem megmagyarázni a tévedés okát.

igazaknak tartott következtetéseivel egésziti ki az adatok összefüggése közt mutatkozó hézagokat. A különbség az, hogy Béla jegyzője a XII. század, Karácsonyi ur pedig a mai idők tudományával csinál történetet. A hogy megkívánhatja Karácsonyi ur, hogy ne kételkedjünk jóhiszemüségében s ne adjunk helyet olyan vélekedésnek, mintha maga sem hinne állitásainak igazságában: ép úgy megkivánja az elfogulatlan kritika, hogy ugyanilyen álláspontot foglaljunk el Béla király jegyzőjével, meg a többi hazai forrással szemben is.

S akkor tévedéseik mellett sem találjuk őket annyira kicsinylendőknek és hasznavehetetleneknek és egyes adataik jelentőségét is más szempontból itéljük meg. Nem fogunk pl. fennakadni azon, ha Béla jegyzője Árpádhoz csatlakozó «kunokról» beszél, tudva azt, hogy a hagyomány, mint egész világosan kitünik a Hunn Krónikából, Ed és Edemen vezéreket hunnoknak, sőt Etele egyenes ivadékainak mondta.[1] Hiszen alapjában véve nem is egyéb a kun név a régi hunn név olyan dialektikus változatánál, mely az uz, oguz-török kiejtésnek felelt meg.[2] Azt pedig a dolgok egész összefüggése tanusitja, hogy Konstantinus kabarjai — mert hiszen ezeket kell érteni a királyi jegyző kunjai s a Hunn Krónika Csaba vezérének és fiainak hunnjai alatt — csakugyan azon hunn-bolgár-kuturgur elemhez tartoztak, mely Kuvrát alatt 635 körül elszakadt az avaroktól, de Kuvrát halála után öt felé oszlott, egyik rész a volgai Bolgárországot alapitotta, másik 679-ben Moesiát a későbbi aldunai Bolgárországot foglalta el, egy csapat Pannóniába költözött az avarokhoz (a Képes Krónika 677-re teszi a hunnok vagy magyarok egyik beköltözését), az a rész pedig, mely Kuvrát legidősb fia Batbaján vezérlete alatt visszamaradt a Mæotis- és Kubán-melléki régi hazában, 671 közül meghódolt a kozároknak s még a IX. század elején is adózott nekik.[1] Attila hunnjaival való kapcsolatukra pedig az aldunai bolgárok ószlovén nyelvü régi fejedelmi lajstromában van egy nagyon fontos adat; a Kurt (Kuvrát) előtti fejedelem neve Irnik s mivel idejét úgy határozza meg a lajstrom, hogy Kurt (614—673.) előtt 150 évvel kezdett uralkodni[2] vagyis 464-ben: nem lehet más, mint Attila fia Irnákh s a 464 egy olyan időszaknak a kezdő éve, a mikor Attila († 453.) és Dengizikh († 469.) után két hordára oszoltak a hunnok: nyugotira (kuturgur, kotrag) vagyis Irnákh népére és a keletire (uturgur, szabir, hunugur). Béla jegyzője tehát itt sem az ujjából szopta, a mit állit, csak a «hunn» nevet modernizálta a saját felfogása szerint vagyis ugyanazt tette, mint mikor Karácsonyi ur beszél Vazul helyett

[1] Ed és Edemen vezérektől származtatta hagyományaink mindkét változata az Aba nemzetséget. Világos tehát, hogy eredetileg az Aba nemzetséget tekintették Etele ivadékának, az pedig már későbbi fejlődés, midőn Árpádot kötötték össze a nagy hunn királylyal. Ez az eltolódás pedig már Béla király jegyzőjének kora előtt megtörtént, úgy hogy ha nem is előbb, a XII. század közepe felé már úgy tekintették az Árpádokat, mint a kiknek Etele volt az ősatyjuk. A hagyomány azonban úgy emlegette Edet és Edement, mint az Árpád magyarjaihoz csatlakozó hunnok vezéreit s az ebben rejlő ellentmondás nem kerülhette ki Béla jegyzője figyelmét. Öntudatos iró s gondolkozó fő létére nem eshetett abba a mi szempontunkból különben sokkal tanuságosabb hibába, melyet szerencsére nem tudott kikerülni a Nemzeti Krónika naivabb szerkesztője, elhallgatta tehát az Ed és Edemen származásáról szóló hagyományt, az Árpádhoz csatlakozó hunnokat pedig kunoknak fogta fel.

[2] Régóta ismeretes, hogy a magyar nyelv csuvasos jellegü vagyis az ujabb felfogás szerint hunn-bolgár eredetü szavaiban a szókezdő *h*-nak úgy az oguz- (kun, turkomán, szeldsuk ozmanli), mint a többi török (csagataj, ujgur, kirgiz, tatár), sat. nyelvjárásban *k* felel meg, p. *hajó* = tör. *kajuk*, *hód* = tör. *kamdu*, *konduz*, *kunduz*, *homok* = tör. *kum*, *hurok* = tör. *kuruk*. Ugyanilyen hangtani viszony van a *hun* és *kun* között is. Mivel pedig a kunokat első feltünésük alkalmával uzoknak, guzoknak azaz oguzoknak nevezték az egykoru byzanczi és arab-persa irók: nagyon valószinü, hogy nem magukkal hozott név volt a «kun», hanem Kelet-Európa régi török elemének, a hunoknak neve ragadt rájuk, a mit maguk az oguzok a saját nyelvük hangtani szabályai szerint kunnak ejtettek ki. Egyébként a régebbi kiejtésnek is számos nyoma maradt a kun nyelvben, pl. *chain* (ujg. katin, ozm. kajin) = socer., *chati* és *cati*, *katti* (csag. kati, katik) = durus, *char* és *kar* (tör. kar) = nix, *chara* és *cara*, *kara* (tör. kara) = niger, *choy* és *coy*, *koy* (tör. koj) = aries, ovis, *chuju* (csag. kutuk, ozm. kuj, kuju) = puteus, *chulag* (csag. kulak, ujg. kulkak) = auris sat. (Codex Cuman. 269—272. V. ö. u. o. 261—262. 264—267. l.)

[1] Sancti Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani Breviarium Historicum. Corpus Byzant. Hist. Paris 1648. I. k. 3. r. 22. l. — Theophanis Chronographia. U. o. 1655. XI. k. 297—298. l.

[2] Jireček K. I. A bolgárok tört. Ford. Mayer R. N. Becskerek. 1889. 120. l. — Gr. Kuún G. Relation. Hung. historia ant. II. k. 11. l.

Vászolyról, Rejnold helyett Radnótról, Ochtum helyett Ajtonról, Bua és Bukna helyett Bolya és Bonyháról, Boleszláv helyett Bogyoszlóról, Geysa, Geycha helyett egyszer Gecséről, utóbb meg Gyécséről, a mi hol igazolható, hol pedig tévedésnek bizonyul. Az eljárásmód teljesen egy és ugyanaz.

Arra, hogy tévedések is fordulhatnak elő a régi nevek ilyen modernizálásánál s nem csak Béla jegyzőjével történhetett meg, hogy a «Cumanus» nevet nem a legszerencsésebben alkalmazta, a mennyiben e név alatt egy a honfoglalásnál később feltünt népet kell érteni, legvilágosabb bizonyitékul szolgál a Geysa, Geycha név, melyet először a Gecse helynévvel azonositott Karácsonyi ur s egy ideig a soha nem létezett Gecse nevü királyokról beszélt; csak később jött rá, hogy a Geysa mai alakját a Décse helynév tünteti föl. Ezen tévedések közé tartozik II. Gyula fiai, Bua és Bucna nevének modernizálása is, a mennyiben Pauler Gy. szerint a. m. Baja és Bajna, Karácsonyi ur szerint pedig a. m. Bolya és Bonyha. Bizonyos tehát, hogy vagy Pauler, vagy Karácsonyi ur, vagy mind a ketten tévedtek. Hogy a Bajna nem lehet a Bukna phonetikai fejlődésének végpontja, mint Pauler Gy. gondolta,[1] kitünik abból, hogy a törökségnél a Bajna személynév már jóval a honfoglalás kora előtt előfordul, igy egy Bajna nevü kirgiz előkelő embert (sangunt) már a VII—VIII. századbeli jeniszei vidéki (ulug-kemi) ó-turk föliratok emlitenek.[2] Itt tehát Pauler tévedett. Sokkal valószinübb Karácsonyi ur magyarázata, hogy Bukna a. m. Bonyha. De már a Bua, Biuia inkább megfelel a Bajának, mig a nagyküküllő-, baranya- és az egykori tolnamegyei Bolya neve[3] nem a Bua, hanem a Boila vagy Bolja személynévből származtatható. Hogy a Boila egy másik további hangtani fejlődésének a Beila, Béla név tekinthető, ez nincs ellentmondásban az előbbi állitással, mert hiszen ugyanazon egy név a dialektusok szerint másmás fejlődésen mehet keresztül. Ott van p. Rejnold-Radnót név; amaz a nálunk általánosan használt középkori forma, de szász vidéken a felnémet Rejnoldot, Rajnaldot Ragnoldnak ejtették s ebből alakult a későbbi magyar Radnót.

Rosszul mondja Karácsonyi ur, hogy nem kell nézni hazai forrásainknál a magyarságukat, mert rossz szülő az, ki gyermeke hibáját legyezgeti a helyett, hogy kijavitaná. Korántsem a hiba legyezgetéséről van itt szó, hanem arról, hogy nem szabad a gyermeket egyes hibák miatt agyonbunkózni s ott is keresni a hibát, a hol nincs. Már pedig Karácsonyi ur ezt teszi s annyira megy, hogy mindjárt kevesebb gyanuval fogad valamely adatot, a mint egyszer idegennél találja. Itt nem alkalmazza azt a becsmérlő hangot, melylyel krónikánkról szokott megemlékezni s megelégszik a tárgyilagos kritikával, mint pl. a lysagorai évkönyv azon adatánál, mely arról szól, hogy Sz. Imre Mesko lengyel hg leányát vette nőül,[1] bár a lengyel forrás összezavarta II. Meskót a nagyatyjával, I. Meskóval, Géza fejedelem kortársával. Ennél a lengyel évkönyvirónál már megtudja érteni a tévedés okát s nem mondja, mint Béla király jegyzőjénél, hogy az ujjából szopta ezen adatot, sőt elég értékesnek találja arra, hogy épen ennek adjon elsőséget, minden más Sz. Imre nejéről szóló adat fölött. Pedig, mint föntebb, a lengyel krónikák vizsgálatánál emlitettem, nemcsak Mesko, hanem a magyar királyfi személyében is tévedt a lysagorai évkönyv 1270 körül élt irója; II. Mesko leányát számkivetése idejében a később királylyá lett I. Béla vette nőül.

NAGY GÉZA.

[1] A Magy. Nemz. Tört. az Árpádházi királyok alatt. I. k. 508. l. 86. jegyz.

[2] «Bajna Sangun ogli Külüg-Csur. Bunguszuz ulug atim = Bajna sangun fia Külüg-Csur. Bunguszuz a nagy nevem (t. i. a szerzett hősnevem).» Radloff W. Die alttürk. Inschriften der Mongolei. III. Lief. Szt.-Pétervár. 1895. 309. l.

[3] Századok. 1901. 9. füz. 769—773. l.

[1] Vélemény Sz. Imre hg. nejéről. Századok. 1902. 105—112. l.

FRANKLIN TÁRSULAT KÖNYVN.

HIDEGHÉTI JAKAB CZIMERE 1411-BŐL.

VEGYES.

A harmadik festett armális.

(Színes czímerképpel,)

Régóta tudjuk, hogy festett czimeresleveleink sorát Tétényi Péteré és Andrásé, a kapivári Kapy-család őséé nyitja meg, melyet Zsigmond királytól 1405. ápr. 15-én kaptak. A mondott család levéltárában fennmaradt oklevél, melyet a levéltárral egyetemben a Nemzeti Múzeum őriz, kiállítására nézve több tekintetben eltér a későbbi gyakorlattól és a megszokott formáktól, úgy, hogy nyilvánvaló, hogy a czimeradomány szerkezete, a mint ez máskép nem is képzelhető, a XV. század elején még nem állapodott meg.

A Tétényi armális kettős királyi pecséttel megerősített privilegiális oklevél, a minővel a középkori czimeradományok között igen ritkán találkozunk. Ehhez képest a király teljes czimén nevezi magát, az oklevél végén meg van nevezve a királyi főkanczellár, a kinek kezéből az oklevél kelt és hosszú sorban olvassuk az ország egyházi és világi főurainak nevét, kiknek felsorolásával végződik az oklevél. A festett czimer, melyet a szöveg is pontosan leir, a német birodalmi gyakorlatnak megfelelőleg a szöveg közepén foglal helyet, a mi a későbbi magyar gyakorlatban, ha nem is példátlan, de igen ritka eset.

Kiállítására, szövegezésére teljesen követi a legrégibbet a második czimerképes armális, a Garázda és Szilágyi-családoké, 1409. febr. 24-éről. Ez is kettős pecséttel megerősített kiváltságlevél formát mutat, teljes királyi czimmel, végén egykorú egyházi és világi méltóságviselők felsorolásával. Van azonban benne egy újítás, mely későbbi czimeradományozó okleveleinkben általánossá vált, az, hogy a czimer festett képe az oklevél felső balsarkában, a szöveg élén foglal helyet. Ez az elrendezés, melyhez a későbbi kanczelláriai gyakorlat — alig egy-két kivétellel — következetesen ragaszkodott, első pillanatra megkülönbözteti a magyar armálist a német birodalmitól, de egyúttal ettől az időtől veszi kezdetét a czimerpajzsnak csaknem mindig egyformán dült helyzete, mely az esetek túlnyomó többségében jobbra, a királynak a szöveg élén olvasható neve felé hajlik.

A harmadik festett czimereslevélről eddigelé, Nagy Iván pótkötete s utóda Bárczay Heraldikája és a magyar Siebmacher nyomán, csak annyit tudtunk, hogy Zsigmond király 1411-ben okt. 14-én Hideghéti máskép Hettendorfi Miklós fiának Jakabnak, czimert adott, ismertük ennek (igaz, tökéletlen) képét s azt, hogy az eredeti oklevél Hideghéty Antalnál van a Csallóközben, a hová a Hideghéty család is való. Nem ismertük azonban az oklevél szövegét, a czimer hű rajzát s azt, hogy most kinél és hol van ez a nevezetes emlék, mert a több évtizedes adat nyomán a mai tulajdonost keresni és megtalálni nem lehetett.

Pettkó Béla társunk szivessége, kinek a család érdemes leszármazottjától, Hideghéthy Sándor horvátországi főispántól sikerült az eredeti oklevelet használatra kézhez kapnia, abba a helyzetbe juttatott, hogy harmadik festett czimereslevelünkről most már mindazt tudjuk, a mit tudnunk kell.

Sajnos, e nagybecsű heraldikai emlékünk meglehetős rongált állapotban jutott korunkra. Az oklevél hártyája rendkivül szakadozott, szavak, sőt csaknem egész sorok kitörtek belőle s a szöveg épp ott a leghiányosabb, a hol az uralkodó a czimerszerzőnek érdemeit szokatlan bőbeszédüséggel mondja el; szerencsére azonban az oklevél élére festett szép czimer képe meglehetősen ép, sőt egy kis palaeographiai fantáziával nagyjából el lehet olvasni a czimer leirását is, s igy egészben véve a hézagos szöveg eléggé megérthető, úgy a hogy itt következik.

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie etc. rex omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare. Humane conditionis circumspecta sagacitas et bonorum (operum) assidua percontatrix sic artis ingenio naturalibus se conformare didicit, sic ex causis nobilibus effectus insignes producit, ut quos natura superior interioribus dotibus illustravit nobilius et ipsorum animos sapientie et scientie altitudine decoravit pre ceteris, horum consilio tronus roboratur regius et eorum virtuosis actibus regalis sublimitatis gloria aptata presidia suscipit et salutaribus omni tempore proficit incrementis. Proinde ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster (Jacobus) filius Nicolai de Hidegheth alias de Hettendorf nobis grate dilectus in nostre presentiam maiestatis, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque laudabilibus complacentiis, a multis retroactis tem(poribus) usque in presentem diem, in prosperis nostris agendis et adversis culmini nostre maiestatis intrepide exhibitis et indefesse impensis, nostre humiliter et devote supplicavit maiestati, ut ipsum Jacobum Nicolai de predicta Hidegheth . . . . . suis et fidelium servitiorum suorum meritis consideratis, de plenitudine nostre regie maiestatis a nota rusticitatis (sicque) ex origine natalium con . . . . . eximere et libertare ac cetui aliorum nostrorum regni nostri nobilium . . . . . iuribus et privilegiis, quibus ceteri (veri) nobiles uterentur

et gauderent, nobilitando aggregare et plantare, sibique et suis heredibus ac posteris universis arma seu nobilitatis sue insignia, clipeum videlicet (colore) nigro, cuius pars superior seu superficies per transversum colore crocco erat depicta et campus inferior similiter per transversum forma medie lune in simili colore croceo fuit exornata, galea vero clipeo super(imposita) tecta nigro, croceo colore subducta, impetiata undique et czottata erat cooperta, in cuius galee sum mitate similiter media luna crocea stipitem (?) etiam croceum erectum et transfossum habebatur, in cuius stipitis . . . . . in copia hincinde erant distracti, ut in forma armorum eorundem in principio litere presentis depicta liquet manifeste, ex liberalitate nostra regia dare, et largitate conferre dignaremur. Nos itaque at-(tendentes multiplicia merita) probitatis et fidelitatis opera laudabiliter demonstrata, quibus idem Jacobus Nicolai in militaribus actibus inter proceres et milites (regni nostri), ac aliorum regnorum milites et clientes visus extitit et tamquam . . . . . regnum Bosne . . . . . fide nobis et sacro dyademati regni nostri . . . et . . . . . auxilio . . . . . et crudelium . . . . . se opposuisset . . . . . Spaleti mandatis nostris se . . . . . dum proximis temporibus nonnulli nobiles Austrie ducatus regnum nostrum per hostiles insultos spoliando et depredando invasissent . . . . . auxiliante altissimo per exercitum . . . . . cuius ductores . . . . . reverendus (in Christo pater domin)-us Eberhardus episcopus Zagrabiensis, aule nostre cancellarius sumpmus, et (magnificus dominus Sti)-borius vayvoda Transsilvanus principes et ductores speciales (?) dinoscuntur, predictos nobiles Australes notorios emulos nostros ipsorumque complices . . . . . et ignis voragine compescendo et quiescere faciendo conculcassemus, (prefatus) Jacobus Nicolai de predicta Hydegheth alias de Hettendorf (predictis suis ducibus ?) in continuo adherendo et actibus bellicis insistendo et insudando . . . . . per sagittas letalia vulnera suscepit, prout cunctis . . . . . et (predicta ?) videre volentibus potest clarere et absque mortis formidine creberrima . . . . . tuitione et status nostri conservatione sanguinem copiosum de suo corpore effudit et . . . . . (sanguinis ?) effusionis pre ceteris fratribus, proximis et consanguineis suis ac extraneis, velud auri puritas suo splendore ceterorum metallorum precellens, nitorem nostre maiestati obtutibus gratum se merito reddidit et acceptum. Volentes et (animo) cupientes eidem Jacobo Nicolai pro premissis suis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis preclaris, regalis munificentie benignitate respondere, eundem Jacobum Nicolai de predicta Hedegheth suosque heredes et posteros universos, a nota rusticitatis, sicque etiam ex origine natalium . . . . . eximere et libertare ac nobilitare decrevimus presentium vigore, eximimus, libertamus ac in cetum aliorum regni nostri nobilium virorum agregamus et conplantamus, tam in personis, quam eorum possessionibus seu portionibus possessionariis ubicunque in regno nostro sitis et habitis, signanter cum predicta possessione Hydegheth, ac de regie nostre potestatis plenitudine et largitate animo deliberato, ex certa scientia et gratia speciali, sano etiam prelatorum, baronum, nobilium et regni nostri procerum accedente consilio, eidem Jacobo (Nicolai), suisque heredibus et posteris universis, arma seu insignia (nobilitatis ?) . . . . . damus liberaliter et donamus, ut idem Jacobus Nicolai suique heredes ac posteritates universe nate et nasciture, a modo et in antea ubique locorum et bellorum ac pacis temporibus, libere habeant et secure valeant portare, (presentibusque) armis seu insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis et generaliter in omni exercitio militari uti possint et perpetuo gaudere. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam eidem Jacobo Nicolai, suisque heredibus et posteris universis, presentes concessimus literas nostras speciales, pendenti sigilli nostri munimine roboratas. Datum Posonii in die festi beati Calixti pape, anno domini millesimo quadringentesimo undecimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo quarto, Romanorum vero secundo.

Ez az oklevél több tekintetben érdekes, mert első példája a czimeradomány azon formájának, a hogy az minálunk a XV. század folyamán megállapodott.

A szöveg többé nem mutatja a privilegiális levelek teljes szerkezetét, mint a két legrégibb festett armális. A királyi czim nem az ünnepélyes: elmarad a kanczellár neve, a végén hiányzik az országnagyok felsorolása. Bár az oklevelen függő pecsét van, ez azonban nem a kiváltságleveleket megerősítő kettős pecsét, hanem az, a melyet Zsigmond király egyéb okleveleiben így nevez: «secretum nostrum regium sigillum, quo ut rex Hungarie utimur», a királyi titkos pecsét, mely nem követel oly ünnepélyes szövegezést, mint a kettős pecsét, hanem a vele megerősített oklevél mintegy átmenet a pátens formától a privilegiálishoz. Középkori czimeresleveleink ezt az oklevél-mintát követik, azzal a már másodizben visszatérő elrendezéssel egyetemben, hogy a czimer az oklevél élére van festve. A Hidegh éthi-armális tehát okleveles gyakorlatunk szempontjából is nevezetes emlék, mert egy oklevéltipusnak első képviselője.

A czimerszerző a Csallóközben honos Hidegh éti máskép Hettendorfi Miklós fia Jakab azzal a kérelemmel járul a királyhoz, hogy őt érdemeire való tekintettel, vegye ki a paraszti állapotból és tegye az ország kétségtelen nemesévé adván neki oly czimert, melynek formáját a kérelmező pontosan leirta.

Ez a czimer a legszebbek, legstilszerűbbek egyike, melyeket a magyar heraldikai felfogás alkotott s bizvást a külföld legkiválóbb mintaczimerei mellé állítható. Az egész czimernek pajzsostól, sisakostól, takaróstól, czimerképestől csak két mázа van: fekete és arany. A pajzsban arany pajzsfő alatt feketében arany fekvő félhold, a sisakdisz fekete tollforgó, melynek arany nyelét a pajzsbeli félhold borítja; a takaró szine: fekete-arany. Az ábrázolás egyszerűsége, a szinezés harmonikus volta, az arányok és a rajz korrektsége által czimerünk a legszebb heraldikai alkotások között foglal helyet.

A czimerszerző hadi érdemekkel tette magát méltóvá a király kegyére, de sajnos az oklevél

ott a legtöredékesebb, a hol ezek az érdemek felsorolvák. Annyit kivehetünk a hiányos szövegből is, hogy Hideghéti Jakab Boszniában harczolt a hűtlen lázadók ellen és hogy részt vett abban a hadjáratban, melyet a király Eberhard zágrábi püspök, királyi főkanczellár és Stibor erdélyi vajda vezetése alatt az ország nyugati határait pusztító osztrákok ellen indított. E küzdelmekben meg is sebesült. Mindezen vitézségért jutalma nemcsak a szép czimer, hanem egyszersmind a kétségtelen magyar nemesség is, mellyel a király őt és leszármazottait összes birtokaikkal egyetemben megajándékozza.

A Hideghéthy-család multjából keveset tudunk. Mindössze Nagy Iván pótkötetében olvasunk róla egyet-mást. Az itt közlöttek kiegészítésére szolgáljon ez a néhány adat, melyeket a családra vonatkozólag a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában találtunk. Annyi valószínűnek látszik, hogy a család már az 1411. évi nemesítés előtt is élvezett nemesi jogokat. Bizonyára a csallóközi egyházi nemesek, prædialisták közé tartozott és Zsigmond király oklevelével lépett az ország kétségtelen nemesei sorába.

A pozsonyi káptalan 1394. febr. 27-iki oklevelében említés történik Hideghéti Miklós leányáról Annáról, Galgóczi László feleségéről, kit az oklevél «nobilis domina» czimmel illet.[1] Ez az Anna úgylátszik annak a Miklósnak a leánya, a ki a czimer- és nemességszerző Jakabnak is atyja.

Egy másik oklevélben, melyet szintén a pozsonyi káptalan ád ki 1412. febr. 26-ikán, a czimerszerző Hideghéti Jakabbal egyetemben a családnak számos tagjáról történik említés. Ez az oklevél megnevezi Jakabunk nagybátyját, Domonkost is. Az oklevél tárgya kiegyezés Jakab ősének (avus), Hideghéti Pál fiának Istvánnak megölése ügyében, a miben Héti Péter, Hideghéti János, Hideghéti Bondur Miklós és Gróf Péter voltak a részesek. Az egyezséget Jakab a most megnevezettek leszármazottaival, Bondur Antallal és Kanche Jánossal köti meg, és ennek fejében, valamint hitbér és jegyajándék czimén bizonyos földrészeket kap. E földek az oklevélben igen részletesen körülirvák s az oklevél a határok megjelölésénél igen érdekes magyar szavakat ragozott formában használ, mint *Elewelgelnel*, *Alafelfekwben*, *Hegaluth* (hegy alatt), *Homorowelnel* (homoró völgynél), *Alfaluramenében* (Alfalura menőben) stb.

Ezzel a kiegyezéssel összefügg a pozsonyi káptalan 1412. ápr. 19-ikén kelt beiktató levele, mely szerint a káptalan Zsigmond király 1412. márcz. 11-ikén kelt parancsára Jakabunkat e birtokrésznek tulajdonába ellenmondás nélkül bevezette.

[1] Fejér X. 8. 381.

Harmadik festett armálisunk kétségtelenül nagyérdekű emlék, már csak azért is, mert szaporítja Zsigmond király azon czimereslevéleinek számát, melyeket hazánk területén adott ki. A czimereslevél Pozsonyban kelt.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

A Turos-familiáról.

Ha esett, kevés szó eshetett erről a nemes családról, mely a XVII. század folyamán tesz szert ármálisára. A nemesség megszerzője *Turos Miklós*, a ki maga bizonyára jobbágy-családból származott s mint ilyen katonáskodott. A katonai pálya, ha a személyes vitézséghez egy kis szerencse is járult, a törökkel vivott harczok idején a nemesség- s a vagyonszerzésnek egyaránt lépcsője volt. Turos is megszerezte mindkettőt. Ugy mondják a család tagjai még a XVII. századból való följegyzésökben, hogy Turos Miklós 1634-ben kapta nemesi levelét.[1] A királyi könyvek nem őrizték ugyan meg ezt a nemességadományozást;[2] de Turos jövő életsora, vagyoni helyzete és családi összeköttetései bizonyossá teszik, hogy a nemesités megtörtént. Nemesi czimere, miként pecsétjén látjuk, kerek talpú egyenes pajzsban ágaskodó, első lábával görbe kardra füzött török fejet tartó oroszlán, az oromdisz kiterjesztett szárnyak.[3] Kétségtelenül megmondja e czimer, hogy a török ellen vivott harczokban tanusitott hősiesség jutalmául emelkedett ki Turos Miklós a köznép soraiból.

Mikor nemesitése megtörtént, meg is nősült s a nemes származásu Nagy Ilona lett a felesége. Boldog házasságban élhettek, mert Kristóf és János nevü fiairól, Ilona, Katalin, Zsuzsanna nevü leányairól tudunk.

Élete házassága után is a katonai pályán telik el; csak kissé előkelőbb s az egyszerü vitéz helyzetéhez képest nyugalmasabb állást kap. 1651 október 11-én ugyanis II. Ferdinánd király, a fiatal Bessenyei László mellőzésével, noha először erről volt szó, vitézsége és helyismerete miatt Pető László kapitány mellé kiskomáromi alkapitánynak nevezte ki. Hogy ebben valamely közeli török támadás és ezen alkalommal ismét tanusitott vitézsége is az ő javára döntötte el a választást, következtethetjük abból a nem valami sürü szerencséből, melyben

[1] Guáry-levéltár Pannonhalmán 434. sz.

[2] Legalább Illéssy-Pettkó összeállitása szerint nincs a megfelelő Liber Regiusban.

[3] A végrendeletén van ez a pecsét. U. o. 288. sz. — A század utolsó negyedében (1673—1674 folyamán) Turos András zala- és somogymegyei szolgabiróval is találkozunk (u. o. 368. sz.), de az itt emlegetett Turosokkal semmiféle összeköttetése nem látszik.

az egész őrség részesült, hogy a fölség egyszerre három hónapi zsoldot utalványozott a számára.[1]

Turos Miklós nemcsak jó, vitéz katona, hanem gondos, szerző ember is volt. 1653-ban 300 forintot adhatott kölcsön Cziráky Adám nádori itélőmesternek, melynek fejében Locsmándon hét jobbágytelket kapott zálogba.[2] Ugyanezen évben szeptember 24-én Pusérffy Mihály a pécsi káptalan előtt oly vallomást tesz, hogy, mivel Turos Miklós 210 tallért — egyet-egyet 1 forintba és 50 dénárba számitva — adott neki, hogy évek óta tartó török fogságából magát kiválthassa s magának a kiváltás lehetőségének előmozditásán is fáradozott, tiz évig megválthatlan zálogul adja neki Somogymegyében lévő jószágait, Csertő falut, Sárd felét, Simonfalván hat, Kadarkuton három jobbágytelkét, Csákánypusztát s azt is megigéri, hogy ha örökösei nem lennének, a mit Isten eltávoztasson, ezen javak véglegesen, örök tulajdonul Turos és családja birtokába kerülnek.[3] Nádasdy Ferencztől a micskei határban a Csáván forgó malom került hozzá 800 forintért zálogos jószágul. Wesselényi Pál adománya folytán fiága részére megkapta Tolna, illetve Baranyamegyében Harság (Hasság?), Iszeg (Üszög?), Sáros (Sárás?), Herten, Németfalu, Élesd és Békés helységeket.[4] Széchényi György veszprémi püspök Sümegen 500 forint értékü, örökül adott házzal jutalmazta hüséges szolgálatait.[5] Részint zálogul, részint örökös tulajdonul jószágokat szerzett még Ráczörsön, Nagymányokon, a somogymegyei Remetepusztán, Ráczeddén, Micskén, kertet, földeket, szőlőt a sümegi házhoz, szőlőt Babacsonyban, gesztenyést Szentgyörgyön és más kisebb fekvőségeket.

Noha még nem érezte közeledni végét, 1655 május 7-én Kiskomáromban Vukovics Pál, Homonnai Drugeth György gróf titkárja és Csanádi János előtt sajátkezüleg megirja a végrendeletét, mely igy hangzik: «Én Turos Miklós, császár urunk ő fölsége Kiskomár végházának vicekapitánja, az én jószágomban szabad ur és dispositor levén, mivel magam keresménye, teszek ilyen dispositiót (most, Istennek hála. egészséges lévén) az én gyermekim között s mind unokáim között: Legelsőben mindennemü jószágomat mind odaföl Rábán fölül, mind itt alatt Szala és Somogy vármegyében és egyéb helyekben is, a hol találtatik, hagyom az én két fiamnak, Turos Kristófnak és Jánosnak és feleségének, gyermekeinek. Ezenkivül a kit az ide alá megirt leányomnak és unoka-gyermekeimnek hagyok: Turos Suskának hagyom Mányokot, Eddét, Remetét; Górinak[1] Kercseligetet,[2] mivel atyjának is adtam az ő részére pénzt, melyről levelet is adott; Horváth Mihály vőm[3] gyermekinek, mivel az atyjok leányom lakodalmára egy pénzt sem költött, sem jegyruhát nem hozott, költöttem arra is 100 forintot, azonkivül marhaszámvetésben is, avval együtt a szőlővel, kit a micskei hegyen neki adtam, maradt nála 214 tallér, gyermekit penig én tartom, leányát is ruházom, kiházasitom, de mindezt sem gondolom, hogy mi keveset ne hagyjak nekiek gyermekinek, azért hagyom Vörsinámot, ismét Kapos mellett való Apátit. Ha penig ezen unokagyermekeknek lejártok és magvak szakadása történnék, azon gyermekimre mind visszaszálljon.

Kezünket penig sem magam, sem feleségem, Nagy Ilona a jószágból ki nem veszszük, hanem holtunk után e szerint a dispositio szerint kiki az ő részéhez nyulhasson. Ha penig mi oly adósság találtatik és készpénz, az ingó-bingó marha, egy szóval akármivel neveztessék, a két fiamra maradjon és ne másra.»[4]

Ámde Turos Miklós nem sokáig tarthatta a kezét javaiban; mert a következő év folyamán meghalt, szeptemberre már özvegyen hagyta feleségét,[5] miután előbb még megérte, hogy idősebb fia, Kristóf és Ilona leánya is elköltöztek az élők sorából.

Nagy Ilona asszony magára maradva előbb Zsuzska leánya segitségével élt, majd, mikor ez is elszegényedett, ezzel «összeszorulva, szegényen» a sümegi házban húzta meg magát, jórészt unokájának, Guáry Miklósnak s ennek a feleségének a támogatásával tartván fönn magát annyira, hogy a mi kis vagyonkája még volt, ne kelljen elvesztegetnie. Néhány apróbb-nagyobb anyagi kérdé ekre vonatkozó ügyéből, melyekből családja tagjaival kapcsolatban alább többről esik szó, emlitsük azt, hogy 1659-ben Récsei Mihály és felesége, Beke Judit a még Turos Miklósnak elzálogositott Örs falut illetőleg úgy egyeztek meg Ilona asszonynyal, hogy mostantul a fél falunak veszi a hasznát, ha pedig a zálogpénzt leteszik, a falu felét is tartozik ő kegyelme visszaereszteni.[6] Majd 1668-ban megjelent Sümegen Széplaki Botka Ferencz alispán a zalamegyei törvényszék előtt s tekintve, hogy öregségében leányával, Zsuzsánával, Batthyány László özvegyével volt kénytelen együtt élni s ez mint szolgálója, oly készséggel gondozta,

[1] Guáry-levéltárban levő számozatlan irat.
[2] U. o. 424. sz.
[3] U. o. 284. sz.
[4] U. o. 434. sz.
[5] U. o. 431. sz.

[1] Guáry Gergely, a ki Kata leányát vette feleségül.
[2] Somogymegyében, közel a tolnai határhoz.
[3] Ez Ilona nevü leányának volt a férje.
[4] Guáry-levéltár 288. sz.
[5] U. o. 314. sz.
[6] Guáry-levéltár 322. sz.

teljesitette kivánságait, ennek javára teszi meg a következő végső rendelkezését: «..... Néhai Batthyány László meghagyott özvegyének, Turos Suska leányomnak hagyom örökbe az ide alább az én jószágbeli részemet, úgy mint a sümegi szőlőhegyen levő szőlőmnek felét, mely az én részem, azon sümegi városban levő kőházamnak felét ...., ugyanazon sümegi határban két rétemnek felét, a mogyorósi[1] gesztenyésemnek felét, Örsi falumnak felét, melyek nékem osztályban jutottak .... A magam részére szabad lettem volna eddig is, ha csak eladtam volna, de, mivel emlitett leányom emberségével élek, most is azon jó akaratjáért kötöm és vallom a nemes vármegye előtt örökben. Azonkivül a Rábán túl való jószágból tartozik Turos János fiam száz tallért adni, a vagy jószágul Turos Suska leányomnak. Ezeket, átok alatt legyen, ha meg nem adja, a vagy csak impediálná is. Ha pedig holta történnék Turos János fiamnak, maradékja nem lenne, azon Rábán túl való jószág Turos Suska leányomra szálljon vissza. Az unoka-gyermekimnek penig semmit sem hagyok, mivel fölöttébb is most kiadtam az ő részeket, nincsenek is semmi emberséggel, sőt inkább sokat molestáltak, háborgattak méltatlanul.»[2]

Ilona asszony, a ki később leányával együtt mégis élvezte unokája, Guáry Miklós emberségét, még jó ideig ette az özvegység, ugy látszik elég terhes és keserves kenyerét; nem is tudjuk, mikor lett vége küzködésének; 1673-ban még élt.[3]

Turos Miklós fiai közül *Kristóf*, a ki Szalay Erzsébettel lépett házasságra, halt meg legkorábban, talán még atyja életében; 1656-ban már bizonyosan nem élt. Ebben az évben ugyanis özvegy Turos Miklósné a maga, fia, János és unokája, Horváth Judit nevében, Guáry Gergely Turos Katalin asszonytól született fia Miklós és Turos Zsuzsánna, Batthyány Lászlóné nevében tiltakozásuknak adnak kifejezést a miatt, hogy Szalay Kata néhai Turos Miklósnak valami végrendeletét emlegeti, melyről ők semmit sem tudnak s óvást tesznek az esetleg valóban meglevő végrendelet rájok sérelmessé válható pontjai ellen.[4] Szalay Kata, kinek Kristóftól nem született gyermeke,[5] csakhamar kivált a családból s előbb Pető Miklóshoz, majd ennek halála után Vukovics Mihályhoz ment férjhez.

Kristóf halálával a második fiura, *Jánosra* maradt a család föntartásának gondja. Valószinüleg kezdettől fogva Nádasdy Ferencz «főember szolgája» volt s mint ilyen vette feleségül Kondoray Katát. Ezen házassága idejében bátyjának özvegyével, Szalay Katával, 1662-ben már Vukovics Mihálynéval perel Micske jószág miatt.[1] Az özvegy bizonyára hozományát akarta ebből a jószágból megkapni s e miatt támasztotta a pert, mely különben 1666-ban azzal végződött, hogy Turos János kielégitette az özvegyet. Aligha nem ez tette szükségessé, hogy 400 forint kölcsönt kellett fölvennie sógorától, Kondoray Tamás vasvári préposttól, kinek már tiz évvel korábbi időből is tartozott 600 forinttal s most a kölcsönök biztositékául 800 forintot érő locsmándi szőlőjét kötötte le.[2] Ebből az összeköttetésből talán azt is következtethetjük, hogy felesége még élt. Pár évvel utóbb Nádasdy Ferencz leveléből már meglátszik, hogy új házastársa van. Nádasdy kedvelhette az ő főember szolgáját, mert 1664-ben megujitotta vele a zálogos malomra már atyjával megkötött egyezséget és jelen, meg jövendő szolgálatai fejében továbbra is nála hagyta, s azt is megengedte neki, hogy másfélszáz forintig épithet rajta s ez az összeg a zálog visszaváltásakor szintén megtéritendő lesz. Turos János azonban el-elmaradozott a kikötött évi bér és természetbeli szolgálmányok megadásával. Nádasdy azonban 1668 május 25-én nemcsak ezeket engedte el neki és feleségének, Deli Simonovics Annának, hanem a következő időkre nem is kivánt bért; azonban, hogy «jövőben per abusum szabad malomnak ne tartassék», ennek meggátlására kikötötte, hogy Turos évenként tartozzék nála jelentkezni s tőle a lékai tiszteknek commissiókat vinni, továbbá, hogy — kiváltképen Turos tisztjének változása után — ennek utódainál «ezen commissiója és levele semmiben se suffragáljon.»[3] Ugy tudjuk, hogy Turosnak ez a Simonovics Annával kötött házassága is gyermektelen maradt és csak a harmadik, Maholányi Judittal való házassága nem szükölködött gyermekáldás nélkül. Judit asszonytól János, Ilona, Magdolna, Mária gyermekei születtek.[4] Csak 1678 januárjában tünik ugyan föl Judit, mint Turos felesége, de a házasság bizonyára előbb köttetett.[5] Jánosról tudjuk még, hogy 1683-ban egyezségre lép testvérével, Zsuzskával s mivel a micskei jószágból ennek járó 100 tallért lefizetni nem tudta, helyébe a sümegi házból őt illető részt engedte át neki.[6]

Családjáról annyit hallunk, hogy gyermekei

[1] Bizonyára ugyanaz, a mit máshol szentgyörgyinek emlitenek.
[2] U. o. 301. sz.
[3] U. o. 368. sz.
[4] Guáry-levéltár 314. sz.
[5] U. o. 425., 429., 434. sz.

[1] U. o. 427. sz.
[2] Guáry-levéltár 428. sz.
[3] U. o. 417., 434. sz.
[4] U. o, 429. sz.
[5] U. o. 431. sz.
[6] U. o. 417. sz.

1691-ben még kiskoruak.[1] 1694-ben Mária leánya Világhi András felesége lett.[2] János fia később Locsányi Máriával, Locsányi Miklósnak leányával lépett házasságra s Erzsébet nevü leánya született.[3] Turos János nem valami idős korában halt meg, vagy a felesége, Judit volt fiatal, mert ez férje halála után Leidel István felesége lett.

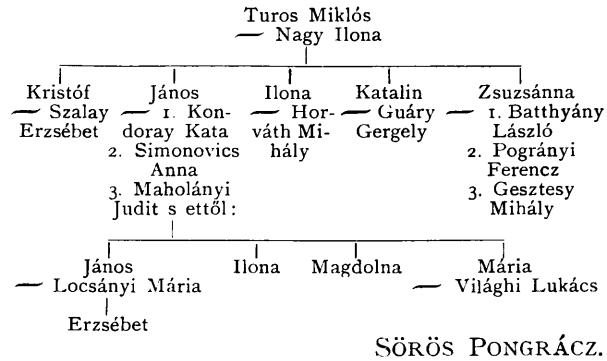
Turos Miklós leányai mind férjhez mentek s az utolsót kivéve, gyermekeket hagytak magok után.

Ilona Horváth Mihályné lett s férjével Damonyán lakott. 1656-ban már nem élt. Miklós és Mihály nevü fiai és Judit nevü leánya maradtak.

Katalin Guáry Gergelyné lett s Miklós, Klára gyermekei születtek. 1656-ban már nem élt. Tudjuk, hogy Saárdon, Csertőn, Kadarkuton, Simonfalván kapott részeket a családi vagyonból.[4] Fia, Miklós, ki utóbb Sándor Erzsébettel lépett házasságra, jó viszonyban volt anyjának családjával s később öreganyját s nagynénjét, Zsuzsánnát is támogatta.

Zsuzsána atyja halálakor Batthyány Lászlóné volt, de csakhamar megözvegyülvén, 1656 végén Pogrányi Ferencz felesége lett. A 80 as évek elején második ura is meghalt s ettől fogva jó ideig anyjánál lakott Sümegen; gondos ápolását anyja azzal jutalmazta, hogy maradék vagyonát mind neki adta. Harmadszorra Gesztesy Mihály tapolczai vajdához ment feleségül.[5] Mint Gesztesy felesége hálásan emlékezett vissza azon jóságra, melylyel Guáry Miklós és felesége, Sándor Erzsébet vele és anyjával szemben viselkedtek, sőt Erzsébet asszony még utóbb, mint Simaházy Ferenczné is viselkedett. Hogy hálját lerója, 1688 augusztus 28-án sümegi kőházát s a hozzá tartozó földeket, réteket, szőlőket, badacsonyi szőllejét, szentgyörgyi gesztenyését, a baranyai Mányokot, somogyi Remetét és Ráczörsöt Sándor Erzsébetnek, most Simaházynénak s ennek első házasságából született gyermekeinek, Gábornak és Klárának vallotta be 1700 forintban. Sőt még férjét is rávette, hogy kilátásba helyezte, hogy a Guáryakat teszi meg örököseinek.[6] Zsuzsána, kinek gyermekei egyik házasságából sem születtek, 1694 január havában még élt, de augusztusban azt mondják, hogy nem régiben, superioribus non ita pridem evolutis temporibus meghalt.[7]

Áttekintés kedvéért legyen itt a Turosok XVI. századi tagjainak családfája:

SÖRÖS PONGRÁCZ.

[1] U. o. 426. sz.
[2] U. o. 435. sz.
[3] U. o. 434. sz.
[4] Guáry-levéltár 891. sz.
[5] U. o. 432., 434. sz.
[6] U. o. 287., 436. sz.
[7] U. o. 416., 289., 435. sz.

Opuli László herczeg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendéhez.

Nem nagy rokonszenvvel láttam ugyan Opuli László herczeg nádorispán élete megirásához; de elvégre nem térhettem ki e férfiu elől, kiről Nagy Lajos király irva hagyta: «*quod nos de fide et fidei puritate ac fidelitatis constantia spectabilis viri, domini Wladislai ducis Opuliensis, consanguinei nostri carissimi indubie confisi, fecimus, constituimus, ordinamus atque creamus nostrum verum, legitimum procuratorem, actorem, factorem, negotiorum gestorem, syndicum specialem spectabilem Wladislaum ducem*[1] . . .»

Azt hittem mégis, hogy rövidesen végezhetek vele. De nagyon csalódtam. Mentül mélyebben kutattam a nádorispán viselt dolgai közt, annál nagyobbra nőtt véleményemben. Nemcsak rendületlen hive volt Nagy Lajos királynak, anyjának, feleségének, leányainak, igaz barátja a magyar nemzetnek, fáradhatatlan munkásságu nádorispánja; hanem egyuttal kora legnemesebb politikusa, ki a békét szerette, a háborut gyülölte, Nagy Lajost a szerb, oláh, bolgár hadjáratoktól elvonta, figyelmét és vonzódását a Nyugat felé irányitotta, a földmivelést, ipart és kereskedelmet, a földmives és polgári osztályt pártolta, hogy ekként kizárólag a népek jólétét, az állam anyagi haladását előmozditsa.

Nem győzöm a kutfőket bujni, pedig azok nagyrészint még kiadatlanok. Hozzájárul, hogy László herczeg élete 1401-ig terjedt, hogy Hedvig lengyel királynő, ezen utolsó magyar-anjou sarjadék élete belejátszék az övébe, tehát ezt is figyelemmel kellett kisérnem, már mint Nagy Lajos leányáét. Azonkivül «Kropidlo» János herczeg László herczeg kisöcscse volt, ki mint szepesi prépost és mint a pannonhalmi apátság kormányzója némileg szintén hozzánk tartozik. Továbbá, hogy Opuli László herczeg a Magyarországhoz kapcsolt Oroszországnak hübéres feje-

[1] Fejér CD. IX/III, 536. Ex archivo Imp. Viennen. Visegrád, 1365 deczember 20-ról.

delme, kiszemelt örököse volt; aztán egyidejüleg Lengyelországban is ő helyettesitette Nagy Lajos királyt és anyját, idősb Erzsébetet, Magyarország, Lengyelország, Dalmáczia stb. királynőjét; de Zsigmond királylyal is szoros összeköttetésben állott.

Félek, hogy nem érem meg végét kutatásaimnak, föl kell tehát apróznom, részletekre osztanom élete történetét, ha valamit végezni akarok.

Kezdem leszármazásával, nemzedékrendével.

Nagy segitségemre van e tekintetben dr. H. *Grotefend* «Stammtafeln der schlesischen Fürsten» cz. müve, mely már ismételve adott nekem fölvilágositást a Piasztok és magyar Anjouk közti rokonság iránt.[1] Magától értetik, hogy ily nagy mű nem készülhet hiányok nélkül. Volt is többeknek, magamnak is alkalmam a nagyérdemű Grotefend hiányait pótolnom magyar kutfőkből, melyeket ő nem ismert.[2] Jelen kis értekezésem folyamán is több hiányára kell figyelmeztetnem.

A sziléziai herczegek II. Ulászló, elüzött lengyel fejedelemtől (1105—1159) és Lipót osztrák herczeg Agnes leányától származnak.[3] II. Ulászló ifjabbik fia Mesku (Mihály) az osztálynál bátyjával I. Boleszlóval Ratibort kapta, melyhez — minthogy ekképen világos rövidséget szenvedett — járult 1201-ben még Oppol tartomány.[4] Ez időtől fogva utódai Opoli herczegeknek (duces de Opol) nevezik magokat ellentétben az I. Boleszlótól származott sziléziai herczegekkel (duces Slezie), kiknek székhelyük Boroszló (Wratislavia, Breslau) vala.

Azonban e tartományok se maradtak sokáig egy kézen. 1282-ben a fönti Mesko unokája Ulászló fiai megosztozának az atyai örökségen: a legidősb, *Mesko* Tesen-Ossvećet (Teschen-Auschitz), a másodszülött, *Kázmér* Bitum-Koselt (Beuthen-Kosel), a harmadik, *Boleszló* Opolt, a negyedik, *Premisló* Ratibort kapta. Ezen opoli I. Boleszlónak két hasonnevü fia volt: az idősb Boleszló, a ki Falkenberget örökölte, és opoli II. Boleszló (röviditve Bolkó) herczeg, ki 1327 május 23. előtt feleségül vette Sveidniczi Bernát herczeg Erzsébet leányát, és ezeknek, t. i. II. Bolkónak és Erzsébetnek volt elsőszülött fia a mi Lászlónk.[5]

Nem az opuli kis herczegség, hanem azon körülmény adott László herczegnek jelentőséget, hogy úgy idősb Erzsébet magyar királynénak, valamint Kázmér lengyel királynak kisöcscse vala.[1]

Volt ugyanis Lokietek Ulászló lengyel királynak az imént nevezett Erzsébeten és Kázméron kivül még egy Kunegunda nevü leánya, úgy tetszik a legidősb, kit feleségül vett Bernát, sveidniczi herczeg. Ez összeköttetésből született Erzsébet, ugyancsak II. Bolkó felesége és Lászlónk anyja. Minthogy pedig II. Bolkó és Erzsébet egybekeléséről 1327 május 23. előtt nem értesülünk, László herczeg születését ez időbe tehetjük.

Később született testvérei, tehát öcscsei és hugai valának: III. *Bolkó* herczeg, ki László herczeggel Opul birodalmában és uralmában atyjok 1356 junius 21. bekövetkezett halála után osztozott. *Henrik*, kiről 1356-ban mint 19 éves klerikusról történik emlités, de nemsokára meghalhatott, mert későbbi okiratok nem emlitik. *Agnes* 1374 márczius 19-én mint Jodok morva markoláb felesége jelentkezik. Erről alább kimeritően szólunk. *Erzsébet* okiratilag 1377 október 3-tól 1382 április 25-ig mint trebnitzi cantrix (apácza) kerül elő. *Anna*, előfordul mint Klarissza a boroszlói kolostorban. Egy másik *Erzsébetet* is emlit Grotefend, kiről 1360 márczius 9-től 1361 április 17-ig vannak okirati tudósitások. Ez felesége volt Kujáviai Fehér Ulászló herczegnek, ki utóbb a pannonhalmi apátságnak kormányzója. Ezeket ismerik a külföldi irók, mint Opuli II. Bolkó gyermekeit és László herczeg testvéreit, kikhez hozzá kell adnunk *Kunegundát* vagyis *Kingát*, az óbudai Klarissza-kolostor tagját, kinek mint Bolkó opuli herczeg leányának idősb Erzsébet királyné, hogy a szükségesekben rövidséget ne szenvedjen, egy buda-hévizi félmalmot, melyet fiától, Nagy Lajos királytól kapott, adományozta azon kikötéssel mégis, hogy e félmalom az adományozott halála után a kolostornak maradjon.[2] Minthogy ez okirat keltekor II. Bolkó volt az opuli herczeg, kétséget nem szenved, hogy Kunegunda ennek leánya és László herczeg nővére vala, és nem kishuga, azaz III. Bolkó herczeg leánya. Megerősiti ez állitásunkat egy 1372. évi adásvételi szerződés, melyben Kinga óbudai klarissza nemcsak az opuli herczeg leányának, hanem egyenesen László nádorispán nővérének mondatik.[3]

[1] Olv. a Századok 1892. évf. 232. l. A hol egyebet nem idézek, ő a kutforrásom.

[2] Olv. a Századok 1892. évf. 236. és az 1901. évf. 5. lapján.

[3] Roepell, Gesch. Polens I., 362. seqq.

[4] Kezdetben, sőt a XIV. századbeli koriróknál is, *Oppol*nak találom irva a várost s a hozzá tartozó tartományt, de csakhamar *Opol*nak és *Opul*nak. Minthogy azonban László herczeg legtöbbnyire Opult (dux Opuliensis) használt, mi is e nevezet mellett maradunk. Ma *Oppeln* a neve.

[5] Kezdetben, mint fölebb Nagy Lajos király leveléből is láttuk, lengyelesen Wladislawnak, Ulászlónak nevezték, de miután Magyarországon megtelepedett, Lászlónak, német levelekben is *Laslá*nak irta magát.

[1] Wladislaus dux Opuliæ ex filia sororis Kazimiri regis natus, úgymond a gnieznoi főesperes. Sommersbergnél II, 100. V. ö. Scriptt. rer. Prussicarum, III, 111, 6. jegyzet.

[2] Anjouk. Okmt. VI, 354. l. 1355 julius 4-ről.

[3] Rupp, Budapest helyrajzi története 26. lapján.

Opuli László herczeg feleségül vette *Ofkát* (Ágotát), III. Ziemovit mazoviai herczeg leányát. Mikor? hozzávetőleg se tudatik, jóllehet nem egy okirat megemlékezik róla. Csak annyit tudunk, hogy Ofka férjét tizenhét évvel tulélte: meghalt 1418 május 9. után. Fiu e házasságból nem született; a leányok, kiket Grotefend ismer, a következők: *Ágnes*, apácza Ó-Sandeczen; atyja, «opuli herczeg», ki 1378-ban még él, lehet tehát László herczeg is, III. Bolkó is. *Katalin*, született 1367 márczius 26. előtt és feleségül ment 1388 junius 25-ike előtt VIII. Henrik glogaui herczeghez; meghalt 1420 junius 6. *Hedvig*. Született 1367 márczius 26. után, egybekelt 1390 január 22. körül Sándor (a keresztség fölvétele előtt Wigunt) kiernowoi litván herczeggel, II. Ulászló lengyel király öcscsével.[1] De e házasság rövid ideig tartott, minthogy Sándor herczeget 1392-ben — úgy mondják — méreggel elemésztették. Gyermekei nem maradtak.[2] *Ofka* † 1408 márczius 30. előtt. Ennyit tud Grotefend. Azonban Opuli László herczeg fölsorolt gyermekeihez is hozzá kell adnunk egyet, ha nem kettőt.

Fejér[3] egy regestát közöl az országos levéltárból, mely szerint Opuli László herczeg *leányának*, ki a boldogságos Szűz (ó-budai) kolostorában Klarissza Szent-Jakab[4] száraz vámját adományozza élte fogytáig. Kerestettem az eredeti okiratot melyből e regesta készült, de meg nem találták. Pedig ez okirat igen fontos: talán megvan benne László herczeg leánya neve; talán annak is nyomára vezetne, hogy idősb Erzsébet királyné Szent-Jakabot, vagy annak csupán száraz vámját, vagy határa egy részét, a mik rendesen a királynéknak jövedelmeztek, László herczegnek engedte át. Erre látszik vallani, hogy László herczeg «nádorispán és a kunok birája» meghatalmazta hivét, Detrefia Miklóst, hogy Szent-Jakab szomszédságában uj helységet, Andrásfalvát (Andreasdorf) alapitson. Miklós e föladatnak megfelelt, a miért a nádorispán őt az uj telep soltészának nevezte ki.[5]

Azonban László herczeg 1369. évi adományozásának leánya részére előzményei is voltak. Idősb Erzsébet királyné a szentjakabi szárazvámot, mely őt megillette és 240 aranyforintot jövedelmezett, alamizsnaképpen már régebben átengedte vala az ó-budai Klarissza-kolostornak. Minthogy pedig utóbb — mint látni fogjuk — ezen adománya czélját módositotta, arra kérte fiát, Nagy Lajos királyt, hogy a Klarisszakolostort kárpótolja, a mit a király készségesen meg is tett, midőn a szentjakabi szárazvám helyett a budai révvámot engedte át a kolostornak.[1]

Idősb Erzsébet királyné szándékának módositása pedig abban állott, hogy az *ó-budai vám* jövedelmét, évi 240 aranyforintot, 1367. deczember 10-én az opuli herczeg leányának Kunegundának, az ó-budai Klarisszának (úgyanannak, kinek 1355 julius 4-én a hévvizi félmalmot átengedé) élte fogytáig adományozta azzal, hogy élte fogytával e javadalom valamely családjabeli rendtagra maradjon; ha pedig ilyen nem találkoznék, a javadalom visszaszálljon a kincstárra, hogy a király rendelkezzék vele.[2] — Ugyanezen adományát megismétli az anyakirályné az ő kedves huga, Bolkó opuli herczeg Kunegunda leánya részére, ki a királyné által alapitott ó-budai Klarissza-kolostor apáczája, és átenged neki élte fogytáig 240 forintot aranyban a *Szent-Jakab város évi adójából*, azon további kikötéssel, mint föntebb.[3] Meg kellett pedig ezen adománylevelét ujitani a királynénak, úgy vélem, vagy azért, mert az elsőben az ó-budai vámjövedelemről van szó a szent-jakabi helyett; vagy azért, minthogy a szóbanforgó vámjövedelem László nádort illetvén, s ez róla saját leánya javára rendelkezvén, Kunegunda részére a 240 forintot Szent-Jakab város egyéb adójából kellett kiutalni. — Ide sorolandó, hogy Erzsébet asszony, ó-budai Kőhordó János (Jenlsin) leánya eladta házát a hozzávaló földekkel együtt Kinga szerzetes nővérnek, az opuli herczeg leányának.[4]

Ezek oly komplikácziók, melyek az opuli herczegek nemzedékrendét kévésbbé érdeklik ugyan, de nem könnyen fejthetők meg. Még nagyobb fejtörést okoznak a következők.

A *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviæ*, ezen nagy gonddal szerkesztettt okirattár X. kötetében két hiteles okirat foglaltatik, melyek egyikében[5] IV. Károly császár megismeri (megerősiti), hogy midőn kisöcscse Jodok (Jost), János morva őrgróf fia feleségül vette *Erzsébetet*, László herczeg, ez idő szerint Magyarország nádorispánja (Nadirspan) leányát, a mondott herczeg 12,000 kis aranyforintot adott neki hozományul (czu Heymstewer), viszont Jodok 6000 hatvanad prágai garast biztositott neki nászadományul (leipgebinde) és lekötötte biztositékul Cimburg, Bisenz és Napagedl erősségeket és városokat.

A másik levélben[6] Venczel cseh király

[1] Monum. Poloniæ XI, 16.
[2] Dlugoss, III, 498.
[3] CD. IX/IV, 210. l. 1369. évből.
[4] Helység O-Buda és Buda közt.
[5] Fejér, CD. IX/IV, 99. l. 1367. szeptember 15-ről.

[1] L. Nagy Lajos király 1366-iki privilegiumát Fejérnél, CD. IX/III, 586. l.
[2] M. O. D. L. 5631. sz. 1367 aug. 10.
[3] M. O. D. L. 5798. sz. 1369. márcz. 16.
[4] M. Tört. Tár IV, 172.
[5] 191. l. Prága, 1372. okt. 22. V. ö. Regesta Imp. VIII, 5143.
[6] 235. l. Prága, 1374. márczius 19.

megismeri, midőn Lajos magyar király úgy rendelte, hogy Jodok, a János morva markoláb elsődszülött fia feleségül vegye Opuli László herczeg *Agnes* nővérét, a herczeg 12,000 aranyforintot adott nővére hozományaul (dotalicium) és úgyanannyit biztositott számára János markoláb fia nászajándékul (ratione donacionis propter nupcias).

Világos e két levélből, hogy 1372-ben úgy egyeztek meg János morva őrgróf és László opuli herczeg, hogy Jodok feleségül veszi a herczeg Erzsébet nevű leányát, és a házasságot (per procurationem?) meg is kötötték, minthogy a császár Erzsébetet Jodok hites társának — elichen wirtynne — nevezi. De az egybekelésből aligha lett valami; lehet azért nem, minthogy a menyasszony időközben meghalt; lehet az is, s ezt valószinübbnek tartom, mert a menyasszony idegenkedett Jodoktól; lehet az is, hogy ez Erzsébet volt a föntebb érintett ó-budai apácza és szentségtörésnek tartotta volna elhagyni isteni jegyesét. Szóval Nagy Lajos király közbejárásához folyamodott, a ki hogyan és miképen? nem tudjuk, de fölbontotta a kötött egyességet és úgy rendelkezett (disposuit) 1374-ben, hogy Jodok feleségül vegye Opuli Ágnest, László herczeg hugát. A mi meg is történt.

Befejezésül adjuk még III. Bolko, László herczeg öcscse gyermekei sorozatát. Ezek valának: *János* (Kropidlo), kiről egyet, mást már irtunk;[1] IV. *Bolko* opuli herczeg; *Henrik* † 1394; *Bernát* opuli, falkenbergi és streliczi herczeg és *Anna*, ki mint a trebniczi apáczakolostor fejedelemasszonya 1456 elején halt meg. — Atyjok III. Bolko meghalt 1382 szeptember 21-én.[2]

PÓR ANTAL.

[1] Századok, 1901, 437.
[2] Dlugoss, III, 416.

Nelipics fia Iván barsi főispán 1369.

Dr. Šufflay Milán «A Nelipicsek hagyatéka» czimen nagy tudással megirt értekezését (*Turul*, 1907. évf. 70., 140. és köv. ll.) nagy élvezettel olvasván eszembe jutott, hogy Nelipics fia Iván 1369-ben Bars vármegye ispánja volt, miről Šufflay dr. ur eddig talán nem értesült.

Barakcsai István nagyugróczi birtokos ugyanis Visegrádon 1369 junius 20-án tiltakozott Nagy Lajos király előtt, hogy Opuli László herczeg, Magyarország nádorispánja nagyugróczi birtoka területéhez tartozó tetemes részt, kaszálókat, réteket és egyéb hasznavehetőket hatalmasul és igaztalanul elfoglalt és a régi határdombok közül négyet széthányatott. Minek következtében Nagy Lajos király Prednán, 1369 julius 6-án meghagyta, hogy Bars vármegye *Iván, Nelepich fia, Bars vármegye ispánja* elnöklete mellett július 18-án közgyülést tartson, melyen a szolgabirák és egyéb bármily állásu emberek tanuskodjanak az igazságról. A közgyülés — mint ezt a garanszent-benedeki konvent julius 19-én jelenté — Barsban csakugyan egybegyült; a szolgabirák s a szomszédos nemesek hajlandók is valának megvallani az igazságot, de sem Iván, a barsi vármegyeispán, se László herczeg a király süve és nádorispánja meg nem jelent, holott Barakcsai István estig várta őket.[1]

PÓR ANTAL.

[1] *Barsmegyei Okirattár* 56—57. l. — Néhai nagyérdemü Botka Tivadar ki akarta adni a Barsvármegyére vonatkozó, általa egybegyüjtött okleveleket; ki is nyomatta, de a nyomda oly hiányosan teljesitette megrendelését, hogy a kiadást visszavonni kényszerült. Néhány példány azonban közkézre került. Ha emlékezetem nem csal, a M. N. Múzeumnak is jutott egy példány.

SCHÖNHERR GYULA.

1864—1908.

Társaságunkat, fennállása második negyedszázadának kezdetén súlyos veszteség érte. Schönherr Gyula társaságunk titkára, a Turul volt szerkesztője folyó évi márczius hó 24-én Nagybányán, a szülői háznál életének 44-ik évében elhunyt.

Halála nem jött váratlanul. Már hosszabb idő óta tudták a hozzá közel állók, hogy a gyilkos kór ellen, mely szervezetét mintegy másfél évvel ezelőtt megtámadta, nincs segitség. És mégis mindenkit megdöbbentett halálának hire, mely a magyar tudományos világra ujabb és mély gyászt hozott.

E gyászban első sorban osztozik a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, melyhez az elhunytat számos belső és külső kötelék füzte. Társaságunk kebelében indult meg az elhunyt tudományos munkálkodása, folyóiratunk hasábjain láttak napvilágot első tudományos munkálatai, melyek csakhamar kiterjedtek a társaságunk által művelt tudományok keretén kivül fekvő tudományszakokra is, előkelő helyet biztositva neki a magyar történettudomány művelői sorában.

A magyar családtörténet, a czimertan és pecséttan voltak azok a tudományszakok, melyekre Schönherr Gyula figyelmét első sorban irányitotta. Nem volt tulajdonképeni genealogus, családtörténeti tárgyu

munkái csak kis részét képezik a történeti segédtudományok terén kifejtett munkásságának. Ennek súlypontja a hazai czimertan és pecséttan terére esik. Munkálkodásának ily irányu megnyilatkozása szoros kapcsolatban állott hivatalos életpályájával. A Széchényi országos könyvtár levéltári osztálya tisztviselőjének, majd vezetőjének önként kinálkozott az alkalom, hogy a magyar történet és segédtudományai e mérhetetlen kincsesbányájának legértékesebb kincseit, a hazai középkori czimeresleveleket és pecséteket tanulmányozás alá vegye. Ezeknek köréből vette első dolgozatai tárgyát, s midőn később tudományos munkálkodása a hazai politikai és kulturtörténet különböző problémáira kiterjedve, mindinkább szélesebb kört ölelt át, minduntalan visszatért ahhoz a tudománycsoporthoz, a honnan kiindult, a magyar czimertani és pecséttani tudományhoz.

Folyóiratunk 1886-ban közölt tőle legelőször dolgozatot. Ettől kezdve gyors egymásutánban követték egymást különböző czikkei. Folyóiratunkban majdnem minden egyes évfolyamában találkozunk nevével, melyet gyakran a Décsényi Gyula álnév alá rejtett. Középkori czimeresleveleinknek tekintélyes részét az ő tolla ismertette folyóiratunk hasábjain, megannyi becses tanulmány középkori heraldikánk ismeretéhez. Heraldikai tanulmányai kiterjedtek az ujabbkori magyar heraldikára is, mégis a középkori, a Zsigmond és II. Ulászló korabeli heraldika volt az a tér, melyen a legszivesebben mozgott. Folyóiratunk szakirodalmi rovatában is sürün találkozunk az ő nevével, melyet a hazai és külföldi tudomány termékeinek ismertetése alá jegyzett.

Társaságunk tagjai, folyóiratunk olvasói nagyon jól emlékeznek Schönherr Gyulának a «Turul»-ban kifejtett munkásságára. Ismerik itt megjelent munkálatait, tanulmányait s azokat a tudományos eredményeket, melyek bennök le vannak rakva. Nem szükséges, hogy most, midőn előttünk áll még a maga éles körvonalaiban az elhunyt személyisége és tudományos egyénisége, külön-külön reáirányitsuk a figyelmet nagyszámu tanulmányainak minden egyes részére. Tudományos egyéniségéről, működéséről e kegyeletes visszaemlékezés rövid sorai csak gyönge képet rajzolhatnak meg, de munkáiból úgyis sokkalta jobban ismerjük azokat az érdemeket, melyeket Schönherr Gyula magának a társaságunk művelte tudományszakok körül szerzett. Ez érdemei elismeréséül választotta őt meg társaságunk igazgató-választmánya 1891-ben tagjai sorába. 1886—1898-ig a társaság jegyzője volt, 1899-ben pedig titkáravá választatott, mely tisztséget haláláig töltötte be. Folyóiratunk szerkesztésében 1897-től kezdve vett részt, mint társszerkesztő, majd mint egyedüli szerkesztő irányitva folyóiratunkat.

Különös véletlene a sorsnak, hogy Schönherr Gyula tudományos pályája társaságunk kebelében ugyanannak a kérdésnek taglalásával záródik, melylyel az elhunyt tudományos munkássága kezdődik. Az 1886-ban folyóiratunkban megjelent első tudományos értekezése szülővárosának Nagybányának régi pecséteivel foglalkozik. Aligha gondolt az ifju tudós akkor arra, hogy életének utolsó munkája, tudományos hattyudala ugyaannnak a tárgynak lesz szentelve. Az utolsó czikk, mely 1906-ban folyóiratunkban Schönherr Gyula tollából napvilágot látott Nagybánya városának középkori, akkoriban napfényre került pecsétnyomójával foglalkozik. S midőn a gyilkoló kór őt ágyba dönti, ugyanaznap kapja meg Nagybánya városa a jogot, hogy a város szülötte Schönherr Gyula által kutatásai nyomán megállapitott régi czimerével élhessen ezentul pecséteiben. Tudományos pályájának kezdete és vége egyazon pontban találkoztak egymással.

Most már örökre elcsendesedett. Ki hullt kezéből a toll, melyet annyiszor ragadott meg, hogy vele régi dicső multunk emlékeit megvilágitsa, társaságunk czéljait szolgálja. Elköltözött körünkből örökre, hűlt tetemei fölött a százados multu Rivulus Dominarum temetőjének fái suttognak és regélnek neki a régi mult idők emlékeiről, melyeknek ismeretéhez munkáival ő is hozzájárult. De ha teste elköltözött is körünkből, emléke itt maradt közöttünk, s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság mindenkor kegyelettel fogja megőrizni Schönherr Gyula emlékezetét.

* * *

Társaságunk mély megdöbbenéssel és igaz részvéttel fogadta a hirt nagyérdemü titkára elhunytáról és kegyeletének megfelelő módon adott kifejezést. A gyászhir vétele után az elnökség a társaság őszinte mély részvétének távirati uton adott kifejezést a megboldogult hozzátartozói előtt. Ravatalára diszes koszorut helyezett s a gyászesetről a következő jelentést adta ki:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elnöksége és igazgató-választmánya mély fájdalommal jelenti, hogy *dr. Schönherr Gyula*, a társaság titkára és a Turul volt szerkesztője, folyó évi márczius hó 24-én, Nagybányán, élete 44-ik évében, hosszas betegség után meghalt. Korán elköltözött társunk emlékét nagy érdemei iránt érzett hálás kegyelettel fogjuk megőrizni. Budapest, 1908 márczius hó 24-én.

A márczius hó 26-án Nagybányán végbement temetésen társaságunkat Fejérpataky László másodelnök képviselte, ki az elhunyt ravatalánál tartott beszédében társaságunk nevében is elbucsuztatta a megboldogultat.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi deczember hó 14-én tartotta rendes évi nagygyülését *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt, melyen jelen voltak *Csoma József* másodelnök, *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Kollányi Ferencz*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *Pettkó Béla*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Szendrey János*, *Széll Farkas*, *id. Szinnyei József*, *Thallóczy Lajos*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér*, *Zsilinszky Mihály* ig. vál. tagok, *Gyarmathy Sándor*, *báró Győrffy Samu*, *Horváth Sándor*, *Kisfaludy László*, *Kolosy István*, *Rakovszky György*, *Relkovič Néda dr.*, *Szabó László* évdijas tagok, *Áldásy Antal* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok, mint vendégek *Szmrecsányi Miklós*, *Relkovič Davorka*.

Fejérpataky László másodelnök a következő beszéddel nyitotta meg a nagygyülést :

Tisztelt Nagygyülés !

Tudományos müködésünk első negyedszázadát töltjük be a mai nappal.

Huszonöt év küzdelmei is eredményei, nyereségei és veszteségei állanak mögöttünk. Ma, midőn visszaidézem emlékembe társulatunk életének elmúlt öt lustrumát s megelevenedik előttem a múlt képe, egyrészt megelégedéssel tölt el a kivivott eredmények hosszu sora, melyekre társulatunk szaktudományunk zajtalan, de következetes müvelésével rámutathat, de másrészt fájdalommal kell gondolnom azokra a férfiakra, kik önzetlen lelkesedéssel vettek részt a társaságunk alapitása és megszilárditása körül felmerült nehézségek leküzdésében, kik szaktudományunk alapvető és irányitó munkásai voltak, de kiket a sors megfosztott attól, hogy mai csendes ünnepünkön velünk együtt örvendezzenek a magyar czimertani és nemzedékrendi tanulmányok felvirágozásán, melyben szerény eszközökkel dolgozó társaságunknak nem csekély része volt.

Kevesen vagyunk már azok közül, kik huszonöt évvel ezelőtt társaságunk megalapitásában fáradoztak. Itt hagyott bennünket fáradhatatlan buzgalmu első elnökünk, báró Radvánszky Béla, kinek emlékét mindvégig kegyelettel fogjuk megőrizni. Szaktudományaink alapvető munkásait, báró Nyáry Albertet, Nagy Iványt, Nagy Imrét, Csergheő Gézát és annyi más szorgalmas müvelőjét, kik mind társulatunk kötelékében egyesültek tudományos czéljaink megvalósitására, a kérlelhetetlen halál elragadta sorainkból. De örökségül reánk maradt tudományos módszerük egyrészt megadja nekünk a lehetőséget, de egyuttal azt a kötelességet is reánk rója, hogy tudományos disciplináinkat az általuk megvetett alapon tovább fejlesszük.

Ez a reánk szállott szellemi örökség irányitotta figyelmünket fokozottabb mértékben a magyar czimertan legbecsesebb ereklyéi, középkori czimeresleveleink felé. Negyedszázaddal ezelőtt sejtelmünk sem volt arról, hogy heraldikánknak mily tanúságos anyaga rejlik régi czimerlevelek festett képeiben s azokból szaktudományunkon kivül a magyar művelődéstörténet is mennyit merithet. Ez az oka, hogy még ismeretlenül lappangó középkori czimeresleveleink felkutatásán és közzétételén erőnktől telhetőleg folyvást buzgólkodunk s hogy fáradságunk nem hiábavaló, arról ékesen szól az elért eredmény, hogy ma ismert középkori czimeres leveleink száma a huszonöt év előttinek legalább is háromszorosa.

Hasonlóan figyelmet forditottunk középkori pecsétanyagunk ismertetésére s az ebből levont eredmények szolgáltak alapul nemzetségi czimereink kérdésének tisztázásánál.

A heraldikai magyar terminologia megállapitása körül kifejtett tevékenységünk sem maradt eredménytelen ; sikerült kiirtanunk a régi, ingadozó müszavaknak tudományos és nyelvi szempontokból jórészt hasznavehetetlen sorozatát, s helyükre kifogástalanul alkotott megnevezéseket vinni be a köztudatba.

Abban, hogy az első, rendszeres magyar heraldikai kézikönyv létrejöhetett, társaságunknak előkelő része volt. A folyóiratunkban közzétett hatalmas anyag nyujtott módot korán elhunyt lelkes tagtársunknak, Bárczay Oszkárnak arra, hogy Heraldikáját megirhatta s különösen, hogy ahhoz gazdag müszótárt csatolhatott.

Genealogiai téren a magyar szempontból legfontosabb kérdés tisztázására forditottuk figyelmünket, a mikor kezdettől fogva a magyar nemzetségek mivoltának, eredetének és történetének felderitését tűztük ki főczélunk gyanánt, ezzel óhajtván előkésziteni azt, hogy a legilletékesebb szakférfiak megalkossák a magyar nemzetségek kimeritő monografiáját. Kiváló elégtételére szolgál társulatunknak, hogy e monumentális mü megalkotása két oly szakférfiu nevéhez füződik, kik társulatunk tudományos eredményeinek eléréséhez kezdettől fogva teljes munkaerejükkel és gazdag tudásukkal hozzájárultak.

Fölösleges volna tovább részletezni, hogy folyóiratunk huszonöt éves folyama mennyi családtani bonyodalmat tisztázott, mennyivel járult a még ma is nélkülözhetetlen Nagy Iván teljesebbé tételéhez, s

egyben-másban észlelhető tévedései helyesbitéséhez, és hogy a történelem egyéb segédtudományainak mekkora anyagkészletét halmozta fel hasábjain. Mindez tudva van a szakférfiak előtt.

A múltakból levont eredmény bizalmat gerjeszt a jövő iránt. Lelkesitsen továbbra is elköltözött nagyjaink példája; önzetlenségük, fáradhatatlan munkakedvük buzditson arra, hogy az ő szellemükben működve tovább, társulatunkat s vele szaktudományunkat felvirágoztassuk.

A régiek nyomdokaiba lépő fiatalabb nemzedék teljes biztositékot nyujt arra, hogy az a tudományos szellem, melyet elköltözött társaink körünkben meghonositottak, társulatunk életének második negyedszázadában is ugyanaz marad. Nekik már nem kell megküzdeniök azokkal a nehézségekkel, a melyeken az első alapitók átestek. Szilárd talajon épithetnek tovább s csak rajtok áll, hogy a második negyedszázad eredményei sokkalta felülmulják azokat, a melyekre most visszatekinteni módunkban van.

Abban a biztos reményben, hogy a most megnyiló új korszak társulatunk és szaktudományaink felvirágozásának ideje lesz, a nagygyülést megnyitottnak nyilvánitom.

A zajos éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után *Csoma József* másodelnök olvasta fel: «A magyar heraldika első két százada» czimü tanulmányát, melyet a jelenlévők osztatlan tetszéssel fogadtak.

A napirend harmadik pontja az elnökválasztás volt. *Fejérpataky László* másodelnök jelentvén, hogy az elnöki szék betöltése ügyében meginditott tárgyalások a mai napig nem lévén befejezhetők, inditványozta, hogy e tárgy a mai ülés napirendjéről levétetvén egy későbbi rendkivüli nagygyülésre halasztassák.

A nagygyülés ez inditványhoz hozzájárulva, *Fejérpataky László* inditványozta, hogy a mai nagygyülés az alapszabályok 8. §-nak értelmében a társaság élére egy tiszteletbeli elnököt válaszszon, mely méltóság eddig betöltve nem volt. A nagygyülés az inditványt elfogadva, a tiszteletbeli elnöki méltóságra egyhangulag közfelkiáltással *gróf Andrássy Dénest* választotta meg.

Ezután *Áldásy Antal* jegyző olvasta fel a titkári jelentést a társaságnak az elmult esztendőben kifejtett működéséről, mely alább egész terjedelmében olvasható.

Tóth Árpád társulati pénztárnok terjesztette ezután elő a pénztárnoki jelentést. E szerint a társaság bevétele a nagygyűlés napjáig volt 7012 kor. 47 fillér, kiadása 6434 kor. 18 fillér, egyenleg 578 kor. 29 fill Vagyonállás. *A)* Cselekvő vagyon. 1. Alapitványi tőke 27,800 kor. 2. Alapitványi jelleggel nem biró tőke 3400 kor. 3. A Nemz. Zsebkönyv II. sor. II. köt. szines mellékleteire 200 kor. 4. Egyenleg 578 korona 29 fillér. 5. Követelés 1520 korona. Összes cselekvő vagyon 33,498 kor. 29 fillér. *B)* Szenvedő vagyon 2700 kor. Tiszta vagyon 30,798 kor. 29. fill. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész I. kötetének bevétele volt 962 kor. 80 fillér, kiadása ugyanannyi.

Minthogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról a novemberi ülésből kifolyólag gondoskodott, a nagygyűlés a pénztárnoki jelentést ideiglenesen tudomásul vette.

Miután inditványok nem tétettek, másodelnök a megjelent tagoknak megjelenésükért köszönetet mondva és a jegyzőkönyv hitelesitésére Széll Farkas ig. vál. és Relkovič Néda dr. évdijas tagokat kérve fel a nagygyűlést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság müködéséről az 1907. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

A mai nagygyülésen Társaságunk életének első negyedszázadát zárjuk le. Huszonöt esztendeje annak, hogy Társaságunk a hazai történelem segédtudományainak müvelésére, fejlesztésére a Magyar Tudományos Akadémia csarnokában megalakult. Ma a legrégibb magyar kulturális intézet vendégszerető falai között gyültünk össze, hogy megünnepeljük alakulásunk negyedszázados évfordulóját. S midőn ma visszaemlékezünk a régiekre, számot kell adnunk önmagunknak, hogy megfeleltünk-e mindazon reményeknek, melyek Társaságunk alakulásához füződtek, eleget tettünk-e azon kötelességeknek, melyeket magunkra vállaltunk.

E lefolyt huszonöt esztendő alatt a magyar történetirás óriásilag haladt előre. Egymásután nyiltak meg a tudományos kutatás előtt a régi nemesi családok levéltárai, mindegyike a maga nemében egy-egy kincses bányája Magyarország köztörténetének és története segédtudományainak. Egymásután láttak napvilágot tudományos társaságaink kiadásában, vagy egyes családok bőkezüségéből a különböző okmánytárak, forráskiadványok, melyek mindegyike ujabb fényt deritett rég elmult idők, intézmények, családok, és egyének történetére. A modern tudományos kutatás minden eszközében járatos férfiak fogtak hozzá a régi idők e tiszteletreméltó emlékeinek feldolgozásához, a bennök foglalt anyagnak az őt megillető helyre való beillesztéséhez. Ez a munka nem járt minden rombolás nélkül. Hazánk köztörténetéből számos, nemzeti büszkeségünknek hizelgő, elődeink által kegyelettel ápolt és őrzött hagyományt, mondát kellett, fájó szivvel bár, de mégis kiküszöbölnünk, mert a tudomány kritikai itélő széke előtt nem állhattak meg.

A magyar családtörténetből is számos hagyományt, mesét kellett kiirtanunk, melyek az oklevelek rideg betüivel szemben jogosultsággal nem birtak, a családi dicsőségnek emelt, az utódok által kegyelettel fenntartott, de ingadozó alapon álló épületeket romba döntenünk, hogy a magyar családok történetének régi multja felderithető legyen. Ma már nem a régi dicsőségnek hizelgő, de semmi komoly alappal nem biró, az egyes családok eredetét a régi római patricius családokkal összekötő genealogiákkal dolgozik a családtörténet. Nem a Tropeum domus Estoras mintájára készülnek családi történeteink, rég elhagytuk azokat az alapokat, melyeken nagynevü családtörténészünk a mult század hatvanas éveiben a magyar nemes családok történetét felépitette. Ma már csak régi okleveleinknek a tudományos kritika alapján megállapitott hiteles adatai szolgálhatnak a régi genealogiai kapcsolatok és családi viszonyok felderitésénél irányadókul, ezek azok az alapok, a melyen a magyar családtörténet büszke épülete felemelkedik.

Az a szoros kapcsolat, melyben hazánk története régi családaink történetével egybe van forrva, okozza azt, hogy egyes családaink történetének tisztázásával számos oly jelenséget értünk meg hazánk történetében, mely a nélkül érthetetlen volna előttünk. Családjaink birtokviszonyainak tisztázásával a régi jogéletnek, törvényes, peres eljárásnak részletei is ismeretessé váltak előttünk, régi történeti földrajzunk ismerete pedig a családi birtokviszonyok ismerete nélkül el sem képzelhető. Kulturtörténetünk az oklevelekből meriti legmegbizhatóbb adatait, régi köz- és magánéletünknek számtalan phasisa pedig csakis a családtörténet szövevényes viszonyainak tisztázásával, felderitésével válik érthetővé.

Társaságunk, a mint azt alapitásakor alapitói hangsúlyozták, a magyar családtörténet tudományos alapon való művelését tüzte ki első sorban feladatául. Ha visszatekintünk az elmult években kifejtett tudományos munkásságunkra, ha átlapozzuk folyóiratunknak huszonöt kötetét, akkor látni fogjuk, hogy közleményeinkben tényleg a régi magyar családok történetének kritikai alapokon való tisztázása foglalkoztatta első sorban tagjainkat, munkatársainkat. Nem egy régi családnak eredete, leszármazása, birtokviszonyai, köztörténeti szereplése lett az itt megjelent értekezésekben a modern tudományos kutatás eszközeinek segitségével kritikailag megállapitva, tisztázva, kellő világitásba helyezve. Hogy a régi magyar nemzetségek történetének monumentális épülete felépült, az tagjaink munkásságának köszönhető, a folyóiratunkban összehordott anyag volt az alap, melyből kiindulva a nemzetségek története felépült. Es ha e nemzetségek történetében vannak még tisztázatlan kérdések, melyeket csak a jövő kutatásai fognak kielégitően megoldani, főbb vonásaiban mégis tisztázva áll előttünk történetük.

Társaságunk kezdettől fogva főfeladatának tekintette a középkori magyar heraldika emlékeinek összegyüjtését, nyilvántartását és azoknak hü hasonmásokban való közzétételét. E téren Társaságunk munkálkodását előre nem látott siker koronázta. Ma már 180-on felül van középkori eredeti czimeres leveleink száma, melyekről tudomásunk van, a melyek közül folyóiratunk 79-et mutatott be szines reproduktióban a tudományos világnak. Kor szerint e bemutatott czimereslevelek a következőkép oszlanak meg. Zsigmond király korából 49, I. Ulászlótól 2, Hunyadi Jánostól 3, V. Lászlótól 6, Mátyás királytól 13, II. Ulászlótól 5, II. Lajostól 1, azonkivül a Hettyey-család aragoniai czimereslevele Ferdinánd aragon királytól 1415-ből és a Telegdy-család czimere XII. Lajos franczia királytól 1502-ből. A középkori müvészettörténet, viselet- és kulturtörténetnek megannyi ékesen szóló emlékeit képezik e czimereslevelek, melyeknek alapján a magyar heraldika fénykorának képe mindinkább világosabban bontakozik ki előttünk. S a mohácsi vész utáni, ujabbkori magyar heraldika termékeinek is egész hosszú sorozatát képezi a folyóiratunkban bemutatott és nyilvántartott anyag, a mely hazai heraldikánknak számos eddig homályos kérdését oldotta meg végleg, vagy hozta közel a megoldáshoz.

Nem kevésbé becses anyag halmozódott össze folyóiratunkban a magyar oklevéltan és különösen a hazai pecséttan terén is. Hazai sphragistikánkra a Turul egyes évfolyamai rendkivül értékes anyagot tartalmaznak, s ha elérkezik majd az idő egy tudományos alapokon álló magyar pecséttani munka megirására, folyóiratunk sphragistikai közleményei elsőrangu forrásul fognak e munkához szolgálni.

Azok a titkári jelentések, melyek évről-évre a nagygyülés alkalmával elhangzottak, hü képét nyujtják Társaságunk tudományos müködésének az elmult negyedszázad alatt. Beszámoltak e jelentések Társaságunk belső életviszonyairól és összegezték az egyes évek tudományos eredményeit. E szokáshoz hiven mi is beszámolunk most Társaságunknak a lefolyt évben kifejtett tudományos munkálkodásáról, belső életének fontosabb mozzanatairól. De mielőtt erre rátérnénk, nem lesz érdektelen visszaidézni egy pillanatra a mult emlékeit, kiemelni Társaságunk belső életének fontosabb mozzanatait.

Az 1883. évi február hó 25-én tartott alakuló közgyülés a Társaság elnöki méltóságát báró Radvánszky Bélával, a két másodelnöki széket pedig Nagy Imrével és Nagy Ivánnal, a hazai családtörténet e két érdemdús kutatójával töltötte be. Mindhárman örök

álmukat aluszszák immár. Báró Radvánszky Bélát 1906-ban, Társaságunk fennállásának 24. évében ragadta el tőlünk a kérlelhetetlen halál. A sors végzete nem engedte meg, hogy megérje a mai ünnepélyes pillanatot, midőn társaságunk fennállásával ő is, kinek létezésünket köszönhetjük, megülhette volna elnökségének negyedszázados évfordulóját.

A másodelnöki méltóságot Nagy Imre 1883—1894-ig, Nagy Iván pedig 1883—1898-ig töltötték be. Nagy Imrét a másodelnöki székben 1894-ben hazai történetirásunk büszkesége Szilágyi Sándor követte, kinek 1899-ben bekövetkezett halála után 1900—1905-ig id. Bánó József viselte e méltóságot. Nagy Iván halála után 1898-ban a nagygyülés Fejérpataky Lászlót, Társaságunk akkori titkárát választotta meg utódjául, mig a második másodelnöki méltóságot az 1905. évi nagygyülés Csoma József személyével töltötte be, a kik mindketten jelenleg Társaságunk élén állanak.

A titkári tisztségre 1883-ban Fejérpataky László választatott meg, ki azt 1898-ig töltötte be. Utána az 1899. évi február havi választmányi ülés dr. Schönherr Gyula jegyzőt választotta meg a titkári állásra, ki azt jelenleg is betölti. A jegyzői tisztséget 1883—1886-ig dr. Szádeczky Lajos, 1886—1898-ig dr. Schönherr Gyula töltötték be, 1899 óta pedig az igazgató választmány bizalma alulirottat tisztelte meg a jegyzői tisztséggel. Az ügyészi hivatalra 1896-ban dr. Fejérpataky Kálmán ügyvédet választotta meg az igazgató választmány, mig a pénztárnoki tisztségben 1883—1892-ig Czanyuga József müködött, azóta pedig Tóth Árpád tagtársunk tölti azt be.

Folyóiratunk szerkesztésével az 1883. évi nagygyülés br. Nyáry Albertet és Fejérpataky László titkárt bizta meg. Br. Nyáry Albertnek halála után 1886—1896-ig Fejérpataky László egyedül látta el a folyóirat szerkesztésének teendőit. 1897—1899-ig ő és Schönherr Gyula jegyző szerkesztették a folyóiratot, utóbbi 1899—1900-ig egyedül vitte a szerkesztői teendőket, az 1901. évi február havi ig. választmányi ülés pedig őt és Varju Elemér ig. vál. tagot bizta meg a szerkesztői teendőkkel.

Abból a tisztikarból, mely 1883 február 25-ikén mint első vette kezébe a társaság ügyeinek vezetését, ma már csak Fejérpataky László másodelnökünk van életben. A mai negyedszázados ünnep egyuttal az ő ünnepe is. Az elmult huszonöt esztendő alatt soha meg nem szünő lelkesedéssel, odaadással és buzgósággal szolgálta Társaságunk ügyét, védte érdekeit, vezetett és igazgatott minket. Azokban a tudományos eredményekben, melyeket Társaságunk e huszonöt esztendő alatt felmutathat, soha el nem hervadó érdemei vannak neki, s hogy folyóiratunk a magyar tudományos élet egyik számottevő, döntő súlyú organumává vált, ezt első sorban neki, a folyóirat legelső szerkesztőjének köszönhetjük.

Társaságunk igazgató választmánya 1883-ban negyven taggal alakult meg, kiknek számát az 1885. évben megtörtént alapszabályváltoztatás alkalmával hatvanra emeltük fel. E negyven tag közül tizennyolczan gróf Bánffy György, id. Bánó József, dr. Csánki Dezső, Emich Gusztáv, Fejérpataky László, Kammerer Ernő, Nagy Gyula, Némethy Lajos, báró Nyáry Jenő, herczeg Odescalchi Arthur, dr. Ortvai Tivadar, lovag Óváry Lipót, Szent-Iványi Zoltán, Szentkláray Jenő, id. Szinnyei József, Tagányi Károly, dr. Thallóczy Lajos és gróf Zichy Ágost együtt ünneplik meg Társaságunkkal igazgató választmányi tagságuk huszonöt éves jubileumát.

A midőn Társaságunk 1883 április 28-án első ülését tartotta, tagjaink száma 332 volt, köztük négy 500 frtos, tizennyolcz 200 frtos, kilencz 100 frtos, 157 pártoló és 144 évdijas tag. E számok az évek folyamán a következőkép változtak öt 500 frtos, harmincz-hét 200 frtos és harmincznégy 100 frtos alapitó, kik közül jubileumi nagygyülésünk idejében két 500 frtos, huszonkét 200 frtos és huszonhárom 100 frtos alapitó van még életben. Pártoló tagjaink száma jelenleg 104, évdijas tagjaink száma pedig 306, úgy hogy összes élő tagjaink száma : 456.

Társaságunk alaptőkéje 1883-ban az első ülés alkalmával 6500 frt volt, e közül tényleg befizetve 700 frt. Ma alaptőkénk 27,800 koronát tesz ki, s ebből 23,800 korona a tényleg befizetett összeg, mig kötelezvényekkel 3400 korona van biztositva, a kötelezvény nélküli alapitványok pedig 600 koronát tesznek ki. Azonkivül van még 3400 koronát kitevő alapitványi jelleggel nem biró tőkénk, mely az idők folyamán megtakaritásokból gyült össze, de a melyet, sajnos, a kiadványainkkal járó veszteség folytán tetemes kölcsönösszeg terhel.

Társaságunk az elmult huszonöt év alatt 135 ülést tartott, melyen tagtársaink 170 felolvasást tartottak, melyek csekély kivétellel folyóiratunk hasábjain láttak napvilágot. Folyóiratunk jelenleg 24 ivnyi terjedelemben szolgálja Társaságunk czéljait, sajnos, anyagi eszközeink nem engedték meg és nem engedik még most sem, hogy folyóiratunk terjedelmét akár az egyes füzetek, akár az ivek számának jelentékenyebb szaporitásával növelhessük.

Folyóiratunk a lefolyt negyedszázad alatt 140 dolgozótársunk tollából 937 munkálatot közölt, kiknek sorában hazai történettudományunk legkiválóbb képviselőinek neveivel találkozunk. Nem lesz érdektelen, ha közöljük itt azok névsorát, kik e huszonöt esztendő alatt munkálataikkal Társaságunk czéljait szolgálták. E névsor a következő :

Altenburger Gusztáv, dr. Áldásy Antal, Szentkatolnai Bakk Endre, Balogh Gyula, dr. Baróti Lajos, Bartal Béla, Bárczay Oszkár, Bay Ferencz, Bay Ilona, Berzeviczy Edmund, Békei István, Béldi István, Beliczay János, dr.[1] Boldisár Kálmán, Bolgár Emil, dr. Borovszky Samu, dr. Boncz Ödön, Bölöni László, Bunyitay Vincze, Br. Cles Hildebrand, dr. Czakó Elemér, dr. Csánki Dezső, Csergheő Géza, Csoma József, Daróczy Zoltán, Deák Farkas, dr. Dézsi Lajos, Doby Antal, Doby István, dr. Dőry Ferencz, Dudás Gyula, dr. Erdélyi László, Ernyei A., dr. Esztegár László, Éble Gábor, dr. Fejérpataky László, Fraknói Vilmos, dr. Gárdonyi (Grünn) Albert, Ghyczy Pál, Gyömörey Vincze, Hattyufy Dezső, Herczegh Mihály, Horváth Sándor, dr. Illéssy János, dr. Iványi Béla, Kandra Kolos, Kállay Ubul, dr. Karácsonyi János, Karagyéna Mihály, Károly János, dr. Károlyi Árpád, Kemény Lajos, Kis Bálint, dr. Kiss István, Kollányi Ferencz, Kolosy István, dr. Komáromy András, ifj. Komlóssy Arthur, Koncz József, Kőszegi Sándor, Kőváry László, Kropf Lajos, Kubinyi Ferencz, Kubinyi Miklós, gr. Lázár Miklós, Lehoczky Tivadar, Luby Károly, Majláth Béla, Makay Dezső, Malczovich László, Marczianyi György, Márki Sándor, br. Mednyánszky Dénes, Melczer István, Melich János, Meliorisz Béla, Mika Sándor, Miskovszky Viktor, Mocsáry István, Morvay Győző, Nagy Géza, Nagy Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, dr. Nagy Sándor, Neményi Lajos, Némethy Lajos, Noszlopy Tivadar, báró Nyáry Albert, Pázmány Zoltán, Petkó Béla, Petrovay György, Pór Antal, dr. Pósta Béla, Puky Andor, báró Radvánszky Béla, id. Rakovszky István, ifj. dr. Reiszig Ede, dr. Récsey Viktor, dr. Réthy László, Rudnay Béla, Salamon Vincze, Sárközy Imre, dr. Schönherr Gyula (Décsényi néven is), Soós Elemér, Sörös Pongrácz, Stessel József, Sváby Frigyes, Šufflay Milán, Szabó Dezső, Váradi Szabó János, Bártfai Szabó László, dr. Szádeczky Lajos, dr. Szalay József, dr. Szentpétery Imre, Szepessy Béla, Szerémi (Odescalchi Arthur hg), dr. Szendrei János, Széll Farkas, Szilágyi Sándor, Szily Jenő, Szily Kálmán, id. Szinnyei József, Szinvay Lázár, dr. Szombathy Ignácz, Tagányi Károly, Thallóczy Lajos, Thaly Kálmán, Thury József, Toldy László, dr. Tóth-Szabó Pál, Törös Sándor, Turzó Miklós, Varju Elemér, Vértesy Jenő, dr. Wenzel Gusztáv, dr. Wertner Mór, Zarándy A. Gáspár (Antonides név alatt is), dr. Závodszky Levente, Zoltai Lajos.

Azt a gazdag tudományos anyagot, mely folyóiratunk első tiz évfolyamában van letéve, 1893-ban egy név és tárgymutatóval, melyet dr. Borovszky Samu tagtársunk szerkesztett, tettük a kutatás részére hozzáférhetővé. Azóta ujabb név és tárgymutatót nem bocsáthattunk közzé, de most folyóiratunk 25. kötetének közrebocsátása után elodázhatatlanná válik majd egy, e 25 kötet anyagát felölelő mutató közrebocsájtása, hogy a folyóiratunkban felhalmozott anyag könnyen hozzáférhető és használható legyen.

Alapszabályaink 35. §-a értelmében egy a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyv időközönkénti kiadása is Társaságunk feladatává tétetett. E kötelezettségnek eleget teendő az igazgatóválasztmány már az első ülésben, melyet tartott, a «Magyar Családok Évkönyvé»-nek tervezetét és előmunkálatait előkészitő bizottságot küldött ki, melynek tagjai az elnökökön és szerkesztőkön kivül Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Kővári László, Majláth Béla, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József és Szent-Iványi Zoltán ig. vál. tagok voltak. Az előmunkálatok befejezte után az 1886 január 28-iki ülésen elhatároztatott, hogy mint a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötetét a magyar főrangu családok zsebkönyvét bocsátjuk közzé, első sorban azokat adván, melyek a magyar főrendiházi örökös tagsági joggal birnak. E kötet munkálataival Fejérpataky László titkár és id. Szinnyei József ig. vál. tag bizattak meg, kiknek szerkesztésében 1888-ban a Magyar Főrangu Családok I. kötete megjelent. Sajnos a kötethez füzött remények nem váltak be, az a részvétlenség, melylyel közönségünk e munka irányában viselkedett, volt oka annak, hogy e vállalatunk folytatása abba maradt, annak a tervnek megvalósitására, hogy folytatásaképen a Nemes Családok zsebkönyvét közrebocsássuk, hosszú ideig nem gondolhattunk.

Báró Radvánszky Béla elnökünk inditványára 1902 junius hó 17-én tartott ülésében elhatározta az igazgató választmány végre, hogy a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sorozatát, a Nemes Családokat megindítja. A szerkesztés teendőivel Pettkó Béla és ifj. dr. Reiszig Ede ig. vál. tagok bizattak meg, és 1905-ben megjelent e vállalat első kötete, mely 250 nemesi család rövid történetét és genealogiáját tartalmazza, 11 szines czimermelléklettel és 13 a szövegbe nyomott czimerképpel. Habár az anyagi eredmény, mely e kötet megjelenését kisérte, nem felelt meg a hozzáfűzött várakozásnak, igazgató választmányunk a szerkesztőkkel együtt mégis módot talált arra, hogy a már összegyüjtött anyag ne heverjen értékesités nélkül, úgy hogy a Nemes Családok II. kötetének megjelenése a jövő év folyamán várható.

A magyar heraldika legbecsesebb kincseinek, a középkori czimereslevéleknek folyóiratunkban közzétett anyaga külön is napvilágot látott. Monumenta Hungariæ Heraldica. Magyar Czimeres Emlékek czimen két füzetet bocsátott ki eddig Társaságunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1901 és 1902-ben,

melyek mindegyike 25—25 szines czimerképet tartalmaz. A bevezető rész és az egyes czimerképekhez füzött czimertani és genealogiai magyarázat Fejérpataky László másodelnökünk tollából való. E vállalatunkból egy ujabb füzet megjelenése 1—2 év mulva várható.

Folyóiratunknak 25 kötetével és e felsorolt külön kiadványainkkal szolgáltuk fennállásunk első negyedszázadában a hazai családtörténeti és czimertani, oklevéltani és pecséttani tudományt. Anyagi eszközeink szerény keretében megtettük mindazt, mi tőlünk tellett e tudományszakok művelésére, fejlesztésére, a magyar történelem segédtudományai homályos és szövevényes viszonyainak felderitésére. Megnyugvással tekinthetünk vissza arra a munkára, melyet az elmult negyedszázad alatt végeztünk, azokra az eredményekre, melyeket a hazai történet segédtudományainak müvelésében fel tudunk mutatni.

* * *

Utolsó nagygyülésünket tavaly deczember hó 13-án tartottuk. Az ügyrendileg megállapitott igazgató választmányi üléseket február hó 28-án, április 25-én, szeptember 26 án és november 28-án tartottuk meg. Ezeken kivül még egy rendkivüli igazgató választmányi ülés megtartása vált szükségessé, junius 20-án, mely a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. sor. II. kötete, a Nemes Családok II. kötetének kiadása ügyével foglalkozott.

A rendes ig. választmányi üléseken négy tagtársunk ugyanannyi dolgozatot mutatott be. Ezek közül *Fejérpataky László* másodelnök tanulmánya az Árpádok czimereiről az Arpád emlékünnep alkalmából megjelenő diszmüben fog napvilágot látni. A többi három, *Thallóczy Lajos* és *Nagy Géza* ig. vál. tagtársunk és *Bártfai Szabó László* évdijas tag tanulmányai folyóiratunkban jelentek meg.

E felolvasásokon kivül az eddigi gyakorlatnak megfelelőleg egyes érdekesebb heraldikai és pecséttani emlékek is kerültek bemutatásra. *Fejérpataky László* másodelnök Mátyás királynak 1479-ben Benedictus Lutis de Florentia részére adott és reánk egy XVII. századi közjegyzői másolatban maradt czimereslevelét, alulirott jegyző pedig II. Lajos királynak 1522-ben Kajári Biby Simon részére és I. Ferdinándnak 1528-ban a Meszesy helyesebben Wesszesy családnak adományozott czimereslevelét mutatták be. *Varjú Elemér* ig. vál. tag pedig Bogomér comes és fiainak pecsétjét mutatta be, mely nevezetteknek egy 1290. évi oklevelén maradt reánk. E pecsétnek nyomója már 1870 óta ismeretes, azonban szaktudósaink akkor e pecsétnyomó hitelességét kétségbe vonták. Most, hogy a teljes épségben megmaradt pecsét is előkerült, a pecsétnyomó hitelességének kérdése is el van döntve.

Folyóiratunkból a mult évi nagygyülés óta négy füzet jelent meg. Az egyik, az 1906. IV. évi füzet nagyrészt elhunyt elnökünk báró Radvánszky Béla emlékének van szentelve. Az ő emlékének szentelt rendkivüli nagygyülésen tartott felolvasások, *Fejérpataky László* másodelnök emlékbeszéde és *R. Kiss Istvánnak* báró Radvánszky Bélát mint irót méltató essay-e nyitják meg e füzetet, melyet a megboldogult arczképe diszit.

A folyóiratunkban megjelent czikkek és tanulmányok között ez alkalommal is a családtörténettel foglalkozó czikkek foglalják el a főhelyet. Ezek között is első helyen kell megemlitenem *Thallóczy Lajos* Bosnyák és szerb élet és nemzedékrendi tanulmányok czimü terjedelmes dolgozatát, melyből eddig két közlemény látott napvilágot, melyben a történelmi kutatásai folyamán felgyülemlett genealogiai és életrajzi vonatkozásokat tartalmazó adatokat csoportositja és egyes részleteikben elemzi. E nagybecsü tanulmányokban szerző először Osztoja István bosnyák király nem törvényes fiának, Radivoj Vranduknak életviszonyait tisztázza, melyekről eddig aránylag keveset tudtunk. Thallóczy kutatásai szerint Radivoj 1428 táján török támogatással lépett fel ellenkirálynak II. Tvrtko bosnyák királylyal szemben. A középkori Bosznia sajátos viszonyaiból magyarázható, hogy Radivoj egy évtizeden túl király gyanánt szerepelt II. Tvrtkoval, a törvényes uralkodóval szemben, és a ragusai köztársaság neki adót fizetett. Felesége, Katalin, Velikei Miklós leánya révén 1449 után a Velikei család szlavonországi, Pozsega és Kőrös vármegyékben fekvő birtokaihoz is hozzájutott, melyeket saját szerzeményeivel is gyarapitott. Később, midőn Mátyás király idejében Szendrő vára a fiatal szerb despotának Istvánnak őrizetére bizatott, Radivoj kisérte el a fiatal despotát Szendrőbe és ő volt az, a ki Szendrő várát elárulva a töröknek kezére adta. Tanulmányának további részeiben Thallóczy Katalin bosnyák királyné római tartózkodásával, a Brankovics-család nemzedékrendjével, melynek genealogiai tábláját is összeállitja, ujabb kutatásai nyomán foglalkozik. Szól azután Hervoja herczeg unokahugának, Hranič Sandalj feleségének Katalinnak eljegyzéséről, továbbá a Kosača családról és annak szerepéről Herczegovinában értekezik. Ez utóbbi fejezete tanulmányának a legterjedelmesebb és benne tisztázza a Szent Száva (Herczegovina) herczegség területének kérdését is, melyet külön térképen is feltüntet.

Genealogiai tartalmu czikkeink közül másodsorban kell felemlitenem *Nagy Géza* ig. vál. tagtársunknak terjedelmes értekezését Szent István vérsége és a magyar kútforrások czimen, mely a magyar kútforrások világánál igyekszik tisztázni e vitás kérdést.

Kisebb genealogiai közleményeink sorában *Wertner*

Mór ig. vál. tagtársunktól két czikket találunk, melyek egyike a XIV. századbeli Fónyi család leszármazásával foglalkozik, mely a Csák nemzetségbeli Szaláncz fia Tamás és nejétől Ágnestől veszi eredetét. V. István királynak egy 1269-iki oklevele szól részletesen Ágnesről, a ki a király ügyeiben hosszabb ideig megfordult Franciaországban és e müködésében szerzett érdemeiért nyerte a királytól Timár-Fóny birtokot, honnan a család nevét vette. Második «Cesanis és Nassis» czimü értekezésében a Földvári és Pataji Zubor család eredetét kutatván, kimutatja, hogy a Zubor családnak két ága volt, a pataji és a földvári ág, melyek közül az első már 1435-ben kihalt. Kimutatja továbbá, hogy a család egyik tagja, Pataji Zubor Jakab okleveleinkben mint de Cesamis fordul elő, a mi iráshiba de Cesanis helyett. Vérrokonsági kötelék füzte Jakabot a Nassis családhoz, mely már a XIII. században virágzott Zára városában. Zoilos Nassis 1399-ben Zsigmond szolgálatába lép, letelepszik Magyarországon és magasabb hivatalokra jut. Fejtegetéseit szerző abban foglalja össze, hogy Cesanis Jakab a későbbi Pataji Zubor Jakab és a Nassisok családja dalmát nemzetségből származik és hogy a kettő között anyai rokonság létezett.

Lehoczky Tivadar ig. vál. tagtársunk a Köpesdi Tolvay család leszármazását közli vonatkozással egy, folyóiratunk 1906. évfolyamában megjelent hasontárgyu közleményre. A napjainkig levezetett családfából kitünik, hogy a Köpesdi Tolvay családnak csupán grófi ága halt ki, mig az ifjabb köznemesi ág ma is virágzik.

Zarándy A. Gáspár, kinek tollából folyóiratunk már nem egy érdekes genealogiai közleményt hozott Szent László vére czimü czikkében kimutatni igyekszik, hogy Szent László királyunk vére nem apadt ki halálával, hanem dédunokája Komnena Eudosia görög herczegnő révén, kinek férje Vilmos montpellieri gróf volt, az aragon, mallorcai, castiliai és franczia uralkodóházakba átment, azonkivül Manuel görög császár és leányági leszármazottnak tekinthető.

A XIII—XIV. századi családok történetét *Sörös Pongrácz* gyarapitja a Válti Rákosok czimü közleményével, melyben a Pannonhalmán őrzött Guáry levéltár adatainak alapján a vasmegyei Válti birtok urainak, a Válti és az ebből származott Válti Rákos család leszármazását tisztázza, melynek sorsáról a levéltár adatai az 1520 esztendőig nyujtanak felvilágositást.

Heraldikai tartalmu közleményeink között elsőben is a folyóiratunkban közzétett ujabb középkori czimereslevelekről kell megemlékeznünk. Szines hasonmásban közöltük Nagy Gergelynek és Szerdahelyi Huszár Péternek 1466-ban Mátyás királytól nyert czimereslevelet, melynek heraldikai méltatását *Kecpetzi Sebestyén József* tagtársunk adta. A renkivül érdekes czimerkép viselet és nyelvtörténeti szempontból érdekes, bemutatja a Mátyás király korabeli könnyü lovasság lábszár öltözetét, az általa használt sarkantyút és kardot. Nyelvtörténeti szempontból azért érdekes, mert időrendben ez az oklevél a harmadik, mely a huszár szót emliti az egyik adományos nevében. Az armális eredetije eddig az Erdélyi Muzeumban őriztetett letétképen, jelenleg — tudtunkkal — a letéteményező által visszavétetve annak tulajdonában van. *Horváth Sándor* tagtársunk a Hlózsai Varju máskép Vrana családnak 1520-ban II. Lajostól nyert czimereslevelérőlértekezett, melynek eredetijét nem ismerjük, hanem egy 1721. évi egyszerü másolatból és Trencsén vármegyének 1613-iki hiteles átiratából van róla tudomásunk. Tisztelt tagtársunk a leirás alapján részletesen ismerteti a czimert, azonban az armalist részben az oklevél szövegéből vett argumentumok, részben pedig genealogiai szempontokból teljesen hamisitottnak tartja. A rendelkezésére álló adatok alapján összeállitja továbbá a család leszármazását is egészen 1837-ig, de megjegyzi, hogy a nemzedékrend a XVI. század második évtizedétől 1613-ig hiányosnak tünik fel és nem lehetetlen, hogy 1613-tól felmenőleg egyáltalán hamis és koholt.

Középkori czimereslevéleinkről szóló közleményeinket *Sörös Pongrácznak* a Kajári Biby Simonnak 1522-ben kelt armalisáról szóló czikke zárja be, mely eddig a pannonhalmi apátság levéltárában lappangott, és onnan csak nemrégiben került napfényre. Sajnos, az oklevél nedvességtől szenvedett, azonban ennek daczára a czimerkép ügyes festőnek kezére vall. Addig is mig szines hasonmását közzé tehetjük, egyszerü tollrajzban mutattuk be középkori heraldikánk ez ujabb emlékét olvasóinknak.

Calamus dr. álnév alatt rejtőző tagtársunk, a ki Bocskay István koráról már több izben szólott folyóiratunk hasábjain, Bocskay hadi népe czimen nagyobb tanulmányt ad folyóiratunkban, melyben a Bocskay István fejedelem által a hajduk részére adományozott czimeres levelekről értekezik. Az eddig megjelent első közleményben összeállitja a reánk maradt armalisok pontos jegyzékét, mely 125 czimereslevelet tüntet fel. Érdekes tanulmányának eredményeiről a jövő évi titkári jelentés lesz hivatva részletesebben beszámolni.

Heraldikai közleményeink sorát *Ghyczy Pál* igazgató-választmányi tag közleménye zárja be, Básta György czimeréről, melyben dr. Boldizsár Kálmánnak folyóiratunk mult évi folyamában közzétett, a szoboszlói lovas hajduságnak 1606. armalisáról szóló czikkére reflektálva, valószinünek tartja, hogy az adományozott czimerben a pajzsbeli lovas pajzsán végig vonuló balharánt gerenda (láng) a Básta György 1605. czimeré-

ből van átvéve, a hajduságnak Básta elleni szerencsés kimenetelü hadakozásának emlékére.

Pecséttani és oklevéltani közleményeink között első helyen kell kiemelnem *dr. Gárdonyi Albert* tagtársunknak nagyszabásu tanulmányát I. Károly király nagypecsétjeiről, melyben nagyterjedelmü kutatásai alapján pontosan megállapitja I. Károly király ismert három nagy pecsétjének használati idejét és kimutatja, hogy Károly király az első nagy pecsétet 1301—1322-ig, a másodikat 1323—1330, a harmadikat pedig 1331—1342-ig használta. Megállapitja továbbá a királyi alkanczellár szerepét és müködési körét a királyi kanczellária élén és összeállitja az alkanczellárok neveit időrendi sorozatban. Behatóan foglalkozik azokkal a rendszabályokkal, melyeket a királyi kanczellériában az oklevélhamisitások megakadályozására alkalmaztak, a mely az volt, hogy az alkanczellár a királyi nagy pecsétet állandóan magánál tartotta, az oklevél kiállitása körül szerepeltek neveit feljegyezték az oklevélre, végül az oklevelek tartalmát külön regestakötetbe is beirták, Megállapitja, hogy ezek az eredmények csakis a királyi nagy pecsétre vonatkoznak, melylyel a privilegialis, pátens és missilis levelek erősittettek meg, mig a királyi gyürüs pecsét csakis meghatározott esetekben szolgált oklevél megerősitésére. Királyi oklevelek megerősitésére Károly király idejében más pecsétet nem használtak, mert a harmadik királyi pecsét, melyet a comes capellæ őrzött, csupán a comes capellæ nevében kiadott oklevelek megerősitésére szolgált. A comes capellæ vezetése alatt idővel kifejlődött az u. n. kisebb kanczellária, mely azonban fejlődésének csakis kezdetével esik Károly király korára, teljes kifejlődése később következik be. Gárdonyi tagtársunk e czikkére *Pór Antal* ig. vál. tagunk tett nehány megjegyzést, tisztázva nehány, az alkanczellárok névsorában történt tévedést, továbbá megjegyezve, hogy Károly királynak első koronázása valószinüleg a szent koronával történt, ellentétben a hagyományos felfogással, de nem a szokott helyen Székesfejérvárt, hanem Esztergomban és e körülményből magyarázható talán, hogy az első koronázást érvénytelennek tartották. Fölveti továbbá azt a kérdést, hogy a Károly király első pecsétjében a trón mellett látható csillag nem-e később került a pecsétnyomóra? mire analogiát is hoz fel, a csornai konvent pecsétjét.

Bártfai Szabó László tagtársunk: Három Árpádkori pecsét czimen Mihály szepesi és zólyomi ispánnak 1270 és 1273-ból származó pecsétjeit és a szepesi káptalannak egy 1270. évi oklevélen függő pecsétjét ismerteti. Mihály comes pecsétei a Berzeviczy család berzeviczei ágának és a Magyar Nemzeti Muzeumnak levéltárában maradtak reánk, mindkettőnek pecsétképe azonos alakot, talpas keresztet mutat, mely az ország czimeréből van véve, az 1273. évi pecséten azonkivül még sisakdisz, nyitott félszárnynyal diszitett csöbörsisak is látható, mely a sisakdiszre nézve a XIII. századból az egyetlen ismert példa. Vizsgálódásait abban foglalja össze, hogy a két pecsét megerősiti azt a felfogást, hogy az ország czimeréből vett alakok magánczimerekben nem tekinthetők nemzetségi jelvényeknek, a pecsétbe helyezett geometriai alakok vonatkozást mutathatnak ugyan az ország czimerére, de mint e két pecsét mutatja, változhatnak is az illető pecséttulajdonos izlése szerint. A harmadik pecsét a szepesi káptalan pecsétje, Mihály comes 1270. évi pecsétjével együtt egy oklevélen maradt fenn, mely a káptalan 1290. évi pecsétjénél hasonlithatatlanul müvészibb kivitelt mutat. A pecsét ismertetése kapcsán a szepesi káptalan müködését is részletesen ismerteti, megállapitván, hogy a káptalani levéltár elpusztitása, melynek időpontját eddig 1285-re tették, 1288 előtt semmi esetre sem következhetett be. Ekkor semmisitették meg IV. László kúnjai a káptalani levéltár nagy részét és rabolták el a káptalan pecsétnyomóját, melynek helyébe a káptalan 1289-ben készittette az uj pecsétjét, elrendelvén egyuttal, hogy minden régi pecsétes oklevelét az uj pecséttel is meg kell erősiteni és erre egy bizonyos formulát állapitott meg.

Sphragistikai közleményeink sorát *Kemény Lajosnak* rövid közleménye a Horváth Sándor által folyóiratunk mult évi folyamában ismertetett esztergomi társaspecsétről zárja be. A Kassa város levéltárában őrzött 1304., 1307. és 1331. évi oklevelekből az esztergomi előljáróság névsorát állitja össze, megjegyezvén, hogy a reánk maradt nevek franczia származásra engednek következtetni, miért is szerinte az Esztergom városa kettős pecsétjében olvasható «latinorum» alatt nem olaszokat, hanem vallonokat kell értenünk, és a pecsét eredetét is ennek megfelelően inkább franczia nem pedig olasz irányban véli kutatandónak.

Oklevéltani tartalmu közleményeink sorában elsőben is *Šufflay Milán dr.*-nak a Nelepicsek hagyatékáról szóló tanulmányát emlitem meg, mely a Nelepicsek, e hatalmas dalmát család számára kiadott két magyar királyi oklevéllel foglalkozik. Az első oklevelet Nagy Lajos király 1345-ben adta ki és ebben többek között a családnak azt a kiváltságot is adományozta, hogy a családi birtokok magszakadás esetén a női ágra ruházhatók át. A második, Zsigmond által 1412-ben kiadott oklevél ezt a kiváltságot körülirja és precisirozza és tisztán csak erről a kiváltságról szól. Az értekező diplomatikai módszer alapján bebizonyitotta, hogy mind a két oklevél hamis, a történelem és genealogia segitségével pedig megállapitotta, hogy a hamisitás 1415 után, de 1434 előtt történt meg. Hamisitotta pedig János az utolsó Nelepics,

hogy rengeteg nagy vagyonát idősebb leányának Katalinnak juttassa. Az utolsó Nelepics halála után Katalinnak férje, Frangepán János szembeszállt magával a királylyal is, midőn ez a Nelepics-féle birtokokat magának követelte, a mi különben bizonyiték arra, hogy az 1412. évi oklevél nem a királytól való. Frangepán János e harczba belepusztult, a Nelepicsek hagyatéka pedig a Thallócziak kezébe került, kik Frangepán János ellen harczoltak, később pedig a király és e család között a békét közvetitették. Foglalkozik továbbá a család genealogiájával is azt vitatván, hogy a Nelepicsek nem tartoznak a Svaçis nemzetséghez oly értelemben, a hogy ezt eddig hitték és iparkodik bebizonyitani, hogy a Nelepicsek eredetileg Kacsicsok voltak és e szerint a Svacsics nemzetség csak későbbi alága a Kacsicsok hatalmas nemzetségének.

Oklevéltani apróságok czimen *Bártfai Szabó László* tagtársunk a káptalanok hiteleshelyi működésére és a királyi kanczellária eljárására nézve érdekes két esetet mutat be. Az első a váczi káptalannak egy 1438 deczember 8-iki oklevelén olvasható egykoru feljegyzés, melyből kitünik, hogy a mondott évben a váczi káptalanban az oklevelekért járó taksa még nem volt rendezve, mig a második, Mátyás királynak 1461 jul. 13-iki oklevele egy a királyi kanczelláriában az oklevelek kiállitása körül követett szokatlan eljárásról tesz tanubizonyságot.

Kisebb közleményeink sorában *Hattyúfy Dezső* tagtársunk reflektálva egy folyóiratunk mult évi folyamában megjelent közleményre, az u. n. «birkások»-ról értekezik, kimutatva, hogy e név alatt nem a birkamesterektől vagy a juhpásztoroktól leszármazókat kell értenünk, hanem azon jómódu, vagy gazdag, rendesen német eredetü nemes családokat, melyek a mult századokban a török kiüzése után telepedtek le hazánk dunántuli részén, a kik gazdálkodásukban juh vagy birkatenyésztéssel foglalkozván, innen vették az elnevezést, és a kik lassanként teljesen megmagyarosodván, magyar nemességet szereztek maguknak. E kérdés tanulmányozása különben genealogiai, ethnographiai és kulturhistóriai szempontból is érdemes feladat volna.

Nagy Géza ig. vál. tagnak folyóiratunk mult évi folyamában tanulmánya a magyar királyok cziméről a XI. században két rövid közleményben keltett viszhangot a Turul idei évfolyamában. *Sufflay Milán* czikkében polemizálva Nagy Géza czikkével Melich János azon felfogása mellett foglalt állást, hogy Szent István czime csak Pannoniorum rex volt, ellenben *Erdélyi László* a Gizella királyné által János pápának küldött misemondó ruha feliratára utalva Szent István czimét Ungrorum rex-ben véli megállapithatónak. Kiterjeszkedik továbbá még e czikkében Nagy Géza egy megjegyzésének kapcsán a Névtelen jegyző kérdésére is, elejtendőnek vélvén Sebestyén Gyula nézetét, mely a Névtelent Adrián prépostban véli megtalálni, ép úgy nem tartja elfogadhatónak a Predictus magister olvasást, hanem a Névtelent a P. betüvel kezdődő kanczelláriai nevek között véli keresendőnek.

A mi végül folyóiratunk szakirodalmi rovatát illeti, a mennyire a rendelkezésre álló hely engedte, igyekeztünk a hazai fontosabb genealogiai és heraldikai müvekkel tagtársainkat megismertetni. Ismertetéseket közöltünk Kubinyi Miklósnak a Kubinyi család történetét tárgyaló munkája II. kötetéről, a gróf Apponyi család oklevéltára I. kötetéről. Csizmadia Jánosnak a Bartakovich, Justh, Rudnay és Rudnyánszky családokat tárgyaló munkájáról, a Nemestóthi Szabó család leszármazási táblájáról, Kempelen Bélának Nemesség czimü kézi könyvéről és röviden megemlékeztünk Reviczky Bertalannak Egy főbenjáró per Nyitra vármegyében cz. értekezéséről és Sárközy Imre tagtársunknak a Nádasdi Sárközy család czimű, annak idején folyóiratunkban és most könyvalakban is megjelent munkájáról. A külföldi irodalom termékei közül ismertettük az Adler cs. kir. heraldikai társulat 1906. és 1907. évkönyveit, melyekben számos magyar tárgyu vonatkozásokat találhatunk, továbbá Béthencourt spanyol genealogiai és heraldikai munkájának ujabb köteteit és Sommer Robert Familienforschung und Vererbungslehre czimü tanulmányát. Sajnálattal kell azonban itt megjegyeznünk, hogy a Szakirodalom rovatánál rendelkezésünkre álló hely szük volta nem engedi meg, hogy főleg a külföldi irodalomnak évről-évre növekvő termelését behatóbban ismertethessük.

Ime tisztelt nagygyülés a lefolyt esztendőben kifejtett tudományos müködésünk beszámolója. A mélyen tisztelt nagygyülés van hivatva itéletet mondani arról, vajjon mult évi müködésünkkel is eleget tettünk-e azon feladatnak, mely alapszabályilag reánk háramlik, a magyar történelem társtudományainak müvelését folytatni és terjeszteni. Azt hiszük, hogy régi családtörténetünk, heraldikai és sphragistikatudományunk nem egy homályos pontját sikerült az elmult esztendőben kifejtett müködésünkkel tisztázni vagy legalább a megoldáshoz közel hozni.

* * *

Áttérve már most társaságunk belső életének mozzanataira az elmult esztendőben, mindenekelőtt jelenthetem, hogy rendes igazgató választmányi üléseinken az alapszabályilag és ügyrendileg megállapitott módon intéztük el folyóügyeinket és e rendes ig. vál. üléseinken nem fordult elő semmi nevezetesebb mozzanat, melyről e helyt külön meg kellene

emlékeznem. Külön ig. vál. ülés tárgyalta ellenben a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv Nemes Családok II. kötete kiadásának ügyét. A mult évi titkári jelentés hangsulyozta, hogy a társaság pénzügyi egyensulyának megzavarása nélkül a Nemes Családok ujabb kiadására nem gondolhatunk. A folyó év folyamán több izben tartatott tanácskozás a Nemzetségi Zsebkönyv szerkesztőivel a II. kötet kiadása ügyében és örömmel jelenthetjük, hogy a junius hó 20-án tartott rendkivüli igazgató választmányi ülésen tárgyalván a szerkesztők részéről a kötet kiadása tárgyában tett beadványt, sikerült egy oly megoldást találni, a mely egyrészt a II. kötet megjelentetésére módot nyujt, másrészt társaságunk anyagi érdekeit is tekintetbe veszi. Minthogy a II. kötetre a munkálatok már javarészt be vannak fejezve, remélnünk lehet, hogy a jövő 1908. év folyamán társaságunk ez ujabb kiadványa napvilágot látand.

A mi a társaságunk tagjai sorában beállott változásokat illeti, mindenekelőtt a kegyelet adóját kell lerónunk e helyt is Kőváry László ig. választmányi tagtársunk emlékének, a ki magas életkorban, munkában eltöltött tiszteletreméltó és eredménydús élete után egy jobb hazába költözött. Vele ismét egyike dőlt ki azoknak, a kik ott állottak társaságunk bölcsőjénél, és alakulása óta helyet foglaltak igazgató választmányunkban. Igazgató választmányunk megfelelő módon rótta le a kegyelet adóját elhunyt tagtársunk iránt, kinek emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk őrizni.

Alapitó tagjaink száma elmult nagygyülésünk óta kettővel növekedett és pedig egy 200 koronás és egy 400 koronás alapitó taggal. Pártoló tagjaink száma hárommal, évdijas tagjaink száma 11-el gyarapodott. Ellenben halálozás, kilépés és törlés utján elvesztettünk egy 400 koronás, egy 200 koronás alapitó tagot, 11 pártoló és 32 évdijas tagot, úgy hogy jelenleg társaságunk 104 pártoló és 306 évdijas tagot, azonkivül élő alapitó tagokban 2 ezer koronás, 22 négyszáz koronás és 23 kétszáz koronás tagot számlál, összes élő tagjaink száma tehát 456, az elhunyt alapitó tagokat is beleszámitva pedig tagjaink összes száma a jelen év végével 488.

Társaságunk pénzügyi helyzetéről társaságunk pénztárnoka fog a mélyen tisztelt nagygyülésaek beszámolni, itt csak azt a körülményt kell felemlitenünk, hogy az igazgató választmány a régebb idő óta künn lévő tagdijhátralékokból behajthatatlanoknak bizonyultakat törölte, hogy ily módon a társaság költségvetéséből ezen évek óta tennálló, de soha nem realisálható követelés kiküszöböltessék. Ez az oka annak is, hogy tagjaink számában az előző évhez képest nagyobb csökkenés mutatkozik.

Mélyen tisztelt Nagygyülés! Midőn huszonöt esztendővel ezelőtt társaságunk megalakult, komoly aggodalmak töltötték el azon férfiak kebelét, kik társaságunknak keresztelőjére összegyültek, aggodalmak vajjon életképes lesz-e társaságunk, vajjon képes lesz-e megfelelni azoknak a feladatoknak, melyek megoldását czélul tüzte ki magának. A mult megmutatta, hogy ez aggodalmak alaptalanok voltak, társaságunk huszonöt éves multja fényesen igazolta életképességünket, kiadványainknak sorozatai, tudományos munkálkodásunk gyümölcseit rejtik magukban. S midőn most a huszonötödik évtől elbucsuzva visszapillantunk az elmult évek küzdelmeire, fáradozásaira és eredményeire, a multakból meritett reménynyel, bizalommal és lelkesedéssel kezdjük meg az új negyedszázadban munkánkat, a hazai tudomány és kultura szolgálatában.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyülést, hogy jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1907. évi deczember hó 14-én.

Dr. Áldásy Antal
jegyző.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi február hó 27-én tartotta *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt ez évi első ülését, melyen jelen voltak: *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Borovszky Samu*, *id. Dániel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Széll Farkas*, *id. Szinnyei József*, *Tagányi Károly*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér*, *Zsilinszky Mihály* vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Áldásy Antal* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, Áldásy Antal jegyző felolvasta *Vértesy Jenő* vendégnek: «Arany János heraldikája» czimü értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

A folyó ügyek előtt elnök mély megilletődéssel jelentette, hogy a társaság levelező tagja, a hazai genealogiai irók nestora, *Feöldi Doby Antal* f. évi január hó 24-én életének 82. évében elhunyt. A megboldogult a társaságnak alapitásától fogva évdijas és 1884-től kezdve levelező tagja volt, ki folyóiratunkat figyelemreméltó heraldikai és genealogiai tartalmu dolgozataival több izben felkereste. Jelentette, hogy a halálhir vétele után az elnökség távirati uton fejezte ki a társaság részvétét a gyászoló családnak és fölkérte Dudás Gyulát, a társaság levelező tagját, hogy az elhunytat ravatalánál a társaság nevében gyászbeszéd keretében bucsuztassa el, mely kérésnek Dudás Gyula úr eleget is tett.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel vette tudomásul régi buzgó tagjának elhalálozását, és részvétének az ülés jegyzőkönyvében is kifejezést ad.

Uj tagokul jelentkeztek és pedig alapitó-tagokul 1000 koronával *gróf Andrássy Dénes*, Krasznahorkaváralja, 200 koronával *báró Radvánszky Kálmán*, Sajókaza. Évdijas tagokul: *Feöldi Doby István*, m. kir. sóhivatali ellenőr, Rózsahegy, aj. a jegyző, *Jeszenszky Lajos* cs. és kir. konzul, Csejthe, aj. Dőry Ferencz, *dr. Várady Ernő* kir. közjegyző, Ujvidék, aj. a jegyző, *dr. Wass Miklós* tanár, Kaposvár, aj. Varjú Elemér, kik a társaság tagjaiul megválasztatnak.

A pénztárnok kimutatása az 1907. év számadásairól a költségelőirányzat és a tényleges eredmény összehasonlitásával a következőkben terjesztetett elő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Pénztári maradvány 1906-ról	37 73	37 73	— —
2. Értékpapirok kamatai	1024 —	1084 —	+ 60
3. Be nem fizetett alapitványok kamatai 5 %	250 —	240 —	— 10 —
4. Tagdijakból: *a)* pártoló tagok után 2180 \ *b)* évdijak után 3000 /	5180 —	4627 90	— 552 10
5. A társulati kiadványok eladásából: *a)* a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 —	48 —	+ 6 —
b) Egyéb kiadványokból	250 —	630 75	+ 380 75
6. Alapitvány-befizetés	200 —	1600 —	+ 1400 —
7. Postai költségekből megtérülés	10 —	10 74	+ — 74
8. Rendkivüli bevétel	20 —	18 95	— 1 05
Összesen	7013 73	8298 07	+ 1284 34

A tényleges bevétel e szerint 1284 kor. 34 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirányzat K. f.	Eredmény K. f.	Különbözet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár I. negyedévi dija 150 kor., pénztárnok 600 kor.)	750 —	750 —	— —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai	1300 —	1469 —	+ 169 —
3. Nyomdai költségek	3400 —	3168 59	— 231 40
4. Szinnyomatok készitése	300 —	387 50	+ 87 50
5. Metszetek és rajzok készitése	300 —	291 06	— 8 94
6. Irodai átalány	120 —	100 —	— 20 —
7. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
8. Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, másolatok stb.	250 —	226 08	— 23 92
9. Lombard-költsön után kamatok és költségek	235 —	204 —	— 31 —
10. Alapitvány-tőkésités	200 —	1538 27	+ 1338 27
11. Rendkivüli kiadás	20 —	18 96	— 1 04
Összesen	6995 —	8273 46	+ 1278 46

A tényleges kiadások tehát 1278 kor. 46 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány — 18 kor. 73 fill.
Tényleges maradvány — 24 « 61 «
Több tehát 5 kor. 88 fill.

Vagyonállás 1907. decz. 31-ikén:

A) **Cselekvő vagyon.**

	K. f.	K. f.	K. f.
a) *Tényleges vagyon:*			
I. Alapitványi tőke:			
1. értékpapirokban	23,800 —		
2. kötelezvényekkel biztositott alapitványok	3,400 —		
3. kötelezvény nélküli alapitványok	600 —	27,800 —	27,800 —
II. Alapitványi jelleggel nem biró tőkésités			3,400 —
III. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet szines mellékleteire a takarékpénztárban			300 —
IV. A decz. 31-iki pénztári maradvány			24 61
Összes tényleges vagyon			31,524 61
b) *Követelés:*			
Hátralékos alapitványi kamatok és tagdijakban			2,260 —
Összes cselekvő vagyon			33,784 61

B) **Szenvedő vagyon.**

I. A magy. kereskedelmi banknál felvett lombard-kölcsön		2,700 —
II. Nyomdai tartozás (1907 3. f. részb., 750 kor. és meghivók nyomása 8 kor.)		758 —
III. Lombard-kölcsön kamatai és költs.		50 —
Összes szenvedő vagyon		3,508 —
Tényleges vagyon	31,524 K. 61 f.	
Szenvedő vagyon	3,508 « — «	
Tiszta vagyon	28,016 K. 61 f.	

A pénztári kimutatáshoz *Fejérpataky László* másodelnök felvilágositásképen megjegyzi, hogy az 1907. évi költségvetésben a személyi járandóságok rovatában a titkári tiszteletdijnak csak I. negyedévi részlete irányoztatott volt elő és került kifizetésre, minthogy a társaság titkára betegsége miatt a titkári teendők ellátásában akadályozva volt. A jegyzői tiszteletdij elő nem irányoztatott, minthogy a társaság jegyzője, tekintettel a társaság pénzügyi helyzetére, az elmult évben tiszteletdijáról lemondott volt.

Az igazgató-választmány a pénztári kimutatást tudomásul véve, a társaság jegyzőjének köszönetét fejezte ki.

A pénztári kimutatással kapcsolatosan a számvizsgáló-bizottság elnöke *Soós Elemér* ig.-vál. tag felolvassa a bizottság jelentését az 1907. évi számadások,

a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén a jegyző által bemutatott 1908. évi költségvetési tervezetről.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1907. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 14-ikén teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át, s annak 1907. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk, s az 1907 deczember 31-ikével 8298 korona 07 fillér bevétellel, 8273 korona 46 fillér kiadással és a folyó 1908. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 24 korona 61 fillér pénztármaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1908. évi tételeit, kezdve a mult évről áthozott és fentebb kimutatott 24 korona 61 fillér pénzmaradványnyal bezárólag február 14-ig összegeztük és 1807 korona 61 fillér bevételt, 1446 korona 54 fillér kiadást, vagyis 361 korona 07 fillér pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 33 koronát előlegnyugtában és 328 korona 07 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzetségi Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1907 deczember 31-ig befolyt 962 korona 80 fillér, kiadatott 962 korona 80 fillér; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész első kötetének czéljaira az 1908. évre nem volt áthozat. Az 1908. évben a mai napig 300 korona bevétel és ugyanannyi kiadás volt. Megemlitendőnek tartjuk még, hogy az I. kötet nyomda-számlájából még 1643 korona 06 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak a 400 és 200-as alapitványoknak egy-egygyel való növekedése folytán a mai napon 6 ezerkoronás (6000 korona), 37 négyszázkoronás (14,800 korona) és 35 kétszázkoronás (7000 korona) alapitó tagja van. A felsorolt, összesen 27,800 koronát tevő alapitványokból be van eddig fizetve 23,800 korona és fizetetlen még 4000 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 7 darabban) biztositva van 3400 korona, a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződtünk meg, ellenben 600 korona kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 korona összeg is, a mely megtakaritásokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen 27,800+3400) 31200 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 23,800 korona befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 korona, összesen 27,200 korona a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál van elhelyezve, a bank 1907 deczember 26-án kelt letéti kivonatának megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a föntebb emlitett 31,200 korona törzsvagyon, a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet két szines mellékletére a takarékpénztárban 300 korona, továbbá a fent kimutatott 1907. évi pénztári maradvány 24 korona 61 fillér, végre a hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 2260 korona, az összes vagyon 1907 deczember 31-én 33,784 korona 61 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapitványi jelleggel nem biró tőkésités terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1907 deczember 31-ig 50 korona kamatok, nyomdai tartozás 788 kor., összesen 3508 korona. E szerint a hátralékos alapitványi kamatokat és tagdijakat figyelmen kivül hagyva, a tiszta vagyon 28,016 korona 61 fillér.

A mi az 1907-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 1284 korona 34 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 1278 korona 46 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 18 korona 73 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 24 korona 61 fillért tesz ki.

A hátralékos tagdijak behajtását illetőleg a mult évi számvizsgáló-bizottság jelentésében javasoltatott a tek. választmánynak, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólagosan intézkedni méltóztassék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy a pénztárnok adatai szerint töröltetett 1530 korona, alapitványi kamatokból befolyt 70 korona, pártoló tagdijakból 160 korona, évdijakból 470 korona, összesen 700 korona, e szerint a 3600 korona hátralék az év végéig leapadt 1370 koronára; véleményünk szerint ezen elért eredmény elég kedvezőnek tekinthető. Az 1907. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 2260 korona

hátralékra nézve javaslatunk ugyanaz, mint tavaly volt, t. i. hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fenmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a mult 1907. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1908. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7882 korona 61 fillér bevétellel, 7862 korona kiadással és igy 20 korona 71 fillérnyi előirányzott maradványnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1908 február hó 14-én.

Kollányi Ferencz
számv. biz. tag.

Soós Elemér
számv. biz. elnök.

Dr. Dőry Ferencz
számv. biz. tag.

A számvizsgáló bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásul vétetvén, az igazgató-választmány *Tóth Árpád* pénztárnoknak a felmentvényt megadta és egyben utasitotta az elnökséget, hogy a teljesen behajthatatlan tagdijak törlésére nézve előterjesztést tegyen, a fenmaradó hátralék behajtása iránt pedig intézkedjék. *Thaly Kálman* ig. vál. tag inditványára a számvizsgáló bizottságnak buzgó és fáradságos munkálkodásáért köszönet szavaztatott.

A társaság 1908. évi költségvetését a számvizsgáló bizottság előterjesztése alapján az igazgató-választmány a következőkép állapitja meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1908. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1907-ről	24 kor. 61 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (28,200 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%)	1136 « — «
3.	4000 kor. be nem fizetett alapitvány után 5%	200 « — «
4.	Tagdijakból:	
	a) pártoló tagok után 2000 K	
	b) évdijak után 3000 «	5000 « — «
5.	A társulati kiadványok eladásából:	
	a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42 « — «
	b) egyéb kiadványokból	250 « — «
6.	Alapitvány-befizetés	1200 « — «
7.	Postai költségekből megtérülés	10 « — «
8.	Rendkivüli bevétel	20 « — «
	Összesen	7882 kor. 61 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai:	
	a) 24 iv irói dija, ivenként 48 kor. 1152 kor.;	
	b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.	1392 « — «
3.	Nyomdai költségek (1907/3. füzet ny. költs. maradéka, 4. füz., 1908. 1. 2. füz. és egyéb nyomtatások)	2360 « — «
4.	Szinnyomatok készitése	300 « — «
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 « — «
6.	Irodai átalány	120 « — «
7.	Társulati szolga dijazása	120 « — «
8.	Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, másolatok stb.	230 « — «
9	Lombard-kölcsön után kamatok és költségek	220 « — «
10.	Alapitvány-tőkésités	1200 « — «
11.	Rendkivüli kiadás	20 « — «
	Összesen	7862 kor. — fill.
	Bevétel	7882 kor. 61 fill.
	Kiadás	7862 « — «
	Előirányzott maradvány	20 kor. 61 fill.

Elnök ezután jelenti, hogy a társaság titkára *Schönherr Gyula* sulyos megbetegedése miatt titkári teendőinek immár több mint egy esztendeje eleget nem tehet és előreláthatólag a folyó év folyamán sem lesz abban a helyzetben, hogy a titkári teendőknek eleget tehessen. Jelenti, hogy az elmult esztendőben *Áldásy Antal* jegyző a titkári és jegyzői teendőket egymaga látta el. A társaság ügymenetelének érdekei kivánván, hogy mindkét állás betöltve legyen, fölkéri az igazgató-választmányt, úgy a titkári, esetleg a jegyzői állás betöltése körül intézkedjék. Tájékoztatásul megjegyzi, hogy *Schönherr Gyula* titkári megbizatása még 1909 februárjáig tart.

Az ig. választmány *Thaly Kálmán*, *Széll Farkas*, *id. Dániel Gábor*, *id. Bánó József* és elnök hozzászólása után elhatározza, hogy a titkári teendők ellátásával a folyó esztendőre, addig mig Schönherr Gyula titkári megbizatása tart, Áldásy Antal társ. jegyzőt bizza meg, kinek e helyettesitésért a titkári tiszteletdijra igénye van. Egyuttal felhatalmazza az elnökséget, hogy a jegyzői teendők ideiglenes ellátásáról a maga hatáskörében gondoskodjék, azzal, hogy az illetőnek a helyettesités tartamára a költségvetésbe beállitott jegyzői tiszteletdijra igénye van.

Ezután elnök jelenti, hogy *Varjú Elemér* ig. vál. tag, a Turul szerkesztője a kassai muzeum igazgatói teendőivel megbizatván, a fővárosból távozni kénytelen, és ezért a Turul szerkesztéséről lemond. Meleg szavakkal méltatja a távozó szerkesztő érdemeit, melyeket magának a folyóirat szerkesztése és tudományos szinvonalának fejlesztése körül szerzett s azon reményének ad kifejezést, hogy a távozó szerkesztő

a jövőben sem fogja a folyóirattól és a társaságtól támogatását megvonni.

Az igazgató-választmány őszinte sajnálatának adott kifejezést Varjú Elemér szerkesztő távozása felett és a Turul szerkesztése körül kifejtett fáradságáért és buzgóságáért jegyzőkönyvileg köszönetet mondott.

Elnök hivatkozással az alapszabályok 25. §-ára, felkéri az igazgató-választmányt, hogy a folyóirat uj szerkesztőjének megválasztásáról gondoskodjék. Az alapszabályok értelmében a titkos szavazás megtörténvén, összesen 18 szavazat adatott be, ebből 17 Áldásy Antalra, 1 pedig Varjú Elemérre esett, és igy a Turul szerkesztőjévé öt évi időtartamra *Áldásy Antal* társ. jegyző választatott meg.

Tóth Árpád társ. pénztárnok terjesztette elő ezután jelentését a pénztár állapotáról, mely szerint az ülés napjáig befolyt 2137 korona 61 fillér, kiadatott 1447 22 fillér, maradvány 690 korona 39 fillér. Vagyonállás: cselekvő vagyonban 35,610 korona 39 fillér, szenvedő vagyonban 3458 korona, összes vagyon 32,152 korona 39 fillér.

A napirend letárgyalása után jegyző bemutatta a Boda-családnak 1417. évi, a Pérchy-családnak 1421. évi és a Marsovszky-családnak 1430. évi czimerleveleit.

A jegyzőkönyv hitelesitésére elnök *Makay Dezső* és *Soós Elemér* ig. vál. tagokat kérte fel és ezzel az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A veszprémi szt. Anna-kápolna története. 1724—1907. Irta: *Friedrich Endre dr.* kegyesrendi tanár. Veszprém. 1907.

A fenti czim alatt megjelent 76 oldalas monografia egy igénytelen kis kápolna történetét tárgyalja. Ezen kápolna 1724-ben épült és első temploma volt a veszprémi piarista rendnek. Épitője Salamonváry vagy helyesebben Salomváry János.

A mü 6 fejezetre oszlik: 1. a kápolna története; 2. a kápolna épülete és felszerelése; 3. Salomváry János; 4. Zámory Magdolna; 5. a kápolna halottai; 6. a kápolna jelenlegi gondozója. Genealogiai szempontból a 3., 4. és 5. fejezetek figyelemreméltók, már azért is, mivel a felsorolt adatok nagy része ez ideig ismeretlenek s ezeket legnagyobbrészt a veszprémi káptalan és Veszprémmegye levéltárai nyujtották.

A Salomváry család 1665-ben kapja nemességét s ezt a nemességszerző János ugyanezen év nov. 30-án hirdetteti ki Veszprémmegyében. János neje: Magyar György veszprémi birtokos nemes leánya Judit volt (szül. Veszprém, 1637. nov. 29.). Gyermekük: János — a kápolna alapitója, — kinek Zámory Magdolnától (Z. György és Nagy Mária leánya, Z. István és Szakách Erzsébet unokája) gyermekei nem maradtak. S. János 1727-ben meghalván, özvegye másodszor férjhez ment nemeskéri Kiss Sándor veszprémi alispánhoz. Magával vivén az özvegy hozományul Salomváry János összes vagyonát, mint ennek egyetlen végrendeleti örököse. Zámory Magdolna 1736-ban meghalt, de még életében (1736 ápr. 22.) összes javait férjére, Kiss Sándorra ruházta s ennek értelmében a szt. Anna kápolna kegyurasága is a Kiss-családra szállott át.

A Kiss-család 1627-ben kapott armalist. A nemességszerzők egyikétől származik Miklós, (Nagy Ivánnál tévesen Lajos) kinek fia Dániel († Veszprém, 1740. ápr. 13.) apja Sándornak, ki született 1694 körül; † Veszprém, 1777 aug. 4.; 1730—38. veszprémmegyei főbiró; 1738. veszprémm. táblabiró s 1742—1777. alispán; 1751. és 1763. követ és 1769. királyi tanácsos. Zámory Magdolna halála után Daróczy Ferencz tolnai alispán és Fiáth Zsófia leányát, szintén Zsófiát vette nőül (esk. Paks 1736 aug. 16. † Veszprém 1782 aug. 22. 70 éves korában). Nyolcz gyermekük maradt. Sándor († Veszprém, 1742 jun. 1.) 2 éves korában halt meg, János fiuktól unokájuk Antal († Veszprém, 1787 jan. 14.) és végre, Sándor kapitány († 1801 maj. 1.), mind a szt. Anna kápolnában nyugszanak.

Ugyancsak a monografiából tudjuk meg, hogy Márffy Ferencz 1647-ben kap armalist, mely ugyanezen év nov. 20. hirdettetett ki Pápán.

A kápolna halottai közt találjuk Pandur Pált és nejét Amosfelder Terézt. Pandur Pál Zalamegyének 1741-ben kelt nemesi bizonyságlevelével igazolta 1743 maj. 28-án Veszprémmegyében nemességét, s e megyében alügyész volt. Meghalt 1755. ápr. 9-én 40 éves korában, özvegye 1759 aug. 3-án követte őt. Két gyermekük maradt: Elek és Zsófia, de ezek utódok nélkül haltak meg.

A rövid kis monografia, mint látható, sok becses genealógiai és családtörténeti adatot tartalmaz, s igy az érdeklődők figyelmét szükségesnek véltük nehány sorral reá felhivni. *Daróczy Zoltán.*

Corbierre A. J. franczia levéltárnok *Dictionnaire de Sigillographie* czimü hézagpótló munkára hirdet előfizetést. A munka egy szövegkötetből és egy kötetnyi képtáblából fog állani s csak 500 példányban kerül ki a sajtó alul. A szövegkötet egyedül 20 frankért, az egész mű 50 frankért lesz kapható. Ugyanezen szerző szerkesztésében a f. évtől kezdve egy Revue de Sigillographie czimü pecséttani szakfolyóirat is jelenik meg. Előfizetési ára 25 frank; a szerkesztőség Párisban Rue Bonaparte 67. sz. a. van.

BALKÁNI (DÉLI-SZLÁV) ÉS MAGYAR CZIMEREK ÉS PECSÉTBELI EMLÉKEK.

(Oklevelek és egyéb források, Ulrich v. Reichenthal, Konrad v. Grünenberg czimeres gyüjteményei alapján.)

(Első közlemény.)

Balkáni, illetőleg bosnyák és szerb, valamint a Balkán egyes országaival vonatkozásban álló magyar s horvát czimeres emlékeket és pecséteket eléggé jelentékeny számban közölt az «Archaeologiai Értesitő» különösen 1880. és a «Turul», fennállása óta. Eltekintve az egyes alkalmi közleményektől, a déli-szláv czimerek és pecsétek tanulmányozására a közös pénzügyminiszteriumnak 1880. kelt hivatalos felhivása szolgáltatta az inditó okot, mely a magyar, horvát és osztrák tudományos köröktől kért véleményt Bosznia és Herczegovina czimerének megállapithatása czéljából. Azok a tudományos vélemények, melyek e felhivás következtében napvilágot láttak, számos értékes adalékot deritettek fel, de jobbára csak az országos czimerek, s egyes ismertebb (Katalin bosnyák királynő sirköve, Ujlakyék siremlékei) leirására és czimeres vonatkozásaik felderitésére szoritkoztak.[1]

Mondanunk sem kell, hogy a heraldikai és pecséttani kutatás csakis az oklevéles és kézirati források rendszeres buvárlásával válhatott behatóbbá. Valamint a balkáni tudományosság annyi ágazatában, úgy ezen a téren is, nagyemlékezetü Kállay Bénit illeti meg a kezdeményezés dicsősége, midőn a Vámbéry Ármintól Konstantinápolyban felfedezett fényesen illuminált Hervoja-féle glagol-missalét csodálatosan sikerült hasonmásban közzétette.[2]

Midőn a budapesti ezredéves kiállitáson a két okkupált tartomány is résztvett, és a szemléltető történeti emlékek — máig sem kellően méltatott — sorozata egybegyült, Kállay Béni örömmel karolta föl azt az eszmét, hogy a bosnyák történelemre vonatkozó oklevelek különnémű pecsétei lepacskoltatván, ezekből rendszeres gyüjtemény állittassék össze.

A pacskolási munkálatok elkészülvén, a gyüjtemény Boszniába került, úgy hogy jelenleg a szerajevoi múzeum birja a bosnyák vonatkozásu pecsétek aránylag teljes sorozatát. E pecsétek lajstromának közlésével szolgálatot vélünk tenni, a mennyiben ezekkel is kiegészitjük hazai sphragistikai emlékeink sorozatát. Ezeknek rendszeres közlése — a mi mindenesetre hosszabb előtanulmányokat igényel — igen értékes pecséttudományi munkára nyujt kilátást.

A szerajevoi múzeum pecsétlenyomatai.

1. A bécsi titkos levéltár raguzai osztályából vett pecsétek.

		cm. átmérővel
1225—37 körül	szerbiai Vladisláv függő pecsétje	2
	Vladisláv függő kettős pecsétje	6½
1237—72 körül	Uroš szerb király függő pecsétje	8½
1234. febr. 4.	Radosláv István Rascia és Travunia ura rányomott pecsétje	3
1240. márcz. 22.	Ninoslav bosnyák bán függő pecsétje	1½
1240.	András chulmiai fejedelem « «	6½
1268 körül	Ilona szerb királynő « «	3
1234. aug. 23.	Uroš szerb király « «	5
1334.	III. Uroš István szerb király függő veres viaszpecsétje	7

[1] L. e részben az irodalmat: Arch. Ért. 1889. Az Ujlakyak siremlékei cz. tanulmány 1. jegyzetében.

[2] Missale Glagoliticum Hervoiae Ducis Spalatensis. Recensuerunt V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff. Vindobonae. 1891. E munka csak 100 példányban jelent meg amateur-kiadásként. A reprodukciókat a bécsi Angerer és Göschl czég készitette. A heraldikai vonatkozásokról v. ö. Turul 1892. I. füzet.

		cm. átmérővel
1340. okt. 26.	Dušan szerb király függő pecsétje	7½
1356. márcz. 14.	Tvartkó bosnyák bán « «	5
« « «	« « « « « «	«
1370. ápr. 3.	Vukašin szerb király « «	6
1382. decz. 2.	Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	2
1387. jan. 20.	Brankovič Vuk szerb despota függő pecsétje	2
1391. ápr. 15.	Bjeljek župán és Radič vajda, 2 függő pecsét	1·75 1·75
1391. máj. 15.	Radič vajda ugyanazon pecsétje	1·75
1392. jul. 17.	Dabiša István bosnyák despota függő pecsétje	3·5
1397. márcz. 3.	Raguza városának függő pecsétje	15
1399. febr. 5.	Ostoja István bosnyák despota függő pecsétje	3
1399. aug. 25.	Radič vajda függő pecsétje	1·75
1405. jun. 20.	Tvartkó II. Tvartkovič bosnyák kir. függő pecsétje	4·5
1406. decz. 2.	Lazarevič István szerb despota függő pecsétje	7·5
1406. decz. 29.	Brankovič Gergely György, Lázár és Mara függő pecsétje	2
1409. decz. 4.	Ostoja István bosnyák király függő pecsétje	3½
1418. jul. 6.	Vukosalič Gerő kenéz függő pecsétje	1·5
1419. jun. 24.	Hranič Sandal vajda és fivérei, Vlk és Vlkán 3 db függő pecsétje	1½
1419. decz. 4.	Ostojič István bosnyák kir. függő kettős pecsétje	11
1420. máj. 30.	Hranič Sandal s fivérei 3 db függő pecsétje	1½
1420. aug. 6.	Tvartkovič Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	1·2
1421. ápr. 24	Radinovič Pál kenéz fiának Radosav vajdának függő pecsétje	2
1421. aug. 18.	Tvartkovič Tvartkó bosnyák király függő pecsétje	4·5
1423. ápr. 7.	Pavlovič Radosav vajda függő pecsétje	1½
	és 3 db más pecsét rányomva (α) (β) (γ)	5·75 2
1429. decz. 13.	Brankovič György szerb despota függő pecsétje	7
1432. okt. 5.	Pavlovič Radosav veliki vojvoda és fia Ivanič függő pecsétje	4
1433. márcz. 2.	Tvartkó Tvartkovič bosnyák kir. függő pecsétje	5
1434. aug. 12.	György vajda, Hrvoja unokája függő pecsétje	2
1435. okt. 10.	István bosnyák nagyvajda, Hranič Sandal unokája függő kerek pecsétje	2·5
1438. szept. 18.	Raguza város függő pecsétje	6
1438. szept. 18.	István vajda, Hranič unokája függő tojásdad pecsétje	2
1440. máj 6.	István vajda, Hranič unokája és Vladislav és Vlatkó fiainak függő tojásdad pecsétje 3 db	2
1442. szept. 29.	Ivaniš, Pavlovič Radosav fiának függő pecsétje	2·75
1443. ápr. 1.	István vajda Hranič unokája függő pecsétje	2·5
1444. szept. 3.	Tamás István bosnyák király függő pecsétje	11
1446. szept. 17.	Brankovič György szerb despota függő pecsétje	7
1451. aug. 15.	Vladisláv knéz, István sz.-szávai herczeg fiának függő pecsétje	2
1451. decz. 18.	Tamás István bosnyák király függő pecsétje	11
1453. jul. 19.	István sz.-szávai herczeg függő pecsétje	2·75
1454. jul. 15.	Péter vajda és Miklós kenéz Radosláv vajda fiainak függő pecsétje	3½
1457. aug. 12.	Brankovič Lázár szerb despota függő pecsétje	7
1458. decz. 14.	Brankovič István, Lázár fia függő pecsétje	3
1461. nov 23.	Tomaševič István bosnyák király függő pecsétje	11
1470. jul. 26.	Vlatkó sz.-szávai herczeg és fivérének, Lázár kenéznek 2. db függő pecsétje (α) (β)	4·75 1·75

2. «Oesterreich» oklevelek gyüjteménye u. o.

1491. nov. 29.	Lukács bosnyák püspök függő pecsétje	2

3. Magyar oklevelek u. o.

1320. okt. 18.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje	5
1386. máj. 26.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje 2 db (α) (β)	5 3½
1393. aug. 23.	Hervoja bosnyák vajda rányomott pecsétje	1·3
1435 okt. 7.	Veglia és Modruš grófjának függő pecsétje	4
1453. szept. 13.	Ujlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán függő pecsétje	2·25
1490. nov. 1.	György rácz despota rányomott pecsétje	3½

E gyüjtemény összeállitása óta, a magyar családtörténeti kutatás, Karácsonyi Jánossal mint elemzővel, Cseörgheő Gézával és Csoma Józseffel mint heraldikussal az élén, friss lendületnek indult, horvát részről pedig Klaić és Laszowski produkáltak nyomós munkálatokat.

A kutatások ez irányban Boszniát illetőleg annyira haladtak, hogy a Kotroman-család genealogiai viszonyaival meglehetősen tisztában vagyunk, s nagyjában már a mi közleményeink is tisztázták a Kosača (Vukčić) herczegi család vonatkozásait. Ezzel kapcsolatban itt az ideje, hogy szemlét tartsunk részint az ujabban előkerült heraldikai és sphragisztikai anyag fölött, részint pedig a már közölt anyag és egyéb eleddig kevésbbé méltatott források bevonásával megállapitsunk bizonyos ebből folyó eredményeket.

Épenséggel nem állitjuk, hogy elérkezettnek látnók már az idejét a bosnyák és szerb heraldikai és pecsétbeli emlékek *rendszeres* összeállitásának, de a felgyült anyag koronként való

ujabb megrostálására, kiegészitésére határozottan szükség van. Azt sem kell bővebben bizonyitgatnunk, hogy ez anyag szerves összefüggésben állván hazai történetünkkel, közlése e helyütt teljesen indokolt. Alkalmivá teszi jelen közleményünket társaságunk negyedszázados évfordulója, a melyen megannyiunknak kötelességünk beszámolni munkássága eredményével.

A mi jelen közleményünk forrásait illeti, tekintetbe vettük az oklevélről függő, illetőleg az azokra nyomott pecséteket, egyes czimeres emlékeket, a siremlékeket s bemutatjuk Grünenberg Konrád s Reichenthal Ulrik czimeres lajstromkönyveinek tárgyunkat illető darabjait.

Az anyagot magát ekkép osztottuk be:

I. *Bosnyák báni pecsétek.*
II. *Bosnyák királyi pecsétek, czimeres emlékek és a bosnyák heraldika tanulságai.*
III. *Hervoja herczeg czimeres és pecsétbeli emlékei.*
IV. *A Kosača (Koszacsa-Vukcsics)-család czimeres és pecsétbeli emlékei.*
V. *Szerb (rácz) czimerek és pecsétek.*
VI. *Magyar vonatkozások Grünenberg és Reichenthal czimeres gyüjteményeiben.*

Megjegyezzük, hogy az utóbb emlitett két czimeres gyüjtemény balkáni (déli-szláv) vonatkozásait az illető csoportokba osztottuk. Ismételgetések kikerülése czéljából a szóban forgó czimeres gyüjteményeket illetőleg előre bocsátjuk, hogy azok, mint a heraldikai tudomány forrásai régtől fogva ismeretesek.

Reichenthal Ulrik konstanci polgár czimeres krónikáját: *Concilium ze Constencz 1418.* a konstanci zsinat alkalmából (1414—18.) szerkesztette. Munkája úgyszólván naplószerü jelentés, melyet a zsinaton megjelent fejedelmek, főpapok s főurak czimereivel illusztrált, a szerint, a mint ezeknek a czimerei szállásaikon ki voltak függesztve.

A krónikának eleddig legrégibb szines kéziratát a Königsegg grófok aulendorfi (Württemberg, Rabensburg mellett levéltára őrzi,[1] egy későbbi keletü, de bővitett kézirat Konstanc város tulajdona.[2] Nyomtatásban háromszor jelent meg (1483. Augsburgban Sorgnál, 1536. u. o Steinernél változtatva s 1575. Feyerabendnál, Frankfurtban).[1]

Eltekintve a primitiv rajztechnikától s attól a körülménytől, hogy Reichenthal nem volt s nem is lehetett tisztában a világ minden sarkából Konstancba sereglett sokféle idegen személyi viszonyaival, gyüjteménye mindenesetre kútfő becsével rendelkezik. Tény, hogy ezeket a czimereket Konstancban látta, megkérdezte, avagy megkérdeztette a tulajdonost s ha nem is szignálta mindig pontosan, de nem komponált.

Ugyancsak konstanci ember a másik czimergyüjtő: *Grünenberg* Konrád, kit meglehet, hogy a mestersége — épitőmester volt — vitt rá a gyüjtésre. Tudjuk róla, hogy tanácstag volt, s háromszor polgármesterséget viselt. 1486. lovag czimével él, majd ugyanezen évben a szent földre zarándokol. Grünenberg lelkes és jóizlésü gyüjtő volt, a ki mindent, a mihez csak hozzáférhetett, nagy szorgalommal állitott össze. Figyelembe vette az épületeken, pajzsokon, zászlókon, takarókon, képeken ábrázolt czimereket s ezt a gyüjteményt 1483 ápr. 9. zarándoklata előtt fejezte be. A mi e gyüjtemény forrásbeli becsértékét illeti, természetes, hogy csak a kétségtelen, *eredeti* forrásokkal való egybevetés után állapitható meg az egyes darabok fontossága a heraldika története szempontjából. Azonban már magában véve, mint rendszeres, szorgos gyüjtés eredménye, Grünenberg munkája a XV. századbeli heraldika legértékesebb német forrásainak egyike, melynek a különféle vonatkozások nemzetközi fontosságot kölcsönöznek.

A munka eredetije, papiron, jelenleg a porosz kir. czimerhivatal tulajdona; egykoru, hártyán készült másolatát a müncheni kir. könyvtárban őrzik. Fényes szinnyomatban kiadták gr. Stillfried-Alcantara és Hildebrand.[2]

[1] 50 példányban kiadta dr. Sevin H. 1880-ban.
[2] Wolf fényképész 12 példányban sokszorositotta.

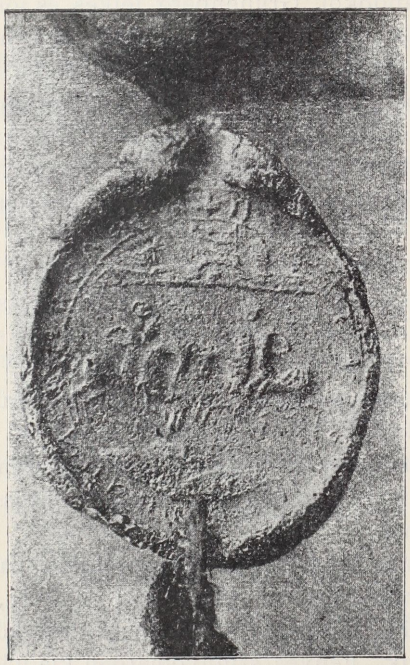
[1] Részletesen fejtegeti Siebmacher: Wappenbuch. A. Seyler: Gesch. der Heraldik 538. l. — Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyvében — Seyler nyomán — szintén ismerteti a heraldika kutforrásai közt s röviden megemliti a magyar vonatkozásokat. 459—460. l.

[2] Des Conrad Grünenberg Ritter und Burger zu Costenz Wappenpuoch volbracht am nünden tag des Abrellen, do man zalt tusent vierhundert drii und achzig jar. — Szinnyomatban ujra kiadta Dr. R. Graf Stillfried-

A magyar heraldika történetirójára a különféle külföldi czimerkönyvek adatainak kritikai és szakszerü feldolgozása tekintetében még számos kérdés vár. A «Turul»-ban Ghyczy Pál becses közleménye: Gelre Herold (XIV. sz.) czimerkönyvéről[1] nyitja meg a sort. Mi most egy lépéssel előbbre haladunk, a két emlitett czimergyüjtemény anyagának feltüntetésével. Ha tulságosan extensiv irányban dolgozunk, annak igazolására szolgáljon az a körülmény, hogy a rendszeres előmunkálatok szükében lévő balkáni (déli-szláv) heraldika terén egyelőre az anyaggyüjtés szempontja a mérvadó.

I. Bosnyák báni pecsétek.

1. Ninoszláv bán pecsétje. 1249.

Körirat: печать великога бана нинослава (Pečat velikoga bana Ninoslava. Ninoszláv bán pecsétje.)

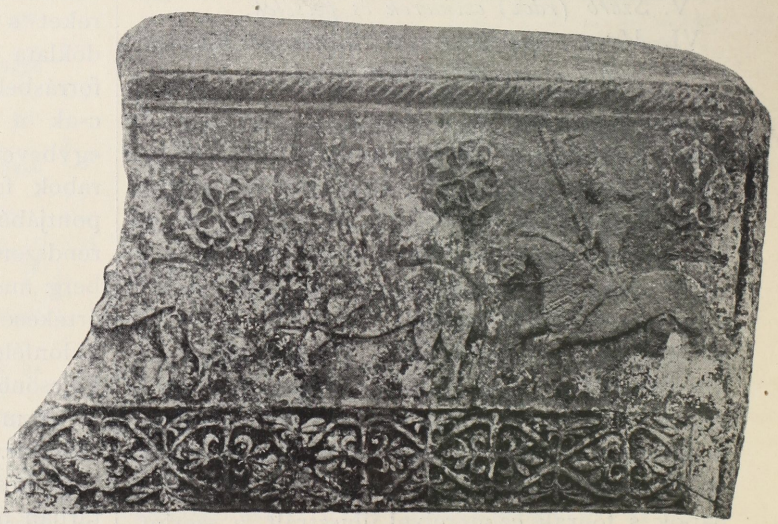
Átmérője: 5 cm.

Eredetije Ninoszláv bán 1249. oklevelén, a belgrádi tud. társ. gyüjteményében, a hová a ragusai levéltárból került. (Először közölve Asbóth J.: Bosznia s a Herczegovina. II. 193. l.)

Pecsétkép: Három szegvényre oszlik, a mint az a kicsinyitett ábrán látszik. A felső és alsó szegvény képe elmosódott. A pecsét közepén két, egymással szembeszálló vitézi alak látszik, a háttérben sziklás vidék. A mi a pecsét müvészetét illeti, kétségtelenül belföldi vagy dalmát munka.

A lovasok jellege — noha nem akarjuk ezen az alapon egyenes vonatkozásba hozni — rendkivül emlékeztet a *zgoščai* (Bosznia, Kakanj Doboj mellett, szerajevoi kerület, viszokoi járás) ú. n. nagy királyi (bogumil) sirkő jobb és bal oldalfelületén látható lovas alakokra.

Mi kétségtelennek tartjuk, hogy belföldi művész munkája ez a két analog jellegü műtárgy. (A követ először Asbóth J. közölte i. m. I. 119. Művésziesebb reprodukcióját l. Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben cz. m. XIX. Boszniáról szóló kötete 171. l.)

Szerintünk ez a pecsét nem tartalmaz heraldikai alakot, hanem illusztrált pecsétképet tüntet fel. A Boszniában dolgozó aranyművesek kö-

Alcantara és A. M. Hildebrandt. Berlin 1875. Nagy folio 168. l. — Bárczay i. m. Hohenlohe hg. «Verzeichniss deutscher gemalter Wappensammlungen» tekintetbe vételével eléggé terjedelmesen ismerteti a tartalmát, — 462—465. l. — noha a magyar vonatkozásokat jobbára csak röviden tárgyalja. — Seyler i. m. természetesen bőven szól róla, de nem emliti, — a mire Bárczay utal, — hogy Grünenberg munkájának egy másolata ugyancsak a gr. Königseggek aulendorfi levéltárában őriztetik.

[1] Turul 1904. évf. 1—12. ll. E czimerkönyvet is megemliti Bárczay i. m. 456. l., de csak per summos apices.

zül 1384-ből ismerjük Sebenicoban «Jacobus aurifex condam Ostoye»-t,[1] 1418-ból Stephanus és Johannes ötvösöket. Ez ötvösökről tudjuk, hogy a bogumil felekezettel viszonylatban állottak. 1200 körül Máté és Aristodius, két keletről Zárába elszármazott ötvös, «kik Boszniában is forgolódtak», erősen terjesztette a bogumil vallást Dalmáciában.[2] Mindezen nyomok elvezetnek az úgynevezett bosnyák-bogumil művészetig s ebben a körben kell keresnünk a közöltük pecsét vésőjét is.

2. Kotromanović István bán lovaspecsétje.

Körirat: 1. СНЕ ✠ ПЕЧАТ ГОДНА СТ'КПАНА БАНА СВОБОДНОГА ГНА ВСЕ ЗЕМЛЕ БОСНЬСКЕ

2. Ѕсорске солькске н долне кранске н все земьле хльмьске

Si je pečăt go(spo)d(i)na Stjepana bana svobodnoga g(ospodi)na vse zemle bosn'ske, usorske, sol'ske i dolne krajske i vse zem'le hl'm'ske. Magyarul: Ez a pecsét István uré, a bosnyák, uszorai, szoli s alvidéki és az összes humi föld szabad uráé.

Átmérője: 83. mm.

Eredetije: A bosnyák orsz. múzeumban.

[1] Archivio Notarile Zara.

[2] Thomas arch. Hist. Sal. cap. 24.

Alak: Balra vágtató, jobbjában lobogós kopját előreszegező vértezett csősrisakos alak, balján pajzs, melyben a Kotroman-ok *jobb haránt pólyás* czimere.

3. Tvrtko bán pecsétje. 1357.

Körirat: 1. ✠ S . MIЯ TVGRhI DEI GRA . TOTI . BOSNG . BANI:

2. : ГН . БАН . ТВРЬТКО

S(igillum) min(us) Tuerhi dei gra(cia) toti(us) Bosne bani

g(ospodi)n ban Tvr'tko. Tvrtko bán úr.

Átmérő: 47·5 mm.

Eredetije az 1356. oklevélen.

Alak: Balról jobbra vágtató lovon jobbjával keresztes lobogóju kopját előre szegező vértezett vitéz (boncsos sisak-diszszel) balját pajzszsal védi; czimeralak elmosódott, valószinüleg *jobb haránt pólya.*

Ugyanez a pecsét látszik egy 1357. oklevelen, melyet a M. N. Múzeum őriz, a báró Jeszenák-család ott letéteményezett levéltárában. Közzétette Bojnichich Iván az Arch. Ért. XI. évf. 383. l. Egy állitólag 1849-ben Zengg mellett talált Tvartko-féle pecsétnyomó — mely a zágrábi múzeumban őriztetik — hamis. Bojnichich felemliti az Arch. Ért. u. a. évf. 356. lapján.

II. Bosnyák kir. pecsétek, czimeres emlékek és a bosnyák heraldika tanulságai.

1. Bosnyák királyi nagypecsétek.

(I. Tvartko István, Dabiša István, Ostojić István, Ostojić István Tamás *nagy* pecsétei.)

A bosnyák királyi kanczellária I. *Tvartko István* bosnyák király szerb, illetőleg rácz ki-

rálysága óta, tehát 1389 után egy, koronként átmódolt typariumot használt. I. Tvartko István királysága idejéből (1377—1391.) kelt oly oklevelet nem ismerünk, melynek nagy kettős pecsétjét közölhetnők, de ha egybevetjük utódjainak Dabiša Istvánnak, Ostojić Istvánnak és Ostojić István Tamásnak pecsétjeit, kétségtelen, hogy I. Tvartko idejében készült typariumot használtak megannyian ünnepélyes cselekedetek, vagy fontosabb kiadmányok alkalmából.

Ime első sorban a *Dabiša* István király 1395 ápr. 26. Szutyeszkán kiállított okleveléről való pecsét.[1]

Előlapján a körirat:

(S.) MAIVS STEPHI DABISSE DEI GRA RASCIE BOSSNE MARITIMARUMQUE PCIUM USORE IIIFERIORIS PTIS TERRE HOL(I)(M?) REGIS. DMHI.

S(igillum) maius Steph(an)i Dabisse dei gr(ati)a Rascie, Bossne, Maritimarumque partium, Usore inferioris partis terre Holm regis domini.

Hátlapján azonos a körirat:[1]

S MAIVS STEPHI OSTOICh[2] DEI GRA RASCIE BOSSNE MARITIMARUM PARCIUM USORE IMERIORIS PARTIS TERRE HOL(I)(M?) REGI DMI.

S(igillum) maius Steph(an)i Ostoich dei gra(cia) Rascie, Bossne, Maritimarum parcium, Usore, Inferioris (?) partis, terre Holm regi(s) domini.

Átmérő: 125 mm.

Az előlapon nyilt liliomkoronás, jobbjában kormánypálczát, balját ölére támasztva országalmát tartó, oroszlánoktól védett, trónzsámolyon ülő királyi alak; a trón góthikus mennyezetbe van illesztve. *Jobbról* fölső pajzstartó: növő, alól lebegő angyal támogatja a kétfejü sasos szerb czímert, balról ugyanúgy ábrázolt védőkkel a

[1] Az oklevél eredetije a bécsi cs. és k. titkos levéltárban. Károlyi Árpád barátomnak köszönöm e pecsétekről való ismereteimet, reprodukcziójukat Kratochwil udv. levéltárnok művészi felvétele után közöljük. Az oklevelet közölte Miklosich: Mon. Serb. 224 l.

[1] E körirat, mint alább megjegyezzük, *nem* Dabiša király nagy pecsétjének hátlapja, hanem az Ostoja Istvánéról vétetett, mert jobb állapotban van.

[2] A Dabiša pecsétjén e szavak helyett természetesen:

S. MAIVS STEPHI DABISSE

olvasandó.

Kotroman czímer, jobbról balra harántgerenda, alól kereszt.

A hátlapon balra vágtató, disztakaró borította — nézetünk szerint — bosnyák fajtáju lovon, teljes vértezetben, leeresztett boncsos diszitésü sisakkal, jobbjában zászlós kopját előre szegező, balján három liliomos águ koronával boritott pajzsot tartó, magát a királyt példázó alak. A ló takaróján czimerpajzs, melyben a Kotromanovicsok *jobb haránt pólyája* látszik körvonalaiban,

a ló jobb oldalán (marja mellett) hihetőleg ugyanaz a czimer.

E pecsét hátlapja nem Dabiša pecsétje fenti előlapjának megfelelő hátlapjának mása, hanem Ostojić István 1420. kelt oklevelén függött (Körmendi ltár). Teljesen azonos a Dabiša pecsétje hátlapjával, csakhogy élesebb s jobban reprodukálható.

Ugyanily művezetü *Ostojic István* szerb (rácz) és bosnyák király 1419 decz. 4. Szutyeszkán kelt oklevelének függő pecsétje.[1] A különbség abban áll, hogy az előlapon jobbról s balról látható czímerekről levették a Dabiša idejebéli czímereket s ráillesztették a *háromszirmu bosnyák liliomos* koronát.

Az előlap ábráját itt közöljük.

A mint ez az ábra igazolja teljesen egyazon pecséttel van dolgunk, az előbb emlitett czímeres változásokkal s azzal a különbséggel, hogy a köriratba a DABISSЄ neve helyére OSTOICh került.

Ugyancsak teljesen egyező az itt közölt előlapnak megfelelő hátsó lap, melyet föntebb, tettünk közzé, természetesen a DABISSЄ-TЯЄRTAO név helyett itt is OSTOICh-t illesztett a véső.

Ostojić István Tamás bosnyák király e nagy királyi pecsétet ugyancsak változatlanúl vette

[1] Eredeti a bécsi cs. és kir. titk. lev. Közölte Miklosich i. m. 291 l.

át, s elődjei neve helyett a magáét vésette rá.[1] (STЄPhI ThOMЄ, Stephani Thome.) Kétségtelen tehát, hogy ezen elő- s hátlapján egyező köriratú nagy kir. pecsét a trónbirtokos nevének kiigazításával s bizonyos czímerváltoztatásokkal *állandó* typariuma volt a bosnyák kir. kanczelláriának.

Sejtettük ez összefüggést, mikor II. Tvartko István egy töredezett pecsétjéről (átmérője: gyitva) tart lebegő helyzetben, balról ugyancsak ebben a helyzetben angyal egy dongás rámázott pólyát tartalmazó czimeres háromszögletü pajzsot tart. (*b.* alatt nagyitva). A pajzsfő nem határozható meg.

A királyi nagypecsét ezen állandó használatával kapcsolatban megemlitjük azt a viselet szempontjából megemlitendő körülmény, hogy mig a bánság legelején, Kulin bán pénzein a

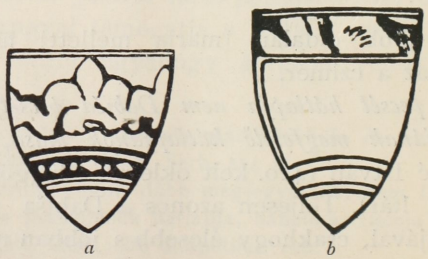

112 m.), még rosszabb rajzot közöltünk az Arch. Értesitő 1881/2. évf. 291. lapján.

Ezen az alak a következő:

Stilizált, mennyezetes trónon, nyilt liliomos koronával a fején, jobbjában liliomos kormánypálczát, baljában keresztes országalmát tartva, biborköpenyben, tunikában ül a király, lábait egy-egy nyugovó oroszlánra téve. Jobbról egy angyal háromszögletü pajzsban, háromszirmu liliomos koronát tartalmazó czimert (*a.* alatt nagyitva) tart lebegő helyzetben, balról ugyancsak ebben a helyzetben angyal egy dongás rámázott pólyát tartalmazó czimeres háromszögletü pajzsot tart. (*b.* alatt nagyitva). A pajzsfő nem határozható meg.

A királyi nagypecsét ezen állandó használatával kapcsolatban megemlitjük azt a viselet szempontjából megemlitendő körülmény, hogy mig a bánság legelején, Kulin bán pénzein a görög deszpota süvegü, térdén egyenes kardot nyugtató báni ülő alak látszik a XIV. század-

a *b*

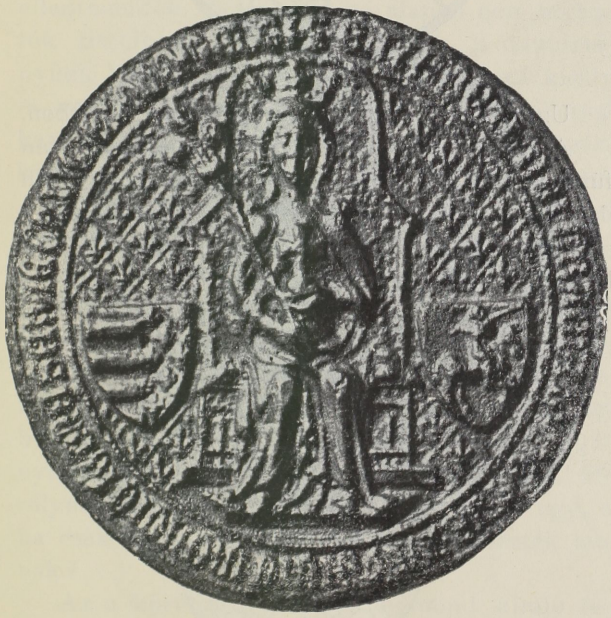
ban áttérnek az ülő s a hátlapon a lovas alakra.

[1] 1451. dec. 18. oklevélen. Bécs. Cs. és kir. titkos levéltár. Közölte Miklosich i. m. 447. lap.

Kulin bán pénze.

2. Erzsébet, N.-Lajos király özvegyének pecsétje. 1386.

Körirat: ✠ S . ELIZABETh . DEI . GACIA . hVNGARIE . DALMACIE . CROACIE . RAME . SERVIE . ·ALLICIE . LODOMERIE.

A köriratból elmaradt a regina szó. Meglehet, hogy a körirat szövege egy *másik* typariumon folytatódott, melyet akkor használtak ha a királynő kettős pecsétet illesztett valamely oklevelére, mikor aztán az a második typarium a pecsét hátsó lapját nyomta ki.

Átmérő: 83 mm.

Eredetije: Nagy Lajos király özvegyének 1386 máj. 2. kelt oklevelén függ a bécsi cs. és kir. titk. levéltárban. (Rep. XII.)

Alak: Liliomos háttérben trónon ül, háromszirmu koronával a fején, aranyalmát tartva a királyné. Jobbról: *magyar czimer* (jobbról pólyák, balról a liliomok), balról balra fordult, lándzsáját előre szegző vitéz.

Ismeretes, hogy Nagy Lajos királyunk felesége Erzsébet, Kotromanovics István bánnak volt a leánya. Tekintve, hogy ez a királynő balján látható lovas vitézt magában foglaló pajzs — noha balra s nem jobbra fordult helyzetben — összevág Kotroman István bán lovaspecsétjével s — Crzyżanowski krakói egyetemi tanár (a tört. segédtudományok tanárának) tanusága szerint — *nem* lengyel czimert példáz, s igy nem lehet Nagy Lajos király anyjáé, a lengyel Erzsébeté: azt kell vélnünk, hogy itt a magyar és bosnyák czimer kombinációját láthatjuk egy magyar kir. pecséten.

Némileg gondolkodóba ejt mégis az a körülmény, hogy Vitold litván nagyfejedelem pecsétjén balról fent egy jobbra vágtató lovast látunk. (M. Nemzet Tört. III. 501. l.) Végleges ítéletet e részben még nem mondhatunk.

3. Osztojics (Ostojić) István király pecsétje. 1399.

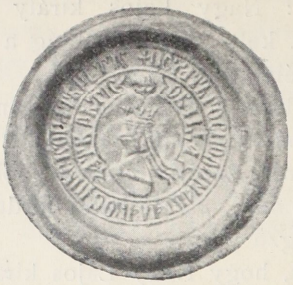
Balszéli körirat; . . . . ocтoиk a = Ostojića Ostojić (bosnyák király pecsétje).

Átmérő: 28 mm.

Eredetije egy 1399. jul. 5. kelt oklevélen.

Alak: jobbról balra menetelő lovon ülő lobogós kopját előreszegező vértezett alak. Belföldi durva munka.

4. II. Tvrtko király pecsétje. 1405.

Körirat: 1. ✠ печать господина крала босанк-скога тврьт . . .

2. balról а тврьтк jobbról овн'ка

Pečat' gospodina krala bosan'skoga Tvr'tka Tvr'tkovića.

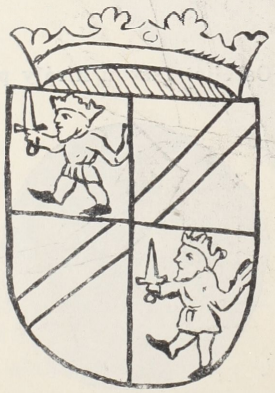
Tvrtkovics (fia) Tvrtko bosnyák király pecsétje.

Átmérő: 45 mm.

Eredetije egy 1405. kelt oklevélen.

Czimerkép: Jobbra dőlt pajzsban *jobb haránt pólya*, liliom szirmu koronából kinövő disszel ellátott sisakdisszel.

5. Bosznia czimerei Ulrich v. Reichenthal és Konrad v. Grünenberg czimeres gyüjteményében. (1415—1483.) Első változat.

a

Kerek négyelt pajzs, 1. és 4. fehér mezejében piros öltözékü balról jobbra haladó, jobbjában egyenes kardot tartó szakállas férfialak fején nyilt arany koronával; 2. és 3. vörös mezejében fehér bal haránt pólya. A czimert három nagy szirom közt két apróbb szirmu (öt) ékköves abroncsu nyilt korona födi.

Alatta e jelzés: Die Hochgeboren Fürstin Frau Anna Künigin und Frau zu Wossen, das Künigreich dem merentseÿt innhabend der Herzog von Raczen und die Venedier.

Ulrich v. Reichenthal I. kiad. fol. 170[b]; II. kiadás fol. 143[a].

b

Ugyanazon czimer, csak nagyobb méretben.

Alatta e jelzés: von dem durchleuchtigesten fürsten und künig von Wossen das künigreich das merenteyls heydnischen glauben habend.

Ulrich v. Reichenthal 1. kiad. fol. 99[b]; 2-ik kiad. fol. 78.

c

Más elrendezéssel, mint az *a) b)* szám, t. i. 1—4. vörös mezőben fehér jobb harántpólya; 2—3. fehér mezőben rohanó, egyenes kardot tartó, piros ruháju alak, fején nyilt koronával (a 3. elrajzolva). A pajzsot három szirmu liliomos nyilt korona fedi.

Alatta e megjegyzés: Das Kungkrich von Wossen gehört vnder den Kunig von vngern. Grünenberg Konrád e czimert (fol. XIX.) a

Mátyás király két egymásra dülő pajzsban feltüntetett országos czimere *alatt* (Bárczay i. m. 386. l.) Bosznia nélkül közli, mint magyar hübér tartományét.

Ezek az *a) b) c)* szám alatti rajzok a bosnyák királyság czimerének egy kevéssé ismert változatát ábrázolják. Az *a)* alatti *Anna* királyné, a *b)* alatti a «bosnyák király» (neve megemlitése nélkül) s a *c)* alatti a «bosnyák királyság» czimerét tünteti fel. Csekély ábrázolási különbségektől eltekintve két főczimeralakot ural a pajzs: a haránt pólyát s a kardot tartó koronás emberalakot. Az *a)* s *b)* alattit Reichenthal, a *c)* alattit az ő nyomán Grünenberg közli s pedig mint emlitők, a magyar czimerrel kapcsolatban.

Teljes bizonyossággal megállapitani e czimer változat közelebbi körülményeit vajmi nehéz.

Bosznia ugyan gyakran szerepel Reichenthal feljegyzéseiben. Ebbeli adatai azonban annyira ellentmondók, hogy ezen az alapon nem hozhatók tisztába a közöltük czimerek. E tanulmányunk VI. részében közöljük a Zsigmond király és neje, Cilli Borbála konstanci tartózkodásával kapcsolatban álló ama helyeket, a hol Borbála királynővel együtt «die durchlutig fürstin frow *Elisabeth*, künigin von Wossen», tehát *Erzsébet* bosnyák királynő szerepel. (Reichenthal 35., 72., 74., 82. l.) Miután négy helyen következetesen Erzsébetet irt, Bosznia leirásánál később igy szól Reichenthal (109. l.): «A méltóságos fejedelemasszony, *Anna királyné* Bosznia királynője s urnője. Királyságát nagy részben a rácz herczeg birja s a velenczeiek, lakosai nagyobb részt pogányok.» Most már az a kérdés, két bosnyák királynő volt-e Konstancban, vagy csak egy, s ha csak egy, voltakép mi okon nevezték annak?

Az a körülmény, hogy Zsigmond király felesége Borbála királyné mindenhová magával viszi ezt a bosnyák királynét, bizonyos családi összeköttetést, tehát vérbeli atyafiságot feltételez. Cilli Borbálának két leánytestvérét ismerjük: *Erzsébetet*, kinek IV. Henrik görzi gróf (1376+ 1454) volt az ura. A házasság állitólag 1407-ben köttetett s a «csodaszép» asszony 1421-ben halt meg.[1] A másik Cilli-leány neve *Anna*, s erről csak annyit tudunk, hogy körülbelül 1405-ben ifj. Garai Miklósnak volt a felesége.[1] A kettő közül tehát az egyik ott volt Konstancban. A Cilliek Kotromanović-nexusáról tudjuk, hogy *Cilli I. Herman* felesége I. Tvartko bosnyák királynak Katalin nevü leánya volt. Ebből azonban nem következik, hogy Cilli I. Hermannak ez a két unokája bosnyák királynőként szerepeljen. Ennek az I. Hermannak fia *II. Hermann* († 1435 X/13.) még közelebbi viszonyban állott Boszniával, a mennyiben II. Tvrtko bosnyák király Bobováczon, 1427. szept. 2. kelt ünnepélyes kiadványában «consanguineus et frater noster . . . Hermannus Cilie . . . comes, regni Sclavonie banus» fiága részére, országát Boszniát adományozza (donavimus et donatione firma præscripsimus). Ha ez adományt elfogadja, az összes bosnyák alattvalókat szabadságaikban megtartani köteles. Az adomány csak arra az esetre szól, ha Tvartko — quod deus avertat — törvényes örökös nélkül halna el, avagy törvényes örököseinek nem lenne maradéka. Ezt megfogadtatja «capitaneis, burkgrafiis (német fogalmazó!) et castellanis,» valamint az ország lakósaival. Cilli Hermann s utódai viszont támogatni tartoznak egymást.

A szó szoros értelmében *optio*-ról van tehát szó,[2] mely azonban soha valóra nem változott s nem jogositotta fel Cilliéket a bosnyák királyi czim viselésére. S különben is ez az 1427-ben történt a posteriori aktus nem is vonatkozhatik a konstanci zsinaton megjelent bosnyák királynőre, noha bizonyos, hogy ez Cilli-leány volt. Meglehet, hogy anticipálta a kir. czímet, de ez merő feltevés.

Most már az a kérdés oldandó meg, hogy miféle jogon szerepel bosnyák királynőként ez a Cilli Anna, minthogy Cilli Erzsébet, a görzi gróf felesége biztonsággal nem mondható annak, ha Reichenthal négyizben is úgy nevezi.

A bosnyák történelem 1398—1415, illetőleg 1420 közti szaka, úgy az események pragmatikus összefüggését, mint a területi változásokat illetőleg nincs kellőkép tisztázva. *Osztoja István* 1398—1404. uralkodik, majd *II. Tvartko* lesz király 1404—1408, s magyar fogságba kerül, s Várboszna (Serajevo) Osztoja Istvánt uralja ismét

[1] Czoernig: Görz und Gradiska 580. l.

[1] Fröhlich: Geneal. Sounek. Bécs 1755. 73. 4.

[2] Átirva a zágrábi káptalan 1450 márcz. 30. oklevelében.

királyként 1408—1418. Ezalatt II. Tvartko Zsigmond hive lesz s 1415. hasztalan igyekszik Osztoja ellen újra tért foglalni, és csak 1421. sikerül neki ismét hatalomra jutni.

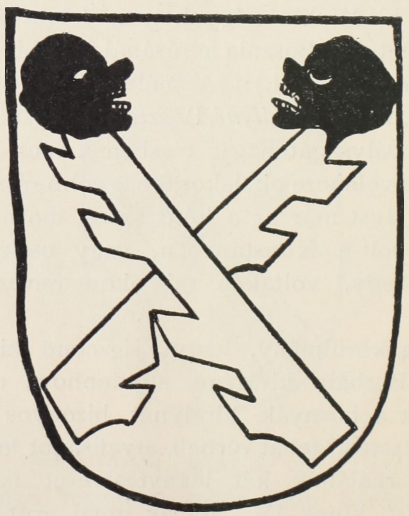
A területi változások alakulásában az 1411. év alkotja a forduló pontot. Tudjuk, hogy Zsigmond király hosszu alkudozások után és pedig első sorban Garai Miklós közvetitésével Lázárevics István rácz deszpotával állandó megegyezésre lépett s ez alkalommal átengedte, illetőleg védelem czéljából rábizta Bosznia Drina melléki része közelében Srebrenica városát és kerületét.[1] Ugyanekkor szabályoztatott Hervoja jogviszonya, s határkerületekké váltak: a *sói* (szoli, Tuzla), *uszorai* s a (magyar) *bosnya* (Dobor) bánságok. *Maróthy* János (a kit ezen a réven *König zu Bossen* nevez a krónikás)[2] volt az egyik határvidéki parancsnok a rácz deszpota szomszédságában, Garai János, Garai Miklós öccse, Uszorában volt a vajda[3] — katonai parancsnok — s a régi szávamenti bosnyák bánság az 1408. elfoglalt Dobor várával, állitólag Alsó-Szlavoniával került kapcsolatba.[4] Ezen annektált területtel kapcsolatban kell keresnünk Zsigmond király sógornőjének a királyi czimét.

Teljes joggal fölvethető az a lehetőség is, hogy Reichenthal, csakugy mint az előbb idézett Windeck krónikás, a maga jószántából nevezte el bosnyák királynénak Borbála királyné nénjét. Hiszen arról nincs semmiféle adatunk, hogy Garai Miklós, Anna férje, királyi czimet nyert volna, holott ha ez tényleg megtörténik, bizonyára nyoma marad valamelyes följegyzés alakjában. Viszont ezzel a lehetőséggel szemben bizonyos fontosságot kell a Reichenthal-nál ábrázolt czimernek tulajdonitanunk, mert ez Konstancban tényleg úgy szerepelt, mint «Anna királyné» czimere. Miért nem használta Garainé a Garai czimerrel kapcsolatos Cilli czimert, s miért épp ezt a tényleg abban az időben szerkesztett czimert? Garai Miklós a nádorispán (Grossgraf) a maga czimerével szerepel (l. a következő közleményt), miért nem használja Garai Miklós ezt a czimert, hiszen az adatok szerint ő a férje Cilli Annának?[1]

Miért közöl Reichenthal két egyforma czimert, s mondja a másodikat a bosnyák *király* czimerének, ki az a király?! II. Tvartko csak nem lehet, a ki 1427-ben Garai János Dorottya leányát akarja elvenni feleségül. (Turul 1907. 23. l.)

Szóval benne vagyunk a föltevések és lehetőségek kellős közepében. E talányfejtegetések folyamán fölmerülhet az a hipotézis, hogy Borbála királyné kedvencz nénjének kijárta a királyi czimet, de ez is csak lehetőség. Positiv tényként csak annyit állapithatunk meg, hogy Garai Miklósné Cilli Anna — ezt eleddig legalább nem vonhatjuk kétségbe — Reichenthalnál bosnyák királynőként szerepel, s hogy a közlöttük czimerét Konstancban látta. Ez a czimer pedig a Magyarországgal *szoros* összeköttetésben álló Bosznia czimerét példázza, mint azt Grünenberg 1483-ban ugyanezen czimer fölött olvasható feljegyzése bizonyitja.

6. Bosznia czimere 1415—1483. Második változat.

Bosznia czimerének ezen úgy Reichenthal Ulrik, mint Grünenberg Konrád által közölt második változata a következő czimerképet mutatja:

[1] Magyar-szerb összek. lt. 52—53. 1411 jul. 10. *előtt.*

[2] Windeck cap. 23. Maróthy János hat esztendeig 1403—9. volt mácsói bán.

[3] Fejér CD X/6. 862—3. l. — 1422. E. v. Windeck Garai Jánost fejedelemnek nevezi, de ez nem jelent semmit. XXI. fej.

[4] Fröhlich: Genealogiae Sounekiorum com. Celeje. Viennae 1755. 74—75 l.

[1] Die Chronik der Grafen v. Cilli cap. VIII. Krones kiad. 73—74. Anna eligértetett «dem Grosgraffen genandt Gara Niclas».

Kerek pajzs arany mezejében két keresztbe tett legalyazott czölöp, jobbról-balról egy-egy egymással szembe néző szerecsen fővel ellátva.

Alatta e jelzés: Von dem Edlen wolgebornen Herzog von Possen in der thürgey.

Reichenthal 1-ső kiad fol. CXI[b] 2-ik kiad. LXXVIII[a] — LXXIX[b]. Ez utóbbi lapon ismételve ez aláírással:

Von dem durchleuchtigten Fürsten und Kunig v. Wossen, das Kunigreich des mereren theils Heydnischen glauben habend.

Konrad Grünenberg fol. XXX. *ezüstben* ugyanaz, aláírás: «Der Herczog von Bossen in der Turgy.»

Ez a bosnyák czimer, melyet a XVII. század czimeres könyvei (a keresztre illesztett, félholdat és csillagot tartalmazó szivpajzszsal tetézve) majd Bosznia, majd Szerajevo városa czimerének jeleznek, kétségtelenül ismeretes volt a XV. században. Csak az a kérdés, hogy ki az a török hatalom alatt álló bosnyák «herczeg», a ki ezt Konstancban használta, s miként keletkezett?

Az első kérdésre nem adhatunk választ, merő találgatással alig is érnénk czélt. Mert mit ér az, ha Reichenthal találomra, oda vetett jegyzése alapján valamely, a töröknek behódolt bosnyák előkelő, Konstancban megjelent urat állitnánk oda czimertulajdonosnak? A keletkezést illetőleg van bizonyos sejtelmünk, melyről Ujlakiék sirkövi czimerei méltatása alkalmával adunk számot.

7. István Tamás király pecsétje. 1444.

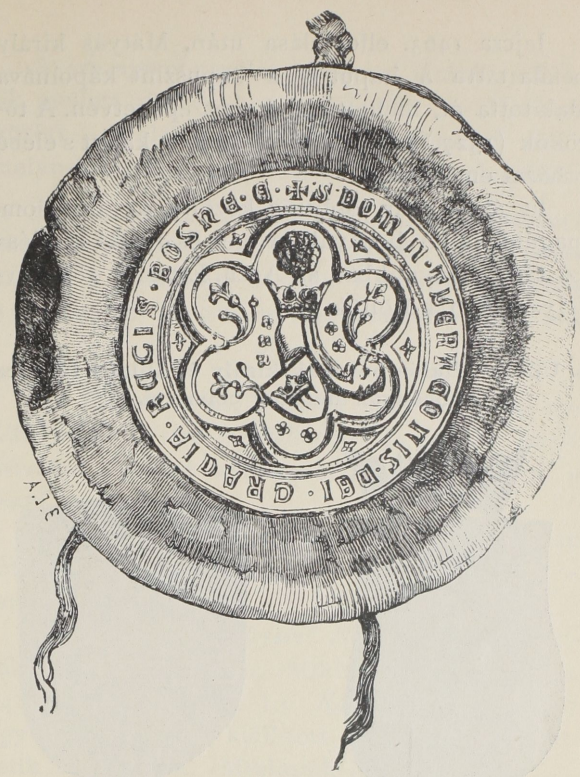
Körirat:

S . DOMIИ . TЯЄRTCOИIS . DЄI . GRACIA . REGIS . BOSИ Ć *

Átmérő: 0·5 cm.

Eredetije: Budapest. m. orsz. lev., régi jelzet; NRA 1530 : 16. Vörös selyem zsinórról függő, sárga viaszfészekbe, vörösre nyomva. Kiadva: Arch. Ért. 1880. 30—31. l.

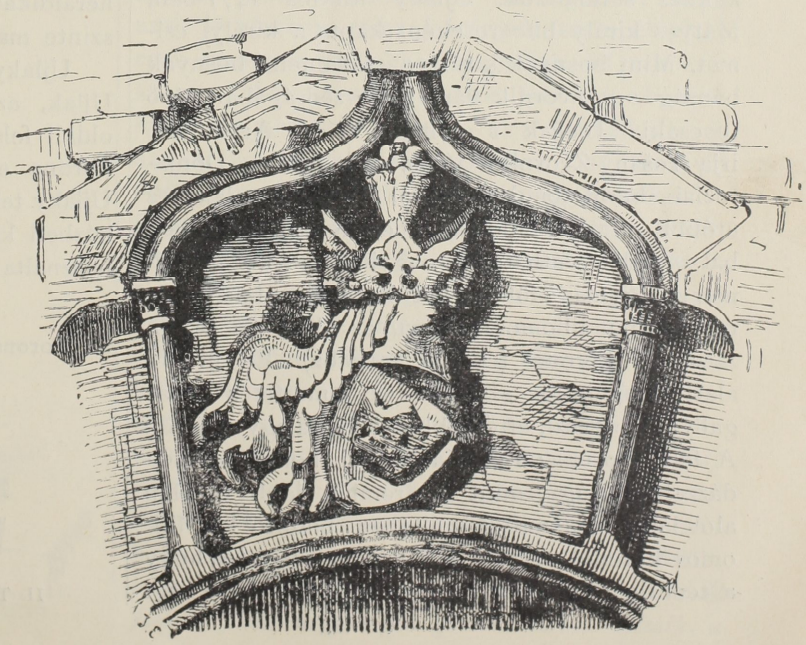
Pecsétkép: jobbra dőlt három-

szegletü pajzsban három szirmu liliomos korona, alatta a király nevének kezdő betüje T.

8. A Kotromanovićok kir. czímere a jajczai várkapu felett.

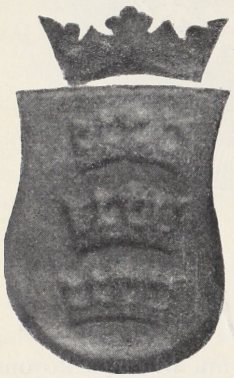
Jajcza várának régi kapuja; fölötte balra dőlt pajzsban a három liliom szirmu királyi korona. Sisakdisz sasszárny.

Jajcza 1463. elfoglalása után, Mátyás király befalaztatta a kaput s a kapuszint kápolnává alakitotta át, mellette új kaput épittetvén. A törökök (1527.) teljesen befalazták a kaput s elébe őrházat emeltettek.

Ez ábrát már többször közölte az irodalom, magunk is «A bosnyák czimer és zászló kérdés» cz. tanulmányunkban az Arch. Értesitő 1881. évfolyamában közöltük.

9. Ujlaky Miklós bosnyák király és Ujlaky Lőrincz bosnyák herczeg czimerei.

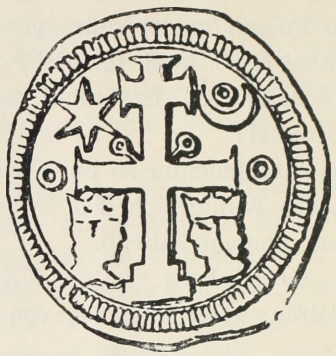

Ujlaky Lőrincz bosnyák herczeg (ujlaki) illoki siremlékének felső jobb sarki czímere.

Ujlaky Miklós bosnyák király (ujlaki) illoki siremlékének felső bal sarki czímere.

Az Ujlakyak (ujlaki) illoki siremlékein látható czimerek (ismertetésöket l. Arch. Ért. 1889. 1—8. ll.) voltaképen a magyar heraldikai emlékekhez sorolandók. Ujlaky Miklós 1471-ben, Mátyás király hübéreseként kapta a királyi czimet. Mint bosnyák király a szávamenti bosnyák bánság s a Zvornik vára szomszédságában lévő teocsáki (Teočak s nem mint az Arch. Ért. irja Tešany-Zvorniki járás, ma rom a Dônjatuzlai kerületben), várával tartozott alája, ez utóbbi királyi adomány czimén. Sirkövének bal oldalán látható a nagyitva is közölt czimer: Egymás fölött két korona, a felső: három szirmu liliomos korona, az alsó: öt ormozatu fali korona (corona muralis). Ez utóbbi alatt levél vagy szivalak (az ismertetés villás gallynak nevezi, ettől jobbra s balra egy-egy fő.) A felső korona: Bosznia királyi koronáját példázza (épp úgy, mint a siremlék jobb oldalán alól látható, a mezőt széltében betöltő két liliomos korona), az alsó fali korona *meglehet*, hogy a teočaki provinciát jelzi, az alsó két fej a régi szlavon pénzekre *emlékeztet*, a hol a király s a dux Sclavonie feje látható a báni denárokon. Alsó-Szlavoniát, vagy a bosnyák bánságot példázza-e, csak feltevéskép állitjuk.

IV. Béla szlavon dénárjának nagyított hátlapja.

A szlavon báni denárokon (lehető teljes összeállitásukat l. Ć. Truhelka: Slavonski banovci. Szerajevoi Glasznik 1897. 1—100. l.), a király s a szlavon herczeg (az ifjabb király) fejét látjuk a kettős kereszt alsó ága alatt jobbról s balról szembe fordulva. A kereszt felső ágától jobbra hat águ csillag, balra a szarvaival felfelé fordult félhold s kerek alakok. (gömböcskék) Megannyi motivum előfordul a bosnyák czimerekben. Kérdés, hogy az a két fejes czimer nem az alsó-szlavoniai vonatkozások (Dubicza, Szana, Orbászmegyei) révén került-e a bosnyák heraldikába? Csak fölvetettük a kérdést, mert szinte magától kinálkozik.

Ujlaky Lőrincz herczeg (1518-ig dux de Ujlak, azután «Dux Bozne») siremlékén a jobb oldali felső czimerben három öt szirmu liliomos korona egymás fölött Boszniát példázza. Két Ujlaky tehát — épp úgy, mint a Kotromanovics-házbeli királyok — a czimeralakká vált koronát használta Bosznia czimereként.

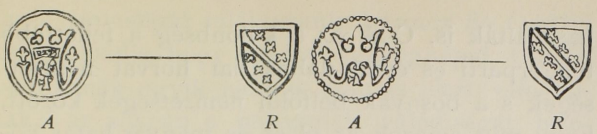
10. Korona-jelvények és családi czimerek bosnyák pénzeken és pecséteken.

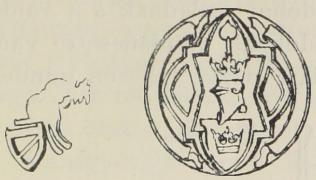
II. Tvrtko pénze.

Bosnyák koronás jelvény kattaroi pénzeken.

István Tamás bosnyák király (1441—1461) pénzei. Előlap: a háromszirmu nyilt korona *mint jelvény* (Sigla); hátlap a három-három †-el mellékelt haránt pólya, mint *czímer*.

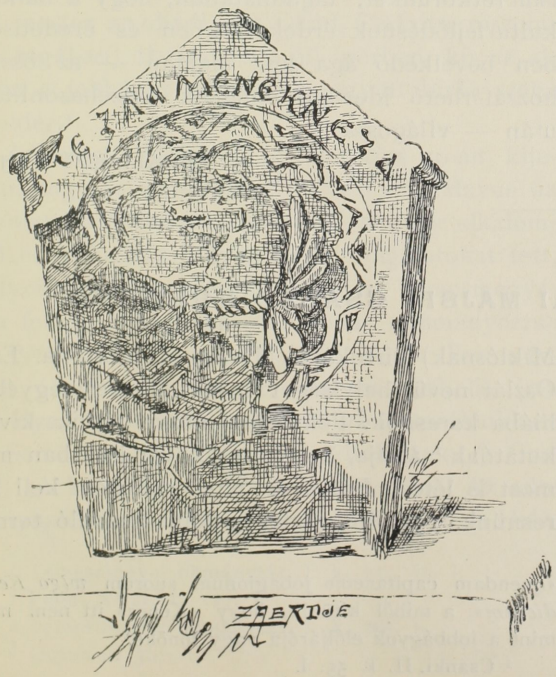
Katalin bosnyák királyné gyürűpecsétje 1470.

* * *

Összefoglalva a bosnyák emlékek tanuságát, kitünik, hogy a Kotroman dynasztiának nemzetségi czimere a jobb haránt pólya, mely keresztekkel (3—3) oldalazva, is előfordul. A királyság idejében a liliomos nyilt korona czimer alakká lesz, s alatta a név kezdőbetüje T jelentkezik.

A tárgy megérdemli, hogy egy tekintetet vessünk a középkori bosnyák heraldikai ornamentikára.

II. Bosnyák czimerek siremlékeken s a bosnyák heraldika tanulságai. Radoje bosnyák nagy-kenéz czimeres siremléke.

A szarajevoi kerület szarajevoi járásában Toplik mellett *Zabrdje*-ben — Tarčin és Kreševo között — találtatott a föntebb ábrázolt sirkő, melynek homlokzatán következő felirat olvasható:

СЄ ЗДАМЕНЄ КНЄЗА hosszoldalán: **РАДОЄ КЄЛНКОГА КНЄЗА БОСАНСКОГА А ПОСТАВН . . СННК НЄГОВК КНЄЗЬ РАДНЧЬ З БОЖНОМЬ ПОМОЋЮ Н СВОНХЪ КЪРНЂХЪ А СННОМЬ НН ЄДНОМЬ НИОМЬ ПОМОЋНЮ НЄГО САМЬ О[Н]Ь.**

Ez Radoje kenéz, Bosznia nagy-kenézének emléke, melyet Isten segedelmével fia Radic emelt, hiveinek s fiának segedelmével, idegenek nélkül, a maga emberségéből.

A *czimeralak:* ékszerüen diszitett körlapon jobbra fordult szárnyas — durva faragásu — farkast példáz.

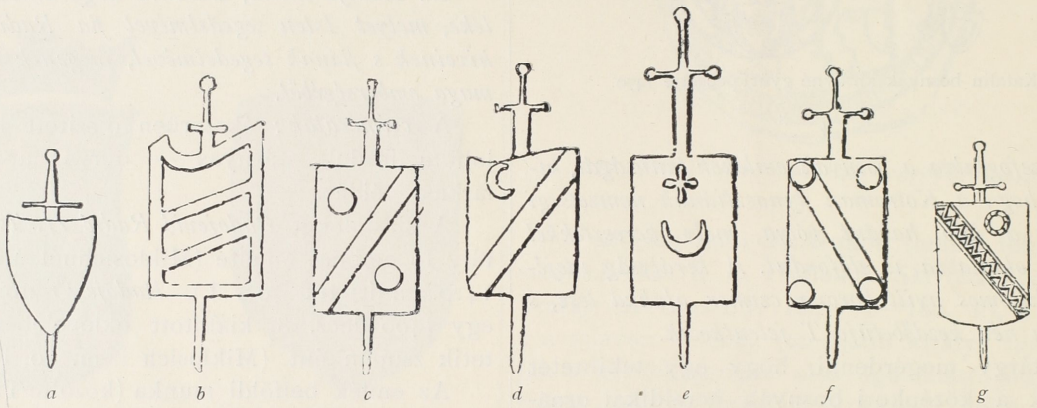
A siremléket *Radojević Radić II. Tvrtko* király fő embere emelte (Miklosichnél Mon. serb. 1420. említtetik 305. l.). *Radoje* Osztoja király egy 1400 decz. 8. kiállitott oklevelében emlittetik zsupánként. (Miklosich i. m. 20. l.)

Az emlék belföldi munka (közölte Truhelka: Die bosn. Grabdenkmäler des Mittelalters. Wiss. Mitth. III. 433. l.) s a bosnyák heraldika primitiv jellegét tünteti föl.

A mennyire a középkori bosnyák siremlékek ornamentikájából a XIV—XV. századbeli heraldikai motivumokra, illetőleg ezeknek a rendszerére következtethetünk, kétségtelen, hogy azok jó részben mint jelvények szerepelnek, s csak bizonyos esetekben foghatók fel czimerekül. — Az egyenes kardra fektetett háromszögü czimertelen pajzs — irja Truhelka i. é. 411. l. — harczos sirját jelenti. De ezenkivül egész sorozatát látjuk a mindig egyenes kardra fektetett czimeres pajzsoknak. A túllapon közölt pajzsformák közül a *b)* és *d)* számu *tárcsapajzs*, a *c)*, *e)*, *f)* számu *négyszögü* pajzs, a *g)* számu *kerektalpu* pajzs, megannyi ismeretes forma. A mi a czimeralakokat illeti, a bosnyák heraldikát a harántosztás jellemzi. Ily haránto-sztás látható a *b—d*, *f—g* czimereken és pedig a *b)* czimerben: rámás pajzsban *két* párhuzamos *(bal) szalag*, a *c)* czimerben (bal) harántpólya felül-alul *kerek alakkal* (besants), ugyanilyen a *d)* sz. csak hogy ebben *balra fordult holdszarv* látható felül; a *e)* sz. czimerben *szarvával felfelé fordult félhold fölött négy végén gömbös kereszt látszik;* a

f) sz. (jobb) *haránt pólya* alsó s felső végén kerek alak, valamint a pajzs bal felső s jobb alsó sarkán kerek alak; a *g)* sz. czimerben (jobb) pajzsos ékitményü harántpólyát látunk, oldalt felül bélelt kerek alakot.

Ezek a czimeres alakok ismétlődnek a siremlékeken. Technikailag véve kétségtelenül czimerek. Truhelka abból a körülményből, hogy a bosnyák előkelő családok pecsétein csak monogrammok s a nevek kezdő betüi láthatók, azt következtetni, hogy a bosnyák családok csak ritkán s aránylag későn használtak igazándi czimereket (i. h. 412—413. l.) Idézi e részben *Hranic Sandaly*, testvérei *Vuk* (István Szt.-Száva herczegének atyja) és *Vukac*, de magának *István* herczegnek is a monogrammját. Igaz, hogy ezek a Koszacsák monogrammjaikat, vagyis nevök kezdő-betüit használták *gyürüpecséteiken* — ugyanezt cselekedték a nyugaton, s nálunk is Magyarországon —, de azért volt czimerök és használták is. Csak az a különbség a fejlettebb tengerparti és észak-dalmácziai horvát nemzetségek s a bosnyák belföldi nemzetségek között, hogy mig amazok az olasz és magyar hatás következtében elébb válnak magánjogilag is körülirható családokká, a bosnyák családok közül csak kevésnek van állandósitott családi neve még A fejedelmi családnak s a vajdaságra vergődött családoknak mindenesetre van czimerök. A provinciára nézve teljesen mindegy, hogy e

czimerek eredetileg a harczosok, később a nemesek (vlastela, proceres) diszjelvényei voltak. Ez éppen a bosnyák heraldika kiinduló pontja. Ha e téren még bizonyos homály boritja is ismeretkörünket, tagadhatatlan, hogy a balkáni kulturfejlődésnek érdekességben és eredetiségben bővelkedő ága lesz majdan — az összes hozzáférhető idevágó emlékek összehasonlitása után — világossá.

THALLÓCZY LAJOS.

AZ OSZLÁRI ÉS PELBÁRTHIDAI MAJSFI CSALÁD EREDETE.

Temesmegye alispánja és szolgabirái 1343 szeptember 9-ikén tanusitják, hogy *Lőrincz fia Oszlári Majs* panaszára vizsgálatot inditottak, mely panaszlónak igazat adott. Majs tudniillik arról panaszkodott, hogy Orros Miklós nevezett évi augusztus 5-ikén Szentgyörgy nevü birtokában garázdálkodott, nyájait elfoglalta és a község előljáróját [1] (Knyézét) Lukácsot saját (azaz Miklósnak) birtokára, Mérára hurczoltatta. Ezen Oszlár nevü helyiséget a mai Temesmegyében hiába keresnők. Fekvésére nézve egyik kiváló kutatónk [1] állitja, hogy a csákovai járásban még most is létező Fólya és Sipet vidékén kell keresnünk. 1351 augusztus 3-ikán hasonló termé-

[1] A «kenéz» magyarázatát egyszer a Temesmegyei okmánytár (I. k. 374. l.) 1406-ban adja, midőn mondja: «quendam capitaneum jobagionum suorum *wlgo Kenez dictum*», a miből kitünik, hogy «Kenez» itt nem más, mint a jobbágyok előljárója vagy főnöke.

[1] Csánki, II. k. 55. l.

szetü panaszszal találkozunk. Lőrincz fia Oszlári Majs előadja, hogy a mérai vendégnépek Oszlári birtokának egyik határát szántás alatt elfoglalták; az alispán e panasznak valódiságát bizonyitja.[1]

1387-ben kezdetét veszi az Oszláriaknak egyik garázdálkodási pere. Oszlári Majsfi *János* akkor Szentgyörgyi Jakabnak Szentgyörgyön lévő lakóházát megrohanván, ezt elhamvasztotta és tulajdonosát egyik szolgájával együtt megölte. Jakab fiai erre megtorlást inditottak, melynek végtárgyalását azonban csak 1399 novemberében találjuk, midőn Szentgyörgyi (Imre fia) Jakab fia Deák Miklós a november 2-ikán Temesvárott tartott megyei közgyülésen Majsfi Jánost kártéritésre felhivta. Utóbbi — bár a garázdálkodásban ártatlannak vallotta magát — Pál nevü fivérével együttesen olyképen egyezkedett az ellenféllel, hogy mindaddig, mig 60 márka kártéritést le nem fizettek, Temesmegyében fekvő *kéri* birtokukat felperesnek zálogba adják.[2]

1400 deczember 7-én *Mayus fia Pál fiai Oszlári László és Péter* az ellen tiltakoznak, hogy atyjuk, Pál és ennek fivére *János* Kéren lévő birtokukat Deák Miklós és Jakabnak, Szentgyörgyi nemeseknek eladja.[3] Később majd meglátjuk, hogy Pál és János nem Majsnak a fiai s hogy «Filius Mayus» már akkor a «Majsfi» családnévvel azonos. — 1405 nyarán «Mayus fia» Pál mester az ohádi (ma Obád, Csákova tőszomszédságában) tiszttartóval áll pörben, kit az alispán a jobbágyi lakosokkal együtt birói széke elé idéz.[4]

Zsigmond király 1410 márczius 30-án kijelenti, hogy az egregius et nobilis vir: Mayus fia *Lőrincz, volt szörényi bán* neki számos alkalommal és különféle helyen nagy szolgálatokat tett, melyeknek elismeréseül neki a Temesmegyében fekvő következő birtokokat adományozza: *a)* Weytheh-t (a mai Vojtek) két a Temes-folyón álló malommal, *b)* három Ozkolla (ma Szkulya) nevü falut a következő tartozékaikkal: *c)* Somkerek, *d)* Pordán, *e)* Általkerek, *f)* Csutak, *g)* két Papócz, *h)* két Gyandra. Az adományozásban azonban nem csak Lőrincz bán, hanem ennek *frater patruelisa: néhai Jakab bán fia Pál* is részes.[1]

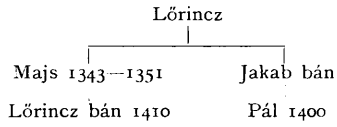
Mikor volt e Lőrincz szörényi bán? határozottsággal nem tudjuk. Miután 1410-ben «volt» bánnak nevezik, hivatalos működése mindenesetre az 1410 előtti időre esik. 1376 január 25-ikén még nevnai Tröttel János a szörényi bán. Innen kezdve nem ismerünk szörényi bánt; Fejér X/I. köt. 134. l. azon adata, hogy 1383 előtt Katyisz nb. Kónya lett volna, a szörényi bán téves közlésén alapul. Az ott előforduló «Seweren» nem Szörény, hanem Kónya családi nevének, Szécsényi-nek a ferdítése. 1387-ben pedig Losonczi László és István a bánok; 1388 nov. 23-án Rátót nb. Kaplai János az; 1389-ben ugyanaz; 1390 jan. 20-ikán Mircse havasalföldi vajda a bán; 1390—1391-ben Perényi Péter; 1392 első felében a Krassómegyebeli Gerebencsi Szemere, ki még ugyanazon évben meghalt. 1392—1393-ban Ákos nb. Böbék Detre; 1395-ben ismét Mircse vajda. 1396 (jun. 10), 1397 (jul. 31), 1398 (márcz. 12.), 1401 (febr. 17), 1405 (decz. 29), 1406 és 1407-ben nem ismerünk szörényi bánt; 1409 jan. 2-ikán Ozorai Pipo az.[2] Ha tehát Oszlári Lőrincz nem következett közvetlenül Ozorai Pipo után, akkor minden valószinüség a mellett szól, hogy szörényi báni hivataloskodása az 1376 és 1387 közötti időre esik. A báni állás különben még 1411 junius 2-ikán is betöltetlen.

Jakab bánról a fent mondottakon kivül egyebet nem tudunk. A legnagyobb valószinüség arra vall, hogy, mert 1387-ben már csak fiait említik, bánsága — ha szörényi bán volt — szintén az 1376 és 1387 közötti időre esik; valószinü az is, hogy Lőrinczczel együttesen működött. A mi pedig Lőrinczczel való rokonságát illeti, a következőt ki kell emelnünk: frater patruelis alatt régibb okmányaink egyszer a franczia cousin-t (a német «Vetter»-t), máskor pedig a testvér fiát, az unokaöcscsét értik. Arra, vajjon ez esetben a cousin vagy az unokaöcscs értendő-e, azon körülmény ad utbaigazitást, hogy Pál, a kiről már most biztosan tudjuk, hogy Jakab bánnak a fia, magát mégsem annak, hanem «Majus fia»-nak nevezi. Ebből t. i. követ-

[1] Temesmegyei okmánytár, I. k. 73., 79. l.
[2] Fejér, X/III. k. 227. l.
[3] Temesmegyei okmánytár, I. k. 298. l.
[4] Ugyanott 367. l.

[1] Ugyanott 426. l.
[2] Blagay okmánytár 229. l.

kezik, hogy Pálnak egyenes elődei közül egy Majsnak kellett előfordulnia, mert különben nem nevezhette volna magát «Majsfi»-nak, ezt pedig csak úgy tudjuk az eddigi nemzedékrendi lánczba beleilleszteni, ha a cousin-séget elejtjük, a mint a következő stemmatöredék mutatja:

itt tehát Pálnak egy Majs nevü egyenes őse nincs. A magyarázat tehát abban lelhető, hogy az 1343-tól 1351-ig szereplő Majsnak két fia volt: Lőrincz bán és Jakab bán, miből természetesen kiderül, hogy Pál, mint Majs unokája és Lőrincz unokaöcscse magát jogosan «Majsfi»-nak nevezhette. Különben már azon körülmény is, hogy a Lőrincz számára történt adományozás Jakab fia Pálra ki lett terjesztve, a mellett szól, hogy Pál közelebb rokonságban állt Lőrinczhez, mint ennek cousinje állt volna. Lőrincz egyenes utódairól különben mitsem tudunk. Ha 1410-ben fia vagy unokája lett volna, biztosra vehetjük, hogy a király adománylevele e körülményt kiemelte volna.

Temesmegye alispánja és szolgabirái tanusitják Temesvárott 1410 deczember 16-ikán, hogy *Ozkollai Lukács bán* azon három márkát, melyet Remetei Istvántól kapni kellett volna, nevezett István kérésére elengedte. Ugyanazon napon és helyen tanusitják a nevezettek, hogy Mayus fia Oszlári Pál ugyanazon Remetei István kérésére összes ellene eddig inditott peres ügyeit visszavonja.[1] Miután tehát Szkulyai Lukács *bán* egy és ugyanazon napon Oszlári Majsfi Pállal együtt Remetei István elleni ügyét beszünteti, én azon határozott véleménynek merek kifejezést adni, hogy itt nem is Lukács, hanem Szkulyai *Lőrincz* bánról van szó. — 1408 körül kezdődik Pálnak egy örökösödési pöre, mely csak 1415-ben végződik. 1408 október 10-ikén tanusitja t. i. Apátfalvi Miklós csanádi kanonok, hogy Oszlári Majsfi Pál Fancslakai Miklós fiai Domonkos és László, valamint Vojteki Bobal Domonkos és Gál ellen azon követeléssel lép fel, hogy a *nagyanyja* után őt illető leánynegyedet Varjútelek, Péterfalva, két Apafája, Teremi, Várelő és Vojtek nevü birtokokból neki kiadják. Alperesek azzal védekeztek, hogy elődei Pál elődeit e leánynegyed tekintetében már évekkel ezelőtt kielégitették, hogy rablógyilkosok fancslakai házukba betörvén, atyjukat meggyilkolták, az érintett kielégitésről szóló okmányt magukkal vitték; és hogy ezen okmány — legalább a mint ők tudják — Pál birtokába került, hol még most is megvan. Az igy nem kis mérvben gyanuba esett Pál azzal vágott vissza, hogy mindezen állitások hamisak, mire a kanonok elrendelte, hogy Pál örökösödési igényeinek jogosultságát és állitásainak igazságát ugyanazon évi deczember 13-án Csanádon főesküvel erősitse meg. Ez meg is történt. A vége az lett, hogy őt a csanádi püspök helyettese 1415 febr. 6-ikán a fentnevezett helységekben fekvő birtokrészekben megerősitette.[1] 1415 szeptember 17-ikén Oszlári Majsfi Pál arra esküszik, hogy Tröttel Miklós jobbágya: Marázi Domonkos neki 100 forinttal adósa.[2]

Ezentul már nem akadunk Pál nyomára. Örökösödési pöréből kiviláglik, hogy nagyanyja (Oszlári Majs neje) minden valószinüség szerint az 1322-ben is szereplő Vojteki Tivadar laánya volt. Neje pedig — mint majd meglátjuk — a Gutkeled nb. Pelbárthidai Ilona volt, ki 1399-ben még élt.

Fiairól, *László*-ról és *Péter*-ről már 1400-ban olvassuk, hogy atyjuk és nagybátyjuk ellen a kéri birtok elidegenitését tilalmazzák. Péterrel 1424 márczius 23-án ismét találkozunk. A csanádi káptalan jelenti akkor a királynak, hogy az Oszlári Majsfi Pál fia Péter, Vojteki Bobal Mihály és Fancslaki Miklós fia Domonkos (az utóbbiak alperesek) között eszközölt birtokbecslés foganatosittatott, a birtokok pedig a következők: Vojtek, Varjasszeg (valószinüleg a már ismert Varjutelek), Péterfalva, Kisapafája, Teremi, Nagyapafája, Váreleje, Zsebely, Sajtos, Csudaháza, Csebza (akkor Csáki György kezén), Bika, Kétremete, Husvétháza, melyet akkor «Vibech»-nek (Ujbécs) neveztek.[3]

Pelbárthidai Majosi Péter és fia László

[1] Temesmegyei okmánytár I. k. 435., 436. l.

[1] Ugyanott 496—503. l.

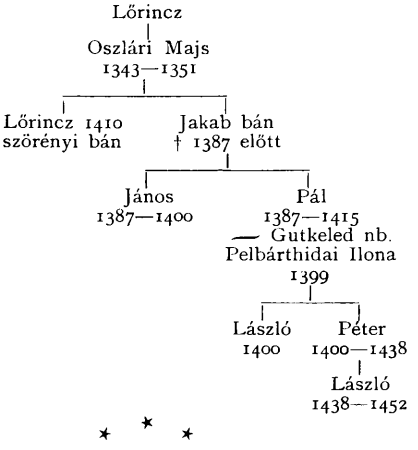
[2] Ugyanott 516. l.

[3] Zichy okmánytár, VIII. k. 150. l.

1438-ban a biharmegyei Félegyháza ügyében tiltakoznak-[1]

Az oszlári Majsfiakról nyujt még Csánki II. k. 84. l. egynéhány adatot: 1453-ban Szentgyörgy helységbeli részeiket, majd 1456-ban Antalfalvát vagy Antalfáját bizonyos Temesközi Jánosnak, 1462-ben Szentkeresztfalva, Oszlár, Kér, Sipet, Magyarsipet, Márkfalva, Ambrusfalva, Antalfája, Kecskés, Csobaj, Ivántelke, Gyülvész, Jakabfalva és Ujfalu nevü birtokukat *György* 1500 forintért Upori László fiának Pálnak, végül 1497-ben Oszlár, Kér, Antalfája, Jakabfalva, Ambrusfalva, Ujfalu, Kecskés, Tótsipet, Magyarsipet, Szentgyörgy és Márkfalva helyiségek és Jobbágy puszta részeit Csáki Mihálynak zálogositották el. 1469-ben pedig az akkor Krassómegyéhez (1446-ban és 1492-ben Temeshez) számitott Apácza (= Pacha) nevü helységet, a Jobbágyi-család birtokát, a *pelbárthidi Majosiak* kapták cserébe [2] (ez a Temesmegyében még most is létező Opaticzával azonos.)

Az eddigiek és egyéb adatok szerint megkapjuk a következő nemzedékrendi töredéket:

Csánki II. k. 84. l. szerint a Temesmegyében birtokos Majosi vagy Majosfi család nem csak az oszlári, hanem a «pelbárthidi» előnevet is használta és szerinte «*kétségkivül azonos (vagy rokon) az 1469-ben (és más alakban előbb is) Krassómegyében feltünő* ***biharmegyei*** *pelbárthidi Majos(i) családdal.*» Krassómegyében Csánki azonban csak egy majosfalvi és orosz-apáti Majos-családot emlit, mely másként mint Majsai, Majosfalvi és Oroszapáti család szerepel. Azon Majosiak, kik 1469-ben az akkor még Krassómegyéhez számitott Apáczát cserébe kapták, a «pelbárthidi» előnevet használták. Ennek alapján azt hisszük, hogy az oroszapáti és majosfalvi Majosiak az oszlári és pelbárthidi Majsfiaktól szigoruan megkülönböztetendők. Biharmegyében a pelbárthidi Majosi, Majosfi, vagy Majsai családot ismeri, melynek egyik tagja 1457-ben Pelbárthida felét az Uporiaknak zálogba adja.[1] Miután fentebb már láttuk, hogy a temesmegyei Majsfi György temesmegyei birtokainak egy részét 1462-ben Upori László fia Pálnak zálogba adta, el kell ismernünk, hogy tekintettel erre és azon körülményre, hogy a pelbárthidi Majsfiak a krassó-, illetve temesmegyei Apáczát 1469-ben megszerzik, a temesmegyei oszlári Majsfiak tényleg a biharmegyei pelbárthidi Majsfiakkal azonosak. De a biharmegyei pelbárthidi Majsfiakról azt is találjuk,[2] hogy egyik tagjuk, pelbárthidi Majsfi Péter 1438-ban uj adományul kapja a kihalt Jankafiaknak — osztályos atyafiainak — birtokait: Pelbárthida, Egyed, Reszege, Kágya, Petri, Jankafalva, Félegyház, Sárfő, Bolcs, Nyék és Pércs helységekben. A Jankafalvi, Jankafi, máskor Ivánkafalvi vagy Ivánkafi család pedig — és ez megczáfolhatatlan — a Gutkeled nemzetség sarja, miből az imént elmondottak alapján következtethető volna, hogy az oszlári és pelbárthidi Majsfiak is Gutkelednembeliek, de mi a következő adatok alapján e nemzetségi rokonságot nem tartjuk elfogadhatónak és a kettejük közötti rokonsági összefüggést másutt keressük, a nélkül, hogy az «osztályos atyafiságot» teljességében elejtenők.

A Gutkeled nemzetségnek egyik ismeretlen tagja két fiut hagyott: Kozmát és Adonyt,[3] kik családjukat folytatták.

Kozmának volt egy (ifj.) Kozma nevü fia, ki birtokait tetemesen szaporitotta. Különösen kiemelendő, hogy 1280 táján a biharmegyei Pelbárthidát megszerezte s hogy utódai e helységről nevüket vették. Fiai sorából csak János és Ivánka ismeretesek, kiknek utóbbija életét 1312-

[1] Károlyi okmánytár, II. k. 211. l.

[2] Csánki, II. k. 81. l.

[1] I. k. 636. l.

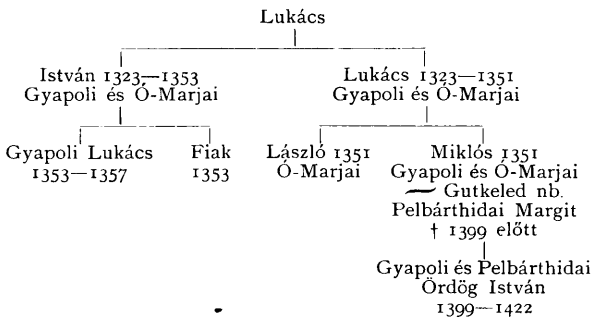
[2] Ugyanott.

[3] Kiviláglik ez az országos levéltár DL. 29107. számu okmányból, melyre e sorok folyamán még visszatérünk.

ben a rozgonyi csatában vesztette. Ennek egyetlen egy fiát ismerjük, Jánost, ki 1365 márcz. 15-ikén Lajos királytól azon engedélytk apja, hogy fiörökös hátrahagyása nélkül való halála esetében összes birtokait fiui joggal leányaira átruházhassa, és ezen okmányban is a «Perbarthydai» nevet viseli.[1]

Adonynak szintén csak *egy* fiát ismerjük: Ivánkát vagy Jankát, kinek öt fia volt: Miklós, Tamás, István, Lőkös és Jakcs. Miklós fia András még 1399-ben is szerepel. Istvánnak többiek között János nevü fia is volt, kinek fia Benedek 1408-ban és 1414-ben a «Jankafalvi» és «Jankaházi» nevet viseli. Ugyanezen időben szerepel Lőkös fia Miklós fia László, ki részint az «Adonyi», részint a «Jankaházi» nevet viseli,[2] melyet kétségkivül valamely Ivánka vagy Janka nevü alapitó után (lehet ez Adony fia is) megnevezett helységtől vett. Adony utódainak «Jankafalvi», «Ivánkafalvi», «Jankafi» vagy «Ivánkafi» néven ismert ága azonban a XV-ik század első felében kihalván, birtokait — köztük Pelbárthidát, Reszegét, Jankafalvát, mint fentebb láttuk, 1438-ban «osztályos atyafia» pelbárthidi Majsfi Péter uj adományul kapta. De mi nem ismerünk Majs nevü családtagot sem kis Kozma, sem Adony fia Janka utódai sorában, kénytelenek vagyunk tehát ezen «osztályos atyafiságot» másutt keresni. Fentebb láttuk, hogy kis Kozma unokája, Pelbárthidi János 1365-ben Lajos királynál kieszközölte, hogy ez leányait fiusitsa. Ezekről már most a már fentjelzett 29107. sz. okmány valamivel bővebben szól. Jánosnak volt ugyanis két leánya. Az egyik, Margit, *Gyapolyi Miklósnak* lett a neje, mig a másik, Ilona, *Oszlári Majsfi Pálhoz* ment férjhez. E Gyapoli-családot nem szabad azonban a Zemplénmegyében törzsökös Bogátradván nb. Gyapoli-családdal azonositani, mert Gyapolyi Miklós *biharmegyei* család sarja. Tanusitja ezt azon körülmény, hogy Druget Fülöp nádor 1323-ban a biharmegyebeli gyapolyi vámot, melyet bizonyos Lukács fiai jogtalanul beszedtek, eltörli, helyette pedig Pelbárthidi Jánosnak Pelbárthidán vámszedési jogát megállapitja.[1] E Lukács fiai 1342 május 31-ikén mint Gyapoli és Ó-Marjai István és Lukács szerepelnek;[2] 1348-ban Lukács csak az «ó-marjai» nevet viseli.[3] Ó-Marjai (Lukács fia) Lukács és fiai László és Miklós 1351 junius 25-ikén az Ákos nb. Pocsajiakkal kibékülnek.[4] Istvánnak, ki 1353 május 1-én az Ó-Marjai és Gyapolyi nevet használja, akkor már fiai is vannak.[5] István fia Gyapoli Lukács 1357-ben bizalmi férfi Biharmegyében.[6] 1422-ben a biharmegyei nemesek közül Gyapolyi Ördög István is szerepel.[7] E Gyapolyi Miklós tehát kétségkivül (vagy ha nem is ő, de utódai) Pelbárthidi János hagyatékából a Margitot illető részét megkapta.

Az országos levéltár DL. 29107. számu okirata t. i. azt mondja, hogy (Gutkeled nb.) Adonyi Miklós fia András és Adonyi Lökös fia Miklós fia László 1399-ben Pelbárthidai Ivánka fia János hagyatéka ügyében igényeikkel felléptek. Jánosnak két leánya volt, kiknek egyike: Margit Gyapoli Miklóshoz, másika, Ilona pedig *Oszlári Majs fia Pálhoz* ment férjhez. Margit akkor már nem élt, úgy hogy az Adonyiak tiltakozása csak fia: Gyapoli Ördög István ellen irányult. Ilona azonban férjével együtt akkor még élt. Az 1422-ben szereplő Gyapoli Ördög István (ki mellett akkor egy Marjai Lukács is szerepel) valószinüleg az 1399-ik évivel azonos. Az eddigiek szerint tehát a — valószinüleg Ákos nembeli — Gyapoli és Ó-Marjai családnak a következő stemmatöredékét kapjuk:

[1] Zichy okmánytár. III. k. 279. l.

[2] V. ö. Turul 1901. évf. 41—42. lap, hol ifj. Kállay Ubul ur a Jankaháziak ezen tagjait teljes hitelt érdemlő módon az Adonyiak családfájába beleilleszti.

[1] Anjoukori okmánytár, II. k. 94. l.

[2] Ugyanott IV. k. 227. l.

[3] Zichy okmánytár, II. k. 323. l. V. ö. Anjoukori okmánytár V. k. 384. l.

[4] Anjoukori okmánytár, V. k. 502. l.

[5] Anjoukori okmánytár, VI. k. 62. l.

[6] Károlyi okmánytár, I. k. 236. l.

[7] Fejér, X/VI. k. 463. l.

Miután fentebb láttuk, hogy a temesmegyebeli oszlári és pelbárthidai Majsfiak a biharmegyei pelbárthidai Majsfiakkal azonosak, biztosra veendő, hogy Pelbárthidai János leányának, Ilonának férje Oszlári Pál az előttünk már ismert oszlári Majsfi Pállal azonos és igy most már nagyon is értjük, hogy e házaspár utódai *nem csak a pelbárthidi előnevet felvették, hanem hogy mint Gutkeled nb. Pelbárthidai János fiusitott leányának egyenes leszármazottjai a Gutkeled nb. Jankaháziak «osztályos atyafiai»-ként szerepelnek.* Janka utódai, nevezetesen Miklós fia András és Lökös unokája László később (úgy látszik még 1399 előtt) pereltek ugyan Pelbárthidai Kozma vagyonáért, de eredménytelenül. Sőt oly fordulatot vett a dolog, hogy — mint már emlitettük — Ilona fia: pelbárthidai Majsfi Péter 1438-ban a kihalt Jankafiaknak birtokát uj adománnyul kapta.

1414 augusztus 18-án még pelbárthidai Ördög Istvánra akadunk, ki mint királyi ember hivatva van arra, hogy a Kaplony nb. Vetésieket Ér-Adonyban és Ragáldon beiktassa.[1] 1438 julius 28-ikán már pelbárthidai Majosy Péter és fia László egy (Biharmegyében fekvő) félegyházi birtokügyben tiltakozási joggal élnek.[2] 1452-ben pedig tanusitja Pálóczi László országbiró, hogy Pelbárthidai László a Biharmegyében fekvő egyedi és reszegei birtokrészeit Pachai Lászlónak el akarja adni, mi ellen Pachai János fia István, ki e birtokra szintén jogokat támaszt tiltakozik.[3] A pelbárthidai Majsfiak még a XV. század 80-as éveiben is birták Félegyháza és Jankafalva részeit.[4] DR. WERTNER MÓR.

[1] Károlyi okmánytár, II. k. 10. l.
[2] Ugyanott 211. l.
[3] Zichy okmánytár, VIII. k. 326. l.
[4] Csánki, I. k. 634. l.

ARANY JÁNOS HERALDIKÁJA.

A heraldika — a czimerek jogi jelentősége mellett — főképen mint diszitő elem jelenik meg. A czimer megkülönböztetés volt és komolyan vették. A pompa a középkor jellemző vonásai közt foglal helyet s ha elitélhetjük, mint henye czifrálkodást, másfelől a középkori ember művészi érzéke épen e pompában nyer jellemző és érdekes kifejezést. Ruskin figyelmeztet erre és nagyon igaza van.[1] Modern korban utánzott felvonulások, diszmenetek, jelmezes ünnepélyek csak halvány fogalmat adnak róla, mert hiányzik belőle a pompának úgy gazdagsága, mint őszintesége. A középkori fényüzésben a heraldikának igen fontos szerep jut.

Lassan kifejlődik a czimerfestés művészete. E művészet némi kezdetleges, ősi jellemvonásokat mutat. A szinek csupa élesen elütő, határozott szinek. Föllépnek a heraldika jellemzetes ábrái, formái, a czimerek különböző tipusai. Egész külön szakasz a czimerek állatképei. Az igazi heraldikus ábrázolás a stilizált, ellentétben a természetessel. Kivált két állatnak látjuk szebbnél szebb, művészi módon stilizált formáit: az oroszlánnak és a sasnak, főkép ez utóbbinak szárnyczifrázatai rendkivül érdekesek. Magasabb művészi törekvést látunk a Dürer mesterkeze rajzolta czimerekben. Ilyen szempontból még megiratlan a magyar heraldika, pedig érdekes volna úgy a magyar formák kikeresése a legrégibb ábrázolatokon kezdve, valamint művészi szempontból való tárgyalása ama gyönyörü czimereknek, melyeket a Jagellók korában festettek.

E kérdés mellé állitjuk a másik kérdést, minő szerepet vihet a heraldika a költészetben? A költészet szines leirásaiban föltétlenül kell jutnia szerephez egy olyan decorativ jellegü dolognak, mint a heraldika. Ama munkák, melyek a hősökről dalolnak, leirják személyeik külsejét, viseletét is. S annak, a ki a csaták koszorus bajnoka, vajjon mi lehetne öltözetén jellemzőbb, mint a czimer? Mindjárt classikus példát találunk rá Aischylos «Hetekjében». Az ostromló sereg Thebát vivja s a hiradó harsányan jelenti a czimerképeket, melyek egy-egy ellenséges vezér rohamát hirdetik. A középkori lovagvilág egyik legjellemzőbb költeménye a nemes és hóbortos Liechtenstein Ulrik versezete, a «Frauen-

[1] Velencze kövei. III. k.

dienst». Jelentékeny rész jut benne a tornának, lovagjátéknak, vitézek ragyogó czimereinek, fegyvereinek, mely sorok selyemfonál, gyöngysor gyanánt szövik át a régi költemény koczogó rimeit. És hogy modern költőt is emlitsünk, Hugó Viktor, ki olyan ragyogóan tudta visszaadni a mult idők pompáját, hüséges herold módjára számol be hősei jelmezeiről, czimereiről.

A heraldika szerepét próbáljuk vázolni a mi Arany Jánosunk költeményeiben Bizonynyal minden idők egyik leglelkiismeretesebb irójáról van szó, a ki oly hiven vissza tudta adni a középkort, ugy az emberi lélek akkori állapotában, mint valahány külsőségében egyaránt.

* * *

Adatainkat majdnem kizárólag a Toldi-trilogiából böngészszük ki. A «Toldiban» a korrajz csak nagy vonásokban jelentkezik, mig a «Toldi szerelmében» a legaprólékosabb pontossággal, mint valami gyöngyökkel kirakott keret, foglalja be a költeményt. A magyar középkor igazi rajza ez, találóbb, szinesebb, mint akárhány komoly történelmi munka. Arany történelmi érzékének és pontosságának fejlődését jellemzően tünteti föl a trilogia három részének egybevetése.

Még «Toldiban» a heraldikának igen kis szerep jut. Az egyetlen bajvivás ez Toldi és a cseh vitéz között. Arany némileg hőse naiv, egyszerü lelkén keresztül nézi a világot. Nem rendes lovagi játék folyik itt. A cseh bajnok egyenként hivja ki a magyarokat s az elesetteknek halál a bérük. Teljes készülettel megyen minden: a király is nézi a viadalt, nagy korlát van emelve a viadalra és lobogó — hihetőleg az ország zászlója — van fölütve. De ez a viadal teljesen barbár mindennek daczára, mint egykor a magyar vitézeké, a kik a sváb lovagokkal úgy verekedtek, a hogy Isten tudniok adta, mint a Hornecki Ottokár beszéli. Toldi Miklós nemes ember, de névtelenül, czimertelenül jelenik meg, fehér tolla az egyetlen jel rajta. Ez egyébként a tornákon akárhányszor előforduló eset. A viadalra hivás szabályait ilyetén képen mondja el a költő:

«Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fejér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz' ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,
S eveznek a tollal, minthogy tisztök tartja,
A cseh bajvivóhoz a budai partra;
Vérszin a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hivásnak volt e dolog jele.»
(XI. é.)

A toll kicserélését Ilosvaiból vette. Ugy látszik, ez sajátlag magyar szokás volt, mert máshol nem tudunk felőle semmit.[1]

«Toldi estéjében» részletesebb lesz az udvari élet rajta. Lajos király fényes udvart tart, igazi lovagi udvart nyugati mintára. Budán lovagjáték van: egy olasz vitéz marad a győztes, a ki viadalban elnyerte a magyar czimert s ha nem akad, a ki nyergéből kiüsse, haza is viszi. A forrás itt is Ilosvai. A középkori lovagi élet szabályainak teljesen megfelel, hogy a győztes birtokába vegye a legyőzött fegyverét, lovát, akár czimerét is s ha úgy tetszik, váltságért kiadja vagy megtartja magának.[2] De hogy az országczimert is koczkára bocsátották volna, alig hihető.

A tornának már részletesebb leirását kapjuk. A korláton belől nyargal az olasz fekete lován, karján a paizs az ország czimerével, maga jelvénye fekete sasszárny a sisakján és csufolódva mérgesiti harczra a magyar vitézeket. Eddig folyik a játék. Most két magyar lovag kérésére a király párbajjá változtatja a tornát: használjanak haláladó fegyvereket. A kihivók a Gyulafi testvérek; tolluk vérvörös. Elestük után folytatódik a viadal. Arany plastikusan irja le a heroldot (fecialis, præco; magyarul czimernök; e roszszul hangzó szó helyett Arany a hirdetőt használja):

«Nyargalódzik fejér lován a *hirdető*,
Bő köpönyeg rajta, mint egy nagy lepedő;
Köntösén islóggal, arany-ezüst hímmel
Irva és kivarrva sok szép jeles czímer.»
(III. é. 1.)

A leirás teljesen talál: a bő misemondó-ruha forma öltöny a király és az ország czimerével s a mindjárt szembetünő fehér ló. Toldi megjele-

[1] Ilosvainál:

«Hamar cseh vitéznek küldé azért ő tollát,
Mert ő vele akar kisérteni szerencsát.»

A tollcserét, mint bevett szokást emliti Takáts Sándor is. (Toldi estéje. Magyarázta Lehr Albert. Jeles irók iskolai tára XC.)

[2] Schultz Albin: Das höfische Leben zur Zeit der Minnesänger. Leipzig. 1889. II. Bd.

nése álczás: a középkor egyik legkedveltebb álruhájában, a barátéban jelenik meg. A viadal lefolyása elég szabályos: dárdával kezdik, karddal folytatják; öklelő-fájával hanyatt buktatja ellenét s a legyőzött bajnokot kivégezi. Csak az szabálytalan, hogy közben a kápáról buzogányát kapja elő s az olasz felé dobja. (A buzogány előfordul a torna-fegyverek közt,[1] de szabálytalan, ha a felek különböző fegyverrel vivnak.)

Kár, hogy nem tudjuk Arany minden forrását. Pedig Arany — a mint e rövid leirásból látszik — teljesen tisztában volt a dolgával.

Hosszu évek teltek el, mig a Toldi középső része is elkészült. Nincs meg benne az első rész hős-idilli s az utolsó humoros-elégiai hangulata. Beleszőtt subjectiv részei daczára is objectivebb az egész költemény, mint ama másik kettő. Imént utaltam amazok egy-két erős vonásban való leirásaira; itt a részletrajz teljes és oly gazdag, mint sehol másutt. Úgy látszik, nagy emlékezőtehetség meg biztos tudás fegyverezték Arany képzeletét. Toldi szerelme bús történetéhez széles keretben festette le a középkort, immár nemcsak a magyar középkort. Az egész ragyog a leirásoktól, vitézek csillogó fegyvereitől, pompás köntöseitől, czimeres pajzsaiktól, czimeres zászlóiktól. S itt olvassuk egy torna pompás rajzát a tudós tudásával s az epikus homerosi nyugalmával leirva.

Előbb visszamegyünk a «Daliás idők» első két dolgozatára, e két ragyogó töredékre, a melyből a bőkezü költő alig egy-két szálat huzott ki harmadik formájához. A torna dijja a szép Rozgonyi Piroska keze.

«Legottan a birák igazlátás végett,
Elfoglalák a nagy vörös bársonyszéket;
A mester pedig fölnyitván a korlátot,
Hangos kürtjébe futt, s arra így kiáltott.»
(II. é.)

A formaságok mind megtartva:

«Először is tehát bevallani mentek:
Kicsodák, micsodák és miféle rendek;
Sugva gyónták ezt be s a viadal birák
Személy szerint egy nagy öreg könyvbe irák.
Azután a nyilat húzták ki sorjába,
Hogy szép rendbe' menjen, ne csak bolondjába;
Majd a két elsőnek, a mint a sors érte,
Külön péczéit a bajmester kimérte.» (U. o.)

[1] Schultz i. m.

A költő eltette a kéziratot. Mire előveszi, jobban kiszinesedik. A torna misével kezdődik. Sorompó felvonva, festett korláttal bekeritve a tér:

«Majd az *igazlátók*, a sorompó felett,
Egy magasabb polczon foglalának helyet;
Fölnyitá a gémfát a tanult *bajmester*,
Futkos ide-oda, látszik hogy nem restell.
Régi szertartásból a fövenyet bottal
Turkálja, ha nincs-e - tőr vagy hurok ottan?
Hirdeti, hogy nincsen, igazán megy a sor;
Most kürtjébe fúvall és kiált háromszor:

«Vitézek, daliák, a sorompó nyitva!
Nevezetes harczi játék leszen itt ma,
Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak kedves egy lyányáért.»
Erre minden bajnok, ki magát jelenti,
Zárt sisakkal, némán a királyt köszönti,
Néma főhajtással; mig a torna-birák
Lobogója szinét s czimerét beirják.» (II. é.)

A viadalra nyilat huznak és páros viadal kezdődik. Egyik vagy akár mindkét vitéz is a porba esik.

«Van olaszdöfés, hogy magas deszkapalánk
Választja el őket, mintegy udvar gyanánt;[1]
Van német-rohanás: ember, ló kitömve,
Hogy röpít a szalma velök egyetembe;
Hanem a legtöbb rész, ősi magyar módon
Hegyes aczélt hordoz a bajvivó rúdon:
Mirevaló a pajzs? védje kiki magát,
Vagy, ha ezt nem tudja, ám hadd szegje nyakát!»
(U. o.)

A válfajok nem a költő leleménye. Freydal Turnierbuchja a torna hét neme közt emliti ki a Deutsche Gestech-et és a Wälsche Gestech-et. A magyar módról is van emlékezet, ámbár már a XVI. századból, mikor Maximilián király koronázásakor huszár-tornát is tartottak. Ehhez a tornához különleges, diszitett pajzsokat használtak, de a viadal mibenléte nem ismeretes.[2]

Teldi második összecsapásnál Balassával viv. Egymásnak nyargalva, oldalt ugratnak s Miklós oldalról döfi le ellenfelét. Ez a nehezebb gyakorlatok egyike, a minek a lovagi szótárban travers a neve. A harmadik vitézt, Lököst, az öklelő-rud-

[1] Ez az ú. n. Puneis. Egymás mellett való ellovaglás közben döfnek egymásra. Schultz i. m.

[2] Br. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Budapest 1886. Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve. Budapest 1897.

dal hanyatt löki lovastul együtt. Ez ellenkezőleg a legegyszerübb forma, a hol a testi erő s a gyors lovaglás föltétlen győzelmet szerez. Neve hurte.[1] A negyedik viadal elmarad, mert Rozgonyi Máté megszalad. Itt csak egy finom mozzanatot irunk ki, egy igazi heraldikai hasonlatot, a mi stilszerüen illeszkedik be a fényes lovagi jelenetek rajza közzé:

«Feszesen a dárdák meszire kinyúlnak
Mint egyenes szarva csődör egyszarvúnak.»
(U. o.)

Harmadszor is elővette Arany kéziratát. Mint a szappanbuborék minden fuvására új, ragyogóbb szineket vált, igy van e költemény is. Látnivaló, hogy Arany ismerte már a tárgyat egész teljességében. Nem tudom, hol és mit olvasott hozzá; pedig érdekes volna, ha ennek is nyomára lehetne akadni.[2] Most már a lovagok fölvonulása még igazibb lett. Toldi Tar Lőrincz czimerét hordja. Beszélő czimer: tar-varju.[3] Lobogója zöld-fehér. Nem czimeres lobogó, hanem az ú. n. étendard, a kétágu, fecskefarku zászló, a mit a kisebb nemesek viselnek.[4] Azonban igy is a czimer szineit kellene viselnie. De a zöld-fehér aligha az: a varju rendesen fekete s a zöld nem heraldikai szin. Az első ellenfél Butkai, czimerén három sárkányfog és fark-harapó kigyó fekete mezőben. A viadal neme a hurte, mint az előbb láttuk. Kompolti Adorján a másik küzdő. Ime a viadal leirása:

Össze a két bajnok fele úton roppan,
Megrendül a mienk, ellenfele jobban,
Toldi akaratból visszacsuklik ferdén,
Kompolti akarva sem marad a nyergén.
Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,
Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes ugyan, csendes; de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy «rendes.»
(II. é. 26.)

[1] Schultz i. m.

[2] Szinnyei Ferencz (Arany Toldi szerelmének forrásai: Magyar Irodalomtörténeti Értekezések 6.) nem ismer részletesebb adatokat. Arany Szilágyi Istvántól kért felvilágositást, de nem kapott. Riedl Frigyes (Arany János. Budapest 1887.) Walter Scott «Ivanhoe» tornaleirását tekinti forrásnak. Szinnyeivel tartunk, hogy közvetlen hatása Scottnak nem érzik.

[3] Arany Glossariuma szerint vizi-varju.

[4] Br. Nyáry A. I. m.

Ennek a viadalnak «z'entmouten» a neve.[1] Ugyanigy bukik ki a nyeregből Lórántfi Lóránt, a harmadik.

Át meg áthimezi az egész verset a sok heraldikai apróság. Már Toldi is czimeres: a csehfőt viseli pajzsában, emlékczimer első vitéz tette emlékére. Mikor Lajos király Nápolyba indul bosszu-hadjáratra, fekete lobogót emeltet a hadak előtt; melyen öcscse «halálképe vagyon irva». Mikor Toldira megharagszik, megfenyegeti, hogy czimerét ki fogják dobni a könyvből. A király a Nápoly elleni hadjáratban rosszalja, hogy Laczfi saját czimeres zászlóját, a fehér sárkányt tüzeti ki. Nagy szerep jut az Anjou czimernek: arany liliomokkal (Arany szerint tévesen ezüst) meghintett kék mező s patkót tartó struczmadár, a magyar Anjouk oromdisze:

«Király lova is már ott áll vezetéken,
Rojtos takarója csülkét veri épen,
Ezüst liliommal tele írva selyme,
Üstöke gyémántján strucz lobogó pelyhe.»
(III. é. 4.)

Olvassuk, hogy a király hadba induló vitézeit a strucz vezérletére bizván, elmondja, hogy oda valamikor Etele király turulja vezette a magyarokat.

Emlitsük végül azt a plastikus leirást, mikor Taránti Lajos párbajra hiván ki a magyar királyt, a két herold (itt kajdásznak[2] nevezi Arany) czimer-köpönyegben, fehér paripán találkozik.

* * *

Az epikus költészet egyik stereotyp alakzata a seregszámla. Ősrégi eposokban nemcsak költői forma, hanem nagyobb jelentőségü: valamelyes nemesi névsor. Homeros katalogusa (II. é.) okmányszerü fontosságra emelkedett. Ebből érvelt Solon is, Athén jogára hivatkozván Salamis fölött. A régiek épen azért igen nagyra becsülték. Költői értéke persze kevesebb, az irdatlan hosszu névsor nehézkesen fekszik belé ez eposba. De a költő azért e száraz részbe is tudott valamit vinni, a nevek egyhanguan zengő áradatába egy-két sort szúrt belé: egy-egy bájos ősi mondát, egy-egy gyilkos tragédiát.

Idő multával a seregszámla költőibb formát

[1] Schultz i. m.

[2] A. m. kikiáltó.

ölt. Firduzi «Sáh-Náhméjában» van tán a legszebb alakban. Szohráb mesziről szemléli az irániak felütött sátrait s egy fogoly vitéztől kérdezi: ki kicsoda? Az alakok összefolynak, csak a sátrak és zászlók válnak ki s a zászlók czimerei. Izelitőül vessünk futó pillantást a régi perzsa heraldikára, mely a délszaki ég alatt a szinek pompájával lep meg. Ime a sáh sátora:

«Tekintsd ott a sátort, ezer szinben ég,
Tigrisbőr födi dús aranyszövetét.
Az ajtó előtt száz elefánt pihen,
A trón benne türkisz, kéklő, mint a menny.
Sárog zászlaján fönt a nap képe ring;
Felebb rajt aranyhold azurkörben ing.
A tábor-középen kinek van helye
Irán rendiből? Mondd, mi e hős neve?»[1]

A Túsz czimere elefánt, Guderzé kék oroszlány, Givé aranyfejü fehér farkas, Gurászé vadkan fején ezüst holddal s Rusztemé, a legnagyobbé, fekete mezőben sárkány és kivontkardu arany oroszlány. Mindezekhez a sátrak és zászlók különféle szine czimersátor módjára szolgál hátterül.

Arany seregszámlája ismét más formát mutat. Abban egyezik Firduzival, hogy ő is a czimereket irja le és nem a vitézeket. A had fölvonul s a czimerek egymásra sorakoznak. A feladat kevéssé költőinek és krónikaszerünek látszik, de Arany csodás művészettel oldotta meg. Két versszakba foglalja a leirást, melyekben fájó szivvel szólitja meg az utódokat, kik annyira elfajzottak vitéz elődeiktől. A leirás jellege egészen szemléletes, festői: egy-két sorban irja le a pajzsokat, illetve czimerképeiket, itt-ott rövid magyarázattal kisérve, úgy hogy szinte magunk előtt látjuk a czimereket, közben egy-egy csatakép vagy egy-egy marczona régi magyar alakja villanván meg. Ime a czimerek:

Laczfi fehér-sárkány, Giléti rózsa fehér-fekete négyelt pajzson (ebből jelkép-czimer lesz: a négy Giléti közül kettő elesik, kettő visszatér), Druget hét seregély, Széchenyi keresztet emelő oroszlány, Bánfi ökör-fő, Andrási két oroszlány és kardos vitéz (emlékczimer az ős Andorás vitéz tette emlékére), Drágfi horgony, Nádasdi nád (beszélő czimer) és koronás kacsa, Bebek tündér, Hédervári három fehér szalag fekete mezőben, Ujlaki kereszt koronás angyal pajzsőrzővel, Szécsi kétfejü sas, Zrinyi két szárny és kő-bástya (jelképczimer: Zrinyi serénység és keménység), Kanizsai fekete sasszárny vörös mezőben, Rozgonyi phœnix-madár, Draskovics két sas, két oroszlány, Forgács hableány, Berényi mókus, Révai farkas, Bátori sárkányfog, Csáki levágott fej, Lorántfi fatörzs, Balassa ökör kék mezőben, Frangepán sas, Garai és Bethlen kigyó, Zudar sejtes-ablak, Telegdi galambot fogó sólyom, Gersei-Pető rucza, Bocskay oroszlány, Majthényi teve, Viczay sasszárny, Büdi bujdosó (azaz vándor), Csetneki halak, Kisvárdai farkharapó kigyó, Szentgyörgyi csillag, Apafi szőllő és kardra szurt sisak, Derzsfi oroszlány, Szirmai rák, Rajcsányi medve. Csupa mester-alak, a heraldika virágkorából való czimerképek, egytől-egyig az Anjouk alatt élő családok.[1] Hosszabb kitérés egy van: a Forgách czimernél. A Forgách czimer kiemelkedő koronás női alak két szembenéző arany félholddal kék mezőben. A régibb Forgách czimer csak a félholdat mutatja. (Nagy Iván még egy formáról is tud: növekvő farkasról.)[2] Ez a női alak állitólag Mária királyné, Nagy Lajos leánya s azótától viselik a Forgáchok, mióta Forgách Balázs leütötte a királyt Mária iránti alattvalói hűségből s talán egyébből is, ha a hagyománynak hihetünk. Arany elveti e hagyományt, ő már e czimert hordatja Nagy Lajos alatt is s hableánynak nézi:

«Pajzsukon a tenger aranyhaju lánya
(Nem *Mária*, bizony, magyarok királya!)
VII. é. 42.

Aztán egyszerüségében megkapó mondát mesél el, hogy találkozott a hableánnyal Forgách Andor az Ádria partján. Úgy látszik, ez a költő leleménye, legalább is nem tudni a monda egyéb gazdáját.[3]

Az ország czimere a «Toldi estéjében» kap plastikus leirást. Arany emlékezett a magyar czimer régi formáira, az Imre vagy az Endre király pecsétjére, a hol az Árpád-oroszlányokat látta és Szilágyi István barátját kérdezte felőle, volt-e még az Anjou-kori czimerben is orosz-

[1] Szohráb. XV. Ford. Fiók Károly (Olcsó Könyvtár).

[1] Arany forrásai Nagy Iván: Magyarország nemes családai és Budai Ferencz Polgári Lexikona.

[2] I. m. IV. k. De Nagy Iván maga se látta, csak Mocsáryra hivatkozik (Nógrád vm. ismertetése IV. k.).

[3] Szinnyei F. I. m.

lány s volt-e már akkor nemzeti szín? Szilágyi maga se tudta biztosan. Arany előbb igy formálta ki a czimerrajzot:

«Im az országczimert keresztes halmával,
Oroszlánynyal írott fehér szalagjával,
Csatatért jelentő veres mezejével»

E sorokat aztán igy cserélte meg:

«Im az országczímert, négyes szalagjával,
Négy ezüst szalagján hét oroszlánjával,
Koronás, keresztes, hármas zöld hegyével.»
(II. é. 11.)

Kimaradt belőle a vörös mező, de az egyes ábrák szinesebben lettek leirva. Az oroszlány az egy anachronismus benne. Arany maga következőképen vélekedett róla: «A mi a czimert és annak szineit illeti: hát csak megmaradok a már kész vers mellett; a kinek tetszik, hadd törje rajta a fejét.»[1]

A magyar czimer még egy helyen fordul elő. Arany egyik legvonzóbb töredékében, a «Mátyás dalünnepében». De itt már nem az egyszerü magyar czimer, hanem a nagy, a teljes, pompás czimer, mely birodalminak is beválik, közepén a hollós paizszsal, a király családi czimerével. Itt már könnyebb a költő helyzete: pecsétek, Korvin-kodexek, műemlékek ábrázolataiból könnyen kiszedhette a szükséges czimerképeket, hogy csodásan zengő rimeivel festői csoportba szedje:

«Ott a négy ezüst csik szép vörös mezőben,
Látszik, hogy piros vér megáztatta bőven,
De a hét oroszlány nincsen immár közte
(Hét magyar vezérünk) mint egykor-időben.
Hanem ott az András érseki keresztje,
Jéruzsálemnél azt ő maga szerezte.
Mind ez ábrázolva mesterül egy képen,
S Hunyadi hollója gyűrüvel középen.

Ott lebeg Csehország büszke oroszlánja,
Jóllehet mérgében a nyelvét is hányja;
Koronás fő három, melylyel bír a dalmát,
S a szomszéd horvátok egyszerü koczkája.
Kardos kar jelenti Ráma birodalmát,
Vadkan feje s négy hold a szerbek uralmát;
Hármas koronával Gácsország dicsekszik,
A szerémi szarvas zöld fa tövén fekszik.

Hát ama nap és hold, a hét sziklavárral,
S aranyos mezőben a turul madárral?
Te vagy az, te vagy az, gyöngy kis ország, Erdély!
Aztán a bolgár föld a három agárral.

Azután Etelköz, melyet ősi kard-él
Szerze a Bog mellett, a szőke Szerednél;
Jő Kunország ebe, s a moldvai marha,
S Havas-el hollója, kis keresztjét tartva.»

Tudta, hogy az oroszlányok immár nem voltak a czimer-alakok közt, de nem az Árpád-czimernek fogja föl, hanem a két vezér jelképének. Festmény módjára szemléletes a szerémi szarvas s meg inkább a cseh oroszlány, mely az irott könyvben is stilizált gót formát mutat; a mig Erdély czimerénél a költő alanyi érzése, szeretete vonzóan lobban föl. Ennyi czimer, ennyi ország hódol a magyar királynak s valóban a magyar irodalom egyik legpompásabb alakja az Arany Mátyása, a melynél örökké sajnálhatjuk, hogy tizenkét versszakban töredéknek maradt.

Nem róhatni föl a szerény költőnek, hogy ennyi pompás czimerkép közé odafestette a magáét is. Tudnivaló, hogy Arany nemesi családból származott, armálisa 1634 május 10 én kelt az öregebb Rákóczy György adománya képen.[1] Márki Sándor[2] a család ősi fészkét a biharmegyei Nagyfaluban keresi s a czimerszerző két Arany testvért Toldy György jobbágyainak mondja, a hires Toldi ivadékáénak. E poétikus találkozást azonban a költő fia, Arany László, tévedésnek tartja[3] s szerinte Nagyfalu is a krasznavármegyei Nagyfalu.

A költő a «Toldi Szerelme» melancholikus záró soraiba foglalta a czimer rajzát:

«Kinek én ezt irám *tört* czímere mellett
Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, *szalontai* hajdú.»
(XII. é. 112.)

Igy zárja be utolsó nagy munkáját e merengő emlékezéssel arról a czimerről, melyet ősei karddal szereztek, s melynek ő lantjával adott soha el nem muló dicsőséget.

* * *

Próbáltuk vázolni a fentebbi sorokban, hogy a költészet hogy használja eszközül a heraldika festői és művészi elemeit. De egyuttal e tanulmány foszlány is Arany János forrásaihoz s ah-

[1] Levelezése I. l. V. ö. Lehr Albert jegyzetét. I. m.

[1] Jelenleg a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

[2] A Nagyfalusi Arany-család (Századok 1879.).

[3] Arany J. hátrahagyott iratai I. k. Jegyzetek az önéletrajzhoz és a bevezetéshez X.

hoz a gondhoz és ügyességhez, hogyan ölt nála minden apróság költői mezt. A «Toldi Szerelmében» művészi példáját látjuk az oklevél s a régi esküszöveg alakba öltöztetéséhez is. Ő Shakspere-re hivatkoztatta a zsoltár sorait, hogy: «Nagy vagy, Uram, a nagyokban és nagy vagy a kicsinyekben». És ezt ő róla is elmondhatni.

VÉRTESY JENŐ.

MIKOR KELETKEZETT A BLAGAYAK HAMIS GRÓFSÁGI LEVELE?

Dr. Šufflay Milán «A Nelipicsek hagyatéka» czimü kiválóan értékes dolgozatában, Nelipics Ivanis oklevélhamisitásainak tárgyalása kapcsán, röviden megemlékezett egy másik szlavonországi főúri családnak, a Blagay grófoknak érdekében készült, némiképpen még fontosabb és nevezetesebb hamisitványról, II. Endrének állitólagos 1218-iki grófsági leveléről. Közölte velünk a Vjestnik 1906-iki évfolyamában e tárgyról megjelent dolgozatának főtételeit: hogy nem csak az 1218-iki oklevél hamis, mint már Pauler és Thallóczy megállapitották, hanem hogy annak az 1352-ik és 1406-ik évből keltezett átiratai is hamisitások és hogy mindhárom oklevelet 1432 körül koholták.

«Az örökös főrendiség eredete Magyarországon» czimmel 1900 tavaszán megjelent munkámnak a grófi czimet tárgyaló fejezetében természetesen foglalkoznom kellett ezzel az állitólagos legrégibb grófi diplomával. Könyvemnek legterjedelmesebb — négy oldalt elfoglaló — jegyzete erről az oklevélről szól.[1] Kimutattam, hogy mind az 1352-iki, mind az 1406-iki transsumptio kétségtelenül koholmány, és azt állitottam, hogy mind az alapoklevelet, mind annak átiratait a XV. század hatvanas vagy hetvenes éveiben hamisitották. Šufflay, mint értekezésének egyik jegyzetéből[2] világosan kitünik, e fejtegeteseimről nem tudott. Nagyon sajnálom ezt azért, mert Šufflaynak igy nem volt alkalma arra, hogy azokat az okokat, a melyek miatt én a hamisitást Mátyás király korába helyeztem, figyelembe vegye és a Zsigmond király korába helyezésnek okaival összemérje. Reám hárul a feladat, hogy az ellentétes érveket megvizsgáljam és e régi kérdésben ujra állást foglaljak. Hogy ezt megtehetem, dr. Šufflay Milán úrnak tartozom érte hálás köszönettel, a ki előttem, a horvát nyelvben járatlan előtt, készséggel ismertette horvátul megirt tanulmányának tartalmát.

Aligha szorul hosszas bizonyitásra, hogy a felvetett kérdést érdemes megvitatnunk. A grófi czim fejlődésének szempontjából «igen fontos» — ismétlem, a mit nyolcz évvel ezelőtt irtam — «annak megállapitása, mikor készittetett ez a hamis oklevél». Ebben az oklevélben II. Endre vodicsai uradalmukban és egyéb szerzett vagy még csak ezután szerzendő birtokaikban tituli veri, illibati et eximii comites liberos avatja két hivét, úgy hogy azok «ordinationis et creatonis nostræ (alább: liberi comitatus creatonis) vigore mediante . . . possint . . . uti, frui atque sollemniter gaudere singulis atque universis iuribus, immunitatibus, generosaque conditionis proceritate nec non quarumvis libertatum maiorum ac minorum . . . prærogativis atque gratiis, quibus ceteri quipiam veri, eximii et liberi comites regni nostri aut in aliis quibuscunque regionibus constituti uti atque gaudere dignoscuntur.» Világos, hogy amikor ezt az oklevelet hamisitották, a grófi jelzőnek czimszerűsége: örökös, családi czim volta már tisztán kidomborodott volt a köztudatban, hogy a grófi név meg származás már fényes név, előkelőséget adó állapot és a grófi czim királyi adományozás közvetlen tárgya volt, — ha nem is kell, hogy szakasztott ilyen szövegű oklevélben adományoztatott legyen, mert nagyon érthető, hogy a hamisitó éppen többkevesebb változtatás révén akart koholmányának régies szint s igy a valóság látszatát kölcsönözni.[3] A grófi czim adományozásának Magyarországon legelső ismert esete tudvalevőleg Hunyadi Jánosnak és fiainak beszterczei grófokká emeltetése 1453 ban. Ha tehát a Blagayak grófsági levele 1432-ben hamisittatott, úgy több

[1] 221—225. l.

[2] Turul 1907 évf. 77. l.

[3] Id. m. 222. l.

mint husz évvel a Hunyadiak grófsága előtt is kellett már grófság adományozásának történni. Vagy pedig valamely terület grófsággá emelésének, a grófi czim adományozásának eszméje nem a magyar király udvarában, nem a királyi kanczelláriában született meg először, hanem jóval korábban egy nagyravágyó délszlavoniai főúrnak vagy iródeákjának agyában. Mindkét eshetőség a grófi czim fejlődésének menetében, a melyet pedig már teljesen felderitettnek és világosnak láttunk, a homályos pontok egész sorára utal.

A mikor annak idején az 1218-iki kiváltságlevél keletkezésének korát megállapitani igyekeztem, egyetlen oly körülményt nem ismertem, a mely ennek a hamisitásnak az 1453-ik évnél, sőt az 1463-ik és 1465-ik éveknél (a mely esztendőkből való a gerebeni Witoveczek zagoriai és a Zápolyák szepesi grófsága) korábbi időből keltezését megokolta volna. Ezért nyugodtan az 1470 körüli időbe helyeztem a hamisitások eredetét, a mely keltezés igy nemcsak semmilyen nehézséget és kétséget nem támasztott, hanem tökéletesen összevágott a fejlődésnek valamennyi igazolt részletével. Arra, hogy a hamisitást nem helyeztem az 1571-ig terjedő időnek még későbbi szakába (ugyanis ily nagy latitude áll fenn annál fogva, hogy II. Endre grófsági levele I. Miksa királynak 1571-iki megerősitő átiratában jelenik meg először hiteles formában), nem is a grófi czim történetéből meritett belső mozzanat volt döntő, hanem csak az a jobbadán külső tény, hogy a Blagay oklevéltárban közölt azok az 1330-iki és 1364-iki hamis oklevelek, a melyek «kétségkivül kapcsolatban állanak az 1218-iki oklevéllel s annak átirataival, és bizonyára azok alapján s ismeretével készültek,» 1486-ban már megvoltak, minthogy «Geréb Mátyás bánnak 1486. aug. 26. kelt itéletlevele, a melynek valódiságában kételkednünk nem lehet, hivatkozást tartalmaz reájuk,» «megvolt tehát annál inkább az alapoklevél s hihetőleg annak átiratai is.»

Első sorban külső okok azok, a melyek Šufflayt arra késztették, hogy az 1410-ik évvel (az 1410-ik esztendő vége előtt semmi esetre nem hamisitották azt az oklevelet, a melynek intitulatiójában Zsigmond Romanorum rexnek mondatik) vagy éppen 1416-ik évvel kezdődő (ebbe az esztendőbe esik a Blagay grófok és az Orsiniak közötti első — bebizonyitható — személyes érintkezés, az Orsini-származás legendájának valószinű előzménye), százhatvan évet felölelő időtartamnak legelejét, a XV. század negyedik évtizedét jelölje meg a hamisitás kora gyanánt. E keltezésnek alapjául szolgál tudniillik egyrészt a hamisitás művét betetőző 1406-iki oklevél szövegének, másrészt az erre az oklevélre jegyzett régi regestának irása.

Az 1406-iki oklevél irása, úgymond Šufflay, a Zsigmond király korabeli irás jellegét tünteti fel. Nem tagadom, nem tagadhatom; azonban úgy vélem, hogy a Zsigmond király uralkodásának végére valló irás nem bizonyitja feltétlenül, hogy ezt az oklevelet csakugyan Zsigmond király uralkodásának utolsó éveiben irták. Távol áll tőlem, hogy a palæographia hitelét kétségbevonjam; maguk a palæographusok elismerik, hogy valamely irásnak korát évtizedekre szóló pontossággal és bizonyossággal meghatározni nem tudják. Nem is emlitem azt a lehetőséget, hogy az oklevél irója tudatosan és szándékosan utánozta a Zsigmond korabeli irást: úgy hallom, az 1406-iki oklevél irása «természetes keze» az oklevélirónak, — csak azt jegyzem meg, hogy az 1352-iki kiváltságlevél irását is irója természetes kezének fogadták el a palæographiában járatos, kiváló tudósok, Thallóczy Lajos és Barabás Samu, pedig gyanujoknak ébernek kellett lennie, mivel hamis oklevél transsumptiójával volt dolguk. Ám csakugyan nem akarok erre a feltevésre súlyt helyezni; lehet, hogy valóban nem az én csekély szakismeretem az oka, hogy az 1406-iki oklevél irásán, noha láttam az oklevelet, mesterkéltség nyomait felfedezni és megjelölni nem tudom. Más, sokkal valóbbszinű magyarázata is van annak, hogy 1470 körül irt oklevél irása a Zsigmond király korabeli irás typusát viseli. Ez az irás nem csupán a Zsigmond király uralkodása utolsó éveinek irása, hanem általában a XV. század második negyedéé. Ezt az időszakot attól az időtől, a melybe én a hamisitást helyezem, mindössze tizenöt-husz év választja el. 1470 körül még akadhatott nagyon, nagyon sok iródeák, a ki a század harminczas, negyvenes éveiben tanult meg irni és a kinek irása teljesen megőrizte eredeti jellegét; és éppen nincs kizárva, hogy az, a kinek fejében

e nagystilű hamisitás terve megfogamzott, a Zsigmond király nevében koholt oklevél megirását oly egyénre bizta, a kinek kezevonása leghivebben tartotta meg a harminczas, negyvenes évek irásának jellemző sajátságait.

Az 1406-iki oklevélre jegyzett regesta még kevésbbé bizonyithatja azt, hogy ez az oklevél Zsigmond király uralkodásának végén iratott.

Šufflay megállapitása szerint az annak az oklevélnek hátán olvasható jegyzet[1] ennek az általa D-vel jelölt registratornak kezétől ered, a kinek registráló tevékenysége emlékével legkorábban egy 1380-iki — kétségtelenül hiteles — oklevélen és legutóljára egy 1439-iki oklevélen találkozunk. Ez a tény, nyilvánvaló, a mi kérdésünkben csak akkor bizonyitana valamit, ha kimutatható lenne, hogy D registrator 1439 után legfeljebb még néhány évig működhetett. Ez azonban ki nem mutatható, mert D registrator irása határozottan Mátyás király korabeli irás; az ő regestái az 1475-ik esztendőt aligha előzték meg sokkal. Annak immár, hogy D miért hagyta abba a registrálást az 1439-iki oklevélnél, nem nehéz teljesen elfogadható magyarázatát megtalálni, — nem is kell arra gondolnunk, a mi pedig nagyon lehetséges, hogy D akkor, a mikor történetesen az 1440-ik évhez eljutott volt, meghalt vagy egyébként elkerült a levéltár mellől. Alkalmasint a saját czéljai szempontjából fölöslegesnek itélte, hogy jegyzékbe vegye az előtte jól ismert ujabb okleveleket, a melyek az ő idejében gyarapitották a Blagay-család leveles ládáját! Viszont éppenséggel nem ejthet gondolkodóba az, hogy D, noha az 1439-ik éven tul nem folytatta a registrálást, mégis registrálta az (1218-iki, 1352-iki és) 1406-iki oklevelet, a mely pedig az én állitásom szerint 1470 körül került a kezéhez. Vagy jóhiszemű volt D registrator ezeket a hamis okleveleket illetőleg, vagy nem. Ha távol állott a hamisitástól, ha az oklevelek máshonnan — vele bizonyára úgy közölték: a család más tagjának külön levéltárából — érkeztek hozzá, ugy természetesen nem mulaszthatta el, hogy ezeket a régi okleveleket legalább is ad annum 1406 regis-

[1] Confirmacio privilegii Lodovici regis super comitatum (igy) marturinorum, exercitum et aliarum libertatum.

trálja; ha pedig tudott a hamisitásról vagy éppen neki magának is része volt abban, úgy még kevésbbé mellőzhette azt, hogy ezeknek a hamisitványoknak a régi oklevelek sorában registrálásával is növelje azok eredetiségének és hitelességének szinét. Ha végül valaki D registratornak Mátyás király uralkodása idejébe helyezése ellen azzal érvelne, hogy a Blagay-levéltár okleveleit ilyképpen hatvan-hetven esztendőnek folyamán senki nem registrálta, úgy elég utalnunk arra, hogy A registratornak, kinek működése 1283-ban megszünt, csak oly késő utódja akadt, a ki egészen 1360-ig folytathatta a registrálást; és utalhatunk arra, hogy D registrator munkásságának egyáltalán nem találkozott folytatója.

A Zsigmond korabeli eredet mellett Šufflay egy belső okot is hoz fel, a melyet a külső okokkal kapcsolatban a hamisitások keletkezése *évének* is pontos meghatározására tekint alkalmasnak. Az 1352-iki oklevélben Nagy Lajos nem csupán átirja és megerősiti II. Endre kiváltságlevelét, hanem azt az uj kiváltságot is adományozza a Blagay grófoknak, hogy «liberi penitusque et in toto exempti et supportati esse debeant atque maneant ab omni regii et regni generalis exercitus expeditione, nec ad ingrediendum illud per nos et nostros successores reges Hungariæ aut ducem seu banum Sclavoniæ vel per quoscunque capitaneos et ductores exercituum absque condigna salarii recompensatione et premiis arctari et compelli, sin modo quocunque gravari aut dampnificari debeantur.» A hadmentességnek ebből az adományozásából következteti Sufflay, hogy a három hamis oklevelet 1432 körül készitették. A Blagayak, úgymond, Alben János, a király kanczellárja révén, a kivel sógorságban állottak, jó előre értesültek arról, hogy Zsigmond király a hadügyi szervezetnek ujjáalkotásán fáradozik s hogy a banderiális hadkötelezettség elvén nyugvó javaslatot dolgoztatott ki — az 1433-ban közzétett ú. n. Banderiale Regestrumot; ennek a «régi» assecuratiónak koholásával akarták elérni azt, hogy az uj szabályozás, a mely a földbirtokosokat birtokuk, illetőleg jobbágyaik arányában fegyveres erő kiállitására kötelezi, reájuk semmi terhet nem fog róni. Azt hiszem, hogy e következtetés, bármily éles tekintetre vall, meg nem állhat.

A Blagayak nem remélhették volna ettől az oklevéltől, hogy a banderiális kötelezettség reájuk nem fog kiterjedni; nem remélhették volna, hogy a Regestrum XXIX. czikkéből ki fog hagyatni az a rendelkezés, hogy «versus fluvium Un» kiállitani tartoznak többek között «domini de Blagay banderium unum,» — hisz nem præsentálhatták volna Zsigmond királynak ezt az ő nevében koholt oklevelet, nem hitethették volna el vele, hogy ő állitotta ki ezt az oklevelet, a grófság adományozásának megerősitését, a milyent soha, soha nem állitott ki Magyarországon! Ha pedig a Blagayakról szóló különös rendelkezés a javaslatból belekerült volna a törvénybe és nem sikerült volna nekik a törvény meghozatala után uj hadmentességi kiváltságot szerezniök Zsigmond királytól, — ugy ők hiába hivatkoztak volna ama «régi» hadmentességre később Zsigmond király utódjai előtt; mert az a régi kiváltság az ellenkező uj törvény meghozatalával megszünt volna,[1] nem is szólva arról, hogy ezeknek az okleveleknek hitelességére nézve erős gyanut keltett volna, hogy a Blagayak azt a régi mentességüket nem ismertették el azonnal a súlyos uj terhet megalapitó törvény létrejötte után magával Zsigmond királylyal, hanem nyugodtan vállalták az uj terheket évekig! Szóval a hadmentességnek a hamis oklevelekbe beiktatása 1432-ben sem szolgálhatott jobban valamely közvetlen s komoly czélt, mint bármikor később; tehát nem is szolgálhat érvül arra, hogy éppen 1432 körül koholták legyen azokat az okleveleket, a melyekbe e kiváltság beiktattatott. A hadmentességi kiváltságnak az 1352-iki oklevélbe felvételére az a megfigyelés indithatta a hamisitót, hogy valamely régi jog megerősitését akárhányszor uj jog adományozásával toldották meg királyaink. Talán csak a pallosjognak az 1406-iki oklevélben foglalt adományához kellett pendant a symmetriát kedvelő hamisitónak, — hogy éppen a hadi szolgálat alóli felmentést adassa meg Lajos királylyal, közelfekvő gondolat volt az után a pazar dicséret után, a melylyel a nápolyi hadjáratban — állitólag — teljesitett rendkivüli szolgálatokért halmoztatta el a Blagayakat. És nagyon figyelemreméltó, hogy az 1352-iki kiváltságlevél a Blagay grófokat voltaképpen egyedül a személyes hadkötelezettség alól mentesiti, de egy szóval sem emliti azok fegyveres népét. Pedig az az oklevélhamisitó, a ki 1432 körül a banderiális hadkötelezettség megállapitása ellen igyekezett volna eleve biztositékot gyártani, semmiképpen nem mellőzte volna annak kifejezett kijelentését, hogy a Blagayak nem tartoznak *népeikkel* felkelni. A Mátyás korabeli hamisitó azonban, a kinek azzal a részlettel semmilyen különös gyakorlati czélja nem volt és a ki jól tudta, hogy a banderiális hadszervezet Zsigmond királynak volt a műve,[1] okosan tartózkodott attól az anachronismustól, hogy Nagy Lajos királylyal banderium kiállitásának kötelezettsége alól mentessen fel valakit.

Šufflay természetesen igyekezett megfelelni arra az önként feltoluló kérdésre is, hogy a Blagayaknak Zsigmond király uralkodásának végén vajjon miért volt szükségük ezekre a hamisitványokra. Válasza, a mely, ha kielégitő, egyúttal további valószinüsitése a Zsigmond korabeli eredetnek, úgy vélem, nem elégithet ki bennünket. Szerinte a Blagayak a Szlavoniában uraskodó, a nemességet elnyomó Czilleiekkel szemben akarták a maguk családjának régi dynaszta voltát, előkelőségét kimutatni. Én a Blagay levéltárban nyomát sem találom annak, hogy a család a Czilleiek túlkapásaitól szenvedett volna; de még csak annak sem, hogy valamikor mélyreható és hosszantartó viszály dult volna közöttük. Igaz, hogy 1424-ben Czillei Fridrik megakadályozta a Blagayaknak Kosztanicza s tartozékai birtokába beiktatását és a királynak erősen rá kellett irni a sógorára,[2] — ámde ilyesmi a magyar urak között akkoriban mindennap megtörtént, 1432-ig azt a Blagayak már régen elfelejtették volt. Nem, a Blagayaknak Zsigmond király alatt, a kinek Blagay László volt egyik legbizalmasabb és legbefolyásosabb embere, abban az időben, a mikor 500 katona kiállitását követelhette tőlük a haza — egész Szlavoniában és

[1] A mit Werbőczi e tárgyról a II. R. 8. czimében tanit, kétségkivül már Zsigmond király korában is élő jog volt.

[1] V. László kora óta a banderiális hadkötelezettséget szabályozó törvényeink mindig a Zsigmond korabeli szabályozásra hivatkoznak. Lásd Timon: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 3. kiad. 733. l.

[2] Blagay oklevéltár 270. l.

Horvátországban senki nem állitott ki ennél nagyobb fegyveres csapatot, — semmi szükségük nem volt arra, hogy régi czimadomány kohólásával biztositsanak maguknak kiváló társadalmi állást s tekintélyt! Abban pedig, hogy a zágrábi káptalannak egy 1441-iki oklevele, a mely az illustres principes comites Ciliæ valamely vitás ügyéről szól, a fogott birák között szereplő Joannem de Blagay comitem Magnificus princepsnek nevezi, éppenséggel nem lehet a koholt kiváltságlevelek hatását s tehát egyúttal a Zsigmond korabeli eredetnek bizonyitékát látni. Először is: a zágrábi káptalan kanonokjainak nem kellett okvetlenül tudniok a koholt grófsági levélről. Másodszor: ez a koholt grófsági levél amugy sem adott a Blagayaknak olyat, a mi nekik addig meg nem volt volna; csupán kétszáz évvel azelőtt adományozottnak tüntette fel a család ősi fejlődésű, elvitázhatlan és senkitől meg nem támadott grófi czimét. Harmadszor: Blagay János grófnak ez a «Magnificus princeps» elnevezése nem is folyománya, függvénye a grófi czimnek; e princeps elnevezésnek egyáltalán nincs jogi tartalmú relevantiája, holott a Czilleiekről használt «illustres principes» az ő németbirodalmi fejedelemségüket, a Reichsfürstenstandba tartozásukat juttatja kifejezésre és annyiban a grófi czimükkel függ össze, a mennyiben — e korban még — minden birodalmi fejedelemnek, Reichsfürstnek ilyes hivatali eredetű örökös czime volt s kellett, hogy legyen.[1] Blagay Jánosnak ez a princeps neve jogi alap hijján levő megtisztelő jelző, a melyet azért alkalmaztak, hogy az uralkodókat s fejedelmeket megillető ezzel a kitétellel jellemezzék a megtisztelt egyénnek tényleges előkelőségét, hatalmát, nagyságát, — idézett munkámban ennek az önkényes, semmilyen biztos kriteriumhoz nem kötött szóhasználatnak az 1441-iki eseten kivül más példáit is soroltam fel.[2]

Összegezem a mondottakat — alig összegezhetném óvatosabban —: a Blagayak hamis grófsági levelének Zsigmond korabeli eredete mellett felhozott érvek egyike sem sulyos; kétségkivül egyik sem annyira stringens, hogy kizárná a későbbi korban keletkezés feltevését. A lehetőséget pedig, a mely ilyképpen a korábbi eredet mellett szóló okok világánál is mutatkozik, teljes bizonyossággá fokozzák azok az okok, a melyek a hamisitásnak Mátyás király koránál régibb volta ellen szólanak. A mi csekély nyomatéka az ismertettem érveknek van, azt tökéletesen ellensulyozzák azok a nehézségek, a melyek a korábbi eredet feltevésével felmerülnek.

«Minden a mellett szól» — ma sem mondhatok mást, mint a mit nyolcz évvel ezelőtt mondottam — «hogy csakugyan a Hunyadiak grófsága volt nálunk első esete annak, hogy egy terület grófi czimmel együtt adományoztatott. A XV. század első feléből (Zsigmond római királyságánál régibb korszakra úgy sem gondolhatunk) oly roppant oklevélanyag s annyi egyéb kutfő maradt reánk, hogy egyik-másik forrás okvetlenül megőrizte volna ily fényes adománynak emlékét, annál inkább, minthogy a liberi et perpetui comites csoportja ez időtájt a magyar aristokratia legelső elemét alkotván, csakis közszereplésénél s gazdagságánál fogva kiváló egyénnek juthatott az abba az előkelő körbe való felvétel».[1]

Ha tehát a Blagayak hamis grófsági levele 1432 körül keletkezett, úgy azt oly időben koholták volna, a mikor királyaink grófságot, grófi czimet egyáltalán nem adományoztak. Ez pedig jóformán elképzelhetetlen dolog. Nem pusztán *prius non auditum:* igenis elképzelhető, hogy valaki azt, a mi az ő érdekeinek megfelel, a mit óhajt, habár ilyes óhajtása még senkinek meg nem valósult, a hasonló rendelkezésekre jogosult tényezőnek tételes intézkedése gyanánt formulázza, középkoriasan szólva: kiváltságlevélbe foglalja. Az 1453 előtti magyar grófsági levél valósággal *filius ante patrem*; mert igazában nincs is értéke annak, hogy valakinek grófsága a király által közvetlenül adományoztatott legyen, a mig a király nem adományozott *másvalakinek* grófi czimet, grófságot.

E logikai függéshez járul a Blagayak grófsági levelének a XV. század derekán kiadott grófi diplomáktól — legalább is a Hunyadiak 1453-iki grófsági levelétől — való tartalmi függése, a melyet a grófi czimnek az 1218-iki oklevélben

[1] L. Szerzőnek *Herczeg* cz. czikkét a Magyar Jogi Lexikonban IV. k. 134—135. l.

[2] Id. munkám 303—304 l.

[1] Id. m. 245. l.

s átirataiban előforduló alakja láttat. E hamisitványok a grófokat *liberi comites* vagy éppen *tituli veri, illibati et eximii comites liberi* névvel nevezik, a miként az 1453-iki grófsági levél a *maiores comites liberi et perpetui* nevet használja. A grófi czimnek ez a hosszu volta, ez a gravitása és sollemnitása az 1453-iki kiváltságlevélben tökéletesen helyén való: ebben is külön kifejezésre jut a grófság adományozásának czélja, hogy Hunyadi Jánost a királyi kegynek páratlanul fényes nyilvánulásával jutalmazzák a gyermek V. László ügye körül szerzett érdemekért és a jövőre is tántorithatatlan hivévé tegyék az ifju királynak. De mi indithatta volna azt az embert, a ki állitólag 1432 körül hamisitotta a Blagayak 1218-iki oklevelét, arra, hogy a grófi czimnek az ő korában egyedül szokásos rövid *comes* alakját mellőzze és egy a kortársak előtt ismeretlen, hosszú, igazában valószinütlen alakot használjon? És szinte csodával határos véletlen lenne, hogy ő — husz esztendővel korábban — az egyszerű comes szót éppen ugyanazzal a *liber* jelzővel toldotta volna meg, a mely a későbbi grófsági levelekben előforduló jelzők között, hogy úgy mondjam, a legkevésbbé közvetlen s természetes, a mely a legkeresettebb! Mig a *perpetuus* kifejezésre juttatja, hogy a grófoknak ez a grófi neve nem ideiglenes közjogi állást, hivatalt jelent, hanem magánjogi alapon nyugvó, örökségképpen apáról-fiura szálló családi jelző, és ugyanezt fejezi ki világosan a *maior* is:[1] a grófi czimnek lényegét, czimszerüségét, addig a *liber* a grófságnak különös jogi tartalmára, a grófi czimnek, a czimszerüséget tekintve, esetleges és véletlen — csakugyan még a XV. század végén elenyészett — járulékára, t. i. arra utal, hogy ők szabadok, megyének, főispánnak, senki biráskodásának nincsenek alávetve, egyedül a király személyes itéletének s központi kormánya parancsának.[2] A külföldről ezt a comes szóhoz csatolt liber jelzőt nem vehette át a hamisitó; Du Cange a *comes liber* kitételnek egyedül magyarországi szerepléséről tud;[3] Németországban voltak ugyan a középkor végén freigrafok, de ez a freigraf szó nem fejlődött ki soha, sehol a családi névnek részeül, örökös czimül, hanem merőben egyéni, hivatali czim maradt és jelentette valamely freistuhl tulajdonosát, a Vehme tagjának birói hatóságát.[1]

A grófi czimnek ez a *liber comes* alakja egyéb bizonyitékot is szolgáltat nekünk a Mátyás korabeli eredet mellett. Azt ugyanis, hogy a hamisitó pallosjogot is adományoztat Zsigmond királylyal a Blagay grófoknak, csak abban az esetben lehet megértenünk, ha az oklevelet oly időben kohol-ták, a midőn a *liber comes* már a pallosjoggal felruházottaknak elnevezéseként használatos volt. Csak azért vélhette szükségesnek, hogy a pallosjognak a rendes formulákkal való külön s kifejezett adományozását, ha nem is az «eredeti» — 1218-iki kiváltságlevélbe, ugy legalább annak egyik átiratába felvegye; erre máskülönben semmi szükség nem volt, minthogy, mellőzvén is azt, hogy az 1369-ben és ujból ugyancsak 1406. április 22-ikén átirt s megerősitett 1241-iki kiváltságlevél kifejezetten megengedi: «si vero aliqui malefactores, fures vel latrones in eorum possessionibus deprehensi fuerint, eosdem iudicare et punire poena et satisfactione condigna .... possint et debeant,» a mi maga a pallosjog, — ez a büntető joghatóság implicite benfoglaltatott az 1218-iki oklevél megadta kiváltságban: birtokuknak, Vodicsa földjének a herczeg és bán hatósága alól is kivett, önálló közigazgatási területté alakitásában, nevezetesen abban a tilalomban: «ne... dux seu banus aut ceteri quipiam regni nostri prælati, barones et iustitiarii... in eisdem comitatu, dominio et possessionibus... descendere ac in eisdem generales congregationes celebrare ullo temporis futuri in processu quoquo modo debeant, nec præsumant.»[2] A *liber comes* pedig csak a XV. század második felében lett a pallosjoggal megadományozottnak jelölésévé: ha az már a XV. század tizes és huszas éveiben használatos volt volna, bizonyára találkoznánk azzal legalább egyszer 1495 előtt (az ez évi XIX. tczikkben jelenik meg legelőször), közel *nyolcz* évtizednek okleveles emlékeiben! És hadd emlitsem e helyütt is, hogy a magyarországi okleveles gyakorlatban

[1] Id. m. 240. l.

[2] Id. m. 241. l.

[3] «*Comes liber* ut Frangipani Ursini etc., hoc est Zlunii, Blagai etc. Ita Sambucus in glossis ad Leges Hungaricas et auctor de statu Hungariæ» II. k. 425. l.

[1] Richard Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 4. kiad. 574. s kk. ll.

[2] Id. munkám 223. l.

a XV. század utolsó évtizedei előtt nem találkozunk a *dominium* szóval — a melyet a tárgyaljuk hamisitványok Vodicsa földjének jelölésére használnak — mint valamely birtokolt területnek jelölésével. Először az 1486 : LV. tczikkben akadtam reá, a mely elrendeli, hogy a capitalis sententiával sujtott egyén törvényes örökösei «in bonis omnibus, possessionibus, dominiis et iuribus possessionariis salvi, liberi et quieti permaneant,» — nagyon, nagyon jellemző, hogy ezt a rendelkezést szinte szórólszóra felleljük az 1351 : X. tczikkben, a mely azonban, «in possessionibus, *domibus* et bonis» hagyatja meg a fejvesztési itélettel elmarasztalt egyén örököseit. Igaz, magyar oklevéltárakban közölt két korábbi oklevélben is olvastam ezt a *dominium* szót ingatlan complexum, magyarán: uradalom értelmében, és éppen az 1432-iki esztendőhöz igen közeli évekből eredő, t. i. egy 1431-iki és egy 1443-iki oklevélben; ámde — kivánhatnék-e alkalmasabb argumentumot a contrario? — mind két oklevél külföldi eredetű: az előbbi Zsigmond királynak külföldi kanczellériájából került ki és a salzburgi érsekség karinthiai birtokainak jogtalan háboritásától tiltja el Fraknói Pál grófot, a ki Carraria Marsilius engedménye alapján követeléseket támaszt az érsekség ellen;[1] a másik oklevelet pedig Czillei Fridrik gróf özvegye állitja ki a család ősi várában, Saneckben.[2]

És a XV. század második felében, Mátyás király korában a Blagay grófok előtt csakugyan kivánatosnak látszhatott, hogy ősi grófságukat, a családjuk sok százados előkelőségét ily régi okleveles «bizonyság» segitségével nyilvánvalóvá tegyék. Mert ebben a korban a család lehanyatlott volt a hatalomnak és befolyásnak Zsigmond korabeli verőfényes fokáról. Nem akarok azzal operálni, hogy Mátyás király 1470-ben *de gratia speciali* azt a jogot adja örökösen a Blagay grófoknak, hogy saját pecsétjük alatt vallhassanak ügyvédet,[1] a mely jog tudvalevőleg a Hármaskönyv II. Részének 13. czime szerint a grófoknak általános jogszabály, nem különös királyi kiváltság alapján fennálló,[2] közönséges joga, — lehet, hogy a grófi pecsétnek ez a részleges authenticitása valóban csak 1470 után vált, éppen számos külön adomány tényénél fogva, jogintézménnyé. Azonban kézzelfoghatólag mutatja a család gazdagságának és hatalmának sülyedését, hogy 1498-ban, a mikor törvénybe iktatják a banderiális urak neveit,[3] a Blagay grófokéval nem találkozunk. És 1492-ben azt az oklevelet, a melyben a világi főurak elfogadják az 1491-iki pozsonyi békét, aláirja Blagay Mihály gróf is, de ő zöld viaszt használ,[4] holott a ius ceræ rubræ a XV. század ötvenes évei óta kétségtelenül közönséges joga volt a magyar grófoknak.[5]

Hogy a Blagayak ilyen körülmények között sem állottak elő a század végén II. Endre nagyszerű adományával és annak átirásos megerősitéseivel, a melyeket levéltárukban őriztek, ez, úgy hiszem, szintén azt bizonyitja, hogy e hamisitások nem keletkeztek sokkal korábban: hogy a család akkori képviselői jól tudták, hogy azt a három oklevél husz-huszonöt éve készült, és hogy felmutatás esetén tartaniok kellett a hamisitásnak felfedezésétől, kivált az 1481-iki itélet után, a mely Blagay Ferencet és Antalt, mint hamis oklevelek készitőit s használóit fej- és jószágvesztésre itélte. Ha hatvan évvel korábban, 1432 körül koholták volna azokat az okleveleket, a Blagayaknak ily aggodalmat nem kellett volna táplálniok, habár ők maguk családi hagyomány folytán netán tudtak volna is ama három oklevél koholt voltáról.

Dr. SCHILLER BÓDOG.

[1] «... talia acta sunt contra ecclesiam et personam, quas ... cum omnibus suis dominiis et bonis sub specialem nostram protectionem suscepimus.» Fejér X. 7. 327. l.

[2] «... in dominiis et tenutis nostris, in regno Hungariæ constitutis ...» Zichy okmánytár IX. 55. l.

[1] Teleki, Hunyadiak kora XI. k. 425. l. Blagay oklevéltár 381. l.

[2] Id. munkám 244. l. 120. jegyzet.

[3] 1498 : XXII. t.-cz.

[4] Firnhaber, Beiträge, az Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III. köt. 552. lapján.

[5] Id. munkám 243 l. 119. jegyzet.

VEGYES.

A Pérchy-család czimereslevele 1421-ből.

(Szines czimerképpel.)

A Turul 1887. évfolyamában Makay Dezső tagtársunk egy nagyobb tanulmánya keretében ismertette a Mike-Pércsi Pérchy család történetét, melynek genealogiáját a XIII. század második felétől egészen a XIX. század végéig is összeállitja. Tanulmányának végén megemliti, hogy a család czimeres nemeslevelét nem ismerjük és minthogy Bihar vármegyének 1666 október 8-án nemes Pérchy István rés ére kiadott nemesi bizonyságleve egész világosan megmondja, hogy a török háboruk dulásai közepette a Pérchy-család armálisa is elpusztult, «nem is lehet . . . sok reményünk arra, hogy azt megismerhessük».

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy olvasóinkat a Pérchy családnak 1421-ben kelt armálisával megismertethessük. Az armális nem pusztult el, megmenekült az enyészettől és jelenleg a Magyar Nemzeti Muzeum Széchényi országos könyvtárának birtokában van. Vele ismét egygyel növekedett középkori czimeresleveleink száma.

Az armálist Zsigmond király 1421 márcz. 28-án Znaimban adományozta Pérchy Mihály fia Benedek királyi alétekfogó mester és testvére László, valamint osztályos atyafia Zanyo fia Péter részére. Az oklevél nagyon jól van konzerválva, függő pecsétje azonban elveszett. Szövege a következő:

Relatio Mychaelis filii Stephani de Zond, comitis Neugradyensis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii velut e sole radii nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum tam presentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster grate et sincere dilectus Benedictus filius Mychaelis de Peercz, vicedapifer nostre maiestatis coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis scilicet et adversis, signanter vero in regno nostro Bohemie predicto, pro sacre et orthodoxe fidei defensione contra Vyklephistas deo et hominibus exesos se viriliter opponendo personeque et rebus suis non parcendo indeffesse complacere studuit reddiditque se gratum utique et acceptum arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem nostra maiestate eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, quibus progenitores eorum et per consequens ipsi a dudum indifferenter freti fuissent et gavisi, dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Benedicti filii Michaelis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis et indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem quotidieque claret et in antea eo studiosus clarere poterit et debebit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratum animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Benedicto filio Michaelis de dicta Peercz et per eum memoratis Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis de eadem Peercz ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad prefati Benedicti supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Benedicti et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Benedictus filius Michaelis et alii predicti ipsorumque heredes ac posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis nostris circa principium aut circa caput appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat a modo in antea et deinceps in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercetio militari gestare valeant pariter et deferre, gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Benedictus filius Michaelis et alii supradicti eorumque posteritates merito exultant, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Benedicto filio Michaelis ac Ladislao carnali et Petro filio Zanyo condivisionali fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose concedendas. Datum in nostra civitate Znoyma partium Moravie, feria sexta proxima post festum Annunciationis virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XXX-mo quinto, Romanorum undecimo et Bohemie primo.

Az adományozott czimer a következő: Balra dőlt paizs kék mezejében széles pallost markoló pánczélinges kar. A kard markolata vértől csepeg, mely a kézfőt és az alkar pánczélját is bevérezi. Sisakdisz a paizsalak, takarója, mint a Zsigmondkori czimerek takaróinak legtöbbje, ornamentális modorban tartott lombdiszités, hár-

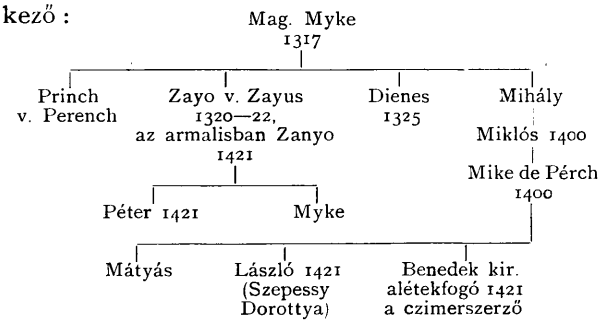

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A PÉRCHY CSALÁD CZÍMERESLEVELE 1421-BŐL.

mas kék-vörös és szürkés-zöldes-szinü. A czimerképet egyszerü zöld vonalkeret veszi körül, a keret és a czimerkép közti tér üres.

Ezzel a czimerrel, mely viselet- és fegyvertani szempontból érdekes ujabb adalékot nyujt az a korbeli fegyverzethez, és a melynek háromszinü takarója is érdekes heraldikai szempontból, a Pérchy család, mint az oklevél szövegétől kitünik, már régebben élt. A czimert kérelmező Pérchy Benedek viselt dolgait illetőleg Makay Dezső emlitett tanulmányára kell utalnunk, melyben bővebben van Benedekről szó. Királyi alétekfogói méltóságáról csak a czimereslevél tesz emlitést, e méltóságáról a Makay által felhasznált okmányok emlitést nem tesznek. Testvére László, Szepessy Dorottyát birta feleségül, gyermekei sem neki, sem Lászlónak nem maradtak. Ellenben legidősebb bátyjának, Mátyásnak két fia volt, Balázs a kir. kamara jegyzője és Miklós, kinek György nevü fiától származott le aztán a család. A Makay Dezső által szerkesztett családtáblának a czimerszerzőkre vonatkozó része a következő:

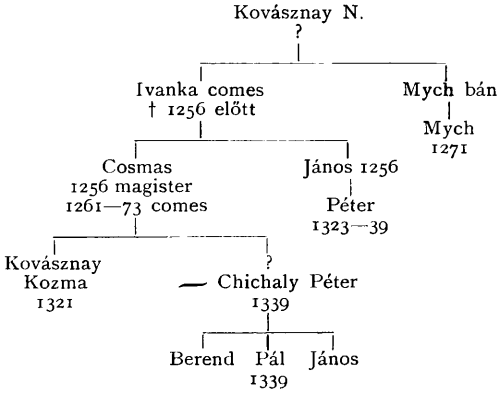
Hogy mi birta reá Benedeket, hogy a czimereslevélből bátyját Mátyást kirekessze, nem tudjuk. Lehet, hogy Mátyás ekkor, 1421-ben már nem élt, de az is lehet, hogy más okok birták rá Benedeket, hogy bátyjára az adományozást ki ne terjesztesse. ÁLDÁSY ANTAL.

Néhány dunántuli család eredete és leszármazása.

Körülbelül három esztendeje annak, hogy Szigetvár bőkezü mæcenasa, báró Biedermann Rezső anyagi támogatásából Németh Béla tollából Szigetvár története megjelenhetett. A nagy szorgalommal összehordott adatoknak genealogiai szempontból való szerencsétlen csoportositása, az amugy is nehezen tisztázható leszármazási adatokat még jobban összekeveri s igy nem hiszem, hogy felesleges munkát végzek akkor, midőn a közkézen forgó mű néhány hibás adatával szemben adataimat közrebocsátom.

I. *Kovásznay család.*

A Somogymegyében fekvő Kovásznát Karád és Csicsal környékén kell keresnünk.[1] Először 1256-ban akadunk nyomára, midőn «magister Cosmas et Johannes filius comitis Ivanka de comitatu Simigiensi de Coaznya» a székesfehérvári káptalan előtt Koaznya birtokon megosztoznak.[1] 1261-ben Béla király Koaznay Cosmas comest, Mich bán rokonát (frater) a somogymegyei Wycha helységgel adományozza meg.[2] Cosmas comes 1261—1273 évek között több somogymegyei ügyben szerepel.[3] Végre 1271-ben Theluky birtok határleirásánál olvassuk: «inter fenetam Mych filii Mych de Kuazna:»[4] ezen itt emlitett Teleki is Karád környékén feküdt.[5] Már most összevetve az 1256. és 1261. okleveleket, látni való, hogy Mich bán, Cosmas fratere nem lehetett, mert, mint Ivanka fia a birtokon nem osztozott; minthogy azonban az okmány a Mich és Cosmas közötti rokonságot határozottan megjelöli és mivel hogy Mich bán 1261-ben nem mint néhai emlittetik, úgy hiszem őt Ivanka testvérének tarthatjuk. 1321-ben élt Koaznay Kozma fia Kozma és 1323-ban és 1339-ben Koaznay János fia Péter.[6] Már fentebb emlitettem, hogy Kovászna Csicsallal határos volt s igy megemlitendőnek vélem, hogy 1339-ben Chichaly Kozma fia Péter fiaival, Berend, Pál és János nevével találkozunk.[7] Ezen felsorolt adatok alapján nem mondhatom Németh Béla urral,» hogy a Szigethy család őse Kovásznay Kozma volt, ki később a Mindszenthi nemesek sorában áll. E Kozmának atyját Moruchnak hivták és még egy testvére volt, kit Machrinusnak hivtak.»

II. *Almamelléky, Szigethy és Thapsony családok.*

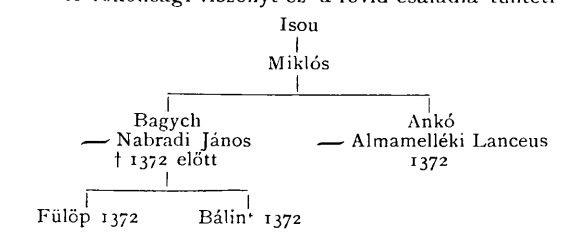
Ugyancsak Szigetvár történetében a Szigethi-családról a következőket olvassuk: «Még egy testvérük volt nevezetteknek, kit Istvánnak hivtak s midőn ez meghalt, Machrinus kénytelen volt mind-

[1] Csánki: Magyarorsz. földrajza II. k. 622.

[1] Wenzel: Arp. uj okm. II. 184.
[2] U. o. VIII. 1.
[3] U. o. III. 121., 122., 123., 124.; VIII. 139.; IX. 29., 158.
[4] U. o. VIII. 249.
[5] Csánki: i. m. II. 622.
[6] Zichy cs okm. I. 261., 271.
[7] Anj. okm. III. 353.

szenti birtokait elzálogositani, hogy testvére birtokait magához válthassa ... Ez okiratból megtudjuk azt, hogy a nevezett Machrinus comesnek 2 fia volt, u. m. Lancret és Jungud.» Ebben az 1275-iki okmányban a következő családtagokat találjuk: Ambrusius filius Thome, Cosmas filius Mozoch, Absolon filius Petri, Moson filius Karachym, Pons filius Stephani de villa Omnium Sanctorum *de iuxta* alma pro se pro Benud filio Mach, Gyliano filio Mikaelis, Matheo filio Adam ac pro ceteris omnibus generacionibus suis de eadem villa Omnium Sanctorum.»[1] Az okmány szavai szerint ezek Mindszentiek voltak és a «de iuxta alma» csupán Mindszent közelebbi meghatározása. Abban teljesen igaza van Németh Béla urnak, hogy ezen okmányban megtaláljuk a Szigeti család őseit «Comes Marthynus filius Mortun de Alma», «eidem Comiti Marthinus et filius suis Lancherech et Jongud» személyeiben s igy a Nagy Iván által közölt családfa okmányi megerősitést nyer.[2] Nem bocsátkozom ismétlésébe a Németh Béla ur által felhozott adatoknak, csupán azt emlitem meg, hogy a család ősi birtokai voltak: Almamellék, Gibolthmellék, Kiszló, Sebes, Peterd, Nagyvágy, Zegedi, Okormellék, Telek, Szent-Iván, Nempti, Onfalva, Szent-Dömötör, Botka és Vaagi. Ezen birtokokhoz jöttek még 1306-ban Kreylin és Breztouch, melyeket Isou fia Miklós, a császmai káptalan előtt Ankó leányának és vejének Lanchret fia Beke fia Lanceusnak ad; ugyancsak Isou fia Miklós 1339-ben Csörnecs-et (Verőczem.) adja Lanceusnak és jegyesének Ankónak, a határjárást a császmai káptalan 1340-ben megtartja. 1347 körül kapják meg szintén a fenti Miklóstól az Ujlak mellett fekvő Monyurokereket, melybe azonban az ujlaki népek ellentmondása miatt a beiktatás nem történhetett meg. 1354-ben István tótországi bán Beke fia Leontius Creten, Breztouch (Kőrösm.) és Chernech (Verőczem.) falvait a nyusztadó alól felmenti. 1369 ben Szentkozmadamiani Beke fia Lanceus kérésére Creten, Breztouch, Thopolcha (Kőrösm.) és Chernech (Verőczem.) nevü falvak határait a pécsi káptalan megjárja. 1373-ban Baranyamegyei Almamelléki Beke fia Lanceus 32 márkával Nabradi János özvegyét kielégiti.[3]

[1] Wenzel: Árp. uj okm. XII. 137.
[2] V. ö. Nagy I. Magyarorsz. ns. csal. I. 274.
[3] A rokonsági viszonyt ez a rövid családfa tünteti fel.

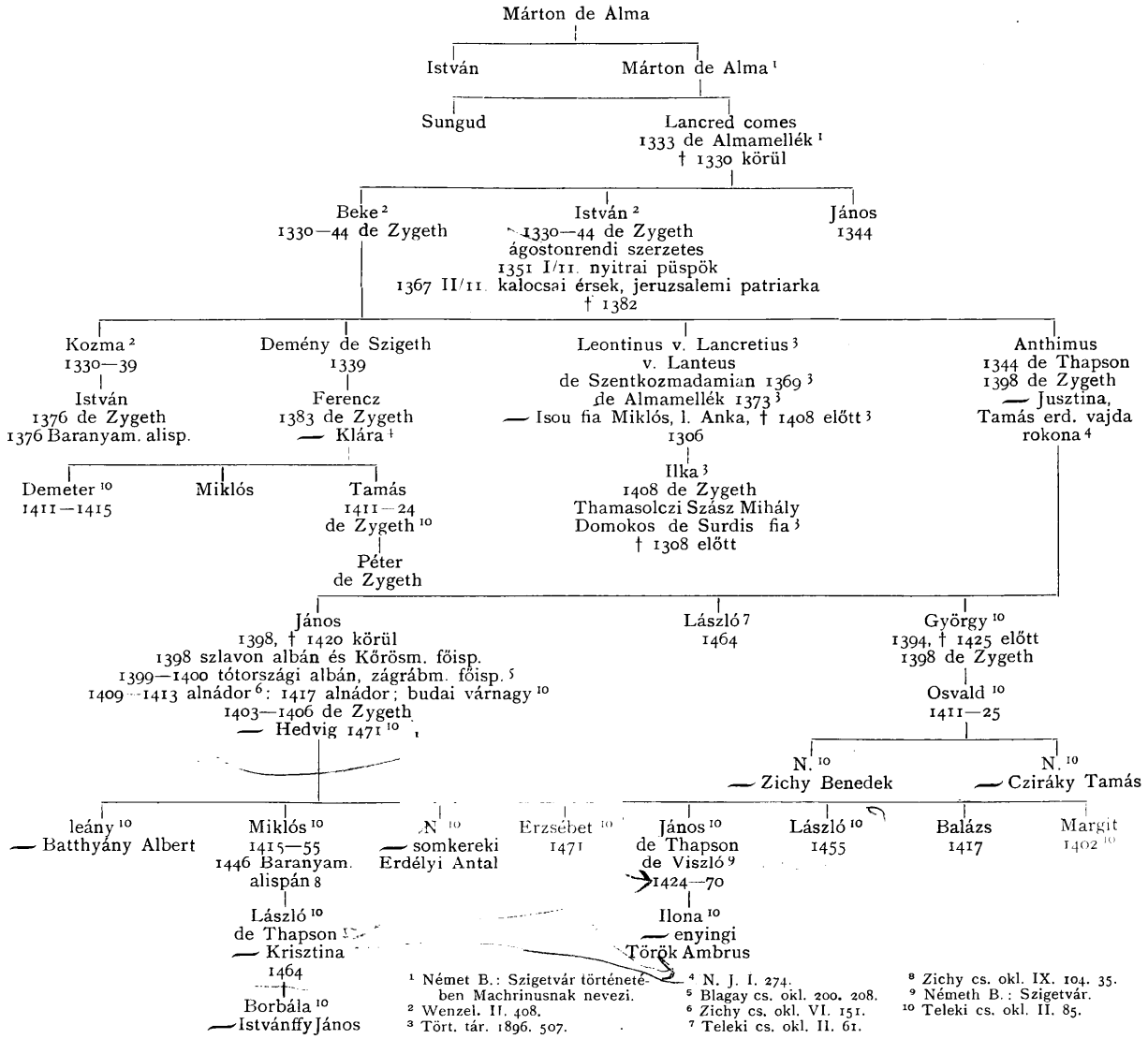

1377-ben Almamelléki Beke fia Leontius és neje Ankó Crethen, Brizalch, Chernech birtokaikat Ilona leányuknak és férjének, Domokos fia Mihálynak, János esztergomi érsek unokaöcscsének adták. 1379-ben a somogyvári convent Mihály m., néhai Lypolchy János esztergomi érsek rokonát, Lajos király parancsára a fenti birtokokba be is vezeti. 1382-ben Breztouchon Surdis Mihály m., néhai János esztergomi érsek rokona vásárjogot kap. 1384-ben Lanceus leánya Ilona, Surdis Mihályné, Mária királyné előtt Creten, Breztouch, Chernech birtokai védelmét Garay Miklós nádorra bizza, még is úgy, hogy ha örökös nélkül halna meg, a birtokok Garai Miklós nádorra szálljanak.[1] 1406-ban Thamasolczi Szász Mátyás kretini két jobbágyán többen hatalmaskodnak. 1427-ben Zsigmond kir. Tamasolczi Szász Mátyást, ha panasza igaznak találtatnék, a Krajetin faluhoz tartozó Podwarcz helységbe visszahelyezni rendeli. 1464-ben Thamasolczi Szász Imre Kretyon falut elzálogositja.[2] A család leszármazása (85. oldalon) a következő:

III. *Enyingi Török család.*

«A Török család eredete nem Enyingen, hanem Keményfalván keresendő. Keményfalva egykor tolnamegyei község volt.... E helyen kell a Török család származását is keresnünk.» Ebből és abból, hogy Török Ambrus atyját Györgynek hivták, kiindulva, Németh Béla ur a következőleg folytatja: a Kemen nemzetség egyik ága Keménfalvay nevet használta s ennek egyik ágán 1426-ban Mihály fiait, Bálintot és Györgyöt látjuk szerepelni, minthogy ezen utóbbi ág teljesen megfelel a kivánalomnak, mert nemcsak a családban szerepelni látjuk a Bálint nevet, de mert ez tényleg oly Keményfalvay család, melynek György nevü tagja a fenti Györgynek teljesen megfelel.[3] Az adatok ily tetszetős csoportositásával az Enyingi Török család eredete tisztázva volna; minthogy azonban az Enyingi, illetve ekkor még Keményfalvi Török család később sem Jánosiban, sem Gadányban, sem Keményfalván birtokos nem volt, holott a Gadányiak és még Gadányi Bálint is 1450-ben birtokos volt[4] sőt, mint az okmányokból látjuk, ekkor már nem is Keményfalvy, hanem Gadányi néven szerepelnek,[5] határozottan mondhatjuk, hogy az Enyingi Török családnak a tolnamegyei Kemen nemzetséghöz semmi köze. Németh Béla úr azon állitását, hogy a Török család eredete Keményfalván keresendő, én is elfogadom, csak hogy

[1] Tört. tár 1896. évf.
[2] U. o.
[3] Németh B.: Szigetvár. 55—56.
[4] Zichy cs. okm. IX. 200.
[5] U. o. IX. több okmánya.

[1] Német B.: Szigetvár története ben Machrinusnak nevezi.
[2] Wenzel. II. 408.
[3] Tört. tár. 1896. 507.
[4] N. J. I. 274.
[5] Blagay cs. okl. 200. 208.
[6] Zichy cs. okl. VI. 151.
[7] Teleki cs. okl. II. 61.
[8] Zichy cs. okl. IX. 104. 35.
[9] Németh B.: Szigetvár.
[10] Teleki cs. okl. II. 85.

ezen Keményfalva nem Tolna, hanem Zalamegyében feküdt és tényleg, ott már 1338-ban találunk Keményfalvyakat, ú. m. Rohmann fiait, Kemen, János és Tamást, továbbá Péter fia Istvánt.[1] Majd egy századig nincsenek adataim a családra. 1428-ban azonban *Keményfalvi Török László* nevével találkozunk, ki Nagy-Bakonok felét kapja.[2] 1439-ben ugyanezen Török László, *de Bakonak* előnévvel, megveszi a Kanizsayak Zalaszeg, Aranyad, Szentpéter és Ujfaluban fekvő részeit [3] 1452-ben szintén László Pali előnévvel birja Cserfő pusztát.[4] 1513-ban Keménfalván Török Mihálynak 2 portája van.[5] Sajnos, ezen szükszavu adatok nem engedik meg a családfa összeállitását, annyit azonban ezek után is bátran mondhatunk, hogy a Keményfalvi és Bakonoki Török család egy törzsből származik, és hogy a Bakonoki ág őse László, Bakonok szerzője volt. Török Ambrus 1473-ban Keményfalvi,[1] 1473-ban Keményfalvi és Enyingi, végre 1479-ben csupán az Enyingi előnevet használja;[2] Ambrus fivérét Pétert 1476-ban Keményfalvi előnévvel találjuk.[3] Ezekből láthatjuk, hogy a Keményfalvi és Enyingi Török család egy és ugyanaz s azt is tudjuk, hogy a Törökök közül 1488-ban Enyinget egyedül Ambrus birta [4] s innen magyarázható meg az, hogy csupán Ambrus

[1] Zichy cs. okm. VI. 10.
[2] Csánki: Magyarorsz. földr. III. 191.
[3] Csánki: Magyarorsz. földrajza. III. 191.
[4] U. o.
[5] U. o.

[1] Németh B.: Szigetvár. 55.
[2] Tört. tár 1889. 237. l.
[3] U. o. 1886. évf.
[4] Csánki: i. m.

használta az Enyingi előnevet. A Bakonoki és Enyingi család közös származására enged következtetni az 1484-ben kelt czimeres nemes levél, melyet *Enyingi Török Ambrus* és fiai, Imre és Benedek, továbbá *Bakonoki Török* Péter és fia András, László és fia László kapnak. A fent elmondottak alapján hinni merem, hogy a Török család őseinek leszármazása, a körmendi, az országos és egyéb levéltárakban található okmányok alapján rövid idő alatt tisztázható fog lenni és az ujabban lábrakapott Henning leszármazás is teljesen megdönthető lesz.[1]

DARÓCZY ZOLTÁN.

Ladamér esztergami érsek származása.

Ladamér érsek pályafutásáról mindeddig csak azt tudtuk, hogy 1257-től 1261 ig veszprémi éneklő kanonok, 1264-től 1266-ig István társkirály alkanczellárja, 1268-tól 1279-ig váradi püspök, 1279-től 1298-ig esztergami érsek volt. Családi, illetőleg rokonsági viszonyairól pedig a következőket tudtuk.

Maga Ladamér érsek kijelenti Esztergamban 1292-ben, érseki működése harmadik évében, hogy rokonainak («consanguineorum nostrorum»): a veszprémmegyebeli Mencshelyi Móric comesnek és Pál fia Monoszlói Gergelynek, a veszprémi várhoz tartozó, Zalamegyében fekvő *Henye* (Heney) nevü földet, melyet valamikor IV. Béla az ő személyének, nem pedig az általa képviselt egyháznak adományozott, odaajándékozza. Itt azonban mindjárt ki kell emelnünk, hogy Monoszlói Gergely atyja nem Pál, hanem Saul és hogy Fejér (VI/1., 226—228.), ki az erről szóló okiratot Hevenesi gyüjteménye után közli, vagy az évszámot, vagy az érseki működés évét elferditve közli. Ha az adományozás csakugyan 1292-ben történt, akkor az érseki működés éve a 13-ik (1279-től számitva), a mit maga Fejér is sejt; ha a működés éve a harmadik, akkor az évszám 1282; határozott döntést azonban nem adhatunk.

Kolény veszprémi főesperes 1297-ben kijelenti, hogy a zalamegyebeli Monoszló közelében, a káli völgyben fekvő Sásdi nevü birtokát Ladamér esztergami érsek unokaöcscsének («nepotis») Saul fia Monoszlói Gergely mesternek örök áron eladja.[2]

Mencshely még jelenleg is Veszprémmegyében, Monoszló pedig Zalamegyében létezik és igy sehogy sem szabad ezen Saul fia Gergelyt Monoszló-nembeli embernek vennünk, mert a Monoszló nemzetség nem a zalamegyei, hanem a kőrösmegyei Monoszló(=Moszlavina)-tól vette nevét.

Hogy Mencshelyi Móricz a Veszprémmegyében törzsökös Vázsony nemzetség tagja, okiratilag be van bizonyítva. Monoszlói Gergelyről az Atyasz bán nemzetségéből való Csaba 1296-ban azt mondja, hogy az ő rokona (cognatus [1]) és igy — tekintettel arra, hogy egy Vázsony nb. Jónás is Ladamér érsek szogálatában állt — könnyen elhihetnők, hogy Atyasz bán, Ladamér érsek, Mencshelyi Móric és Monoszlói Gergely az eddig ecsetelt rokonsági viszonyok összegezése révén a Vázsony nemzetséghez tartoztak, — csak hogy ezt egyelőre apodiktikus határozottsággal nem állithatjuk, hisz azt sem tudjuk még biztosan, vajjon Monoszlói Gergely az érsek fivérének vagy nővérének a fia.

Knauz Nándor fivére fiának vette s ennek alapján kimondta, hogy Ladamér a Monoszló nemzetség tagja. Fentebb már hangsulyoztam, hogy a Monoszló nemzetség nem a zala-, hanem a kőrösmegyei Monoszlótól vette nevét, igy tehát Knauz meghatározása helytelen, de — a mint ezt a következő sorok mutatják — a puszta «Monoszlói» név, melyen most ezen érsek többnyire szerepel, szintén nem szabatos.

* * *

Kont Miklós nádor egy 1361. okt. 6-án kelt oklevelében mondja, hogy Seyfried pannonhalmi apát és egynéhány (zalamegyebeli) Kapolcsiak között egy bizonyos Serefelmolna nevü malom miatt per támadt, melynek folyamán *Henyei Lőrinc fia Gergely* azzal állott elő, hogy ő neki is vannak erre a malomra birtokigényei. Állitásának igazolására határnapot kapva, 1362 május 1-én egy okiratot mutatott fel, melyet Buzád-Hahót nb. Arnold, Zalamegye főispánja, Kázmér veszprémi prépost, Kanizsai Rajnald, Trepk, Márk, Lukács és Vitális, mint királyi kiküldöttek a zalamegyei birtokviszonyok rendezése ügyében 1237-ben kiállitottak és melyben elismerték, hogy ***néhai Tivadar fiai: Henyei Ladamér veszprémi dékán*** és ***Lőrinc*** Szerafin nevü kir. tárnoktól egy malmot vásároltak. Ezen malmot (melyet utána Serefelmolnának neveztek) Szerafin bizonyos Jakabtól még IV. Béla idejében vásárolta. Szerafin halála után ennek fia István a nevezett Ladamér dékánt és fivérét Lőrincet ezen malom ügyében támadta meg, mire a fentemlitett királyi kiküldöttek őt igényeinek igazolására felhivták, a mit ő azonban nem tehetett. A birák megerősitették tehát Henyei Tivadar fiait a malom birtokában.[2]

[1] Margalits E.: Horv. tört. rep. I. k. 656., 657. l.
[2] Hazai okmánytár V. 85.

[1] Hazai okmánytár V. 79.
[2] Pann. oklevéltár II. 555.

Ezen okiratból világosan kitünik, hogy egy Ladamér nevü magasabb rangu pap, ki 1237 ben még veszprémi dékán volt, bizonyos Tivadarnak a fia, Lőrincnek a fivére s hogy a zalamegyei Henye nevü helység ura, melytől nevét is kapta. Az illető okirat beszél ugyan még Ladamér és Lőrinc fratreseiről is, de ezek, úgy látszik, csak rokonaik, nem fivéreik.

Zalamegyében több Henye nevü helység volt és van. Legelőször találkozunk vele Heney néven 1181-ben, midőn bizonyos Folkmár comes itteni birtokából hat szőlőkertet a bakonybéli apátságnak adományoz.[1] Miután fentebb láttuk, hogy a pannonhalmi apátság ellen egy Henyei-birtokos igényeket támaszt, biztosra vehetjük, hogy a Folkmár-féle Henye az 1361 évivel azonos. Azonos vele, úgy látszik azon Henye nevü völgy (vallis Hene) is, melyben Buzád-Hahót nb. Arnold comes 1266-ban birtokolt és melyben ugyanezen Arnold egy bizonyos szőlőkertet Sükösd fia András vasvári kanonoknak és rokonainak adományozott.[2]

Az eddigiek alapján azt kellene hinnünk, hogy Henyei Ladamér, ki 1237-ben mint veszprémi dékán Henye birtokosa, az 1298-ban elhalálozott esztergami érsekkel azonos és hogy a dékán 1237 után még 61 évig élt, a mi felette magas koráról vallana; nem lehetetlen ugyan, de — mint majd látjuk — nem való.

István alországbiró egy 1269 okt. 28-án kelt oklevele ugyanis azt mondja, hogy a zalamegyei Nevegy nevü 7 falu lakosai és a következő Henye-családbeliek között a két falu között fekvő Somberek nevü erdő ügyében határjárás tartatott. A Henyeiek a következők:

1. Henyei Vasas fiai Ákos és Mihály saját és Henyén lévő nemzetségi rokonaik nevében.

2. Móric fia Detre és Jakab fia István saját és Henyén lévő nemzetségi rokonaik nevében.

3. Poros fia Pál, Henyén lakó veszprémi nemes várjobbágy saját, mint a veszprémi várnak Henyén lakó többi jobbágyai és polgárai nevében. Itt tehát Tivadar fiaira: Henyei Ladamérra és Lőrincre nem akadunk; de midőn a határjárást olvassuk, azt találjuk, hogy mindjárt az első határnál, melyet Várutja-nak neveztek, *néhai Ladamér prépost* földje fekszik.[3] Ebből tehát kiviláglik, hogy Henyei Ladamér veszprémi dékán, ki 1237-ben fivérével, Lőrinccel együttesen mint birtokos szerepel, 1269-ben már nem él, hogy életét mint prépost befejezte és hogy henyei földje még halála után is családjának birtokán van. Ezek után sokáig nem hallunk semmit a Henyei-kről. Csak 1340 jul. 16-án tanusitja az almádi konvent, hogy Henyei Kozma fia Miklós vérdij fejében bizonyos összeget lefizetett.[1] 1361 aug. 18 án Henyei Mátyás fia István anyja után a zalamegyei Apáti nevü birtokból őt illető részét megkapja.[2] 1376 febr. 24-én Henyei Domonkos fia István egyike azon birtokosoknak, kiket a nádor a zalamegyei Sárosdfő nevü jószág becslésére kiküld.[3] 1424 máj 5-én Henyei Köntös Péter Zalamegyének egyik szolgabirája.[4]

Az eddigiekből a következő tünik ki: hogy Tivadar fia Henyei Ladamér mily prépost volt nem tudjuk, de majdnem biztosra vehető, hogy a veszprémi káptalan prépostja volt és ennek alapján kimondható, hogy prépostsága 1252 és 1257 közötti időre esik; 1252-ben ugyanis még Henrik a prépost, 1257-ben már Ajka nb. Favus az, de a köztük lévő időben nem ismerünk prépostot és igy Henyei Ladamér prépostságát csak ezen egyetlen időürbe helyezhetjük.

Tekintettel már most arra, hogy Ladamér érsek magát világosan a zalamegyei Henye birtokosának mondja s határozottan kiemeli, hogy IV. Bélától egy Henyén lévő birtokrészt nem egyháza, hanem személye számára kapott, a mi annyit jelent, hogy neki Henyén családi birtoka volt, megczáfolhatatlanul be van bizonyitva, hogy ő az 1237-ben mint veszprémi dékán szereplő és 1269-ben már nem élt (Tivadar fia) Henyei Lamér prépostnak az unokaöcscse s valószinüleg az 1237-ben szerepelt Lőrincznek a fia; igy tehát minden tapogatózásnak véget vetünk, a mennyiben egyszerre s mindenkorra Ladamér érseket az esztergami érsekek sorába mint ***Henyei Ladamért*** beillesztjük.

Hogy a későbbi Henyei családbeliek közül kik származnak az érsek egyenes vonalából, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy az 1361-ben szereplő Henyei Lőrinc fia Gergely az ő fivérének egyenes utódja.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Wenzel: I. 77.
[2] Wenzel: VIII. 161.
[3] Zalamegyei oklevéltár I. 54.

Földvári és pataji Zuborok.

Daróczy Zoltán ur, hivatkozással a «Cesanis és Nassis» czimü dolgozatomra (folyóiratunk 1907. évf. 199—200. oldal) arra figyelmeztet, hogy oly okiratokat ismer, melyek az emlitett közleményem keretébe bele nem illeszthetők, *sőt azokra nagyon is zavarólag hatnak*, miért is szükségesnek tartja, hogy ezekre figyelmemet felhivja. Állitásának bebizonyitására négy okiratkivonatra hivatkozik, melyekből határozottan kiolvassa, hogy az 1470 és 1475. években emlitett

[1] U. o. 369.
[2] U. o. 634.
[3] U. o. II. 129.
[4] U. o. 438.

Földvári Zubor János azonos Paksi Jánossal és hogy az 1440-ben említett Földvári Albert, György és János Paksi Szemere tolnamegyei alispán fiai. Továbbá azt is véli, hogy azon Földvári Zubor János, ki 1470-ben mint tolnamegyei alispán, 1478-ban pedig mint tolnamegyei birtokos szerepel, Paksi Zemere fiával, Jánossal azonos stb. stb.

Elemezzük már most röviden ezen okiratkivonatokat!

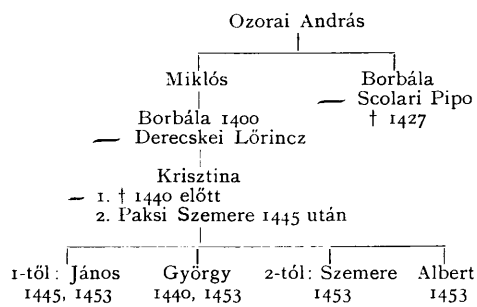
a) Az 1440 aug. 15-én kelt és a Zichy-oklevéltár IX. köt. 17. old. megjelent darabból kitünik, hogy az ott szereplő Földvári György, János és két Albertnek semmi közük sincs a Rátót nb. tolnamegyei Paksiakhoz. Bizonyitja ezt azon körülmény, hogy az ott szereplő Földvár nem a tolnamegyei Dunaföldvár, hanem a bácsmegyei (Tisza-?) Földvár, hogy a bizalmi férfiak (Szilágyi Ozsvát, Szákai György és Bodonyi Balázs) nem tolna-, hanem bács-bodrogmegyei lakósok; a fődolog pedig az, *hogy Paksi Szemere fiai János és György* — a mint ezt a következő adatok igazolják — *1440-ben még nem is éltek.*

b) Daróczy ur szerint Paksi Zemere fia István és neje Derecskei Krisztina és fiai János és György 1445-ben bizonyos peres ügyben tiltakoznak. Az eredeti kutfő (Magyar Történelmi Tár VI.) ezt másképen adja. Ott azt találjuk, hogy 1445 okt. 9-én «egregius Zemere de Pakos in personis Stephani et Ladislai filiorum ac nobilis dominae Cristinae vocatae filiae condam Pauli filii Laurencii de Derechke nec non Johannis et Georgii *filiorum ejusdem dominae Cristinae*» stb. Itt tehát egyetlen-egy betü sem árulja el, hogy Paksi Szemere Derecskei Krisztinának a férje; csak azt olvassuk ki, hogy Paksi Szemere két ügyfelet képvisel és ezek a következők:

1. Néhai Derecskei Pál fiai: István és Lőrincz.

2. Ugyanezen Pál leánya Krisztina és ennek fiai János és György. Krisztina 1445-ben már özvegy, de hogy ki volt a férje, azt ezen darabból még ki nem betüzhetjük.

c) 1453 márczius 18-án megjelenik Garai László nádor előtt Dabi Tamás deák[1] «in personis Stephani filii Pauli de Derechke et Ladislai de eadem nec non nobilis dominae Cristinae vocatae consortis egregii Zemere de Pakos ac Georgii, Zemere, Alberti et Johannis filiorum ejusdem». Paksi Szemere, ki 1445. csak Derecskei Krisztinának a jogi képviselője, 1453-ban már Krisztinának a férje. Krisztinának itt szereplő négy fia közül Szemere és Albert a második házasságból valók, mig János és György, kik már 1440-ben szerepeltek, az első férjtől valók. Hogy ezen okirat a négy fiut ismét csak «Krisztina fiainak» nevezi, abban találja magyarázatát, hogy a forgó örökösödési perben nem Paksi Szemere, hanem kizárólag csak Derecskei Krisztina és az ő gyermekei, *tekintet nélkül ezeknek atyai származásukra*, a törvényes örökösök, a mint ezt a következő stemmatöredék mutatja:

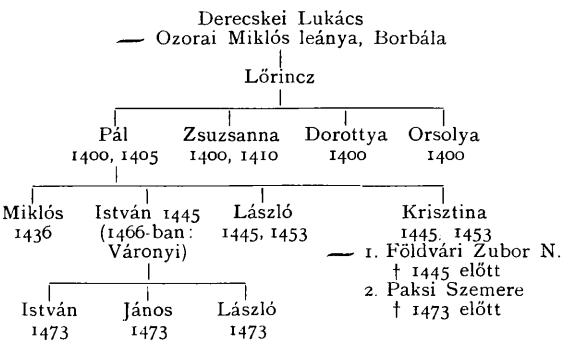
d) 1470 január 8-án már megismerkedünk Derecskei Krisztina első férjével is. Az illető okiratkivonat mondja: «quod Ladislaus filius Stephani filii Pauli de Derechke in sua ac Johannis et Stephani fratrum carnalium suorum ac nobilis dominae Cristinae relictae condam Zemere de Pakos et *Johannis Zwbor de Feldwar filii ejusdem dominae Cristinae* personis« stb. Paksi Szemere neje Krisztina 1470-ben tehát másodszor özvegy és ezen évben fiával, földvári Zubor Jánossal együttes-n szerepel. Miután az okirat itt is világosan hangsulyozza, hogy ezen János csak Krisztinának a fia, kézzelfogható, hogy ennek nem Paksi Szemere, hanem Krisztinának első férje, egy ismeretlen személynevü Földvári Zubor az atyja s igy magától értetik, hogy ezen Zubor János az 1445-ben felmerült Jánossal azonos. Fivére György — úgy látszik — 1470-ben már nem élt.

e) 1473 jan. 21-én találjuk «quod Stephanus filius Stephani filii Pauli de Derechke in sua ac Johannis et Ladislai fratrum carnalium suorum et nobilis dominae Cristinae relictae rondam Zemere de Pakos et Johannis Zwbor de Feldwar *filii ejusdem dominae Cristinae*» stb. Tehát itt is annak határozott kiemelése, hogy Zubor János csak Krisztina fia.

Teljesség kedveért még a következő (1523-ban kelt) okirati kivonatot adom, mely szerint «praelibatum Johannem de Pakos filium Zemere filii alterius Zemere de Pakos ex nobili condam domina Cristina filia olim Pauli filii Laurencii filii Lucae de Derechke progeniti existere, ipsum vero Laurencium filium ejusdem Lucae Derechkey ex nobili domina Barbara filia Nicolai filii Andreae de Ozora propagatum fuisse». Ennek

[1] Előfordul 1458 és 1461-ben is, Zichy-oklevéltár X. 7. 150.

és egyéb forrás alapján megkapjuk a következő stemma töredéket:

Már Wenzel Gusztáv elkövette azon hibát, hogy a Magy. Tört. Tár 1859. évf. 62. oldalán Földvári Zubor Jánost Paksi Szemere fiai közé sorozta. Ez csak úgy történhetett, hogy az okirati genealogiai adatokat kellőleg nem mérlegelte.

* * *

II. Ulászló király 1492 jul. 13-án oklevelet állit ki, melyben Pakosi Albertnek és Földvári Zubor Jánosnak megtiltja, hogy Ráczkeve város lakosaitól adót vagy vámot szedjenek. Mindketten Derecskei Krisztinának két férjtől nemzett fiai.

A «Cesanis és Nassis» czimü dolgozatomban emlitett Nassisi Swan-ra még azt is akarom kiemelni, hogy Swan (= Zsván) nem más mint az olasz Giovanni (Dzsovanni = János) egyik változata.

A Földvári Zubor-család nemzedékrendjét még a következő adat is egészíti ki: Zuborius de Nassis, királyi főkincstárnok és budai várnagy Tatán 1406 körül Sopron városához a zsidó adók behajtása ügyében levelet intéz.[1] Ezen Zubor kétségkivül azon Zuber, ki Fejér X. 4, 138. szerint 1402 szept. 21-én budai várnagy.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Magyar-zsidó oklevéltár I. 122—123.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya f. évi május hó 27-én *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak: *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *id. Dániel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *Reiszig Ede*, *id. Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Tóth Árpád* pénztárnok, *Áldásy Antal* titkári teendőkkel megbizott jegyző és *Szabó László* jegyzői teendőkkel ideiglenesen megbizott évdijas tag.

Elnök az ülést megnyitva Aldásy Antal felolvasta «Egy ismeretlen magyar női rendjelről» czimü értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután elnök a folyó ügyek előtt szomorodott szivvel jelentette be *dr. Schönherr Gyula* társ. titkárnak f. évi márczius hó 24-én Nagybányán bekövetkezett elhunytát és kegyeletes szavakkal emlékezett meg az elhunyt érdemeiről, ki 1886 óta mint jegyző, 1899 óta mint titkár és a «Turul» szerkesztője szolgálta a Társaság érdekeit. Jelentette, hogy az elnökség a gyászhir vétele után táviratilag fejezte ki részvétét az elhunyt édes anyjának és családjának, a ravatalra diszes koszorut helyezett, külön gyászjelentést adott ki, mely a tagoknak megküldetett. Jelentette továbbá, hogy a temetésen személyesen megjelenvén, ott az elhunytat a társaság nevében is elbucsuztatta. Jelentette továbbá, hogy a haláleset alkalmából a szegedi Somogyi-könyvtár és a nagyszebeni városi levéltár a társasághoz intézett átiratukban részvétüket fejezték ki, melyet az elnökség az illető intézeteknek megköszönt.

Az igazgató-választmány mély megilletődéssel fogadta nagyérdemü titkárának elhunytát és efeletti őszinte mély részvétének az ülés jegyzőkönyvében is kifejezést adott, az elnöki bejelentésben foglalt intézkedéseket tudomásul vette és elhatárczta, hogy az elhunyt érdemeit egy a társaság valamelyik ülésén tartandó emlékbeszéddel fogja megörökiteni.

Ezután elnök jelentette, hogy a mult választmányi ülésen nyert felhatalmazás alapján a jegyzői teendők ideiglenes ellátásával addig is, mig a titkári, esetleg jegyzői állásra nézve az ig. vál. véglegesen nem intézkedik, Bártfai Szabó László évdijas tagot bizta meg.

Uj tagokul jelentkeztek, évdijas tagokul 1908-tól kezdve: *Bessenyey Ferenczné*, Budapest, aj. Soós Elemér; *Bessenyey Ferencz* tábornok, Budapest, aj. a jegyző; *dr. Czobor Alfréd* vármegyei levéltárnok, Kassa, aj. Szabó László; *dr. Halász Bálint* árvaszéki ülnök, Budapest, aj. a jegyző; *Hevesvármegye közönsége*, aj. a jegyző; *Jakubovich Emil* m. n. múzeumi gyakornok, Budapest, aj. Szabó László; *Sörös Pongrácz* főisk. tanár, Győrszentmárton, aj. a jegyző; *Szőke Endre* honvédszázados, Kiskunfélegyháza, aj. Tóth Árpád; *Szőllősy Kálmán* mérnök, Nagybecskerek, aj.

Szabó László ; báró *Waldbott-Bassenheim Frigyes* cs. és k. kamarás, Tolcsva, aj. ifj. Reiszig Ede.

Ezután a jegyző előadta, hogy Horváth Sándor orsz. levéltári fogalmazó, évdijas tag azzal a kéréssel fordult a társasághoz, hogy a vármegyei levéltárakban őrzött, az orsz. levéltár által felülvizsgált czimeres nemeslevelek lajstromát a Turul melléklete gyanánt bocsássa közre. Bemutatja a jegyzék első részének kéziratát, mely nyomtatásban mintegy 1¼ ivet tesz ki. Jelenti, hogy a társaság költségvetésében e rendkivüli kiadvány czéljaira fedezet előirányozva nincsen, a költségek a Franklin Társulattól nyert költségvetési tervezet szerint ivenként 126 koronát tennének ki, mihez még az irói tiszteletdij is járulna. Jelenti továbbá, hogy a szerzőtől nyert információk alapján a jegyzék folytatása csak mintegy 1½—2 év mulva volna várható.

Az igazgató-választmány beható eszmecsere után úgy határozott, hogy jóllehet a jegyzék értékét kellőképen méltányolja és annak közrebocsátását szükségesnek tartja, mégis tekintettel a társaság pénzügyi helyzetére és arra, hogy a jegyzék folytatása belátható időn belül nem várható, annak közrebocsátására nem vállalkozik.

Ezután *Tóth Árpád* társ. pénztárnok terjesztette elő a pénztár állapotáról szóló jelentést, mely szerint az ülés napjáig bevétel volt 3417 kor. 71 fillér, a kiadás 2745 kor. 78 fillér, egyenleg 671 kor. 93 fillér. Vagyonállás összes vagyonban 35,471 kor. 93 fillér, teher 3458 kor., tiszta vagyon 32013 kor. 93 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *Makay Dezső* és *Dőry Ferencz* ig. vál. tagokat kérte fel és az ülést bezárta.

SZAKIRODALOM.

Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje olim «Campus Zagrabiensis» dictae. Collegit et sumptibus eiusdem communitatis edidit *Emilius Laszowski.* II. kötet 1467—1526. Zágráb 1905. XXXIV., 624 l. 8°.

A folyóiratunk 23. kötetében ismertetett vállalkozásnak előttünk fekvő második kötete, az 1526. évig terjed. A 11 hónapos időköz, mely az első kötet megjelenését elválasztja a másodiktól, legjobb bizonyitványa a kiadó lelkiismeretének, mert mutatja, hogy a türelmes szerkesztő hiven a legfontosabb methodikai elvhez, csak akkor fogott a kiadáshoz, mikor már az egész kiadandó anyag ismeretes volt előtte.

Ezen kötet tulajdonképen a második (az első: Tkalčićé) nagyobb horvát publicatió, mely egységes anyagot nyujt abból a korból a horvát vidékek állapotainak megvilágitására s azért kiváló értéke van úgy a kultur- és jogtörténetiróra, mint a genealogusra és a történelmi földrajzzal foglalkozóra.

Nem mulaszthatjuk el, hogy külön említést ne tegyünk arról az érdekes archaizmusról, mely ezen kötet révén nyilvánul az akkori szlavon lakosok életében. Még a 15. század folyamán, mikor a magyar anyaterületen már nyoma veszett a nemzetségeknek, a Száván tul e tekintetben még minden a régiben volt. Sürün emlittetnek a generatiók, sőt a pörirati formulák, főleg pedig a pörfolyamat arra vall, hogy e területen még az ujkor kezdetén a nemzetségek szervezete keveset veszitett középkori fontosságából (160. l. 1561-iki jegyzet: . . . ceterorumque fratrum carnalium, patruelium atque generationalium et condivisionalium ipsorum, generationis scilicet Jarebichi). S ha hozzávesszük a déli szláv, valamint a máig is fennálló észak-albán törzsjogot (v. ö. Thallóczy, Blagay-cs. oklevéltára LIX—LXV. ll.), mondhatjuk, hogy a nemzetségi szervezet életképessége direkt arányban áll a szláv népek mennél délibb földrajzi helyzetével, azaz a magyar anyaföldtől, vagy jobban mondva az átalakitó erővel biró magyar országos jog hatásától való távolsággal. Hasonlóan érdekelni fogja a genealogust, hogy ezen kötet egyik pöriratában használtatik a szó genealogia, (1513. 307. l. procurator predicte domine Sophie actricis prescripte genealogie in nullo repugnante [!], v. ö. Bartal, Szótár 292).

De a kötet nem szükölködik a politikailag fontos adatokban sem, mert néhány oklevél (17., 133., 144. sz.) uj világitásba helyezi Mátyás király és a horvát főurak viszonyát, főleg pedig megváltoztatja némi vonását azon képnek, melyet Teleki (Hunyadiak kora V.) az erőszakos Laki Tuz János, szlavon bánról és Medve, Lukavecz meg Rakolnok uráról rajzolt.

A főlevéltárak, melyekből a szerző anyagát meritette, ugyanazok mint az első kötetnél: a magyar kir. országos, a horvát országos és a zágrábi akadémiai levéltárak. A magánlevéltárak szereplése a korral aránylag mindinkább fejlődik úgy, hogy ebben a kötetben az összes főbb turopoljei nemes családok (Arbanas, Cerovski, Cigetić, Josipović, Lučić, Sedmak stb.) levéltárai is képviselve vannak.

A kötetet rendkivüli bő (545—624 ll.) és lelkiismeretes név- és tárgymutató zárja be.

Dr. Sufflay Milán.

Wolkenstein Ozwald Góbert gróf atyai és anyai ágon való egyenes leszármazása a Rákóczi és Hohenzollern herczegi családokról. Irta: Báró Waldbott-Bassenheim Frigyes, magyarra forditotta fia báró Waldbott-Bassenheim Ödön dr. Sátoraljaujhely 1908.

1906 őszén II. Rákóczi Ferencz és bujdosó társa i

hamvainak ünnepélyes hazahozatala alkalmával a megtért fejedelem koporsója után a rokonok közt első helyen lépdelt Frigyes főherczeg volt főudvarmestere Wolkenstein Ozwald Góbert gróf. Ezen általános feltünést keltő körülmény magyarázatát adja a jelen kis füzet. A szerző röviden vázolván a tiroli származásu Wolkenstein családnak a XI. századba visszanyuló történetét, áttér II. Rákóczi Ferencz nővérének, Julianna Borbála herczegnőnek Aspermont-Linden-Reckheim Ferdinánd Góbert gróffal kötött házasságára, mely frigy kiinduló pontját képezi a czimben megjelölt hármas leszármazásnak. A ránk nézve kevésbbé érdekes Hohenzollern atyafiságot röviden csak azon rosszakaratu állitások megczáfolására hozza bele a dolgozat keretébe, hogy Rákóczi Julianna Borbála férje holmi osztrák katona familiából származott volna, holott atyai részről a VII. századba nyuló családfára tekinthetett vissza, anyja Fürstenberg grófnő volt, nagyanyja pedig a Hohenzollern fejedelmi házból származott.

Rákóczi Julianna Borbála leszármazásának ismertetését e helyen bátran mellőzhetjük, azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a szerző itt az elavult magyar életrajzok és hiányos német források helyett inkább az e tárgyat bőven kimeritő modern magyar történelmi és genealógiai irodalomból meríthetett volna. Wolkenstein Ozwald Góbert grófnak a Rákócziaktól atyai és anyai ágon való leszármaztatását azonban oly bőséges okleveles adattal és hiteles ősfákkal igazolja, hogy ezen, a magyar genealógiai irodalomban ugyan nem ismeretlen, de kevéssé feldolgozott tárgy részletes kifejtéséért teljes elismerést érdemel.

Az atyai ágon való leszármazást röviden a következőkben összegezhetjük: Aspermont Ferdinánd Góbert gróf és Rákóczi Julianna Borbála harmadik fiának Károly Góbertnak leánya Anna Mária grófnő férjhez ment Wolkenstein Trostburg Páris grófhoz, a most élő Ozwald Góbert gróf egyenes atyai őséhez, fia Aspermont János Góbert gróf viszont nőül vette Wolkenstein Trostburg Francziska grófnőt. Az előbb említett Wolkenstein T. Páris grófnak már atyja Gáspár Páris Domokos gróf szorosabb összeköttetésbe lépett hazánkkal, 1765-ben indigenatust is nyert, de mivel az ehhez szükséges alattvalói esküt nem tehette le, mert Mária Terézia királynő 1764 után, II. József pedig egyáltalán nem hivott egybe országgyülést, az indigenátussal járó jogokat a Wolkensteinok mai napig sem gyakorolják. Az anyai ágon való leszármazást Ozwald Góbert gróf anyja Erdődy Mária grófnő közvetiti, kinek atyja György gróf Aspermont-Linden-Reckheim Mária Otholina Gobertina grófnőt birta nőül, leszármazása tehát Rákóczi Julianna Borbálától könnyen kimutatható.

Rákóczi Julianna Borbála utódainak — a herczegnőnek II. Rákóczi Ferenczczel még 1699-ben kötött birtokosztálya értelmében — a roppant terjedelmü Rákóczi birtokok tokajhegyaljai része jutott, melynek bodrogkereszturi uradalmát Wolkenstein Ozwald Góbert gróf tehát ma is mint a Rákócziak atyai és anyai ágon való leszármazottja birja.

A csinosan kiállitott füzetet három, kétoldalra terjedő genealógiai táblán kivül néhány arczkép-, pecsét- és aláirás-reprodukczió is disziti.

Jakubovich Emil.

Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat czimerekkel és leszármazási táblákkal. Szerkesztik Csikszentmihályi Sándor Imre és Kőröspataki és Köpeczi Sebestyén József. V. Évfolyam. Kolozsvár 1907.

Helyénvaló, hogy egyetlen társfolyóiratunknak, a Genealogiai Füzeteknek 1907. (V)-ik évfolyamáról röviden beszámoljunk.

A nemes buzgalommal szerkesztett folyóiratban több értékes családtörténeti dolgozat jelent meg a tavalyi év folyamán. Forgon Mihály a Vályi Nagy családról; S. Gyulai Rikárd a Galambodi Bán, a Hatmansdorfi Hatfaludi, a Váradi és Sepsiszentgyörgyi Móricz; Pálffi György a Tarcsafalvi Pálffi; Péter Lajos a Maksai Benkő, végül Sándor Imre szerkesztő a Szilágysomlyói Halmágyi, a Felszeghi, az Agyagfalvi Sándor, a Pelsőczi Bebek család erdélyi ágáról közölnek adalékokat, leszármazási táblákat. Czikkeiket többnyire az illető családok czimerrajzai is kisérik. E sorozat érdekességét emelik Lukinich Imre és Varju Elemér közleményei a Bethleni Bethlen család leszármazásáról. Az előbbi a kiadott anyag alapján, továbbá főleg a Szolnok-Doboka megye levéltárában található adatokból a család XV. és XVI. sz. történetére közöl fontos részleteket, Varju Elemér pedig a teljes leszármazási táblát közli a családnak a Magyar Nemzeti Muzeumban letett levéltárában végzett kutatásai eredményeként. Kár, hogy e becses közleményt szöveg nem kiséri.

A nemesi összeirások sorozatában Barabásy István Aranyosszék 1711-iki, ifj. Biás István Máramarosmegye 1670, Győrffy István a Jászkunság 1699, Kelemen Lajos Gyergyószék 1616. és Köblös Zoltán a Kővárvidéki nemesek és puskások 1699-ik évi listáit adják.

A czimertani közlemények között megemlitendő Ghyczy Pál czikke Basta György czimeréről, továbbá Sebestyén József értekezése a Báthori András által adományozott armalisokról.

Ez utóbbi, több tekintetből érdekes tanulmány, mely különlenyomatban is megjelent, a Báthori András rövid félévi uralkodása idejéből ismeretes négy czi-

mereslevelet ismerteti. — A szerencsétlen véget ért bibornok-fejedelem másfél hónap alatt a következő armalisokat adományozta: 1. 1599 július 12-én Somogyi másként Nagy Benedek részére; czimerképe az élő heraldika korára emlékeztet, eredetije Martian Julian ny. honvédszázados birtokában van; 2. július 25-én Fenessy Istvánnak, a nagyobb kanczellária irnokának ad igen diszes czimert, a melyben látható felkelő nap sugarai az adományozott erényeinek tündöklését, az arany korona őseit utánzó jelességét, az egyszarvu kiváló tulajdonságaiban való egyedüliségét jelképezi. A czimerképen kivül néhány részletet közöl a folyóirat az igen diszesen festett armalisról is, melynek eredetije a M. Nemzeti Muzeumban őriztetik; 3. Négy nappal később, július 29-én kelt s az országos levéltárban őriztetik a Felenyedi Dévay György és felesége czimereslevele, mely mint viseletkép is érdekes; lovas vitéz képét adja, mely az értekező szerint a XVI. század végéről való erdélyi lovast mutatja. Végül a 4-ik ismert czimereslevél az augusztus 23-án Szilvásy János és családjának adott armalis. Ez utóbbinál panaszkodik a szerző, hogy a czimereslevél eredetijét Beregmegye levéltárnoka hét lakattal őrzi, s többszörös utánjárással is csak a szöveg hiteles másolatát tudta megszerezni. Ha csakugyan nem állt módjában az sem, hogy a helyszinén tekintse meg a kérdéses oklevelet, a mi az anyag teljessége szempontjából kivánatos volt, talán helyesebb lett volna, ha megelégszik a szöveg közlésével. Semmiesetre se helyes, hogy a Siebmacher közölte három rajz alapján *megszerkesztett* czimerképet közöl az eredeti látása hiányában. Számos példa igazolja, hogy az ilynemü czimerszerkesztés tévedésekre ad okot, igy ennél a czimerképnél is látjuk azt, hogy a rajzban látható pelikán zöld szinü, mely körülményről és a pajzslábban látható hármas halomról a czimereslevél szövege nem szól.

A közlemény végén rövid összefoglalást ad az értekező Báthori kanczelláriájának eljárásáról és e négy czimereslevél alapján is kimondhatónak véli, hogy a képek általános heraldikai arányossága, szépsége és izléses kiállitása e rövid korszakot a magyar heraldika bár nem élő de mégis fontos korszakának minősiti.

A történeti tárgyu czikkek közül Persián Kálmáné érdemli meg a figyelmet, mely a nemrég Kozmatelken uj sirba eltemetett Barcsai Ákos elhalálozását 1661 julius 4-ében állapitja meg. Szerinte nem a fejedelem hamvai pihennek a diszes nyugvóhelyen. Kelemen Lajos a családi levéltárak pusztulásáról közöl néhány szomoruan humoros adatot, megmentésükre a letéteményezést ajánlja az Erdélyi vagy a magyar Nemzeti Muzeumban. Az előbbi helyen már 25, az utóbbin 84 levéltár van elhelyezve. Sándor Imre a folyóirat IV. évfolyamában megkezdett regestáit folytatja a Csikszentmártoni Endes család levéltárából 1660—1725-ig. Kár, hogy a kivonatok túlságosan szükszavuak.

Az adattárban is sokféle megjegyzésre méltó adatot talál az érdeklődő.

Hazai családtörténetünknek nagy kárára az értékes folyóirat, úgy látszik, még most se részesül kellő pártfogásban. Az évfolyam végén a szerkesztő kijelenti, hogy a nyomdaárak drágulása miatt kénytelen a füzeteket újra kéthavonként megjelentetni.

B. Sz. L.

Der Deutsche Herold. Zeitschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde. Herausgegeben vom Verein Herold in Berlin. XXXVIII. évf. Berlin, 1907.

A berlini «Herold» heraldikai társaság közlönyének mult évi folyama ujból változatos tartalommal jelent meg Tartalmának jelentékeny részét családtörténelmi dolgozatok és jegyzetek képezik, a heraldikai tartalmu közlemények is elég szép számmal vannak képviselve, ellenben a sphragistikai tudomány ez alkalommal nagyon mostoha elbánásban részesült, alig egy-két közlemény van e tudományszaknak szentelve, ezek is nagyon specziális érdeküek.

Ugy a családtörténeti, mint a heraldikai tárgyu közlemények majdnem kizárólag a német genealogia és heraldika köréből vannak véve, mindamellett találunk néhány általánosabb érdekü dolgozatot, valamint nehány Magyarországot érdeklő közleményt is.

Ez utóbbiak között első sorban megemlitjük a görlitzi városházán látható Mátyás király czimeréről szóló rövid, névtelenül megjelent czikket, melyet a czimernek gyönyörüen sikerült fényképe kisér. Maga a czimer heraldikusaink előtt általános ismeretes, rajza megjelent többek között Fraknói Vilmos Mátyás király életrajzában és a Milleniumi Magyar Történet IV. kötetében. A «Herold» közleménye csak röviden leirja a czimert, de közöl egy bejegyzést a görlitzi városi évkönyvekből, mely a czimer költségeire nézve ad felvilágositást. E bejegyzés az 1488. évből származik és már a felső-lausitzi tudós társaság kiadványaiban is megjelent. Belőle megtudjuk, hogy a kőfaragó majdnem egy évig (öt héttel kevesebb) dolgozott e képen, melyért a tanács neki hetenkint egy magyar forintot fizetett, és hogy a képet szept. 20-án állitották fel a városi épitőmester segitségével a városház kapuja felett.

A genealogiai tartalmu közlemények között három közlemény magyar tárgyu. Mind a három magyarországi szent Erzsébet genealogiájával foglalkozik.

Az első közlemény a Weimarban lakó *A. von den Velden* tollából származik, melyet egy fénynyomatu táblán két, szent Erzsébet leszármazását feltüntető festett falszőnyeg képe kisér. Az első kép szent Erzsébetnek 16 ősre visszamenő leszármazását adja. Szerző csodálkozását fejezi ki azon, hogy szent Erzsébet, a kit szerinte mindenképen *német* mondai alaknak kell tartani, a keresztény női erények e mintaképe, a hunn királyok törzséből származik. Ámde megnyugvással konstatálja, hogy szent Erzsébet — anyai réven a merani herczegek törzséből, két anyai nagyanyja révén pedig a szintén német származásu Capet és a Wettin házból származik, tehát tulnyomó részben német eredetünek kell tartani. A nyolcz őst feltüntető ágazatban szerző a Castiliai, askaniai és thüringiai, a 16 őst feltüntető sorban pedig a Hohenstauf-hazat is kimutathatónak mondja. Czikkének további részében szent Erzsébet utódjaival foglalkozik és utal arra, hogy anyai ágon a mostani szász uralkodó házak is Harczias Frigyes a Wettin házból származó első szász választó fejedelem révén szent Erzsébet leszármazói. Ennek leszármazását a második kép tünteti fel. Ehhez a czikkhez megjegyzéseket ad *báró Dungern*, a ki a rendelkezésére álló segédkönyvek, köztük Wertner Mór tagtársunknak az «Adler» 1886. évfolyamában megjelent czikke alapján összeállitja szent Erzsébetnek 16 ősre felmenő családfáját, melyből kiküszöbölendők a franczia, castiliai, hohenstauf, thüringiai és askaniai házak. A harmadik közlemény *W. C. von Arnswaldt* közleménye végül az andechsi grófokkal foglalkozik.

A magyar tárgyu közlemények sorát befejezi *Wertner Mór* tagtársunknak: «Zur Geschichte der Namenswandlungen» czimü értekezése, melyben a Gottschee, Kitsee (Köpcsény), Gacsalk (Gatschalk), Donnersmark, Hahót, Locsmánd (Lotschmand), Ottomány, Pfingsmark, Potzneusiedel (Lajtafalu), Tibold, Zsibót, Zsigárd helynevek eredetével és változataival foglalkozik. Czikke telve van családtörténeti vonatkozásokkal és adatokkal.

Az általánosabb érdekü közlemények közül ki kell emelnünk azt a nagy három közleményt, a mely a németek halhatatlan költőjének, Goethenek leszármazásával foglalkozik. Megemlitjük továbbá *Otto Klee* értekezését «Das Wappen als Rechtsobjekt ein Rechtssymbol» czimmel, mely a czimerek átruházásának kérdésével foglalkozik. *C. von Bardeleben* a régi berlini főheroldhivatalról értekezik, melyet porosz királyi főheroldhivatal czimen 1706-ban I. Frigyes porosz király alapitott. Ennek feladata volt egy heraldikailag helyes czimerkönyv megteremtése és továbbfolytatása, azonkivül a porosz nemesi családok törzskönyvének megszerkesztése genealogiai és történelmi vonatkozásaikkal együtt, őspróbák és genealogiai táblák szerkesztése, és nemesi és czimereslevelek kiállitása. Frigyes király e hivatalt a szükséges személyekkel életbe léptetvén, az meg is kezdte müködését, de már utódja I. Frigyes Vilmos 1713 márczius 14-én kelt rendeletével takarékossági szempontokból és hogy a nemesség szerinte hiábavaló költségekkel ne terheltessék, e hivatalt megszüntette. 1855-ben IV. Frigyes Vilmos a most is fennálló porosz királyi heroldhivatalt léptette életbe.

A többi közleményekre nem terjeszkedhetünk ki, csak megemlitjük még azt a közleményt, a mely a poseni, nyugot és keleti porosz tartományokban most folyó nagyszámu nemességi pörökről szól, mely pörök a lengyel nemesség kimutatása körül forognak és a melyek nagy számát a lengyelek elnyomására irányuló porosz politikának tulajdonitják. A «Herold» közleménye utal arra, hogy a porosz nemesi hivatal felvilágositása szerint e pörök csak arra szolgálnak, hogy a nemesi czim használata körül fölmerült visszaélések megszüntethetők legyenek. —*y* —*l.*

Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. Achtzehnter Band. Wien, 1908.

Az osztrák heraldikai társaság most megjelent uj évkönyvében több Magyarországot érdeklő becses közleményt találunk. Ezek között az első helyen áll *Doerr Ágost* czikke a Henckel von Donnersmark-család történetéről, melyben e családra vonatkozó levéltári kutatásainak eredményeit közli. Kutatásainak kiinduló pontja az a körülmény, hogy a Henckel-család által a XVI. század végén és a XVII. század elején használt pecsétek czimerképe azonos a Thurzó-család czimerével, t. i. osztott pajzs felső mezejében jobbra forduló kinövő oroszlán, alsó mezejében három, 2. 1. rózsa. Ebből a körülményből származtatják a Henckelek közös eredetüket a Thurzó-családdal. Doerr a Henckel-család eredetének kutatása közben átvizsgálta a prágai és bécsi levéltárakat, továbbá magyar levéltárakban igy a többek között az országos levéltárban, a pozsonyi és szepesi káptalanok levéltárában, Lőcse város levéltárában stb. kutatott és az itt gyüjtött anyagot teszi közzé. A Henckel-család levéltára jelenleg Neudeckben van, ezt a levéltárat Doerr nem használhatta, de egyes okleveleket kapott onnan, igy többek között a pozsonyi káptalannak egy 1591 márczius 20-i oklevelet és Zsigmond Agost lengyel királynak egy 1570 julius 14-i oklevelét, melyek mindegyike átirja a családnak eredeti czimereslevelét. E czimereslevelet Zsigmond király mint magyar király 1417 julius 29-én Konstanczban adományozta Bethlenfalvi Péter fia Jakab, Bertalan fia

Márton, Bethlenfalvi Tatár János fia Miklós, Donnersmarki Henkel fiai Péter, Jakab és Miklós és Lithoni Jakab fia János részére. A czimer az átirt oklevélben — mint a Zsigmond korabeliek nagy részében — nincs leirva, de leirja azt az átiró oklevél. E szerint a czimer osztott pajzs alsó vörös mezejében három fehér rózsa, felső sárga mezejében az osztási vonalból kinövő kék oroszlán, kiöltött nyelvvel, ragadozásra kinyujtott elölábakkal. A koronával ékitett sisak disze a pajzsbeli oroszlánt mutatja, a takarók szine vörös-sárga-fehér, illetve kék-vörös-fehér. Az 1570-i oklevél szintén átirja a Zsigmond-féle czimereslevelet, a melyben a czimer is le van irva. E szerint a czimer a következő, osztott pajzs felső vörös mezejében az osztási vonalból kinövő arany oroszlán, alsó arany mezejében három, 2. 1. elhelyezett vörös rózsa. A nyilt sisakot arany-vörös szinü takarók fedik, a sisakdisz a pajzsbeli oroszlán. A czimerképről a leirás igy szól: «a mint ez jelen oklevelünk közepén látható». Igy tehát két Zsigmond korabeli armálisról volna szó, az első a rendes magyar formára kiállitva, az oklevél élére festett czimerképpel, szövegében a czimer leirása nem fordul elő, a másik a birodalmi czimereslevelek mintájára kiállitva, az oklevél közepére festett czimerrel, a czimerleirással a szövegben. Doerr tekintettel arra, hogy a két átiratban adott czimerleirások a czimer szineit különbözőkép irják le és tekintettel arra, hogy a szöveg szerint mindkét armális királyi adomány, tehát magyar czimereslevél, melyek a czimert az oklevél élén adják, azt hiszi, hogy a második, a birodalmi formában kiállitott, hamisitott volt, melyet Zsigmond Ágost kanczelláriája minden kritika nélkül átirt. Doerr, ugy látszik, nem tud arról, hogy nagy ritkán, elvétve a magyar czimereslevelek is az oklevél közepén adják a czimerképet. Eltekintve a Tétényi és Haraszti, a birodalmi hatás alatt készült armálisról és a Bossányi-féle birodalmi czimereslevéltől, ott van a Sapharych-család 1517-i armálisa II. Lajostól, melyen a czimerkép az oklevél közepére van festve. Ez azonban, mint emlitettük, a legnagyobb ritkaság. Mindenesetre érdemes volna a neudecki levéltárban őrzött okleveleket közelebbi vizsgálat alá venni, annál is inkább, mert Doerr az okleveleknek csak másolatait használta. Megjegyezzük különben, hogy a Zsigmond Ágost oklevelében adott czimerleirás teljesen reáillik a Siebmacher által a 464. táblán közölt Thurzó *b)* czimerrel, kivéve, hogy ennél az oroszlán fején korona van. Doerr továbbá czikkében idézi V. László 1456-i armálisát a Szepesi Gergely és társai részére, melynek eredetijét nem látta, csak egy, a neudecki levéltárban lévő 1602 aug. 11-én kelt másolatát, mely azonban a czimerkép oroszlánját arany *medvének* mondja. Doerr előadásából nem tünik ki, valjon bir-e arról tudomással, hogy az 1456-i czimereslevél eredetije a m. kir. orsz. levéltárban őriztetik, pedig Pettkó Béla tagtársunk révén, kire munkájában hivatkozik, könnyen tudomást szerezhetett volna róla. Doerr további adataiból kiemeljük, hogy Rudolf király 1593 ápril 27-én megerősiti a Henckel-családnak magyar nemességét a Quintoforo alias Donnersmark (Csütörtökhely) előnévvel, 1651 julius 29-én Ferdinánd Károly főherczegtől, 1661 márczius 5-én pedig Lipót császártól nyer a család grófi rangot.

A magyar vonatkozásu közlemények sorában találjuk még *herczeg Odescalchi Arthur* ig. vál. tagtársunknak az Apponyi-család oklevéltáráról irt czikkét, mely Wertner Mórnak az Adler 1907-i évkönyvében megjelent Diplomatarium Apponyi czikkével foglalkozik és annak több rendbeli tévedését igazitja helyre. Odescalchi czikke javarészt a Schellendorf családdal foglalkozik, mely Wertner czikkének is főtárgyát képezi és különösen Wertner topographiai elnézéseit igazitja helyre. Igy pl. utal arra, hogy Wertner tévesen sorolja fel Hrussow vára tartozékai között Novák, Bisztricsény, Csermen, Felfalu és Koós helységeket, melyek a gr. Keglevich levéltárban található adatok szerint Kesseleőkeő várához tartoztak, kivéve Koóst, mely Bajmócz vára tartozéka volt. Érdekes adalékokat ad Odescalchi Hrussow várának XV. századi történetéhez is, továbbá kiterjeszkedik a Hrussow várában 1504-ben birtokos volt Záblathi Lőrincz származására is. Wertner Záblathi Lőrinczet német származásunak mondja, mig Odescalchi ezt nem látja bebizonyitottnak és utal arra, hogy e családot eredetileg Kolozsvárinak hivták és e név alatt iktatják be Lőrinczet és Mátyást 1482-ben Záblath, illetve Trencsén birtokába, Lőrincz állitólag már 1455-ben e név alatt szerepel, mint trencséni kapitány. Igaz, mondja Odescalchi, hogy e családot Salzer-nek, Salzherr-nek is hivták, de ez a név a család tagjai által viselt királyi sóhivatalnokságra vezethető vissza, melynek tót (szláv) alakja Solar is gyakrabban előfordul az oklevelekben. Kolozsvári (Záblathi) Lőrincz és utódai aztán házasság révén a Schellendorf családdal, a Divék nemzetségbeli Tőkés-Ujfalvi, a Korlátkeői, Ákosházi Sárkány, a Forgách, Majthényi, Podmanini stb. családokkal jutottak rokonságba.

Az évkönyv többi közleményei minket kevésbbé érdekelnek, közülök érdekességénél fogva kiemeljük *P. Fiedler* Frigyes «Bauern-Adel» czimü értekezését, mely az admonti benczés kolostor levéltárának adatai alapján az Admont mellett fekvő Weng faluban birtokos Hellinger paraszt családnak leszármazását adja. Ez a paraszt család Ardning faluból Admont mellett veszi eredetét, nevével először a XV. században találkozunk, és ettől az időtől kezdve szakadatlanul vezethető le

e paraszt család genealogiája egész napjainkig. A kötetet Monsignor *J. Kirchberger* rövid közleménye X. Pius pápa czimeréről zárja be, melynek E. Krahl által rajzolt képét külön mellékletben is közli. *Á. A.*

Monatsblatt der kais. kön. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Wien, 1907.

A bécsi heraldikai társaság havi közleményei jobbára csak a társaság belső ügyeinek ismertetésére, a tagok kérdéseinek és a reájok adott feleleteknek közzétételére, valamint a tagokat és a heraldikusokat és családtörténészeket általánosságban érdeklő rövid hiradásokra vannak szánva. Értekezések, dolgozatok az egyes füzetek csekély terjedelménél fogva csak elvétve jelennek meg, ezek is nagyrészt specziális osztrák heraldikai és családtörténeti tárgyuak, azonban akad köztük olyan is, mely tárgyánál fogva magyar vonatkozásu, vagy általános érdekénél fogva a mi közeinket is érdekli.

A mult évfolyamban megjelent ilynemü czikkek között ki kell emelnünk első sorban *Wertner Mór* tagtársunknak közleményét, mely kiadatlan regestákat tartalmaz a Szentgyörgyi és Bazini grófok történetéhez. Ezek az oklevélregesták, melyek közül különben nehány a magyar zsidó oklevéltárban már megjelent, tehát nem mondható kiadatlannak, a pozsonyi káptalan nyilvános és magán levéltárából vannak meritve. A legrégibb 1328 május 28-ról való, az utolsó 1417 május 5-ről. Két oklevél teljes szöveggel van közölve. A közölt regesták családtörténeti adatai alapján Wertner összeállitja az 1328-i oklevélben említett, már akkor meghalt Szentgyörgyi Ábrahám utódainak családfáját, mely az eddig ismerttől némi eltérést mutat. Ábrahámnak két fia volt I. Péter és II. Sebes. Ezektől származott le aztán a család és pedig Pétertől a Szentgyörgyi, Sebestől a bazini ág. Wertner ugy látszik közleményével Sebesnek XIV. századi leszármazását akarta tisztázni, az ő leszármazásának feltüntetésére szerkeszti meg ugyanis a családfát. Sebes fiai voltak János és Miklós, Jánosnak volt egy fia Pál, ki 1391-ben emlittetik, Miklósnak két fia volt György és Miklós, előbbinek fia volt Pál, utóbbié György. Az érdekes közleményre felhivjuk hazai genealogusaink figyelmét.

Két közlemény foglalkozik a családtörténet szempontjából oly fontos temetői sirfeliratokkal. *A. Mažgon* a görz-gradiskai herczegesitett grófság területén lévő temetők, *Fillinger-Battaglia* pedig csehországi temetők sirfeliratait gyüjti össze. Szélesebb köröket érdekelhet *Bauer József* dr. lovag értekezése a heraldikai és genealogiai kutatások és közleményekben követendő tervszerüségről és szabályokról. E czikk megirására az adott okot, hogy a német történelmi és régészeti társulatok egyesületének 1906. évi Bécsben tartott nagygyülésén felmerült a terv, hogy az érem, pecsét, czimer és családtörténeti tudományokat művelő társaságok részére az emlitett egyesületben egy külön szakosztály alakittassék. E terv megvalósitására a szükséges lépéseket annak idején megtették. Bauer czikke ebből kifolyólag hangsulyozza, hogy e történelmi segédtudományokat müvelő társaságok feladata volna részben intézkedéseket tenni, hogy e tudományok köre kiterjesztessék, részben oda hatni, hogy a kutatásokban és közleményekben bizonyos egyöntetüség hozassék be, pl. oda hatni, hogy tagjaik a családtörténeti regesták készitésénél bizonyos egyöntetü módon járjanak el stb. Számos uj eszmét vet fel czikkében, igy pl. egy lehetőleg teljes bibliographia elkészitését, indexek készitését oklevéltárak és egyéb forrásmunkákhoz, a családi levéltárak deponálását nyilvános intézetekben, levéltári indexek készitését, az anyakönyvek nyilvántartását, azok katalogizálását és feldolgozását, továbbá ujabb családtörténeti források megnyitását, igy első sorban a pöriratok tanulmányozását. Megpenditi továbbá az eszmét, hogy a nemesi ügyekre vonatkozó birói döntések nyilvántartassanak, a nemesi rang és czimeradományozások rendszeresen közzététessenek és különösen hogy a közéletben elkövetett heraldikai botlások a nyilvánosság előtt megbélyegeztessenek. A pecséttani tudományra nézve pedig óhajtandónak tartja, hogy a középkori pecsétek anyaga rendszeresen feldolgoztassék és közzététessék. Czikkében számos oly eszme van, mint pl. a középkori pecsétek rendszeres feldolgozása, mely akár minékünk is megszivlelendő volna.

Mint heraldikai kuriosumot megemlitjük még *Ströhl*-nek közleményét az abessyniai császárság czimeréről, mely János császárnak (1872—1889), Menelik császárnak, továbbá Abessynia uj állami pecsétjének képeit ismerteti. ***

Bocskay hadi népe.

Nyilatkozat.

Bocskay István fejedelem három-százados emlékét hálás kegyelettel ünnepelte meg a hajduság egyszerü népe.

Magáról a fejedelemről és egykori hadi népéről: a hajduságról szóló történeti források már eléggé ismertek voltak a történet-kutatók előtt, de a hajduk története kevésbé volt ismeretes általában, ugy hogy a Bocskay korát és a hajduságot tárgyaló művek valójában csak a szakemberek részére állottak rendelkezésre. Hiszen a hajduság tulajdonképen csak dr. Varga Géza: Hajdúmegye leirása 1882-ben megjelent

monografiáját ismerte, a mely negyed-század óta teljesen elfogyott, ugy, hogy egyáltalában nem kapható. Dudás Gyula: A szabad hajduk története a XVI. és XVII. században 1887.-ben és dr. Komáromy András: A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. 1898. művei tulajdonképen mindig csak a történet-buvárkodók kezén forogtak.

Az egykori szabad hajduk érdemes multját szélesebb körben kivánta megismertetni a «Bocskay hadi népe» czimü füzet, a melyben a hajducsaládok kikutatható eredete és összeirása is föl van véve, hogy épen a hajduság körében annál inkább figyelmet és érdeklődést keltsen. Ez a czél és szándék magyarázza a munka megjelenését, irányát, tartalmát, a minek megértése mindjárt más világitásba helyezi azt az ismertetést, melyet róla a «Századok» folyó évi február havi füzetében K– n. — több ellenkezéssel, mint tárgyilagossággal — adott.

A hajduk eredete és keletkezése tárgyalásáért akkor érdemelne e füzet szemrehányást, ha nem a «régóta taposott nyomokon,» hanem mindenáron uj szempontok tudákoskodó föltárásával tárgyalná a dolgot; az pedig csak előnye a müvelt magyar olvasóközönség előtt, hogy az eredeti kutfőket, vagy régi müveket (a milyen a szinte kéziratnak tekinthető Origo et status etc. czimü is) nem hagyta a könyvtárak fenekén porosan heverő és alig nehány szakember előtt ismeretes állapotban békésen tovább szunyadozni, hanem inkább közkézen forgó ismert adatokká igyekezett tenni.

Sem ezek földolgozása, sem a nagyközönségre való tekintettel az alapvető adomány-levelek magyar fordításai nem fölöslegesek benne, mert emezeket eredetiben ismertette a «Turul» annak idején, de sem ez a folyóirat, sem a «Századok» nem jut el oda, a hová a «Bocskay hadi népe» eljutott: az egyszerü hajdu családok asztalára.

Ugyanigy itélendő meg mindaz, a mit a füzet heraldikai részén kifogásol az ismertető.

A Bocskay-féle armálisok névsoránál szándékosan van hivatkozás többször az armálisok közlési forrásaira, mint a Liber Regiusra, mert a nagyközönségnek inkább van módjában a kiadott folyóiratokhoz jutni, mint az Országos Levéltár Liber Regiusába betekinteni. Bocskay adomány-könyvét pedig eléggé authentikus hely: az Országos Levéltár sorozza a Liber Regiusok közé, igy emliti Tagányi Károly is ismeretes jegyzékében, ebben tehát az ismertető is megnyugodhatik.

Az armálisokról összeállitott névsor nem teljes, nem is lesz egyhamar az, még ha az összes vármegyei levéltárak armális-anyaga fölkerül is az O. L.-ba, akkor sem, az bizonyos; de ezen armálisok érvényességének mivoltát is kár feszegetni, mert azokat az 1606: 14. czikkelye bemutatási kötelezettsége nélkül is széltére kihirdették a vármegyék, a kihirdetéseket rájok vezették és az impetratorokat nemeseknek elismerték; később családjaik utódai mindenkor nemesekül tekintettek, leszármazóik fölvétettek a különböző nemesi összeirásokba, igy az 1754/5-iki általános összeiráskor is.

A mi a Bocskay kanczelláriájának magyar jellegü heraldikáját illeti, az el nem vitatható, tett légyen bár prágai idegen, avagy akár összittya a czimerfestője, mert épen a Bocskay-adta armálisok czimereiben szerepelnek tömegestül a magyar lovas katona, gyalog-hajdu és zászlót tartó vitéz, a mely czimeralakok csak nehány évtizeddel előbb kezdtek szórványosan feltünni, főképen az erdélyi fejedelmi kanczelláriából kikerült czimerekben, mig a Bocskay czimer adományainak már körülbelül $^2/_3$-ad részét teszik az ilyenek.

A heraldikai czimer-leirások terminologiáján pedig valóban fölösleges volt fennakadni, mert hiszen nemcsak a «kezdő vagy mükedvelő» heraldikusok, hanem az elismert «czéhbeli» tekintélyek is nagyban és sokban eltérnek egymástól a czimer-leirások módja, szavai és a meghatározások formája tekintetében — (mindenik a maga nézetét vallván csalhatatlannak) — itt pedig a könnyebb megérthetésre kellett tekintettel lenni, a miben a tömöritett mondatokat szerkesztő hivatásos leirók nem mindig tündökölnek.

A jelenetes czimerek, a czimer-szimbolika és egyebek szintén méltatlanul vannak kegyetlenül kivégezve K– n. által, valamint az ifju oroszlánra is fölösleges haragudnia, mert hiszen a kölesérieknek adományozott czimerben épen borzas sörényü «dühös» oroszlánról van említés, a mi miatt legfeljebb néhai való Péchi Simon secretarius urral szállhatna pörbe — bár sikertelenül.

Végül — bármennyire «drága a nyomda-festék» — «Bocskay hadi népe» belekerült a «Turul»-ba is, épen azért, mert a háromszázados évfordulón megjelent füzet leginkább csak a hajdu-városokban vált elterjedtté, a hajduságról pedig összefoglaló külön munka, a Bocskay-armálisok, azok czimerei és épen az elismeréssel emlitett hajdu-családok adatai összegyüjtését föltüntetőleg nem jelent meg sehol, ezt pótolta a «Turul» közleménye, annyit adva közzé, a mennyit a folyóirat kerete megengedett, a szerző neve nélkül *Calamus dr.* aláirással.

Ezt a közlést K–n. épen úgy félremagyarázta, mint a hogy nem értette meg a «Bocskay hadi népe» megjelenésének alkalmi czélját. De azért az mégis megfelelt annak, a mit szerzője elérni kivánt általa: hogy maga a mai hajdu-nép is megismerje saját multját.

Calamus dr.

BALKÁNI (DÉLI-SZLÁV) ÉS MAGYAR CZIMEREK ÉS PECSÉTBELI EMLÉKEK.

(Oklevelek és egyéb források, Ulrich v. Reichenthal, Konrad v. Grünenberg czimeres gyüjteményei alapján.)

(Második, befejező közlemény.)

III. Hervoja herczeg czimeres és pecsétbeli emlékei.

1. (Hrvatinić) Hervoja spalatoi herczeg czimere.

A «Turul» 1892. évfolyamában közöltük (9. l. 2. sz.) a «Missale Glagoliticum»-ból Hervoja herczeg czimerét. Nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, csak röviden konstatáljuk, hogy e czimer ezüst pajzsfőben két vörös pólya, alatta vörös mezőben vassal pánczélozott, vaskesztyüs kar marokban balfelé vágó karddal, melyet balról *ágaskodó, kettős farku, aranykörmü, vörös oroszlán* kisér, a csősisakon reczés takaró, sisakdisz: a pajzsmezőben látható kar, a sisakhoz erősitett jelmondat a szalag felirása szerint:

arma · dñi cheruoe · duris · spaleti

Hervojának, mint *spalatoi herczegnek* a czimerét tünteti fel. A pajzsmezőben látható két czimeralak *egyikéről:* a kardot tartó karról azt véltük, hogy az a hübéri viszonylatot fejezi ki. Bizonyitékul felhoztuk,[1] hogy Hervoja spalatoi érmeinek *egyik tipusán* ugyancsak ez a közlöttük két alakos czimer látható. Hervoja érmeinek egy másik tipusán: sorjában, három liliommal megrakott (j. b.) pantallért illetőleg haránt gerendát látunk, sisakdisze: a kardot tartó kar. Ez a második változat a bécsi udv. könyvtárban (Mss. 7683. tab. XXVIII) őrzött illyr czimerkönyvben, mint a Hrvatinić (Horvatinics) család czimere szerepel.[2] Már akkor is bizonyos kételyeink voltak, hogy az a liliomokkal megrakott pantallér, mely I. Tvrtko király pecsétje lovas alakjában, a czimertakarón, ha nem is a harántgerendán, de mellékelve fönn és lenn fordul elő, aligha lesz a Horvatinicsok *eredeti* czimere, de az érmek s a czimeres könyv adatai megegyezvén, megmaradtunk ez állitásnál.

Az oroszlános alakkal azonban nem voltunk tisztában, nem is szóltunk róla idézett közleményünkben. Kutatásaink között azonban ráakadtunk Dobrakutyai *Nelepecz Pál* 1457. kelt oklevelére, melyben egy dobrakutyai birtokához tartozó prædiumot a saját feleségének Annának 300 forintért zálogba ad. Ezen papir oklevelén Nelepecz Pál pecsétje elég tisztán kivehető alakjában maradt ránk.

Jelen tanulmányainkban (Turul XXV. 5. l.) kifejtettük, hogy a Dobrakutyai Nelepeczek a *Hrvatin* nemzetségének Szlavoniába szakadt hajtása s a szóban forgó Pál, D. Benedek fia.

2. A Hrvatinicsok nemzetségi czimere.

Nelepecz Pálnak itt közölt pecséte, mely az eredeti ötszörös nagyitásában van feltüntetve, ugyancsak a jobbra fordult kettős farku oroszlánt tünteti fel, mint a hogy az Hervoja herczegi czimerében látható. Ime világos tehát, hogy az oroszlán a *Hrvatin* nemzetség *nemzetségi czimerét* tünteti elénk. E teljesen igazolt heraldikai ténykörülménynyel szemben, mikép értelmezendő Hervoja pantalléros (haránt-gerendás) liliomokkal megrakott czimere, melyet ér-

[1] Turul i. h. 10. l.

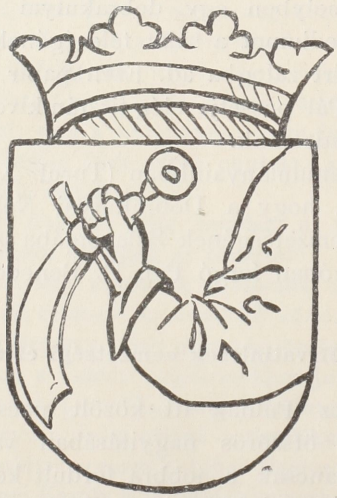
[2] Turul i. h. 3. sz. a. közli e czimert, melynek szinei: a mező *vörös*, a harántgerenda: *arany*, a liliomok szine *vörös*, a kereszt fenn s lenn: *ezüst*.

mein látunk, annak feltevéses magyarázatába ezuttal nem bocsátkozunk. Van erre nézve is

többé-kevésbé elfogadható magyarázatunk, de erről majd más alkalommal számolunk be.

3. A kardos czimer-változatok.

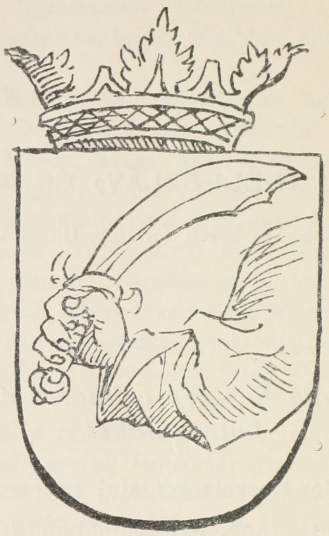

Vörös mezőben, balról jobbra szurásra emelt arany ruházatu kar, görbe szablyával lefelé döf. A pajzsot csipkézett, liliomos, nyilt korona fedi

Aláirás: Das künigreich zu Cravatia.

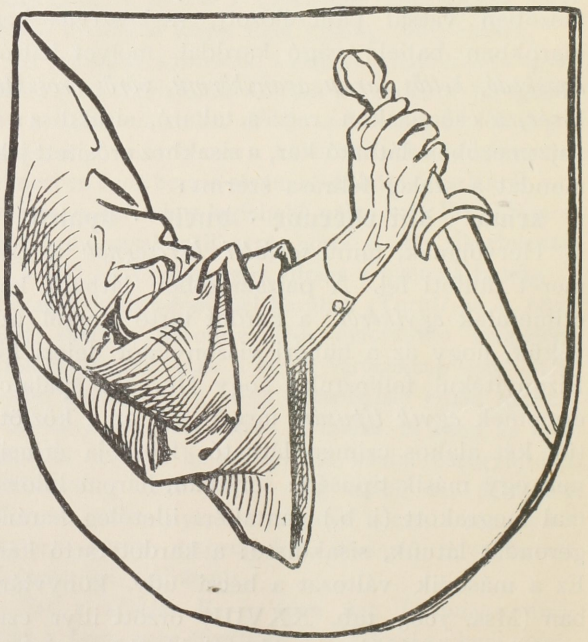
Ulrich v. Reichenthal 1-sö kiadás fol. 170.

Vörös mezőben balról jobbra vágásra emelt arany ruházatu kar, görbe rövid szablyát tart. A pajzsot liliom szirmu, nyilt korona fedi.

Aláirás: «*Das Künigreych zu Crovatia*»-val jelzi.

Ulrich v. Reichenthal 2-ik kiad. fol. CXLII[b].

Vörös mezőben jobbról balra, szurásra emelt, arany-kék-fehér mezü kar, olasz formáju tőrrel lefelé döf.

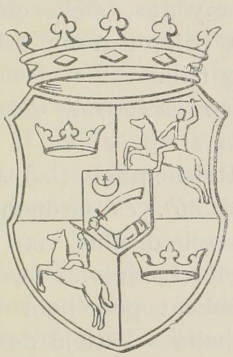
Aláirás: Der kunig von Dalmacien.

K. Grünenberg fol. XXIV[b].

E három czimerből föltetszik, hogy ez a czimer — a spalatoi herczegi czimer — is szerepelt Konstancban. Reichenthal ábráinak «pontosságára» vall, hogy ugyanazt a czimert kétfélekép is ábrázolja. S hogy mennyire nem mehet forrásszámba a jelzés, annak az a bizonysága, hogy Grünenberg a «horvát» czimerből 1483. már dalmát czimert hoz ki s a festő a maga izlése szerint megstilizálja a kar mezét. Mint adalékok azonban beleillenek a sorozatba e czimerek is.[1]

IV. A Kosača (Koszacsa-Vukcsics) család czimeres és pecsétbeli emlékei.

1. Katalin bosnyák királyné czimere.

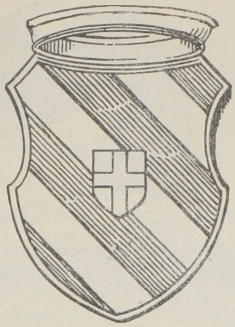

Czimer: Katalin bosnyák királynő római (Ara Coeli) siremlékén a nyugvó fejtől (a nézővel szemben) jobbra.

Négyelt pajzs: 1. és 4. mezejében három szirmu nyilt liliomos korona (Bosznia u. n. királysági czimere), a 2. és 3. mezőben a Kotromanovics-féle lovas czimer, mely Erzsébet magyar királynő pecsétjén is előfordul. Szivpajzs: Hervoja spalatoi herczegi czimerének kardot tartó karja, fölötte félhold és csillag (a szlavon pénzekről).

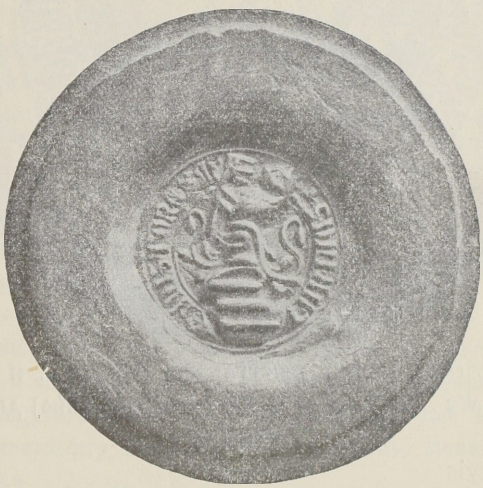
[1] A kardos czimerről s Hervoja egyéb helyütt közlött czimereiről l. Turul 1892. i. h. Osztoja kir. czimerében is előfordultak a keresztecskék, Gelrenél azonban szintén az aranymarkolatu, hegyével lefelé irányzott kard fordul elő. Turul XXII. 12. A spalatoi Osztojáknál jobb haránt-pólyában csillag, félhold fordul elő, de ez nem vonatkozik a kir. családra.

2. Kosača-czimer Katalin bosnyák királyné siremlékén. 1478.

Czimer: Katalin bosnyák királynő római (Ara Coeli) siremlékén, a nyugvó fejtől (a nézővel szemben) balra.

3. Balsa Péter pecsétje. 1492.

Körirat: ✠ S DMI HЯ . . . S Egyéb részét megfejteni nem tudjuk, szakértő barátaim már az ezredéves kiállitás alkalmával sem tudtak rajta eligazodni. ✠ S. Domini Huminis? Eddig biztos a legenda, a többi nem fejthető meg.

Átmérője: 2·9 cm.

Czimerkép: jobbradőlt pajzsban három jobb haránt pólya. Sisakdisz növekvő jobbra fordult oroszlán két marokra három pólyás lobogót szorit.

Eredetije a bécsi cs. és kir. titkos levéltár állandó kiállitásában látható, 1492-i, a horvát és tót rendek kiállitotta nagy békeoklevelen. Balsa Péter Koszacsa László hg. (Turul 1907.) fia.

V. Szerb (rácz) czimerek és pecsétek.

1. Lázárevics István deszpota pecsétje.

Körirat: ✠ [вѣ хрїс]та бга благов'ѣ . и [хрі]стоⷭвѣ . [вс'ѣмѣ србⷭ]кем и по[д]ⷭн[авїю] деспоть стеф[анѣ]

vagyis

† [vѣ hris]ta b(o)ga bl(a)govê(ni) i [hri]stolub(ivi) [vsêmѣ] srbljemѣ podunaviju despotѣ Stef[anѣ]

Magyar fordításban: † A Krisztus Istenben hivő és Krisztust szerető az összes szerbek és Podunavije (Dunamellék) deszpotája István.

Átmérő: 10 cm.

Eredetije: 1426. dec. 2. okl. Bécsi cs. és kir. áll. lt. Közölve Magyarorsz. melléktart. okl. II. LIII—LIV.

Pecsétkép: balradőlt bal haránt pólyával osztott három szegletü pajzs, alól-felül egy-egy három szirmu liliom. Sisakdisz: csöbörsisak, melynek két oldalt lehulló, végein növényszerü ornamentikába átmenő takarójába egy pár egymásfelé forduló bölényszarv van illesztve. A bölényszarvak között: kiterjesztett szárnyu kétfejü sas.

2. A szerb deszpota czimere. 1415.

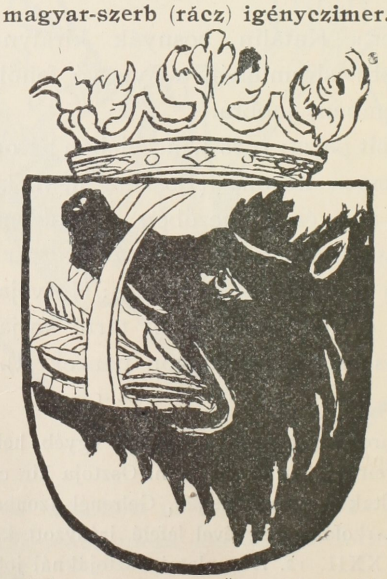
Cimerkép: vörös mezőben stilizált, koronátlan kétfejü arany sas, mely csőrében egy-egy kürtöt tart. A pajzsot arany szinü zöld bélésü herczegi föveg fedi.

Alatta: «*Der hochwürdig Fürst Hertzog Dispolt zu Ratzen*».

Ulrich v. Reichenthal 1-ső kiad. fol. 108b. 2-ik kiadás fol. 86b. és Grünenberg II. k. fol. XLVIIIb. «Herzog disphot von Raczen».

Kétségtelenül Lázárevics István deszpota czimere, ki egyébként pecsétjein családi czimere nélkül is használta a kétfejü deszpota sast.

3. A magyar-szerb (rácz) igényczimer. 1415.

Czimerkép: vörös mezőben balról jobbra forduló arany agyaru, fekete vadkanfő, tátott szá-

jába arany nyil furódik. A pajzson liliom szirmu, nyilt korona.

Alatta: «Von dem aller Durchleuchtigesten Kayser von Sirffeÿ».

Ulrich v. Reichenthal 1-ső kiad. fol. 120ª; 2-ik kiad fol. 98ª. — K. v. Grünenberg III. fol. XXIXᵇ. «Das Kaisertum der Sirfie» azzal a változattal, hogy a nyil hegye nem befelé, hanem kifelé látszik.

E czimer provenienczióját eleddig hiába kutattuk. Ismeretes, hogy a magyar birodalom szerbiai igényczimere azonos a föntebb közlött czimerrel. Ugyanigy ábrázolják a koronázás alkalmával a menetben vitt lobogón. (1655. évi zászló Bárczay i. m. 317. l.)

Érmeinken először II. Mátyás király koronázási érmén fordul elő (Veszerle Érmészeti Táblái CVI. tábla 5. rajz), utána II. Ferdinánd korában (rajza u. o. VIII. tábla 4. rajz). E rajzokban a czimer mellett az S betü is olvasható. Előfordul III. Ferdinánd érmein (u. o. IX. tábla 15. rajz). A királyi pecsétek galvanoplasztikai gyüjteményében II. Mátyástól V. Ferdinánd király koráig a nagy felségpecséteken szerepe van a vadkanfős czimernek és pedig különféle változatokban, részint a többi igényczimer sorában elhelyezve, vagy pedig egy pajzsban egyesitve, mint V. Ferdinánd pecsétein. Alkalmazást nyert e czimer a könyvalakban kiállitott és kiválóan diszes formában kiadott magyar nemesi czimeres levelek czimerlapjain is, a hol a czimerpajzsot körülvevő architektonikus vagy stilizált diszitésen nyertek a melléktartományok czimerei elhelyezést. Kétségtelen, hogy e czimer régibb eredetü s a XV. században már ismeretes volt.

Annyit tudunk róla, hogy 1415-ben Konstancban, mint *szerb* czimer szerepel. Természetes, hogy a szerb császárséghoz nincs köze, 1415-ben nem is létezvén szerb czárság. Bizonyos, hogy valamely a magyar koronával reláczióban állott szerb főcsalád czimerét példázza, de melyikét?

Reichenthal 1415. jan. kelettel (47. l.) irja: «Be vonultak Vitold, Litvánia herczegének, *Rascia herczegének, a deszpot urnak* «von dem Damenmür (?)», Nagy- és Kis-Oláhország, két Törökországból való királynak s Fehér-Oroszország herczegének küldöttségei 180 lóval Reich János házába «in der St. Paulgasse. Többségök pogány, néhányan schismatikusok s egy-két mohamedán van köztök.»

Ez a deszpota, s Rascia = Ráczország herczege nem lehet más, mint *Lázárevics* (Lázár († 1389.) fia) *István*, kivel Zsigmond király 1411 óta barátságos viszonyban állott. Ámde Lázárevics István deszpotának — ki a Grbljanović Hrbljanović családból származott — a *családi* czimere teljesen elüt a föntebbi vadkanos czimertől. Föltétlenül bizonyos tehát, hogy a fent közölt czimer nem lehet a Lázárevics Istváné.

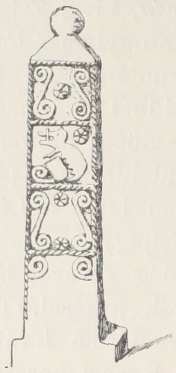
Reichenthal feljegyzései a keleti «potentátokat» illetőleg még zavarosabbak, mint a szomszéd hatalmasságok jelzései. «Törökországból — igy ir a 159. l. — három király jött, meg egy császár, valamint Rascia herczege.

Ezek részben a zsidókkal, részben a görögökkel tartanak, (t. i. a hitöket illetőleg), de azért sem nem görögök, sem nem zsidók s egy patriárkájok van Konstantinápolyban. (Most már a skizmatikusokra, vagy az örményekre illik-e az a leirás?!) Európa — ekként folytatja — az a föld, a melynek mi vagyunk lakói, kezdődik Smolensknél Fehér-Oroszországban s Törökországon «ze Sannow?» magában foglalja a litván herczegséget, Lengyelországot, Slavoniát, Magyarországot, Morvát, Csehországot, a római birodalmat . . . . . s azokat a királyokat és országokat, a melyek a római koronához tartoznak, ezek nagyobb részt keresztények, de van sok nem keresztény is bennök, mint a minő Bosznia királya.»

Természetes, hogy ez a statisztiko-földrajzi magyarázat sem nem jobb, sem nem rosszabb a feljegyzési ösztönüket követő középkori krónikások hasonlónemü állitásainál. Az egyes kalauzok és tolmácsok beszédjéből állitotta össze ezt a mondását is R. Egyet mellesleg meg kell jegyeznünk, hogy Reichenthal Szlavonia «Schlafonia» alatt az északi szlávokat érti. Előadván ugyanis — 183. l. — hogy ezen a zsinaton» a latin a közös nyelv, de beszélik a szlavoniai nyelvet, a hol Lengyel-, Cseh- és a többi ország fekszik . . . . . aztán dalmát és bosnyák nyelven a Bosnyák királyságbeliek («lingua Dalmatzia et Wossania regnorum Wossie»), de ez különbözik a szlavontól . . . . . magyarul stb.»

* * *

Nem mint rácz czimert, de formailag s esetleges analogonként kell méltatnunk egy boszniai siremléket. *Doljni Bakići*-ban, (tuzlai kerület Eladanji járás) Olovo mellett egy 2·5 m. szépen

Dônji-Bakići sírkő.

ékitett magas pyramisszerü kőobeliszken látható sisakdiszként egy vaddisznó fej, mely esetleg vaddisznó-fej is lehet, de sárkányt is példázhat. Nem hisszük, hogy a ráczországi — magyar igényü — vadkan czimernek ez emlékkőhöz köze volna, még a sárkányrendre sem következtetünk, de közöljük, mint bosnyák czimeres emléket. (Wiss. Mitth. III. 414.) A vadkanfős czimer tehát ezentul is megmarad nyilt kérdésnek.

4. Brankovics György és János deszpoták pecsétei. 1479.

a) Körirat: ✠ ГСПДНИЬ ГЮРЖГЬ (Gospodin Gjurago, György úr)

Átmérő: 3·5 cm.

Alak: Bikafő, sisakdisz két szarv között (elmosódva) a deszpotaságot jelző kétfejü sas.

b) Körirat: ✠ ГСПОДНИЬ ІѠАННЬ (Gospodin Gjorge)

Átmérő: 3·7 cm.

Alak: ugyanaz, mint fönt.

Eredetije egy 1479. kelt hártyaoklevélen függ: Bécs. cs. és kir. titk. és állami ltár. Inner-Österreich. (Wiss. Mitth. aus BH. III. 357. l.)

Ugyanezt a czimert használta Brankovics György, a két fentebb közölt pecsét tulajdonosának nagyatyja, a hires nagy deszpota. Brankovics György két gyürüs pecsétjét (jobbra néző csőrsisak, melynek takarójához jobbról balról egy-egy bölényszarv illeszkedik) a Kállay lev. 1435. és 1450. okleveleiről közöltük Magyarorsz. melléktart. oklev. II. köt. LIV. lapján.

5. Ozv. Brankovics Istvánné pecséte. 1479.

Körirat: ✠ ДЕ[СПОТНИЦА] АНГГЕЛННА (Despotica Angelina.)

Átmérő: 3·9 cm.

Alak: balra fordult, kiterjesztett szárnyu egyfejü sas.

Brankovics Istvánné Angelina deszpotné Georgios Arianites Komnen *Topia* Golem albán főembernek volt a leánya s atyafiságban állott a Komnenekkel.

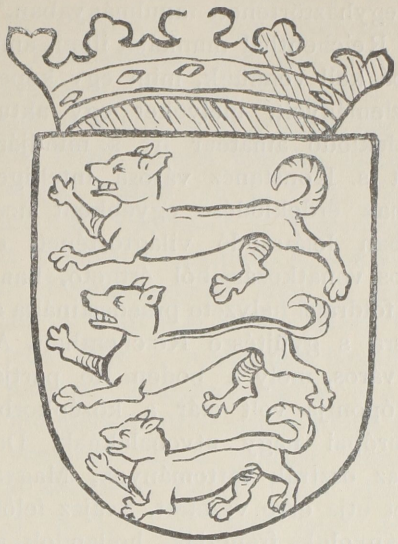
* * *

A XV. századbeli szerb, kétségtelenül igazolt pecsétek, illetőleg czimerek azt a tanulságot szolgáltatják, hogy 1389 után Szerbia, illetőleg Ráczország deszpotái családi czimerükkel kapcsolatban használták a deszpotasági régi bizantin császári jog szerinti czimert, a kétfejü sast. Ezt a kétfejü sast adoptálta a mai Szerbia is.

Midőn az 1896-iki millenáris körmenetnél a koronázási zászlók között a Szerbiát példázó zászlót vitték, tiltakozás történt Belgrádban, mintha ez a zászló Szerbia függetlenségének prejudikálna. A mint azonban a vadkanos szerbiai igényczimer magyarázatából látható, itt egy még meg nem magyarázott provenienczijáju czimerről van szó, melyet a magyar közjog mint emlékczimert reczipiált. Más állam függetlenségét ez emlékczimer egyáltalán nem sértheti, mert hiszen a mai szerb állam czimere egészen más, a mint hogy ez igényczimer nem is vonatkozhatik a mai Szerbiára, mert a régi czimer részint a tengermelléki, részint az ó-szerbiai, Raska folyómenti területre vonatkozott és tisztára a magyar király illető czimének jelvényben való kifejezése. E jelvény használata egyáltalán nem prejudikálhat a mai Szerbiának, melyet Ausztria-Magyarország tehát Ausztria és Magyarország együttesen elsőül ismert el független királyságnak. A mi impresszióink szerint olyan dolog ez, mint a mikor valaki régi családi kincstárában egy-egy értékes gombot talál, a melynek már rég nincs meg a mentéje, azt sem tudja, hogy melyiken volt, hanem családja iránti pietásból nem hányja el ezt az ékszert. Úgy vagyunk mi az igény-czimerekkel is, történeti emlékek, melyek a köztudatban élnek, tehát megbecsüljük.

Ezen igény-czimerek mellett vannak még teljesen ismeretlen eredetü oly czimerek, melyeket valamikor bizonyos vonatkozásokkal használtak, de már ma még annyira sem fejthetők meg, mint az előbb jeleztük vadkanos rácz czimer. Ilyen az úgynevezett szlavoniai czimer.

Ezüst mezőben balról jobbra futó veres szinü három kutya egymás felett; felül nyilt liliomos korona.

Aláirás: Von dem Edlen künig von Schlaffanien. Ulr. v. Reichenthal. I. kiadás 120ª. II. kiad. 98ª.

Természetes, hogy ez a czimer nem az 1494-ben regnummá lett Szlavonia czimere. Tudjuk, hogy Szlavonia nyestje már a régi báni pénzeken is rajta volt. A XV. század végén fejlődésnek indult illyrizmus és ennek nyomán azután a XVIII. századbeli horvát és szerb czimeres könyvek szintén felvették e három kutyás czimert, de majd Bulgáriáénak majd egy más tartományénak mondják. Mindez azonban csak a heraldika legendáris, források nélkül dolgozó ködképei közé tartozik.

VI.

Magyar vonatkozásu czimerek Reichenthal Ulrik és Grünenberg Konrád czimeres gyüjteményéhez.

Mindjárt előljáróban hangsulyozzuk, hogy nem czélunk a magyarság szereplését a konstanczi zsinaton *tüzetesen* tárgyalni. Csak annyiban térünk ki egyes köztörténeti részletekre, a mennyiben Reichenthal Ulrik krónikájának heraldikai adataival összefüggnek, vagy azoknak hátterét alkotják. A zsinat hungaricumainak lehető földeritése a nyugati nagy egyházszakadás magyar történetirójára: Áldásy Antalra vár. Eleddig még mindig Karácsonyi János érteke-

zése[1] a legjobb kalauz a konstanczi magyarság jelenléti lajstromát illetőleg, őt követi Fraknói V. is nagy egyháztörténeti tanulmányában.[2]

A mi Reichenthal munkáját illeti, annak adatait olybá kell vennünk, mint egy képes folyóirat közleményeit, melyeket egy aktualitások iránt érdeklődő amateur irt s mindjárt illusztráltatott is. Konstancz városa intelligens polgárságának érdeklődése egyébként nemcsak a városukban lejátszódó világtörténeti esemény változatos vonatkozásaiból érthető, hanem már a város földrajzi helyzete praedestinálta az efajta naplózásra s gyüjtésre Reichenthalt. A Rajna melléki város, mely a bodeni tó partján terül el, csomópontja volt már a középkorban is a közép-európai nagy utvonalaknak. Délnémetország, az osztrák tartományok, Magyarország s a kelet utja erre vezetett. Svájcz felől az olaszok, spanyolok, francziák, hollandok aránylag könnyen megközelithették a várost, melynek lakosai megszokták az idegenforgalmat, s olyan a milyen érzék fejlődött ki nálok a külföldi sajátosságok megfigyelése iránt. A napi krónikásnak, vagyis zsurnalisztának alapvető jellemvonása a kiváncsiság, tehát a másokkal való törődés. Reichenthal kiváncsiságát felköltötte a sok elütő öltözetü idegen, fegyvereik, czimereik, nyelvök, szokásaik — nem tanulmányozása, de kitudakolása szinte magától értetődik. Forrásait ott s onnan vette, a hol találta: az utczán a szolgáktól, kiket tolmács utján kérdezett ki gazdáik felől, az egyes urak és papok kiséretében is akadt németül, vagy latinul értő ember s a tanácsbeliek is elősegitették czélzatait. A mit szemmel látott, füllel hallott, leirta s megilluszträlva egymáshoz füzte, nem tekintvén, hogy egyik tudósitás ellene mond-e a másiknak. Nagyot téved, a ki e tudósitásokban pontosságot feltételez s tárt kaput tör be, ha a középkor földrajzi s ethnographiai naivitásain elszörnyüködik. A feljegyzések nem kronológiai rendben, hanem azonmód következnek, a mint a feljegyző keze ügyébe estek.

Kezdjük a királyon.

Zsigmond király «római király, Magyarország királya, később Csehország királya lett, s egyuttal birta a dalmát és horvát királyságot is — melyek még legnagyobb részt pogányok[1] — s a brandenburgi őrgrófságot» (17. lap.) — 1415. karácsony éjjelén[2] két órával éjfél után, kora hajnalban érkezett Überlingenből Konstanczba.[3] Együtt vele érkezék felesége Borbála asszony, római királynő, született Czilli grófnő és kiséretében Erzsébet asszony Bosznia királynéja. A hajókról a tanácsházba mentek s ott körülbelül egy óráig melegedtek. Három óra tájban a konstancziak egy-egy, négy ember hordozta aranyos mennyezetet bocsátottak a király s a két királyné rendelkezésére s ekkép vonult a menet a székes-egyházba. (35. l.)

A király s a két királyné «a lajtorjáról» nevezett házban lakott. Innen deczember 28-án Petershausenbe[4] mentek a kolostorba, a hol bizonyos ideig maradtak. Ennek az volt az oka, hogy a magyarokat nem igen akarta megférhetetlenségök miatt a városban hagyni. De egyelőre nem fékezhette meg őket, mint a hogy később aztán sikerült. Azt hitték (t. i. a magyarok), hogy a saját hazájokban vannak, a mit azonban a svábok és németek nem akartak türni.

Zsigmond király körülbelől négy hétig maradt a magyarok közt Petershausenben s aztán ott hagyván őket ismét a városba vonult. Elmenetele után a magyarság sokféleképen rendetlenkedett. De nem jól jártak, mert a petershauseniek, ha csoportosulás vagy lárma támadt, nekiestek a magyaroknak s megfenyitették őket. A király ekkor a Münstergasse «Friburger Hof» épületében lakott, a két királyné a szövetségi biró szomszédos házában vett szállást. (37. l.) Hogy ezek a magyar duhajkodások miben állottak, nem igen tudjuk, de sejtjük, hogy afféle san-galleni Ekkehard beszélte boros jelenetek s nyomukban a német családi élet meg-

[1] Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás. Felavató ért. 1885. 60 s kk. ll.

[2] Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent székkel. I. 330 s kk. ll.

[1] Ebben a fogalmazásban hibás, mert elnézve egynémely Spalato környékebeli bogumiltól s a déldalmát orthodoxoktól, a lakosság *legnagyobb* részt róm. kath. volt mai számítás szerint.

[2] 1414. decz. 24., illetőleg 25., mert az uj év decz. 24. kezdődött.

[3] 1¼ órai gőzhajóút ma. Vontatott hajókon érkezett Zsigmond is.

[4] Konstancz elővárosa a Rajna jobb partján. Ma egyesitve Seehausennel, többnyire kaszárnyák vannak benne.

zavarására irányzott próbálgatások lehettek. Efféle gyöngéje egyébként Zsigmond királynak is volt. Mielőtt Konstanczba érkezett, Bernben a város a «nyilvános házat» (Frowenhus) ingyen bocsátotta a király, a kiséretében levő szavojai herczeg s az urak rendelkezésére.[1] Ugyanekkor a város megvendégelvén a királyt, a város ezüstjét akarták az asztalra tenni. Ekkor igy szólt a király udvarmestere: «Nein die Beheim mügent nit one steln sin; es wurde bald verstoln.» Tehát a király, a szavojai herczeg s a montferrati őrgróf egy pohárból ittak.[2] Ilyen anekdotikus jellegü dolgot eleget találunk, a mivel ugyan nem akarjuk konstanczi magyarjaink erkölcseit mentegetni, de érthető, hogy az a sok lovas oda szállásolva a polgárok közé, nem a «nyárs végéről» látta a világot. Szóval Konstanczban féltek a «huszároktól».

A magyarság apránként, de folyton gyülekezett. Magával a királylyal nagy kiséret jött. Az urak közül: Scolari Fülöp *Ozorai* Pipo, «kinek országa Kis Oláhországgal és Erdélylyel határos» (Temes) 1415. jan. 12. érkezett 150 lóval s három szekérrel. Petershausenbe szállott, a hidtól balra eső Breitensteinházba.

Azután jött Lévai *Cseh Péter* fölovászmesterrel, a ki szlavon földön birtokos s Berzenczét és «Kapelstein»-t (?) birja, 80 lóval s két kocsival, Jacob von Ulm házába szállt.[3] (37—8. l.)

Febr. 12-én bevonult egy magyar érsek, *János* Esztergomból és pedig 160 lóval a petershauseni kolostorba szállt, kiséretében volt egy másik magyar érsek: *András* Kalocsáról, 18 lóval s ez a Specker házába «az óriáshoz» (zum Riesen) szállott. (46. l.)

E följegyzés szerint *Kanizsay* János esztergomi érsekről és *De Benzis* András kalocsai érsekről van szó. Már Karácsonyi János világosan bebizonyitotta, hogy Kanizsay János 1415-ben Konstanczban nem volt jelen.[1] Menynyire zavaros Reichenthal feljegyzési könyve, arra éppen ez a feljegyzés a bizonyság. Miután 1415. febr. 12-ről keltezi föntebb idézett hirét, három lappal odább (49. l.) 1415. *febr. 4*-iki kelet alatt irja: «Bevonult az esztergomi érsek is 300-ad magával s két püspök, sok vitézzel és szolgával. Petershausenbe szállt a mezitlábas barátokhoz — a hol már *előbb is* lakott. Ugyanaz nap — tehát febr. 4. vonult be a hatalmas Pipo ur 160 lovassal Magyarországból s a petershauseni hid melletti Breitenstein-házba szállott.» Kétszer vonultatja be a primást Konstanczba különböző kelettel s Ozorai Pipot először jan. 12-én (37—8. l.) 150, majd febr. 4-én 160 lovassal. Ezekből az ellentmondó hirlelésekből csak az lehet igaz, hogy *Ozorai Pipo* bevonult, mely napon, az mellékes. Fölösleges dolog volna e konfuzus feljegyzéseket bővebben elemezni s esetleg föltételezni, hogy nem Kanizsay János érsek, hanem János esztergomi nagyprépost, római birodalmi alkanczellár *jöhetett* Konstanczba 1415. elején, mert az tényleg ott is volt. *Kanizsay* János Konstanczba érkezéséről ugyanis — egyéb forrásokon kivül[2] — maga Reichenthal ad részletes, ez esetben igaz tudósitást, mondván: «1417. feb. 3. szt. Balázs napján vecsernye után bevonult az esztergomi érsek Magyarországból. Püspöksége — valamint suffraganusaié — részben Szlavoniára is kiterjed. Az Erdélylyel, Oláhországgal s Törökországgal határos kalocsai érsekséget letudva, ez az érsekség az egyetlen Magyarországban. Számos püspök és világi főur lovagolt eléje. A Rajna várkapujához lovagolt, nyolcz fedett szekérrel és 400 lovassal. Urunk, a király is eléje lovagolt s a városon végig vonult Petershausenbe.» (99. l.)[3]

Zsigmond király s felesége konstanczi tar-

[1] Kleinere vor 1420. verfasste Chronik an Konrad Justinger unter dem Namen «Anonymus.» A berni kanton lt.

[2] U. o.

[3] Karácsonyi i. m. 64 l. más forrás alapján Lévai Cseh Péternek csak 36 főnyi kiséretéről emlékezik. Ozorai Pipo kisérete más forrás szerint 60 ember u. o. Az egyes jegyzékek számbeli eltérése könnyen megmagyarázható. Az elszállásoló mesternél előre bejelentettek p. o. 150 embert s tényleg megérkezett 60, lehet, hogy elmaradoztak útközben, vagy bajok történt, vagy el sem indult annyi. Egyik tudósító aztán — mint Reichental — a bejelentett 150 embert jegyzi fel, a másik 60-at. Fölösleges munka különben e folyton változó beszállásolásoknál pontos számokat keresni.

[1] I. m. 67. l.

[2] Karácsonyi i. m. 67—8. ll.

[3] Arra a körülményre, hogy Magyarország a konstanczi zsinaton miért soroztatott a germanikus földrajzi egységhez (egyetemben Lengyelországgal, Törökországgal, Svéd-, Norvég-Dánországgal, Oroszországgal, Richenthal 50., 154., 162.) Karácsonyi azt az okot hozza fel, hogy 1414. végéig csak kevés magyar volt Konstanczban s

tózkodásának további részletei — a mennyiben a nyilvánosság előtt folytak le — megfelelnek a tényállásnak. Igy 1415. ápr. 26., midőn nagy körmenetet tartottak — irja a 72. l., «Urunk a király, felesége, meg a bosnyák királyné, valamint az összes világi fejedelmek és urak a papság után sorakozva» vettek abban részt. Ugyancsak az 1415. jun. 30. urnapi körmenet alkalmával, a király s az emlitett kiséret ugyanazon rendben következtek. (74. l.)

Valószinü, hogy Reichenthal 1415. jul. 16. maga látta, a mint «reggel a királyné, a bosnyák királyné, udvarmestere s hölgyei társaságában hajóval leutazott Konstanczból Schaffhausenbe.» (82. l.)

Két évvel később — 1417. jun. 26. (109. l.) — látta, a mint a király «a nem nemes magyaroknak hübéreket adott, ezeknek, mielőtt a király szine elé bocsáttatnak, tyukokat, tojást, pávákat, viaszt, borsot, vagy egyéb ajándékokat kell adni.»

Ezután egy metszet illusztrálja a jelenetet. Trónusán ül a király, előtte térden állva — schematice ábrázolt — pórok nyujtják át neki az emlitetteket.

Valószinüleg kir. jobbágyok küldöttségéről van szó. Richenthal egyéb okoskodása a saját képzelő tehetségének hajtása.

Ép ily pontatlan 1417. decz. 30. keltezett följegyzése. «Egy csütörtöki, Szilveszter előtti napon — irja a 132. l. — meghalt a tisztelendő Zsigmond ur, főkanczellár, a római birodalom kanczellárja s temetésén részt vettek az összes egyházi és világi fejedelmek, valamint a magyar urak.» «A kanczellár szolgái pedig — irja 1418. jan. 12., 134. l. — nagy sirással és jajgatással valának urok halála miatt, mint az Magyarországban *még* szokás.» (Tehát nálok nem.)

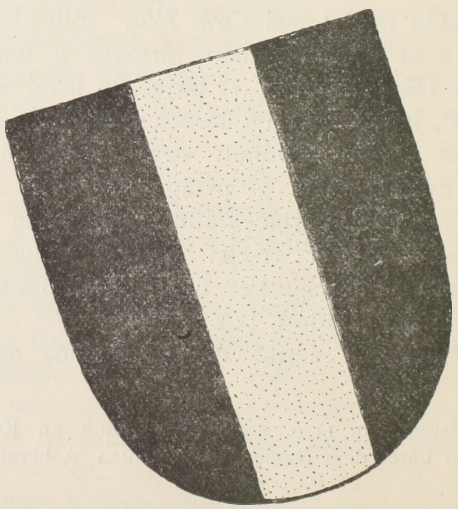
Mig e feljegyzésében Zsigmondot megteszi főkanczellárnak, sőt a német birodalom kanczellárjának, 1415. jan. 18. — 43. l., János mainzi vál. fejedelmet helyesen nevezi a római birodalom első főkanczellárjának, de ezenfelül még Magyarországra is kiterjeszti e méltóságát (oberster Erzkanzler des Röm. Reiches, aller deutschen Lande, Ungarns, Böhmens und ganz Germanien). Nem kell hosszabban czáfolgatni Richenthalt, csakis jellemzésül hoztuk fel.

Utoljára 1418. márcz. 7-én emliti a magyarokat, (137—8. l.) kiknek Zsigmond király mindig akkor vette hasznát, ha tenni kellett. Velök őriztette a fogolyként tartott XXII. János pápát,[1] de ha kellemetlenkedni kellett egyébként is, hü magyarjait vezényelte ki. Petershausenben tartván udvart, arra kérte az apátot, hogy engedje meg erdeiben a favágatást. «Az apát megtagadta, mire a király magyarjait küldte erdeibe s ezek aztán vágták a fát, akár tetszett az apátnak, akár nem.»[2]

Ennyi az u. n. historicum Richenthal krónikájában.

Ehhez csatoljuk a krónikájában foglalt czímereket betüsorban. Heraldikai tudásunk — ujból hangsulyozzuk — e közleménnyel csak statistice bővül, de ez a szempont is igazolja a czímerek reprodukczióját.

1. Albeni János czimere.

Feketében arany czölöp. Konrad von Grünenberg fol. LXIX.

ezek — egy lévén az uralkodójok — a szomszéd német nemzethez csatlakoztak. Karácsonyi i. m. 67. l. Fraknói a földrajzi helyzetet s az uralkodó közösségét hozza fel, tehát ugyanazt mondja. I. m. 332. l. Valami nagy földrajzi logika nem észlelhető a felosztásban, mert p. o. az olasz nemzethez tartozott Bosznia is, «melyben nem sok a keresztény.» Bármi ok lett légyen e felosztás alapja, a magyarság azért tényleg mégis külön szervezkedett s összetartott.

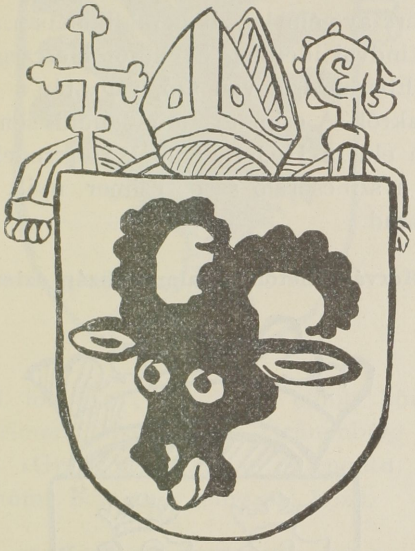
[1] Karácsonyi i. m. 68.

[2] Hogy mily nagy számban voltak Konstanczban a magyarok, mi sem mutatja jobban, minthogy XXIII. János pápa maga is magyar öltözetben szökött meg. «In habitu transformato, ad similitudinem unius balisterii Ungarie», mondja Guillaume de la Tour krónikájában. Idézve Valois: La France et le grand schisme d' occident. IV. köt. 532. l.

Aláírása: Von der Albin Erbtruchsess zur Salzburg.

A konstanczi zsinaton jelen volt Albeni János horvát és dalmát bán. Ulrich von Reichenthal (fol. 187.) igy emliti: Herzog Johannes zu Alban und Hauptmann zu Dalmatia. Czimere feketében arany balharánt pólya. E czimer egyébként Albeni Henrik kolozs-monostori apáttal hozható kapcsolatba.

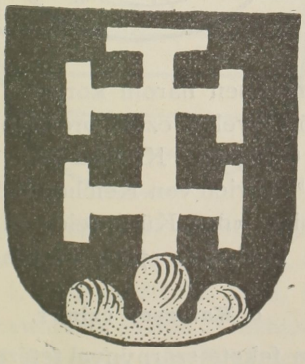
2. De Benzis András kalocsai érsek czimere.

Aranyban jobbra forduló, piros fülü, fekete kőszáli kecskefej. Ulrich von Reichenthal I. kiad. fol. 124[a]; II. kiad. fol. 101[b].

Aláírása: «. . . Andreas erczbischoff czu Colocens in Vngern . . .»

3. Budavár czimere.

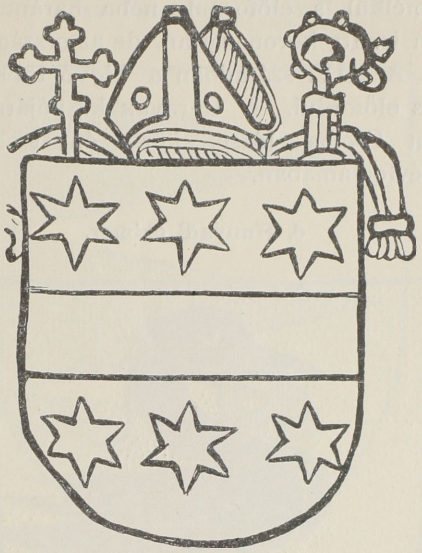

Feketében arany hármas halom középső orrmán álló mankósvégü ezüst kettős kereszt. Konrad von Grünenberg fol. XVI.

Aláírása: die burg zu Offen in Vngern.

A magyar királyi kettős keresztet Grünenberg valamelyes vonatkozásában tévesen vonatkoztatja Budavárára.

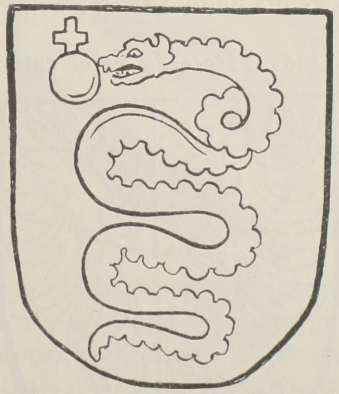
4. De Reate Antal ragusai püspök czimere.

Kékkel vágott sárga (arany) pajzs felső és alsó mezejében három-három egymás mellett elhelyezett hatágu kék csillag. Ulrich von Reichenthal I. kiad. fol. 124[a]; II. kiad. fol. 101[b].

Aláírása: « . . . Anthonius erczbischoff zu Ragusin in Dalmacia . . .»

5. Garay Miklós czimere.

Kék mezőben czölöp mentén állitott, jobbfelé forduló, tekergő sárga kigyó, szájában országalmát tartva. Ulrich von Reichenthal, I. kiad. fol. 186[a]; II. kiad. fol. 158[b].

Aláírása: Graff Nicolaus graszgraf zu Vngern der naterspan.

Konrad von Grünenbergnél II. fol. LXIIII. «Grossgrauff von Vngern» aláírással.

A Garay-család kigyója «de novo» adományozott czimeralak. Koronázatlanul és az országalma nélkül is előfordul, néha harántos helyzetben is. Itt koronázatlan, de az ország almáját tartja. A XIV. században a kigyó több gyürüben is előfordul. A Garayak kigyójáról l. különben Csoma József közleményét a Turul XX. évfolyamában.

6. Hunyadi czimer.

Aranyban jobbra forduló, piros (?) gyürüt tartó fekete holló. Konrad von Grünenberg, fol. CXIIII.

Aláírása: die hundyanisch herrn von Vngern.

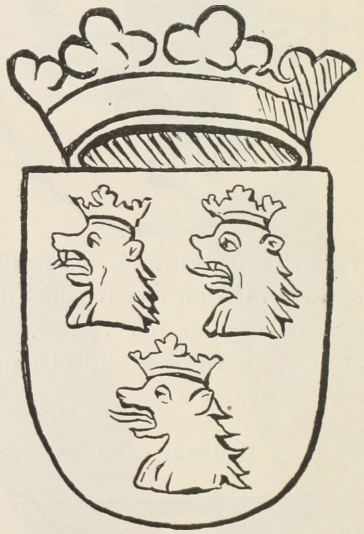
7. Lindvai Herczeg Péter czimere.

Ezüsttel és kékkel hasitott mezőben szincserélő sas. Sisakdisz ezüst-veres koczkás karimás süvegen három strucztoll. Aláírása: Herzog Peter von Lindwach von Ungern. Ulrich von Reichental I. kiad. fol. 185[b]; II. kiad. fol. 158[a]. Konrad von Grünenberg, Der Herczog von Limppeich in Ungarn felirattal II. f. 56. Grünenberg ezenfelül ugyanott ezüsttel és vörössel hasitott pajzsban szincserélő sasos czimert közöl «Herczog Eberhart von der Weiden in Vngern» felirattal. Sisakdisze kék-fehérrel hasitott sasszárny között ezüst sasnyak.

Ismeretlen *herczegekről* itt nem lehet szó — mint Bárczay vélni látszik heraldikájában, 465 l. — vagy Lindvai illetőleg Szekcsői Herczeg Péterről és Eberhardról van szó, vagy tán a Lindvai Bánffyakról. A czimer — mondanunk sem kell — teljesen elüt a Héder nembeli Herczegekétől és igy ez a szincserélő sasos czimer nyilt kérdésnek marad.

8. Horvát- illetőleg Dalmátország czimere.

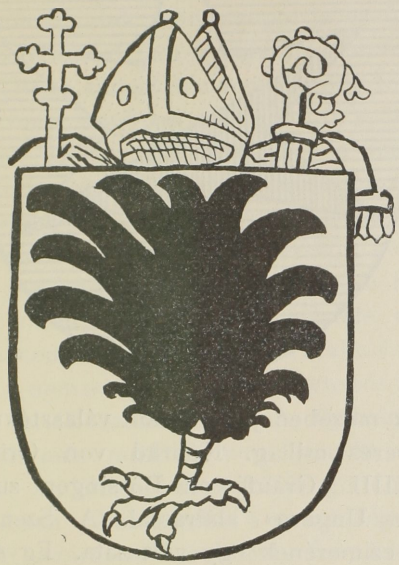

Vörös mezőben három koronás, jobbra forduló, kiöltött nyelvü ezüst oroszlánfő. Aláírás: Kung von Croacien. Konrad von Grünenberg, fol. XXIIII[b]. Ulrich von Reichenthalnál ugyanez a czimer mint «das Künigreich zu Talmacien» szerepel. I. kiad. fol. 170[a]; II. kiad. fol. 142[b].

9. Kanizsay czimer.

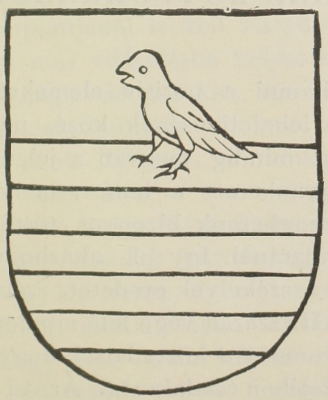
Ezüstben fekete szárnynyal tetézett saskarom. Aláírás: Strigoniensis nennt man von Granen in Ungern mit hundert und XXVI. Ulrich von Reichenthalnál I. kiadás, fol. 124[b]; II. kiadás,

fol. 102[a]. Ugyanezt a czimert Reichenthal másodszor «Graff Johannes von Canisa in Vnger, des erczbischoff zu Gran Vetter», tehát Kanizsay János czimere gyanánt közli I. kiad. fol. 184[b];

II. kiad. fol. 157[a], tehát az előbb közlött az érsek czimere. Konrad von Grünenberg II. fol. LXIIII. «Grauf von Canisse in vngern, Stiffter des Bistums Kanisse» felirással közli.

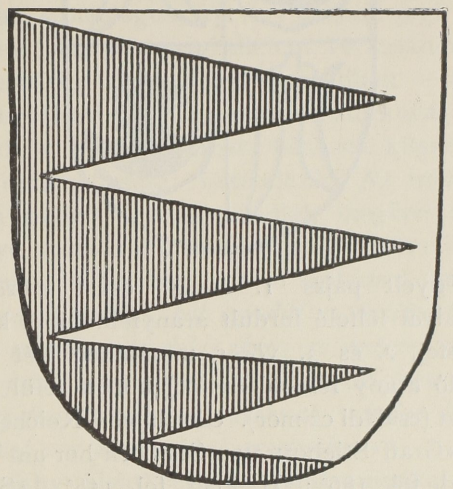
10. Korbáviai Gusicsok czimere.

Hatszor ezüst-vörössel vágott pajzs, a vörös pajzsfőben jobbra forduló fehér lúd. Ulrich von Reichenthal I. kiad. 189[b]; II. kiad. 162[a]. Graff Jörg von Krawaczen, Graf Thomas von Krawaczen, Graf Albrecht von Krawaczen czimere gyanánt közli. Konrad von Grünenbergnél II. fol. LXIIII. «Grauff von Krawatten.»

Korbáviai Károlyt 1422-ben találjuk Zsigmond kiséretében (L. Eberhard von Windecke 151. l.) Reichenthal szerint György, Tamás és Albert grófokról van szó, de meglehet, hogy e collectiv név «Krawaczen» alatt esetleg más horvát (nem Gusics) család is lappanghat.

11. Maróthy czimer.

Ezüstben három baloldali piros ék (Guthkeled-nemzetség czimere). Konrad von Grünenberg fol. CXIIII: «herrn von Marrot» aláírással.

12. Scolari Fülöp, Ozorai Pipo czimere.

Aranyban három fekete jobb haránt pólya. Ulrich von Reichenthalnál «Pypo graf Thenesiedis von Mora hinder den Sibenbürgen» I. kiad. fol. 186[a]; II. kiad. fol. 158[b]. Konrad von Grünenberg fol. LXIII. «Pippo grauff zur Thamasidis vnd och genempt von Mora, her zur Ossara hinder den Sibenbürgen» felirással ugyanezt a czimert, de fekete-ezüst harántpólyákkal közli.

A konstanczi zsinaton Filippo Scolari, Ozorai

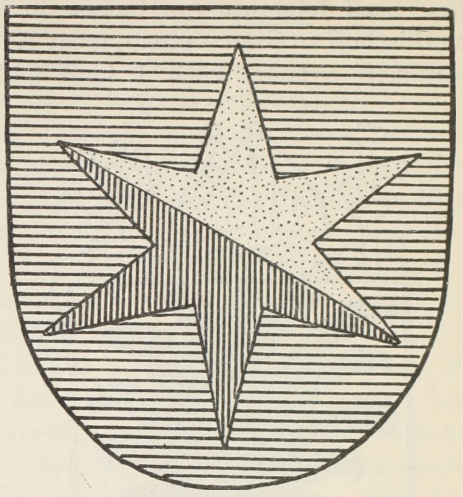
Pipon kivül még a testvére Scolari András váradi püspök is jelen volt.

13. Stibor erdélyi vajda czimere.

Négyelt pajzs 1. és 4. ezüst mezejében szarvaival felfelé fordult aranyfélholdból kinövő farkasfej, 2. és 3. vörös mezejében két kifelé forduló arany félhold (szarv) között felül arany kereszt (családi czimer). Ulrich von Reichenthalnál: «Graff Stieborn von Stieborn her am Wag» I. kiad. fol. 186ª; II. kiad. fol. 158ª. «Stiebor graf zu Stieborn von Plontag und Wayden im sybenbürgen» felirattal.

14. Szentgyörgyi czimer.

Kék mezőben jobb haránt választéku hatágu arany-veres csillag. Konrad von Grünenberg fol. LXIIII. «Grauff von Bössingen zur altemburg in Ungarn» aláirással. A Szentgyörgyi grófok czimerének egy változata. Egyéb változatai egyebek között felsorolva Bárczay: A heraldika kézikönyve 11. és 143. ll.

Thallóczy Lajos.

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Ötödik közlemény.)

V.

Nagy a különbség hagyomány, monda és a krónikairó meséje közt. Karácsonyi úr nem tart mértéket a köztük levő határ megvonásában, a mi aztán lépten-nyomon félreismerteti vele a tulajdonképeni mese, meg a hagyomány természetét s a krónikások ferditéseire és mesélő kedvére vezettet vele vissza olyan dolgokat, a mik egészen másféle forrásból fakadnak, másféle módot kiván meg tehát méltatásuk és elbirálásuk is, mint a mikor pusztán a krónikás egyéni hozzávetéseiről és kombináczióiról van szó.

Ezért hiszi a krónikairó meséinek a világosan fölismerhető mondai elemeket s figyelmen kivül hagyván a bennük rejlő hagyományt, nem gondol arra, hogy azok a köztudatba átment történeti emlékek fejleményei, melyekből ha nehéz is kivonni a pozitiv elemeket, korántsem tartozik a lehetetlenségek közé, negativ irányban pedig mindig megvan a jelentőségük, kijelölik ugyanis azt a határt, melynek korlátai között mozoghatunk bizonyos történeti jelenségek vizsgálatánál. Igy pl. akárhogyan magyarázzuk is a székelyek eredetét, számolnunk kell azzal a XII. század vége felé mindenesetre meglevő hagyományos köztudattal, hogy csak a honfoglalás idejében csatlakoztak Árpád népéhez; ez a hagyomány tehát kizár minden olyan elméletet, mely nem ebből, a székelyek és honfoglalók közti akár ethnikai, akár politikai és történetfejlődési különbségből indul ki.

A hagyomány fejlődésének és átalakulásának megvannak a maga törvényei, melyek módot nyujtanak különböző alkatrészeik viszonylagos értékének meghatározására s annak megállapi-

tására, milyen történeti mag körül csoportosultak a járulékelemek. Ezen módon juthatunk olyan eredményre, hogy mindenféle hagyomány közt épen azoknak van legnagyobb jelentőségük, melyek a vérségi kapcsolatokat tüntetik föl.

Hagyományaink ezen csoportja az ősi nemzetségi beosztással van a legszorosabb összefüggésben. Olyan társadalmi rendszernek töredékes emlékei, mely nagyban különbözött attól, a mit itt találtak őseink. Ha utóbb fel is bomlott ez a rendszer az európai társadalmi viszonyok befolyása alatt, hatása még azután is nagyon sokáig fenmaradt nemcsak a vérségi kötelékről alkotott s a latin-germántól különböző felfogásban s a rokonsági osztályozás másféle rendszerében, hanem a birtokviszonyok alakulásában is, melyek a nemzetségi elágazás folytonos nyilvántartását tették szükségessé. A nyilvántartásra pedig volt más mód is, nem csupán az irás, sőt akkor forditottak rá legtöbb gondot, hogy ki ne vesszen a köztudatból a nemzetségek izről-izre való leszármazása valamely ősapától, a mikor még nem foglalták oklevelekbe, mint épen azok a társadalmi szervezetek bizonyitják, melyekből a magyar ide szakadt.

Karácsonyi úr sohsem számol azzal a körülménynyel, hogy a régi magyarság életnyilvánulásait nem csak az európai, hanem a keleti viszonyok, a keleti társadalmi rendszerek, a keleti felfogás szempontjából is kell vizsgálnunk, melyek egészen más világitásba helyezik genealogiai jellegü hagyományainkat, semhogy azt a mértéket alkalmazhatnánk rájuk, a mit a külföldi évkönyvirók ilynemü adatainál szoktunk. Hivatkoztam már arra a semmiképen le nem tagadható tényre, hogy forrásaink egész pontosan tudják az Árpádok három-négy századdal korábbi őseit. Ha tehát ilyen tények vannak előttünk, akkor csakis olyan következtetésre juthatunk, hogy volt valami különösebb oka ilynemü hagyományaink szivós fennmaradásának s a krónikás meséjének egyoldalu hangoztatásán kivül egyéb szempontokkal is számolnunk kell, a midőn olyan a nemzeti élet vérkeringésétől el nem szigetelt irók, mint Béla király jegyzője s a másik krónikacsoport szerkesztője, az erdélyi Gyuláktól származtatják Sz. István anyját és Saroltnak nevezik, vagy ha bizonyos hirekkel szemben azt erősitik, hogy Szár László, nem pedig Vazul volt az Árpádház ifjabb ágának az őse.

A családfáknak a leszármazási és atyafisági viszonyok részleteinek nyilvántartása nemhogy ismeretlen volna a kezdetlegesebb társadalmi szervezetekben, hanem ellenkezőleg a legaggodalmasabb figyelem tárgyai.

Beöthy Leo, ez a korán elhunyt genialis magyar szociologus irja:[1] «Vannak jogi intézmények (mint házassági tilalom, vérbosszura való kötelezettség és a megváltási dijban — t. i. a nő megváltási dijában — való osztozkodás joga), melyek a leszármazásnak hét, sőt kilencz izig való nyilvántartását föltételezik. Az irás használata mellett hosszú családfák megőrzése igen könnyü volna, mindamellett polgárisult államokban nem találkozunk azon szokással, mig *vad és barbár népeknél, hol egyedül az emlékezetre van bizva, mindennapi dolog, hogy az emberek minden dédatyjokat és dédanyjokat, sőt régibb foku őseiket is meg tudják nevezni, azoknak minden élő ivadékaival s a közfokokkal egyetemben.*»

Beöthy hivatkozik az észak-amerikai indiánokra és natali kafferekre; de minket közelebbről érdekelnek azok a középázsiai és egyéb rokon társadalmi szervezetek, melyek a fejlődésnek ma is körülbelül olyan fokán vannak, mint voltak a honfoglalók, kik szintén ezen környezethez tartoztak egykor, ebből váltak ki, felfogásban, szokásokban tehát itt kell keresnünk az analogiákat.

E tekintetben nagyon jellemző, a mit a nomád törökök életének, felfogásának s egész lelki világának egyik legkiválóbb ismerője, Vámbéry A. mond a kirgizekről;[2] «ha őseit (*dseti ata*, az az hét atya) kérdezzük, *minden kazak fennakadás nélkül el tudja számlálni közvetlen hét elődét*, sőt clanjának, (család) szorosabb összefüggését is ismeri». A turkománok szintén nagy gondot forditanak a nemzetségi viszonyok ismeretére. «Minden turkoman, *még a négy éves gyermek is már tudja* — irja ugyancsak Vámbéry[3] — mily taife vagy tirehez (nemzetséghez, családhoz) tartozik s mindig bizonyos büszkeséggel utal klanjának hatalmára vagy sokaságára, mert ez tu-

[1] A társadalmi fejlődés kezdetei. Budapest. 1882. I. k. 178—179. l.

[2] A török faj. Budapest. 1885. 345. l.

[3] Közép-ázsiai utazás. Pest. 1865. 285. l.

lajdonképen a fegyver, mely mások önkénye ellen megvédi s ha egyes tag bántalmaztatik, az egész törzsnek kell elégtételt követelnie.» Egy más helyen pedig, a fiatal török-tatár nomád által megszerzendő ismeretekről szólva, a következőkép nyilatkozik:[1] «*mindenek előtt* a törzsek, ágak és családok különbözésének nagyon tekervényes labyrinthusában kell elegendő jártasnak lenni s *első sorban a hét ős (jeti ata* — a kirgizeknél: dseti ata) *neveit hibátlanul tudni*. A tizenöt éves nomád már tisztában van az egyes tiré-k (nemzetségek), tajfé-k (családok) rokonsági viszonyával s jártas a legelői jogban és az egyes aulok localis viszonyaiban. Ezen emlékezetébe vésett dolgokon kivül már jókor ismerős a *tapu*-k (némely vidéken: tamgá-k) formáival, vagyis azon bélyegekkel, melyekkel az egyes törzsek nyájait az állatok farára nyomott fekete festékkel megkülönböztetik». Mert ugyancsak Vámbéry szerint:[2] «a török nomádok a miveltség főkellékének mindenkor a hét ős felsorolását tekintették; semmiféle más téren sem birnak oly jártassággal, mint a faji leszármazás százágú mellékutaiban és az egyes törzsek, ágak, clanok és családok egymáshoz való viszonyaiban.» Ezért aztán «még ma is igy szól a kirgiz és turkomán, ha valakitől származását kérdi: Jeti atang kindir? hét atyád kicsoda?»[3]

Ennek a nyilvántartásnak, a közvetlen hét ős s a nemzetségi elágazás, valamint a nemzetségi jelvény (bélyeg, törökül: tapu, tamga, általános nevén: totem) ismeretének pedig különösen a házasságkötésnél volt nagy jelentősége, hogy vérfertőzést ne kövessenek el.

A vérfertőzést azonban egészen máskép fogják fel e társadalmi szervezetek, mint a hogy az európai társadalom. Ime nehány példa a mohamedanizmus befolyásától még át nem alakitott ázsiai felfogásra nézve.

Pallas irja szibériai nyelvrokonainkról, az osztjákokról, hogy nőági rokonságot nem ismernek, tehát *minden nőági rokonnal megengedhetőnek tekintik a házasságot*. Meg van engedve az *elhalt fivér özvegyének*, saját mostoha anyjának vagy mostoha leányának nőül vétele is. *Annál nagyobb bünnek és szégyennek tartják a fiági rokonságból való házasságot*, holott ha egy leány nőül megy egy más törzsbeli férfihoz, ennek a leányát feleségül veheti az anya fivére is.[1]

A mit Pallas mond az osztjákokról, azt kiegészíti Castren,[2] a ki szerint egy-egy nemzetség néha több száz, sőt ezer lélekből is áll, ugy hogy a vérség fokát sem tudják, *de egymás között nem házasodhatnak össze*. A nőt ugy vásárolják. Több nőtestvért is lehet egyszerre nőül venni, de bátya és öcs, még ha nem is testvérek,[3] nénét és hugot nem vehetnek feleségül.

[1] A török faj. 273. l.

[2] A magyarok eredete. 1882. 175. l.

[3] Vámbéry A. A magyarság keletkezése és gyarapodása. 1895. 138. l.

[1] «Die Ostjaken, welche sonderlich unterhalb Beresof noch dem Heydenthum anhängen, nehmen so viele Frauen, als es nur ihr Vermögen verstattet. Sie halten es vor erlaubt, des verstorbenen Bruders Wittwe, ihre Stiefmutter oder Stieftochter und andre Verwandten von der weiblichen Seite zu heyrathen. Am liebsten nehmen Sie Schwestern aus andern Familien, und glauben, dass die Ehe mit der Frauen Schwester in ihren Nahrungsgeschäften viel Glück bringe. Ja sie haben dabey auch den Vortheil, dass sie vor eine zweyte Tochter dem Schwiegervater nur die Hälfte des vor die erste gezahlten Kalims geben dürfen. Hingegen wird es unter ihnen für eine grosse Sünde und Schande gehalten, aus seiner Namenverwandschaft zu freyen. Sie rechnen nemlich nur nach dem männlichen Stamm; dahingegen, wenn ein weibsbild in einen andern Stamm geheyrathet und eine Tochter gebohren hat, so kann der Bruder der Mutter oder dessen Kinder ohne Bedenken um dieses Mädgen freyen. Kurz alle Ehen sind rechmässig, wenn nur der Vater des Bräutigams und der Braut von verschiednen Stämmen sino.» P. S. Pallas: Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. III. Theil. Frankfurt und Leipzig. 1778. 45. l.

[2] Jedes Geschlecht besteht aus einer Anzahl von Familien, die eine gemeinsame Herkunft haben und sich für mehr oder minder mit einander verwandt halten. Es giebt unter dem Ostjaken und besonders unter den Samojeden solche Geschlechter, die aus mehreren Hunderten, ja sogar Tausenden von Individuen bestehen, unter denen die Mehrzal nicht mehr ihr ursprüngliches Verwandtschaftsverhältniss nachweisen kann, sie betrachten sich aber nichtsdestoweniger als Anverwandte, *schliessen keine ehelichen Verbindungen mit einander* und sehen es für eine Pflicht an einander zu helfen. Gewöhnlich halten sich alle zu einen und demselben Geschlecht gehörende Familien auf ihren Nomadenzügen dicht beisammen, und die allgemeine Sitte gebietet, dass in einem solchen Geschlechtscomplex der Reiche seine Habe mit dem Armen theile.» Castren M. Alexander: Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker. St. Petersburg. 1857. 107. l.

[3] Az osztyák nyelvben ép ugy, mint a magyarban, nem csak testvért jelent a «bátya» és «öcs».

Viszont az öcs tartozik nőül venni a bátyja özvegyét. Ha pedig nem maradt fivére az elhunytnak, a legközelebbi rokont illeti az özvegy.[1]

Legközelebbi nyelvrokonainkról, a vogulokról, Reguly A. hagyományai után Hunfalvy P. irja, hogy régebben *köztük sem házasodhattak össze egy ájmak- vagyis egy nemzetségbeliek.*[2]

A mi pedig az öcs kötelezettségét illeti az özvegy nőül vétele tekintetében, ez a szokás megvan a kirgizeknél, mongoloknál, több kaukázusi népnél, mint az osszétoknál és szvánoknál, sőt meg volt a régi szlávoknál is.[3]

A mongoloknál már a XIII. századbeli Plan Carpini azt irja, hogy *az öcs egyenesen köteles nőül venni elhalt bátyja özvegyét* s emlit egyéb részletet is a mongolok házassági jogszokásaiból, igy pl. felhozza, hogy tetszés szerint választhatnak feleséget a legközelebbi rokonságból, csak anyjukat, saját leányaikat s atyjuk és anyjuk részéről való nénjeiket nem vehetik el, egyébként pedig minden más női rokon közül választhatnak feleséget, sőt még özvegy anyósukat is nőül vehetik.[4] Plan Carpini nem fejezi ki egész világosan, a mit máskülönben tudunk, hogy csakis az anyai rokonságnál nem vették tekintetbe a közeli vérséget, ellenben fiágon a legtávolabbi rokonok sem kelhettek össze; ugy látszik, arról már nem értesült, hogy a mongolok élesen megkülönböztették a fiági atyafiságot a nőágitól. Bár Dsingisz khán óta nagy átalakuláson ment keresztül társadalmi szervezetük, ugy hogy mostani politikai beosztásuk semmi összefüggésben sincs ősi törzsi szervezetükkel — akár csak XIII. századbeli nemzetségeink az ősi 108 magyar nemzetséggel, a vérségi összeköttetésre nézve még mindig az ősi nemzetségi rendszer az irányadó. «Ős törzseiket — mondja Beöthy L.[5] — «jaszu»-nak hivják és noha az egyes jaszuk tagjai el vannak szórva az egész mongol területen, egymással összevegyülve a különböző népségekben, mégis minden mongol tudja, hogy mely jaszuhoz tartozik; a saját jaszuból való házasodást tiltó és ősidőktől átörökölt parancsolat, melynek vallásosan engedelmedkedtek, ez, a mi annak nyilvántartását eredményezte nálok. A jaszu fiágat követ; a kik ugyanazon jaszuhoz tartoznak, vérrokonoknak tekintik egymást».

Ezért — mint a Beöthy által idézett Hiakinth (Jakynf) atya mondja, *szégyennek tartják a fiági rokonnal való egybekelést.* Az itt emlitett Bicsurin Hiakinth oroszra forditotta a Mandsu-dinasztiából származott Kien-Lung khinai császár (1736—95) által kodifikált mongol jogot, mely 1789-ben négy kötetben jelent meg, Bicsurin műve pedig 1828-ban, de már 1826-ban közölt belőle kivonatokat német forditásban Timkovszki, a kitől vette Beöthy a mongolokra vonatkozó adatokat.[1]

Hasonló szokások vannak Rev. Swan R. angol hittérítő szerint a kalmikoknál, a mongolság nyugoti ágánál is. *Saját törzséből náluk sem házasodik senki*, mert tagjai mindannyian egy közös ősatya ivadékainak s ez alapon fivéreknek és nővéreknek tekintik egymást, bármily távoli is a tényleges rokonság. A fejedelmi családok is ez okbul mindig más törzs fejedelmi családjaiból vesznek feleséget.[2]

Ha csak a szibériai osztyákoknál és belsőázsiai mongoloknál volna ilyen szokás, azt gondolhatnánk, lehettek a honfoglalás előtti magyarságnak másféle szokásai is, a magyar se osztyák, se mongol nem volt, abból tehát, a mi e népeknél van meg, korántsem következik, hogy meg kellett lenni a régi magyarságnál is.

Ámde ugyanilyen szokásokkal és felfogással találkozunk a Kaukázus népeinél is. Igy pl. a cserkeszeknél néha hétezer lélekből áll egy-egy

[1] Beöthy L. id. m. I. 51.

[2] «Ámbár most a vogulok nem oszlanak többé nemzetségekre, törzsökökre, mint hajdan, mégis tudják még, hogy *ajmah* = törzsbeli, az az egy nemzetségbül való, s hogy az a törzsbelieihez *raunu* = rokon; *a raunut*, rokonok, pedig hajdan nem házasodhattak össze». Hunfalvy Pál: A vogul föld és nép. Reguly Antal hagyományaiból. Pest. 1864. III. l.

[3] Beöthy L. id. m. I. 51., 52., 55.

[4] Magyar forditását l. dr. Török Auréltól: Anthropologiai Füzetek. Budapest. 1882. I. 133. l.

[5] Id. m. I. 379. l.

[1] Bicsurin Hiakinth műve: Zapiszki o Mongolije. Sz. Pétervár. 1828. (II. k. 203—339. l.), németül Borg K. F. Denkwürdigkeiten über die Mongolei. Berlin. 1832. (320—426. l.). — Timkovszki B. G. müve: Reise nach China durch die Mongoley in den Jahren 1820 und 1821. Leipzig. 1825—1826. (III. k. 327—342. és II. k. 15—16 l.) — V. ö. Laufer Berthold: Skizze der Mongolischen Literatur. (Keleti Szemle. VIII. 1907. 250. l.)

[2] Beöthy id. m. 380. l.

«tleus» vagyis testvériség, de azért *nem kelhetnek össze ugyanazon «tleus» tagjai*, sőt még a jobbágyokra is kiterjesztik a tilalmat olyanformán, hogy csupán más «tleus» jobbágyaiból házasodhatnak. A ki áthágta ezt a szabályt, büntetése régebben vizbefullasztás volt.[1] Az alánok ivadékainál, az osszétoknál a leszármazás fiági s *az egynevüek vagyis ugyanazon ősatya leszármazottai, még ha századik ízen vannak is rokonságban, házasságot nem köthetnek egymással*, mig a legközelebbi nőági vérséget sem tekintik rokonságnak.[2] Ugyancsak róluk olvassuk, hogy az *özvegy asszonyt az elhunyt férj fivére veszi nőül.*[3] A georgiai családhoz tartozó népek közül a khevszuroknál maradt fenn a testvériségnek ez a szoros köteléke; itt *sem vehette nőül soha a közösség egyik férfitagja a saját közösségéhez tartozó nőt*, hanem mindig más közösségből kellett házasodnia.[4]

Itt tehát a társadalmi fejlődésnek olyan rendszerével van dolgunk, mely régebben, mig egyfelől a kereszténység, másfelől a mohamedánizmus át nem alakitotta a családról alkotott fogalmakat, általános volt azon az óriási területen, mely a Kaukázustól kezdve egyfelől benyult Szibériába, másfelől az ázsiai pusztaság legbelsejéig terjedt s a legkülönbözőbb nemzetiségü népeket foglalta magában, de különösen a turánokat. Alapja az idegen törzsbeli nő elrablása, szelidebb alakban a nő megvétele, a miről már nekünk magyaroknak is vannak fölös számu emlékeink.

Két elv vonul végig e társadalmi rendszeren a legnagyobb következetességgel: 1. a leszármazás aggodalmasságig menő szigoru nyilvántartása; 2. a vérfertőzés fogalmának egyoldalusága, csupán a férfiágbeli leszármazottakra való szoritkozása, melynél a vérség legtávolabbi fokára is kiterjesztik, mig nőágon a legközelebbi rokonság sem jön tekintetbe.

Látni fogjuk, hogy effajta szokások ismerete s a rendszerük szellemébe való behatolás nem egészen fölösleges azon vitás kérdéseknél, melyek fölmerültek Sz. István családi összeköttetései felől, mert csakis ezek figyelembe vétele mellett érthetjük meg hagyományaink jelentőségét, az egyes töredékes adatok közti összefüggést s olyan utalásokat, melyekre krónikáink nem nyujtanak magyarázatot s talán már a krónikairó sem tudta valódi jelentőségüket. A leszármazás gondos nyilvántartása magyarázza meg, hogy hibátlanul sorolják el krónikáink az Árpádok ő-eit Álmostól Taksonyig, a meddig t. i. ellenőrizni tudjuk. Ámde nem Álmos, hanem atyja, Ügek kezdi meg az ősök sorát s ilyenformán a «hét atya»: 1. Ügek, 2. *Álmos* (Konstantinnál: Σαλμούτζες), 3. *Árpád* (Ἀρπαδής, 4. *Zulta* vagy *Zoltán* (Ζαλτάς), 5. *Taksony* (Τάξις, Luitprandnál: Taxis, Hungarorum rex), 6. Mihály, 7. Szár László, a miből aztán levonhatjuk azt a következtetést, hogy Szár László fiainak kellett legelőbb irásba foglaltatniok az Árpádház vagy szorosabban véve közvetlen őseik genealogiáját. Másfelől pedig a vérrokonságnak és vérfertőztetésnek a latin-germán világtól eltérő felfogása fényt vet a Koppány és Géza özvegye közti viszony megértésére. Ha Koppány Géza fejedelemnek volt az öcscse (akár testvér-, akár unokaöcscse): nemcsak nőül vehette bátyja özvegyét, de egyenesen megkövetelte az ősi szokásjog. Ellenben, ha egy nemzetségből származott az özvegy Koppánynyal, ámbár esetleg távolabbi rokonság volt is köztük, megbotránkoztatta az egész magyarságot a Gyula leányával tervezett házasság. Jóformán ez teszi érthetővé, miért maradt Koppány egymagára s miért az a rendkivüli különbség a Koppánynyal és II. Gyulával szemben tanusitott bánásmód között?

VI.

Ha valamelyes fogalmat akarunk szerezni az ősmagyarság gondolkozásmódjáról, lelki világáról: ne nyugaton, a kereszténységnél, a germánoknál, még csak a szlávoknál sem, hanem keleten, a pusztaság turánjainál keressük azon jellemző néppsychologiai sajátságokat, melyek felvilágositásul szolgálnak. Ha nagy fontosságot tulajdonitottak őseink a leszármazás nyilvántartásának: akkor az is nagyon természetes volt, hogy mindjárt az első időkben gondoskodtak királyaink ősatyáik névsorának irásba foglalá-

[1] Beöthy id. m. 384. l.

[2] U. o. 385. s köv. l.

[3] Zichy J. gr. Kaukázusi és közép-ázsiai utazásai. I. k. Budapest. 1897. A Kaukázus népei dr. Jankó Jánostól. 77. l.

[4] U. o. 129. l.

sáról, a mikor már irástudó papok voltak a környezetükben.

A mongol még ma is nomád nép, de már 1242-ben készült egy a mongolok legrégibb történetét, Dsingiz uralkodását és Ogotai uralkodásának kezdetét magában foglaló mongol históriai munka, melyet khinai nyelvre is leforditottak. Egy másik mű, a hivatalos mongol történelem, az Altan Debter, vagyis arany könyv, melyet a perzsa Rasideddin (1247—1318) is felhasznált, midőn Dsingiz Perzsiában uralkodó ivadékának, Ghazan khánnak rendeletére megirta Dsingiz khán, valamint elődei és utódai történetét a török és mongol népek felosztásával együtt.[1] A történetirás akkor sem szünt meg a mongoloknál, midőn visszaszorittattak a khinai és arab-perzsa müveltség területéről a pusztaságra. A fejedelmi származásu Szanang Szeczen Khungtaidsi (sz. 1604.) megirta a hagyományok felhasználásával a mongolok történetét a legrégibb időktől 1662-ig.[2] A nyugati mongoloknál, a kalmikoknál szintén voltak irásba foglalt genealogiai és történelmi könyvek, melyeknek folytatásáról egész a dzungárok szétszóratásáig minden egyes uralkodó gondoskodott. Ezek közt, mint Pallas mondja, legteljesebb az, melyet a különben irni sem tudó Ajuka torgot khán rendeletére 1677 körül Emcsi-Gellong Gabung Sarrap állitott össze s magában foglalja a khosot és torgot törzs fejedelmeinek kimeritő genealogiáját s ezenkivül, időrend nélkül, csupán anyag szerint, elmondott kisebb történeteket, a fejedelmek, fejedelemnők és előkelők jó és rossz vállalatait, beszédeit stb.[3]

Nálunk sem hiányozhattak tehát ilynemű följegyzések már a XI. század folyamán sem s királyaink figyelme még arra is kiterjedt, hogy az Árpádház ősi származásáról tudomást szerezzenek a külföldi uralkodók is.

Dr. Sebestyén Gyula[4] adott legelőször kifejezést annak a nagyon életrevaló gondolatnak, hogy a magyar krónikairás — már csak ezt a XVI. századbeli nemzeti irodalom óta általánosan bevett és megszokott elnevezést használom — sokat köszönhet az Árpádházbeli királyleányok férjhezmenetelének. Sebestyén csak II. Béla huga, Hedvig, meg aztán Sz. Erzsébet példáját hozza fel; amannak 1132-ki férjhezmenetelével függ össze a II. Béla uralkodása kezdetéig vezetett *Király Krónika*, emezével pedig a *Hunn Krónika*, II. Endre 1217/18-ki jeruzsálemi utja után és az aranybulla, vagyis 1222 előtt, tehát az 1221-ki fényes lakodalomra történt elkészitése, a minek korjellemző jellegét és thüringiai vonatkozásait, ha nem is a dr. Sebestyén által mondott értelemben, előzőleg már Marczali is észrevette.[1]

De ezen két esettel még korántsincs kimerítve mindaz, a mi észrevehetően feltünteti a krónikaszerkezeten, hogy összeállitására vagy legalább is egyes részletek betoldására valamelyik Árpád-leány mennyegzője szolgáltatott alkalmat.

Mindjárt itt emlithetjük a többféle régebbi alkatrésznek egy nagy nemzeti krónikává történt egybefoglalását is, mely öntudatosabb átdolgozásban és az ú. n. Király Krónika nélkül Kézai művét, lazább szerkezetben pedig, hol az eredeti szöveg többféle alkatrészének egyenetlenségei és ellenmondásai nincsenek elsimitva, s magában foglalja az I. Endre és I. Béla közti viszálykodással kezdődő Király Krónikát is, a Képes Krónikát és a hozzá közelebbről csatlakozó krónika-csoportot alkotja.

Jól tudom, hogy Kézait tartja Karácsonyi ur a Nemzeti Krónika első szerkesztőjének, a többit pedig Kézai átiróinak és bővitőinek állitja.[2] De Marczali H.,[3] majd Pauler Gy.,[4] ujabban pedig Domanovszky S.[5] oly meggyőző

[1] B. Laufer: Skizze der Mongolischen Litteratur. (Keleti Szemle. VIII. 1907. 209. l.)

[2] U. o. 205. s kk. ll.

[3] P. G. Pallas: Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften. I. Theil. St. Petersburg, 1776. 15—16. l.

[4] A magyar honfoglalás mondái. Budapest, 1904. I. 211., 267., 269—270. l.

[1] A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest, 1880. 62. s kk. l.

[2] A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Akad. ért. a tört. tud. kör. XX. 3. Budapest, 1905. 6—20. l.

[3] Marczali H. id. m. 40. s köv. ll.

[4] A magy. nemz. tört. az Arpádh. kir. a. II. k. 769 s kk. ll. 773. s kk. ll.

[5] A Dubniczi Krónika. Századok, 1899. 3., 4., 5. füz. A Budai Krónika. U. o. 1902. 7., 8., 9. füz. A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvü prózai szerkesztések. U. o. 1905. 5., 6. füz. L. különösen Századok. 1902. 828.

okokat hoztak föl arra, hogy az 1272 előtti időre nézve a Képes Krónika, vagy Domanovszky S. szerint[1] a Budai Krónika családjához tartozó, emennél rövidebb szöveg az eredetibb s már csak azért sem irhatta át Kézait akár a Képes Krónika-, akár a Budai Krónika-féle, Nagy Lajos uralkodása elején készült szerkezet, mert Kún László uralkodásának történetét homlokegyenest ellenkezően tárgyalják, mint Kézai és sem ezt, sem az udvarnokokról és várnépekről szóló függeléket, vagyis Kézai tulajdonképeni művét nem vették át, egy pár jellemzőbb betoldását is mellőzték, ezenkivül forrásaik szövegét is, igy Justianus-Reginoét Scythia leirásánál, Reginoét a kalandozásoknál, az altaichi évkönyvekét III. Henrik háboruinál bővebben és helyesebben tartották fenn, mint Kézai, ki gyakran félre is magyarázta a forrás egyes helyeit,[2] úgy hogy ezek után csak csodálkozni tudok azon, ha Karácsonyi ur még mindig Kézai szerzőségét vitatja. Mindaz, amit ezen föltevés támogatására hoz fel Karácsonyi ur, még Troppaui Márton 1265—1268 között készült «Chronicon Pontificum Imperatorumque» cz. könyvének az idézett helyek után különben nagyon kétes használata[3] is, csak azt bizonyitja, a mit már Pauler is állitott, hogy a Nemzeti Krónikát tulajdonkép 1272 körül, vagy mint Domanovszky mondja, V. István alatt[4] szerkesztették, vagy szabatosabban mondva, azokat a különböző részeket, melyeket más-más időben készitettek, ekkor foglalták össze egy Hunor- és Magyarral kezdődő s a hunnoktól a vezéreken és királyokon át V. Istvánig levezetett egész krónikába. Megengedem, — lehetetlenség utóvégre is nincs benne, bár nem valószinü — hogy ez is Kézai műve; de az a krónika, mely az ő nevéhez füződik, később készült s az elsőnek a javitott, egy pár helyen romlott átdolgozása, a Képes Krónika pedig ezt a korábbi szerkezetet s nem a tulajdonképeni Kézai-féle munkát irta át.

Az 1272 körüli Nemzeti Krónika készitése éppen arra az időpontra esik, midőn V. István leányát, Máriát, nőül vette a nápolyi királyfi, a későbbi II. Károly király. Hogy ez az időbeli találkozás nem véletlenség, hanem csakugyan összefügg egymással a krónika-szerkesztés és az 1269-ki házasság, bizonyitják a közbeszőtt nápolyi, különösen apuliai vonatkozásu részletek. Ilyenek: Attila kapitányának, Zovardnak apuliai, calabriai és cataniai pusztitásai, a mikben kétségkivül a Liutprand által emlitett Salardus 924-ki kalandos hadjáratának a visszhangját kell tekintenünk; ilyen továbbá Sz. István nevelője, Deodatusnak az apuliai sanseverinoi grófoktól, a Kálmán alatt beköltözött Olivér- és Ratoldnak, Roland, volt nádor és bán, István ifjabb király «kifogástalan hűségü embere», «az az ország legderekabb s legérdemesebb bárója», valamint rokona, Porch István, V. István egy másik kipróbált hive őseinek az apuliai Casertából való származtatása; de mindezenél szembetünőbb bizonyitékot szolgáltat a Nemzeti Krónika összeállitása és Mária férjhezmenetele közti kapcsolatra, a mit Beche és Gregor nemzetségéről mond ezen Kézait nem sokkal megelőző krónika; Beche és Gregor nemzetsége pedig Francziaországból ered — úgymond — a Cornesnek nevezett Guillermus nemzetségéből; ez az itt emlitett Cornes Vilmos nem más, mint I. Károly nápolyi király 1265-ben szereplő hires tengerésze, Guillaume de Cornu. Mivel pedig Mária ipa, Anjou Károly IX. Lajos franczia királynak volt az öcscse, még egy másik franczia eredetünek tartott nemzetséget is megemlit, összeköti ugyanis a Zsámbokon birtokos Smaragd kalocsai érsek (1257—64) s V. István ifjabb király kanczellárjának, a száz évvel korábban élt Smaragd ispán (1166—67) egyik ivadékának nemzetségét a Champagnei grófokkal.

Ilyenformán állapitható meg, hogy a hunnok Miramammona szultán elleni hispaniai hadjárata a Cataloniában visszamaradt hunnok (magyarok) emlékével s az Imre király neje, aragóniai Konstanczia kiséretében beköltözött Bojotiak eredetének fölemlitésével együtt (természetesen mel-

1. 1905. 398. l. Sajnálom, hogy u. e. szerző «Kézai Simon mester krónikája. Budapest, 1906.» cz. művét még eddig nem láthattam, hol bizonyára még részletesebben tárgyalja a kérdés ezen oldalát.

[1] Századok, 1902. 735., 830. l.

[2] Dr. Sebestyén Gyula akad. székfoglalója, melyben a Hunn Krónikánál mutatja ki Kézai szerzőségének lehetetlenségét, még nem jelent meg.

[3] L. erre nézve dr. Bleyer Jakab megjegyzését: A magyar hunmonda germán elemei. (Különlenyomat a Századok 1905. évf. 7—10. füzetéből.) Budapest, 1906. 81. l. 5. jegyz., 85. l. 2. jegyz.

[4] Századok. 1905. 398. l.

lőzve aragóniai Simon ivadékait) akkor került a magyar krónikába, midőn I. Jakab aragóniai király 1235-ben nőül vette II. Endre leányát, Jolántát, ki olyan hirt hagyott maga után, hogy a spanyolok azon század valamennyi asszonya közt a legkiválóbbnak tartották s méltónak arra, mert igazi társ és hitves volt nemcsak a szándékban, hanem mindenféle megpróbáltatás és veszély közt is, hogy a nemzetek legszélsőbb vidékéről kösse magához házassággal az a fejedelem, ki mióta csak emberek vannak, a legvitézebb és legmagasztosabb lelkü volt.[1]

Karácsonyi ur kimutatta,[2] miféle elemekből áll a hunnok hispaniai hadjáratának története, csak arról feledkezett meg, hogy az anachronismusok leszámitásával nem valami képzeletbeli dolgot ad elő a krónikás, hanem a III. Abderrahman cordovai khalifa (912—961.) elleni 940-ki kaland száraz tényét[3] czifrázta föl az akkori idők szellemében a saját korabeli viszonyokra illő részletekkel. Ezen részletekről pedig csakis az Imre és II. Endre korabeli nemzedék értesülhetett a királyi ház, meg az aragóniai udvar közti rokoni összeköttetés és Konstanczia aragóniai kisérete, meg a Jolántával Aragóniában járt Bertalan pécsi püspök és Dienes ispán utján. Ekkor hallhattak a franczia és rajnamelléki keresztesek által is segitett spanyolok 1212-ki navas da tolosai fényes diadaláról, a mit a «Miramammona szultán», vagyis az «Emir al-Muminin = az igazhitüek fejedelme» czimet viselő és Sibilában (Sevilla) székelő Al-Mohavidák fölött arattak.[1] Ezen időben érdeklődött leginkább a magyarság is a keresztyén és mozlim világ közti küzdelmek iránt, a mikor előzőleg már III. Béla is készült a Szentföldre, II. Endre pedig 1217-ben csakugyan eljutott s maga is keresztes hadat vezetett a hitetlenek ellen.

A tatárjárás egészen más irányba terelte a nemzet közérdeklődését. Kézainak, még ha eszébe jutott volna is, s nem találja már készen megirva ezt a betoldást a Hunn Krónikában, módjában sem igen lehetett, hogy tudomást szerezzen a Miramammona nevü sibilai arab szultánokról.

Ilyenformán négy esetben állapitható meg, hogy a mikor külföldi uralkodóhoz ment férjhez valamelyik Árpádházbeli magyar királyleány, mindannyiszor egy-egy magyar krónika is készült, úgy hogy itt már valami hagyományos szokásra gondolhatunk. Ez pedig csak egy különleges formája volt a leszármazás nyilvántartása ősrégi, még a honfoglalás előtti időkből eredő szokásának, kezdetét tehát azon korszakba kell tennünk, midőn királyaink már keresték a külföldi fejedelmekkel való házassági összeköttetéseket.

Nem lesz tehát fölösleges, ha kiássuk a feledés sirjából Toldy Ferencznek azt a megfigyelését,[2] hogy krónikáink az I. Endre és I. Béla

[1] Az Indiculus rerum ab Aragoniæ Regibus gestorum (Hispania illustrata. T. III. 81. ad a. 1235.) után idézi dr. Werner M. Az Árpádok csal. tört. 1892. 446. l.

[2] A székelyek eredete. 3. s köv. l. (V. ö. Petz Gedeon: A magyar hunmonda. Budapest, 1885. 60—61. l.)

[3] Liutprand [Pertz III. 332.) beszéli el, hogy a magyarokat, kik Olaszországba ütöttek, Hugo olasz király és provencei gróf vette rá III. Abderrahman megtámadására; három napig lovagoltak a nyári forróságban egy kietlen pusztaságon át, hol vizet is alig kaptak s akkor árulástól tartva, félholtra verték a Hugo által adott kalauzt s a lehető leggyorsabban visszafordultak. Talán ekkor kerültek Abderrahman udvarába azon magyar testőrök, kikről arab forrásokra hivatkozva Szalay L. beszél (Magyarorsz. tört. 2. kiad. I. köt. 31.), mig Pauler Gy. szerint (A magyar nemzet története Sz. Istvánig. 1900. 171. l. 110. jegyz.) szláv testőrök ugyan voltak, de magyarok aligha. Akár ezen testőröknek, akár más magyaroknak, de mégis kellett valami maradványaiknak lenni Spanyolországban, a kikről még hallhattak nálunk egyet-mást a XIII. század elején az arragóniaiaktól, mert utóvégre is az ilyen állításnak mindig van valami alapja, ha rosszul magyarázza is a krónikairó — nem kell mindjárt ráfogni, hogy az ujjából szopta. (L. még Arch. Ért. XXVI. 1906. 390—391. l.)

[1] Mellesleg megjegyezve, az «Emir al-Mu'minin» czim korántsem az Almohad családhoz tartozó khalifáknak volt a különleges uralkodói neve vagy czíme, mint a hogy Karácsonyi úr után gondolhatnánk (A székelyek eredete. 7. l.), hanem már félezredévvel előbb, mindjárt a 2-ik khalifa, 'Omar (634—644) fölvette s olyan általánosan ismert czim volt, hogy pl. Theophilus görög császár (829—842) életirója is 'Αμεραμνουνής vagy mint Konstantinus Porphyrogenitus (912—959), 'Αμερουμνῆς néven emliti az akkori khalifákat. A spanyolországi mohamedán uralkodóknál már kétszázaddal előbb használatban volt az Al-Mohadok előtt; éppen az imént emlitett III. Abderrahman khalifa vette föl, kinek birodalmát csakugyan megtámadták, ha nem is éppen Attila hunnjai, hanem a vezérek idejebeli magyarok. (Goldzieher J. a «Pallas Lexikon»-ban. XIII. k. 430., 431. l. — Gr. Kuun G. Relat. Hung. hist. Ant. I. 107.)

[2] Nemzeti történetirásunk kezdetei. Századok. 1868. 376. l.

között kitört viszálkodás elbeszélése előtt részletezik a korábbi dolgokat s azzal végzik: király és herczeg nagy békességgel uralkodának, a miből Toldy nem minden alap nélkül azt következtette, hogy már I. Endre korában kellett készülni valami krónikaszerü följegyzésnek.[1]

Hogy 25—30 évvel később már csakugyan készült egy magyar krónika, melynek központjául Salamon tekinthető, Pauler Gy. is, dr. Sebestyén Gy. is vitatta s nagyon fontos okokat hoztak fel állitásuk támogatására;[2] ámde Toldy F. után még egy korábbira is következtethetünk s ha figyelembe veszszük a középázsiai törökтatár népek azon gondosságát, a mit a hét ősatya, a «jeti vagy dseti ata» nevének pontos ismeretére forditanak, ujabb szempontot nyertünk Toldy F. felfogásának igazolására, tekintve, hogy éppen Szár Lászlóval, I. Endre atyjával végződik a hét ősatya neve, a mint már előzőleg utaltam rá.

Ha egyéb nem is volt ezen I. Endre korabeli krónikában, a hét ős neve bizonyosan benne volt. De benne kellett lenni egy pár Gézára és Sz. Istvánra vonatkozó adatnak is, Vazul és Szár László fiainak rövid történetével együtt addig az ideig, mig Endre és Béla békében élt egymással.

Már most Sebestyén Gyula elméletét alkalmazva e krónika létrejövetelének történetére, egész jól összeköthetjük Endre leánya Adelhajd és I. Vratiszláv cseh herczeg 1055/56-ki házasságával s éppen az a körülmény, hogy idegen udvar számára készült ezen munka, egy más körülményre is felhivja figyelmünket.

Már előbb (Turul. 1906. 2. füz.) megjegyeztem, hogy csakis a közel egykoruság magyarázza meg a krónikairó kifakadását azok ellen, kik a három testvért Vazul törvénytelen fiainak állitották s anyjuknak bizonyos Tatun nembeli leányt mondtak. Most azonban még érthetőbb lesz a kifakadás igazi jelentősége. Idegen udvar számára irták, hogy mindaz hazugság, a mit Endre és testvérei törvénytelen származásáról hiresztelnek ellenségeik, különösen a németek, mert atyjuk nem Vazul, hanem Szár László volt, anyjuk pedig rutheniai herczegnő. Nem az egyes kifejezések logikus összefüggésére fektették itt a sulyt, mert erről csakugyan nem lehet szó, hanem akármilyen zavaros mondatszerkezettel is (gondoljunk csak az ugyanezen időtájról való tihanyi alapitó-levélre!), de tényekre hivatkoztak, olyan tényekre, a miket részben a cseh udvar is tudhatott, vagy ha jónak látta, utána járhatott, hogy meggyőződjék igazságukról.

Ugyan ki beszélt Kézai idejében arról, hogy Vazulnak egy Tatun nembeli leány volt az ágyasa s tőle, törvénytelen ágyból született a három testvér? Ki ellen kellett hivatkoznia arra, hogy mindez hazugság? Talán az altaichi évkönyvek, vagy a Gellért-legenda, vagy a Váradi és Zágrábi Krónika ellen? Hiszen mindezekben csak annyi van, hogy a három testvérnek Vazul volt az atyja, az altaichi évkönyvekben pedig még ennyi sincs, csupán az, hogy Vazul fiai kiskoruak voltak menekülésük idejében. A mi a Vazultól való származtatásnál homályt vethetett az Árpádház fényére, tulajdonkép csakis az a hiresztelés volt, a mit maguk a krónikák hoznak fel, midőn czáfolatába bocsátkoznak. Itt tehát csupán egykoru rágalomról s ennek egykoru czáfolatáról lehet szó,[1] a mi aztán azon mód bejutott a későbbi krónikaszerkezetekbe is. Kun László idejében, vagy akár egy századdal előbb is, már teljesen mindegy volt, akár Vazul, akár Szár László volt az ősatya. Legfölebb szépitették volna a Sz. István és Vazul közti viszonyt; hiszen Karácsonyi ur szerint úgyis mesemondók, ferdítők, hazugok összes Árpádkori történetiróink.

A Szár László fiaira vonatkozó adatokon kivül a Géza nejéről szóló résznek is benn kel-

[1] Domanovszky S. szerint is (Századok. 1905. 399., 400. l.) krónikáink legrégibb része még a XI. században készült s I. Endre uralkodásának elején zárult.

[2] Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádh. kir. alatt. II. 777—784. — Dr. Sebestyén Gy. A magy. honf. mondái. I. 210. s kk. ll.

[1] Ebben tehát nem csatlakozom Domanovszky S. felfogásához (Századok. 1905. 544. l.), a ki szerint csak az V. István korabeli szerkesztés idejében, a Gellért-legenda hatása alatt lehetett krónikáinkban vitás a származás kérdése. Nem a Vazul atyasága, hanem a Tatun nembeli ágyastól való törvénytelen származás hire a lényeges. Domanovszky úr különben (U. o. 543. l.) a Gellért-legenda hatásának tulajdonitja, hogy a Váradi és Zágrábi Krónikák, melyeket a Nagy Lajos korabeli bővebb krónika kivonatainak, nem pedig, mint Pauler, önálló munkáknak, egy régibb szöveg megőrzőinek tart, szintén Vazult teszik meg az atyának.

lett lenni ha nem is ebben a cseh udvar számára készült I. Endre korabeli, hanem a néhány évtizeddel későbbi, ú. n. *Király Krónika* első részében, mely tudvalevőleg nincs meg Kézai művében, hanem a Képes Krónikába van foglalva. A Király Krónika az I. Endre alatti dolgok rövid összegezése után a közte és öcscse, Béla közt Salamon megkoronáztatása miatt kitört viszálykodással kezdődik és tart II. Géza uralkodásának derekáig, sőt a Mügeln-féle német átdolgozásban III. István haláláig (1173.). Más forrásokból is igazolható jól értesültsége s a szereplő személyek és események részletes ismertetése világosan mutatja, hogy egykoru krónikaszerkezettel van dolgunk.[1]

Mint Pauler Gy. kimutatta, két főalkatrészből áll.

A régebbit dr. Sebestyén Gyulával *Salamon Krónikájának* nevezhetjük, mert bár I. Béla és fiainak volt is hive a krónikairó, Salamon körül csoportosulnak az események s ott végződik a krónika, a mikor Salamon csalatkozva minden reményében, az aldunai bessenyőkhöz vagy kunokhoz megy s ezek segitségével előbb Erdélybe, majd 1087-ben a görög birodalomba tört, aztán eltünt.

A második rész, mely csupán a Képes Krónikában van meg, mig az első rész — bár röviditve és csak az 1075-ki eseményekig — a Budai és Dubniczi Krónikában is, kezdődik a kunok 1091-ki betörésével[2] s elég részletesen szól Kálmán és a «kisebbik» István uralkodásáról, valamint II. Béla első két évéről (1131—1132), kiről mint élőről emlékezik meg, aztán egy pár szóval végezve a többi nyolcz esztendővel, II. Gézára tér át. Világos, hogy ezt utólagosan toldották az 1091—1132. évek krónikájához. A toldás az 1141—46. évek történetét foglalja magában s végződik azzal, hogy egész röviden megemliti az 1149-ben kezdődő orosz hadjáratot, de már a görögökkel 1150 óta mindinkább elmérgesedő ellenségeskedésről hallgat. Ehhez járul aztán a Mügelnnél található másik toldalék, mely tart 1173-ig.

Pauler szerint a két krónikát egy későbbi iró meglehetős lazán egybefoglalta, amire mind a két szerkezetben előforduló egyforma frázisok mutatnak. Iróját Pauler III. Béla korára teszi,[1] mert már bárókról, nemzetségekről beszél és Sz. László szentföldi utjáról kereszteskori fogalmai vannak, de még a korhatározó «kun», «chunus» elnevezést használja «Cumanus» helyett. Ehhez a magunk részéről hozzátehetjük, hogy «Geysa»-t (v. ö. Geysa Béla jegyzőjénél, később: Geycha, előbb pedig: Geyza, Geythsa, Geica, XI. k. Geuca), «Sentepolug«, «Sentapolug»-ot, «Zultan»-t ir, a mi szintén a XII. század utolsó tizedeire vall, holott a száz évvel később készült rész ugyane neveket «Geycha», «Zuatapolug», «Zoltan» formában adja. Ha ezek után még azt is számbaveszszük, hogy a Mügelnnél levő toldalék III. István halálával, az 1173-ik évvel végződik: megtalálhatjuk a kapcsolatot II. Géza leánya, Ilona és V. Lipót osztrák hg 1174-ki házassága közt, vagyis ugyanazt a krónikát, melyet 1132-ben II. Géza nagynénje, Hedvig férjhezmenetelére készitettek, most megtoldották a rákövetkező 42 év történetével, felhasználva a II. Géza uralkodásával kezdődő s 1147-ig terjedő toldalékot, melyet minden valószinüség szerint a Henrik német herczeggel, III. Konrád császár fiával még 1139-ben eljegyzett s az admonti zárdában nevelt, majd jegyese halála (1150) után végkép a zárdában maradt Zsófiának, II. Géza király hugának szántak.[2]

A Salamonnal és herczegekkel foglalkozó részben is meg lehet különböztetni egy a királyság elvesztése után Salamon eltünéséig terjedő toldalékot s egy a Képes, Budai és Dubniczi Krónikákban egyformán meglevő régebbi részt. Jellemző irójára, hogy bár minden szava a herczegek hivének mutatja, a császár által pártfogolt Salamontól sem vonja meg rokonszenvét; még jellemzőbb sajátsága, hogy minden alkalommal kiemeli Salamon hősének, Márton fia, *Bátor Opusnak* vitézségét, ki *Vecellinus nemzetségéből* származott. Ezen alamann nemzetiségü Vecellinus pedig a Nemzeti Krónika egy előbbi

[1] Pauler Gy. A magy. nemz. tört. az Árpádh. kir. alatt. II. 777. s köv. ll. — Domanovszky S. Századok. 1902. 814. l.

[2] Domanovszky S. Kálmán Sz. Lászlóhoz való viszonyának betoldásától számitja a Béla és fiai történetétől különböző eredetü rész kezdetét. (Századok. 1902. 815. l.)

[1] U. o. II. k. 783. l.

[2] Domanovszky S. a Bécsi Képes Krónika által fentartott s a Budai Krónika-féle rövidebb szöveg bővitésére használt és egykoru tudósitásokon alapuló krónikát III. István korabelinek tartja. (Századok. 1902. 831. l.)

részébe foglalt följegyzés szerint Boldog István király vezére volt, midőn Szár Zirind fia, Cupan, a «dux Simigiensis» föllázadt. Nemzette Radit, Radi Miscát, Misca Cupánt és Mártont, mely utóbbiakat minden nehézség nélkül egy személynek vehetjük a tihanyi alapitólevél (1055) tanui közt emlitett Márton ispánnal és Cupan iudexszel; mig maga, a Bajorországból beköltözött wasurburci Vecelin vagy Vencilin ispán Karácsonyi urnak semmiféle kifogás alá nem eshető véleménye szerint nem lehet más, mint az a Vecilin gróf, ki 995 körül, vagyis éppen azon időtájt élt Isztriában, midőn Stajerben, Krajnában és Isztriában Sz. István sógora, II. Henrik parancsolt. Ha ehhez veszszük még azt is, hogy I. Béla egyik vejének, Ulrik isztriai őrgrófnak az anyja, Azzika, isztriai Wezzelin leánya volt, olyan kiindulási pontot nyertünk az ú. n. Salamon-Krónika létrejövetelére nézve, mely készitésének idejét és körülményeit eléggé megvilágitja.

Készült ezen krónika I. Béla leánya, Zsófia († 1095.) férjhezmenetele alkalmából, kit 1061-ben az I. Endre segitségére jött németek vezére, az I. Béla által fogságba ejtett, de Géza herczeg közbenjárására szabadon bocsátott Vilmos thüringiai határgróf jegyzett el, nőül azonban már nem vehette, mert midőn Vilmos 1062-ben jegyeséért jött, utközben meghalt. Még ugyanezen esztendőben férjhez ment Zsófia Vilmos unokaöcscséhez, az emlitett Weimari Ulrik isztriai őrgrófhoz, kinek atyja Vilmos határgróf öcscse Poppo weimari gróf, anyja pedig Wezzelin leánya, Azzika volt. Nyolcz évig tartott e házasság, 1070-ben Ulrik is meghalt s ekkor az özvegy körülbelül egy év mulva, 1071 első felében Magnus († 1106.) szász herczeg neje lett.[1]

Ezek a körülmények teszik érthetővé, miért terjeszkedik ki a krónika Vecellinusra, a ki isztriai Ulrik nagyatyja lehetett s ilyenformán Bátor Opos nagyatyja, Miska, első unokatestvére volt Ulriknak. Ulrik már akkor sem volt fiatal, midőn elvette Zsófiát, Bátor Opos pedig csak a hatvanas évek vége felé kezd feltünni: nem kell tehát fennakadnunk azon, ha nagyatyját mondtuk Ulrik unokatestvérének. A rokonság azonban teljesen megmagyarázza a Bátor Opos tettei iránti érdeklődést, ha nem is tartozott a herczegek hivei közé. Mivel pedig német udvar számára készült a krónika, azt is megértjük, miért beszél — nem is annyira az iró mint inkább az érzékeny és gyöngédlelkü Géza meg a lovagias László — elég enyhén Salamonról, a ki végre is unokatestvérük volt és balvégzete nemcsak érdeklődést, hanem részvétet is keltett Németországban. Ott szakad meg a krónika részletező előadása, midőn a Salamon segitségére jött IV. Henrik német császár néhány heti hadjárat után hajóit felégetve, minden győzelem nélkül kivonult Magyarország területéről, «Salamon pedig reményvesztetten, sóhajtozva és buslakodva» Pozsony várába zárkózott, hol László herczeg fogta körül s az ország Geysa vagy Magnus király kezébe ment át, mig a herczegséget öcscse, László kapta.

Nagyon természetes, ha ez a krónika is az Árpádház genealogiájával kezdődött és semmiesetre sem hiányozhatott belőle a három testvér, Endre, Béla és Levente törvénytelen származásáról legfőkép a németeknél elterjedt hirnek czáfolata. Ha pedig beleszőtték a Vecellinusról szóló részleteket is, akkor abban az összefüggésben, a hogy róla beszél a krónika, a somogyi Cupánról mondottaknak szintén benn kellett lenniök, különösen azon soroknak, melyeket Karácsonyi ur is egy régi könyvből átvett betoldásnak állit. S mivel e helyen Sz. István anyjáról is van szó: annál inkább meg kellett emlékezni róla, mert Magnus szász herczeg udvarában nem lehetett ismeretlen a szász herczegség területén fekvő Merseburg valami félszázaddal előbb élt tudós püspökének, Thiethmárnak a műve, mely szintén mond egyet-mást Sz. István anyjáról. Megvolt tehát az oka, hogy azt is beleszőjjék e krónikába, a mit nálunk tudtak első királyunk anyjáról a XI. század hetvenes-nyolczvanas éveiben. Thiethmár hatására kell gondolnunk, ha a szász herczeg udvarában emlegették Belekneginit, a szép magyar fejedelemnőt s a Géza és Sz. László királyokkal való sógorság magyarázza meg, ha ennek visszhangjaképp a magyar krónika szintén hivatkozik Sarolt szépségére, «miről a szomszéd fejedelmek is régtől fogva beszélnek». Hozzáteszi aztán a krónika, hogy Gyula dux leánya volt ez az emlegetett szép asszony, de nem azé a Gyuláé, kivel utóbb

[1] Dr. Wertner M. id. m. 144—160. l.

Sz. Istvánnak volt baja, a miről szintén tudhattak a szász udvarban, hiszen egész Hildesheimig eljutott a hire, mert ezen utóbbi Gyula már a harmadik (t. i. a rákövetkező harmadik fejedelem) volt az előbbi Gyula után. Sz. István anyjának pedig Sarolt volt az igazi neve s Géza fejedelem Beliud tanácsára vette feleségül, kiről semmit sem tudunk, legfölebb a somogy-tolnai határszélen, Kazsok és Szil mellett volt középkori Belyudfelde, Belyud seu Nagfalufeulde helynévből [1] következtethetünk arra, hogy merre lehettek birtokai; a XIII. században is már csak annyit tudtak róla, a mit az eredeti szövegben találtak, hogy t. i. neje Keán testvérének, Kulánnak volt a leánya s nejével Kulán földét örökölte; a szöveg azonban sejtet annyit, hogy irásba foglalása idejében még ismeretesek voltak az egyes részletek, tudták, ki volt Beliud meg Kulán s miért volt érdekében Beliudnak, hogy Gézának a Saroltal való házasságot javasolja.

Mivel Kézai nem beszél Saroltról: a róla mondottakat csakis a Király Krónikából vehette át a Képes-, meg a többi krónika szerkesztője és szőtte Gyula nevénél a hét kapitány azon lajstromába, melyet az 1269—72 körüli krónikairó állitott össze. Hogy Béla király jegyzőjének műve lett volna a forrás, teljesen ki van zárva. Ha igaz volna, hogy «Sarolt csak a Névtelen koholmánya; a Pozsonyi és a Budai Krónika, valamint bővitőik tudomásukat a Névtelen jegyzőtől meritették», mert «ha valami akad Anonymus művében, a mit könnyedén beleszőhetnek Kézai művébe, azt beleteszik»: miért nem tudnak Szabolcs, Lél, Bulcsu és Örs (Vrs) atyjáról, holott épp oly könnyü szerrel beszőhették volna a királyi jegyző műve után, hogy egyik Elődnek, másik Tasnak, harmadik Bogátnak, negyedik Ousadnak volt a fia? Vagy föltéve, hogy mindez kikerülte figyelmüket, azt már mégis csak meg kellett látniok, hogy Sarolt atyjának, a nagy és hatalmas Gyula duxnak a királyi jegyző szerint Horka volt az atyja, ezé meg Tuhutum; valamint arról is tudomást szerezhettek volna, hogy ifjabb Gyula az idősb Gyula öcscsének, Zombornak a fia, II. Gyulának pedig ugyanazon Bua és Buhna a fiai, kikről Péter uralkodásának második szakában már ezen krónikák is megemlékeznek. Azonkivül olyan részleteket is mondanak Saroltról, a külfödi udvarokban is emlegetett szépségéről s Géza házasságának létrejöveteléről, mit Kulan veje, Beliud tanácsának tulajdonitanak, a mely részletekről semmit sem találunk állitólagos forrásukban, Béla király jegyzője művében. Ha Karácsonyi ur elfogulatlanul akar gondolkozni állitása fölött, maga is rá fog jönni, mennyi lehetetlenség van benne.

Mellőzve a föntebb kifejtett okokat, van két külső jegy is arra, mely elárulja, hogy nem egy időben készült a Saroltról szóló rész a hét kapitány lajstromával s amaz a régibb. Géza fejedelem nevét e helyen nem Geychának, hanem Geysának irja a krónika, ez pedig az 1174 körüli orthographiának felel meg, a mikorra tehető t. i. — a Pauler által mondottakat kiegészitve az V. Lipót osztrák herczeg és Ilona herczegnő közti házasságból vont következtetéssel — a Király-Krónika két részének egybefoglalása. Az első szövegezés idejét pedig elárulja a Pannónia név használata, mely egyenesen a XI. századra utal; ekkor volt szokásban Hungaria helyett a Pannónia név, ha nem is azzal a kizárólagossággal, mint a hogy Melich J. barátom állitja.

Az is a XI. század, különösen pedig a Sz. István után bekövetkezett visszahatás szellemére vall, hogy nem a XII. és XIII. századbeli királyi hatalom módjára fogták fel a X. századbeli fejedelmek hatáskörét, hanem még tudták azt, hogy Árpádnak vezértársai voltak, ő csak az első, a leggazdagabb és leghatalmasabb volt közöttük s nem az egész fegyveres nép, hanem csak egyik seregnek a vezére. A krónika hét seregről, hét vezérről beszél ugyan, de ez alighanem a későbbi felfogásnak megfelelő módositás, a mikor már kiveszett az emléke a X. századbeli hármas fejedelemségnek. Igy került aztán a krónikába az az ellenmondás, hogy a magyarok az erdőkön tul, a Pannónia végén (in confinium regni Pannoniæ) fekvő hazában, t. i. Etelközben (s nem ahogy utóbb értették, Erdélyben), hol Árpád atyja, Álmos megöletett, hallva a pannoniai föld és a Duna vizének jóságáról,

[1] Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1897. III. k. 443. l.

tanácsot tartottak és «Arpad cum septem ducibus Pannoniam intrauit». Egyik helyen tehát Árpád a hét vezér egyike, itt meg rajta kivül van még hét vezér. Az eredeti szövegben a «septem» helyett «ceteris» lehetett. Az ilyen általánosabb kifejezés felel ugyanis meg annak a czélnak, a miért az első krónikák készültek, melyek nem a magyar nemzet, hanem az Árpádház történetére terjeszkednek ki s csak az Árpádok leszármazásával összefüggő részleteket említették még meg. Ezért hozták fel Gyula vezért is, mint Géza fejedelem ipát, nem pedig mint Árpád vezértársát, a mivé csak a XIII. században tették meg. Nem is annyira a hét vezér, mint inkább a három társfejedelem sorába tartozott Gyula s ezt a XI. században még jól tudhatták. Hiszen száz évvel később is nyoma volt emléküknek, habár akkor már nem értették meg igazi jelentőségét a róluk szóló hagyományoknak. Béla király jegyzője rendesen hármasával emliti a hadi vállalatok vezéreit (Tas, Szabolcs és Tuhutum, Zuard, Kadusa, és Huba vagy Zuard, Kadusa és Bojta, Lél, Bulcsu és Botond, Botond, Szabolcs és Ircund), de már nem tudja másként megmagyarázni, mint hogy Árpád bizta meg őket, vagy pedig Lélt, Bulcsut és Botondot Zulta kiskorusága miatt választották a hadsereg vezéreinek.

Ha tehát úgy belső, mint külső jelek vannak arra, hogy voltak nálunk egész a XI. század derekáig visszamenő, részint genealogiai jellegü, részint pedig egyes eseményekre is kiterjeszkedő régi történeti följegyzések: teljesen elhibázottnak kell tartanunk Karácsonyi ur azon állitását, hogy nálunk egy századdal később indult meg a történetirói munkásság, mint Lengyelországban, valamint hibásnak és hamisnak kell tartanunk egész felfogását, amit akár Béla király jegyzője művéről, akár a többi krónika felől alkotott magának. NAGY GÉZA.

UJABB NEMZETSÉGI KUTATÁSOK.

(Nyolczadik, befejező közlemény.)[1]

A Kán-nemzetség erdélyi vagy vajdai ága.

Kán nemzetségbeli Gyula bánnak egy László nevü fia is volt, de ennek bebizonyitását csak alább adhatjuk.

E *László* pályáját 1217-ben kezdi meg mint lovászmester, mely minőségben II. Andrást Palesztinába kiséri; 1221-ig marad lovászmester, mi mellett (1220—1221) Pozsegamegye főispánja is. 1223-ban Vasmegye főispánja. 1224-ben megkapja az országbirói hivatalt, mely mellett Békés- és Nyitramegye főispánságával is fel van ruházva; 1225-ben mint országbiró csak Nyitramegye főispánja, (melyet 1204-ben atyja Gyula mint országbiró kormányozott). 1228-tól 1230-ig megint országbiró és a mellett (1228-ban) Bács- és Bodrogmegye, 1229-ben és 1230-ban csakis Bácsmegye főispánja, (melyet 1212-től 1213-ig atyja Gyula kormányzott); 1232-től 1234-ig Mosonmegye főispánja (1228-ban öcscse, Gyula az!) 1234-ben másodszor országbiró és Bácsmegye főispánja, mely két hivatalát András haláláig, 1235-ig megtartja.

Úgy látszik, hogy bár II. Andrásnak hive volt, mégis oly politikát követett, mely őt András halála után az uj király kegyében megtartotta s hogy atyjának kegyvesztése és bukása reá nézve nem volt kompromittáló. Azonnal András halála után nem találjuk őt ugyan Béla szolgálatában, de 1236-ban átlép Kálmán királyfi szolgálatába, (melyben András utolsó éveiben atyja és öcscse is állott); előbb 1236-ban) tagja azon királyi vegyes bizottságnak, mely a zalamegyei birtokügyeket megvizsgálja, azután Kálmán udvarában 1236-tól 1239-ig Somogymegye főispánja. A sajói ütközetben éppen jókor jelent meg harczosaival, hogy a tatároktól üldözőbe vett Bertalan pécsi püspököt megszabaditsa. 1242-től 1245 első feléig nádor és a mellett 1243 január 29-ike óta ujra Somogymegye főispánja,[2] 1245 végén pedig szlavóniai bán és mint

[1] A megelőző közlemények a Turul 1906-ik évi folyamában jelentek meg.

[2] 1242 márczius 14-én — úgy látszik — országbiró; v. ö. Turul 1901. évf. 19. old.

ilyen a herczegi czimmel felruházva. Hogy az 1247-ben említett országbiróval azonos lett volna, nem hisszük[1] és így valószinü, hogy életét 1245 és 1246 között végezte be.

Hivatalos müködése alatt itt-ott birtokot is szerzett; birtokviszonyairól egyáltalában a következők ismeretesek:

a) Mint országbiró és Bácsmegye főispánja megkapta András királytól a biharmegyei *Tamási*-t, mely azelőtt Tamás fia Ráfael-é volt és ennek büntettei következtében a koronára szállt; de miután a várad-előhegyi prépostság ezen birtokra való jogosultságát bebizonyitotta, akként rendezték az ügyet, hogy László 100 márkáért a birtokot a prépostságnak átengedte.[2]

b) Az előbbi minőségben megkapta András királytól a nyitramegyei *Butk* (= Buchk) nevü pusztát, mely azelőtt a Katisz nb. Simon bán-é volt és ennek hütlensége folytán a királyra szállt. Csakhogy László e birtokot nem sokára két nyitramegyei embernek, Dámának és Rajnaldnak adományozta szolgálataik elismeréseül.[3]

c) Bizonyos Szombat, a nyitramegyei *Copchuch* (talán Kopcsán) földesura, mint a nyitrai vár parancsnoka megengedte magának, hogy egy a várba elzárt bünöst kiereszszen, mire András király azzal büntette meg, hogy copchuchi birtokát László országbiró és nyitrai főispánnak (1225-ben) adományozta; de László ezen is tuladott, amennyiben a kapott birtokot 1226-ban Muzslai Simon fia Boroncsnak adta szolgálatainak elismeréseül.[4]

d) 1238-ban László comes, az erdélyi almási monostor kegyura, a benczéseket onnan elüzte s helyükbe premontreieket telepitett oda. Ezek könnyelmüen bántak a monostor birtokaival, s végül is maguk jószántából elhagyták. Ekkor László comes némely eléje tévedt papokat és saját házi papjait helyezte a monostorba, mire Gergely pápa több apátot és a nagyváradi prépostot küldte ki az ügy megvizsgálására.[5] Alig tévedünk, ha ezen Almást a kolozsmegyei *Hid-Almás*sal azonosnak vesszük.

I. Lászlónak három fia maradt: II. László, I. Gyula és Miklós és egy névleg ismeretlen leánya.

Leánya életéről némely dolgokat el kell mondanunk, mert ezek képezik a következő genealogiai fejtegetések kiinduló pontját.

Midőn Gyula bán birtokait elkobozták, a baranyamegyei Nekcsét Kálmán királyfinak adták, ki ezt 1240 február 8-án tálnokmesterének, Aba nb. Demeternek adományozta,[1] mely adományozásba IV. Béla és összes nagyjai beleegyeztek. 1251-ben pedig azt mondja IV. Béla egyik oklevelében, hogy ő Gyula bán birtokainak elkobzása után annak nekcsei jobbágyait *Demeter comes fiának, Sándornak, Gyula bán rokonának (cognato)* adományozta.[2] Magától értetődik hogy jelen esetben kettőjük közötti nemzetségi rokonságról szó sem lehet és itt kizárólag csak valamely házassági összeköttetés révén létrejött sógorsági kapocsról lehet szó. Valóban értesülünk is arról, hogy e Sándor fia, Aba nb. Sándor 1310-ben a templomosoknak azon nekcsei birtokrészét, melyet ezek valamikor Sándornak elődjétől (predecessor), Gyula bántól kaptak, Károly király rendeletére visszakapja, valamint 1312-ben a Nekcséhez tartozó szentmártoni birtokot, melyet e Sándor őse (predecessor *seu progenitor*) szintén a templomosoknak adott, visszanyeri;[3] ez utóbbi okmányból tehát kiviláglik, hogy Gyula bán az Aba nb. Sándornak *anyai őse* volt. Teljes világosságot vet azonban mindezekre egy 1336 május 3-án kiállitott okmány,[4] mely a következőket tartalmazza:

E Sándornak fivére Demeter kir. tárnokmester, az 1240-ben említett Demeter unokája, nevezett napon egynehány birtokaival rendelkezvén, kiemeli, hogy *anyja, néhai László erdélyi vajda sorora után, ennek leánynegyedi öröksége czimén, nevezett vajdától, rokonától, a baranyamegyei Pellérd, Szalánta, Eszerágh, Szilvás, Aranyos és Garé-birtokokat kapta s hogy az erre vonatkozo okmányt Pál pécsi püspök idejében (1284—1299.) állitották ki.* Miután már most tudjuk, hogy Gyula bán már 1231 előtt a baranyamegyei Szilváson birtokos és hogy a tőle származó ifj. Siklósiaknak egyike az ugyanazon megyebeli Aranyost is

[1] V. ö. Ugyanott, 21. old.
[2] Fejér, VII/I. k. 201. l.
[3] Wenzel, VII. k. 384. l.
[4] Knauz, II. k. 389. l.
[5] Theiner, I. k. 161. l.

[1] Fejér, IV/I. k. 205. l.
[2] Fejér, IV/II. k. 103. l.
[3] Anjoukori okmánytár, I. k. 210., 278. l.
[4] Ugyanott, III. k. 277. l.

ősi birtokának mondja, világos, hogy László vajda oly birtokokat adott Aba nb. Demeternek, melyek atyai őseinek kezében voltak és hogy maga e vajda és sorora Kán nb. Gyulának ivadékai voltak. Miután az 1251-ben emlitett Sándor — ifj. Demeternek atyja — Gyula bán rokonának neveztetik, fiát Demetert pedig anyja után Gyula bán hagyatékából fizetik ki, világos, hogy Aba nb. öregebb Sándor, Gyula bánnak egyik nőivadékát vette nőül és a közte s a bán között fennállt «rokonság» e házassági összeköttetésre vezetendő vissza.

Ezt genealogusaink jól tudják, csak az izenkénti beillesztésre nézve térnek el egymástól. Számos és köztük élesszemü iróink bizonyosra veszik, hogy Aba nb. I. Sándor neje Gyula bánnak a leánya, mi azonban ezzel szemben ellenkező álláspontot foglalunk el, amennyiben ez állitást tarthatatlannak nyilvánitjuk.

Midőn I. Sándor számára 1251-ben a nekcsei jobbágyok ügyében az ismert okiratot kiállitották, a közte és a néhai Gyula bán közötti rokonsági fokot igen jól ismerték; ha ő a bán veje, akkor a határozatlan «cognatus» helyett kétségkivül a közelebb eső «gener» megjelölést használták volna. Már ez is sokat mond, de nem ez kepezi érvelésünk sulypontját, hanem a következők.

Ha Aba nb. I. Sándor Gyula bán leányát vette volna nőül, akkor annak idején, midőn e nő fia, Nekcsei-Lipóczi Demeter anyjának leánynegyedét követelte, ebbe az ügybe nem csak László vajda, ki az örökösrészt baranyai birtokokban kiadta, hanem mindenesetre a baranyamegyei ifj. Siklósiak, kiknek egyenes őse Gyula bánnak fia, II. Gyula volt, jelen esetben tehát ifj. Gyula unokái, III. Gyula és Péter is beleszóltak volna. Miután ez meg nem történt és kizárólag csak László vajda volt az egyedüli, ki ez örökösödési kérdést rendezte, kimondhatjuk, hogy a vajda Gyula bán egy oly fiának hagyatékával rendelkezett, ki ősi birtokait atyjával, a bánnal már annak életében felosztotta, vagy azokon a bán bukása után ennek Gyula nevü vagy egyéb fiaival szintén megosztozott, úgy hogy Pál pécsi püspök idejében Nekcsei Demeter már nem Gyula bán hagyatékából, hanem ennek egyik fia után anyját illető vagyonából kivánhatott osztályrészt. Miután azonban tudjuk, hogy László vajda az imént tárgyalt László országbiró-nádor-*bán* herczegnek egyenes leszármazottja, azt hisszük, *hogy László bán-herczeg minden kétségen kivül Gyula bánnak a fia és hogy* tekintettel arra, hogy Nekcsei Demeter 1282-ben már mint önálló birtokos szerepel, *azon László vajda alatt, ki 1284 és 1299 között Demetert kifizeti, III. László értendő, kinek Demeter anyja persze nem nővére, hanem nagynénje;* maga a kielégités pedig az 1290-es évek egyikére esik.

I. László fia *I. Gyula* (kire — mint fent kiemeltük — az irók a Képes krónika adatát alkalmazták) úgy látszik már 1257-ben szerepel. Nevezett évben tanusitja t. i. az erdélyi káptalan, hogy bizonyos Miklós fia Henrik (Kisküküllőmegyében feküdt) Radnót nevü birtokát Csam fia Simonnak eladja s hogy a beleegyező szomszédok (István mester és a bulcsi apát) sorában László és Gyula mesterek is szerepelnek.[1] Miután e sorok további folyamában megállapitjuk, hogy a Kán nemzetség ezen ágának Küküllőmegyében is voltak birtokai, azt hiszem helyes úton járunk, ha Lászlóban és Gyulában I. László fiaira ismerünk. Biztosan azonban csak 1263-ban akadunk e Gyulára, midőn István ifj. király egyik oklevelében azt mondja, hogy *néhai László bán fia Gyula* neki már ifjusága alatt számos és nagy szolgálatokat tett, melyeknek elismeréseül neki az Erdélyben fekvő Wiz, Munora, Hassach, Nogrech és egyéb az erdélyi udvarnokokhoz tartozó, jelenleg lakatlan földeket adományoz.[2] Nogrech a mostani Szebenmegyében fekvő Ujegyház, melyet a németek Leschkirch-nek, az oláhok pedig még mindig *Nokrig*-nak neveznek; Hassach a Nagy-Küküllőmegyében fekvő *Hasság*-gal, Wiz az alsó-fehérmegyei *Vizakna*-val, Munora pedig a Vizakna melletti *Mundra*-val azonos.

1263 után nagyot változtak a pártviszonyok. Egy 1267-ben kiállitott okiratban István arról panaszkodik, hogy László vajda és fivére Gyula a kunok élén ellene Erdélybe vonultak, de kudarczot vallottak,[3] a mi 1264 júniusában történt.[4] Gyulának további sorsát nem ismerjük.

[1] Hazai okmánytár, VIII. k. 72. l.
[2] Fejér, IV/III. k. 159. l.
[3] Fejér, IV/III. k. 407. l. Wenzel, VIII. k. 196. l.
[4] Pauler, a Magyar nemzet története, II. k. 331. l.

Arról, hogy fiutódja maradt volna, nincs tudomásunk; arra pedig, hogy a hirhedt László vajda az ő fia, még gondolni sem szabad.

László bán-herczeg másik fia *Miklós*[1] a papi pályára lépett. 1265-től 1276-ig erdélyi prépost, az utóbbi évben kir. kanczellár is; 1277-től 1278 nyaráig választott esztergomi érsek és kir. kanczellár; 1278 január 3-án unokaöcscsével, László vajda fiával, Gyulával, együttesen szerzett birtokukat, a somogymegyei *Tóti*-t az Elia nb. Hippolit esztergomi kanonoknak és ennek fivéreinek eladta.[2] 1279 végén elhunyt.

László bán fia *II. László* 1263- és 1264-ben erdélyi vajda, mely minőségben István társkirály rendeletéből 1263-ban magyar hadsereg élén Szvetszló Jakab bolgár főur segitségére a görögök ellen ment. 1264-ben ő is elpártolt Istvántól, mire IV. Béla szolgálatában, fivérével, Gyulával együtt az István ellen kiküldött kun sereg vezére lett. Istvánnak halála után rehabilitálták őt, a mennyiben most már megint országos hivatalt kapott. 1272 november 26-tól 1273 január 10-ig Pozsonymegye főispánja; 1273 márcz. 30-án országbiró, Baranya- és Szebenmegye főispánja, legalább igy mondják a Hazai oklevéltár 65. és Hazai okmánytár VI. k. 194. lapján olvasható okiratok, — az egyéb összes okiratokban pedig azt olvassuk, hogy 1273 május 14-től 1273 augusztus 24-ig országbiró és Bányamegye főispánja volt. Utoljára 1273 szeptember 10-én müködik mint országbiró, 1275 végén erdélyi vajda és Szolnokmegye főispánja. 1275 után elvesztjük nyomát, a mi valószinüleg abban leli magyarázatát, hogy ez idő táján meghalt, mert 1278-ban már csak egyik fiáról van szó.

Fiai életére az eddig nyilvánosságra került okiratok csak zavaros fényt vetnek. Fejér, VII/IV. k. 181. l. és a Fontes rerum Austriacarum II/XV. k. 120. l. gróf Kemény József másolata után egy okmányt közölnek, melynek értelmében az erdélyi káptalan 1280-ban tanusitja, hogy megjelentek előtte «*Jula banus et frater eius Nicolaus, filii Ladislai bone memorie, quondam vaivode Transilvanie pro se et pro fratre eiusdem Ladislao*» kijelentik, hogy kolozsmegyei Szentmiklós nevü birtokukat 50 márkáért Magnus fia Jánosnak elörökitik. Fejérben pedig igy áll «pro fratribus eiusdem Ladislai». Tekintettel gr. Kemény Józsefnek ham'sitványaira és arra, hogy László vajda fiairól, Gyula bánról és Miklósról mindeddig egyéb források mit sem tudnak és tekintettel a két helyen közzé tett szöveg zavaros voltára, könnyen azt hihetnők, hogy az egész darab Kemény-féle készitmény. Én azonban úgy találom, hogy a darab alapeszméje, hogy t. i. László vajda fiai a bizonyos birtokot eladják, az okiratot még nem teszi hamissá; azonban Kemény rosszul olvasott, tehát rosszul másolt. A «pro fratre eiusdem Ladislao» nyelvészeti absurdum. «Pro fratre eiusdem Ladislai» azért nem állhat, mert László vajda fivére Miklós érsek 1280-ban már nem élt; ugyanez áll a «pro fratribus eiusdem Ladislai»-ra nézve is. Az egyetlen helyes magyarázat abban áll, hogy László vajda fiai Gyula bán és Miklós *saját, úgy mint fivérük, László nevében* a birtokot eladják, hogy tehát Kemény az eredetiben «*pro fratre* ***eorum*** *Ladislao*» helyett «eiusdem»-et olvasott; mert, hogy László vajdának egy László nevü fia is volt, be van bizonyitva. Úgy látszik azonban, hogy az 1280 sem a helyes keltezés.

Ha feltevésem igaz, akkor II. Gyula, kivel 1278-ban találkoztunk, 1280-ban tényleges vagy czimzetes bán; bánságára nézve megjegyezzük, hogy a földrajzi viszonyok alapján azt leginkább a szörényivel azonosithatjuk. Többet nem tudunk e Gyuláról.

II. Miklós csak egyetlen 1280. évi okiratban fordul elő.

Hogy László vajda fia *III. László* szintén erdélyi vajda és ama bizonyos hirhedt Lászlóval azonos, bizonyitja maga Károly király, midőn 1315 aug. 12-én azt mondja, hogy *László, volt erdélyi vajda* valamikor a megyesi szászok jogait megcsorbitotta és hogy *fia, a szintén László nevü erdélyi vajda* e jogsértést ***egészen mostanáig*** (usque modo) folytatta.[1]

III. László oly fontos politikai szerepet vitt, hogy Güssingi Iván és Trencséni Máté mellett joggal Magyarország leghatalmasabb oligarchái közé számithatjuk.Politikai története nem tar-

[1] Ezt bizonyitja Knauz, II. k. 94. l.

[2] Hazai okmánytár, IV. k. 57. l.

[1] Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 316. l.

tozik e sorok keretébe, miért is csak birtok- és családviszonyairól akarunk egyet-mást elmondani.[1]

Ha Kemény okirata nem hamisitvány, akkor e Lászlóval már 1280-ban találkozunk. Bizonyosan azonban csak 1290-ben tudunk ráismerni, midőn az erdélyi káptalan tanusitja, hogy *László vajda fia László mester* Biharmegyében fekvő lakatlan *Vásári* nevü birtokát, Bulderi (megfelel a Krassómegye lugosi járásában még most is létező *Boldur* nevü helységnek) Mihály fia Péter comesnek adományozza.[2] Ezután jó sokáig nem hallunk róla semmit. Vajjon azon László, ki 1288-ban és 1291-ben mint erdélyi alvajda szerepel, ő vele, vagy inkább azon Borsa nb. Szentmártoni Lászlóval azonos, kit az okiratok 1292 óta mindig csak «vajdá»-nak neveztek, még nem oly bizonyos, mint egyik ujabb irónk állitja. Még azt sem tudjuk bizonyosan, hogy mikor lett III. László tényleges vajda, mert 1293 julius 11-től 1297 április 21-ig ilyen nevüt nem ismerünk. Az azonban kétségkivüli dolog, hogy Lászlónk 1297 ápril 21-ike óta a vajda és szolnoki főispán.[3]

A XIII. század végső éveiben kifejtett müködéséről mit sem tudunk; tevékenysége fő korszaka az Árpádok kihalta után lezajlott trónkövetelési harczok idejére esik, különösen akkorára, midőn Ottó bajor fejedelem személyében uj trónkövetelő lépett a harctérre. Itt csak azon rövid és eléggé ismert tényt akarjuk kiemelni, hogy László az uj követelőt azon igérettel, hogy leányával összeházasitja, hálójába keritette. A már nem igen fiatal ember 1307 kezdetén Erdélybe vonult, hogy menyasszonyát meglátogassa, mire László őt elfogta és várainak egyikében mindaddig fogságban tartá, mig Ottó a kezében lévő koronát neki át nem adta.

Ismeretlen nevü *leányát* 1308-ban egy szerb herczeghez adta nőül, a kit az okiratok csak István szerb király fiának neveznek. Miután az akkori szerb uralkodó család (Nemanjidák) tagjai: Dragutin és Milutin fivérek az István nevet is használták, mindeddig e szerb herczeg szabatos genealogiai meghatározása felette nehéz volt. De ha szemügyre vesszük, hogy a fivére Milutin által a tróntól megfosztott Dragutin király neje Katalin, V. István magyar királynak legöregebb leánya volt és hogy saját úgy, mint Dragutinnal nemzett fiának, Ulászlónak, a magyar koronára való igényei jogosultabbak voltak, mint az V. Istvánnak ifjabb leányától származó Róbert Károlyéi: akkor majdnem bizonyossággal elfogadhatjuk, hogy László vajdának veje nem — mint eddig hittük — Milutin fia István, hanem Dragutin István fia Ulászló volt. Hogy Dragutint, bár már akkor nem volt tényleges király, a pápai követ még mindig királynak nevezi, egészen jelentéktelen és mellékes dolog. A vajda tervei azonban nem sikerültek és úgy találjuk, hogy 1310 április 8-ika óta Károly királynak látszólagos hive lett.

1315 május 13-án Lászlónk már nem vajda és e naptól kezdve róla csak mint «quondam»-ról van szó, a mi éppen úgy «néhai»-val forditható mint «volt»-tal. Iróink mindeddig úgy fogták fel a dolgot, hogy a király kitette őt a vajdai méltóságból, de hogy még ezután is élt. Mi ezt nem tartjuk valószinünek. Mert ha Károly király meg akarta vagy merte volna e hatalmas embert állásától fosztani, nem várt volna ezzel 1315-ig; továbbá találjuk, hogy már 1315-ben csakis az ő fiainak birtokairól van szó (l. alább); mi tehát nagyon valószinünek tartjuk, hogy a hatalmas férfi 1315 május 13-án már nem élt.

Birtokviszonyairól a következőket tudjuk:

1301-ben Dézs fiaival Miklóssal és Pázmánnal birtokot cserél. Odaadja nekik a kisküküllőmegyei *Bán*-t és fél *Ujlak*-ot (mindkettő *ősi* birtoka) és megkapja értök az ugyanazon megyében fekvő *Désfalva*, *Csávás*, *Dányán*, *Hagymás és Körtvélyestelke* nevü birtokokat.[1] 1313 május 29-én ujabb cserét csinál. Fiaival, a két Lászlóval egyetértésben odaadja Kelneki Dánielnek *Gergelyfája és Veresegyház* nevü birtokait, melyekért a küküllőmegyei *Szépmezőt* kapja. Gergelyfája egyik felét bizonyos Tiván nevü magvaszakadt ember leányaitól vette, másik felét pedig birságul kapta.[2] A Szolnok-

[1] Politikai történetét Pór Antal az «Erdélyi Muzeum» 1891. évf. 433. old. igen behatóan tárgyalta.

[2] Hazai okmánytár VIII. k. 291. l.

[3] Fejér, VI II. k. 100. l.

[1] Fejér, VIII/I. k. 75. l.

[2] Anjoukori okmánytár, I. k. 301. l.

Dobokamegyében fekvő *Lápos*, *Monostorszeg*, *Kozárvár*, *Orbó*, *Bogát és Mánya* nevü helységeket jogos tulajdonosaiktól, a Tomaj nb. Losonczaktól erőszakkal vette el és egészen 1315-ig kezében tartotta, mig nem ez évi június 27-én Károly király azokba a Losonczakat visszahelyezte.[1] A kolozsmegyei *Szilvás*, *Nagyakasztó*, *Septér és Orményes ősi* birtokai voltak, melyeket azután fiai bizonyos Miklós fia Mikének cserébe adtak. Hütlenségük miatt Károly király ezeket elkobozta és 1329-ben Hontpázmán nb. Pogány Istvánnak bizonyos trencsénmegyei jószágokért cserébe adta. A dobokamegyei *Gyekekutát* László vajda jogtalanul foglalta el; fiainak hütlensége miatt ez is a király kezébe jutott.[2] A küküllőmegyei *Hosszuaszó*, *Mikeszásza és Panád* László fiai hütlensége miatt szintén a koronára szálltak;[3] a *létai* vár szintén fiaié volt, de ezt Gerendi Miklós, kinek védelmére bizták, a királynak szolgáltatta ki.[4] Mikeszásza még Gyula bán birtoka volt és, mint fentebb láttuk, unokája, II. Gyula fia Miklós, 1266-ban egy részét visszakapta. A belső-szolnokmegyei *Bálványos* várát pedig Károly király még László vajdától vette el.[5] Azonkivül tudjuk, hogy az erdélyi *Bonczhida,* mely a Csák nb. Miklós tulajdonát képezte, ennek hütlensége után László vajda kezébe került; 1315-ben azonban megjelent Miklós a király székhelyén és kimutatta, hogy Bonczhida az övé.[6]

Kétségtelen azonban, hogy a nemzetség ezen ágának Erdélyen kivül is voltak birtokai. III. Lászlónak udvarbirája, János comes emliti egyszer, hogy ura Magyarországban tartózkodik és csakugyan, László vajdával 1308 június 17-én a baranyamegyei *Nyárád* mellett találkozunk,[7] miből következtethető, hogy a már fentebb emlitett baranyamegyei birtokokon kivül Nyárád és környéke is ez ágé volt. Végre még meg kell emlitenünk, hogy III. László 1307-ben Vincze kalocsai érseknek *Almás* nevü jószágát elfoglalta s elfoglalva tartotta.[1] Ebből következtethetjük, hogy László *almási* birtokos is volt, mi I. Lászlónak almásmonostori kegyuraságával teljes összhangzásban van.

III. Lászlónak több fia volt, kik közül azonban névszerint csak *IV. és V. László* ismeretesek. Ezek — kik legelőször 1313-ban szerepelnek, — 1315 szeptember 6-án már önálló birtokosok; nevezett napon Miklós erdélyi vajda Bethleni Jakab népeit a két Lászlónak *Vice és Csaba* nevü Szolnok-Dobokamegyében fekvő birtokain tartózkodó jobbágyai ellen oltalmába veszi.[2]

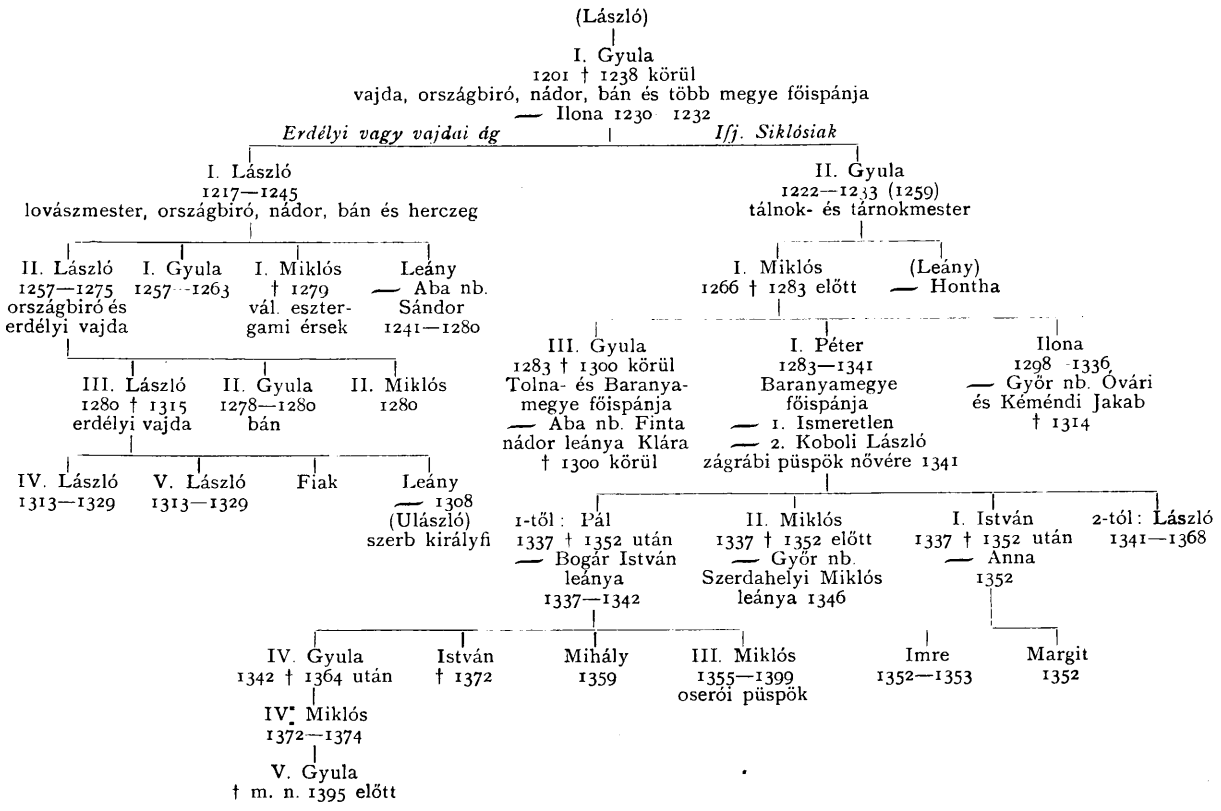
E két Lászlóról és fivéreikről vajmi keveset tudunk. Ahányszor őket az okiratok emlitik, annyiszor kiemelik, hogy királyuk ellen fellázadtak és hogy e miatt ősi és szerzett birtokaikat elvesztették; ezek között volt a *dévai* és *csicsói* vár is.[3] 1329 április 10-én még élnek, ekkor is azt mondja róluk a király, hogy mind e napig ellenségeivel szövetkezvén, a királyi birtokokban roppant kárt okoznak.[4] 1329 után már nem találjuk egyenes nyomukat és igy feltételezhető, hogy hazájukat talán elhagyták és az Aba nb. Amadé nádor fiainak példáját követve, szerencséjöket valahol a külföldön keresték.

Az eddig mondottak alapján tehát kitünik, hogy Gyula bánnak (valószinüleg idősebb) fia László bán-herczeg egynéhány baranyamegyei birtokon kivül a nemzetségnek ősi erdélyi birtokait kapta osztalékul, mig II. Gyula utódai, bár 1266-ban Erdélyben is kaptak valamit, többnyire a baranyavidéki jószágokat nyerték osztályrészül. Igy érthető, hogy László ivadékainak élete Erdélyben, II. Gyula utódaié pedig az ország nyugati vidékén zajlott le.

Nemzedékrendjükről a következő tábla ad felvilágositást:

1 Fejér, VIII/I. k. 557. l.
2 Anjoukori okmánytár, II. k. 394. l.
3 Ugyanott 41. l.
4 Ugyanott 124. l.
5 Zichy okmánytár, IX. k. 565. l.
6 Hazai okmánytár, I. k. 110. l.
7 Zichy okmánytár, I. k. 118., 122. l.

1 Erdélyi Muzeum, 1891. évf. 445. l.
2 Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 317. l.
3 V. ö. Fejér VIII/II. k. 317. l.
4 Anjoukori okmánytár, II. k. 394. l.

Hátra marad még a Kán nemzetségnek bizonyos rokonsági viszonyairól egyet-mást elmondani. Bágyonról (úgy látszik a Balduin névnek magyaros alakja), Kökényes-Rajnald nb. Mikod bánról, Hontha fia Miklós fia Péterről már volt szó. De ezeken kivül még a következőkről is van tudomásunk:

1. *Kornél fia Gönczelt* rokonának, Gyula bánnak «qui erat de eius genere» ajánlására 1220-ban spalatói érseknek választották.[1] Mind a mellett azonban, hogy Spalatói Tamás Gyula bánt és Gönczelt egy és ugyanazon genusból valónak mondja, még sem tartjuk ezt elfogadhatónak és azt hisszük, hogy Tamás a «genus» alatt csak a tágabb körü rokonságot értette. A nemzetség-azonosság ellen szólnak t. i. az érsek birtokviszonyai. 1222-ben tanusitja a pannonhalmi apát, hogy Gönczel Győrmegyében lévő *ravazdi* birtokát neki az ugyanazon megyében lévő Vanyoláért cserébe adta és hogy *Vanyolán* Gönczelnek egy örökölt része is volt, melynek másik része *fivére C.* birtokához tartozott.[1] Miután a Kán nemzetségnek Győrmegyében — legalább tudtunkkal — nem voltak birtokai, azt hisszük, hogy Gönczel és Gyula között anyai rokonság, vagy valamely sógorsági kapocs lehetett. A győrmegyei Vanyoláról tudjuk, hogy 1472-ben a Pok nembelieké volt[2] és igy nincsen kizárva, hogy Gönczel is e nemzetséghez tartozhatott. Ismerünk azonkivül még egy győrmegyebeli Kornélt is, kinek fiai Domonkos, Gergely és Gyéta ismeretesek és kit éppen azért, mert az okiratok csakis e három fiát ismerik, Gönczel atyjától megkülönböztetendőnek tartunk. Hogy e két Kornél közül melyik volt az 1180 körül szereplő győrmegyei főispán? határozottsággal nem tudjuk.

2. Péter erdélyi püspök 1306-ban III. László erdélyi vajdát «charissimus frater noster»-nek nevezi.[3] Vajjon a «frater» alatt itt tényleges rokonságot kell-e értenünk? nem tudjuk. A menynyiben azonban rokonságot jelentene, határozot-

[1] Schwandtner Script. rer. Hung., III. k. 575. l.

[1] Wenzel, I. k. 186. l.

[2] Teleki, Hunyadiak kora, XI. k. 485. l.

[3] Fejér, VIII/I. k. 203. l.

tan tudjuk, hogy nemzetségi rokonságról szó sem lehet, mert Péter püspök nem a Kán-, hanem a Monoszló nemzetség tagja.[1]

3. (III.) László vajda 1308-ban tanusitja, hogy «*proximusa*», *néhai Lőrincz mester* azon Pucur nevü birtokát, melyet királyi adományozás utján kapott, bizonyos Szemlék mesternek, szolgálatai elismeréséül adta s hogy Lőrincznek ez adományozását *ennek fia, néhai Lőkös mester, az ő* (t. i. László vajdának) *fratere* helybenhagyta.[2]

Hogy kik voltak e rokonok? erre csak a birtok- és archontologia-viszonyoknak egybevetése utján lehet választ adni, minek eredményét e helyen csak röviden akarjuk közölni.

Bizonyos Lőrincz 1242-től 1252-ig erdélyi vajda s a mellett 1248 óta Valkómegye főispánja. 1262-ben szörényi bán, 1263-ban a mellett István társkirálynak tárnokmestere; 1265-ben pedig csak tárnokmester. Miután 1266-ban már Monoszló nb. Egyed az ifjabb király tárnokmestere, úgy látszik, hogy Lőrincz 1265 és 1266 között halt meg. E Lőrincznek a bácsmegyei Futak táján járó dunai hajók ügyében Iregi Domonkossal, Jánossal és Márkkal, István ifj. király előtt pöre volt, mely halála után fiára Lőrinczre szállt át és melyet István ifj. király 1270 kezdetén az Iregiek javára döntött el.[3] Ez ifjabb Lőrincz 1272-től 1274 január 12-ig pohárnokmester, Keve és Krassómegye főispánja; 1279- és 1291-ben szörényi bán, 1291-ben a mellett megint Keve- és Krassómegye főispánja.[4] 1304-ben azon főurak között, kik Károly királylyal együtt az osztrák herczeggel szövetkeznek, Lőrincz fia Lőkös is szerepel, a miből kiviláglik, hogy előkelő családból való ember és hogy atyja is kétségkivül kimagasló szerepet vitt. Miután azonkivül tudjuk, hogy Lőrincz vajda fia Lőrincz 1277-ben a somlyóvagyis krassómegyei Vaja és Kőrösszeg nevü birtokokat kapta,[5] hogy Lőrincz vajda 1248-ban a krassómegyei Illádia ura,[1] akkor bizonyosra vehetjük, hogy a Bács- és Krassómegyében birtokos ifj. Lőrincz királyától az aradmegyei Pucur-t is kaphatta, melyet azután Szemlék nevü tisztviselőjének adományozott, a mit fia Lőkös is helybenhagyott.

Már most az a kérdés, hogy a nevezettek és László vajda között mily rokonsági viszony létezett? Ha a nemzetségbeli rokonságot eleve kizárjuk, nem tesszük ezt a birtokviszonyok miatt, hanem a vajdának a rokonság megjelölésére használt kifejezései alapján. A vajda Lőrinczet «proximus»-nak, fiát azonban már «frater»-nek mondja; ez nem véletlen, nem szeszély. A «proximus»-szal azt akarja kifejezésre juttatni, hogy Lőrincz mester neki nem nemzetségbeli, nem is közeli vérrokona, hanem csak sógorság utján tartozik hozzá; fia Lőkös mint frater már vérrokona; az egész tehát úgy magyarázandó, hogy Lőrincz egy Kán nb. leányt, jelen esetben valószinüleg I. László bán-herczeg leányát vette nőül.

13. Katisz.

A Szőrösiek, később Bejeiek.

Az egri káptalan előtt 1283-ban *Tóbiás fia Simon fiai: Zeresi Miklós, Tamás, Simon, Dezső és László* Borsodmegyében fekvő *telekesi* birtokuk fele részét sógoraiknak, illetőleg nővéreik férjeinek: Kátai Orbán fia Lőrincznek és Apcz nb. Detmár fia Detrének átengedték.[2]

1295-ben tanusitja pedig ugyanazon káptalan, hogy Tóbiás fia Simon fiai Miklós, Tamás, Simon és Dezső Gömörmegyében (mátra-) *nováki* birtokukat Szuhai Pál *Lukács, Miklós, László, Albert* és *Atyaz* nevü fiainak eladták.[3] Ebbe a következő rokonaik egyeznek bele:

1. Scheruk fiai Scheruk és Miklós. 2. Simon fiai Miklós és Sinka (=Simon). 3. Péter fiai

[1] L. Turul, 1899. évf. 167. old.

[2] Zichy-okmánytár, I. k. 118. l. Ugyanazon forrás (I. k. 363. l.) szerint e Szemlék comesnek egyik birtoka — Diós — 1330-ban az egresdi apátnak aradmegyei *Pobur* nevü birtokával határos volt. Már most kérdéses, melyik olvasás vagy irás a helyes.

[3] Wenzel, VIII. k. 294. l.

[4] V. ö. Fejér, VI I. k. 547. l.

[5] Hazai okmánytár, VIII. k. 189. l.

[1] Erdélyi Muzeum 1901. évf. 225. old.

[2] Wenzel, XII. k. 403. l.

[3] Szuha gömörmegyei helység. Pál fiai 1297-ben már a «Nováki» nevet viselik (Wenzel, X. k. 281. l.); 1299-ben pedig (a borsodmegyei) Kurittyáni néven szerepelnek (Wenzel, XII. k. 635. l.); Pál fia Kurittyáni Lukács 1324-ben még él. 1344-ben találkozunk Kurittyáni Lukács fiaival: Péter- és Demeterrel, ez utóbbi 1358-ban mint «Nováki» Novák birtokosa. (Kubinyi, Magyar történelmi emlékek, II. k. 134., 203. l.)

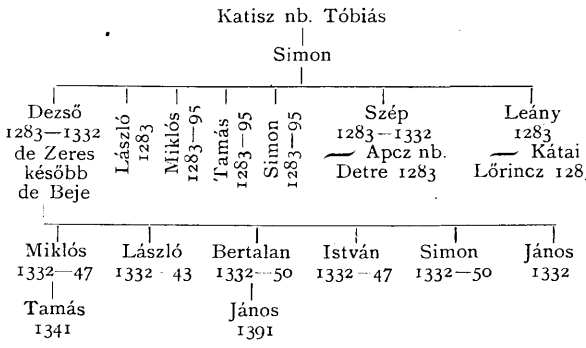
Mihály, Lesták, Mika, Jákó és Péter. 4. Fulkó fia Farkas. 5. Mihály és fiai: Simon és Tamás. 6. Lesták fia Miklós fiai (De) Zső és Miklós.[1]

Világos, hogy itt nem holmi anyai vagy sógorsági rokonságról lehet szó, mert ezen esetben alig adna annyi személy beleegyezését, tehát az eladásba beleegyezők az eladóknak fiági, vagyis nemzetségi rokonai.

1. «Scheruk» elferditett név, mely — a mint már kimutattam[2] — nem más mint «Etruch», azaz Etre (a Kálnói Etre család őse). 2. Simon fiai Miklós és Sinka (= Simon) a Katisz nb. Salgó-Tarjáni család ősei. 3. (Illés fia) Péter fiai Mihály, Lesták, Mika, Jákó és Péter a Katisz nemzetség tagjai, a Nógrádmegyében fekvő somoskői és hollóskői várak tulajdonosai. 4. Fulko fia Farkas a Katisz nb. Szécsényiek őse. 5. Mihály az előbbinek fivére; fia Simon a palásti Radó, ennek fivére Tamás pedig a nógrádmegyei Libercsei család őse. 6. Lesták fia Miklós fiai Dezső és Miklós a szintén Katisz nb. Szalatnyaiak ősei.[3] Ezzel tehát be van bizonyitva, hogy *Tóbiás unokái, kik magukat a Nógrádmegyének füleki járásában most csak mint puszta ismeretes Szőrös után nevezték, a Katisz nemzetség tagjai.*

További nyomukra a következő adatok vezetnek: *Simon fia: Bejei Dezső* (Beje gömörmegyei helység) 1324 deczember 8-án az egri káptalan előtt tanuként szerepel.[4] 1332-ben ugyanazon káptalan előtt Simon fia Bejei Dezső és ennek fiai: *Miklós, László, János, Bertalan, István és Simon* e Dezső nővérével: Tóbiás fia Simon leányával, *Szép*-pel, Detre özvegyével és fiával: Apczi Gergelylyel a borsodmegyebeli telekesi birtok iránt egyezkedtek.[5] 1327-ben pedig bizonyitja ugyanazon káptalan, hogy Katisz nb. Simon fia Miklós fiai: Salgói Illés és Miklós Tapolcza nevü gömörmegyei birtokukat *rokonuknak: Tóbiás fia Simon fia Dezsőnek* Roff nevü birtokáért elcserélték. Midőn Nagymartoni Pál országbiró 1341-ben kelt itéletében ez okiratot átirja, hozzá teszi hogy *e Dezsőnek a fia Miklós, ez pedig Tamásnak az atyja.*[1] 1343 április 4-én tanusitja Erzsébet királyné, hogy Simon fia Bejei Dezső *fiai: Miklós, László, Simon, Bertalan és István* Gömörmegyében fekvő tapolczai birtokukat Ákos nb. Cselén fia Sándor fiainak Lőrincz nevü nógrádmegyei jószágáért elcserélik.[2] 1347 február 28-án tanusitja az egri káptalan, hogy Simon fia Bejei Dezső fiai Miklós, Simon és István nógrádmegyei lőrinczi birtokukat fennebbi Cselén unokájának Jánosnak elzálogositják;[3] 1350-ben pedig arról értesülünk, hogy Simon fia Bejei Dezső fiai Simon és Bartha gömörmegyei Derencs nevü birtokukat Cselén utódainak eladták.[4] *Bejei Tamás* 1435-ben gömörmegyei birtokos.[5] Bertalan fiát *Jánost* 1391-ben emlitik.[6]

Az eddigiekből tehát kitünik, hogy *a Katisz-nemzetségnek egyik eddig ismeretlen ága előbb a «Szőrösi», később pedig a «Bejei» nevet viselte.* Nemzedékrendje a következő:

14. Negol.

Batisz országbiró nemzetsége.

II. András 1220-ban egy Jolán királyné kiséretével Francziaországból Magyarországba jött Alice nevü hajadont, ki magának a fiatal András nevü királyfi személye körül nagy érdemeket szerzett, egy Batisz nevü magyar nemeshez («cuidam ex regni nostri nobilibus») nőül adta s egyúttal neki a Valkómegyében, Lider

[1] Fejér, VII/V. k. 527. l.
[2] Turul, 1901. évf. 116. old.
[3] Anjoukori okmánytár, I. 309. l. II. k. 65., 134., 217., 285.. 368., 380. l. Wenzel, VII. k. 384. l. VIII. k. 353. l. X. k. 35., 121., 194., 284., 345. l. Fejér, VII/III. k. 102. l. Knauz, I. k. 423. l.
[4] Anjoukori okmánytár, II. k. 169. l.
[5] Fejér, VIII/V. k. 211. l.

[1] Anjoukori okmánytár, II. k. 344. l. IV. k. 57. l.
[2] Anjoukori okmánytár, IV. k. 317. l.
[3] Károlyi okmánytár, I. k. 169. l.
[4] Ugyanott 343. l.
[5] Sztárai okmánytár, II. k. 313. l.
[6] Fejér, X/III. k. 123. l. v. ö. 164. l.

mellett fekvő Widhor nevü birtokot ajándékozta.[1] Már most magától értetődik, hogy ha a király egy az udvarában állandóan tartózkodott palotahölgyet férjhez adott, a vőlegény nem holmi az ország belsejében tartózkodott mindennapi falusi földesur, hanem egy az udvarban gyakrabban tartózkodó előkelő főur, szóval országnagy lehetett, amint ez a «cuidam ex regni nostri nobilibus» szavakból is kiviláglik és amint ezt azon körülmény is támogatja, hogy Alice férje halála után Fajszi Salamon bánhoz és ennek halála után Nagymartoni Bertrandhoz Szolgagyőrmegye főispánjához, tehát megint előkelő országnagyokhoz ment férjhez.

Hogy ki lett légyen ezen főur, könnyen meg lehet tudni. Ugyanazon okirat záradékában találjuk ugyanis az országnagyok közül Batiszt, Mosonmegye főispánját, kiről különben még azt is tudjuk, hogy e hivatalt 1219-től 1221-ig viselte, mire 1222-től 1224-ig országbiró és Békésmegye főispánja lett. Halála évét pedig nem ismerjük. A kérdés azonban már most, hogy honnan származott Batisz és hol lehetne családjának fészkét megtalálni? Erre nézve a következő adatok állnak rendelkezésünkre:

IV. Béla király tanusitja 1244 október 31-én, hogy Bajóti (vagyis Nagymartoni) Bertrand a Miskócz nb. Fila zágrábi prépostot és fivéreit Tamást és Pétert a valkómegyei Hedre (= Heyreh) nevü birtok ügyében bepörölte, azt állitván, hogy neje, (Fajszi) Salamon bán özvegye, ezen birtokot és összes hozzátartozandóságát első férjétől, Batisz comestől kapta volna, minek igazolására a székesfehérvári káptalannak egyik bizonyitványára hivatkozott. Ez azonban az emlitett adományozásról egy szót sem tudott, mire felperes a bácsi káptalannak egyik bizonyitványát mutatta elő, mely Batisz comesnek ezen adományozását ugyan felemlitette, de abban a hiányban szenvedett, hogy az adományozás nem az egész káptalan, hanem csak egyetlen egy kanonok előtt történt, kit a káptalan Batisz kérelmére ennek tartózkodási helyére küldött vala.

Alperesek azzal védekeztek, hogy ők 1237-ben Kálmán herczeggel csereszerződést kötöttek, amennyiben neki egynehány baranyamegyei birtokukat adták és ezekért tőle a Luder és Heyreh nevü jószágokat oly kiterjedésben és oly viszonyok között kapták, *amint azokat Batisz comes azelőtt birta.* Felmutatták azonkivül a pécsi káptalannak 1240 október hóban kiállitott oklevelét, melyből a következő tünt ki: Bizonyos Bökény Prjezda nevü (boszniai) bánért kezeskedett, de miután ehhez idegen támogatásra volt szüksége fentebbi Batisz comes elvállalta érte a kezességet. Batisz halála után fia Márton nem volt hajlandó arra, hogy Bökénynek további fizetési halasztást adjon, miért is őt beperelte. A per azonban nem csak Batisz kezeskedése, hanem a Heyreh és Luder nevü birtokok miatt is folyt. Márton megnyerte pörét, mely azonban egynehány fogott biró közbenjöttével egyezséggel bevégződött. Fentebbi évben megjelent a pécsi káptalan előtt Batisz fia Márton személyesen, Bökény helyett pedig Fermeny fia: Németi Peta és kijelentették, hogy Bökény a két faluért és Batisz kezességéért kész 100 márkát fizetni és miután Márton ezzel megelégedett, Bökény veje, a személyesen megjelent Németi nb. Endre, Valkómegye főispánja, a 100 márkát le is fizette. Ezen okiratok alapján a Miskócz nembeliek megnyerték pörüket és a két jószágot még később is utódaik kezén találjuk.[1]

Az eddigiekből már most kitünik, hogy Batisznak egy Márton nevü fia volt, ki azonban, mert az okiratok arról, hogy őt Alice szülte, egy szót sem emlitenek, valószinüleg Batisz első nejétől származott. 1240 után elvész a nyoma. De miután Márton ellenfelét a baranyamegyei Németi nb. Endre képviseli, veje a Baranyamegyével határos Valkómegye főispánja és miután Márton ügyét a pécsi káptalan rendezi, bizonyosra veendő, hogy *Batisz comes baranyamegyei birtokos volt.* Nemzetségére pedig a következő nyomok vezetnek.

IV. Béla Budán egy meg nem nevezett év szeptember 3-án kiállitott okiratában tanusitja, hogy kovászdi várjobbágyai: Páva, Pete, Silok és Jónás magukat és birtokukat a nyulszigeti zárdának felajánlják, miért is a pécsváradi conventet felhivja, hogy *Batisznak fivérével Miklóssal,* mint királyi emberrel együttesen, a felajánlott földet statuálja.[2] Az okirat kiállitási idejére

[1] Fejér III/I. k. 285—286. l.

[1] Wenzel, VII. 40, 112, 166, 169. l.

[2] Wenzel XI. k. 606. l. Ugyanezen okiratot VIII.

megjegyzendő, hogy ugyanazon királynak Aranyoson, 1267 november 8-án kelt oklevele szerint Petre és Pál, kovászdi jobbágyok, magukat és Baranyamegyében fekvő Vaiszló nevü birtokukat a nyulszigeti apáczáknak alávetették;[1] így tehát nagyon valószinü, hogy fentebbi okirat is 1267 táján lett kiállitva. A baranyamegyei Vaiszlóra azonban már itt is meg kell jegyeznünk, hogy Béla király 1244-ben a baranyamegyei *Németi nb.* Ambrusnak ott egynehány darab földet adományozott.[2]

Hogy ki ezen Batisz fivére Miklós, kit Béla a kovászdi várjobbágyok földjének meghatárolásával bizott meg, azt az okirat meg nem mondja, de a «Batisz fivére» megjelölése már magában véve reá vezet bennünket. Tudvalévő dolog, hogy legrégibb okirataink a bennök emlitett személyt rendszerint úgy jelölik meg, hogy az illetőnek atyját is megnevezik. Ha valamely okirat ezen majdnem dogmává vált eljárástól eltérve az atya helyett az illető személynek fraterét vagy egyéb rokonát emeli ki, biztosra vehetjük, hogy e frater vagy rokon nemzetségének legkiválóbb és hosszu, tettekben dús élete által az utókor emlékezetében magának állandó és előkelő helyet kiérdemelt férfi volt. Ha már most fontolóra vesszük, hogy Batisz országbiró fia Márton, a mint ezt az 1240. évi pöre mutatja, a Németi nemzetség és a Németi család egyik tagjával együttesen szerepel, és hogy a Németi nemzetség tagjai 1244-ben Vaiszlón birtokot kapnak, akkor már ennek révén majdnem ösztönszerüleg azon gondolatra kell jutnunk, hogy azon Batisz, kinek fraterét Miklóst IV. Béla a vaiszlói földek meghatárolásával megbizta, mert az okirat nem ezen Miklós atyját, hanem a kétségkivül nagyemlékezetű fraterét Batiszt emeli ki, a *hasonnevü országbiróval és főispánnal azonos!* Vajjon a frater szó jelen esetben az országbiró fivérét vagy csak egyik oldalrokonát jelöli-e? ez a dolog velejére nézve teljesen mellékes.

Keresssük már most a nemzetségét is!

A pécsi káptalan 1308 januáriusában tanusitja, hogy *Negol nb. Batiz fivérének Miklósnak leánya Borbála*, a Győr nb. Pál fia Tamás özvegye (Herend táján feküdt) Gönczöl nevü baranyamegyei birtokát, mely néhai férje hagyatékából hitbér czimén rászállt, vejének, Olcha fia Péternek átengedi. Mikor a Győr nb. Kéméndiek 1351 márczius 24-én a pécsi káptalan előtt Oltha fia Péter özvegyét és gyermekeit a gönczöli birtokra nézve kielégitik, akkor Borbálát megint csak Negol nb. Batisz fratere Miklós leányának nevezik.[1] Így tehát már azon körülmény maga is, hogy Borbála atyját az utókor oly hosszú időtartam után is még mindig «Batisz frater»-ének nevezi, elég támaszpont arra, hogy e Miklóst a IV. Béla korabeli királyi kiküldöttel és Batiszt az országbiróval azonositsuk.

Nézzük már most, hogy a Negol nemzetség birtokviszonyai mily felvilágositást nyujtanak erre?

A nemzetség első ismert tagjai 1247-ben egy a baranyamegyei Baksa táján feküdt birtok ügyében fogott birák. A nemzetség egyik ága a baranyamegyei Kőrös (monostor) után a Kőrösi nevet viseli. Ezen ág 1322-ben a Baranyamegyében fekvő zalátai birtokát eladja. Szóval a nemzetség eddig ismert nyomai és birtokviszonyai kivétel nélkül Baranyamegyébe vezetnek és miután úgy Baksa, mint Zaláta *Vaiszló tőszomszédságában* feküdt, ennek következtében a már fent kifejezettek alapján ezzel is hatalmas támaszpontot nyertünk annak igazolására, hogy Batisz országbiró a Negol[2] nemzetség sarja.

15. Pécz.

a) *Az öregebb Devecseriek.*

Devecseri Imre 1274 május 2-án királyi kiküldött minőségében szerepel.[3] Hogy nevezett a veszprémmegyei Devecserről való, azzal bizonyitjuk, hogy Gutkeled nb. Miklós országbiró a veszprémmegyei káptalannak ugyanakkor meghagyja, hogy a veszprémmegyei Lőrinteieket intse meg, miszerint a szintén veszprémmegyei Ajkai Ajkának szökevény szolgáját kiadják.

Ez Imre fia Márton, ki magát rendesen *Deve-*

143-ban is találjuk, csakhogy itt a «Botyz» helyett tévesen áll «Moriz».

[1] Wenzel VIII. k. 169. l. v. ö. Hazai oklevéltár 51.

[2] Wenzel XI. k. 332. 576. l.

[1] Anjoukori okmánytár I. k. 142 l. V. k. 437. l.

[2] Ily nevü személy- vagy helységnevet mindeddig nem ismerünk. Nygol-nak is irják. Helyes kiejtése talán Négyal.

[3] Wenzel X. h 426. l. (év nélkül).

cseri Emych fia Márton-nak nevezi. (Emych vagy Emuch az Emericus név diminutivuma), 1294 julius 30-tól 1297 deczember 28-ig királyi alországbiró.[1]

E Márton országbirót legujabb kutatóink Pécz nb. embernek tartják, de tudtommal ezt csak azzal bizonyitották be, hogy Márton alországbiró 1295. évi pecsétjében jobb harántpólya van, mely czimerkép a szintén Pécz nb. későbbi Marczaliaknál is látható. E czimerhasonlóság magában véve még nem volna elegendő arra, hogy Márton alországbirót teljes határozottsággal a Pécz nemzetség sarjai közé sorozzuk, de támogatja e heraldikai érvet még a következő két tény: 1. *Devecseri Márton alországbirósságának kezdete és vége a Pécz nb. Apor országbiró hivataloskodásával esik össze.* Apor legelőször 1293 julius 11-én merül fel mint országbiró és utoljára emlitik őt mint ilyent 1297-ben; alatta Mártonon kivül más alországbiró nem működik; 1298-ban már az Ákos nb. Borsodi István az országbiró, Benedek és bizonyos más István az alországbiró. Apornak és Mártonnak egyidejüleg történt felmerülése és elmenetele oly szoros érdekközösségre vall, hogy ez a fennebbi heraldikai támponttal együtt kettejüknek nemzetségbeli rokonságáról tanuskodik; 2. tudjuk továbbá, hogy a *XIV-ik században szereplő veszprémmegyei ifj. Devecseriek a szintén Pécz nb. Lukács zalai főispán és királynéi tárnokmesternek az utódai.*

Márton alországbiró életéről és müködéséről egyéb adataink nincsenek ugyan, — de nem szenvedhet kétséget, hogy a királyi család iránt nagy érdemeket szerzett magának, mert ezt a számára kiállitott adománylevelek tanusitják. Fenenna királynétól megkapja a Pápa mellett fekvő Teszér helységet.[2] Ugyanazon királynétól megkapja 1295 szeptember 8-án a szintén Pápa mellett feküdt Izsaj-t (ma az isali puszta).[3] 1297-ben megkapja András királytól a veszprémmegyei apáczasomlyói monostor kegyuraságát. Az illető oklevélben[1] kiemeli a király, hogy Márton már trónraléptekor a király ellenei ellen harczolt, hogy örökölt birtokait pusztitották és hogy ő is, családja is a király iránti hűségért majdnem hontalansággal, mint valamely számüzött lakolt. Végre emlitendő, hogy alországbirósága alatt 1296-ban a barsmegyei Udalt megszerezte.[2] 1298 után elvész a nyoma.

Fiai: *Miklós* és *István* rosszul gazdálkodtak. Lajos király tanusitja 1348 deczember 21-én, hogy (Devecseri) Emuch fia Márton fiai Miklós és István és e Miklós fia Márton szükségből a barsmegyei udali birtokukat Bechegergely nb. Imre fiainak Tőttösnek és Vesszősnek eladták.[3] Ifjabb Devecseri Márton (Miklós fia) 1356 szeptember 26-án királyi ajtónálló. Esetleges utódait nem ismerjük. A család leszármazása a következő:

Pécz nb. Devecseri Imre 1274
|
Márton
1294—1297, alországbiró
|
Miklós 1348 — István 1348
|
Márton 1348—1356
1356-ban királyi ajtónálló

b) *Pécz nembeliek-e az ifjabb Ludbregiek?*

Mai napig általánosságban el van fogadva, hogy a Kőrösmegyében élt ifj. Ludbregi család, melynek egyik sarja az ismert Csúz János horvát-dalmát bán volt, a Pécz nemzetségből származott és egyik ujabb munka[4] azon nézetnek ad kifejezést, hogy éppen e Csúz János — kinek atyját mindeddig nem ismertük — az öregebb Ludbregi Miklósnak fia lehet.

A mai irodalom álláspontja az, hogy Csúz János és utódai azért Pécz nembeliek, mert Ludbreg birtokosai s mert az öregebb Ludbregiek e nemzetséghez tartoztak. Hogy V. Dénes nádor († 1284/5) a Pécz nemzetség tagja, azt a «Századok» 1897. évi folyamának 608. skk. oldalain eléggé bebizonyitottam; hogy unokaöcscse, Ludbregi Miklós Pécz nb. ember, azt maga az okirat is bizonyitja, de az ifjabb Ludbregieknek a Pécz nemzetséghez való hozzátartozandósága

[1] Fejér VI/I. k. 241. l. (é. n.) 285. l. VI/II. k. 45. l. VII IV. k. 237. l. Hazai oklevéltár 156. Hazai okmánytár IV. k. 88. l. VII. k. 242. 247. l. Knauz II. k. 365. 405. 414. 416. l. Wenzel V. k. 106. l. X. k. 194. 206. 218. 260. 275. 286. l. (Knauz II. k. 794. l. tévesen mondja Marcellnak).

[2] Fejér VI/I. k. 241. l. (é. n.)

[3] Hazai okmánytár VII. k. 242. l.

[1] Wenzel X. k. 260. l. v. ö. 275.

[2] Wenzel XII. k. 584. 587. l. v. ö. Hazai okmánytár VII. k. 248. l.

[3] Zichy-okmánytár III. k. 227. l.

[4] Karácsonyi, a magyar nemzetségek II. k. 432. l.

korántsem oly bizonyos, mint ezt a mai irodalom állitja. Elemezzük tehát az ifjabb Ludbregiekről szóló adatokat, a mennyiben ezt az eddig nyilvánosságra került okirati anyag engedi.

* * *

A család első biztos nyomára 1320 április 4-én akadunk, midőn a borsmonostori apát Güssingi András előtt Sáron a monostor Zsidány nevü sopronmegyei birtokát «*Comitibus Petro et Paulo dictis Eum*» elzálogositja s András maga kijelenti, hogy mindkét comes tisztes volta ismeretes előtte és hogy a zálogbavevés őket mint szomszédos birtokosokat sokkal inkább illeti mint másokat. Fejérnek (VIII/II. 275) fentebbi szövege hibás; szembeszökő dolog, hogy az «Eum» az értelmet zavarja; a dictis után a két comes jelzőjének vagy családi nevének kell jönni; még pedig, mint az alábbiak alapján bizonyosan tudjuk, az eredetiben «Eum» helyett «*Chuz*» állt. Mindkettő folytatta a családot.

A család további nyomára 1323 deczember 27-én akadunk, midőn arról van szó, hogy a sopronmegyei Pulai Miklós bizonyos *János* nevü urat megölt és a megöltnek rokonát: *Csúz Pált* kártalanitotta. 1335-ben e Csúz Pál a Nagymartoniak bizalmi férfia,[1] 1357-ben fiai a sopronmegyei *Enyed*-en birtokosok. E Pál leánya *Cecil* 1378-ban, mint Beljáki János vasmegyei birtokos neje megkapja leánynegyedi örökségét, amennyiben fivérének, Csamasznak fia, Miklós őt a vasmegyei *Beicz* nevü helységben lévő földekkel kielégiti.[2] Pál fiai *Csamasz* és *István* 1370-ben még mindig Enyeden birtokosok.[3] 1373-ban kijelenti a borsmonostori apát, hogy monostora valamikor a zsidányi birtokot Csúz Pálnak és Csúz Péternek elzálogositotta s hogy e *Pál fia Csamasz* e birtokot neki most visszaadja.[4] Ezen ágat egyelőre nem tudjuk ugyan folytatni, de azt hisszük, hogy egy nyomát még megtaláltuk. 1397-ben olvassuk, hogy Rokendorfi *Csamasz Miklós* a borsmonostori apátnak enyedi erdejét pusztitotta;[5] ha csak minden jel nem csal, akkor e Miklós az 1378. évi Csamasz fia Miklóssal azonos, mert Rokkendorf nem más, mint a sopronmegyei Zsidány. 1412-ben pedig «Csamasz-Zsidány» már mint magvaszakadt ember birtoka a király kezén van.[1]

Péter utódairól a következőt tudjuk:

A vasvári káptalan előtt a sopronmegyei Büki család tagjai 1331 márczius 20-án Sudánon, vagyis a sopronmegyei Zsidányon bizonyos számú telkeket egyik rokonuk fiainak elzálogositván, előadják, hogy az illető birtokrész azelőtt *Kwn (= Kún) fia Péter*nek volt zálogba adva s hogy ők azt később e *Péter fiaitól: Jánostól, Pétertől, Lőrincztől* és *Istvántól* kiváltották.[2] *Ezen Kún a család legrégibb őse.* A szóban lévő Zsidány már azelőtt is a borsmonostori apátság tulajdonát képezte, benne azonban, pl. 1270-ben, soproni várjobbágyok, nevezetesen Péter és János is laktak.[3] 1245-ben a sopronmegyei Bogyoszló mellett «Petrus filius *Chune*» birtokol,[4] ki talán fentebbi Kúnnak az atyja.

Kún fia Péter fiai közül János a legkiválóbb alak; aki állandó családi nevén (Csúz) kivül az évek folyamán még egyéb neveken is szerepel.

Midőn Lajos király 1350-ben Hermann nb. Laczkfi Istvánnak a zalamegyei Sztridó és Csáktornya nevü várakat adományozza, kiemeli, hogy azok területén «*Czúz*» *János* is birtokos.[5] 1351-ben olvassuk, hogy e János a Csab nb. Rezneki Gergely távollétét arra használta fel, hogy Reznek és Szent-György nevü várait megszerezhesse.[6] 1353-ban Olaszországból jött haza, mialatt Rezneki Gergely viszonzásul a zalamegyei birtokait pusztitotta; kárpótlásul kapja János a zalamegyei Bori egy részét.[7] 1354 január 28-án kiállit a király titkos kanczellárja egy okiratot, melynek értelmében a sopronmegyebeli Damonyai családbeliek bizonyos malom dolgában egyezkednek. Az illető okirat pecsétje alatt olvashatni «magister Johannes dictus Chuz de Lodun», azaz: «*Ládonyi Csúz János mester*». Fejér (IX/II. 562.) szerint Csúz János 1356-ban Tapolcsány várnagyja, de ezen adat csak ovato-

[1] Fejér VIII/IV. k. 91 l.
[2] Fejér IX/VI. k. 235. l.
[3] Sopronmegye okmánytára I. k. 389. l.
[4] Ugyanott 404. l.
[5] Ugyanott 526.

[1] Ugyanott II. k. 4. l.
[2] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 122. 123. l.
[3] Wenzel XII. k. 33. l.
[4] Sopronmegyei oklevéltár I. k. 20. l.
[5] Fejér IX/I. k. 762. l.
[6] Zalai oklevéltár I. k. 512. l.
[7] Ugyanott 541 l.

san fogadandó el. 1357-től 1358-ig Csúz János horvát-dalmát bán.[1]

1359 április 15-én pedig olvassuk, hogy a király Chuz János volt horvát-dalmát bánt letartóztatta.[2]

1362 január 25-én még mindig csak volt horvát-dalmát bán és akkor arról panaszkodik, hogy Nagymartoni Miklós az ő sopronmegyei *Szántói* birtokán garázdálkodott.[3] 1368 augusztus 27-én most már mint *Johannes de Ludbreg* volt dalmát-horvát-bán Nevnai Treutel Jánossal együtt ő a magyar király követe a pápánál,[4] de hogy mikor kapta a kőrösmegyei Ludbreget, nem tudjuk. 1370-ben (mint volt dalmát-horvát bán) a királytól a sopronmegyebeli Harsendorf (ma Hásfa = Haschendorf) nevü birtokot kéri.[5] 1374 márczius 20-án tengermelléki bán és akkor kijelenti a vasvári káptalan előtt, hogy úgy saját mint rokonai nevében a borsmonostori apát Zsidány nevü birtokát a zálogból kibocsátja. Rokonai pedig a következők: 1. *fia Miklós*, 2. unokaöcscse: *Péter fia Lénárd*, 3. unokaöcscse *Lőrincz fia Tamás*, 4. *Csúz Pál fia Chamasz fiai Miklós és Péter.*[6] 1375 január 20-án már csak «volt tengermelléki bán».[7]

Fejér (IX/V. k. 336. l.) szerint kijelenti Miklós vasvári polgár 1379-ben, hogy ő «*Anikházi* (talán Árokközi) *Chuz János* mestertől és *fiától Miklós*tól» a Sári, másként Sőfalvai birtok határában feküdt szőlőt valamikor megvásárolta s ezt most Mihály vasvári őrkanonoknak eladja. Miután azonban az okirat záradékában emlitett Pál dékánt csak 1377 február 15-ig ismerjük[8] és 1378-ban már Bertalan a dékán,[1] ennélfogva az 1378-as keltezés gyanus.

1381-ben János bán már nem él. Ezen évben tanusitja a pozsonyi káptalan, hogy Miklós mester néhai Csúz János bán fiával, Patli Jánossal a Sopronmegyében fekvő *Szántó* nevü birtokon megosztozott.[2]

Hány gyermeke volt János bánnnak, biztosan nem tudjuk. 1370 márczius 6-án olvassuk, hogy Csúz János, volt dalmát-horvát bán és fiai *Péter* és *Miklós* a sopronmegyei Liebing és Kál nevü birtokokat Jáki András fiai ellen megkapják;[3] ezen Péter azonban 1374 márczius 20-án már nem él, úgy hogy a bán egyenes ágát csak Miklós folytatta.

1384 junius 5-én Miklós már nem él. Nevezett napon tiltakoznak *néhai Csúz János bán fia Miklós fiai: Ludbregi János* és *István* az ellen, hogy Osl nb. Szemenyei Csikó Miklós Sopronmegyében fekvő szántói birtokát eladja.[4] 1399-ben Csúz Miklós fiai János és István és Csúz Péter fia Lénárd a dráva-muraközben fekvő Belch vagy Béla (Belicza) nevü birtok ügyében a Hahótiakkal perelnek de a tárgyalásra nem jönnek.[5]

1411-ben olvassuk, hogy Ludbregi János és István a borsmonostori apátságnak baromi birtokát, melyet hosszú időig elfoglalva tartottak, jogos tulajdonosának visszaadták.[6]

1414 szeptember 27-én Kanizsai István Csúz bán fia Miklós fiát: Ludbregi Jánost és ennek fiait Barom és Ládony nevü sopronmegyei birtokaik eladásától tiltja.[7]

E fiak közül *György* 1419-ben bizonyos peres ügyben a szlavóniai bántól halasztást kap.[8] 1436-ban arról értesülünk, hogy Ludbregi György az ellen tiltakozik, hogy Felsőlendvai Szécsi Annát (Osl nb. Asszonyfalvi László nejét) a sopronmegyei Ládonyba statuálják.[9] 1461-ben eladja a király beleegyezésével ludbregi birtokrészét Bitovecz János zagóriai főispánnak.[10] 1464-ben már

[1] Fejér IX/II. k. 649. l. IX/VI. k. 89. l. Anjoukori diplomatiai emlékek II. k. 535. l. 1359 január 27-én már Szécsi Miklós a horvát-dalmát bán. Zichy-okmánytár III. k. 143. l.

[2] Hazai okmánytár, IV. k. 188 l.

[3] Sopronmegye okmánytára, I. 336. l.

[4] Theiner Mon. Hung. II. k. 67. l.

[5] Fejér IX/IV. k. 318. l.

[6] Ugyanott l. k. 410. l. Fejér IX/V. k. 348. l. hamisan teszi 1379-re és nagyon rosszul közli a neveket.

[7] Századok 1900. évf. 613. Az illető okirat nincsen keltezve, de miután János 1374 márczius 20-án még tényleges tengermelléki bán, csak 1375. január 22-én lehetett őt volt tengermelléki bánnak nevezni. Ha 1374-ben őt jogtalanul nevezik tényleges bánnak, akkor ezen okirat kelte 1373 január 22-ére esik.

[8] Sopronmegye okmánytára I. k. 424. l.

[1] Hazai okmánytár V. k. 159. l.

[2] Fejér IX/V. k. 512. l.

[3] Fejér IX/VII. k. 264. l.

[4] Sopronmegyei oklevéltár, I. k. 479. l.

[5] Zalamegye oklevéltára II k. 297. l.

[6] Fejér X/V. k. 195—204. l.

[7] Sopronmegye oklevéltára II. k. 15. l.

[8] Fejér X/VI. k. 242. l.

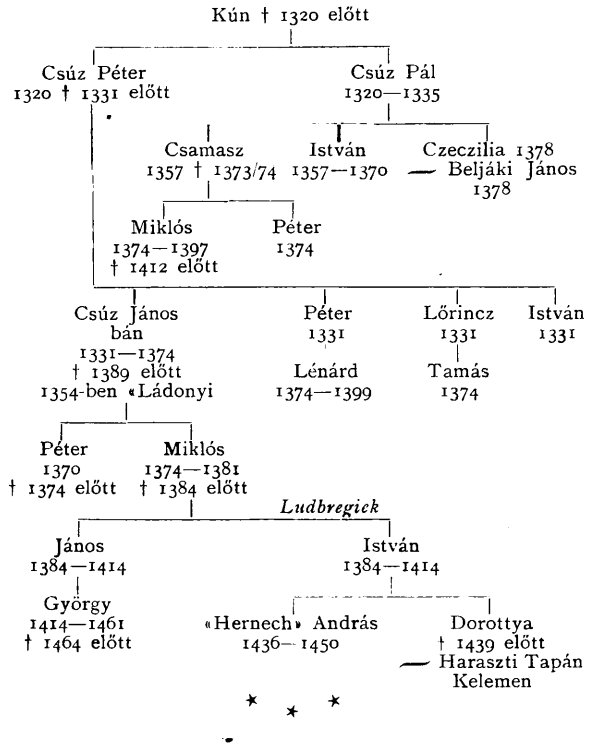
[9] Sopronmegye oklevéltára II. k. 249 l.

[10] Hazai okmánytár, IV. k. 403. l.

nem él; ludbregi részeit Turóczi Benedek, Sopronmegyében lévő Magyar-Barom birtokát pedig Niczki Benedek kapta,[1] ki 1414 november 21-én még él.[2]

A bán fia, Miklós fia István szintén hagyott fiut maga után: *Andrást*, ki 1436-ban Györgygyel együtt Szécsi Annának Ládonban történendő statuálása ellen tiltakozik. Akkor már a «Hernech» melléknevet viseli; az illető forrás a filiatiót rosszul adja, amennyiben «Andreas filius Stephani» helyett Stephanus filius Andree-t mond,[3] de majd meglátjuk, hogy ez helytelen. Thallóczi Matko szlavóniai bán tanusitja t. i. 1439-ben, hogy Ludbregi Miklós fia János fia György az ugyanazon Miklós fia István fia Andrással következőleg egyezkedik: György átengedi Andrásnak a sopronmegyei Bánládon, Pusztaládon és Magyarbarom nevü birtokait, mig András a kezében lévő és elzálogositott beszterczei birtokot Györgynek a zálogösszeg egy részének elengedésével fogja annak idején visszaadni.[4] 1450 deczember 15-én olvassuk, hogy István fia Ludbregi András és Haraszti Tapán Kelemen arról panaszkodnak, hogy a Vesterháziak Puszta-Ládon nevü birtokukat elfoglalták.[5] Hogy Haraszti Kelemen miként jutott e birtokhoz? mutatja a következő adat: Albert király felhivja 1439-ben a csornai konventet, hogy haraszti Tapán (nem mint Fejér XI. 291. mondja Chepani) Kelement és ennek néhai *Ludbregi Istvánnak már elhalt leányától, Dorottyától* született gyermekeit Andrást és Lucziát a sopronmegyei Bánládon nevü birtokba statuálja.

Ha már most az eddigiek alapján a Ludbregi Csúz-ok nemzedékrendjét akarjuk összeállitani, azon kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy ki volt János bánnak az atyja? Igaz ugyan, hogy a kútfők őt egyenesen meg nem nevezik, de azt hiszem, hogy a következő érvelés alapján ezt is meghatározzuk. Tudjuk, hogy a borsmonostori apátság zsidányi birtokát valamikor Csúz Pálnak és Péternek zálogba adta s hogy 1374-ben a Csúz család tagjai Zsidányt a zálogból kibocsátották. Akkor a családnak két csoportja szerepel, melynek egyike Csúz Pál utódaiból áll. Ebből következik, hogy János bán és hozzátartozói kétségkivül Csúz Péter utódait képviselik és miután már Pál fia Csamasz 1373-ban a birtok visszaadását megigéri, világos, hogy Péter és János között sem lehet valami nagy nemzedéki távolság. Biztosra vehetjük tehát, hogy Csúz Péter a bánnak atyja, Pálnak pedig a fivére, különös tekintettel arra, hogy a bánnak is Péter nevü fivére van. Ezeknek összegezésével az 1331. évi oklevél alapján megkapjuk tehát a következő nemzedékrendi töredéket, melyre még meg kell jegyeznünk, hogy azon János, kit 1323 táján megöltek (l. f.), valószinüleg csak Csúz Pálnak anyagi ágon rokona volt, mert ellenkező esetben, t. i. ha ugyanazon nemzetséghez tartozott, Péter vagy utódai a vérdijból szintén kaptak volna valamit.

Pécz nb. Dénes nádor fia János nem hagyott fiutódot maga után, mert nővérének utódjait később csak Ludbrégi Miklós, nagybátyjának fia, eiégitette ki. De e Pécz nb. Ludbregi Miklós, kit 1353-ig ismerünk, meghalt, a nélkül, hogy egyenes fiutódja maradt volna, mire Lajos király 1358-ban Hémfi Benedeknek ajándékozta

[1] Csánki Kőrösmegye 11. l. Sopronmegye oklevéltára II. k. 431. l.

[2] Sopronmegye oklevéltára II. k. 17. l.

[3] Sopronmegye oklevéltára, II. k. 249. l.

[4] Fejér XI. k. 387. l.

[5] Sopronmegye oklevéltára II. k. 363. l.

FRANKLIN TÁRSULAT BUDAPEST

A MARSOVSZKY-CSALÁD CZIMERES LEVELE 1430-BÓL.

e Miklós zalamegyei magyarádi és estvándi birtokát.[1] Ebből tehát megczáfolhatlanul kitünik, hogy sem János, sem Miklós nem lehetett Csúz János bán atyja és hogy a Ludbregi Csúz családot az eddig ismert adatok alapján a Pécz nemzetséggel nem vagyunk képesek összeköttetésbe hozni.

Az ifjabb Ludbregiek ősi birtokainak legnagyobb része — mint láttuk — Sopronmegyében feküdt; a bán 1354-ben még a «Ládonyi» nevet használja, Sopronmegyében pedig mindeddig a Pécz nemzetségnek egyetlen egy birtokát sem ismerjük. Hogy János bán utódai a «Ludbregi» nevet viselik, az onnan magyarázható, hogy János vagy 1368 előtt (de semmi esetre sem 1342-ben, midőn Pécz nb. Ludbregi Miklós még élt) mint bán a magvaszakadt Miklósnak Kőrösmegyében fekvő Ludbregi várát és hozzátartozóit királyi adományozás vagy vétel utján megszerezte. Nemzetségének neve tehát mindeddig ismeretlen. Dr. WERTNER MÓR.

[1] Csánki III. k. 153. l.

VEGYES.

A Marsovszky-család czimeres levele 1430-ból.

Kevés oly czimert ismerünk, mely egyszerüsége mellett oly művészi hatással bir, mint az a czimer, melyet Zsigmond király 1430 julius 11-én Bécsben adományozott a Marsovszky-család őseinek, a Jablonovei Buthor-családnak.

A czimeres levél szakköreink előtt nem volt ismeretlen. Ismerte azt és a czimert rajzban is közölte Nagy Iván «Magyarország családai» czimü munkája VII. kötetében a 340—346. lapokon a család leszármazásának és a családtörténet nevesebb momentumainak ismertetésével. Megtaláljuk a czimer rajzát a Siebmacher magyarországi részében is. Szerepel a czimereslevél Bárczay jegyzékében, valamint Csoma Józsefnek folyóiratunk 1906. évi folyamában közzétett jegyzékében is. Utóbbi Bárczay adatát a czimereslevél holléte felől kétségbe vonta, mert jegyzékében kérdőjellel tünteti fel az armális őrzési helyét, a Marsovszky-levéltárat.

Tényleg az armális a Marsovszky-család birtokában volt és van ma is. Jelenlegi birtokosa Marsovszky Ivor tagtársunk az elmult év folyamán lekötelező szivességgel bocsátotta a czimereslevelet a Széchényi országos könyvtár rendelkezésére másolatvétel czéljából, és igy abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a czimerkép hü hasonmásával tagtársainkat megismertethetjük.

A czimerszerző Jablonowei Buthor Balázs fia Gáspár, kinek révén apja Balázs, testvérei Menyhért és Boldizsár és unokatestvérei Jablonoviczi Miklós és János részesednek a királyi adományban.

Az oklevél nagyon jó állapotban maradt reánk, csakis a czimerkép szinei halványodtak el kissé és pecsétjének vörös-fehér selyemfonálja fakult meg némikép, egyébiránt az oklevél és pecsétjének állapota teljesen épnek mondható.

A czimereslevél szövege a következő:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. Cum ex instinctu et habito gratuito divinitus infuso ac clementia mota studiosa cura debeat esse in principe, ut suorum subiectorum statu et conditione pensatis unumquemque secundum labores emeritos ad meliores et altiores gradus felicioresque successus provehat ac uberiorem formam honorabilis attollat dignitatis, sane ad cunctorum presentium et futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Caspar filius Blasii dicti Buthor de Jablonowe in nostre maiestatis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelibus servitiis per eum claritati nostre exhibitis et impensis arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta a nostra maiestate sibi et per eum dicto Blasio patri, necnon Melchior et Balthesar carnalibus, item Nicolao et Johanni de predicta Jablonowycz patruelibus fratribus suis et ipsorum heredibus ex nostra regia liberalitate dari, concedi et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelibus obsequiis et fidelium servitiorum gratuitis meritis et sinceris complacentiis, quibus ipse Caspar in diversis nostris et regnorum nostrorum expeditionibus sicuti prosperis sic et adversis non parcendo rebus suis et persone, maiestati nostre studuit et eo ferventius in antea anhelat complacere, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia in principio sen capite presentium literarum nostrarum depicta et arte pictoria palpacius figurata et distincte expressata, prefato Caspar et per eum predicto Blasio patri, necnon Melchior et Balthesar carnalibus ac Nicolao et Johanni fratribus suis supradictis, ipsorumque heredibus et successoribus natis et nascituris universis animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia conferimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie proprio motu concedimus et presentibus elargimur ut ipsi et eorum heredes more aliorum armis

huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilibus et militaribus ac etiam sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionem genere, sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare valeant pariter et deferre, eisque uti, frui et gaudere, quodque ipsi et eorum quilibet, ipsorumque posteritates iisdem gratiis, honoribus, libertatibus et privilegiis generalibus et specialibus gaudeant et perfruantur, gaudereque valeant et perfrui, quibus ceteri clientes armis huiusmodi utentes tam ex legum sanctionibus, quam aliis quibusvis institutis et constitutionibus et dispositionibus freti sunt et gavisi, gaudentque et fruuntur, insuper gaudeant iidem gratia et favore regiis et de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultant, tantoque ampliori studio ad honores regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciuntur et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur impendenti communitas, prefato Caspar et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Wyenne, feria tertia proxima ante festum beate Margarethe virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quarto, Romanorum vigesimo et Bohemie decimo.

Az oklevél élére festett czimerkép a következő: balra dülő kerektalpu pajzs kék mezejében hármas halomból kinövő, balra néző, kiöltött vörös nyelvü, természetes szinü sasfő. A sisakdisz nyilt leveles koronából kinövőleg a pajzsbeli alakot mutatja a hármas halom nélkül. A takarók szine mindkét oldalról kék-ezüst, az ezüst szin az idők folyamán megfakult és szürke-fehérré változott.

A mint azt a mellékelt hasonmás mutatja, a czimerkép rendkivüli egyszerü volta mellett müvészi kivitelével hat. Festője elsőrangu művész lehetett, ki gyakorlott kézzel festette meg e czimerképet, mely mint miniature, a sasfő természetes ábrázolásával is mindenkép megállja helyét. A czimerkép nincsen keretbe helyezve és igy e tekintetben azonos kivitelü a Jersai és Szentbalázsi Szele családoknak 1431-iki czimeres levelével.

A czimerszerző Buthor Gáspár családja régi trencsénmegyei család, melynek őse Buthor Péter, Nagy Iván és a Siebmacher adatai szerint már a XIV. század végén tünik fel. 1400-ban a család Stibor vajdától a beszterczei bíróság örökös jogáért a jablonovei (jablonfalvai) birtokot kapta cserébe, mely birtokra 1410-ben Stibor vajdától ujabb adományt nyert, a mit Zsigmond király 1411-ben megerősitett. Ugyancsak Zsigmond király 1434-ben Marsova, Miksova, Kvassó és Plevnicz birtokokra Buthor Gáspárnak, a czimerszerzőnek ád adományt, a ki 1439-ben Albert királytól Udiche helységre, 1456-ban pedig V. László királytól a marsófalvi, jablonfalvi, miksovai, kiscsernai, kvassói és kolacsini birtokokra nyert királyi adományt. A család később Marsova birtokról a Marsovszky nevet vette föl, de előfordul még később is a Marsovszky alias Buthor néven. Marsovszky Gáspár 1520-ban II. Lajos királytól Sok és Attrak birtokokra nyer királyi adományt, melyet 1527-ben I. Ferdinánd ugyanannak és testvéreinek Zsigmondnak, Istvánnak és Miklósnak megerősit. Végül Marsovszky István, Miklós és György 1612-ben Thurzó György nádortól nyertek adományt Cherubin-Cherna birtokra.

Ezeket az adatokat közli Nagy Iván és nyomán a Siebmacher e családról. Nagy Iván közli a család leszármazását négy táblán egészen a XIX. század közepéig, mint látszik családi közlés szerint, eredeti oklevelekre legalább munkájában sehol sem hivatkozik. Á. A.

A nagyváradi székeskáptalan 1291 előtti pecsétje.

A nagyváradi káptalan 1291 előtti pecsétjéről a nagyváradi káptalani chartulariumban a következő feljegyzést olvashatjuk: «Isto (t. i. a régi pecsétnyomó) vetustate consumpto, data et authenticata fuerunt inter festum S. Valentini et die medii quadragesime (febr. 14.—márcz. 28.) Anno Domini MCC nonagesimo primo alia duo sigilla».

« A chartularium előadását igazolva látjuk ismét történeti emlékeinkben», mondja Bunyitay Vincze. «A fennjelölt évtől kezdve kétféle pecsétet találunk a káptalan számtalan kiadványain, legkisebb részleteikben is épen olyanokat, mint a milyeneknek azokat a chartularium leirja».[1]

A chartularium teljes szavahihetősége mellett ezen adatának hitelességét sohasem is vonták kétségbe, de tudtunkkal *okleveles* bizonyitékkal idáig igazolni nem tudták, legalább Bunyitay ilyenről említést nem teszen.

Jelen soraink egy ilyen bizonyitékról akarnak beszámolni.

A Tört. Tár 1907. évi folyamának 81. lapján 1. szám alatt a nagyváradi káptalan egy 1291 november 20-ikán kelt oklevelét közli. Dr. Karácsonyi János szivességéből ezen oklevél teljes másolatát birom. Ezen oklevélben a káptalan régi pecsétjét is említi: «in privilegio . . . cum *priori* sigillo nostro concesso».

Egy árpádkori ösmeretlen oklevélről lévén szó, szükségesnek tartom azt in extenso közölni:

Capitulum ecclesie Varadiensis omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis, salutem in domino sempiternam. Ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum

[1] A nagyv. püsp. tört. II. 27. I.

serie volumus pervenire, quod Paulus filius Pauli et Gregorius filius Petri de Zomony [1] ab una parte, et Joannes filius Gregorii filii Uibul (!) [2] ab altera coram nobis personaliter constituti proposuerint (!) in hunc modum, quod cum super medietate cuiusdam terre Bÿr [3] vocate, in comitatu de Zabolcz (!) existentis materia questionis per ipsos Paulum et Gregorium inter partes fuisset suscitata, tandem per arbitrium proborum virorum in talem concordiam devenissent, quod ipsam medietatem terre Bÿr, cuius medietatis pars una ratione cognate [4] avie ipsorum scilicet matris Pauli et Petri predictorum, alia vero pars ratione iuris emptitii per quondam nomine Demetrium de Bÿr [5] fratrem predicte avie ipsorum, assignata et tradita ipsos tangebat, sicut etiam in privilegio super hoc cum priori sigillo nostro concesso [6] et nobis presentato vidimus contineri, reliquerunt predicto Ioanni filio Gregorii et post eum suis heredibus perpetuo et irrevocabiliter possidendam. In cuius rei memoriam ab ipso Ioanne decem et octo marcas partim in denariis, partem in estimatione receperunt coram nobis. Obligantes se iidem Paulus et Gregorius ab omnibus prefatum Ioannem et suos heredes occasione medietatis predicte terre Bÿr molestare seu impetere volentibus defensuros proprÿs laboribus et expensis. Omnes etiam litteras seu instrumenta [7] prenominati Paulus et Gregorius super facto sepedicte medietatis ipsius terre Bÿr utcunque impetratas usque modo et obtentas frivolas penitus et inanes reliquerunt ac viribus carituras, excepto duntaxat prescripto priori privilegio nostro, quo non in preiudicium huius presentis privilegii nostri uti in hac parte possent cum eodem, sed quia idem factum cuiusdam eterius terre Usente (!) vocate tangebat, penes se reservarunt. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum tertio die octavarum beati Martini confessoris, anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo, domino Antonio preposito, Stephano lectore, Iuuan (!) cantore, Martino custode ecclesie nostre magistris existentibus.[1]

KÁLLAY UBUL.

[1] A Kállay cs. levéltárának XV. századbeli iratairól készitett elenchusban (II. kötet. fasc. 3. nro. 403, p. 184) «de Zomodi». W. X. 65. lapon «de Zomogu». Karácsonyi szerint Szomajomy, mit igazol: Gregorius et Paulus de Zomayn. Z. I. 88.

[2] Az Ubul név különös volta mellett ezen alakra: Uibul külön is utalni kell. L. még Magy. tört. tár. VI. 178. l. «Jubul!»

[3] Ma Biri.

[4] Helyesen: quarte.

[5] Minden bizonnyal a Balog-Semjén nemzetségből.

[6] Ezen oklevél elveszett; hozzávetőleges keltét sem állapithatjuk meg. Mindössze is csak annyit, hogy 1291 előtt állitotta ki a nagyváradi káptalan, hogy Biriről és Usente (=? Uizsite, vagy Visonta) földtérről szólott.

[7] Ezek között lehettek: *a)* III. Endre király iktató parancsa 1291 (szept. 8. előttről). Emlitve HO VII. 314. — *b)* A nagyváradi káptalan levele 1291 (szept. 8. körülről). HO VII. 314. l. 270. sz. — *c)* A nagyváradi káptalan levele 1291 okt. 13-ról W. X. 65. l. 46. sz.

A Suky család leszármazása a XVI. század közepéig.

Nagy Iván családtörténeti munkájának X. kötet 399. lapján emlékezik meg a Suky-családról, mint Erdély egyik «legrégibb kihalt» családjáról. A családnak nemzedékrendjét azonban csak a XVII. század közepétől ismeri, mig legrégibb ismert tagjai gyanánt Albertet és Demetert emliti, s ugyanezt olvassuk a Siebmacher-féle czimerkönyvben is. Az ujabban nyilvánosságra hozott levéltári regesták és a Teleky-család okmánytára, oly bőséges adatokat tartalmaznak a családról, hogy a nemzedékrend a XIII. század végétől, a mohácsi vészig, lehet mondani, minden megszakitás nélkül lehozható. Ezen adatokból kitünik, hogy a Sukyak eddig legrégibb ismert őse *Zalach* volt, ki a XIII. század végén élhetett s róla a nevén kivül egyebet nem tudunk, ezt is csak egy 1342 okt. 13-án kelt okmány tartotta fenn.[2] Zalach fiával *Albert-tel* egy időben élt *István*, ki 1314. julius 13-án kolosmegyei főbiró [3] és *Domokos*, ki 1320 febr. 19-én, mint királyi ember szerepel:[4] kiknek rokonsági foka ugyan Alberttel meg nem állapitható, mégis őket a további adatok alapján vagy Zalach fivéreinek vagy fiainak tartom.

Albertnek két fia maradt *Mihály és Miklós*, kik mint a király hivei részt vettek a Moys-féle lázadás leverésében s különösen a bereckhydai ütközetben tüntették ki magukat; tekintetbe véve tehát I. Károly király ezen érdemeiket és azt, hogy a lázadók a testvérek birtokait feldulták [5] 1320 febr. 19-én nekik ajándékozza «Paulustheleke» dobokamegyei birtokot Vmbur erdejével együtt [6] s egyidejüleg utasitja az erdélyi káptalant a beiktatás megtartására,[7] a mi 1320 márcz. 4-én minden ellenmondás nélkül meg is történt. 1324 márcz. 19-én Mihály, már mint kolosmegyei főispán tiltakozik «Paulusteleky» elfoglalása ellen.[8] Utoljára 1348. nov. 13-án

[1] Az oklevelet 1425-ben átirja a váradi káptalan. Ennek eredetije Kállay lt. XV. századbeli oklevelek elenchusa II. kötet, nro. 403. — Az 1425-iki oklevélnek XVIII. századbeli másolata Alsó-Fehér vármegye levéltárában, br Kemény család iratai; ez után közölve.

[2] Tört. tár 1907. 85.

[3] Teleky cs. okm. I. 33.

[4] Tört. tár 1907. 82.

[5] U. o. 1907. 84.

[6] U. o. 1907. 82.

[7] U. o. 1907. 83.

[8] Tört. tár 1907. 84.

találkozunk nevével.[1] Gyermekei úgy látszik nem maradtak. *Miklós* 1343 május 5-ike előtt halhatott meg, mert már ekkor özvegye *Erzsébet* szerepel, ki gyermekeinek, a már békés egyezség alapján neki kiadott hitbérből és nászhozományból, több ingóságot kiad.[2] Miklósnak négy gyermeke maradt *Barnabás, Dávid, Mihály és Illés*, kik először 1335 aug. 12-én fordulnak elő, midőn tiltakoznak sarmasi földjeiken elkövetett bizonyos hatalmaskodás miatt.[3] 1348-ban a harczmezőn találjuk *Suky Albert fiait Mihályt és Miklóst s ezen Miklós fiait Barrabást, Mihályt, Illést, Dávidot; továbbá István fiait Leonardot, Lászlót, Sándort és végre Domokos fiait Jánost, Mihályt, Istvánt és Pétert.* A tatárok ellen sikerült is nekik a végeket megvédelmezni, miért Lajos király megerősiti I. Károlynak Paulustelek és Omborra vonatkozó adománylevelét.[4]

Domokos fiai közül *János* 1340 körül,[5] 1364 febr. 6,[6] és 1365 febr. 28-án[7] mint kolosmegyei szolgabiró szerepel.

István fiai közül *Leonárd* 1366 jun. 12-én már mint néhai emlittetik, s egy *Bagow* nevü leánya maradt, ki a királytól kieszközölte azt, hogy az atyai javakat birhassa, a király azonban, úgy látszik, később az adomány jogtalanságáról meggyőződött, mivel az emlitett évben megparancsolja Péter alvajdának, hogy az okmányokat vegye vissza, a leányt pedig a leánynegyeddel elégitse ki.[8]

Miklós fiai közül Mihály és Illés terjesztik tovább a családot.

Mihály, kit Darabosnak is neveznek, három fiut hagyott hátra *Györgyöt, Dávidot és Lászlót*, kik együtt szerepelnek *Illés fia János fia Benedekkel* azon hatalmaskodási pörben, melyet a Sukyak kezdettek meg az Ewsyek ellen, Ombor és Páloserdő bitorlása miatt 1402 máj. 2-án, mely ügy 1404 szept. 10-én nyert befejezést.[9]

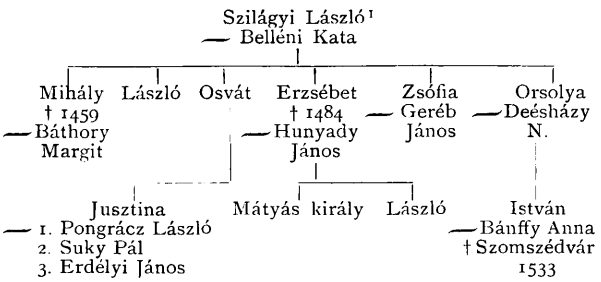
1416 decz. 1-én hasonló hatalmaskodásról értesülünk, s ekkor tudjuk meg, hogy László atyját Darabosnak nevezték és hogy Illés fia Jánosnak, Benedeken kivül még egy *Mihály* nevü fia is volt.[10] Úgy látszik, hogy az 1378 szept. 7.—1391 márcz. 5-ig előforduló *Darabos János*, Illésnek János nevü fiával azonos, mivel más Jánost az okmányok nem emlitenek.[11] László nevével utoljára 1467-ben találkozunk, ki első volt azoknak, kik Erdélyből önálló fejedelemséget akartak létesiteni s e czélra János erdélyi vajdát akarták megnyerni. Tervük nyilvánosságra jött, a felkelés leveretett, László pedig Lengyelországba menekült.[1] Fiaival, *Mihálylyal, Györgygyel és Dáviddal* először 1422 szept. 17-én találkozunk.[2] 1438-ban Mihály és Dávid, mint a pórlázadás részesei, hütlenségbe esve, suki, szováti, ujfalui, kötelen, magyar- és oláhsármási, ombozi jószágaiktól megfosztattak s azokat a király *Benedek és Mihálynak, Simon fiának Jánosnak és Miklós fia Péternek* adományozta;[3] ezzel ezen ágról tovább nem hallunk semmit.

János fiai Benedek és Mihály terjesztik tovább a családot. *Benedek*, kivel már 1404-ben találkoztunk, 1423 máj. 1-én fivérével Mihállyal együtt megveszi Kalyánt, Kalyáni Mihálytól 1000 arany forintért;[4] 1430 máj. 26-án atyjával Jánossal együtt tiltakozik az Ewsyek hatalmaskodása ellen,[5] mely ügy még 1444 julius havában is folyamatban van;[6] 1437-ben részt vesz a pórlázadás lecsendesitésében;[7] utoljára 1455 aug. 20-án fordul elő, mint királyi ember.[8] *Fivére Mihály* részes volt az 1467-iki pártütésben «azonban elfogatván, iszonyu kinzások között végeztetett ki.»[9] Birtokaiba pedig 1468 április 15-én Csupor Miklós iktattatott be,[10] kinek halála után a gernyeszegi várat és tartozékait a király 1478 auguszt. 14-én bizonyos összegért Szentmiklósi Pongrácz László özvegyének, Horogszegi Jusztina asszonynak adományozza.[11]

Az elmondottakból látjuk, hogy a Suky-család mindkét ága koldusbotra jutott; László Lengyelországban volt, Mihály pedig a vérpadon végezte életét s úgy látszik három gyermeke ekkor még kiskoru, mert 1477-ig nem hallunk róluk semmit. Leánya Ilona, ekkor mint Sándorházy Ambrus gyulai porkoláb neje szerepel.[12] 1478 év vége a család életében forduló pontot képez. Ismeretes dolog, azon rokonsági kapocs, mely a Szilágyi és Hunyady családok között fennállott s ezen rokonságból magyarázható meg az, hogy Suky Mihály fiait Istvánt és Pált már 1479 febr. 16-án ismét birtokaikban találjuk;[13] ugyanis Pál 1478 végén nőül vette Szentmiklósi Pongrácz László özvegyét, Horogszegi Szilágyi Jusztinát, Szilágyi Osvát leányát.

[1] Anj. okm. V. 247.
[2] Tört. tár 1907. 85.
[3] Teleky cs. okm. I. 52.
[4] Anj. okm. V. 247.
[5] Teleky cs. okm. I. 66.
[6] Teleky cs. okm. I. 131.
[7] U. o. I. 138.
[8] U. o. I. 144.
[9] Tört. tár 1907. 90., 91.
[10] Tört. tár 1907. 91.
[11] Teleky cs. okm. I. 184., 186., 188., 190., 229.

[1] Teleky: Huny. kora III. 533., 536.
[2] Tört. tár 1907. 91.
[3] Nagy I.: X. 399.
[4] Teleky cs. okm. I. 465.
[5] Tört. tár 1907. 92.
[6] U. o. 1907. 93.
[7] Nagy I.: X. 399.
[8] Teleky: Huny. kora X. 482.
[9] U. o. II. 536.
[10] Teleky cs. okm. II. 89.
[11] U. o. II. 137.
[12] Tört. tár 1907. 96.
[13] U. o. 1907. 97.

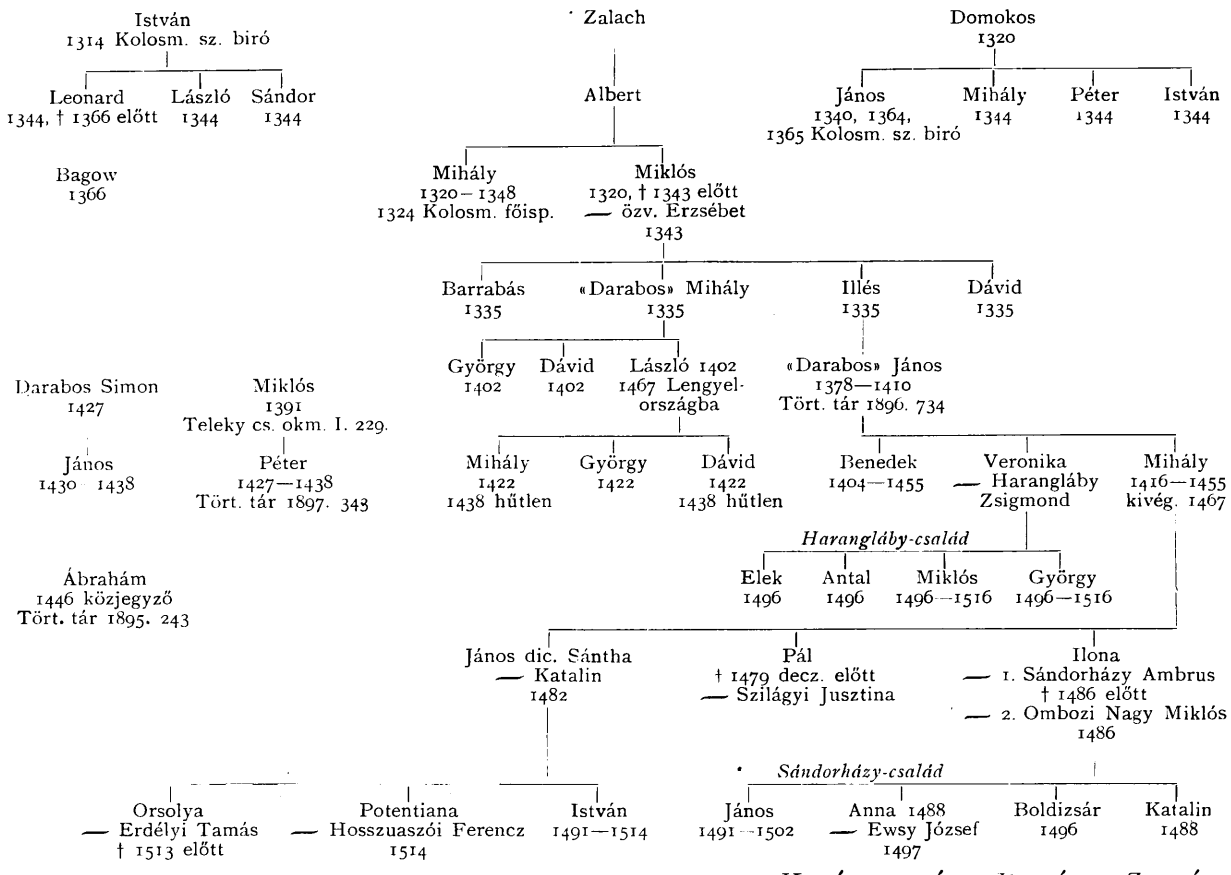

Talán a birtokok visszanyerésében Sándorházy Ambrusnak is volt része és ezen hálájuk kifejezése, vagy talán nővérük leánynegyedi illetősége azon ombozi 1/4 rész, melyet 1479 febr. 16-án Ilonának örökösen átengednek;[1] ugyancsak ezen napon engedi át Szilágyi Jusztina is a beczei (Kolosm.) és nagydevecseri (Dobokam.) Mátyás királytól nyert birtokait Ilonának,[2] mibe a király 1479 máj. 16. beleegyezését adja;[3] a beiktatás jun. 30-án meg is történt.[4] Suky Pál nem sokáig örülhetett az ügyek ily szerencsés megoldásának, mert már 1479 decz. 16. özvegye emlittetik.[4] Pál nővére bár teljes joggal bennt ült a nyert birtokokban, még igy sem látta magát eléggé biztositva, miért is a királyhoz fordul s ettől 1479 okt. 27-én kieszközöl egy iktatási parancsot, állitván, hogy ezen birtokok őt örökösödési jogon (hihetőleg Pál után) illetik meg.[5] Szükség is volt erre, mert Jusztina asszony megbánhatta az ajándékozásokat, legalább arra enged következtetni azon tény, hogy az iktató parancs kiadása után, embereivel megtámadja Suky Ilona birtokait, Ombozt, Devecsert és Bárét, több jobbágyot fogságra hurczol, még többet megsarczol, 5 hordó bort pedig csapra üttet. 1479 decz. 16-án kezdetét veszi a hivatalos eljárás idézéssel, tanuknak kihallgatásával stb.;[6] végre 1482 jun. 26-án maga a király avatkozik a dologba s meghagyja László erdélyi püspöknek és Báthory István erdélyi vajdának, hogy Suky Ilonát «birtokaiba bárki ellen, különösen pedig Erdélyi János és neje Jusztina asszony ellen védelmezzék meg.[7] Ilona özvegyen maradván, 1486 máj. 20. előtt Ombozi Nagy Miklóshoz, mig Pál özvegye Jusztina Erdélyi Jánoshoz ment férjhez; Erdélyi János pedig részes volt a hütlen Suky Mihály magyar-oláhsármosi, két kalyáni, vissai, asszonyfalvi, köteleni, szováti, suki birtokaiba[1] és azokban 1488 okt. 13-án is benn ült; igy érthető azon törekvése, hogy a többi birtokrészeket is megszerezze, legalább arra mutat az, hogy Ilona 1486 máj. 20. tiltja Mátyás királyt bizonyos suki résznek eladományozásától, mig Erdélyi Jánost annak elfoglalásától,[2] majd hasonlóan tiltja a királyt 1488 okt. 13. és 1491. szept. 27. a fent elsorolt birtokok adományozásától is.[3] A sok panasznak lett is foganatja, mert II. Ulászló ez ügyben vizsgálatot rendel tartatni.[4] Végre is Suky János fia István megunva a sok pör-patvart, oly tartalmu egyességet köt Erdélyi Jánossal és nejével Jusztina asszonynyal, hogy ha bármelyikőjük magtalanul halna el, a birtokok a másik családra szálljanak át.[5] Ennek következtében Suky Ilona, Ombozi Miklósné és gyermekei János, Boldizsár, Anna, Katalin, továbbá Haranglábi Zsigmond és gyermekei Elek, Antal, 1496 febr. 14. hasonló örökbevallást tesznek,[6] miről Haranglábi febr. 18. egy külön beleegyező nyilatkozatot is állit ki,[7] a mit annál könnyebben tehetett, mert már febr. 15. ezen birtokok nagy részét Suky Ilonának 50 arany forintért zálogba adta.[8] Később azonban ezen egyesség érvénytelen lett, mivel 1516 nov. 14. Zápolyay János vajda utasitja a kolosmonostori conventet, hogy Haranglábi György és Miklóst a Suky örökségbe iktassa be.[9]

Suky Jánosnak egy fia, István ismeretes, ki kolosmegyei birtokait, ámbár magtalan halála esetére az Erdélyieknek örökbe vallotta, 1497 máj. 2. 2000 arany forintért zálogba adja;[10] majd 1499 aug. 12. a köteleni halastó helyét adja el Erdélyi Jánosnak 300 arany forintért.[11] 1503 aug. 5. megujitja Erdélyi Jánossal az 1491. örökösödési szerződést, az országbiró és erdélyi vajda előtt, minthogy azonban Erdélyi János szováti és köteleni részeit Suky Ilonának átadta, ezek helyett a magyar- és oláh-kalyáni birtokait köti le.[12] 1513. hivja fel Istvánt az erdélyi vajda, nővérének Orsolyának, özv. Erdélyi Tamásnénak kielégitésére[13] s végre 1514 márcz. 9. elégiti ki másik nővérét Potentianat, Hosszuaszóy Ferencznét a leánynegyeddel.[14]

[1] Nagy I.: X. k.
[2] Tört. tár. 1907. 97.
[3] U. o. 1907. 97.
[4] U. o. 1907. 98.
[5] Tört. tár 1907. 98.
[6] U. o. 1907. 99.
[7] U. o. 1907. 99.

[1] Teleky cs. okm. II. 210.
[2] Tört. tár 1907 101.
[3] Tört. tár 1907. 101., 102. — Teleky cs. okm. II. 183.
[4] U. o. 1907. 102.
[5] Teleky cs. okm. II. 173.
[6] U. o. II. 210.
[7] U. o. II. 214.
[8] Tört. tár 1907. 104.
[9] Teleky cs. okm. II. 518.
[10] U. o. II. 216.
[11] U. o. II. 236.
[12] U. o. II. 258.
[13] U. o. II. 318.
[14] U. o. II. 481.

KIRÁLYDARÓCZI DARÓCZY ZOLTÁN.

A Nelipicsek származásrendjéhez.

Dr. Sufflay Milán érdekes és értékes tanulmányához (Turul 1907. évf.) talán a következő adatok is némi adalékul szolgálhatnak.

Tamás főesperesnél olvassuk a következőt: «in Corbavia (Guncellus) fecit episcopum quendam iuvenem, qui erat de parentella Domaldi comitis, nomine Saracenum».[1]

1271 junius 16-ikán Péter ispán, Saracenus korbaviai püspök fivére, elcseréli Scelch nevü prædiumát Ubul fia Mihály (Busan vármegyebeli) Tutulyg nevü prædiumával.[2]

V. István király megerősitő leveléből tudjuk, hogy e «Zelch» nevü birtok «prope Tata» feküdt.[3]

Hogy e Scelch vagy Zelch nevü birtok a magyarországi Tata mellett feküdt-e, s ha igen, mint jutott Péter ispán birtokába (Gönczöl révén ? ?), hogy ő és Saracenus Domaldo nemzedékrendjének melyik tagjához köthetők (Péter nem = ? Petrus comes Spalati 1272),[4] továbbá hogy Péter utódai Busan vármegyében esetleg nem mutathatók-e ki? — ezeket a kérdéseket hivatottabb kutatók dönthetik el.

KÁLLAY UBUL.

[1] Idézve Turul 1907. 145. l. 2. j.
[2] W. VIII. 378. l.
[3] VI/2 393. l.
[4] Turul 1907. 141. l. 8. j.

Szarvashiba Knauz kortanának egyik naptárában.

Azok, kik keltek feloldásánál Knauz kortanát használják és véletlenségből a 413. lapon közölt 13-ik naptár: «január szökőévben» czimü rovatával van dolguk, könnyen botba ugorhatnak. Mert a harmadik teljes hét goromba sajtóhibából nyolcz napra terjed, úgy, hogy ha a feloldás feriák, a hét napjai szerint történik s ezen rovatot ki nem javitottuk, a legnagyobb óvatosság mellett is hibás eredményeket érünk el. Épen azért e rovatban január 23-ika alá vonal huzandó, huszonnegyedike után «*3 Adorate*» és «Timothei»-t kell irni, 24-ike alól a vonal és 25-ike mellől «3. Adorate» törlendő.

KÁLLAY UBUL.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató választmánya f. évi szeptember hó 24-én *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Karácsonyi János*, *Makay Dezső*, *Ortvay Tivadar*, *Reiszig Ede*, *id. Szinnyei József*, *Thaly Kálmán* ig. választm. tagok, *Áldásy Antal* titkári teendőkkel megbizott jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyzői teendőkkel megbizott évdijas tag.

Elnök az ülést megnyitva *Karácsonyi János* ig. vál. tag felolvassa «A Szent István anyjáról szóló adatok uj megrostálása» cz. értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Uj tagokul megválasztattak mint évdijas tagok 1908-tól kezdve *Bevilaqua Béla* m. n. múz. gyakornok aj. Szabó László, *Kassai városi Muzeum* aj. Varjú Elemér és *Pérchy Zoltán* Jászkisér aj. a jegyző.

Ezután jegyző jelentette, hogy az igazgató választmányban három hely van üresedésben, melyekre az alapszabályok 19. §-nak értelmében az ajánlatok a folyó évi nagygyülés előtt tartandó ig. választmányi ülés előtti napig — november 24-ig — adandók be a titkári hivatalnál. Egyuttal felhivja az ig. vál. tagok figyelmét az alapszabályok 22. §-ra, mely a levelező tagok ajánlására tartalmaz hasonló intézkedéseket.

A folyó évi nagygyülés idejének és tárgysorozatának megállapitása tárgyában az ig. választmány elfogadja jegyző amaz előterjesztését, hogy a nagygyülés deczember hó első felében egy az elnökség által meghatározandó napon tartassék meg s utasitja az elnökséget, hogy a tárgysorozatra nézve a novemberi ülésen tegyen előterjesztést.

A Nemzetségi Zsebkönyv ügye, miután a szerkesztők beadványa nem érkezett be, a novemberi ülésre halasztatott.

Tóth Árpád pénztárnok beterjeszti a pénztári jelentést, mely szerint az ülés napjáig a bevételek összege volt 5272 kor. 80 fillér, a kiadások összege 3979 kor. 52 fillér, egyenleg 1293 kor. 28 fillér. Vagyonállás összes vagyonban 35973 kor. 28 fillér, teher 3458 kor., tiszta vagyon 32515 kor. 28 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *Karácsonyi János* és *Makay Dezső* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt (Oklevelek alapján), függelékül: kiadatlan oklevelek. A budapesti kir. magy. tudomány egyetem bölcsészeti karán a Schwartner-dijjal jutalmazott pályamunka. Irta dr. Gábor Gyula, Budapest, Grill Károly könyvkiadóhivatala 1908., X., 242 + 1. l.

Az előttünk fekvő munka egyike volt azon két pályadolgozatnak, mint czime is mutatja, a melyek a budapesti tudományegyetem 1905/6-ban hirdetett tételének megfejtésére irattak. A szerző az azóta átdolgozott s részben bővitett kéziratát bocsátotta most sajtó alá.

Mint a mű előszavából kitünik, tisztában van a reá váró nehézségekkel. Hogy a multban kevesen foglalkoztak ilyen természetü kérdésekkel, magyarázatát abban leli, hogy kevesen értenek az oklevelek latinságához és olvasásához, másrészt mert nehezen lehetett az e fajta dolgozatok megirásához szükséges okleveles anyaghoz hozzáférni. Az utóbbi körülmény miatt azután meglehetősen lekicsinyli jóformán összes iró-elődei munkáját, elvül állitja fel, hogy nyomtatott munkából nem fog semmit se meriteni.

A dolgozat négy részre oszlik: az első a megye és közönségéről, a második a megye működéséről, a harmadik az erdélyi és slavoniai megyékről, az utolsó végül az eredményekről szól s a függelékben megjelent okleveleket tartalmazza. A beosztás tehát s a részek ezeken belül is eléggé áttekinthetők.

Tekintettel arra, hogy Gábor Gyula müvéről általános történeti ismertetés már megjelent,[1] e helyen csak az e folyóirat olvasóit érdeklő kérdésekkel fogunk röviden foglalkozni.

A nagy szorgalom mellett, a melylyel a szerző az adatokat összegyüjtötte, jóval mögötte maradt a megyei intézmény fejlődésére vonatkozó irodalom ismerete. Mutatkozik ez mindjárt a megyék eredetéről szóló részben is, a mely szerint eleinte «homályos sejtés gyanánt dereng» előtte, hogy a megyék egyházi eredetü intézmények (4. l.), a mit később már határozottabban állit (17. l.); bevallja azonban, hogy felfogását ma még nem tudja igazolni. Ugy vélem, ha alaposabban fog a kérdéssel foglalkozni, nagyon mellékes szempontoknak ismeri majd fel mai felfogása indokait.

A kérdés irodalmának nem ismerése az oka az alábbi apróbb tévedéseknek. A megyéket Csánki (XV. századi) összeállitása és Fejér adatai nyomán sorolja fel. Alaposabb tanulmányozás után rájött volna, hogy a comitatus de Bana-nak a megyéhez semmi köze, nem Fehér-, hanem Nyitramegyében fekvő váris pánság volt (16. l.). A kérdés irodalmilag már a nyolczvanas években tisztázódott.[2] Kis Hevesmegyét hasonlókép czéltalan volt felvenni a sorozatba. A váradi lajstrom egyetlen esetétől (Karácsonyi-Borovszky kiadás 226. sz.) eltekintve, a hol 1219-ben a «tota provincia de Quemey»-ről történik emlités, soha sehol semmiféle megyei vonást nem olvashatunk róla. Az egykori némi önállósággal biró kún területet,

[1] Századok 1908., 426—438. l.

[2] Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra, 486, s. köv. l.

mely később a Jász-Kúnságba olvadt be, Balázsy Ferencz tette meg megyévé, a ki a hasonlókép soha nem volt Pata vármegyét is felfedezte. Kár szót is vesztegetni megyei voltának igazolására.

Szolgagyőr várispánság irodalmát röviden összefoglalva, területének és ispánjainak felsorolását hasonlókép Nyitramegye monografiájában lelhette volna fel a szerző (488–492. l.).

A főispánok névsorát Gábor Gyula maga állitja össze Zalamegyére, mivel teljeset nem ismer (65. l.). Ha a «Századok» régi évfolyamait átlapozgatja, Pesty, Batka és mások idevágó közlésében sok érdekeset talál, némelyik sorozat alig szorul kiegészitésre. Általában kár az előző kor kutatásai felett pálczát törni, mielőtt jól meg nem ismerkedtünk velök.

Érdekes a szerző megfigyelése a Szabolcsmegyei alispánok pecsétjeit illetőleg; a tárgyalt időszakban ugyanis az alispánok nagyon alárendelt viszonyban tünnek elénk, pecsétjeikre is a főispán családi czimerét vésették. Szerény véleményem az, hogy ilyen esetek nagyon szórványosan fordulhatnak elő s csak abból magyarázhatók, hogy az alispáni hivatal ezen időben még a kialakulás elején van (79–81. l.).

Nem oszthatom a szerző azon véleményét sem, a mely szerint a kiadott oklevelek irása után következtet arra, hogy a megyének egy vagy több jegyzője volt-e? (89. l.) Van rá eset, hogy ugyanegy napról keltezve a megye több, néha igen hosszu szöveggel biró oklevelet adott ki, a melyek leirását csak másolók végezhették el. A nádori jegyző például a megyei közgyüléseken annyira el volt foglalva, hogy fel se tehető róla, hogy napszámra másolja a kiadott okleveleket (144., 150. l.).

Hogy az okleveles bizonyitás csak a királyi udvarban volt honos e században (162. l.), általában elfogadható állitás, de módositásra szorul, mert például a szentszékek is megkivánták a felektől.[1] De bizonyosra vehető, hogy egyes esetekben (a milyen például a rokonság kimutatása) a megye is csak az irásbeli bizonyitékokat fogadta el alapul.

Helyén való, hogy a szerzőnek Hajnik emlitett munkájára való néhány hivatkozását is kijavitsuk. A szolgabiró részesedésére a birságból Hajnik az idézett helyen nem állitja, hogy annak egyharmada volt az övé (86. l.), hanem csak annyit mond, hogy a birság egy tizede a káptalani és királyi emberé, egy része a szolgabiróé, a többi pedig a biróé és az ellenfélé volt. A szerző félre érti a forrást, a mikor az esküdtek megválasztására is a közgyülés összehivását tartja szükségesnek. (91. l.) Az illető idézet csak annyit mond, hogy olyan módon kell a megyei nemességet összehivni, mint közgyüléskor, azért, hogy minél többen vegyenek részt a választáson. Hajnik tehát jól értelmezte ugyanazon idézetet.

A dolgozat nyelvezete általában élvezhető, kifejezései szakszerüek. A munka előnyére vált volna, ha a latin és magyar kifejezéseket nem keveri annyira össze, továbbá, ha személyi és tárgyi mutatót készit munkájához. A mennyire a Muzeumból közölt oklevelek szövegét egybevetettem, ugy láttam, hogy a szerző függeléke se ment teljesen a hibáktól. A munkát azonban csinos kiállitása és tartalmas volta miatt a szakemberek figyelmébe ajánljuk. *B. Sz. L.*

[1] Hajnik: A magyar birósági szervezet, 162. l.

Br. H. Kervyn de Lettenhove, La toison d'or. Bruxelles, 1907. G. van Oest et Cie. 4r. 102. l. 44 melléklet. Ára 5 fr.

Az aranygyapjas rendre vonatkozó emlékekből tavaly Brugesben rendezett rendkivül sikerült kiállitás ötletéből adta ki a kiállitást rendező bizottság elnöke Kervyn de Lettenhove báró ezt a bőven illusztrált kvart kötetet, melyben a hires rend alapszabályait, tagjainak vitézi tetteit gyüjti össze s az egész intézmény kedvező szociális hatását igyekszik az ellenkező véleményekkel szemben kimutatni.

Az aranygyapjas rendet tudvalevőleg Jó Fülöp burgundi herczeg alapitotta 1429 30. január 10-én, Portugáliai Izabellával történt egybekelése napján. Azokat a mendemondákat, melyek a térdszalagrend keletkezésének analogiájára az aranygyapjas-rend alapitását is az alapitó valamely korábbi galáns kalandjával hozzák kapcsolatba, szerző a fejedelemnek hitvese iránt táplált őszinte vonzalma s az uj rend szabályzatában megnyilatkozó mély valláserkölcsi szellem alapján határozottan elveti. A következőkben ismerteti a rend alapszabályait s különösen hangsulyozza azokat a lovagi erényeket, melyek kifejléséhez az uj rend annyira hozzájárult. Ezután sorra jellemzi a rend nagymestereit az alapitástól egész 1559-ig, a mikor az utolsó rendi káptalant tartották, tehát első sorban Jó Fülöpöt, azután fiát, Merész Károlyt, ennek vejét Miksa osztrák herczeget, Szép Fülöpöt, a ki hároméves, V. Károly császárt, a ki hatéves korában került a rend élére s végül II. Fülöp spanyol királyt, a ki XIII. Gergely pápától kierőszakolt egy brevét, mely fölhatalmazta őt arra, hogy az aranygyapjas-rend létszámát a jövőben nem választás, hanem kinevezés utján töltse be.

Kervyn e fejtegetéseit, melyekben különösen hangsulyozza a rend kulturális fontosságát, az aranygyapju lovagjainak s dignitáriusainak jegyzéke egészíti ki a felölelt időközről.

A munka jelentőségének sulypontja azonban, a szöveg minden élvezetessége mellett is a nagyszámu — összesen negyvennégy — képes táblára helyezendő, mely a rend egyes szertartásainak ábrázolását, illetve a kiválóbb rendtagok egykoru, müvészileg igen különböző, müvelődéstörténeti szempontból azonban egyaránt értékes arczképét adják vissza gondos nyomásu autotypiákban. A képek sorában ott van II. Lajos királyunknak a bruxellesi képtárban őrzött ifjukori arczképe is, valamint V. Károlynak ugyancsak ifjukori portraitje, mely a budapesti Szépmüvészeti muzeum tulajdona. Kervynnél e kép Bernard van Orley neve alatt szerepel, az ujabb mütörténeti kritika azonban az Orleyhez közel álló Jan Gossaert (Mabuse) œuvrejébe sorozza. Szerzőnek ugylátszik elkerülte a figyelmét a British Muzeum Harley MS. 6199. jelzet alatt őrzött franczia nyelvü kézirata 1481-ből, mely a rend alapszabályait s az 1424–1481-ig tartott rendi káptalanok jegyzőkönyveit tartalmazza, Jó Fülöp, Merész Károly és Miksa herczeg flamand festőiskolára való arczképeivel, melyek a nevezetteket teljes rendi ornátusban ábrázolják. E hiány annál feltünőbb, mert e kéziratnak Jó Fülöpöt ábrázoló miniatürjét Shaw már 1843-ban leközölte *Dresses and Decorations* cz. müve II. kötetének 53. tábláján s a kézirat a British Museum állandó kéziratkiállitásának egyik jól ismert darabja. *V.*

SZENT ISTVÁN VÉRSÉGE ÉS A MAGYAR KUTFORRÁSOK.

(Hatodik, befejező közlemény.)

VII.

Jóval nehezebb fölismerni s egymástól elválasztani a különböző korból eredő részeket Béla király jegyzőjének művében, mely egyetlen egy kidolgozásban s egyetlen egy példányban maradt fenn, azonfölül szerzője is jóval fölötte áll a többi krónikairónak úgy történetirói képességénél, mint tudományánál fogva. Ámde azért itt is megállapithatók olyan elemek, melyek egy a Nemzeti Krónika által is fölhasznált régebbi hazai krónikára — vagy akárhogy nevezzük is — utalnak.[1] Különösen ilyenekül tekinthetők az Árpádokkal kapcsolatban levő adatok. Más elbirálás alá tartoznak többi adatai, a mennyiben t. i. nem vezethetők vissza Reginora. Ámde itt sem meseköltő. Az a meseköltő, ki maga is tudja, hogy nem beszél igazat, nem is azért mondja, hogy elhigyjék, hanem hogy mulattasson. De Béla király jegyzőjének egész világosan és félremagyarázhatlanul kimondott czélja az volt, hogy a valóságot adja elő a parasztság meséi helyett, tehát vagy hazudott, ki előre megfontolt szándékkal félre akarta vezetni olvasóit, vagy ha nem vonjuk kétségbe jóhiszeműségét s elhiszszük neki, hogy csakugyan az igazat, vagyis azt, a mit igaznak gondolt, akarta elmondani, nem marad más hátra, mint megvonni azon határokat, melyek közt előállhattak akár a saját felfogásából eredő, akár az általa felhasznált hagyományos emlékek fejlődésével járó tévedések. Mert ha nem tartjuk szándékos ferditőnek, akkor talán bajosan foghatjuk rá, hogy a nála egy-két nemzedékkel korábbi személyeket, vagy éppen a saját kortársait tette volna meg a honfoglalás vezéreinek, mint a hogy Karácsonyi úr képzeli. Egészen más értelme van annak, a mikor csak annyit mond, hogy Hubától származott az okos Szemere, Oundutól Calan és Colsoy nemzetsége, Bojtától Brucsáé, Tuhutumtól Moglouté, Velektől Turda püspök, a kiknél csakugyan vele egyidejü, vagy előtte kevéssel korábbi, az ő idejében még jól ismert személyekre czélozhatott; megint más, ha Veleket, Ursuurt, Borsot stb. a honfoglalók közt vagy a rájuk következő egy-két nemzedék sorában emliti.

Megitélésében föltétlenül az a kiindulási pont, hogy ne kételkedjünk a történeti igazságra való igyekezetének komolyságában. E mellett aztán megállapithatjuk azt, hogy egynémely következtetése csupán etimologizálásra vezethető vissza, ha nem is olyan fokig, mint a hogy tulozva állitja Karácsonyi úr; továbbá X. századbeli dolgokat a saját korabeli állapotok szerint fog fel; kronologiája ha jobb is a Nemzeti Krónikáénál s bizonyos személyek egyidejüségére nézve tisztább fogalmai voltak, mint emennek: mindamellett nála is észlelhetők az eltolódásnak egyes esetei, a mi különben nagyon megmagyarázható, mert a szereplő személyek ideje felől csupán az egyes nemzedék egymásutánja szolgáltatott némi ingatag alapot; ehhez járul, hogy a régi magyar családi beosztásának a nyugatitól eltérő alakja s a magyar és latin rokonsági megjelölés különböző volta is adott alkalmat egyes tévedésekre. Azt is megállapithatjuk az ismert anyaggal való

[1] Pauler Gy. A magyar nemzet története Sz. Istvánig. Budapest, 1900. 197—236. l.

összehasonlitás után, hogy a Lebediából való kiköltözés és a honfoglalás történelmi alakjai közül tud ugyan valamit Elődről, a lebediai időszak legelőkelőbb fejedelméről, aztán Álmosról, Árpádról és etelközi vezértársáról, Kurzánról, továbbá a valamivel később szerepelt Bogátról, de nagyon keveset s inkább csak genealogiai és birtokjogi vonatkozásu dolgokat s nem ezek nála a honfoglalás tulajdonképeni szereplő személyei, még maga Árpád sem az. Másokról, mint Árpád fiairól s unokáiról, Leventéről, Tarkasról, Jelekhről, Jutasról, Tevelről, Ezelekhről, Falisról, Bogát vezértársáról, Dursacról,[1] Bulcsu igazi atyjáról, Kál karchasról, egyáltalában hallgat. Ellenben azok közül, kikkel a honfoglalás művét végezteti, tudjuk Zuárdról, Tasról, Lélről és Bulcsuról, meg talán Ursuurról, ha ugyanis egy személy az augsburgi vereség egyik vezérével, Assurral, hogy a X. század második harmadának nemzedékéhez tartoztak; ilyenekül kell tehát fölvennünk a velük együtt szereplő vezéreket is, ú. m. Zuárd társait, Kadocsát és Hubát, vagy a délvidéki hadjáratokban Huba helyettesitőjét, Bojtát és a Bojtával együttesen emlitett Etét, Tas társait, Szabolcsot és Tuhutumot, Lél és Bulcsu társát, Botondot, meg a Lél és Bulcsu halálának megboszulására küldött sereg egyik vezéréül, Botond és Szabolcs társául mondott Irkundot, Irkund atyját, Euseet és vezértársát, Usubuut s az utóbbival együtt más esetben összekapcsolt Veleket. Ezek között ismét fölismerhető egy korábbi és egy későbbi nemzedék. A várépitő Szabolcs, meg Ete Borssal, Ursuurral és Euduval együtt mindenesetre később élt, mint pl. Zuárd vagy Eusee. Nem a honfoglalók voltak tehát ezen vezérek, hanem a rablókalandok korszakának azon hősei, kikről a regösök énekei beszéltek.

Ez azonban még nem magyarázná meg, miért szerepelteti éppen ezeket a királyi jegyző; hiszen ő maga az, a ki vajmi kevésre becsülte az igriczek és regösök csalfa meséit. Jól ismerte azonban — Pauler szavaival szólva[2] — kora arisztokrácziáját, annak genealogiáját s tulajdonkép a családi hagyományok adták meg neki azt az alapot, melyre támaszkodva a regös énekeket is felhasználhatta. Mert abban aztán már aligha volt igaza Paulernek,[1] hogy pusztán a királyi jegyző szószaporitásának és szószármaztatásokból, családi hagyományokból és a dolgok természetéből vont kombináczióinak kellene tulajdonitanunk a honfoglalás bő és részletes előadását. Ha igy volna, nem látom át, miért ne tudott volna többet beszélni pl. Előd́ről, Kurzánról, Edről, Edemenről s miért kellett Előd vagy fia, Szabolcs és Kurzán helyett Usubuuval és Euseevel foglaltatni el Veszprémet, Vasvárt, holott amazokat ajándékozza meg Árpád a Vértes-hegység és Százhalom vidékén. Az ilyen részletek csakis a regös énekekre vezethetők vissza, melyeknek nagyon világos nyomai ismerhetők fel pl. Bihar vára ostromának leirásában, csakhogy a regösök által megénekelt vezérekről és tetteikről kellett tudnia a nemzetségek hagyományainak is, sőt talán maguk a nemzetségek őrizték meg ezen énekeket, mert különben csak olyannak tekintette volna a királyi jegyző, mint Botond azon kaladjának mondáját, midőn bárdjával bevágta Konstantinápoly arany kapuját, melyről csak a parasztok hiu meséiből hallott, de egy történetiró könyvében sem találta s azért föl sem vette munkájába. A nemzetségi hagyományok által ellenőrzött és a saját kombinácziói-val, történeti munkákból, Reginoból, meg régebbi hazai följegyzésekből eredő adatokkal kiegészitett regös énekek adják meg a kulcsot ahhoz, hogy helyes fogalmat nyerjünk Béla király jegyzőjének hol agyonmagasztalt, hol a sárga földig legyalázott művéről. Mert ha le is nézte ezen énekeket, használta ott, a hol megfeleltek az ő kritikai mértékének.

Hogy éppen a rablókalandok hőseinek emléke maradt fenn legélénkebben az énekekben: arra nézve a kereszténység eszméitől még át nem hatott magyar lélek szempontjából igen tanulságos az, a mit Vámbéry Á. mond a középázsiai nomád törökökről «A török faj» (Budapest, 1885.) cz. művében. Egyik helyen (274. l.) azt olvassuk, hogy már fiatalságukban megtanulják és megőrzik emlékezetükben a hősök kaland-

[1] «Rex Dursac» különben, kit Liutprand «rex Bugat» előtt emlit, egy személy lehet Árpád legidősbb fiával, Tarkatzus-szal, a ki e szerint Árpád után s még 922-ben is a nagyfejedelem volt. Talán tőle vette nevét az Anonymus által emlitett Tursoc erdő.

[2] Id. m. 210. l.

[1] U. o. 231. l.

jairól és tetteiről szóló elbeszéléseket s a mint kevés turkomán van, aki tizenöt éves korában nem tudja elmondani könyv nélkül a kedvelt hősnek, *Kör-Oglu*-nak néhány kalandját versben vagy prózában, éppen olyan hűségesen tanulják a kirgiz és altaji ifjak a *kara-szöz* (nép szava) név alatt ismeretes énekeket és elbeszéléseket. Ezen énekek pedig a kazak-kirgizeknél olyan mesékből (ertek) és elbeszélésekből (meszel) állnak, melyek csodás eseményeken kivül régebbi hősök (batir) hadi tetteire vonatkoznak, kik a háborukban és barantákban kitüntek s legnagyobb élvezet rájuk nézve, ha egy hivatott dalnokot, vagyis *baksza*-t vagy *kosa*-t hallgathatnak, ki e költői termékeket kobiz (koboz) kiséretében bizonyos bravourral adja elő. (U. o. 360. s köv. l.) Ilyenek a karakirgizek *manaszai*, mondái és hőskölteményei is, ezekben szintén kiváló batirok (bátrak, hősök) tetteinek leirásai játszanak kiváló szerepet, ugyancsak koboz kiséretében adják elő s a *baranták (rablókalandok) dicsőitésére* szolgálnak. (U. o. 329. l.) *Az olyan fiatal kirgiz, ki nem vett részt a barantákban, nem tarthat igényt a tiszteletre és becsületre*, mert nem tudta megszerezni a *batir* (hős, bátor) czimet. (U. o. 371.) A *batir*-rá levés tehát a tökéletesség legszebb ideálja, mely a serdülő nomád szeme előtt lebeg, hogy mint ilyent tiszteljék és féljék életében, halála után pedig uj életre keljen a dalban és mondában, mely megzendül a kobzosok hurján. (U. o. 272—273. l.)

A megénekelt batirnak pedig származását is elmondja az ének. Igy pl. Manasz tetteinek elbeszélése ősei elsorolásával kezdődik:

A Jeti-ter tetején
Született Böjön Khan,
Böjön Khannak, a fejedelemnek fia
Volt Kara Khan a nemes,
És Kara Khan fia
Lett a nemes Jakip Khan
A Csunkar Uja tetején
Az Almati patak torkolatánál
Lakott ez a Jakip Khan.
Csiricsit, az Aidar leányát
Nőül kérte egykor Jakip Khan stb.
(U. o. 330 l.)

Alább pedig igy mondja el Manasz hőstetteit:

Jakip fia, Manasz a fiatal,
Ő, a vitéz, hős Manasz,
Ellőtte a nyilat, mikor tiz éves volt;
Mikor tizennégy éves lett,
Fejedelem volt, várakat romboló;
Hatvan mént, száz lovat
Kokanból elhajtott,
Nyolczvan kanczát, ezer kimkapot
Hozott Bukharából,
A khinaiakat Kasgarban
Tovább üzte Turfanba,
A khinaiakat Turfánból
Akszuba leüzte stb. stb.
(U. o. 334. l.)

A részleteket pedig a krónikás hűségével kell elmondani s nem szabad olyanokkal előállni az énekesnek, miket az ujjából szopott. «Azon troubadour, ki a koboz (hegedü) nyifogó akkordjai mellett a pusztai hős tetteit énekli meg, nemcsak hőse kóborlásai, szenvedései és küzdelmeinek részleteiről fog tudomással birni, hanem még hőse lovának fej- és lábjelei tekintetében *sem szabad tévednie*, a nélkül, hogy a *hallgatóság őt nyomban helyre ne utasitaná.*[1] A részletek pontos ismerete s az események előadásában a történeti hűséghez való ragaszkodás a régi magyar hegedősöket is jellemezte; olyan erős volt ez a hagyományos követelmény, hogy még a XVI. századbeli Tinódy Sebestyén is lelkiismeretesen utána járt, hogy a valóságot adja elő krónikás verseiben. *Nem költői mű alkotása volt a czél, hanem a hősök tetteinek hű megörökitése és az utókor számára való fenntartása*, a minek csak külső alakja az ének, de lényegében véve nem más, mint a nyugati világban a középkori papok és barátok által készitett krónikák.

Ezért lehet valami igaz a Nemzeti Krónika azon adatában, hogy a honfoglalás (és a kalandos hadjáratok) vezérei maguk készitették a tetteikről szóló énekeket. A mongolföldi ó turk sirföliratokban, melyek inkább tekinthetők epikus énekeknek, mint a mi fogalmaink szerinti sirföliratoknak, első személyben beszél véghezvitt tetteiről az elhunyt s hogy ez nem csupán formula, mutatja az, hogy a hős Kültegin († 731.) sirfeliratában már nem ő, hanem bátyja, Bilge kagán († 734.) mondja el Kültegin hőstetteit. S mivel úgy Bilge, mint Külteginnek a sirfölirata ugyanazon hosszu bevezetéssel kezdődik,

[1] Vámbéry Á. A magyarok eredete. 175. l.

egyformán benne van mindegyikben, hogy a mikor a türk-oguz nép ostobasága és gyávasága miatt meghalt nagybátyjuk, a kagán (Kapagan Mocso, megölték 716-ban a lázongó oguzok), «az ég, ki atyámat, a kagánt (Ilteresz Kutlugot, † 692/693.) s anyámat, a Khatunt, fölemelte, azt mondá: a török nép neve és hire nem enyészhetik el; a törzset adó ég szóla: a török nép neve és hire nem enyészhetik el és ekkor az ég engem (Bilgét) emelt kagánná — — — és öcsémmel, Kültéginnel, azon voltunk, hogy el ne enyészhessék a nép neve és hire, mit őseink szereztek s a török népért éjjel nem aludtam, nappal nem pihentem» stb.[1] Saját sirföliratát igy kezdi: «Az éghez (vagy istenhez) hasonló, égtől (istentől) beiktatott török Bilge-kagánnak ez a szavam — — — kagán lettem, midőn kagán let tem, a halálos veszélyben megszomorodott török bégek és nép előjöttek, fölemelt szemekkel, örvendezve fölfelé tekintettek stb.»[2] Igy tér át a Kültéginével közös szövegü bevezetésre, melyben elmondja a török nép fölemelkedésének, majd hanyatlásának és atyja uralkodása előtti züllésének rövid történetét. «Midőn fönt a kék ég, lent a sötét föld keletkezett, a kettő között az ember fia keletkezett. Az ember fia fölé helyezkedett ősöm, Bumin kagán (nyilván a khinaiak Mohanja, vagyis Dizavul), az Esitmi kagán; midőn helyét elfoglalta, megtartotta a török nép törzsi beosztását, törvényes szokását s megjavitotta. A négy szöglet (világtáj) föltámadva ellenség lett; sereggel vonult ellene, a négy szöglet népét teljesen meghóditotta, teljes nyugalomra szoritotta, a főnököket meghajlásra, térdhajtásra kényszeritette. Elől a Kadirkan-erdőségig, hátul a Temir-kapigig (Vaskapuig) jelölte ki a szállásokat. A kettő között sokáig élt igy az uralkodó nemesség nélküli kék török kök türk). Bölcs kagán volt, hős kagán volt... Aztán sokáig fentartotta a törzsi beosztást, megjavitotta a törvényes szokást és meghalt. Akkor szomorkodva és jajgatva jöttek előlről napkeltétől fogva a Bökli-pusztaság népei stb. — — oly sok nép, jajgattak, szomorkodtak. Ilyen hires kagán volt. Akkor öcscse lett a kagán, fiai lettek kagánok. De a hogy következtek, az öcsök nem voltak olyanok, mint bátyáik, a fiak nem voltak olyanok, mint atyáik, tudatlan kagánok, gyáva kagánok jutottak hatalomra, valamennyi buirukjuk (alattvalójuk) tudatlan volt, gyáva volt stb.»[1] A török nép felbomlott, «erős fiai a tabgacs (khinai) nép szolgái, tiszta leányai szolgálói lettek, a török bégek elhagyták török nevüket, mint khinai bégek khinai méltóságot viseltek, a tabgacs kagánnak (khinai császárnak) engedelmeskednek. Ötven évig áldozták fel értelmüket, erejüket... Ekkor fönt a török ege, a török fölszentelt földje és vize igy szólt: A török nép nem mehet tönkre, tovább kell fennmaradnia. Ekkor az ég üstökön fogta atyámat, Ilteresz-kagánt, anyámat, Elbilgekhatunt, magasra emelte. Atyám, a kagán, kivonult 72 hőssel» és igy tovább.[2] Elmondja aztán atyja harczait, «midőn pedig atyám, a kagán meghalt, nyolcz éves koromban maradtam vissza, fönnálló szokás szerint nagybátyám lett a kagán»: Tizennégy éves korában nagybátyja a tardus törzs sadjává (vezérévé) tette s ezentul már részt vesz öcscsével, Kültéginnel együtt a hadjáratokban. «Összesen 25 hadjáratban vettünk részt és 13 csatában küzdöttünk, szilárddá tettük a törzsközösséget és megerősitettük a kagáni hatalmat; a főnököket térdhajtásra és engedelmességre kényszeritettük» A hadjáratok felsorolásában ugyanazt a sorrendet követi Bilge és Kültegin fölirata, csak egyes részletekben van eltérés, külön elmondva ez utóbbiban Kültegin hőstetteit s ez alkalommal mindig megemliti Kültegin lovának a nevét is, melyen végigküzdötte a csatát. «Huszonegyedik évében Csacsa-Szünkivel harczoltunk. Először a Tadik-Szacsurang nevü szürkén ült, elesett. Ekkor a másik szürkére, Isbara-Jamtasra ült s előrohant. Majd Jeginszil-Beg fölnyergelt pejlovára ült s előrohant, ez a ló is elesett.»[3] Vagy: »A kirgiz kagánnal a Szunga-erdőségben harczoltunk. Kültegin fehér ménlován a Bajirkunon ült és elüzte. Egy embert leteritett, kettőt egy kopjadöféssel átszurt. Ezen támadásnál úgy megszoritotta fehér

[1] Dr. Radloff W. Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sz.-Pétervár. Neue Folge. 1897. 136—137. l. (V. ö. I. Lief. 16—17., 55—56. l.)

[2] U. o. 130. l. (I. Lief. 42—43. l.)

[1] U. o. 131—132. l. (I. Lief. 4—6., 43—45. l.)

[2] U. o. 132—133. l.

[3] U. o. 139. l.

ménlovát, a Bajirkunt, hogy czombjával összetörte. A kirgiz kagánt megöltük és népét hatalmunk alá vetettük.»[1] Legtöbbször emliti a sirfölirat Alp-Salcsi nevü szürkéjét. Igy a karatürgesekkel való háboru idején, midőn elfogyott a lovak takarmánya, «Kültegint fölszerelve, kevés emberrel elküldtük; később tudatta velem, hogy erős küzdelme volt, szürkéjére, Alp-Salcsira ülve, támadást intézett s leverte a karatürges népet».[2] Ezen ült a karlukok elleni háboruban is. «A Tamgiduk forrásánál ütköztünk meg. Ezen csata idejében Kültegin harmincz éves volt. Alp-Salcsi szürkéjén ült és szétverte. Kopjájával két embert szurt át. Megsemmisitettük a karlukot és meghóditottuk. Az áz-nép lett most ellenségünk. Harczoltunk a Kara-Kölben. Kültegin harminczegy éves volt. Szürkéjén, az Alp-Salcsin ült és szétverte. Az ázok elteberjét nem tudta elfogni. Az áz-nép ott megsemmisült. Midőn nagybátyám, a kagán törzsszervezete felbomlásba ment át (t. i. meghalt a kagán) s a nép lesülyedt, az iszgil-néppel harczoltunk. Kültegin Alp-Salcsi szürkéjén ült . . . ez a ló elbukott. Az iszgil-nép akkor tönkrement.»[3] Igy emliti meg a fölirat az oguzok elleni öt hadjárat elbeszélésénél is Kültegin lovait; az utolsó hadjáratot, melyben Kültegin elesett, igy adja elő: «Ötödször Ezgenti-Kadaznál harczoltunk az oguzzal. Kültegin sötét pejlován, az Azon ült, előrohant s két embert szurt le. A városhoz nem ment, oguzok jöttek ott össze. A Magi-Kurganban teleltünk s tavaszszal kivonultunk egy sereggel az oguzok ellen. Miután már kivonultunk, Kültegint a bégek élén elküldtük, az ellenséges oguzok az ordut (t. i. Bilge székhelyét) fenyegették. Kültegin Ögszüz nevü szürkéjére ült, kilencz vitézt szurt le s nem adta át az ordut. Anyám, khatun s vele mostoha anyáim, néném, nejeim, hugaim, mindnyájan ti herczegnők veszélyben voltatok, hogy vagy élve fogságba jutiok vagy halva maradiok az uton és lakhelyeiteken. Ha Kültegin nem lett volna ott, valamennyien tönkrementek. Öcsém, Kültegin, elhunyt. Én magam szomoruságban valék, látó szemem olyan volt, mint a vaké, minden tudásom mintha elröppent volna. Én magam szomoruságban valék. Az ég örökké él, az ember pedig született, hogy meghaljon a csatában. Oly szomoru valék. Mig szemeimből könyek jöttek s testem, lelkem jajgatásban tört ki, mindig ujból elfogott a bánat, oly nagyon szomorkodtam».[1]

Igy beszéltek a régi törökök azon tettekről, melyeket megörökitésre méltóknak tartottak; igy nyilatkozik meg a közép-ázsiai nomád lelke egyszer sirföliratban, másszor énekben, hogy a hőstettek emléke fennmaradjon. Ránk nézve fölötte tanulságosak, mert a X. századbeli magyar is ugyanezen nomád társadalom lelkét hozta magával, sőt Árpád turkjai, a vezér nemzetségek minden valószinüség szerint egyenesen altaji turk eredetüek voltak.

Némi fogalmat nyujtanak a föntebbiek arról s azért is foglalkoztam kissé tüzetesebben ezekkel a történészeink által nem igen ismert részletekkel: miféle szellemben készülhetett az a hagyományos anyag, mely Béla király jegyzője rendelkezésére állt, a ki egyáltalában nem volt rászorulva, hogy az ujjából szopja adatait; sőt inkább válogathatott s válogatott is belőlük. A családi hagyományok által ellenőrzött énekekből meritett, sőt talán csakis olyan énekeket használt fel, melyek bizonyos vezéri nemzetségekben maradtak fenn, hogy megőrizzék őseik emlékét. Ilyen énekek pedig inkább lehettek a tiszamelléki nemzetségeknél, hol a régi magyar szellemnek erősebb volt a gyökere, mint a nyugati szellemtől sokkal jobban áthatott dunántuli részekben. A XII. század dereka táján még mindig fél nomád életet élt a magyar, mint Frisingi Ottó leirásából tudjuk; sok olyanról értesülhetett Béla király jegyzője, a ki maga is előkelőbb származásu, valamelyik nemzetségnek a tagja volt, a miről száz éves eleurópaisodás után már nem tudhatott a Nemzeti Krónika szerzője. Eléggé sajnálhatjuk, hogy eredeti szövegük szerint nem ismerjük a királyi jegyző által felhasznált énekeket, melyek korántsem megvetendő történeti elemet foglaltak magukban. Mert ezen énekek keletkezése egyidejü a X. századbeli magyar «baranták» hőseinek, «batir»-jainak tetteivel s valódi eseményekről

[1] U. o. 140—141. l.
[2] U. o. 143. l.
[3] U. o. 143—145. l.

[1] U. o. 146—148. l.

szóltak, a részletek hű előadásával. Még akkor sem történt bennük lényegesebb változás, a mig szájról-szájra adta egyik nemzedék a másiknak. Csak a mikor a krónikairó vette a kezébe s igyekezett egymással összefüggésbe hozni az egyes adatokat és különböző kombinációkat vonni belőlük: akkor következett be a tévedés és zavar.

De még igy sem tekinthetjük merőben használhatatlan anyagnak, különösen ha sikerült kimutatnunk Béla király jegyzője tévedésének alapforrását, a hadjáratok közelebbi időpontjának megállapitására nézve mindennemü segédeszköznek a hiányát, melynek következtében összezavarta a rablókalandokat a honfoglalással.

A hadi vállalatok vezérei a 930—960 körüli kalandos hadjáratok olyan megénekelt hősei voltak, kik a nemzetségek hagyományaiban úgy szerepeltek, mint egy-egy nemzetségi ágnak az alapitói s az első foglalási földből az illető ágra eső terület első megszállói. A honfoglalók utáni első, második, harmadik nemzedék tagjai, a mikor már megkezdődött a fejedelmi nemzetségek elágazása; mert hogy pl. a Miskócz-nemzetség ősének mondott Bunger kun vezér fia, Bors, ugyanazon ősi fejedelmi nemzetségnek egy későbbi ivadéka, mint az Aba-nemzetseg őse, az Árpáddal, sőt talán Álmossal egyidejü Ed: a két nemzetség birtokainak szomszédságán kivül, a közös czimer, a fekete sas is mutatja, mit alig tekinthetünk egyébnek a régi törökségnél is meglevő nemzetségi bélyeg, vagyis tamga későbbi heraldikus alkalmazásánál.[1]

Azt pedig, hogy mennyi a történeti valóság ezen hagyományos elemekben, nem azzal kell megmérnünk, hogy miket nem tudott a XII. század vége felé Béla jegyzője, hanem hogy milyen fokig igazak az ellenőrizhető részek s mennyiben tévesek. Ilyenformán megállapithatjuk, hogy az Árpádok genealogiája *Álmostól* számitva *Géza* fejedelemig egészen hibátlan. Megállapithatjuk, hogy *Előd* csakugyan Álmosnak, *Kurzán* pedig Árpádnak volt a kortársa; *Bogát*, *Zuárd* és *Tas* sem költött alak, nem is szólva *Lélről* és *Bulcsuról*; *Bogát* ugyan nem volt Bulcsu apja, de mint a 922-iki hadjárat vezére a Bulcsu előtti nemzedékhez tartozott s ha Béla király jegyzője ez utóbbi atyjának mondja, hát nem az ujjából szopta, hanem csakugyan volt valami közeli vérség a «rex Bugat», meg Bulcsu, a 950—955 körüli karchas között. Lél sem volt Tasnak, Árpád unokájának a fia, mert nem emliti Konstantin Árpád ivadékai közt, vagy ha közéjök tartozott, akkor a X. századbeli magyaroknál is szokásban volt, a mi a régi törökségnél, hogy gyermekkori nevük mellé később még egy másik nevet is vettek föl.[1]

Azt is tudjuk a byzanciaktól, hogy a X. szá-

[1] Karácsonyi úr szerint (A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. II. k. 364. l.) a Miskócz-nemzetség tagjaitól használt Jaroszló, Drucey, Torna személynevek a nemzetség ó-szláv eredetére mutatnak. A Bors azonban tiszta török név, a. m. *Barsz* = tigris, párducz. Bilge turk khagán és Kültegin siremléke emliti Barsz-beget, az áz-kirgizek khagánját, ki Bilge hugát vette nőül; a Jeniszei-vidékén pedig, hol a VII—VIII. századbeli kirgizek föliratai maradtak fönn, két csakuli siremléken fordul elő e név: egyiken Belcsi-Csur Kücs-Barsz, másikon Tüz-Baj Kücs-Barsz Külüg bucsuzik fiaitól, hőseitől, illetőleg ipától, bátyjaitól és bégjeitől. (Radloff W. Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sz.-Pétervár. Neue Folge. 135. l. Dritte Lief. 319., 321. l.) A *Csaba*, *Mungucs* és *Otuz* (Atyuz) nevek sem szlávok, sőt a *Torna* is, mint személynév, inkább a török turna = daru szóbol származtatható, mint a szlávból. Mégis csak több alapja lesz tehát a Béla jegyzője által emlitett kun-kabar eredetnek, mint Karácsonyi ur ötletének.

[1] Ezért emlegetik a khinaiak a VI. századbeli nagy hóditó Dizavul vagy Szilzibul turk khagánt Mohan (Mokan), a VII. sz. utolsó tizedeiben élt Ilteresz khagánt Kutulu (Kutlug), utódát Kapagánt Mocso néven. Dsingiz khánról is tudjuk, hogy csak férfi korában vette föl a régebbi Temudsin helyett a Dsingiz nevet. A jeniszeimelléki ó-török föliratokban fordulnak elő ilyen helyek: «Ben ererdemim Akun, er atïm Jask (Jasak) ben = Az érdemes Akun vagyok, hős nevem szerint Jask (Radloff sz. Jas-Akun) vagyok». (W. Radloff: Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. 3. Lief. Sz.-Pétervár, 1895. 305. l. — Mindamellett valószinübbnek tartom, hogy Lél esetében másféle körülménynyel kell számolnunk. Lehetett a veje Tasnak. A vőt, különösen ha «fiuleánynak» a férje, fiának szokta hivni az após. A törökségnél sem volt ismeretlen ez a váltakozó elnevezés,igy pl. egyik ó-turk föliratban Bilge-khagán, a föntebb emlitett Ilteresz fia, felsorolva az öcscse, Kül-tegin temetési ünnepélyén megjelenteket, így szól a türges khagánról, kinek egyik neje Bilge leánya volt: «unuk oglïm türges Kaganda Makracs tamgacsi, oguz bilge tamgacsi kelti = kedves fiamtól a türges khagántól jött Makracs, a pecsétőr, az oguzok bölcs pecsétőre.» (Radloff id. m. Neue Folge. 1897. 149. l. Kb. 13. V. ö. 1. Lief. 30. l.)

zad dereka táján csakugyan élt egy *Gyula* nevű előkelő magyar, ki, mint előzőleg Bulcsu, szintén fölvette Konstantinápolyban a keresztséget s egy Hierotheus nevű papot is hozott magával; a XV. századbeli Skylitzês és Kedrênos, és Skylitzês szavait átirva a XII. századbeli Zônaras azt irják ugyanis, hogy a turkok mindaddig nem szüntek meg a betörésekkel és a római birodalom pusztitásával, mig fővezérük Bulcsu (*Βολεσοδῆ*, Kedrênosnál *Βουλεσουδής*, Zônarasnál *Βολογουδῆς*) Konstantinápolyba nem ment, tettetve, hogy fölveszi a keresztény hitet; Konstantin császár által fogadtatva, megkeresztelkedett s patriciusi ranggal megtiszteltetve s kincsekkel elhalmozva tért vissza hazájába; nemsokára ezután a császári városba ment Gyula (*Γυλᾶς*) is megkeresztelkedik és ugyanazon jótéteményekre és tisztségekre lőn méltatva; ez egy kegyességéről hires Hierotheos nevű szerzetest vitt el magával, kit Theophylaktos (a 933—956. közti patriarcha) Turkia püspökévé szentelt föl, ki is a barbar tévelygésről sokakat áttéritett a kereszténységre; Gyula aztán megmaradt a hitben és sem maga nem ütött be soha a rómaiak birodalmába, sem kiváltatlan nem hagyta a fogoly kereszténveket, hanem megvette, gondjukat viselte és szabadokká tette, ellenben Bulcsu istennel kötött szerződését megszegve, gyakorta beütött egész népével a rómaiak birodalmába.[1] Hogy itt tulajdonnévről s nem valamelyik gyula-méltóságot viselő fejedelemről van szó, kitünik abból — mint már Pauler is megjegyezte,[2] hogy a byzanciak Bulcsut is nevén, nem pedig karchas méltósága után emlitik. Nem lehet mese a Taksony korabeli bulárföldi izmaelita beköltözés sem, mert úgy az orosz források, mint az arab irók emlegetik Szvjatoszláv kievi nagyfejedelem (964—972) azon 967. körüli volgavidéki pusztitásait, melyekről valami tiz évvel később (977/978) azt irja az ott járt Ibn Haukal, hogy az oroszok elfoglalták Bulghar várost s mindent elpusztitottak az Itil partjain, nincsenek már Belső-Bulgárban sem bulgárok, sem burtaszok, sem khazarok, mert az oroszok mindnyájukra ráütve, országukat elfoglalták s a szomszéd vidékeken széledtek el, a kik futással menekültek.[1] Az «igen nemes urak,» *Billa* és *Boksu* kivándorlásának tehát nagyon alapos oka volt.[2] Az is kétségtelen, hogy tudta a királyi jegyző Aba király keresztnevét, a *Sámuelt*, melyet sem

[1] Kedrenos—Skylitzes. Bonn, 1839. II. k. 382. L. Szabó. K. A magyar vezérek kora. Pest, 1869. 233—234. l.

[2] A magy. nemz. tört. Sz. Istvánig. 172. l. 113. jegyz.

[1] A magy. honf. kutfői. 233. l.

[2] Általános felfogás szerint ezen bulárföldi Boksutól származott a Boksa vagy Baksa nemzetség, mig ezzel szemben a nemzetség hagyományos neve, a *Boksa* és *Merse* szláv magyarázata alapján Karácsony úr (Turul, 1904. 2. füz. 80. l.) azt vitatja, hogy szláv eredetü volt a nemzetség. A volgai bolgár Boksu név semmiesetre sem szláv, hanem a. m. török-mongol *baksza, baksi, bakhszai*, a mi alatt jósolással, bübájoskodással is foglalkozó regőst, énekmondót értenek. (L. Vámbéry A. A török faj. 237, 265, 366. l. és A magy. er. 1882. 70. l.) Már pedig a Boksa név alig választható el a Boksutól. A *Mersa, Merse* név szlávsága sem olyan bizonyos, hiszen Karácsonyi ur maga mondja, hogy nem tudjuk jelentését annak az állitólagos Mrsa szláv szónak; ellenben egész jól egyeztethető a perzsa-tatár *mirza, murza* = «előkelő ur», «herczeg» szóval, a miből származott p. az ismert Merza örmény családnév is, a *z—s* változásra v. ö. perzsa *bāzār*, tör. *bazar* = magy. vásár, török *Barsz, Barz* (a. m. tigris, párducz, török nevek: Barszbeg, Kücs-Barz, Kücs-Barz Külüg. V. ö. Radloff W. Alttürk. Inschr. III. Lief. 319, 321, 374. Neue F. 135, 179.) = magy Bors, a tompa *ĭ* pedig akár a volgai bolgárok nyelvében is *e*-vá változhatott (igy pl. a kunban: *chex* = kyz, tör. *kĭz* «leány», *chexel* = tör. *kĭzĭl* «vörös» sat. Cod. Cum. 271. l.). Az igy értelmezett Mersa névnek a Boksa nemzetségnél való hagyományos használata különösebb jelentőséget nyer az által, hogy Béla király jegyzője nagyon hangsulyozza Billa és Boksu előkelő eredetét; «nobilissimi Domini», a volgavidéki török-tatár népek nyelvén mirzák voltak. Vegyük ehhez, hogy a harmadik jellemző név, a *Billa* is feltalálható a Boksa nemzetség hevesmegyei ősi birtokának határszélén, a Pétervásártól keletre fekvő *Bolya* puszta nevében; a Billa név ugyanis nem más, mint a bolgár-turk *Builа, Bojla* (magy. Béla, ozmanli: Bejla) egyik változata. Az ó-török *bojla* különben, mint a magyar gyula, eredetileg valamely méltóságnak volt a neve, mely megvolt a bolgároknál is. (L. Ethnographia. XVIII. 1907. 336—339.) Az ozmanli Bejla alak a Nagy Szulejmán korabeli Mahmûd Terdsümân «Târikh-î Üngürüsz» cz. művében fordul elő (Akad. Ért. II. 1871. 270, 273. l.), így nevezi ugyanis Béla királyainkat, mint pl. «(IV.) Bejla király a tatárok ellen a nagy begzâdet, kinek neve Palatinusz, a Demir kapuhoz küldi». Megjegyzendő, hogy a Béla férfinév Melich J. szerint (Szláv jövevényszavaink. 1905. I. k. 2. r. 102. l.) csakis a szerbeknél és horvátoknál fordul elő a IX., XI. és XII. században, a kiknél tehát nagyon is beszélhetünk bolgár s később magyar befolyásról.

az egykorú altaichi évkönyvek, sem a magyar krónikák nem emlitenek, de pénzein maga Aba is «Rex Samuhel»-nek nevezi magát. Végül az is aligha megy mese számba, hogy — mint emlitettem — hármasával szerepelnek a vezérek; Béla király jegyzőjének idejében már nem is tudták ennek a jelentőségét, a X. századbeli hármas fejedelemség azonban rávezet ezen értelme vesztett, de a hagyomány által szivósan megőrzött s a királyi jegyző kombinációival semmiféle összefüggésbe nem hozható sajátosság valódi eredetére. A Király Krónika XI. századbeli irója bizonyára többet tudott volna még mondani, ha Béla király jegyzőjéhez hasonlóan a magyar nemzet történetét akarta volna az Árpádház története helyett összeállitani.

Ime, egy pár szempont arra, hogy Béla király jegyzője felől tisztább fogalmat szerezzünk.

VIII.

A vérségi kapcsolatok nyilvántartásának sociologiai és birtokjogi jelentősége magyarázza meg, hogy csak olyan genealogiai adatokat őrzött meg a hagyomány, melyekkel a viszonyok későbbi alakulásánál is számolni kellett. Miként származtak le Árpádtól királyaink: ennek mindvégig megmaradt a jelentősége s ezért, ha talán nem is a másféle adat által nem igazolható Ügektől, de Álmostól kezdve pontosan megmaradt a hagyományban a «hét ősapa» neve. Arról azonban már hallgat a hagyomány, kik voltak Zoltánon és Taksonyon, a közvetlen ősapákon kivül Árpád fiai és unokái, bizonyára azért, mert fiágon kihalt ágazatuk s így fölöslegessé vált Árpádtól való leszármazásuk nyilvántartása, még ha fejedelem lett is közülök egyik-másik, a mint p. egész biztosan tudjuk Árpád egyik unokájáról, Jutas fia Falisról, Paulerként Faiszról. A külföldi eredetű királynékról s idegenbe szakadt királylányainkról is többnyire hallgatnak krónikáink, mert személyiségük rendszerint közönyös volt azon socialis és birtokjogi szempontokból, melyek alapul szolgáltak a hagyományszerű nyilvántartásnak.

De lehetett-e ilyen közönyös személyiség a Gyulák fejedelmi nemzetségéből származott leány az átalakulás azon forrongásai között, a mikor Árpád ivadékai magukhoz ragadják fejedelmi társaiknak ősi szokásjog-szentesitette hatalmát? Vajjon nem az volt-e a legtermészetesebb dolog, hogy a hagyomány nagyon hiven megőrizte annak a nőnek az emlékezetét, *kinek az egyik magyar fejedelmi nemzetségből való származása megadta fiának a nemzet szemében a jogot és az erkölcsi alapot ahhoz a nyers erőszaknál másülönben egyébnek alig minősíthető cselekedethez, melylyel megfosztotta fejedelmi hatalmuktól a Gyulák nemzetségét.*

Hiteles forrásból, a Sz. István uralkodása elején itt járt querfurti Brunótól tudjuk, hogy az ő idejében még nagyon megkülönböztették a magyarság két alkatelemét, kiket ő *fehér és fekete ungroknak*, valami hatvan évvel előbb Konstantinus Porphyrogenitus *turkoknak és kabaroknak*, a hagyomány *magyaroknak és hunnoknak* (kunoknak) nevezett. Pusztán erőszakkal nem juthattak az Árpádok ahhoz a hatalomhoz, hogy már Sz. István «kral pasês Ungrias»-nak nevezhesse magát; nem épithette monarchiáját jogfosztásra, *jogi alapjának* is kellett lennie. A magyar hagyományok ennek a *jogi alapnak* az emlékét őrizték meg azzal, hogy *Saroltot*, az erdélyi *Gyulák*, vagyis a fekete ungrok fejedelmi házának ivadékát mondják anyjának. I. Gyulának nem volt fia, e szerint Sarolt azok közé tartozott, kiket a régi magyar és székely jogszokás *fiuleányoknak* mondott. Szent István tehát ép úgy örököse a fehér, mint a fekete ungrok fejedelmeinek (a harmadik fejedelmi méltóságot úgy látszik már Géza ragadta magához, szintén örökösödési jogon, melynek előzményeiről alighanem Mén-Marót mondája szól), ezért tekintette őt *az első királynak* a nemzeti köztudat, holott Gézának nem adott helyet a királyok sorában, pedig bizonyára már ő is viselte a királyi czimet, a külföldiek is széltében igy emlegették s jelleme sem olyan volt, hogy visszariadt volna az erőszaktól fejedelmi hatalmának terjesztésében; de azért még sem volt az egész magyarság királya, csak a leghatalmasabb azok között, kiket az ezen időbeli külföldiek magyar királyoknak tekintettek.

Az itt mondottakkal szemben talán az az ellenvetés merülhetne föl, hogy nálunk sohasem voltak ilyen jogai a leányági ivadéknak, a mig mellékágbeli férfi utódok voltak. Ugy tetszik azonban, hogy a X. századbeli magyarságnál

nem volt tisztázva ez a kérdés vagyis inkább nem egyforma jogszokást követett e tekintetben a magyarság különböző politikai alakulásból eredő két rétege: a «turk» és a «kabar.» Arra kétségtelen adataink vannak, hogy a kaukázusmelléki hunnoknál voltak nőfejedelmek is. Menander Protector emliti, hogy II. Tiberius császár követe Valentinus, midőn az altaji turkokhoz utazott, Chersont és Taurist elhagyva, egy mocsaras pusztaságon lovagolt keresztül s Akkaga (*Ἀκκάγας*) nevű nő tartományába ért, ki az ottani skythák fölött Anagaios uittigur fejedelem beleegyezésével uralkodott; ezentul már a turk Turxanthos szállásai következtek.[1] Theophanes pedig egy Boarex (*Βοαρήξ*) nevű özvegy szabir fejedelemnőt emlit, ki Justinianus császár uralkodása első évében 100 ezer hunnal költözött a rómaiakhoz.[2] Hogy a leányutód és mellékágbeli férfi közti jogviszony nem volt a magyarságnál az első időkben annyira tisztázva, mint később: mindjárt első királyainknál tapasztaljuk. Fia halála után Szent István nem az Árpádház másik ágából származó férfiivadékot választja utódának, hanem nővére fiát, Pétert s mikor Pétert elűzik, akkor sem a külföldre menekült Árpádfiakra gondolnak, hanem Sz. István másik nővérének a férje, Aba ragadja magához a hatalmat. Sőt még a XII. század elején is kisért ez a szokás; II. István halála esetén a nővére, Zsófia fiát, Sault akarták királynak megtenni,[3] midőn pedig Egerben betegen feküdt, némelyek Bors ispánt és Ivánt választották meg királynak, a kik női ágon kétségkivül közeli rokonságban voltak II. Istvánnal, valószinüleg Lambert herczeg leányai után.[4] A Géza fejedelem korabeli Kulan földét is nem a testvére, Keán, hanem leánya és a férje Beliud örökli.

Ha ilyen jelentősége volt Sarolt eredetének, nagyon érthető, hogy szivósan fennmaradt a róla szóló hagyomány. Ezért adtak neki helyet az Árpád-nemzetség történetében mindjárt az első följegyzések idején, a mikor egyik magyar fejedelmi nemzetségből való származásánál fogva egy ezzel kapcsolatban levő körülményt is megemlitettek a nélkül, hogy kiterjeszkedtek volna ezen kapcsolat részletesebb magyarázatára, a mit úgy látszik fölöslegesnek tartottak, mert akkoriban úgyis köztudomásu volt.

Értem itt a *somogyi Koppánynak* Géza özvegyével tervezett házasságát, mely az egykorúak felfogása szerint vérfertőztetés lett volna.

Vizsgáljuk csak meg ezt a kérdést, miért is tekintették hát vérfertőztetésnek a Koppány és Géza özvegye közti házasságot? Karácsonyi úr egyházi szempontból magyarázza a dolgot s olyan eredményre jut, hogy Koppány atyja *Zirind* nem lehetett más, mint Géza fejedelem fivére *Mihály*. Pauler is úgy vélekedik, hogy Koppány az Árpádház egyik mellékágának lehet az ivadéka.

De vajjon vérfertőztetés lett volna-e ilyen házasság a nemzet szemében is?

Azt hiszem mindnyájan ismerjük ezt a népies kifejezést: «kisebbik uram», a hogy férje öcscsét szokta emlegetni a magyar asszony. A miket föntebb hoztam fel a középázsiai régi társadalmi rendszerből, azokból világosan kitünik, hogy mély szociális háttere van e szólásformának, mely olyan időkre utal vissza, a mikor még általános szokás volt, hogy az elhalt férj öcscse nőül vette bátyja özvegyét. Az ősi magyar rokonsági elnevezések rendszere szerint nemcsak az ifjabbik fivér, hanem a fivér fia is «öcs,» tehát a föntebbi szokásnak hódoló társadalmakban mindazoknak joga volt az özvegyhöz, természetesen szem előtt tartva a leszármazás sorrendjét, kiket «öcs»-nek neveztek.

De mi következik ebből? Ha Koppány Géza testvérének a fia, akkor magyar felfogás

[1] Ex historia Menandris Protectoris. Corpus Hist. Byzant. Paris. 1648. I. k. 161. l.

[2] Teophanis. Chronographia. U. o. 1655. XI. k. 149. l. Bonni kiad. 1839. I. 269. l. Malalas (Chronographia. Bonn. 1831. Lib. XVIII. 430. l.) Bôa királynőnek (βήγισσα — Βώα) irja.

[3] Dr. Wertner M. Az Árpádok csal. tört. 218. l. azt vitatja, hogy Zsófia nem lehetett II. István nővére, de félreérti a Képes Kr. adatát, mert nem ellenkirályt kerestek Saulban, hanem Istvánnak az utódát, ez pedig lehetett gyermek is. A Képes Kr. ezen adata különben egykoru följegyzésből ered.

[4] Iványról nem tudunk semmit, Bors ivadékát, a Miskócz nembeli Domokos bánt III. Béla 1194-ben kedves rokonának (cognatus), fiát Bors ispánt IV. Béla ifjabb király 1226-ban rokonának (cognatus) mondja (Árp. Uj Okl. XI. 56/37. Fejér Cod. Dipl. III. 2. 87.), az idősb Bors tehát valamelyik Árpád-leánynak a férje vagy fia volt.

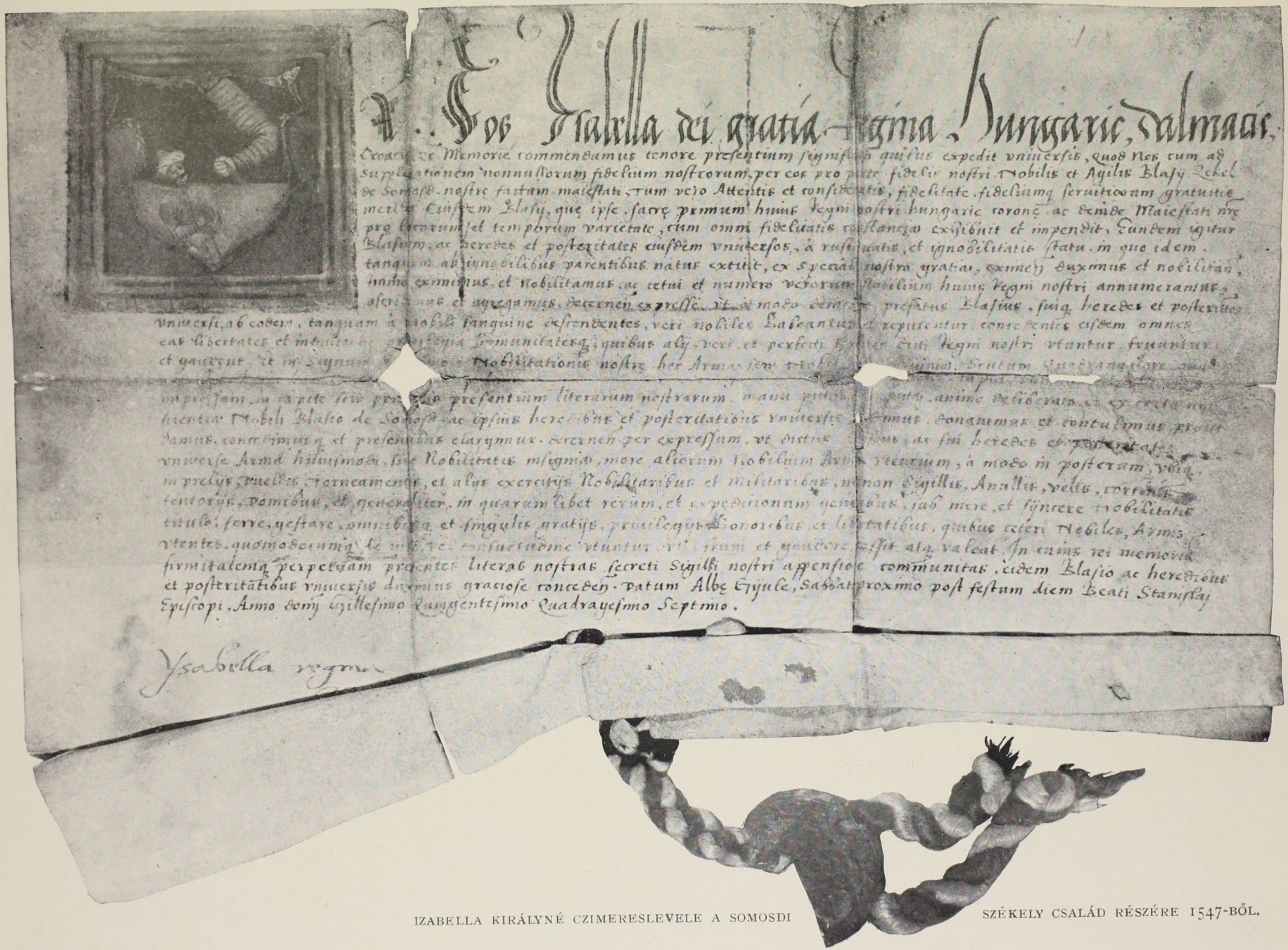
szerint Gézának az öcscse, feleségének pedig «kisebbik ura» volt; nemhogy vérfertőzést követett volna tehát el, ha nőül veszi Koppány az özvegyet, hanem egyenesen úgy követelte az ősi szokás vagy legalább is megvolt hozzá a szokás által szentesitett joga. S úgy látszik, erre az ősi szokásjogra vonatkozik Szent István azon törvénye, hogy senki se kényszerithesse ujabb házasságra az özvegyet, kinek fia vagy leánya maradt.

Másban kell tehát keresni a vérfertőztetést s megtaláljuk az osztyákoknál, mongoloknál, kalmukoknál, cserkeszeknél, khevzuroknál s az alánok utódainál, az osszétoknál máig meglevő házassági tilalomban. *Senki sem vehet feleséget a saját nemzetségéből, akármilyen távoli is köztük a tényleges rokonság.*

Koppánynak és Géza özvegyének tehát *ugyanazon nemzetséghez* kellett tartoznia. Mivel pedig Koppány «herczegsége, ducatusa» a Balaton mellékén volt, Kál és Bulcsu karchasok fejedelmi nemzetségéből kellett származnia és pedig — ugy látszik — a Bulcsu apjának megtett Bogát «rex» ágából, tekintve a somogymegyei Bogát nevü pusztákat, mig az erdélyi Gyulák egy másik ágból valók voltak. Ezért keltett megbotránkozást, a mikor Koppány azzal akarta elejét venni az ősi hármas fejedelemség egy kézben való egyesitésének, ha nőül veszi Saroltot, a karchas-nemzetség egyik ágából származott fiuleányt. A lengyel Adelhajd egész bátran lehetett volna a felesége. Csakis ilyen a nemzet közfelfogásába ütköző merénylet teszi érthetővé, hogy semmi nyoma nem maradt az a feletti megbotránkozásnak, hogy négy felé vágták Koppány holttestét s kifüggesztették az ország négy részében. Öt évvel később egészen másként bánt Sz. István az anyai nagybátyjával, úgy hogy nagylelküségét a távoli Thiethmar is magasztalva emlegeti. Megegyeztethető-e ugyanazon egy embernél két ilyen végtelenül különböző eljárás?

Ha a Gyulák a karchasok nemzetségéből valók, a Béla király jegyzője által I. Gyula atyjának és Tuhutum fiának mondott *Horka* név tulajdonképeni értelmére is rájövünk. Arra már föntebb is utaltam, hogy a X. század derekán Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula neve nem a fejedelmi méltóságát jelenti, hanem tulajdonneve volt, mert Bulcsut sem karchas néven, hanem a saját neve után emlitik. Ebből szintén arra következtethetünk, hogy a midőn Horka fiának és unokájának mondta a hagyomány a két Gyulát, nem úgy kell értelmeznünk, mintha a gyula fejedelmi méltóságot viselték volna. Lehettek azonban karchasok s az volt, magyarosan horka, I. Gyula atyja is. Ez a horka pedig minden valószinüség szerint maga *Tuhutum*,[1] ki Árpád unokájával Tassal s a várépitő és az augsburgi ütközet utáni Szabolcscsal való együttes szereplésénél fogva 930—950 körül élt s igy aligha lehetett I. Gyula nagyatyja. Ha mindaketten horkák voltak: könnyen megmagyarázhatjuk, mi vezette tévutra Béla király jegyzőjét, a midőn Tuhutum és I. Gyula, az atya és fiu közé Horkát külön bevette a genealogiába. Arra pedig, hogy maga Tuhutum volt az I. Gyula atyjának mondott Horka, az együttesen emlitett Tas, Szabolcs és Tuhutum nevének sorrendjéből következtethetünk. Az Árpád házából származott s első helyre tett Tas a nagyfejedelem, Elődnek vagy Lebediasnak ha nem is épen a fia, de a hagyomány szerint mindenesetre egyik ivadéka, Szabolcs tekinthető a gyulának, a harmadik helyre tett Tuhutum pedig a harmadik fejedelmi méltóságot viselő karchas, a horka. Minden szál oda vezet tehát, hogy II. Gyulát, a rex Julust is horkának, karchasnak kell fölvennünk s igy semmiféle erőszakolt magyarázatra sincs szükség, ha föltesszük, hogy a lengyel Boleszlávhoz való menekülésekor a szlávok többé-kevésbbé eltorzitott alakban csak a fejedelmi méltósága után emlegették, mint később is igen gyakran tapasztaljuk, hoyy az idegenek egyszerüen nagygrófról (nádorról), vajdáról, bánról stb. beszélnek a nélkül, hogy megneveznék az illetőt. Vagyis Thiethmár Procui neve alapjában véve csakugyan nem más, mint a magyar horka elferditése, illetőleg egy szláv személynévvel való összezavarása.

[1] Tuhutumnak irom, mert nem lehet megállapitani, alhangu vagy felhangu volt-e a név? A perzsa Tehemtennel (Vámbéry. Magy. Er. 173. l.) való egyeztetés hangtanilag kifogás alá esik, a közép *m* betü elejtése nem igazolható. Bizonytalan tehát, melyik alak felel meg a név további phonetikai fejlődésének: a Tétény-e vagy a Tatun?

IZABELLA KIRÁLYNÉ CZIMERESLEVELE A SOMOSDI SZÉKELY CSALÁD RÉSZÉRE 1547-BŐL.

IX.

A legkülönbözőbb szempontokból vizsgáltam meg krónikáink azon állitását, hogy Sz. István anyja Sarolt s nem a lengyel Athleyda, Endre, Béla és Levente atyja Szár László s nem Vazul volt. Ezek után már nagyon kevés a mondani valóm, mindössze Karácsonyi úr egy pár állitására akarok még kiterjeszkedni.

Szár Lászlóról épen csak annyit tudunk, a mennyit krónikáink mondanak, ezekből pedig csupán arra következtethetünk, hogy abban az időtájban, mikor Sz. Imre meghalt, már ő sem volt életben. Hogy Csehországból házasodott volna, holott krónikáink ruthéniai herczegnőt mondanak a nejének, ezt csak Karácsonyi úr fogja rá úgyszintén azt is, hogy 1042-ben sikertelenül akart hazánk egy részében fejedelmeskedni. Ki volt az Aba által kikergetett Árpád-ivadék: nem tudjuk; de hogy épen Szár Lászlóra kellene gondolnunk: annak nincs semmi alapja. Csehországból való nősülése pusztán Karácsonyi úr ötlete, semmi egyéb; az Endre és testvérei kiskoruságából vont következtetés pedig hibás alapból indul ki, mert a kik 1031 körül még gyermekek, «parvuli» voltak, 1042-ben már legénysorba jutottak, egyik-másik meg is nősült közülük. Maga Karácsonyi úr mondja, hogy I. Béla fiai 1042—46-ban születtek, I. Endréről pedig megállapithatjuk, hogy legkésőbb 1039-ben nős volt; leánya Adelhaid 1055—1056-ban ment férjhez Vratiszláv morva herczeghöz, a későbbi cseh királyhoz s 1062-ben bekövetkezett haláláig négy gyermeket szült, igaza volt tehát Prágai Kozmának (Pertz IX. 78.), hogy «jam thoro maritali tempestiva» volt férjhezmenetele idején, vagyis születése legkésőbb 1040 felé történt. 1042-ben ezek szerint egyik Arpádfi sem lehetett annyira kiskoru, sem Endre, sem testvérei, Béla és Levente, sem unokatestvérük Bonuzulo, hogy ne járhatott volna közbe valamelyiknek érdekében Bratiszláv cseh herczeg a német császárnál, hanem szükségkép az előbbi nemzedékhez kellett tartoznia Bratiszlav pártfogoltjának, tehát a megnyomoritott Vazul szóba sem jöhetvén, csakis Szár Lászlóra kell gondolhatnunk.

Melyik volt Mihály fiai közül az idősbik: Szár László e vagy Vazul, erre a kérdésre a Képes Krónikában levő sorrend az irányadó, mert ez tartotta fenn a Nemzeti Krónika eredetibb szövegét s nem Kézai, mert nem ő a többi krónika forrása. Mivel pedig a Képes Krónika előbb Szár Lászlót emliti s utána Vazult: Szár Lászlónak kellett az idősbiknek lennie. S ha igaz Paulernek és másoknak azon megfigyelése, hogy Kézai több tudással és a szövegezésben nagyobb gondossággal jár el a Képes Krónika szerkesztőjénél, akkor nagyon természetes, ha észrevette és kijavitotta a Nemzeti Krónikából a Képes Krónikába átment azon hibát, mely Szár Lászlót egy helyen Sz. István atyai nagybátyjának, «patruus»-ának mondja. A Turul 1906. évf. 2. füzetében rámutattam arra, hogy miből keletkezett ez a hiba; magyarul gondolkozott az eredeti szöveg szerkesztője s nem a latin «patruus» fogalmi körét tartotta szem előtt, hanem a magyar «bátya» szóbul indult ki, mely ép ugy jelenthet testvért s unokatestvért, mint nagybátyát.

Összegezzük fejtegetéseink eredményét.

1. Az egykoru forrásokban semmiféle egyenes adatot nem találunk Sz. István anyja származásáról.

2. Követve azonban a hildesheimi évkönyvek után megállapithatunk annyit, hogy a X. századbeli három magyar társfejedelem valamelyike anyai nagybátyja volt, Sz. István anyja tehát ezen társfejedelmi nemzetségből származott.

3. Vagy gyula, vagy karchas = horka volt tehát az «avunculus» s mivel az egykoruak közül az egyik Julusnak = Gyulának, másik elferditve Procui = Horkának nevezi: egyikben a tulajdonnevét, másikban fejedelmi méltósága nevét kell tekintenünk, a mire a további összehasonlitások és másféle adatokkal való egybevetések nyujtanak felvilágositást.

4. Ezen felvilágositásra nem mellőzhetjük a magyar hagyományokat, melyekkel semmiféle ellentétben sincsenek az egykoru források, mig a XIII—XIV. századbeli lengyel krónikák azon állitása, hogy Sz. István anyja lengyel herczegnő volt, két szempontból is kizártnak tekintendő: *a)* akár a gyulák, akár a karchasok fejedelmi méltóságát viselte Sz. István anyai nagybátyja, idegen semmiesetre sem lehetett; *b)* az egykoru Thiethmár semmit sem tud arról, hogy Boleszláv lengyel herczeg unokaöcscse lett volna Sz. István anyjának és anyai nagybátyjának.

5. A magyar hagyományok mellett bizonyit az, hogy krónikáink hibátlanul tudják az Árpádház IX—X. századbeli leszármazását, megbizhatunk tehát későbbi genealogiai adataikban is; ha jóknak bizonyulnak a régebbi adatok, arra is jó forrásuknak kellett lenni, hogy I. Gyula vezér leánya, Sarolt volt Sz. István anyja és Szár László a három testvér, Endre, Béla és Levente atyja.

6. Az Árpádház leszármazásának nyilvántartása nem a ker. papok, káptalanok és monostorok följegyzéseivel kezdődött, hanem a középázsiai nomád törökök módjára már akkor is különös gondot forditottak az ősök pontos ismeretére, a mikor még nem volt szokásban a genealogiai adatok irásba foglalása.

7. A hét ősatya neve Szár Lászlóval végződik, tehát az Árpádház genealogiáját már a XI. század dereka felé, Szár László fiai, I. Endre és I. Béla idejében elkészitették.

8. Ezen genealogiai adatokhoz füzött események megemlitéséből nőtt ki az Árpádkori krónika-irodalom.

9. Az egyes krónikák összeállitása és ujabb részekkel való bővitése szoros kapcsolatban volt a külföldi (nyugot-európai) uralkodók által nőül vett Árpádházbeli királyleányok férjhezmenetelével.

10. Az első ilyen krónika, az u. n. Király-Krónika első része arra az alkalomra készült, midőn I. Béla leányát, Zsófiát előbb Ulrik isztriai őrgróf, másodszor Magnus szász hg vette feleségül.

11. Ezen krónikába foglalták a szász udvarban Thiethmár müve után emlegetett Beleknegini, Sz. István anyja származásáról szóló részleteket, valamint azon Szár László fiainak ellenségei által terjesztett hir czáfolatát, hogy nem is születtek törvényes házasságból, hanem Vazul ágyasának a fiai. Egyszersmind az előbb emlitett Ulrik anyjának rokonságánál fogva kiterjeszkedtek a somogyi Koppányt legyőző Vencelinre s dédunokája Bátor Opos hőstetteire is.

12. Koppány, a somogyi «dux» a Balaton mellékén megszállt karchasok, a X. századbeli magyarság harmadik méltóságot viselő fejedelmeinek nemzetségéből származott, nyilván azon Bogát «rex» ágából, kinek emlékét ma is őrzi két somogymegyei puszta, Bulcsu karchasszal való közeli vérségét pedig azon hagyomány mutatja, mely — bár tévesen — Bulcsu karchas apjának teszi meg.

13. A Koppány és Sz. István anyja közti házasság a középázsiai társadalmi rendszer értelmében azért lett volna vérfertőztetés, mert egy nemzetségbeliek — bármily távoli is a rokonság — házasságot nem köthetnek, mig az elhalt férj öcscse, magyar kifejezés szerint a nő kisebbik ura, köteles nőül venni az özvegyet, Koppány tehát nem az Árpádháznak volt az ivadéka, hanem az özvegygyel származott ugyanazon nemzetségből.

14. Idősb Gyula s unokaöcscse, Sz. István anyai nagybátyja «rex Julus» ezek szerint a karchasok egy másik ágához tartoztak s a Gyula személynév, nem pedig a gyula fejedelmi méltóságnak a neve.

15. Ha Sarolt egyik karchas fiuleánya volt, akkor anyja után jogczimet nyert Sz. István a karchasok fejedelmi méltóságára s mivel atyja, Géza fejedelem a Mén-Marót leánya közti házasság hagyománya szerint az Árpád ivadékait megillető első fejedelmi méltósággal nagyanyja után egy másik fejedelmi méltóságot is egyesitett: Szent Istvánra már mind a három régi fejedelemségnek a joga átszállt s ez a jog tette meg őt a nemzet szemében az egész magyarság királyának, ellenben, a mikor Mihály ágára ment át a királyság, a félszázados fejlődésnek megfelelő módosulással ismét föléledt a herczegségben a «fekete ungrok» külön fejedelemsége.

16. A Gyulák karchasi méltóságának emléke fönnmaradt az I Gyula atyjának mondott Horka nevében; Béla király jegyzője korában már nem tudták ennek a jelentőségét s ezért külön személynek tette meg a Gyulák genealogiájában, holott minden jel arra mutat, hogy Tuhutum csak egy nemzedékkel élhetett előbb I. Gyulánál, ennek tehát atyja volt, nem pedig a nagyatyja, de ugy az atya, mint fia karchas, magyarosan horka volt.

17. Horka volt II. Gyula, a «rex Julus» is s ezen horkai méltóság nevének szláv elferditése szolgáltatott alkalmat Thiethmár müvében Szent István anyai nagybátyja Prokui nevére.

18. Ugyanilyen elszlávositással van dolgunk a Beleknegina névnel, mely megfelel a fejedelemnő ősmagyar czime a «nagyasszony» szláv

fordításának, a «vele-kneginá»-nak, a miből Sarolt szépségénél fogva népetimologiával «belekneginá»-t, szép urnőt csináltak a szlávok.

19. A XIII—XIV. századbeli lengyel és szilézíai évkönyvek Athleydáról szóló adata eredetileg csak annyi lehetett, hogy egy magyar «rex» vette nőül; Jesse azaz Géza fejedelem nevét csak a XIII. század dereka táján füzték hozzá, a mikor IV. Béla két leányának s egyik unokájának lengyel herczegekkel való egybekelése alkalmat adott arra, hogy a lengyel krónikások nagyobb figyelmet fordítsanak a magyar dolgokra, különösen az Árpádházzal való genealogiai kapcsolatok adatainak összeböngészésére s az akkori felfogáshoz mért kiegészitésére.

20. Athleyda férje minden valószinüség szerint Géza öcscse Mihály volt, maga a Krakkóbul nőül vett Athleyda pedig nem is annyira lengyel, mint cseh herczegnő lehetett, mert férjhezmenetele idején, 972 körül Krakkó a csehek birtoka volt s Mihály fiainak, Lászlónak (Vladiszláv) és Vazulnak vagy Vanculnak (Venczel, Vaclav), meg egyik unokájának Bonuzulónak (Boleszláv) a neve is ezen időben inkább a cseh, mint a lengyel herczegi házban volt szokásos.

* * *

A történeti igazság csak egyféle lehet, de nagyon különbözhet az az eljárás, a hogy keressük s más-más szempontból többféle oldalról nyerhet megvilágitást. A hol gyér az adat, ott csak egy egy töredéke látszik a valóságnak. A Szent István körüli dolgokra még a töredékekből is nagyon keveset nyujtanak az egykoru külföldi források; csak a hagyományos hazai emlékkel való összehasonlitás által nyerhetünk valamivel tisztább képet. Bizonyos, hogy nem szentirás a hagyomány minden szava; de ép oly bizonyos, hogy a magyar viszonyokban járatlan távol eső idegen még egykorusága mellett is félreérthetett nem egy dolgot. Arra minden igyekezetünkkel és tudásunkkal törekedhetünk s kell törekednünk, hogy kihámozzuk a hagyomány mindenféle hozzátapadt burkolatából a valóságot: de azért, mert a szinarany csak a salak eltávolitása után választható ki, oktalanság volna az arany tartalmu rögöt, mint értéktelen lomot eldobni. NAGY GÉZA.

A SOMOSDI SZÉKELY CSALÁD.

(Egy czimerképpel és egy genealogiai táblával.)

I.

A Somosdi Székely család történetéről, családtagjairól eddig kevés adattal rendelkezett a családtörténeti tudomány, czimerét pedig a szakkörök egész az utóbbi időkig csakis hiteles másolat alapján ismerték, de ez a másolat is a czimert az eredetitől némileg eltérő formában mutatja.

A Somosdi Székely család czimereslevelét Izabella királynétól, Erdély fejedelemasszonyától nyerte 1547 május hó 14-én Gyulafehérvárott. A czimerszerző Somosdi Székely Balázs, kit a fejedelemasszony a polgári rendből emelt a nemesek sorába.

Izabella királynénak ez a harmadik eddigelé ismert czimereslevele. Jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik. A másik két czimereslevél közül egyik a Máramarosi Szigethy Pál deáké 1545-ből és a másik a Zuthori Szabó Lukácsé 1548-ból.

E három czimeradományozó oklevél czimerei az olasz reneszánsz modorában készültek, de mindhárman, úgy kivitelük, mint szerkezetük tekintetében már a hanyatlásnak félreismerhetetlen nyomait viselik magukon.[1] A Székely Balázs czimerének kivitele nagyon egyszerü, sisakja, sisakdisze nincsen, ugyszintén hiányoznak a takarók is. A kék és aranyba osztott pajzs felső kék mezejében jobbfelé forduló fehér ruhás lebegő kar látható, mely a markában szoritott fanyelü ezüst csákány hegyes végével egy

[1] Csoma József, A XVI. századi magyar heraldika. Turul, 1904. évf. 59. l.

az alsó mezőben fekvő, fejével a felső kék mezőbe benyuló, arany gombokkal ékitett fehérsárgás ruházatu, fehér turbános török (?) férfinek homlokára készül ütni. Az alak karjait ölében keresztbe téve tartja. A pajzs zöld alapra van helyezve, melyet két vékony kék és egy vörös vonallal ékitett széles arany keret vesz körül, mig a pajzs szegélyeit arany czifrázat ékiti.

Csoma József előbb idézett czikkében a czimerképnek Borsodmegye levéltárában őrzött hiteles másolatát használta. E másolat úgy a pajzsban lebegő kart, mint a fekvő alakot vörös ruházattal tünteti fel, holott az eredetiben a vörös szinnek nyomát nem látjuk. Azonkivül a másolat a török mellére helyezett arany teli holdat mutat, mely az eredetiben hasonlókép hiányzik.

Az oklevél elég épen maradt reánk, sajnos ép a czimerleirást tartalmazó rész az összehajtás folytán elkopott és kiszakadt, úgy hogy csakis egyes sorok olvashatók. Vastag vörös-sárga selyemfonálról függő viaszpecsétjének megmaradt töredéke Izabella királyné pecsétjének ismeretes tipusát mutatja. A pecsétrészből épen megmaradt a négyelt pajzs 2., 3., és 4. mezeje, melyek közül a 2. a lengyel sast, a 3. a milánói Sforza-czimert, a 4. a dalmát czimert mutatja, az 1. mezőből csakis csekély töredék maradt meg. A pecsét karimája letöredezett, maga a pecsétkép meglehetősen lekopott, a köriratból csak töredékek maradtak meg.

A czimerlevelet Izabella királyné irta alá, sem a kanczellár, sem a secretarius aláirása nincs rajta az oklevélen. A hártya alakja meglehetősen kicsiny, a czimerkép a rendes módon az oklevél élére van festve. Az oklevél szövege a következő:

«Nos Isabella dei gratia regina Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos cum ad supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum per eos pro parte fidelis nostri nobilis et agilis Blasii Zekel de Somosd nostre factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate, fideliumque servitiorum gratuitis meritis eiusdem Blasii, que ipse sacre primum huius regni nostri Hungarie corone ac deinde maiestati nostre pro locorum et temporum varietate, cum omni fidelitatis constantia exhibuit et impendit, eundem igitur Blasium, ac heredes et posteritates eiusdem universos a rusticitatis et ignobilitatis statu, in quo idem tanquam ab ignobilibus parentibus natus extitit, ex speciali nostra gratia eximendum duximus et nobilitandum, immo eximimus et nobilitamus ac cetui et numero verorum nobilium huius regni nostri annumeramus, adscribimus et agregamus decernentes expresse, ut a modo deinceps prefatus Blasius, suique heredes et posteritates universi, ab eodem, tanquam a nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur, concedentes eisdem omnes eas libertates et indulta, atque privilegia, immunitatesque, quibus alii veri et perfecti nobiles dicti regni nostri utuntur, fruuntur et gaudent. Et in signum h[uius] modi nobilitationis nostre hec arma, seu nobilitatis insignia scutum quadrangulare, quod — — — — — — — — — — — — — palmis securem tenens et stringens a — — — — caput — — — — — — — impressam, in capite sew principio presentium litterarum nostrarum manu pictoris depicta animo deliberato et ex certa nostra scientia nobili Blasio de Somosd, ac ipsius heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus prout damus concedimusque, et presentibus elargimur decernentes per expressum, ut dictus Blasius, ac sui heredes et posteritates universi, arma huiusmodi sive nobilitatis insignia, more aliorum nobilium armis utentium a modo in posterum ubique in preliis, duellis torneamentis et aliis exercitiis nobilitaribus et militaribus, nec non sigillis, anullis, velis, cortinis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et syncere nobilitatis titulo ferre, gestare omnibusque et singulis gratiis, privilegiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles armis utentes quomodocunque de usu, vel consuetudine utuntur, uti, fruui *(igy)* et gaudere possit atque valeat. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostras secreti sigilli nostri appensione communitas, eidem Blasio, ac heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose concedendas. Datum Albe Gyule sabbato proximo post festum diem beati Stanislai episcopi, anno domini millesimo quingentesimo quadragesimo septimo. Ysabella regina» m. p.[1]

Székely Balázs személyéről a nemesi levél kelte előtti időből nem szólnak a történeti források, az oklevelek. Születési évéről, közszereplőséről mit sem tudunk. A czimereslevél sem emlékezik meg bővebben Balázs érdemeiről, csak általánosságban, sablonszerüen emliti azokat, mint a hasonló armálisok tulnyomó része. 1575-ben még életben volt, Báthory István egyik oklevele még emliti nevét, ezért az összes kortani adatok egybevetése alapján születési idejét a XVI. század első két évtizedébe kell helyeznünk.

Husz évvel a czimeres nemeslevél kelte után János Zsigmond 1567-ik évben Gyulafehérváron kelt és Csáky Mihály kanczellár által is aláirt

[1] A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában a család fontosabb irataival együtt.

donacionális levelet [1] állitott ki Somosdi Székely Balázs, Nagy Gáspár és Oláh Péter részére, melyben hármuknak Somosd és Kóródszentmárton marosszéki községekben birtokot adományoz. Ez a donáció a Székelyföldön keletkezett törvényes donációk között az elsők közé tartozik.

Ugyanezen évben, vagyis 1567 szept. 1-én I. Balázs Kelementelkén, mint királyi biztos működik és erről felterjesztést küld János Zsigmondnak. (Gróf Teleki levéltár dipl. oszt. 7627. sz. alatt. Dersi Biás István levéltáros szives közlése szerint.)

1567 után a nemességszerző I. Balázszsal még háromszor találkozunk Báthory István okleveleiben. Mindhárom esetben úgy szerepel több megnevezett marosszéki előkelő birtokos társaságában, mint bizonyos nemesi birtokperben kiküldött bíróság egyik tagja. Ez oklevelek 1574 január 20-án és február 17-én és 1575 junius 30-án keltek.[2]

1575 után I. Balázs nevét többet nem találjuk s igy halála ideje ezen év junius 30-ika utáni időre teendő.

I. Balázsnak az 1567. évi donácionális levél, valamint későbbi adatok szerint két fia és egy leánya volt, I. Gáspár, I. Miklós és Katalin.

Az adatok összevetésével arra az eredményre jutunk, hogy I. Balázs gyermekei az 1550-es években születhetek, tehát I. Balázs 1547-ben még mint fiatal katona szerezhette a nemeslevelet s csak azután alapithatott családi életet.

I. Gáspárról tudjuk, hogy 1602-ben már katonasorba számitó fia van, I. János, kit I. Miklóssal együtt találunk feljegyezve a Básta György rendeletére Székelyvásárhelyen két izben eszközölt homagionalis eskütétel alkalmával. Az első 1602 augusztus 16-án eszközölt eskütétel [3] alkalmával Somosd községéből feljegyeztetett nemes Székely János. (Lásd. Sz. Okl. V. k. 171. l.) Ekkor Marosszéken hüségesküt tett 19 nemes, 277 lófő és 114 darabont. A 19 nemes között ott van Székely I. János, de nincs ott atyja, kinek tizenegy év mulva születik legkisebb fia István és nincs ott nagybátyja, I. Miklós, kik mindketten akkor még élnek.

Már a következő 1603 február 7-én [1] eszközölt eskütétel alkalmával megjelenik I. Miklós is I. János mellett, de nem mint nobiles, hanem mindketten p. (= primipillus), azaz lófő, vagyis lovas székelyek.

Ennél és minden marosszéki nemesi összeirásnál pontosabb és részletesebb I. Rákóczi György fejedelem 1635 november 24—27-ig eszközölt «generalis lustrája», melynek a Somosdi Székelyre vonatkozó részét teljes szövegében közlöm, mert ebből többféle következtetés vonható a család nemzedékrendjére nézve.

«Somosd.[2] Primip. Szekeli Gáspár obÿt, fiai János obÿt.
Ferencz Eq. 1.
István An 22.
János fia György An. 10.
Ferencz fia Miklós An. 2.
Egy comp. 7 [3]
Szekeli Miklós obÿt, fiai Balázs An. 24. Eq. 1.
Gergely An. 17.
Gáspár An. 7.
Szekeli Georgi vagus
Szekeli Mihály colosvárott lakik».

Az emlitett két utóbbi Székelyt a nemzedékrendbe beilleszteni nem tudom, sem esetleges leszármazottjaikat nem ismerem. Ezen 1635. évi lustra adataiból állapitottam meg a család nemzedékrendjében a második és harmadik izénél látható összes évszámokat.

A nemzedékrend további összeállitásában — sajnos majdnem 100 éven keresztül — nem állanak rendelkezésünkre ilyen közokirat jellegü és részletes lustrális adatok. A Benkő Károly: «Marosszék ismertetése» czimü müvében kivonatosan ismertetett lustralis regestrumok szolgálhatnának a legtöbb és leghitelesebb utbaigazitással, de ezeket a megyei levéltárban nem sikerült megtalálnom. Ezek hiányában a családi levelesládában századok viharai között is még fennmaradt s az 1778-ban bevégződött productionalis per folyamán hitelesnek elismert okiratokat és adatokat vehetjük irányadóul.

Ilyen figyelemre méltó okirat I. Ferencz

[1] Az eredeti adománylevél nincs meg. Hiteles másolat van az egri káptalanban: Protoc. LL. folio 260.

[2] Székely Oklevéltár III. k. 338. l.; u o. II. k. 311. l.; u. o. IV. k. 33. l.

[3] U. o. V. k. 272. l.

[1] U. o. V. k. 250. l.

[2] Maros-Torda vármegye levéltárában a Regestrum 207. lapján.

[3] Ezen 7-es forma jel talán az akkor Somosdon feljegyzett élő 7 Székely fiúra vonatkozik.

1670-ben készült memoriáléja.[1] Ebben I. Ferencz pontosan leirja 40 darab földjét s azután igy folytatja: «Ezek a Szüle Atyám szerzett örök földök, az melyeket az ház helyével együt Sigmond király adta szabadságkor... az melyekre armalist is szerzett Nagy János királyné Izabella aszontól, mely vagyon száz huszon három esztendeje, annak utána fordulván az dolog Békés János király következett tőlle is donatiot váltot a Szüle Atyám az melynek is vagyon százhárom esztendeje az melyek mostan is mind jelen vadnak, az melyek nem csak reám tartoznak, hanem a Székely Miklós örökségére is, mert mind akkor vötte az Szüle Atyám s ketté osztott mivel hogy az Atyám Székely Gáspár egy volt Székely Miklóssal.»

Ezen utolsó mondat kifejezetten igazolja azon előbbi állitásunkat, melyet különben az 1567-iki donationalis levél és egy, a productionalis perbe beadott 1610 február 1-én kelt okirat[2] is igazol, hogy I. Balázsnak két fia volt, I. Gáspár és I. Miklós, kik az ősi birtokot két részre osztják és a családnak két ágát alapitják. I. Ferencz ugyanazon memoriáléjában, mint vicinus földbirtokosokat, emliti I. István, I. György, II. Balázs és I. Gergelyt, tehát ezek 1670 ben még éltek. Ugyanitt sorolja fel I. Ferencz élő gyermekeit Mártont, Katalint és Juditot, valamint unokáját II. Ferenczet. Miklós fiáról nem emlékezik, talán magtalanul halt el?

1670 után I. Gáspár fiuleszármazóiról nincs semmi biztos adatunk. Leányági leszármazókkal is csak kétszer találkozunk. És pedig 1693-ban Somosdi Székely Erzsébet Szöts Mihályné kihatároltatja és összeiratja összes ingatlanait.[3]

1777 augusztus 8-án[4] Somosdi Székely Ferencz megveszi a Somosdi Székely Gáspár ágán lévő osztozó atyafiak, u. m. Szöts Miklós, János, György és Farkas Mihály, András és Márton, továbbá Kis-Görgényben lakó Somosdi Székely Éva birtokrészeit.

Ezen két adaton kivül csupán egyes neveket találunk, melyeket I. Miklós leszármazói közé nem tudunk beilleszteni s innen következtetjük, hogy I. Gáspár leszármazói közé tartozhatnak. Különben nem valószinütlen az a föltevés sem, hogy a Somosdi Székely családnak Borsod-Harsányba szakadt mellékága szintén I. Gáspár leszármazói közül vált ki. Erre azonban egyenes adatot nem találtam.

Itt emlitek meg egy hiteles adatot, melyet a nemzedékrenddel összhangzásba hozni nem tudok. A nemeslevél alsó bal sarkán áll a következő széljegyzés: «Perlecta publica armalis sedis iudiciariæ generalis congregationis in Siculicali Marus Ernyediensis. N. Benedictus de Somosd. Ordinalis notarius Stephanus Botos de Tompa. Die 15 martii, anno 1625.»

Eltekintve attól, hogy az 1635. évi föltétlenül megbizható lustrum, mely még a halottakat és elköltözötteket is felemliti, Somosdi Székely Benedekről semmit sem tud, ettől eltekintve is feltünő, hogy a széljegyzet Somosdi Benedekről és nem Somosdi Székely Benedekről szól.

De térjünk vissza I. Miklós leszármazóihoz, kiket 1670-ig hiteles adatokból levezettünk. Ezen időponton tul az 1778 április 3-án bevégződött productionalis per adatait vehetjük irányadóul. Ugyanis a kurucz háboruk lezajlása után megindult generalis nobilium investigatio folyamán a Somosdi Székely család is felhivatott nemességének bebizonyitására. Az investigatio folyamán a családot illetőleg a következő itélet hozatott:

Deliberatum.[1]

«Isque familia Székely, in possessione Somosd, sedi Siculicali Marus ingemiata residens, et per actorem fiscalem directorem ad reproducendum evocata in demonstrationem et stabilimentum suæ nobilitatis adduxit, iudiciali censuræ subjectis, eo quo debuit modo perpensis et ruminatis competit tabula regia Blasyum olim Székely de Somosd a Joanne quondam secundo Hungariæ rege in anno 1566 ad quosdam fassionales super certa portione in possessione Somosd acquisita emanatas cum collatione juris regii, consensuales simul et donationales obtinuisse eademque bona a primo acquisitore, prædicto Blasio Székely, in hæredes et posteritates ejusdem utriusque sexus devoluta, partim fæmineis sexus homines, partim modernos producentes promemorati, tamquam Blasii Székely in sexu virili descendentes possideri, etiam de præsenti; edoctum esset, porro contractualibus anno 1610 emanatis nobilem Nicolaum quondam

[1] Az okirat a rajta levő jelzésekből itélve többször megfordult hivatalos forumoknál. Jelenleg a M. N. M. levéltárában.

[2] Orsz. Levéltár. Erd. törv. Sentent. No. 1234.

[3] és [4] alatt emlitett okiratok a M. N. M. Levéltárában.

[1] Protocollum protonot. 1773—1779., 301—312. lapokon az Orsz. Levéltárban.

Székely de Somosd, qui juxta elogia nonnullorum fatentium, ex auditu a majoribus precepto prolata Blasii consensualium impetratoris filius fuisse refertus, super quodam sessione deserta, et una terra arrabili in possessione Somosd, ejusque territorio existentibus transegisse; comprobatum est demum producentium Szekelyiorum familiam abantiquis semper temporibus, in usu prærogativæ nobilitaris perstitisse, et in possessione Somosd nullam aliam familiam Székely cognominatam nobilitari prærogativa gaudentem fuisse. Quibus modialitate in superioribus declarata, compertis et comprobatis etiam si armales in anno 1547 ab Isabella regina impetrate, ad comprobandam producentium nobilitatem in efficaces essent eorundem vices ab unde suplerent, consensuales simul et donationales a Joanne rege elargite, imo hac armalibus prævalent et ad comprobandam legalem nobilitatem essent omnino sufficientissima, unde licet producentes genealogiam suam de gradu in gradum connectere, seque consensualium et armalium impetratori descendentes esse per omnes gradus comprobare nequivissent, bonorum tamen impetratorij donatorum, per modernos ejusdem successores Székelyios possessio, antiquos item nobilitatis usos, ab immemoriali tempore convincunt producentes, non ex alia familia esse, sed ab ipso bonorum inventore Blasio nimirum Székely descendisse; nihil itaque operantibus actoris directoris objectionibus, *eosdem proveris nobilibus donatariis judicando decrevimus et committimus, prout decrevimus et committimus* per præsentes harum nostrarum judicalis et autentici sigilli nostri transilvanici munimine roboratarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in libera regiaque civitate nostra Marus Vásárhely, die tertia mensis Aprilis, anno domini millesimo septingentesimo septuagesimo octavo. Paulus de Bethlen s. k. Daniel Zejk s. k. Mgr. Protonotar.»[1]

Az említett itélet szerint a marosvásárhelyi királyi tábla 1773 április 3-án a Somosdi Székely család produkáló tagjait, u. m. III. Miklóst és elhalt testvérének, III. Györgynek fiait, III. Istvánt, III. Jánost és IV. Ferenczet valóságos donatarius nemes embereknek nyilvánitotta s ebben az itéletben a királyi fiscus is megnyugodott, illetve ellene nem appellált s igy a sententia jogérvényessé vált. A per folyamán azonban a producensek a filiátionális próbát, vagyis a nemesség szerzőjétől való egyenes és törvényes leszármazást egy-két gradusnál nem tudták minden kétségen felül állóan bebizonyitani. E hiányt részben már fentebb pótoltam, midőn a család nemzedékrendjét közokiratokból 1670-ig levezettem, mert éppen a családtörténet első évszázadjára nézve nem tudták a producensek leszármazásukat közhitelü okiratokkal «de gradu in gradum» bizonyitani, hanem a legtöbb esetben családi hagyományra, a tanuk pedig hallomásra, néha régen olvasott, de időközben elveszett okiratokra hivatkoztak, ezeket pedig a királyi tábla természetesen nem vehette bizonyitékoknak.

Ma már megállapithatjuk, hogy a közzétett hivatalos nemesi összeirások minden pontjában megerősitik és hitelesitik a producensek által a per folyamán benyujtott és vitatott nemzedékrendet. A mellékelt nemzedékrend három első izének szigoru hitelességét azt hiszem a legkritikusabb genealogus előtt is igazolják a Székely Oklevéltár idézett adatai, I. Rákóczy György 1635-ik évi lustrája s az 1610. és 1670. évekből idézett adatok.

Az 1670 utáni nemzedékrendi leszármaztatáshoz a productionalis per egyik melléklete az 1757-ik évi tanukihallgatás[1] szolgáltatja az adatokat. Ezen tanukihallgatás mindenik, azaz 32 tanuja, egybehangzóan vallja, hogy az exponens Székely Miklós (a nemzedékrendben a III-ik) édes atyja volt idősebb Székely György és ennek atyja Székely Gergely. Ezen Székely Gergelyt a hetven évesnél idősebb öt tanu személyesen ismerte, tehát 1690 táján még élt.

Már mostan kérdés, hogy ezen 1690 táján még élő Somosdi Székely Gergelynek ki volt az atyja? Ezt közvetve tudjuk meg egy 1693 november 12-én kelt osztálylevélből,[2] melyben György fia megosztozik «egyenlő arányban» valószinüleg testvéreivel az osztálylevél következő sorai szerint: «Mi Paniti János Maros Széknek hites assessora és ifjabb Sipos István mindketten Maros Székben Somosdon lakó Nemes Személyek, kik az ide alább való dologban fogadott köz Birák vagyunk. Agyuk ez Testimonialis Levelünket tenore presentium, hogy in hoc Anno 1693 die vero 12 mensis novembris, midőn volnánk megirt Maras Székben Somosd nevü faluban és annak felső fordulóban való határának felső falu végén az néhai nemes somosdi

[1] Sententia productionalis Nicolai et Francisci Székely de Somosd. Orsz. Levéltár. Erd. t. Šentent. Nr. 1234. Az előbb idézett protocollumból készült kivonat.

[1] Ez megvan a productionalis per hiteles másolatában, mely a családtörténet fontosabb irataival együtt S. Székely Sándor ref. pap birtokából a M. N. M. levéltárának tulajdonába ment át 1907-ben.

[2] A prod. per egyik melléklete. L. a M. N. M. levéltárában

Székely Miklós nagy szántó földe felének szinén, jelen lévén mi előttünk az megirt néhai Székely Miklós ágán lévő posteritási és igaz haeresek ugy mint Székely István mostan Csittszentiványon lakó, Székely Mihály Folyfalván lakó, Székely György és az néhai Székely János Relictája Szövérdfi Borbára urától való édes gyermekeinek Ferencznek, Gáspárnak, Borbárának és Annának naturalis Tutrixa.»

Szükségesnek tartom itt előrebocsátani, hogy az itt emlitett Székely István Csittszentiványon állandóan megtelepedik és a családnak egyik ma is virágzó mellékágát alapitja, melyről alább fogok szólani.

A Folyfalvára költözött Székely Mihály utódairól ellenben semmi további adatunk ezidő szerint nincsen. Ugyanezt lehet elmondani a Székely János utódairól is. Állapodjunk meg tehát az osztálylevélben emlitett Székely Györgynél, kiről az 1757-ik évi tanuvallomásból tudjuk, hogy fia volt az 1690 táján még élő Székely Gergelynek, továbbá tudjuk, hogy 1693 november 12-én egyenlő arányban osztozik «néhai Székely Miklós *ágán* lévő posteritassi és igaz haeresek»-kel.

Emlitettem már, hogy a Somosdon maradt Székelyek között a nemességszerző Balázs két fia után a «Székely Miklós ága» és «Székely Gáspár ága» megkülönböztetés létesült, mely elnevezés majdnem kétszáz éven keresztül szerepel az egyes osztálylevelekben.[1]

Tudjuk, hogy az 1693-as osztozók Székely Miklós ágán lévő utódok. Kérdés csupán az lehet — és ez az egyetlen vitás pont a somosdi Székelyek fő- és csittszentiványi mellékágának nemzedékrendjében — hogy az osztozók I. Miklós három fia közül melyiktől származtak? Erre nézve utbaigazit az 1693-as osztálylevél azon mondata, hogy az osztozók «néhai nemes somosdi Székely Miklós nagy szántó földe *felének* szinén» jelennek meg, tehát I. Miklós öröksége csak két részre oszlott, vagyis egyik fia magtalanul halt el és ez Gáspár lehetett, mert őt már 1670-ben I. Ferencz sem emliti a vicinus birtokosok között, mig I. Miklós másik két fiát Gergelyt és Balázst megemliti.

[1] L. az 1777 aug. 8-án kelt birtoklevelet a M. N. M. levéltárában.

Hogy az 1693-as osztozók atyja, I. Miklós Gergely nevü fia volt, a mellett nemcsak a második nemzedékben (a producensekben) még bizonyára élénk emlékezetben lévő családi hagyomány szól, hanem a kortani adatokból folyó lehetőség, mely szerint I. Gergely 1618-tól[1] 1693-ig, tehát 75 évet emberi korhatár szerint megérhetett és legfőképpen e mellett szólnak az 1757-iki tanukihallgatás tanui, kik közül a 70 évesnél idősebb tanuk személyes ismeretség alapján, a 70 évesnél fiatalabbak pedig hallomásból egyöntetüen vallják, hogy a producensek atyja idősebb Székely György (a nemzedékrendben a II-ik) Székely Gergelynek volt a fia.

Mindezekből következik, hogy az 1693-ik évi birtokelosztást I. Gergely halála tette szükségessé s az osztozók pedig az 1693 táján elhalt I. Gergely gyermekei voltak. Ezek szerint elérkeztünk a Somosdi Székely család nemzedékrendjének levezetésében a nemességüket 1778 április 3-án királyi táblai itéletben igazolt és megerősitett III. Miklós és III. Györgyhöz. Eddig a család genealogiáját I. Miklós ágán eleitől végig folytonosnak és okmányokkal igazolhatónak találtuk.

Most már minden további leszármazást a nemességöket igazolt III. Miklós és III. Györgyhöz kell kötnünk. Először is megállapitjuk ezeknek születési és halálozási évszámát. Egy 1763 márczius 15-én kelt tanuvallatás[2] alkalmával III. György 66 évesnek, III. Miklós pedig 58 évesnek találtatott, vagyis az előbbi 1697-ben, az utóbbi 1705-ben született. III. György az 1778 április 3-iki itéletkihirdetéskor már nem élt és III. Miklós nevével sem találkozunk az 1781-ik évi homagiális esküjegyzőkönyvben.

Az 1781-ik évi,[3] 1791-ik évi[4] és 1792-ik évi[5] nemesi homagionalis eskütétel jegyzőkönyveiben már a család hatodik és hetedik izével találkozunk. Mindháromban emlittetik, mint armálista: II. Gergely, III. István, III. János és IV. Ferencz; ezekhez hozzájárul az 1791-ik évi összeirásban I. Dávid s az 1792-ik éviben IV. István, IV. János és V. György.

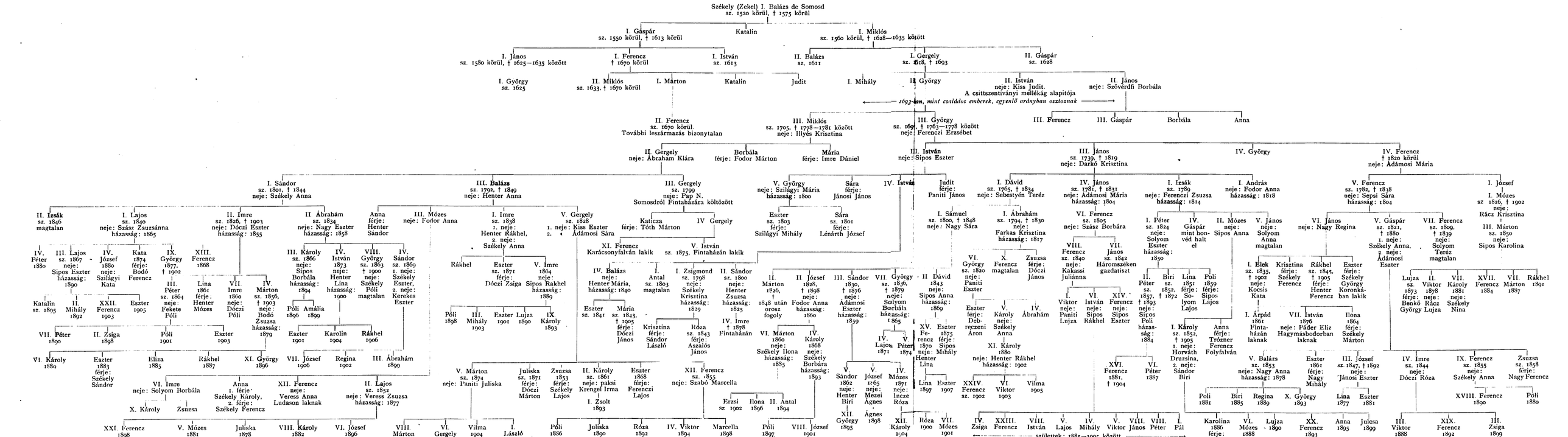
[1] L. az 1635. évi összeirást.

[2] A M. N. M. levéltárában.

[3] Ifj. Dersi Biás István, a gróf Teleki levéltár levéltárosának birtokában Maros-Vásárhelyt.

[4] és [5] Maros-Torda vármegye levéltárában.

A SOMOSDI SZÉKELY (ZEKEL) CSALÁD NEMZEDÉKRENDJE.

Ugyanitt mindhárom évben bejegyzi nevét két Somosdi Székely Mihály szabad székely és Somosdi Székely József szintén szabad székely, kiket azonban a család nemzedékrendjébe beilleszteni nem tudok. Valószinüleg I. Gáspár ágán lévő leszármazók. Az emlitetteken kivül megjelenik az idézett esküjegyzőkönyvekben egy ujonnan Somosdra költözött Székely nevü szabad székely család két férfival, ugymint Ilenczfalvi Székely Ferencz és Mártonnal. Tehát, ha a productionalis per idejéig csak egyféle Székely nevü család lakott Somosdon, nemsokára, mint uj betelepülők, az Ilenczfalvi Székelyek jöttek oda, kik már nem ármálista nemesek, hanem szabad székelyek. Később, a XIX. század első felében, egy harmadik Székely nevü család, a gógánváralyai nem nemes Székelyek is Somosdra költöztek és utódaik ma is ottan élnek.[1]

A nemzedékrend hatodik és hetedik izének vérszerinti összefüggését a nemességüket bebizonyitó III. Miklós és III. Györgygyel közhitelüen bizonyitja egy 1819 november 22-én kelt divisionalis levél,[2] melyben a producensek unokái elosztják egymás között az ősi birtokot. A nemzedékrendet 1819 után, sőt egyes születési és halálozási évszám tekintetében már 1780-tól kezdve a somosdi református egyház anyakönyvei alapján állitottam össze, melyben többek szóbeli utmutatásán kivül igen nagy segitségemre volt Somosdi Székely Károly (a főágon II-ik) állami igazgatótanitó.

A nemzedékrend hetedik és nyolczadik izének élő tagjait fölsorolja az 1838-ik évi nemesi hódolati hitlevél jegyzőkönyve.[3] E szerint Somosd községéből hódolati esküt tettek: Somosdi Székely Sándor (I), Balázs (III.), Gergely (III.), Izsák (I.), András (I.), Balázs (IV.), József I), Sándor (II.), Zsigmond (I.), Sámuel (I.), Péter (I.), Mózes (II.), Ferencz (VII.) és János (VI.) ármálisták, továbbá ugyancsak Somosdi Székely id. Márton, id. Péter, Pál és David nemesek, kiknek helye a nemzedékrendben nem határozható meg közelebbről.

[1] Somosdi Székely Károly (a főágon II-ik) igazgatótanitó szóbeli közlése.

[2] M. N. M. levéltárában.

[3] Maros-Torda vármegye levéltárában

II.

A csittszentiványi mellékág immár több, mint 200 éve, hogy kivált a Somosdon maradt főágból. Ezen kiválás után több, mint 100 éven keresztül alig maradt fenn a mellékágról másféle följegyzés, mint olyan, mely a Somosdon maradt rokonokkal való érintkezésről, vásárlásról, osztozásról vagy perlekedésről szól.

1693 november 12-ikére a csittszentiványi mellékág megalapitója, I. István (a főágon II-ik) már mint csittszentiványi lakos ment Somosdra az ősi birtokon való osztozás czéljából.[1] Ettől az I. Istvántól a Csittszentiványon resideáló Somosdi Székelyek a marosvásárhelyi királyi tábla előtt hitelesen leszármaztatták magukat 1832-ig.[2] Puszta genealogiai érdekü adatokon kivül más irott emlék az egyes családtagokról nem igen maradt reánk. I. Istvánról a már emlitetteken kivül még csak azt tudjuk, hogy felesége Kiss Judit volt[3] és 1693 körül született fia György.

Ennek az I. Györgynek «Somosdon a Czintermen alól a Székely familia osztatlan gyümölcsös és régi tóhelyekben része lévén, a maga abéli részét eladá örökösen Székely György és Miklós uramnak 15 magyar forintért.»[4] 1733 október 27-én. I. Györgynek az emlitett 1832-ik évi hiteles leszármaztatás szerint két fia volt, u. m. I. Miklós és I. Balázs. I. Miklós atyjának Somosdon osztály szerint jutott belső jószágát: «minden erdőbeli részeivel egyetemben» eladta zálogba és ezt 1817-ben Székely Gergelyné Ábrahám Klára birta a fiaival, miért a csittszentiványiak perelnek is a somosdi atyafiakkal.[5]

I. Balázsnak három fia volt, u. m. I. Ferencz, I. Zsigmond és II. Balázs, kik az 1792-ik évi nemesi homagialis eskületételkor[6] mint ármálisták irták be nevüket, mig unokatestvérük, II. György, mint Csittszentiványi falu követe, tehát mint nem nemes ember irja be nevét ugyanoda. Pedig ugyanezen Györgynek atyja

[1] Lásd a főágnál idézett 1693. évi osztálylevelet.

[2] és [3] Lásd az 1832 ápr. 7-én kelt itéletet és az 1765. évi február 4-iki tanukihallgatást az Orsz. levéltárban Prot. protonot. 1830—41. az 56-ik per.

[4] Az eredeti szerződés a M. N. Múzeum levéltárában.

[5] és [6] Maros-Torda vármegye levéltárában.

1781-ik évi homagionalis esküjegyzőkönyv 57-ik lapján mint ármálista jegyezte be nevét a csittszentiványi nemesek közé.[1] Látjuk tehát, hogy a vármegye egyszer elismerte, máskor meg nem ismerte el a csittszentiványi Székelyeket ármális nemes embereknek.

Ezért aztán 1799-ben II. György és fia, I. József a marosvásárhelyi királyi Táblán pert inditottak, hogy őket is, mint a somosdi atyafiakat, a kir. tábla donátárius nemes embereknek itélje.[2] Ebben a perben a megnemesitett Somosdi Székely István (főágon III-ik), János (III.) és Ferencz (III.): «bizonyos tudásból vallják, hogy a Producens Székelly fiaknak elei az ő eleikkel edjek voltak és Somosdról származtak Csitt Szent Iványra; a Producensek elei az ő Eleikkel egy természetü Jószágot birtanak, edjütt osztoztanak, mint ezt a Divisionálissak bizonyittya és ma is birják azt a részt.» [3]

A királyi tábla 1800 május 21-én kelt itéletében utasitotta a producenseket, hogy: «a somosdi attyafiak vallomások szerént — kik az Elejik között való osztályról vallának — osztály, Csere és más Birtokról szolló Leveleiket producallják és azért ez uttal további productiora utasittatnak.» [4]

Ez irányban — ugy látszik — 17 éven keresztül semmi további lépés nem történt. 1817 május 10-én «Csitt Szentiványon residealó Somosdi Székely József és János» pert inditanak Somosdon lakó III. János, III. Ferencz, IV. István és II. Gergelyné ellen a «Székely örökség revindicatiója» érdekében.[5] A per eredményét nem ismerem, de úgy vélem, békésen intézték el az ügyet, mert már 1819 január 30-án II. György ujabb productionalis pert indit [6] a főágon lévő Székelyek tanusága mellett.

Ezen perben a felperes II. György annak bizonyitására szoritkozott, hogy az 1778-ban donátárius nemeseknek itélt Székelyekkel egy törzsből való s azokkal jelenben is osztozó jószágot bir. Felhozta, hogy a királyi tábla sententiáiban többször van megemlékezés a Somosdról Csittszentványra átköltözött Székelyekről, sőt az 1778-ban végződött első productionalis per alkalmával úgy a királyi fiscus, mint a producensek ügyvédje — mint minden kétségen felül álló dolgot emliti fel, hogy köztudomás szerint a Csittszentiványon lakó Székelyek a Somosdon lakókkal egy családbeliek. Az itéletet [7] 1832 április 7-én mondották ki Maros-Vásárhelyen. Ezen itéletben a tábla: «bebizonyitottnak lenni láttya azt, hogy a Producens a Somosdról Csitt Szent Iványra által szállott Székely Istvánnak légyen a maradéka — sőt a Fatensek importálnák azt is, hogy a Producensek eleje a nemes somosdi Székely Familiából való lenne, a mint ma is a Somosdi nemes Székelyekkel a producens egy osztásu Jószágot birna». Azonban a personalis competentiát a kir. tábla nem találta tisztázottnak, mert a perbe csatolt egyik irat a csittszentiványi ág megalapitójának, I. Istvánnak atyjául Székely Balázst nevezi meg, mivel szemben a producens — szintén tévesen — Székely Miklós fiának teszi meg I. Istvánt. Ezen ellenmondás miatt a Producenset a kir. Tábla: «a fennforgó homálynak eloszlatása végett bővebb próbára» utasitja.

Tudjuk, hogy I. Miklós már az 1635-ik évi lustrum előtt meghalt, különben is az 1693-as osztozókat ezen évi osztálylevél nem nevezi I. Miklós fiainak, hanem a mint a főág történeténél kifejtettem — egyszerüen csak I. Miklós utódainak. Tényleg vitás csak az lehet, hogy I. Miklósnak melyik fia volt az 1690-es osztozók atyja. Én a főágnál közölt bizonyitékok alapján I. Gergelyt tartom az osztozók atyjának.

Több vitás pont a csittszentiványi ág nemzedékrendjében nincsen. A nemzedékrendet 1832 után, sőt egyes születési és halálozási évszám tekintetében már 1780-tól kezdve a csittszentiványi és bergenyei református egyházak anyakönyvei alapján állitottam össze, mely munkában nagy segitségemre volt Somosdi Székely Lajos (mellékágon I.) csittszentiványi ref. tanitó.

[1] Ifj. Dersi Biás István levéltáros birtokában Maros-Vásárhelyen.

[2] Orsz. Levéltár. Protoc. protonot. 1790—1803. 202—212. lapokon.

[3] U. o. 207. l.

[4] U. o. 212. l.

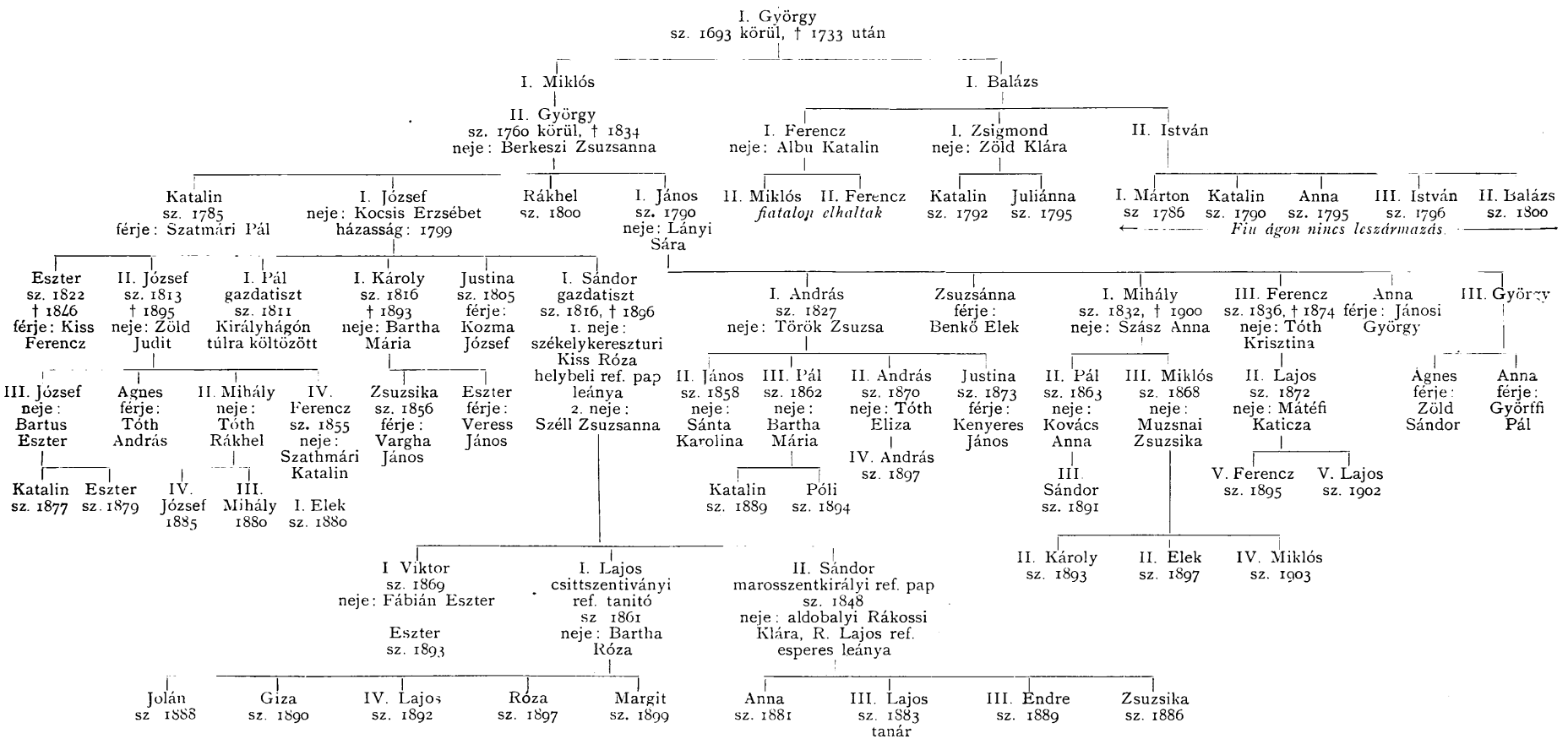
[5] Az erről szóló «littera citatoria» a M. N. M. levéltárában.

[6] Orsz. Levéltárban: Protoc. protonot. 1830—1841. 56. per 417—436. lapokon.

[7] U. o. 436. l.

A Somosdi Székely család csittszentiványi mellékágának nemzedékrendje.

Csittszentiványon resideáló Somosdi Székely *I. István* (a főágon II-ik)
1693 november 12-én testvéreivel megosztozik, azután végleg Csittszentiványon marad
neje: Kiss Judit

A Somosdi Székely család nem azok közül való, melyek nemzetünk történetében vezető szerepet vittek. Tagjairól a köztörténelem keveset jegyzett fel. Ez a család a nemzetnek a közélet közkatonáit, névtelen hőseit szolgáltatta úgy a csatatereken, mint az egyházi, községi és vármegyei élet terén. A családnak azon tagjai is, kik vezető szerephez jutottak, nem fényben, hatalomban jártak elől, hanem a munka mezején, az egyházi, iskolai és községi élet terén vittek vezető szerepet. Régebbi századokban leginkább katonákat és földbirtokos gazdákat adott e család a nemzetnek. A XIX. századtól kezdve pedig egyre növekvő számmal léptek a család tagjai a közhivatali pályára mint tanitó, pap, tanár, mérnök stb. A család multja ezek szerint tisztes, messzire visszanyuló, feljegyzésre érdemes.

* * *

Ezen családtörténet befejezéséül utmutatásként hozzácsatolom a családnak Borsód-Harsányba szakadt mellékágáról azt, a mit megtudnom sikerült és a min tovább épiteni talán más valakinek — a ki közelebb él ezen mellékág lakóhelyéhez — sikerülni fog.

A család nemeslevelének jobb alsó sarkán a fölhajtáson áll a következő széljegyzés: «Perlecta publica armalis sine causa redita Marus-Vásárhely sediis iudiciariæ generalis congregationis Martinus, Gregorius et Georgius Székely de Somosd in loco Borsodiensi comitatu Harsán, die 4-ta Junii, Anno 1731. Johannes Sárosi de Szent László ordinalis notarius» m. pr.

Az Országos Levéltárban lévő «Egri Káptalan Mutatója» V. k. 48. lapján 467. sz. alatt van a következő bejegyzés: «Armales reginæ Isabellæ Blasio Székely de Somosd anno 1547 Albe Gyule elargitæ, et per Joannem Szalai item Székely ad transsummendum exhibite. Protoc.: LL, folio: 259, anno: 1768.» Ugyanitt 468. szám alatt: «Consensuales regis Johann's secundi, super cambiali fassione inter Petrum Oláh, Gasparem Nagy et Blasius Székely anno 1548 interventæ, Albe Gyule anno 1567 emanata, ad transsummendum presente. Protoc.: LL, folio: 260, anno: 1768.»

Végül Csoma József a Turul 1904-ik évfolyamában emliti az 59. lapon, hogy a Somosdi Székely család czimerének hiteles másolata és hasonmása megvan Borsod vármegye levéltárában. Természetesen Erdélyből ilyen messzire ez a czimermásolat nem kerülhetett véletlenül, hanem valamelyik ideköltözött családtag érdeke folytán és valószinüleg nem magában áll ezen czimermásolat a megyei levéltárban, hanem több, a borsodmegyei ág történetére nézve fontos okirat társaságában. Vajha közölt utmutatásaimnak valaki hasznát venné a család borsodmegyei mellékága történetének megirásában.

S. Székely Lajos.

EGY NŐI RENDJEL TERVEZETE II. FERENCZ KORÁBAN.

I.

Az osztrák-magyar rendjelek között két rendjel van, mely tisztán csak nők részére adományoztatik. Az egyik az Eleonora császárné és királyné által 1668-ban alapitott csillagkeresztes rend, a másik az I. Ferencz József császár és király által 1898-ban alapitott Erzsébet-rend. A csillagkeresztes rend tagjai közé az alapszabályok határozmányai értelmében csakis oly római katholikus vallásu nők vehetők fel, kik a kamarási őspróbának megfelelő leszármazást, vagyis 8 apai és 8 anyai nemes őst tudnak kimutatni. Nem római katholikus vallásu nők, ha mindjárt az előirt nemesi őspróbát le is tudják tenni, e rendjelt nem nyerhetik el. Az Erzsébet-rendnél ily feltételek nincsenek, e rendjelt nemes és nem nemes, római katholikus és más vallásu nők egyaránt elnyerhetik, különbség csakis, mint minden más rendjelnél, a rendjel osztályaiban van.

Kevesen tudják azt, hogy a XVIII. század utolsó évtizedében szó volt arról, hogy az osztrák-magyar monarchia és első sorban Magyarország nem római katholikus nemes, valamint az emlitett őspróbát kimutatni nem tudó, római katholikus nemes asszonyai részére egy uj női rendjel alapittassék, mely hivatva volt megszün-

tetni azt a kiváltságos helyet, melyet a csillagkeresztes rend az alapszabályaiban foglalt határozatok folytán elfoglalt.

Az uj női rendjel alapitásának terve gróf Balassa Ferencz volt horvát-dalmát bántól eredt, ki két részletesen kidolgozott emlékiratban foglalkozott e tervvel, melyek a báró Balassa családnak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában letéteményezett levéltára iratai között őriztetnek.

Az új rendjel alapitásának gondolata Balassa grófban az 1790-es évek politikai eseményeinek behatása alatt merült fel, a mint azt emlékiratában és a II. Ferencz császárhoz intézett előterjesztésében részletesen ki is fejti. Az új rendjel megalapitására a külső alkalmat pedig Mária Terézia császárné és királynénak 1793-ra várható lebetegedése adta volna.

Az új rendjelt Balassa Ferencz kétféle módon vélte megalapithatónak és pedig vagy a csillagkeresztes rend kibővitésével, mint annak egy külön osztálya, vagy pedig egy egészen uj rendjel alapitásával. E kétféle tervnek megfelelőleg dolgozta ki Balassa Ferencz emlékiratait is.

Ezeket az emlékiratokat Balassa gróf 1792-ben készitette el és 1793 január 25-én Schlossnigg udvari tanácsos és kabineti titkárral közlé azokat előleges betekintés és a netáni megjegyzések megtétele végett. A Schlossnigghoz irt levélben Balassa gróf megjegyzi, hogy a tervezetet az ő felségétől nyert szóbeli utasitás alapján készitette, és hogy a legközelebbi napokban az emlékiratokat a felség elé fogja terjeszteni.[1]

A Ferencz császárhoz intézett előterjesztés, melylyel Balassa gróf a tervezeteket a felséghez küldötte, a családi levéltár iratai között szintén fennmaradt. Közelebbi dátuma nincsen, a Schlossnigghoz intézett levél tartalmából következtetjük, hogy január 25-e után kelt. Ebben az előterjesztésben Balassa gróf körülményesen megindokolja, hogy mi birta őt a rendjel megalapitásának tervére.

Több mint 37 esztendei, a legfelsőbb uralkodóház szolgálatában eltöltött hivatalos működése alatt — így kezdi Balassa gróf előterjesztését — kezdettől fogva mindenkor oda irányult törekvése, hogy a királyi hatalom, a felség tekintélye Magyarországon minél jobban megerősittessék és kiterjesztessék, miután az országnak, alkotmányának, belső viszonyainak ismerete meggyőzte őt arról, hogy az ország valódi java csakis ezen az uton mozditható elő. E meggyőződéséből kifolyólag midenkor a legfontosabb feladatnak tartotta azt, hogy Magyarország nem katholikus nemessége, mely az ország lakosságának több mint egy harmad részét képezi, s a mely egész II. József koráig a királyi kormányzatnak legerősebb ellenzékét képezte, az udvar érdekkörébe bevonassék és az uralkodó személyével minél szorosabb kapcsolatba hozassék, mert csakis így nyerhet a királyi kormányzat szilárd talajt Magyarországon.

Évek hosszu során át szerzett tapasztalatok — így folytatja Balassa gróf előterjesztését — teljesen megismertették vele a magyar nemességnek gondolkodásmódját és arra a meggyőződésre jutott, hogy a rang, kitüntetés és a méltóság külső jelei a magyar nemességre sokkal nagyobb hatással vannak, mint bármely más ország nemességére, elannyira, hogy ezirányu szenvedélye még az önhaszon érzetét is háttérbe szoritja nála. Minthogy II. József császár dicsőséges uralkodása óta a politikai helyzet Magyarországon a protestáns nemességre nézve annyira javult, hogy a nem katholikus nemességnek az udvarral szemben tanusitott tartózkodó és gyanakvó magatartása mindinkább szünni kezd és az udvar a nem katholikus nemességtől, feltéve ha az vallása tekintetében háborgatásnak kitéve nincs, legalább is annyit várhat mint a katholikus nemességtől, elérkezettnek látszik az idő arra, hogy ő felsége valamely nyilvános és szembeötlő módon tanujelét adja a nem katholikus nemesség hüségébe vetett bizalmának, mi által annak ragaszkodását az uralkodó személyiségéhez örök időre biztositathatja. Tekintettel pedig arra, hogy — mint ezt számos család példája bizonyitja — Magyarországon a szép nemnek nagy befolyása van a férfi nem felfogására, érzületére, e czélt föltünés nélkül és legczélszerübben a magyarországi nem katholikus nők becsvágyának felébresztésével lehetne elérni.

Ezt szem előtt tartva — folytatja továbbá

[1] A levél a b. Balassa család levéltárában, a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Balassa gróf — elsőben is a csillagkeresztes rend kibővitését tervezte első sorban a magyarországi, másodsorban az örökös tartományok nem róm. katholikus nemes hölgyei részére, kellő változtatásokkal, hogy a vallás és a vallási szertartások tekintetében felmerülhető nehézségek elhárittassanak. Az erre irányuló tervezet kidolgozása közben azonban mindjobban megerősödött benne az a nézet, hogy szükséges, hogy az uralkodó befolyása a nem róm. katholikus ifju nemesség neveltetésében is minél jobban gyarapodjék és tért nyerjen. Ennek folytán egy egészen uj rendjel alapitását czélszerübbnek tartja. Utal arra, hogy a szabadság és egyenlőség eszméi, a fegyelmezetlenség és erkölcstelen féktelenség mindjobban elharapódznak és különösen az ifjuság körében terjednek. Az uj rendjel alapitásával, az uj rendjel szabályába foglalandó rendelkezéseknél fogva, az uralkodó bizonyos befolyást nyerhetne a róm. katholikus és nem katholikus nemes ifjuság neveltetésébe. Hivatkozással a felségtől nyert szóbeli felhatalmazására a felség elé terjeszti mindkét irányu emlékiratát. Az uj rendjel alapitására a legjobb alkalom a császárnénak most várható lebetegedése volna, akár fiu, akár leánygyermeke születnék. Fiugyermek születése esetén ez az örvendetes esemény szolgálhatna okul az uj rendjel alapitására, ha pedig leánygyermek születnék, a fiatal főherczegnőt keresztelése után elsőnek kellene fölvenni az uj rendjel tulajdonosai közé és ez által kölcsönözni az uj rendjelnek kiváló fényt és diszt. Egyébiránt e rendjel alapitásával dicső emlékü Mária Teréziának és férjének Ferenczneк — ki mint királyi helytartó és korégens Magyarországon oly nagy népszerüségnek örvendett — emléke is méltó módon örökittetnék meg.

E felterjesztéssel ment fel a két emlékirat a császárhoz. Lássuk már most magát a két emlékiratot.

Az első emlékirat a csillagkeresztes rendnek egy uj, nem róm. katholikus nők részére szánt osztálylyal való kibővitésével foglalkozik. Három részre oszlik, az első rész a csillagkeresztes rend történetéről, a második a rend eddigi szervezetéről, a harmadik a tervezett kibővitéséről szól. A két első rész általánosan ismert dolgokat tartalmaz, forrásul Manni és Wagner munkái a csillagkeresztes rendről szolgálhattak. Tartalmuk ismert voltánál fogva nem is foglalkozunk velük, hanem áttérünk mindjárt a harmadik részre.

Balassa gróf itt mindenekelőtt elmondja, hogy a csillagkeresztes rend tekintélyének időközbeni növekedése azt eredményezte, hogy a nem róm. katholikus nemesség asszonyai is ambitionálták azt maguknak, azonban a rend alapszabályainak intézkedései folytán azt el nem nyerhették. Egy nyelvre, erkölcsökre és vallásra nézve különböző nemzetiségekből álló országban mindenkép szükséges, hogy az ország egyes rendei, azok tagjai a központi kormányzattal minél szorosabb kapcsolatba hozassanak. Ennek fontosságát már a rómaiak is belátták, a midőn a meghóditott provinciák lakosainak a római polgárjogot megadták és ezzel együtt a jogot és alkalmat arra, hogy állami méltóságokat is elnyerhessenek.

Hogy a női nemnek mily nagy befolyása van a férfi nem gondolkodására, erkölcseire és lelkére, azt Magyarországnak, a magyar nemességnek mostani állapota legjobban bizonyitja, ha összehasonlitjuk azt az előző idők állapotával. A női nem müvelődésének fejlődése a XVIII. század második felében Magyarországon is nagy haladást mutat fel, jóllehet Magyarországon a nőnevelést szolgáló intézmények csak később vertek gyökeret és fejlődtek ki, mint a többi tartományokban. E körülményt annál is inkább kell méltányolni, mert tudvalevőleg a Mária Terézia által alapitott nőnevelő intézetek csakis a róm. katholikus vallásuak részére szolgáltak, a protestánsok azokból ki voltak zárva, miért is saját erejükre támaszkodva igyekeztek e rájuk nézve hátrányos állapoton segiteni. A nem római katholikus, protestáns nemességnek törekvése kezdettől fogva mindig arra irányult, hogy a római katholikus nemességgel egyenrangunak tekintessék és vallása ne képezzen akadályt méltóság, rang és czim elnyerésére. Dicső emlékezetü II. József császár rendelkezései folytán ezt legalább részben sikerült is elérniök, a mennyiben a protestáns nemes férfiaknak megvan a módjuk arra, hogy ép úgy mint a katholikusok czimhez, ranghoz, kitüntetésekhez jussanak. Ám a protestáns nemes nők e tekintetben hátrányban vannak,

jóllehet Mária Terézia ideje óta mindenkép méltóknak mutatták magukat arra, hogy ép úgy mint a róm. katholikus nemes asszonyok külső kitüntetésekben részesüljenek.

A csillagkeresztes rend — így folytatja tovább az emlékirat — alapitása óta több rendbeli változtatáson ment keresztül, részben hogy ennek elnyerése régi nemes katholikus nők részéről megkönnyittessék, részben hogy ez által a protestánsok a katholikus hitre való áttérésre birassanak. Ez az utóbbi remény nem vált be. A politikai viszonyok alakulása jelenleg mindenkép olyan, hogy nem mondható méltányosnak, hogy a protestánsok, kiknek száma több milliót tesz ki, e tekintetben is hátrányban legyenek. Az az általános felfogás, mintha a protestánsok a szent kereszt és annak symbolumai iránt nem viseltetnének kellő tisztelettel, hanem azokat egyenesen megvetik, nem állhat meg, mert ez magából a protestáns vallásból, illetve Luther tanaiból megczáfolható. A protestánsok az emberiségnek Krisztus kinszenvedése által történt megváltását ép úgy hiszik, mint a katholikusok, náluk a nagypéntek ép oly ünnep, mint a katholikusoknál stb. Ugyanez áll az illyr (görög) vallásuakra is, mert ezek kezdettől fogva ép a szent keresztet tartották a legnagyobb tiszteletben. Tekintetbe véve mindezt, s tekintettel arra, hogy Európaszerte megnyilatkozik a törekvés, hogy az alattvalókat minél szorosabb kapcsolatba hozzák az állami hatalommal, tekintettel továbbá arra is, hogy a Szent István rendet nem katholikusok is elnyerhetik és azt viselik is, pedig ennek a jelvénye is a kereszt, elérkezettnek látszik az idő arra, hogy a csillagkeresztes rend a nem róm. katholikus nemesség női tagjaira is kiterjesztessék. Ez annál könnyebben történhetik meg, mert vallási tekintetben az alapszabályokon csak kevés változtatást kellene tenni, az pedig nagyobb nehézséget nem okozna, mert minden egyes nagymesternőnek megvan a joga az alapszabályok megváltoztatására. Az uj rendjelosztály alapitásánál, illetve a rendjel megállapitásánál azonban bizonyos szempontokat mégis figyelembe kellene venni és pedig a következőket:

Minthogy a katholikus nemesek Magyarországon, Erdélyben és a kapcsolt részeken oly nagy számmal vannak, hogy a monarchia többi tartományainak nem katholikus nemessége vele sem számban, sem vagyoni tekintetben nem hasonlitható össze és ezért ép a magyar nem katholikus nemesség megnyerésére kell a fősulyt fektetni, az uj rendjelvényt szorosabb összeköttetésbe kell hozni a magyar czimerrel. Minthogy a magyar czimernek fő alkotórészét a kettős kereszt képezi, ezt kellene a rendjelvény fő alkotórészéül venni, annál is inkább, mert ennek a formája nem üt el tulságosan a csillagkeresztes rend jelvényétől a kereszttől és a kettős kereszt a csillagkeresztes rend alapitására való emlékeztetést sem zárja ki. Minthogy pedig a magyar czimer hármas zöld halma semmiképen sem függ össze a kettős kereszttel, ezeket bátran el lehet hagyni az uj rend jelvényéből.

Hogy azonban az uj rend és a csillagkeresztes rend közti kapcsolat külsőleg kifejezésre jusson, a kettős kereszt körül 10 csillag alkalmazandó. Egy nagyobb csillag a kereszt csucsa felett, három kisebb csillaggal együtt. E négy csillag közül a nagyobbik Magyarországot, a többi három pedig Horvát-, Dalmát- és Szlavonországot jelképezi; a többi 6 csillag a kereszt két oldalán nyerne elhelyezést, három-három minden oldalról. Ezek Galiciát, Lodomeriát, Kúnországot, Szerbiát, Bolgárországot és Rámát jelképezik, a mely országokban Szent István fáradozásai folytán terjedt el a kereszténység. A kereszt jobb oldalán F. II. bal oldalán M. T. II. betük alkalmazandók, az alapitó Ferencz császár és neje Mária Terézia nevének kezdőbetüi. A kereszt alsó szárán az osztrák czimerpaizs van elhelyezve. Az egész zöld alapra van helyezve, melynek körülfutó szalagján a rend jelmondata olvasható «Fecit unaque unum».

Az uj rendjelvény tehát a fentiek alapján a következőkép szerkeszthető meg: zöld medaillonban ezüst kettős kereszt, alsó szárán az osztrák czimerpaizszsal. A kereszt körül kilencz apró csillag, a tizedik nagyobbik a kereszt csucsa fölött lebeg. A kereszttől jobbra F. II. balra M. T. II. betük. A medaillont körülfutó szalagon a rend jelmondata: Fecit unaque unum. A leirás kissé homályos, nem mondja meg a jelvény alakját, vajjon tojásdad vagy kerek-e, nem mondja meg, hogy a csillagok, a monogrammok és a jelmondat betüi arany vagy ezüst

szinüek, valamint azt sem, hogy a jelmondat szalagja minő szinü. A jelvény főalakjából a kettős keresztből, a jelvény zöld alapszinéből és az I. osztály csillagjából következtethetjük, hogy az egészhez a Szent István-rend szolgált mintául, tehát a kettős kereszt ezüst, a mondatszalag fehér arany szegélylyel, rajta a felirat arany betükkel, ép úgy arany szinüek a csillagok és a monogrammok betüi. Nem mondja továbbá, hogy vajjon a rendjelvény koronán, csokron, vagy csak egyszerü karikagyürün függ-e.

A rend szalagja a Szent István-rend szalagával azonos, zöld szinü, mindkét szélén vörös szegélylyel.

A rend élén a császárné-királyné áll mint nagymesternő. Őt követik rangban két elsőosztályu és négy másodosztályu segédnő, azután a többi rendtagok. A rend személyzetéről alább lesz szó.

A rendjelvényt a rendtagok valamennyien a fent leirt formában hordják és pedig a nagymesternő és az I. osztályu assistensnők a rendszalagon a jobb vállon át a bal oldalon, a másodosztalyu segédnők nyakban, a többi rendtagok bal mellükön. Azonkivül a nagymesternő és az I. osztályosak mellükön egy a Szent István-rend nagy csillagjának mintájára készült csillagot, a rendjelvénynyel ékitve hordanak. A II. osztály által viselt csillag a Szt. Januarius-rend csillagjához hasonló, vagyis nyolczágu, csucsain golyókkal ellátott csillag, hasonlókép a rendjelvénynyel ékitve.

Minthogy e rendjel elfogadása illetve viselésével semminemü lelki, vallási kényszer nincs összefüggésben, az uj rendnél vallási tekintetben csakis a kereszt tiszteletére kellene a fősulyt helyezni és ennek megfelelőleg oly határozmányokat hozni, melyek szerint a nem róm. katholikus tagok tisztán a kereszt külső tiszteletére vannak kötelezve, hogy így, különösen a rendi ünnepélyeknél a rendjelvény viselésében a különböző vallásuak között külömbség ne legyen. Más szóval Balassa gróf azt akarta ezzel mondani, hogy a rend ünnepnapján a nem róm. katholikus rendtagok is viselik ugyan a rend jelvényét, a nélkül, hogy a rend katholikus tagjaira vonatkozó és vallási intézkedéseket tartalmazó szabályok rájuk nézve érvénynyel birnának. Erre Balassa gróf az emlékiratban különböző, nagyrészt theologiai argumentumokat hoz fel, de az eredetiben ez a rész ki van huzva, úgy látszik a császár elé juttatott emlékiratból ezt a részt kihagyta. Minthogy ez a rész a rendjelre magára érdemleges dolgokat nem tartalmaz, mi is mellőzzük e résznek ismertetését.

A mi már most a rend elnyeréséhez szükséges feltételeket illeti, Balassa gróf a rendjelt nemcsak a főrangu családok nőtagjainak szánta, hanem a köznemesi osztály nőtagjai részére is, a mennyiben azok a következő feltételeknek meg tudnak felelni:

A rendbe való fölvételért folyamodók kötelesek kimutatni, hogy családjuk már 300 évnél régibb nemes, vagy pedig banderialis származásu, ennek hiányában pedig négy apai és négy anyai nemes őst kötelesek kimutatni. A mennyiben e feltételeknek a folyamodó eleget tenni nem képes, a királyné mint nagymesternő fölmentést adhat a nemesi próba kimutatása alól, mely esetben minden egyes hiányzó ősért bizonyos, az illető családja által a királynak és az államnak tett szolgálatai tekintetbe vételével megállapitott pénzösszeget kell a rend pénztárába befizetni.

Olyanok, kiknek férjei kiváló szolgálatokat teljesitettek az uralkodó és az állam körül, a mennyiben a hatóság részéről terjesztetnek fel a felséghez, a rendjelet, ha a szükségelt őspróbát nem is tudják kimutatni, a dij lefizetése nélkül nyerik el.

A rendjel elnyerését czélzó folyamodványok a felséghez nyujtandók be, a kellőkép felszerelt őspróbával egyetemben.

Hogy a rendjel minél nagyobb tekintélyt nyerjen, az ő felsége gyermekei és nővérei részére is adományoztassék azzal, hogy az uj rendjelvényt a csillagkeresztes renddel együtt viseljék.

A rendjelt ő felsége nem mint császárné, hanem mint magyar királyné adományozza.

A rendjelt külföldi protestans uralkodónők is elnyerhetik.

A rend tagjai közül 6, az ú. n. assistensnők osztályát képezik, a kik közé, akár a csillagkeresztes rend kibővitésével alapittatik meg a rend, akár egy egészen uj rendjel alapittatik, nehány katholikus német és magyar hölgy is vétessék be, esetleg nehány a külföldi uralkodó-

nők közül. Ezeknek feladata volna a külföldről jövő kérelmeket a királyné elé juttatni; és azokról irásbeli véleményt adni.

Mindegyik, a rendbe fölvett tag, ő felségétől a királynétól egy erről szóló okmányt kap.

Szükséges továbbá, hogy a rendről egy külön privilegiális levél állittassék ki, a mely a vármegyékben, s egyáltalán mindenfelé közzéteendő volna azzal a megjegyzéssel, hogy Magyarországon a rend tagjai rangsor szerint ünnepélyes alkalmakkor a palotahölgyi teendőket végzik és erre Bécsben is joguk van. Ez a határozat a rend szabályaiba külön is felveendő.

A rend ügyeinek ellátására egy külön kanczellár neveztetik ki, mellette egy alkanczellár müködik, azonkivül egy előadó, udvari tanácsosi rangban. A kanczellári méltóságot legczélszerübben úgy lehetne betölteni, ha a régi királynői kanczellári méltóság visszaállittatik és e méltóság viselője egyuttal a rend kanczellárja is volna. Ennek feladatát képezné kezdetben a beérkezett folyamodványok átvizsgálása és az okmányok kiállitása. Mellette ideiglenesen egy titkár alkalmaztatnék Schlossnigg udvari tanácsos és kabinettitkár személyében, a szükséges irodai személyzettel, kik a helvét és ágostai vallásbeliek közül veendők.

A rend személyzete közöl a kanczellár, alkanczellár és az előadó titkár a rend jelvényének viselésére szintén fel vannak jogositva. És pedig a kanczellár a rendjelvényt és csillagot úgy mint a nagymesternő, illetve az I. osztályosok, az alkanczellár úgy mint a II. osztályosok, az előadótitkár úgy, mint a többi rendtagok viselik.

A rendért bizonyos dijak járnak és pedig az I. osztály dija 6000 frt, a II. osztályé 4000 frt, a többi rendtagok 1000 frtot fizetnek. Az I. osztályu assistensnőket azonkivül az excellentiás czim illeti meg, a mennyiben e czim esetleg már férjük állásából kifolyólag őket meg nem illetné. Ezt a pontot azonban Balassa gróf a fogalmazványban szintén törölte, miért is nem tudjuk vajjon a császár elé terjesztett szövegben e pont benn maradt-e vagy sem?

II.

A fent ismertetett tervezet kidolgozásánál Balassa gróf számolt mindazokkal a nehézségekkel, melyek a csillagkeresztes rendnek nem katholikusokra való kiterjesztésénél fölmerülhettek. Számolt különösen a nem katholikus vallásnak érzékenységével, nehogy olybá tünjék fel, mintha az uj rendosztály bizonyos lelki kényszert foglalna magában. Tisztában volt azonban azzal, hogy e nehézségeket egy egészen uj rendjel alapitásával el lehet kerülni és a tulajdonképeni végczél mégis el volna érve. Azért egy másik tervezetet is dolgozott ki, mely egy egészen uj rendjel alapitását tárgyalja.

Ez az uj rendjel a Mária-Ferencz női rendjel nevet viselte volna. A rendjelvény alakjára nézve e tervezet nem ad közelebbi felvilágositást, csak annyit mond, hogy a jelvénybe az alapitók neveinek kezdőbetüi M. T. II. és F. II. fölveendők. Valószinü azonban, hogy az uj rend jelvényét Balassa gróf a fönt leirttal azonosnak tervezte, szalagja legalább ugyanaz volt, mint az előbb leirt, t. i. zöld, mindkét szélü vörös szegélylyel; a szalag szélessége az I. osztálynál a Szent István-rend nagy keresztjének, a II. osztálynál pedig a rend II. osztálya szalagjával volt egyenlő, a III. osztály szalagja a Szent István-rend kiskeresztjének szalagjával egyezik. A rendjelvény viselési módja ugyanaz, mint a hogy föntebb leirtuk, azzal a különbséggel, hogy az uj rendjelnél az I. és II. osztálynak mellcsillagja nincsen. E helyett a rendjelvényt drágakövekkel diszithették és pedig az uralkodóház tagjai minden további engedély nélkül, mig a többi rendszalagok csak akkor, ha ez nekik különös kitüntetésképen külön megengedtetett.

A czél az uj rendnél az előző tervezetben emlitett általános politikai czélokon kivül még az ifjuság nevelésének javitása és azokba tiszta erkölcsi alapelvek plántálása volt, hogy az akkori modernebb eszmék káros befolyása az ifjuságra ellensulyoztassék.

A rendbe való fölvételre a tervezet általános és részleges határozatokat állapit meg. Az általános határozatok a következők:

Minden egyes rendtag esküvel fogadja, hogy jó cselekedetek és tettekkel igyekszik kimutatni arra való érdemét, hogy a rendnek tagja lehet. Kötelességeit mint hitves és anya pontosan, lelkiismeretesen és hiven teljesiti. Gyermekeit, esetleg idegen árva gyermekeket valódi keresztény nevelésben részesiti. Mindkét nembeli

gyermekeit kora ifjuságuktól fogva Isten és a keresztény vallás tiszteletében, szeretetében, az uralkodó személye iránti köteles hüségben neveli és gondosan megőrzi azok lelkét a szabadság és egyenlőség kárhozatos tanaitól. Végül jótékonyságot gyakorol önkéntes adományok teljesitésével.

Ezeket az általános elveket, valamint a rendnek egész szervezetére vonatkozó határozatokat és a leteendő eskü szövegét egy külön könyvbe kell összefoglalni, melynek egy példányát mindegyik rendtag fölvétele alkalmával megkapja.

A rend elnyerése végett az uj rendért folyamodóknak is ép ugy, mint a kibővitett csillagkeresztes rend jelöltjeinek őspróbát kell letenniök. Ez az őspróba azonban csakis az I. és II. osztályu assistensnő, a rendi kanczellár, alkanczellár és a két rendi tanácsosra nézve kötelező, a többi rendtagok csak azt kötelesek kimutatni, hogy férjük, illetve atyjuk nemesi rangu. A nagymesternőnek azonban jogában áll oly polgári származásu nőket, kik a jótékonyság terén egy egész tartományra kiterjedő érdemeket szereztek maguknak, vagy az ifjuság nevelése körül kiváló érdemeket tudnak felmutatni, a rendi káptalan hozzájárulásával a rend tagjai sorába felvenni, mely esetben az illető nem nemes nő saját személyére nézve nemessé válik és a nemesi nőt megillető összes jogok és kiváltságok élvezetébe lép.

A rendjelt kétféle módon lehet elnyerni, vagy ő felsége maga, sua sponte adományozza azt, vagy az illető folyamodik érte. Utóbbi esetben az őspróbán, illetve nemességigazoláson kivül köteles kimutatni, hogy a következő feltételeknek megfelel és pedig:

Mindegyik jelölt kivétel nélkül tartozik kimutatni a gyermeknevelés körül szerzett érdemeit, akár saját, akár idegen gyermekek nevelésénél ugy a hogy arról fentebb volt szó.

A ki az I. osztályu assistensnői méltóságért folyamodik, tartozik kimutatni, hogy

1. husz szegény családot támogatott és a nyomortól megmentett, 2. hogy soha a jó erkölcs és a tisztesség ellen nem vétett, hanem mindig példás életet élt, 3. hogy 50 szegény leányt tanittatott, 4. hogy betegekkel szemben jótékony volt, 5. hogy tiz oly esetben, midőn a nagy közönség jótékonysága igénybe vétetett, hathatós támogatást nyujtott, 6. hogy hat szegény de erkölcsös leányról gondoskodott és azokat kiházasitotta.

A II. osztályu assistensnői méltóságért folyamodók ugyanezt tartoznak kimutatni, de az 1., 3. és 6. alatti pontokban foglaltak felének kimutatása is elegendő.

A többi jelöltek kötelesek kimutatni, 1. hogy házi kötelezettségeiknek mindig eleget tettek és az erkölcsösség ellen soha sem vétettek, 2. hogy öt oly esetben, midőn szükséget szenvedők részére adományokat gyüjtöttek, vagyonuk arányában adakoztak, 3. hogy magukat három nagylelkü és jótékony cselekedet által kitüntették.

Mind a három osztályba tartozó jelöltek azonkivül kötelesek még egyházi és világi hatóságok bizonyitványaival bizonyitani, hogy kötelességeiket teljesitő, szorgos anyák, hü feleségek, illetve erkölcsös leányok.

A rend ügyeinek vezetésére egy külön hivatal szervezendő, melynek tagjai a kanczellár, az alkanczellár, két udvari tanácsos, egy előadó titkár, egy kincstárnok, egy irattárnok, egy kanczellista és egy dijnok.

A rendi kanczellár a magyarországi róm. katholikus vallásu mágnások sorából nevezendő ki és pedig olyan, ki már kiválóbb hivatali állásokat töltött be és a kit egyuttal a királynői kanczellár méltóságával is föl lehetne ruházni. Ennek feladata volna a beérkezett fölvételi folyamodványokat, a mellékelt őspróbákat és egyéb iratokat a két udvari tanácsos és a titkár segitségével felülvizsgálni és a nagymesternőnek azokról jelentést tenni. A rendi káptalanoknál és a fölvételnél a funktiókat végzi, a rendi okleveleket az alkanczellárral és a titkárral együtt aláirja, azonkivül a rend összes ügyei felett a főfelügyeletet gyakorolja.

Az alkanczellár a rend kanczellárját távollét vagy betegség esetén helyettesiti.

A két udvari tanácsos feladata bécsi tartózkodásuk idején a rend ügyeinek elintézésében részt venni, egyébként pedig a rendért folyamodó hölgyekről a kanczellárnak irásbeli jelentéssel szolgálni. A két állás egyikét protestáns vallásuval lehetne betölteni.

A rendi előadó és titkár hatásköre már fentebb volt emlitve. Erre az állásra Balassa gróf Schlossnigg udvari tanácsost és kabinettitkárt hozta javaslatba.

A rend kincstárnokának hatáskörébe tartozik a rend számadásainak vitele, azonkivül a rendjelvények elkészittetése.

Végül az emlitett irodai személyzet a rendes irodai munkát végzi.

A rendi személyzet közül csakis az irattárnok, a kanczellista és a dijnok huznak fizetést, a többi állás tiszteletbeli és ezért olyanokkal töltendők be, kik már más hivatali állást töltöttek be. Különös kegyelemből a felség megengedhetné, hogy a két udvari tanácsos, az előadó és a kincstárnok a rendjelvényt szintén viselhesse.

A fölvételre vonatkozó kérvények a rendi káptalanon intéztetnek el, a mely néhány nappal Szerafi Szent Ferencz ünnepe előtt (okt. 4.) a bécsi burg tükörtermében tartatik meg. Ezt megelőzőleg nehány nappal a kanczellár, az alkanczellár, az udvari tanácsosok és az előadótitkár bevonásával ülést tart, melyen a beérkezett folyamodványok, őspróbák és egyéb ügyiratok formaszerint előzetesen átvizsgáltatnak és róluk jelentés készittetik, melyet a káptalani ülésben olvasnak fel.

A rendi káptalan a császárné-királyné elnöklete alatt tartatik meg, ki egy három lépcsőfokos trónon baldachin alatt, karosszéken ül. A második lépcsőfokon a főherczegnők, a harmadik lépcsőfokon a rend kötelékébe tartozó külföldi fejedelmi asszonyok foglalnak helyet.

A trón előtt felállitott asztal körül támlásszékeken foglalnak helyet a rendi kanczellár és az I. osztályu assistens nők. Tőlük pár lépésnyire egy második asztalnál az alkanczellár és a II. osztályu assistensnők ülnek közönséges székeken, mig a többi rendtagok, az udvari tanácsosok és a titkár padokon foglalnak helyet.

A rend titkára a káptalanban előterjeszti a beérkezett fölvételi kérvényekről készitett jelentéseket, mire a szavazás megejtetik. A szavazás golyók utján történik és pedig az I. osztályu szavazatokat a kanczellár, a II. osztályuakat az alkanczellár, a harmadik osztályuakat az első udvari tanácsos veszi át. A szavazás eredménye a káptalan után következő második napon ő felsége elé terjesztetik végleges döntés végett.

A káptalanban megválasztott uj rendtagok ünnepélyes fölvétele a rendben egy külön ünnepély keretében történik, melyre a jelöltek a kanczellár által irásban hivatnak meg. Ugyancsak irásban hivatnak meg a rend tagjai is, kik esetleges távolmaradásukat annak okadatolásával együtt bejelenteni kötelesek.

Az ünnepélyes fölvétel a rendi ünnep napján történik a tükörteremben, hol a nagymesternő részére mennyezetes trón állittatik fel. Az összes rendtagok a rendi diszruhában kötelesek megjelenni. Hogy az milyen, azt a konvent nem mondja meg, csak annyit mond, hogy a nagymesternő, a főherczegnők és a négy első osztályu assistensnő ruháikhoz aranyhimzésü, a négy II. osztályu assistensnő ezüst himzésü bibor uszályt visel. A jelöltek arczukat elfedő fehér fátyollal fejükön jelennek meg. Megjelennek továbbá a felség udvarának tagjai és a Bécsben időző magyar zászlósurak is. Ezekre nézve Balassa gróf megjegyzi, hogy a rend alapitása a legjobb alkalom volna arra, hogy a királyné saját országzászlósokat nevezzen ki, mint ez régen is szokásban volt, miáltal nagyon soknak ambitiója nyerne kielégitést.

Mihelyt ő felsége a trónon helyet foglalt, a rend kanczellárja a trón legalsó lépcsőfokán térdenállva fogadja a felség rendelkezéseit, mire a jelenlevőkhöz rövid német beszédet intéz, melyben a jelölteket ért királyi kitüntetés jelentőségét hangsulyozza és a rend czélját röviden kifejti. Utána a rend titkárja a rend szabályait olvassa fel. Ennek megtörténte után az I. osztály két rangidősb tagja a jelölteket egyenként a trón elé vezeti. A jelölt a trón második lépcsőfokára térdel. A nagymesternő ekkor átadja a rendjelvényt az egyik főherczegnőnek, ki azt az egyik első osztályu assistensnőnek, az pedig egy II. osztályu assistensnőnek nyujtja át, a ki azt a jelöltre ráadja. Erre az uj rendtag háromszori térdhajtás után a trón legfelsőbb fokára lép, a nagymesternőnek kezet csókol, mire az assistensnők sorban átölelik az uj tagot. A négy első osztályu assistensnő a jelvényt magától a felségtől veszik át, ki őket megöleli, a II. osztályuak a jelvényt az egyik főherczegnő kezéből veszik át, ki őket hasonlókép átöleleli.

Ezután következik az eskü letétele.[1] E czélra a teremben egy vörös bársonynyal beteritett

[1] A Balassa-levéltár iratai között meg van az eskü mintája is; ez a következő: Ich N. N. schwöre bey Gott den Allmächtigen, Schöpfer Himmels und der Erde, im

asztal állittatik fel, melyen feszület, evangeliumos könyv és gyertyák vannak elhelyezve. Az I. osztályu tagokat a kanczellár két I. osztályu tag kiséretében kézen fogva vezeti az asztalhoz és ott tőlük az esküt átveszi. A II. osztályuak az esküt az alkanczellár, a többi rendtagok pedig a rangidősb udvari tanácsos kezébe teszik le.

Az ünnepélyt lakoma fejezi be, melyet a nagymesternő és főherczegnők, kik a rendnek tagjai, a baldachin alatt felállitott asztalnál ülve költenek el. Az I. osztályu assistensnők és a rend kanczellárja egy a trón lábánál felállitott asztalnál foglalnak helyet. Külön asztalnál ülnek az alkanczellár és a II. osztályuak, külön asztalnál az udvari tanácsosok, a rend titkára és a többi rendtagok.

A felséges nagymesternő, valamint a kanczellár által tartott beszédek a rend könyvébe beiktattatnak. A rendbe való felvételért, tekintettel, hogy a rend elnyerése amugy is nagy pénzáldozatoktól függ, külön dijak nem szedetnek, a rendtagok azonban kötelesek a rend pénztárába a fölvétel alkalmából önkéntes adományt befizetni, valamint a rendi titkárnak vagyonukhoz mért ajándékot adni. Az oklevélért a többi rendeknél szokásos dijak fizetendők.

Elhalt tagokért a rendtagok gyászt viselnek és pedig egy I. osztályu assistensnőért 14 napi, egy II. osztályuért nyolcz napi, egy III. osztályu rendtagokért 3 napi gyász viselendő. Magasabb osztályu tagok alacsonyabb osztályu elhalt tagért gyászt nem viselnek, de megforditva igen.

Haláleset után a rendjelvény a kanczellárnak visszaküldendő, a ki a bekövetkezett halálesetekről a felségnek jelentést tesz.

Hogy az uj rendjel mindjárt kezdetben nagyobb tekintélylyel birjon, Balassa gróf azt javasolja, hogy I. osztályu első assistensnőül Batthyány herczegnő vagy Vasquez grófné, az elhunyt Mária Terézia császárné-királyné főudvarmesternője neveztessék ki, a II. osztályu első assistensnőnek Wradislaw grófné főudvarmesternőt, vagy Kollovrat esetleg özv. Pálffy szül. Colloredo grófnét ajánlja. A III. osztályba mint első rendtagot Esterházy Antalné szül. Hohenfeld herczegnét és Schönborn grófnét hozta javaslatba.

Szükségesnek tartotta továbbá Balassa gróf azt is, hogy a rend alapitásáról minél szélesebb körben történjék tudomás. E tekintetben ugyanazt javasolta, a mit föntebb a csillagkeresztes rend kibővitését czélzó tervénél javasolt.

Ezeket az emlékiratokat Balassa gróf felterjesztette az uralkodóhoz, azonban, mint azt a felterjesztés fogalmazványán látható följegyzés mutatja, a fölterjesztés 1793 junius 21-én megjegyzés nélkül érkezett vissza az uralkodótól, a mi arra mutat, hogy az uralkodó Balassa előterjesztéseit nem fogadta el. Ugy látszik, hogy e kérdéssel az udvar és a kormányzat illetékes forumai nem foglalkoztak. A csillagkeresztes rend kanczelláriájához intézett tudakozódásunkra azt a választ nyertük, hogy a rend irattárában e kérdésre vonatkozólag az iratok között semmi felvilágositás nem található. A cs. és kir. házi-, udvar.- és állami levéltárban a Staatsrath és a Vorträge osztályok iratai, mint arról az indexek alapján magunk meggyőződtünk, e tárgyról szintén nem adnak felvilágositást, már pedig a dolog természeténél fogva, ha ez az ügy érdemleges tárgyalás alá került volna, e két osztály irataiban kellene erről bővebb adatokat találnunk. Ily módon be kell érnünk azokkal az adatokkal, melyeket erre nézve nekünk a Balassa család levéltárában megmaradt nehány irat nyujt.

ÁLDÁSY ANTAL.

Nahmen der heiligen Dreifaltigkeit, dass ich nach allen meinen Kräften u d Vermögen trachten will die wohlthätigen Absichten und mir vorgelesenen Gesetze dieses hochlöblichen Instituts nach der Vorschrift der christlichen Religion zu erfüllen, allen meinen Mitbürgerinen ein nachahmungswürdiges auch öffentliches Beyspiel einer wohlthätigen Christin, einer sorgfältigen und guten Mutter und einer treuen Gattin zu geben, vorzüglich aber meinen Kindern von ihrer ersten Jugend an nebst Liebe für Gott und ihre christliche Religions-Liebe, Treue und Unterwürfigkeit gegen unsern vielgeliebtesten Landesfürsten den allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten und unüberwindlichsten Kaiser und König Franz den 2-ten, meinen Allergnädigsten Herrn einzuprägen und auch vor allen andern durch gute Werke und Handlungen auszuzeichnen. Sollte ich hingegen vorsezlich und wissentlich diesen Vorschriften nicht gemäss meinen Lebenswandel einrichten, und zum bösen Beispiel für andern sein, so unterwerffe ich mich willig und im voraus der gerechten Straffe, nicht nur aus diesen hochlöblichen Orden verstossen, sondern auch aller meiner adeligen Vorzüge beraubt zu werden, und nach allergnädigst Entschluss seitens meines allergnädigsten Herrns bestraft zu werden. So wahr mir Gott und sein heiliges Evangelium helffe.

A KARCSAYAK.

I.

Bartal Béla urnak a Turul 1904. évfolyamában megjelent, a Karcsayakról szóló czikkéhez néhány megjegyzést óhajtok füzni, melyek czélja a bonyolult Karcsay leszármazást és a különböző Karcsa faluk eredetét némileg tisztázni.

Pesty Frigyes: A magyar várispánságok történetében a következőket mondja a várjobbágyokról és azok birtokairól: «a várjobbágyok nemzetségről nemzetségre folyvást bizonyos vár szolgálatában álltak és e szerint költözködési szabadsággal nem birtak» (71. l.) «a várbirtokból annyi hübéres földet kaphattak, hogy hübéres zsoldra nem volt szükségük és ezen birtokok csak fiuutódra szállhattak» (22. l.), kik azonban a birtokokat a fenntartás lehetősége mérvéhez képest (374. l.) oszthatták csak fel.» (72 l.)

Ezen a birtokokra és birtokosokra vonatkozó alaptételekből kiindulva, összevetve ezeket több okmányilag igazolt esettel, mondhatjuk, hogy a várjobbágy, saját várispánságának területén belül a költözködési szabadság bizonyos nemét élvezte. Ámbár igaz, hogy a várispánság birtokai csak királyi engedélylyel voltak eladhatók, vagyis a személyhez kötött birtok vagy viszont, egy egészet képezett is; bárha ezen egység csak a legfelsőbb hatalom beleegyezése által volt megbontható; mégis a várjobbágy egyénisége saját ispánságának területén nem volt, de nem is lehetett annyira kötött, hogy birtokait ne változtathassa, annál kevésbbé, mivel a várispánságok fennállhatásának alapját az egyéni fenntartás és az egyénnel járó kötelezettségek teljesithetése képezte. Azt állitom tehát, hogy *a várispánság területén belül a várjobbágyok egymás közötti birtok cseréjéhez külön királyi beleegyezés nem volt szükséges*, mit az alábbi adatok igazolnak:

1277. A czázmai káptalan bizonyitja, hogy Vynch, Zapachk fia, Tymennicha nevü földjét (Garig m.) S epk fiainak eladta.[1]

1277. Dragun, Kylch és Vulkudrig fiai, garicsi várjobbágyok Mortun fiainak Garicsban lévő örökös földjüket eladták.[1]

1278. A czázmai káptalan bizonyitja, hogy Zonan fiai Garigi örökölt birtokukat Stepk fiának, kik valamennyien garigi várjobbágyok, eladják.[2]

1294. A pozsonyi káptalan előtt «Thama filio Ehun et Thama filio Cizk jobagionibus Castri» et «Paulius filius *Pink* et Stephanus filius Bulchu Jacobus filius Georgij et Felten filius Demes de generacione Thome» szegénységük miatt kényszerittetve, zálogba adják László comesnek (nincs megnevezve, hogy a várispánság kötelékébe tartozott volna) Heet nevü örökségi birtokukat.[3]

1300. A nyitrai káptalan bizonyitja, hogy comes Mert et Nicolaus ac Johannes filij sui, item comes *Konch* frater eiusdem Mert et Paulus filius suus» eladják a Pozsonymegyében fekvő Magyar-Zerenchet «Budá»-nak, kik valamennyien «nobiles jobagiones castri Posoniensis» voltak.[4]

Ezen adatok világos bizonyitékai annak, hogy az egyéni szabadság és birtok forgalom csak bizonyos határokon belül volt korlátolva.

A másik érdekes körülmény a vári pánságok történetében, a birtok adományozás. A nemességi donátiok a XIII. és XIV. században nagyrészt egész községekre, birtoktestekre és csak kivételes esetekben szóllottak részbirtokokra; mig ellenben a várjobbágyok nagyrészt egy község vagy birtok határában csak több ekényi földet kapnak adományul, mit abból magyarázok, hogy a várjobbágyi földek kötött számuak lévén, az adomány csak annyira szólhatott, mint a mennyi a jobbágy egyéni fenntartásához szükséges volt. Igy látjuk,

1215. hogy négy pozsonyi várszolgát II. András király az esztergomi érsek egyházi jobbágyai sorába átbocsájt, megengedvén, hogy a várszol-

[1] Wenzel: Árp. uj okm. XII. 175. okl.

[1] Pesty: Magyar várispánságok tört. 230. l.
[2] U. o.
[3] Wenzel: i. m. XII. 520. okl.
[4] U. o. XII. 453. okl.

gák *Karcsa* faluban lévő *földjeik* a nyert szabadságban részesittessenek.[1]

1248. Ethuruh és fiai pozsonyi várjobbágyok Karcsa nevü földből két ekényi területet kapnak.

1269. IV. Béla a pozsonyi várhoz tartozó Baas földet Bodó comesnek adja, oly kikötéssel, hogy 6 jobbágytelepnek (mansio) annyi földet adjon át, a mennyi azok fenntartására szükséges.

A fent felsorolt és számtalan más okmányból világosan kitünik, hogy a várjobbágyok, a várispánság területén belül más és más birtokra helyeztetnek át, mely esetek világos bizonyitékai annak, hogy a községek elnevezése után az egy törzsből való leszármazást nem igazolhatjuk.

II.

Bartal ur okmánykivonatait törzsek szerint csoportositva, a következő családokat kapjuk:

1. 1215. Zida, Alg, Bucha, Pál — leszármazóik ismeretlenek;

2. Eteruh nemzetség vagy *Ettre Karcsay*-törzs:

1248. Ethuruh és fiai Simon, Serafin, Péter Karcsán két ekényi földet kapnak.

1253. Ethuruh és fia Serafin rokonai: Silvester fia Arasag, Ország fia Ebed, Othmar fiai János és Joachim, Zolunta fia Inek, Kelemen fiai Dobech és Othk, Chobye fia Cheka, Mamley fia Moramus fia János és végre Jakab fia Bodó.

1254. Ethuruh nemzetség tagjai: Sebee, Othus, Mortunus, Jakab, Elias. Orsag, Othmar, Ethuruh, Kelemen, Texe.

1287. Igrich (Etre) Karchay Miklós fia János fiai Péter és Miklós, anyjuknak Királyfia-Karcsay Dominikának leányrészét kikapják.

3. *Guta-Karcsay törzs:*

1255. Ombud fia Tamás, Gutha, Heyder, Coudja, Demen, Vega fia Zoyzlo, Milóán fia Tamás.

4. *Damasa-Egyházas-Bartal-László-Deák-Karcsayak.*

1253. Atanas fia Iván, Bodó fia Heym, Remig fia Bartholomeus, Zolongus fia Damasa.

1247. Beretszeg, Lucas comes, Dobor rokonok örökségéből egy részt Karcsay Buzad comes tanácsára, Remig comes fiának Bartholomeusnak eladnak.

1262. Karachay Jouan fiai Mark és Boudou, Karachay Römig fiaival Langrab és Bartholomeussal egyezséget kötnek. Emlitve Buzád fia Barleus.

1282. Emlittetik Buzád fia Belud.

1299. Damasa fia János, Iván fia Lukécs comes, ennek bátyja Conch.

1307. Belyud fiai Bele, Péter és Mihály, kik Bele Dobor örökségéből Benedek fiától Eustachtól 40 holdat visszatartottak, kikkel harmadizigleni rokonságban voltak.

1308. Karchay Luce comes. — (W. Anj. I. 141. okl.)

1311. Karchay Luka pozsonym. sz.-biró. — (U. o. I. 201.)

1347—1352. Benedek fia Eustah fia László — Bele Dénes és fivére Mihály — István fia János és Péter fia Bele.

1341. Bertalan fia Elias fiai Rafael és Bertalan.

1373. Beled Karchay István fia János, Karchay Miklós fia János nejének Erzsébetnek a hozományt kiadja.

1377. Karchay Pál fia Miklós, János fia András, János fia István, László fia Jakab (de Egyházas Karcha) perelnek Egyházas Bartal-László és Deák-Karcsa részekért.

1400. Egyház-Karchay Pál fia Miklós.

1455. Egyházas-Karchay István fia Mátyás és Mihály fia János.

1564. Karchay Mihály és Mátyás birtokait Karcsay Mátyás leánya Borbála s férje Amade László, Karcsay Mihály leánya Erzsébet férje Rahocsay László kapják meg.

1455. Egyházas-Karcsay Jakab fia Mihály és István — Mátyás és János.

1418. Lászlokarcsay Balázs fia Török Pál és fivérei Miklós fia István, András fia Mihály, László fia Jakab czimeres nemeslevelet kapnak.

5. *Királyfia-Karcsay törzs:*

1287. Királyfia Karcsay Pethen fia Osvald fia Péter egy karcsai birtokrészét az Ettre-Karcsayaknak eladja.

1396. Királyfia Karchay István fia Miklós. (Z. O. V. 11. okl.)

Az elmondottak alapján az egyes törzsek leszármazása a következő:

[1] Pesty: i. m. 365. l.

1. *Ettre-Karcsay-törzs.*

Ethuruh
1248—1254

Simon 1248 — Serafin 1248 — Péter 1248

Serafin: István 1329 (W. II. 393. okl.)

Péter: Salamon 1329 (W. II. 393. okl.) — István 1356

Ethuruh cognatussai:

- Silvester — Arazag 1253 vagy Orsag 1254 — Ebed 1253
- « « Othmar 1253—1254 — János 1253; Joachim 1253
- « « Zolunta — Yurk 1253
- « « Kelemen 1253—1254 — Dobech 1253; Othk 1253 vagy Othus 1254
- « « Chobye 1253 vagy Sebee 1254 — Cheka 1253
- « « Mamley — Moramus 1253 vagy Mortunus 1254 — János 1253
- « « Jakab 1253—1254 — Bodo 1253
- « « Elias 1254
- « « Texe 5254

Ettre-Karcsay Miklós
János
— Királyfia Karcsay Dominika 1287

Péter 1287 — Miklós 1287

Atanas vagy Aranas
Iván
1243—1253
vagy Jouan 1262

Márk 1262 ? — Boudou 1262 — Lukács 1282—1311 1299 comes (W. I. 141., 201.) — Conek 1299 — Mátyás 1299

Márk: János 1352 Pozsonym. sz. biró (W. V. 626.)

Boudou: Ilia 1310

Lukács: János — Petheu 1331 (W. II. 450.) — Mihály

Bodó (talán a fenti Boudouval azonos)
Heym 1253
vagy
Hegun
Benedek
1329
(W. II. 393. okl.)
Miklós
1347
(Z. O. II. 187.)
Remig
(leszármazóit l. Turul XXII. k., 163. l.)

3. *Királyfia Karcsay-törzs.*

Királyfia Karcsay Petheu
Osvald
Péter
1287
?
Dominika
— Ettre-Karcsay János 1287
Királyfia Karcsay István
Miklós
1396
(Z. O. V. 11. okl.)

2. *Damasa-Egyházas-Bartal-László-Deák-Karcsayak törzse.*

Buzád
1243—1262

Barleus 1262 — Belud 1282 — Dobor † m. n. — Benedek

Bele 1307 — Péter 1307 — Mihály 1307 — István 1276—1315 — Eustach 1307

Beleházy-ág

Dénes 1338—1347 (W. III. 344.) — Mihály 1347 beleházi Bartal család őse

Beled-Karcsay-ág

Péter — Bele

János 1373 — Erzsébet — Miklós fia János

per eum fratribus et consanguineis suis

Pál — Miklós 1377-1400 — István

János — András 1377 — Mihály

Egyházas- vagy László-Karcsay-ág

András — Balázs — ? Karcsay Péter 1434-ben cz. ns. l. kap — lászlókarcsay Török Pál család őse

László 1347, † 1352 el. — Egyházas Karcsay Jakab 1377—1418

1418-ban czim. ns. lev. kapnak

Mátyás 1455 — János 1455 — Mihály 1455 — István 1455

Zolougus
Damasa
1253
Damasa-Karcsay-ág
János
1299

III.

A «Zichy-család okmánytárában egy okmány közöltetett, mely szerint 1396 márczius 7-én Kővágóőrsy György, mint az esztergomi érsek birája a Csallóközben fekvő Középteleket, Vagyakarcsa helységhez visszacsatolja.[1] Az okmányban több Karcsay törzszsel ismerkedünk meg, melyek Bartal ur czikkében nem emlittetnek:

1. Kuncelkarchay János fia György és neje Margit, gyermekeik János, Tamás, György.
2. Moroch-Jánoskarchay László fia Moroch;
« « « István fia Miklós fia Márton;
Moroch-Jánoskarchay János fiai László és Mihály;
Moroch-Jánoskarchay László fia Domokos fia János.
3. Pynkekarchay Lőrincz fia Domokos fia Sixtus;
Pynkekarchay András fia János fia Péter:
« « Iván fiai István és Tamás, ugyanezen István fia János.
4. Karchay László fia Mauricius és neje;
« Dénes leánya Audich.
5. Királyfiakarcsay János fia Miklós.
6. Erdeuhatikarcsay István fia Mátyás.

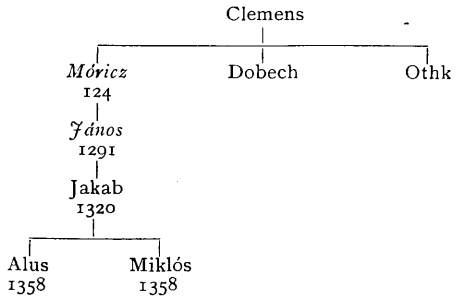
Bartal Béla ur többször emlitett czikkében egyedül a Királyfiakarcsay törzset ismeri a felsoroltak közül, mig a többieket nem s igy én ezen törzsek eredetének kérdését óhajtom az alábbiakban tisztázni.

Czikkem első részében azon eredményre jutottam, hogy a várjobbágyok saját várispánságuk területén belül királyi beleegyezés nélkül is cserélhettek birtokot, tehát a költözködési szabadság bizonyos nemét élvezték és hogy a várjobbágyoknak adott donátiok a legtöbb esetben, csak részbirtokokra szóllottak és hogy a várjobbágy a királytól más község határában fekvő birtokot is kaphatott.

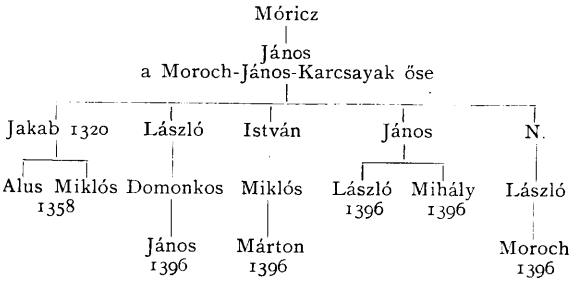
Ezen tételekből kiindulva első sorban is azon időszakot kellett megállapitanom, hogy az okmányban felsorolt első nemzedék mikor, másodsodsorban pedig keresnem kellett az őst, ki a megállapitott korban élhetett.

Az emlitett okmányban az egyes törzseknél a legtöbb esetben három nemzedéket találunk, az okmány pedig 1396-ban kelt s igy ha egy századot számolunk három ember életére, úgy a legrégibb nemzedék tagjainak élete a XIII. század végére, illetve a XIV. század elejére esik.

Bartal Béla ur czikkében egy töredék leszármazást közöl, mely szerint

A leszármazási táblán megtaláljuk *Móricz* fia *Jánost*, kinek fia Jakab 1320 körül élt. Tekintve a nevek és kor egyezését, határozottan Móriczot tekintem a Móricz-János-Karcsay törzs ősének, az okmányban szereplő ősöket pedig részben János fiainak, részben pedig unokáinak tartom s igy a *Moroch-János-Karcsay* törzs leszármazása a következő:

Ha elfogadjuk, hogy Móricz, Dobech és Othk testvérek voltak, úgy a Moroch-János-Karcsayak az Ettre-Karcsayakkal, mint ezeknek rokonai, egy ágat képeznének, minthogy azonban ezen állitásnak sem Bartal Béla ur czikkében, sem pedig más általam ismert okmányokban a névhasonlóságon kivül, másban bizonyitékát nem látom, kénytelen voltam -ősnek nem Kelement, hanem Móriczot tekinteni.

A sok, de különböző törzsökből származó Karcsai birtokos családok, magukat ugyan mind Karcsáról nevezték, de hogy egymástól még is megkülönböztethetők legyenek, legnagyobbrészt a Karcsa névhez az ős nevét csatolták, így pld.: Ettre-Karcsa Eturuhról, Guta-Karcsa Guthról,

[1] Zichy cs. okm. V. 11. okl.

Damasa-Karcsa Damasáról, László-Karcsa Lászlóról, Beled-Karcsa Beludról neveztetett el.

A Zichy-család okmánytárában közölt okmányban Pinke-Karcsayakkal és Kuncel-Karcsayakkal is találkozunk. Pink és Kunczel szintén személynevek lévén, ezeket kell a két törzs ősének tekintenünk.

A Karcsayak között Pink nevére nem akadtam, hanem a pozsonyi várjobbágyok névsorában igen.

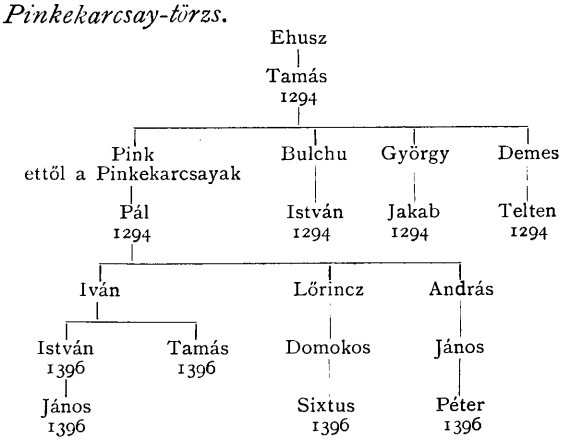
A már emlitett adatok között látjuk, hogy 1294-ben a pozsonyi várjobbágyok között élt Pink fia Pál, Ehun fia Tamás nemzetségéből. Érdekes ezen adat már azért is, mert megtudjuk belőle, hogy Heet nevü örökségi földjüket nagy szükségük és szegénységük miatt kénytelenek zálogba tenni.

Hasonló esettel találkozunk 1269-ben, «midőn a királytól Bodo comesnek a pozsonyi várhoz tartozó Bár földet, a melyen csak hat várjobbágytelep létezett, a királytól adományul kérte, a király meghagyja István pozsonyi főispánnak, hogy a nevezett hat várjobbágytelepnek annyi földet utalványozzon, a mennyire szükségük van fenntartásukra.» [1] Ugyancsak 1269-ben a király Lék fiainak István és Ivánka pozsonyi várjobbágyoknak, midőn ezek kérve előadták, hogy fenntartásukra elegendő földjük nincs, Taksony pozsonyi várföldből öt ekényit adományozott.[1]

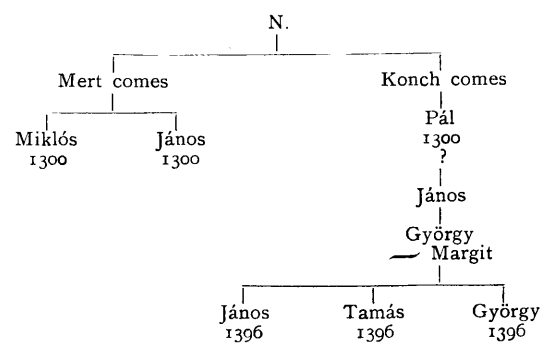
A Tamás nemzetség tagjai nagy szegénységük és szükségük miatt kénytelenek, mint várjobbágyok, birtokukat zálogba tenni s igy teljes joggal következtethetjük, hogy segélyért, úgy mint a többi pozsonyi várjobbágyok, a királyhoz fordultak s hihető, hogy Karcsa pozsonyi várföldből kaptak több ekényi részt.

A Moroch-Jánoskarcsay törzsnél láttuk, hogy a törzs őse Moroch a XIII. század végén és a XIV. század elején élt, úgyszintén Pink fia Pál is s igy hihető, hogy az 1396-ban emlitett Pinkekarcsayak ősei Pál fiai voltak s ezek szerint a következő leszármazást kapjuk:

Pinkekarcsay-törzs.

1300-ban Mert comes és fiai Miklós és János, úgyszintén Mert comes testvére Konch comes és fia Pál pozsonyi várjobbágyok eladják a Pozsonymegyében fekvő Magyar-Zerenchet Bodónak. A fent elmondottak alapján ezen Konch (Kunche, Kunchiin, Kunclin) személyében vélem feltalálni a *Kuncelkarcsayak* ősét.

Végül felsorolom azon Karcsayakat, kik sem Bartal Béla ur czikkében, sem pedig jelen közleményemben emlitve nincsenek:

1318. Karchay Chetk fia Pál leánya Erzsébet, özvegy Zazy Miklósné. (W. I. 421.)

1328. Karchay Bolda fiai Loránd és Mog *Nepe-Karcsa* helyett Lakpakát kapják. (W. II. 321.)

1343. Karchay János fia Omode. (W. IV. 217.)

KIRÁLYDARÓCZI DARÓCZY ZOLTÁN.

[1] Pesty: Magyar várispánságok tört. i. h.

A HIMELREICH S EZZEL ROKON CSALÁDOK CZIMERES LEVELE.

Scharffenbergi Himelreich György ősei, olvassuk a pannonhalmi Szent-Benedek-rend története IV. 75. l., körmöczbányai polgárok voltak, kiknek egyike, Jakab, örökbefogadás utján szerzett magának házat e városban. Mikor nyert e család nemességet, nem tudjuk; de Jakab egyik utóda, Himelreich Tibor, Miksa és Rudolf császárok kedvelt titkára, már örökli czimerlevelét, a melyet 1588-ban Rudolf király helyesbitve átirat.

A Himelreichek nemesitésével érdemes kissé behatóbban foglalkozni, mert a számukra adományozott nemeslevél más családokra is kiterjesztetett s rövid egymásutánban ujabb és ujabb bővitéssel, változtatással adták ki, korábbi nemeslevelek helyébe lépett, mint czimeradományozás pedig más család czimeréből vett képekkel bővült.

A XVI—XVII. században nagyon ismertté lett Himelreich névnek lehetett ugyan nemes viselője is, legalább 1542 augusztus havában egy Himelreich Boldizsár nevü ur nemes embernek látszik,[1] azonban nem ettől erednek az itt szóba kerülő Himelreichek, sőt minden látszat arra vall, hogy vérségi összeköttetésben sincsenek. A család őse, nemességének megszerzője a tanult és gondos «eruditus et providus» *Himelreich Jakab*, ki az okos és körültekintő, «prudens et circumspectus» Tiborcz özvegyének, Annának neveltleányát, *Thonheuser Margitot* vette feleségül. Jakab annyira megkedveltette magát Anna asszonnyal, hogy ez fiának fogadta s neki meg feleségének adta körmöczbányai házait. Ezt az örökbefogadást 1542 márczius 6-án Beszterczebányán I. Ferdinánd király is megerősitette; három évvel később, 1545 január 26-án pedig Körmöczbánya városa fejezi ki az örökbefogadáshoz való hozzájárulását.[2]

Ez a két megerősités főleg azért érdekel bennünket, mert ezekben Himelreich Jakab még mindig nem nemes, hanem csak a városi polgárok szokásos czimével van emlitve. Hogy mikor emelkedett ki a polgárok sorából, pontosan nem tudjuk, de még I. Ferdinánd uralkodása alatt történt, hogy nemességet kapott.[1]

Himelreich Jakab, úgy látszik, a saját szorgalmával öregbiteni tudta a vagyont, a melyet felesége nevelőanyjától kapott; módja volt hozzá, hogy fiát, *Tiborczot*, ki azután ismertté, emlegetetté tette a Himelreich nevet, gondos nevelésben részesithesse. Himelreich Tiborcz otthon, szülővárosában kezdte meg tanulmányait, majd a bécsi gymnasiumban öregbitette ismereteit, melyeket külföldi utazásokban szerzett tapasztalatokkal, idegen nyelvek tanulásával egészitett ki.[2] Kellő tudományt szerzett, megvolt benne a «sufficiens honestarum literarum scientia», melyek alapján fiatalon, még I. Ferdinánd királysága idején kanczelláriai hivatalnok lett. Hivatalában hűséges munkásságával, szorgalmával előljárói megelégedésére müködött.[3]

Miksának uralkodása alatt a nagyobb kanczellária jegyzője lett s mint ilyen a király figyelmét különösebben magára vonta. Miksa személyesen is jól ismerte Himelreich Tiborczot, a ki elkisérte őt a speyeri (1570 julius 13-án megnyitott) birodalmi gyülésre és több más utján is mellette volt. Kanczelláriai jegyzősége idejében az a szerencsétlenség érte, hogy 1573 táján a szakolczai tüzvész alkalmával[4] nemesi

[1] Történelmi Tár, 1901. 440., 442. ll.

[2] Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár 192. sz.

[1] Erről Miksának 1576-iki okleveléből értesülünk, mely Tiborczról ezt mondja: «Cum . . . tu . . . ex parentibus per serenissimum quondam principem imperatorem Ferdinandum . . . munifica nobilitate dotatis ortum ducas.» V. ö. az 1588-iki czimerbővitést, melyet alább közlünk.

[2] Rudolfnak 1588-iki oklevelében van róla emlités: «. . . iacto in patrio solo non contemnendo literarum fundamento, ad politioris literaturæ gymnasium urbis nostræ Viennensis adhuc puer existens se contulisse, ibique in studiis et moribus propter aulæ præsentiam insigni operæ pretio facto, tractum desiderio videndorum, addiscendarumque morum et linguarum diversarum nationum certas regiones et provincias peragrasse. . . .»

[3] Hogy szolgálatát már I. Ferdinánd alatt megkezdette, arról úgy Miksának, mint Rudolfnak oklevelei megemlékeznek. Müködésének kiválóságáról (ut pauci tuæ condicionis in eo genere servitii tibi iure comparari queant) Miksa levele szól.

[4] «Superioribus annis in conflagratione civitatis nostræ Zakolcensis», mondja Miksa 1576-iki oklevelében.

levele elpusztult. A veszteség pótlásáért a királyhoz fordult és Miksa 1576 február 22-én Bécsben kelt adománylevelével nemcsak a nemesség adományozását ujitotta meg, hanem Himelreichnek a nagyobb kanczelláriában végzett kilencz éves munkásságát azzal is jutalmazta, hogy a régi czimert megjavittatta.

Az adományozott uj czimer a következő: hasitott, hátul vágott pajzsban, jobbról aranymezőben hármas sziklán ugrásnak készülő zerge, balról a felső kék mezőben koronából növekvő oroszlán (úgy látszik, ez a régi czimerrel szemben az ujitás)[1], az alsó vörös mezőben két jobb haránt fehér pólya; a pajzs fölött rostélyos torna sisak, ezen koronán álló oroszlán; a sisaktakaró fekete és arany, illetve fehér, piros, kék. A czimer le volt rajzolva a királyi adománylevél elejére, de Miksának ez az adománya csak fiának 1580-iki átiratában maradt ránk, tehát be kell érnünk az ebben levő leirással, melynek szövege igy hangzik: «...Tibi . . . reformanda et denuo conferenda duximus scutum . . . militare linea perpendiculari per medium partitum, in cuius dextro aurei coloris latere caprea supra triiugem scopulum erecta, salientique similis stare, in sinistro vero subtus lineam diametraliter ductam in area rubei campi duæ lineæ albæ ad instar laminarum dextrum versus leviter assurgere, porro desuper ex corona supra lineam posita leo dimidiatus in superficie cæsei coloris capreæ ipsi oppositus cernitur. *Et haec quidem sunt vetera tuae nobilitatis stemmata*, quæ, si altius inspiciuntur, præbebunt, hercle, nucleum tuis quoque virtutibus appositissimum. Nam caprea montium prærupta inhabitans laboriosum et ab ignavia longe alienum vitæ tuæ cursum; leo infractum in sinistra quaque fortuna pectus et animum tuum referunt, ex quibus, si in finem usque, prouti de te persuasum habemus, perduraveris, sub simulachro coronæ a nobis quidem ulteriorem laudem, a Deo vero optimo maximo coronam illam immarcescibilem, nulloque ævo intermorituram promereberis. Scuto incumbit galea toreamentalis hinc nigri et aurei, illinc albi, rubei et cæsii colorum lacinias mixtim ad utramque scuti ambagem a cono et superficie demittens et desuper altero diademate regio exornata, super quam leo integer ad dextrum conversus erectus stare cernitur; prouti hæc omnia artificiosa pictoris manu in capite huius privilegii nostri effigiata sunt et expressa.»

A királyi kegyelem a nemességet, illetőleg a Himelreich Tiborcznak adományozott czimer használatának jogát[1] kiterjesztette az ennek a nagynénjétől született *Baksay Mózesre* és *Andrásra*[2] s a vele ugyancsak anyai ágon rokon (affinis) *Janchik Jánosra* is.

Miksa halálakor Himelreich megmaradt a kanczelláriai jegyzőségben s igy kezdte Rudolf királyt szolgálni; utóbb a felsőmagyarországi részek katonai titkára tisztét töltötte be, majd két év mulva a nagyobb kanczellária levéltárosa és titkára (conservater et secretarius) lett. Ebben az állásában 1580-ban a királyhoz fordult s tőle nemességének ujabb megerősitését, czimerének bővitését és (bizonyára tervbe vett házasságát is szem előtt tartva) több rokonára való kiterjesztését kérte. Rudolf 1580 márczius 20-án Prágában kelt elhatározásával Himelreich valamennyi kérését teljesitette.

A királyi okirat először egész terjedelmében átirja Miksának oklevelét, ezt meg is erősiti és csak azután tér át az 1576-ban adományozott czimer bővitésére s használása jogának Himelreich Tiborcznak korábban még nem emlitett rokonai számára való engedélyezésére. Ennek az uj királyi adománynak következtében Himelreich maga s alább fölsorolt rokonai a következő czimert használhatták: négyelt csücskös talpu egyenes pajzsban 1. fekete mezőben ágaskodó, első lábát prédára emelő (kettős farku)[3] koronás, nyelvét kinyujtó oroszlán, 2. kék mezőben hármas szikla, melyet a mező bal sarkában ragyogó csillag sugarai ragyognak (aranyoz-

[1] V. ö. alább az 1588-iki czimerbővitést.

[1] A Baksayaknak, úgy látszik, már korábban is volt nemességök. V. ö. Nagy Iván: Magyarország családai, I. k. 107—108. l.

[2] Himelreich anyjának, Tonheuser Margitnak Anna nevü testvérje Baksay Barnabáshoz ment férjhez s ebből a házasságból két leány született, nevezet szerint Mária és Anna. Baksay Mózesnek pedig Noé, Ábrahám és Mózes nevü fia születtek. Később úgy Baksay Barnabásnak, mint Baksay Mózesnek gyermekei előkerülnek egy ujabb czimeradományozással kapcsolatban.

[3] A zárójelben levő szavak a czimerleirásban ugyan nincsenek meg, de a czimer kettősfarkunak tünteti föl az oroszlánt.

nak)[1] be, 3. vörös mezőben két jobb haránt fehér pólya, 4. arany mezőben ágaskodó zergebak, mely a 2-ben levő szikla felé készül ugrani; a pajzson rostélyos, monilés lánczczal körülvett tornasisak, rajta korona s ezen alól vörös, fehérrel osztott, fölötte fekete sasszárny előtt az 1-ben levő oroszlán; a sisaktakaró fekete-arany, illetve vörös-fehér-kék. Egyébként az adománylevélnek a czimert leiró része a következő: «. . . Prædicta ipsius antiqua arma sen nobilitatis insignia ex uberiore nostra gratia et clementia benigne illustranda et augenda ac . . . denuo danda duximus et conferenda, scutum videlicet militare erectum et quadripartitum, in cuius superiori dextra scuti parte nigro colore tincta integer aurei coloris leo ore patulo, lingua exerta, cauda elevata, posterioribus pedibus dispositis, anterioribus vero ad rapiendum protensis, regia corona insignis in dextram scuti partem progredi, in inferiori vero æreo seu cælestini coloris campo trifida rupes ex fundo in altum exurgere, quam ex sinistro scuti angulo stella lucida irradiare cernuntur, in sinistra porro superiore scuti area rubra duæ albæ laminæ instar fluminum in dextrum scuti latus oblique assurgere, in inferiori vero aureo scuti campo capra sylvestris naturali suo colore depicta, pesterioribus pedibus innixa, cornibus flexis, anterioribus pedibus elevatis ad oppositam sibi rupem prosilire conspiciuntur; scuto superpositam galeam militarem clatratam sive apertam, nobilitatis virtute illustratæ syncerum decus, aurea torque cum monili dependente, regioque diademate insignem, ex quo duæ alæ aquilinæ compositæ, inferior quidem rubra duabus candidis laminis distincta, superior vero nigra leonem integrum aurei similiter coloris, priorisque per omnia conformem ac regia corona conspicium continens exurgunt, a summitate vero sive cono cassidis laciniis sive lemniscis hinc nigri et aurei, illinc rubri, albei et cælestini colorum in scuti utrumque latus sese diffundentibus, illudque apprime exornantibus, prout hæc omnia et singula in capite seu principio præsentis nostri privilegii pictoris manu et industria artificiose ac ornate suis propriis coloribus depicta esse cernuntur.»

[1] Igy fogta föl a rajzoló az «irradiare cernuntur» kifejezést s a sziklát úgy festette, hogy a sugarak megaranyozzák.

A nemesség és a vele együtt adományozott uj czimer kiterjesztetett Himelreich Tiborcz rokonságára is. Az első helyen *Pachmair Anna* van emlitve. Ekkor még leány (puella), kevéssel utóbb azonban már Himelreich Tiborcz felesége lett. 1588-ban úgy beszélnek róla, hogy volt családi czimere és pedig nem ez, az 1580-iki Himelreich-féle, tehát különben is nemes család sarja. Második helyen, mondhatnók egyenlő helyen, a Baksay és a Tonheuser rokonság van emlitve s ez az elhelyezés meg is felel a rokonság természetének. A Baksayak Himelreich anyjának Anna nevü testvérétől, a Tonheuserek pedig ugyancsak annak Katalin nevü testvérétől, házasságában Tonheuser Antalnak feleségétől származtak. A Baksayak közül *Noé*, *Ábrahám*, *Mózes*, *Mária* és *Anna* nyertek jogot az uj czimer használatához; a Tonheuserek közül pedig Antalnak gyermekei, *András*, *Anna* és *Margit* vannak fölemlitve. Kiterjesztetett a czimer használásának joga Himelreich anyai ágon való más rokonaira, nevezet szerint *Staub Lukácsra*, *Lenk Mihály*, *Károly* és *Jánosra* is.

A királyi okirat fölötte diszesen állittatott ki. Nagy, folio alaku pergamenlevelekre van irva, rajzolva. Az első levél belső oldalán van diszes keretben maga a czimer; a keret változatos, gyümölcsfüzérekből, lombdiszből, különböző fegyverekből van alakitva, mellette angyalok vannak, fölötte pedig külön keretben, két lebegő angyaltól tartva a kétfejü sas. A czimer két oldalán 1580—~~DI~~ jelzéssel a rajzoló is megörökitette a nevét. A második levél első lapján nagyon izléses tollrajzzal alkotott pántok közt aranynyal, kékkel rajzolva Rudolf neve következik, czimei közül az imperator, augustus, Germaniæ szavak első betüje piros, a további lapok irása fekete, rendes irás, de az adományos neve, a főpapok, főurak fölsorolását bevezető czimek, miként különben az első lapon Rudolf folytatólagos czimei is, aranynyal vannak rajzolva s ugyanilyen a legutolsó sorhoz alkalmazott záró diszités. A lapok arany, ezüst, mandolazöld, barna fonattal vannak összefüzve s a fonadék végén Rudolfnak teljesen ép pecsétje függ.[1]

[1] Eredetije a pannonhalmi hiteleshelyi levéltárban 202. szám alatt van meg — Megvan a Liber Regius IV. k., 68. s köv. l. is.

Az 1580-iki czimert használják további időkben is a Baksayak. Legalább Baksay István győri kanonok, lebényi és bakonybéli apát pecsétje az emlitett czimert mutatja.[1] Himelreich azonban, a ki időközben megnősült, elvette Pachmair Annát, kitől 1588 augusztus végére már két fia, *György* és *Márton* s egy leánya, *Anna* született, királyi adományozásból birtokaiban is gyarapodott,[2] nem maradt meg az 1580-iki czimer mellett, hanem, talán azért is, hogy a felesége czimerével hasonlatosságba jusson, ujabb czimerváltoztatást kért, a mit azután Rudolf 1588 augusztus 28-án neki és családjának, valamint sógorának, Pachmair Farkasnak meg is adott.

Ez az uj czimer nagyon eltér az előzőtől: négyelt, csücskös talpu egyenes pajzsban [3] fekete mezőben karmait prédára tartó, koronás aranyos oroszlán kilógó nyelvvel, kettős farkkal, 2—3. vörös mezőben kettős jobb haránt hullámos (fehér?) pólya, köztük a vörös alapon arany liliom, 4. az égen ragyogó csillagtól megvilágitott arany mezőben hármas szikla s ezek alacsonyabb elsején és harmadikán teljes erővel ugrásban levő zergebak; a pajzson monilis lánczczal ékitett tornasisak, rajta korona s ezen alól vörös, fehér, kékkel osztott, fölötte fekete sasszárny előtt jobb lábával arany liliomot tartva az 1-ben levő oroszlán; a sisaktakaró fekete-arany, illetve vörös-fehér-kék. A királyi oklevél megfelelő szövege igy szól: «Scutum videlicet militare erectum, linea in formam crucis ducta quadripartitum, in cuius dextra superiore scuti nigra area integer aurei coloris leo regio diademate ornatus ore patulo, lingua rubicunda exerta, caudaque b furcata elevata, posterioribus utriusque pedibus dispositis in dextrum scuti latus progredi, anteriores vero pedes ad rapiendum extendere cernitur. Qui quidem *leo*, tametsi per . . . imperatores Ferdinandum et Maximilianum *paternis et avitis eius insignibus additus est*, non inepte tamen *coniugis quoque suae paterna insignia, repraesentat eo solo dempto, quod ex fluvio illo exurgere visus fuerit, qui nunc a latere habetur.* In scuti vero inferiori sinistro aurei coloris campo, quem superne cœlum cum radiante in scuti ungulo lucido sidere seu stella illustrat, ab imo seu fundo scuti tres naturales præruptæ petræ exurgere, quas integer niger capricornus silvestris cornibus reflexis, ore hianti, cauda erecta, veloci cursu in dextrum scuti latus transsilire ac pedibus posterioribus et anterioribus duas depressiores petras tota corporis mole protensa premere visitur, at que hæc vetusta familiæ eius stemmata existunt. In scuti porro superiori sinistra et inferiore dextra partibus rubro colore tinctis in singula earum duo fluvii oblique decurrunt, campos ipsos ad instar laminarum ornate secant, quibus nos aureum lilium, quod in intermedia rubra lamina conspicitur, ornamenti gratia benigne adiecimus. Scuto incumbit galea clatrata sive aperta, solidæ nobilitatus decus, cui monile cum torque aurea est appensum, quam superpositum regium diadema exornat, ex quo alter integer aurei coloris erectus leo, corona regia similiter conspicuus dupplici ala aquilina complicate assurgente, inferioreque rubro albo et cæseo, superioreque nigro coloribus distincta illum adumbrante, priorique per omnia conformis exurgit et in dextrum scuti latus conversus posteriori sinistro pede in corona, dextro vero anteriorem diadematis partem premendo stare atque anteriore dextro, triumphanti similis, florem aurei lilii tenere conspicitur. A summitate vero sive cono galeæ lacinii seu lemnisci hinc nigri et aurei, illinc rubri, albi et cælestini colorum in scuti extremitates sese diffundunt, illudque placide ambientes mirifice exornant.» [1]

Himelreich Tiborcz ennek a bővitett czimernek megnyerése után nem valami sok időre királyi tanácsos lett,[2] majd 1594 julius 20-án német birodalmi lovag,[3] de azért a következő években is mint királyi titkár müködik a kanczelláriának az uralkodó mellett, Prágában levő osztályában. Itt lassanként egész oraculum lett. Már az 1603-iki országgyülési végzeményeken

[1] Kiadtam A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört. IX. k., 15. l.

[2] L. Századok, 1873. 253 l.

[3] Eredetije a pannonhalmi hiteleshelyi levéltárban 202. szám alatt van meg — Megvan a Liber Regius IV. k., 68. s köv. l. is,

[1] Országos levéltár: Liber Regius, IV. k., 78. s köv. l. Utal rá Illésy-Pettkó: A királyi könyvek, 88. l.

[2] Károlyi Oklt., III. k., 471. l. Tört. Tár, 1883. és 312. l.

[3] L. az alább emlitendő 1754-iki okiratot.

is meglátszik Himelreich keze, ki a királyi szentesités előtt sok változtatást tett az egyes pontokon. Az 1604-iki 22. articulus létrejöttének történetében sokkal ismertebb Himelreich szerepe, hogysem külön kellene megemliteni. Általában ezek s a következő évek az az idő, melyben Himelreich sokszor igen mérvadó befolyást gyakorolt a magyar ügyekre.[1] Politikai szereplése mellett azt a kevésbbé ismert elfoglaltságát emlitjük, hogy jogi tanulmányokkal is foglalkozott. A XVII. század közepe táján a pannonhalmi főapátság könyvtára két kéziratos müvét őrizte: Commentaria in 3 titulum lib. 1. Decretalium és Libri 3 Decretalium de iure patronatus.[2] 1610-ben még ő iparkodott mint kanczelláriai titkár a püspöki kinevezéseknél az udvar s a római szentszék közt felmerült nehézségekben a pápa kivánságának megfelelő formulát alkalmazni,[3] de nem sokkal később, alighanem 1611-ben, meghalt.[4]

Családja később az 1588-iki czimert használta. Igy tett idősebb fia *György*, a ki 1596-ban a pozsonyi Szent László-kápolna javadalmasa,[5] majd zágrábi kanonok lett, 1601 szept. 20-án Nádasdy Ferencztől tanulmányi czélokra megkapta a pápóczi prépostságot,[6] a következő évben pedig a pannonhalmi főapátság birtokosa lett,[1] mely állásában azután 1611-ben rokonát, Baksay Istvánt a bakonybéli apátsággal gazdagitotta,[2] Pecsétjén a harmadik változtatással megállapitott Himelreich-czimer látható azzal az eltéréssel, hogy az oromdisz helyébe az egyházi méltóságának megfelelő főpapi süveget tétette.[3]

Himelreich György mint főapát, atyjának kéziratos műveit, családi okleveleit is Pannonhalmára vitte s holta után még több mint egy századon át ott voltak. Csak 1753 augusztus 30-án történt, hogy Mária Terézia királyné levélkereső parancsot küldött a pannonhalmi konventhez azon czélból, hogy *Himelreich Fülöp Jakab* a neki szükséges családi iratokat a konvent levéltárából megkaphassa.[4] A konvent szeptember 12-én megkapta a rendeletet; maga Himelreich Fülöp Jakab azonban csak a következő év nyarán jelent meg Pannonhalmán, a hol azután, miként ugyanott német nyelven megirt sajátkezü elismervénye mutatja, 1754 julius 12-én átvette a konventtől Miksa 1576 február 22-én kelt levelét eredetiben, Rudolf 1580 márczius 20-iki czimerbővitő iratát — bizonyára azért, mert ez az okirat most már első sorban a Baksayakat érdekelte — másolatban, az ugyancsak Rudolftól kiadott 1588 augusztus 28-iki czimereslevelet eredetiben, miként igy annak 1594 julius 20-iki iratát is, melylyel Himelreich Tiborczot birodalmi lovaggá tette.[5]

Himelreich Fülöp Jakabnak nyugtatója annyiban érdekes, hogy a rajta levő pecsét teljesen azonos czimerképet mutat, mint a melyről Rudolf 1588-iki adományozása szól.

SÖRÖS PONGRÁCZ.

[1] V. ö. Károlyi Árpád ép oly beható, mint érdekes fejtegetéseit, Magy. Országgy. Eml. X—XI. k.

[2] L. A Récseitől kiadott Catalogus librorum omnium conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniæ anno 1658. 44. l.

[3] Fraknói: Oklevéltár a magy. kir. kegyuri jog tört. 149. l.

[4] U. o. 151. l.: «Perioche essendo morto poco dopo quella expeditione il segretario Tiburtio . . . «Kétségtelen, hogy ebben az 1613-iki bécsi nuntiusi jelentésben az 1610 junius folyamán történt változtatásra történik reflexio, arra t. i., hogy a püspökök kinevezésénél Himelreich elhagyta az «eligimus, conferimus et donamus» kifejezést.

[5] Rupp: Magyarország helyr. tört., I. k. 80. l.

[6] Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár, 210. sz.

[1] Életrajzát tüzetesen adja Molnár Szulpicz: A pannonhalmi Sz.-Benedek-R. tört., IV. k., 75—85. l.

[2] V. ö. A pannonh. Sz.-Benedek-R. tört., IX. k. 14. l.

[3] Képét l. ugyanott, IV. k., 82. l.

[4] Pannonhalmi hiteleshelyi levéltár: Mandata requisitoria cet., 242. sz.

[5] U. o. 512. sz.

VEGYES.

Négy gyanus garamszentbenedeki oklevélről.

Ösmerjük V. István egy oklevelét, melyben meghagyja Dénesnek, Bars vármegye főispánjának, hogy egy barsi kuriát és egy malmot a Garam vize mellett a garamszentbenedeki apátságnak birtokába bocsásson vissza. Kelt év nélkül, Szentbenedek mellett, julius 13-ikán.[1]

Ezen oklevél biztosan 1270-ben kelt, mert V. István utiránya 1270-ben a következő:

jun. 2. Esztergom,
jul. 6. Nyitra,
jul. 27. Helemba.

s igy ez adatok közé pompásan beillik julius 13. Garamszentbenedek; ellenben 1271 julius 1—7. Pozsonynál táborozott és 1272-ben sem tartózkodhatott julius 13-ika körül Szentbenedek mellett.[2]

Ugy látszik, mintha ezen oklevél anteaktája volna a Knauz, Mon. Str. II. 54—55. l.-on közöltnek, bár meg kell jegyeznünk, hogy vagy külön parancsot állittatott ki V. István «Scevlen» és «Zengeu» birtokokról, vagy az első paracsnak nem lévén foganatja, az (1270.) julius 13-iki parancsot még egy parancs követte. (Lásd az illető oklevél szövegét.)

Ezen parancsot, vagy parancsokat Dénes, Bars vármegye főispánja állitólag 1272-ben (az oklevél ugyan 1275-öt ir, de l. Karácsonyi: Hamis stb. okl. 62—63. l. 128. sz. alatt) foganatositotta.[3]

E két oklevéllel, ugy látszik, összefügg még két más oklevél is. Az egyikben a garamszentbenedeki apát tiltakozik Fülöp esztergomi érsek ellen a sági konvent előtt, hogy az apátság Kakat, Udvard, Németi, «Sewlus», «Chewku» és Berzencze birtokait elfoglalva tartja. (1276-iki kelttel.)[4] A másikban ugyanez az apát ugyancsak az érsek ellen, de a zobori konvent előtt tiltakozik, «hogy Kakat, Udvard, Németi, «Zeules», «Cheuke» és Berzencze birtokokat elfoglalva tartja. (1277-iki kelttel.)[5]

Már Knauz kifejtette, hogy ez oklevelek 1276 és 1277-ben nem kelhettek, mert Fülöp érsek 1272. deczember végén meghalt.[6] Ő mindkét oklevelet 1268—72-re teszi.[6]

Ha nem csalódunk és Dénes barsi főispán oklevelének Scevlen és Zengeu nevü helységei nem másak, mint e két oklevél Sewlus és Zeules, illetve Chewku és Cheuke birtokai, akkor időrendileg megoldhatjuk a kérdést, ha felteszszük, hogy mind a két oklevélben egy tizessel több csuszott az irnok pennája alá és akkor e két oklevél 1266-ban, illetőleg 1267-ben kelt volna.

De! . . . . . Bár jól emlékezetembe véstem Bernheim szavait,[1] hogy «den bedeutendsten Anstoss zur Vertiefung der diplomatischen Kritik hat neuerdings Julius Ficker in seinem Buche «Beiträge zur Urkundenlehre» gegeben, *indem er darin nachwies, dass zahlreiche Unregelmässigkeiten und scheinbare Wiedersprüche im Formenwesen der Urkunden,* ***namentlich in der Datierung,*** *welche man entweder nicht zu erklären wusste, oder für Kriterien von Fälschung hielt, durch den Gang der Ausfertigung und durch gewisse Kanzleieigenthümlichkeiten bedingt und zu erklären sind*» .... mégis tessék elképzelni három oklevelet, mely *ugyanazon* birtokokról szól s melyek közül:

az 1.-t kiállitá a *sági konvent 1276-iki kelttel, kelt pedig 1266-ban, vagy bármikor, csak 1276-ban nem;*

a 2.-at a *zobori konvent 1277-iki kelttel, kelt pedig 1267-ben, vagy bármikor, csak 1277-ben nem;*

a 3.-at *Dénes barsi főispán 1275-iki kelttel, kelt pedig 1272-ben, vagy bármikor, csak 1275-ben nem.*

És még egy körülményt kell, hogy ugy mondjam, ábrázatilag feltüntetnem:

I.	II.
Az állitólagos 1276-iki oklevél kelt: *Datum feria sexta proxima ante festum beati* **Ber**nabe Apostoli.	Az állitólagos 1277-iki oklevél kelt: *Datum feria sexta proxima ante festum beate* **Bar**baræ virginis martiris.

Az elmondottak és e föltünő egyezés alapján *én az utóbbi három oklevelet hamisnak tartom* és még ha a legóvatosabb álláspontot foglaljuk is el, még akkor is *legalább is gyanusak!* Minden esetre csakis az illető okleveiek beható vizsgálata dönthetné el e kérdést, mert például az is lehetséges, hogy nem eredeti oklevelek, csak egy és ugyanazon kéz másolatai, bár mind a kettő pecséttel volt felszerelve. (L. Kn. I. 613., 614. l.) Az állitólagos 1276-iki oklevélről maga Knauz irja: Orig. negligenter exaratum.[2] KÁLLAY UBUL.

[1] Cod. Strig. II. 231. l. — Knauz I. 602. l. 776. sz.
[2] L. Pauler M. nemz. t. II. 2. kiad. 301. l.
[3] W. IX. 131. — Cod. Strig. II. 119. — Kn. II. 54—55. l. nro. 40.
[4] Cod. Strig. II. 120. — Kn. I. 612—13. l. 790. sz. Reg. F. V/2 374.
[5] Cod Strig. II. 125. — Kn. I. 613—14. l. 791. sz.
[6] I. h. 613. l. jegyzet a 790. számú oklevélhez.

[1] Lehrbuch der historischen Methode 274. l.
[2] Kn. I. 613.

Adalékok három középkori czimereslevél ismeretéhez.

1. Hideghéti.

Dr. Fejérpataky László úr a Hideghéti-család czimereslevelének ismertetése alkalmával [1] azt mondja, hogy a Hideghéti-család multjáról keveset tudunk és hogy minden valószinüség szerint a család már az 1411. évi nemesités előtt is élvezett nemesi jogokat. Abban a helyzetben vagyok, hogy a Hideghéti-család multjára néhány, részben kiadatlan okleveleken alapuló adatot rövid regestákban közölhetek. Ezek a következők:

a) 1294 nov. 11. A pozsonyi káptalan tanusitja, hogy *Chun* (az oklevélben Ehun) *fia Tamás* és *Cizk fia Thama* az Alistál (az oklevélben Wolstar) és Kengyeles között fekvő, Heet nevü ősi birtokukat István fiainak: (Homorói) László és Jakabnak zálogba adták. Beleegyeznek a következő nemzetségi rokonaik: 1. *Pink*[2] *fia Pál.* 2. *Bulchu fia István.* 3. *György fia Jakab.* 4. *Dömös fia Feltő.*[3]

b) 1303 decz. 8. Ugyanazon káptalan tanusitja, hogy *Chun fiai Tamás és Móricz*, valamint rokonuk *Chizk fia Tamás* az atyjukról elnevezett Chun földet a fenti Homoróiaknak elörökitették.[4]

c) 1308. febr. 22. A pozsonyi káptalan előtt a következő felek jelennek meg: 1. *István fiai Sebestyén és Máté*, 2. *Pál fia Tamás*, 3. *István fiai Gergely, Bekő és Jakab*, 4. *Pál fiai Miklós, János és Domonkos*, mindnyájan nobiles jobagiones castri Posoniensis de Hydeghet de Chollokus és előadják, hogy rokonuk: *Hidcghéti András fia Fülpös* a Héten lévő curiáját valamikor *Dezső* nevü vejének eladta s hogy ők most ezen eladást jóváhagyják.[5]

d) 1317 jan. 18. Ugyanazon káptalan tanusitja, hogy *Hydegheeti György fia Jakab* birtokának felerészét *Hydegheeti Locur fia Jánosnak* eladta. Beleegyeznek a következő rokonok: 1. *Máté*, 2. *Falkos*, 3. *Feltő*, 4. *Pál*, 5. *Gergely*, 6. *Jakab*, 7. *Sebestyén.*[6]

e) 1329. márcz. 19. A pozsonyi káptalan tanusitja, hogy Felistáli Taró István (Homorói László fia) azon birtokra nézve, melyet Chun fia Tamás és Chychk fia Thama valamikor Homorói Lászlónak átengedtek, Chun leányainak utódait kielégitette. Chunnak három leánya volt: *Róza*, Féli Ernő fia Miklós neje, *Margit*, bizonyos Pál neje, *Erzsébet*, Szakada József neje.[7]

f) 1330 aug. 17. A pozsonyi káptalan tanusitja, hogy *Chun fia Tamás leányai, Kata és Liliom* Felistáli Istvántól leánynegyedüket megkapták.[1]

g) 1342. Az esztergami káptalan előtt Vaszér fia Ábrahám neje Margit saját, ugymint nővérei nevében elismeri, hogy Morovcsok, Hontmegye főispánja, anyjuk hozományi járandóságát Dudvágszeg birtokból készpénzzel megadta. Nővérei: Ilona, Hegyi András fia Pető neje és *Katalin, Heeti Péter neje.*[2]

h) 1345 jun. 23. Nagymartoni Pál országbiró felhivja a pozsonyi káptalant, hogy az alábbi Hydeghethieknek vitás ügyében vizsgálatot tartson: 1. *Falkos fia Tamás*, 2. *István fia Jakab*, 3. *Dömös fia Péter*, 4. *Bodor fia Lukács.*[3]

i) 1347. jan. 14. A nyitrai káptalan jelenti a királynak, hogy a pozsonyi káptalannak Vereknye nevü birtokán történt háborgatást megvizsgálta. A vizsgálatnál *Farkasius de Hethy* volt a királyi kiküldött, 1347 aug. 6-án ugyanez már *Farkasius de Hydegheth.*[4]

j) 1353 jan. 31. *Héti* (de Hech) *Péter* nádori kiküldött a Szentgyörgyi—Bazini fivérek ügyében.[5]

k) 1369 nov. 13. A győri káptalan jelenti a nádornak, hogy a két Vök nevü helységben határjárást tartott. A szomszédos birtokosok sorában szerepelnek: 1. *Tamás fia Miklós*, 2. *János fia Lesták*, 3. *Tamás fia János*, 4. *János fia Miklós nobiles de Hidegheth.*[6]

l) 1383. *Hideghéti Feltő fia Jakab leánya Erzsébet*, Bánvöki Jakab fia Tamás neje elismeri, hogy a Felső-Sápi-családbeliek őt anyai és nagyanyai követeléseire nézve kielégitették.[7]

m) 1418 dec. 5. A pozsonyi káptalan Bazini Miklós fiait a pozsonymegyei Magyarbél nevü birtok felerészébe iktatja be. Kiküldöttjei közül van *Hydeghethi László fia Pál és Hydeghethy Miklós fia Jakab.*[8]

n) 1438 nov. 21. Albert király tanusitja, hogy *Hydeghethy Miklós fia Jakab visegrádi várnagy* ügyvédeit vallotta. Ezek közül van *Hideghéti Péter fia Mihály* is.[9]

o) 1447 nov. 19. A nyitrai káptalan jelentése, hogy Körtvélyesi Fodor Miklósnak *Hydeghethy Miklós* és czimborái ellen garázdálko-

[1] Turul 1908. évf. 27. l.

[2] A Pink személynév emlékét a még most is létező Pinke-Karcsa nevü alsó-csallóközi helység őrzi.

[3] Wenzel, Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 560. l.

[4] Anjoukori okmánytár, I. k. 66. l.

[5] Knauz, Mon. eccl. Strigon. II. k. 582. l.

[6] Ugyanott 728.

[7] Eredetije a pozsonyi káptalan országos levéltárában Capsa 14. fasc. 3. Nr. 14.

[1] Ugyanott. Capsa 14. fasc. 3. Nr. 13.

[2] Anjoukori okmánytár, IV. k. 295. l. (v. ö. ugyanott V. k. 205. l.)

[3] Pozsonyi káptalan országos levéltára. Capse 36. fasc. 1. Nr. 5.

[4] Pozsonyi káptalan országos levéltára. Capsa 10. fasc. 1. Nr. 21.

[5] Anjoukori okmánytár, VI. k. 33. l.

[6] Pozsonyi káptalan házi levéltára, Capsa D. fasc. 9. Nr. 79.

[7] Fejér Cod. dipl. X. k. 3., 10. l.

[8] Károlyi oklevéltár II. k. 48. l.

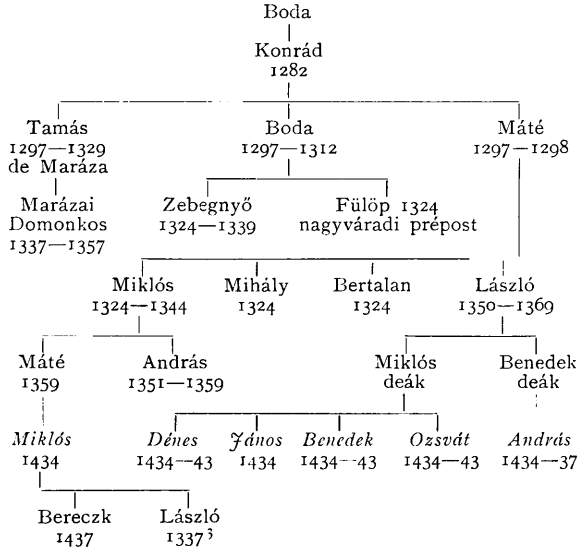
[9] Eredetije saját gyüjteményemben.

dás miatt inditott perében a vizsgálatot teljesitette.[1]

b) 1439 jan. 27. A pozsonyi káptalan előtt *Hydeghethy Dezső Tamás fia Péter* és érdektársai Szentandrássuri Illés fiait Gálházai Tamásné értékeinek elidegenitésétől tilalmazzák. Érdektársai a következők: 1. *István fia Hydeghethy Dezső Miklós*, 2. *fenti néhai Dezső Tamás neptise Ilona.*[2] — A Hideghétiek ezen ága kétségkivül az 1308-ban felmerülő Dezsőtől veszi eredetét. A mi pedig «Hettendorf»-t illeti, nem szenvedhet kétséget, hogy ez nem más, mint a magyar «Hét»(-falu) erőszakolt németesitése.

2. *Kistárkányi.*

A «Magyar czimeres emlékek» II. füzetének 50-ik oldalán olvassuk, hogy Kistárkányi Dénes érdemeiért a rokonai is részesek a czimeradományban; ezekről — *egy családtag hiján, kinek rokonsági fokát megállapitani nem tudjuk*, az oklevél adatai nyomán a következő kis táblázat állitható össze stb.» Módomban van, hogy ezen családtag rokonsági fokát a következő nemzedékrendi táblán megállapitsam:

3. *Holy.*

A Holy-család czimereslevéléről ugyancsak a magyar czimeres emlékek I. füzetének 82-ik oldalán olvassuk: «A czimereslevél sem Hradnai Holy Pál atyját, sem fiait, sem rokonait nem nevezi meg. Egyéb forrásokban sem találtunk róluk említést s igy nem tudjuk, sokáig élvezhette-e a család ujonnan szerzett czimeres nemességét.» Erről a Holy Pálről a következő adatok szólnak:

a) A budai káptalan tanusitja 1502 jul. 14-én, hogy Verebélyi György és Pál a Barsmegyében fekvő Hrussó nevü várukat a hozzátartozó Szkiczó, Ebedecz, Baroch, Lewes és Lomathyncz nevü helységekkel «egregiis *Paulo Holy de Radna nunc in civitate Thyrnauensi commoranti* ac Ambrosio Sarkan de Akoshaza comitibus posoniensibus» eladták.[1]

b) A pozsonyi káptalan tanusitja 1504 április 25-én, hogy «magnificus Ambrosius Sarkan de Akoshaza comes posoniensis ac *egregius Paulus Holy de Thernauia* hrussói várukat és tartozékait *apósuknak*: *zábláthi Salzer Lőrincz* trencséni és bajmóczi várnagynak eladták.[2]

Hogy Ákosházi Sárkány Ambrus Pozsonymegye főispánja volt, azt más források is tanusitják; arról pedig, hogy Hradnai (Hradna trencsénmegyei helység) Holy Pál is az lett volna, nincs tudomásunk,[3] bár nagyon hihető, hogy sógora vele a főispánságot osztotta.

(Kis- és Nagy-)Záblat trencsénmegyei helységek. Salzer Lőrincz, ki valószinüleg német származásu,[4] 1501. és 1519-ben Trencsénmegye alispánja. Utódai a záblati Hrussói nevet vették fel. Holy Pálné nevét nem ismerjük.

Dr. WERTNER MÓR.

Ujabb czimeres levelek a M. N. Múzeum levéltárában.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárában őrzött czimeres nemeslevelek leiró jegyzéke 1902-ben látott napvilágot. Azóta a könyvtárnak e gyüjteménye tetemesen gyarapodott ujabb szerzeményekkel, úgy hogy nemsokára el fog érkezni annak ideje, hogy ez ujabb szaporulat az előbbihez hasonló módon közrebocsáttassék. A Széchényi országos könyvtár állapotáról szóló, a Magyar Könyvszemlében megjelenő évnegyedes jelentések rendszeresen közlik a czimereslevelek és nemesi iratok gyüjteményének ujabb gyarapodási jegyzékét. Tagtársainknak vélünk szolgálatot tenni, ha e ne-

[1] Károlyi oklevéltár II. k. 261. l.

[2] Zichy-oklevéltár VIII. k. 647. l.

[3] Anjoukori okmánytár I. k. 115., 239., 254., 411. l. II. k. 163. l. III. k. 379., 575., 580. l. IV. k. 264., 278., 426., 535. l. Fejér, VI. k. 2., 342. l. Magyar-szerb összeköttetések oklevéltára 108., 109., 110., 143. l. Sztáray-oklevéltár, I. k. 43., 103., 194. l. Wenzel, V. k. 59 l. X. k. 283., 314. l. XII. k. 630. l. Zichy-oklevéltár, I. k. 50. l. II. k. 454., 464., 480., 485. l. III. k. 72., 115., 141., 259., 205., 381., 386. l. Ezen források egy része a hütlen Petenye-re vonatkozik.

[1] Botka: Barsmegyei oklevelek 110.

[2] Ugyanott 112—113.

[3] Pozsonymegyének legujabban megjelent monographiájának 539-ik oldalán olvasható, hogy 1507-ben Holy Pál és Sárkány Ambrus lettek volna a csallóközi szolgabirák; de ezt el nem fogadhatjuk. Teljesen kizárandó, hogy Sárkány Ambrus, ki már 1502-ben főispán volt, öt évvel később szolgabiró lett légyen. Az 1507. évi hivatalkodás csak főispánsággal kapcsolható össze.

[4] Lásd Monatsblatt des «Adler» 1908. évf. 277—278.

gyedévi jelentések alapján a Széchényi országos könyvtár gyüjteményének ujabb gyarapodását folyóiratunkban is időről-időre közöljük.

Jelen közleményünk az 1908. évi első három évnegyedes igazgatói jelentésben foglalt gyarapodást tünteti fel, összesen 96 darabot. Folytatását időről-időre fogjuk adni. A 96 darab jegyzéke a következő:

1. 1411 október 14. Pozsony. Zsigmond király czimereslevele a Hidegh'éthy-család részére. Szöveg és czimerkép egyszerü, XX. századi másolata. 2. 1415 május 19. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele Tamásfalvi Gergely fia György részére. Eredeti. 3. 1417 szeptember 29. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele Kispalugyai Boda Timót részére. Szöveg és czimerkép egyszerü, XX. századi másolata. 4. 1421 márczius 28. Znaim. Zsigmond király czimereslevele Pérchy Mihály fia Benedek és társai részére. Eredeti. 5. 1422 szeptember 17. Nürnberg. Zsigmond király czimereslevele Leszteméri Imre részére. Eredeti. 6. 1430 julius 11. Konstancz. Zsigmond király czimereslevele a Jablonovai Buthor-család részére. Szöveg és czimerkép egyszerü, XX. századi másolata. 7. 1506 október 28. Buda. II. Ulászló király czimereslevele Baasi György részére. Eredeti 8. 1547 május 14. Gyulafejérvár. Izabella királyné czimereslevele Somosdi Székely Balázs részére. Eredeti. 9. 1549 jan. 5. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Szentmártoni Márton és Körmendi János deák részére. Eredeti. 10. 1549 deczember 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Sámboky Péter részére. Eredeti. 11. 1559 szeptember 28. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Fejéregyházi Tóth Tamás részére. Eredeti. 12. 1569 április 25. Bécs. Miksa császár birodalmi czimereslevele Gebhardt Keresztély és Konrád részére. Eredeti. 13. 1573 junius 26. Gyulafejérvár. Báthory István czimereslevele Nagy András és társai részére. Eredeti. 14. 1592 április 3. Prága. II. Rudolf czimereslevele Iwchych Mátyás és testvérei Péter, Márton és Ilona részére. Eredeti. 15. 1594 augusztus 30. Regensburg. II. Rudolf czimereslevele Felsőgyőri Nagy János részére. Nógrád vármegyének 1843 január 18-án kelt hiteles másolatában. Ugy a szöveg, mint a hitelesitési záradék hamisitott. 16. 1598 február 18. Gyulafejérvár. Báthory Zsigmond czimereslevele Kőrösbányai Bailla Péter részére. Eredeti. 17. 1602 szeptember 9. Prága. II. Rudolf czimereslevele Szőlősy Mihály és Kovács János részére. Eredeti. 18. 1605 junius 24. Kassa. Bocskai István czimereslevele Bélteki Vadas István és Bélteki Jósa András részére. Eredeti. 19. 1608 deczember 18. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Gesztherédy Zsigmond részére. Eredeti. 20. 1609 január 31. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Pápay János és testvérei részére. Eredeti. 21. 1621 május 28. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Bácsy Boldizsár részére. Eredeti. 22. 1621 november 30. Magyar-Bród. Bethlen Gábor czimereslevele Pálffy János és fiai részére. Eredeti. 23. 1621 deczember 15. Magyar-Bród. Bethlen Gábor czimereslevele Baranyay máskép Horváth János részére. Eredeti. 24. 1623 márczius 14. Pozsony. Rudinszky Márton czimerkérő folyamodványa maga, testvérei Przebna Pál és János és unokanővérei Rudinszky Magdolna és Anasztázia részére Eredeti, de a Rudinszky név bele van hamisitva. 25. 1623 augusztus ... Gyulafejérvár. Bethlen Gábor czimereslevele Mindszenti István részére. Eredeti. 26. 1623 szeptember 11. Ebersdorf vára. II. Ferdinánd czimereslevele Gönczy Szabó György és testvérei részére. Eredeti. 27. 1624. A Cheősy-család czimereslevelének kivágott czimerképe. 28. 1625 október 30. Sopron. II. Ferdinánd czimereslevele Jakoss Péter, felesége Katalin, fia János és unokatestvérei Baranyay Péter és Orsolya részére. Eredeti. 29. 1627 márczius 28. Bécs. Liebenthal Keresztély palotagróf czimereslevele Proy János részére. Eredeti. 30. 1630 február 9. Gyulafejérvár. Brandenburgi Katalin czimereslevele Liscovai Liszkói János deák részére. Eredeti. 31. 1639 február 6. Segesvár. I. Rákóczy György czimereslevele Kőrösfői Márton deák részére. Eredeti. 32. 1643 november 22. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György czimereslevele Miklós, máskép Kissólymosi Ferencz részére. Eredeti. 33. 1646 márczius 21. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György czimereslevele Mátéffy Balázs részére. Eredeti. 34. 1647 január 2. Váradvára. I. Rákóczy György czimereslevele Kálmán Miklós, Gábor és Péter részére. Eredeti. 35. 1647 szeptember 28. Gyalu. I. Rákóczy György czimereslevele Pászkota Márton részére. Eredeti. 36. 1648. márczius 25. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György czimereslevele Dekuczián László részére. Eredeti. 37. 1648 deczember 10. Gyulafejérvár. II. Rákóczy György czimereslevele Marussi András részére. Eredeti. 38. 1649 február 6. Szempcz. Pozsony vármegye nemesi bizonyitványa Egyházasfalvi Nagy István részére. XVIII. századi egyszerü másolat. 39. 1649 junius 26. Déva. II. Rákóczy György czimereslevele Bálványosváraljai György részére. Eredeti. 40. 1650 április 7. Gyulafejérvár. II. Rákóczy György czimereslevele Kis János részére. Eredeti. 41. 1655 január 23. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Zanchi Antal részére. XIX. századi hiteles másolat. 42. 1657 május 29. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Szabó, máskép Horváth Mihály részére. Eredeti. 43. 1659 augusztus 8. Gyulafejérvár. Barcsai Ákos czimereslevele Ferencz Tamás részére. Eredeti. 44. 1661 május 31. Vécsvára. Kemény János czimereslevele Bojér János és László részére. Eredeti. 45. 1662 julius 29. Pozsony.

I. Lipót czimereslevele Gaal, máskép Szabó György részére. Eredeti. 46. 1664 május 16. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Thordai Pálffy János részére. Eredeti, de a név későbbi beirásu. 47. 1664 május 20. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Zoba, máskép Pap János és Zoba Opra részére. Eredeti. 48. 1655 julius 20. Radnóth vára. Apaffy Mihály czimereslevele Boge Péter részére. Eredeti. 49. 1666 junius 27. Bécs. I. Lipót czimereslevele Fügei Andrássi, máskép Gecze János részére. Hont vármegye 1774 november 26-iki hiteles másolatában. 50. 1667 julius 1. Fülek. Heves és Külső-Szolnok vármegyék nemesi bizonyitványa Helle György és fiai részére. Eredeti. 51. 1667 augusztus 24. Radnóth vára. Apaffy Mihály czimereslevele Nagy Jakab részére. Eredeti. 52. 1672 junius 7. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Pál Ferencz részére. Eredeti. 53. 1673 január 2. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Vállya Miklós részére. Eredeti. 54. 1675 deczember 21. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Kovács Mihály részére. Eredeti. 55. 1676 május 19. Fülek. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Benkó Mihály részére. Eredeti. 56. 1676 szeptember 25. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Kovács, máskép Régeni János részére. Eredeti. 57. 1677 május 31. Fülek. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Báttaszéki Szabó Lukács fia András és veje Győri Nagy János részére. Eredeti, másolat; hitelességére nézve gyanus. 58. 1679 április 19. Fogaras. Apaffy Mihály czimereslevele Kobozi Demeter János, Pál és András részére. Eredeti. 59. 1680 szeptember 15. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Nánási Kovács Gáspár részére. Eredeti. 60. 1682 február 10. Fülek. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa a Felsőgyőri Nagy-család részére. Hamisitott. 61. 1684 május 5. Linz. I. Lipót czimereslevele Pavkovics Mátyás részére. Eredeti. 62. 1684 szeptember 25. Gyulafejérvár. Apaffy Mihály czimereslevele Barabás János részére. Eredeti. 63. 1685 április 4. Fogaras. Apaffy Mihály czimereslevele Szabó, máskép Somlyai Mihály részére. Eredeti. 64. 1694 julius 18. Bécs. I. Lipót czimereslevele Gebhard Márton részére. Sopron vármegyének 1718 január 23-iki hiteles átiratában. Hitelességére nézve gyanus. 65. 1694 szeptember 22. Nemeskér. Sopron vármegye nemesi bizonyitványa a Gebhard-család részére. Hitelességére nézve gyanus. 66. 1698 márczius 20. Bécs. I. Lipót czimereslevele Rődl János részére. Eredeti. 67. 1700 julius 10. Bécs. I. Lipót czimereslevele Gálfalvi, máskép Harcsói Iszlai János részére. Eredeti. 68. 1700 julius 10. I. Lipót czimereslevele Gálfalvi, máskép Siketfalvi Iszlai Gergely részére. Eredeti. 69. XVII. századi évnélküli. Dienes Gergely czimerkérő folyamodványa. Eredeti. 70. XVII. századi évnélküli. Szentmiklóssy Benedek czimerkérő folyamodványa. Eredeti. 71. 1701 február 20. Bécs. I. Lipót czimereslevele Urbányi András részére. Zólyom-vármegye XVIII. századi évnélküli hiteles másolatában, megvan az eredeti czimerkérő folyamodvány is. 72. 1701 május 20. Beszterczebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyitványa az Urbányi család czimereslevelének kihirdetéséről. Eredeti. 73. 1705 szeptember 12. Millnits Vitus czimerkérő folyamodványa. Eredeti. 74. 1715 augusztus 29. Bécs. III. Károly czimereslevele Szentsimoni, máskép Csatószegi id. Csató János részére. Kolos vármegyének 1770 január 20-án kelt hiteles átiratában. 75. 1716 április 30. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Nagy György részére. Hitelességére nézve gyanus. 76. 1716 április 30. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Nagy János részére. Hitelességére nézve gyanus. 77. 1717 márczius 8. Bécs. III. Károly czimereslevele Laich János György részére. Eredeti. 78. 1719 szeptember 18. Bécs. Gelle Ferencz és János czimerkérő folyamodványa. Eredeti. 79. 1722 szeptember 23. Szécsény. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Nagy János, László és Ferencz részére. Nógrád vármegyének 1843 január 13-iki hiteles átiratában. Hitelességére nézve gyanus. 80. 1728 julius 5. Grácz. Mátyás Antal udvari kanczelláriai expeditor bizonyitványa a Gebhard-család nemességéről. Hamisitvány. 81. 1733 julius 6. Bécs. III. Károly bizonyságlevele az Eitlperg János Henrik által letett indigenatusi esküről. Eredeti. 82. 1737 május 8. Pest. Pest vármegye nemesi bizonyitványa a Stettner-család részére. Egyszerü másolat. 83. 1741 október 28. Pozsony. Mária Terézia czimereslevele Folly Gábor részére. Egyszerü másolat. 84. 1744 augusztus 18. Székesfejérvár. Fejér vármegye nemesi bizonyitványa a Szalay-család részére. Fejér vármegyének 1760 junius 25-én kelt hiteles átiratában. 85. 1752 április 10. Horvát-Szlavon-Dalmátországok nemesi bizonyitványa a Segroich-család nemességéről. 86. 1763 május 31. Bécs. Mária Terézia czimereslevele Vinárszky János és Polster Károly részére. Eredeti. 87. 1764 márczius 18. Zalaegerszeg. Zala vármegye nemesi bizonyitványa Szabó János részére. Zala vármegyének 1881 augusztus 4-én kelt hiteles átiratában. 88. 1772 julius 28. Beszterczebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyitványa Urbányi Ferencz részére. Eredeti. 89. 1772 deczember 2. Bécs. Mária Terézia bárói diplomája Dávid Károly részére. Eredeti. 90. 1790 november 18. Pozsony. II. Lipót czimereslevele Sala Mihály részére. Eredeti. 91. 1806 szeptember 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa a Nagy-család nemességéről. Eredeti, de hitelességére nézve gyanus. 92. 1812 deczember 9. Vá-

rad-Olaszi. Bihar vármegye nemesi bizonyitványa Csató Mihály részére. Bihar vármegyének 1821 november 20-án kelt hiteles másolatában. 93. 1819 november 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyitványa Nagy József részére. Eredeti, de hitelességére nézve gyanus. 94. 1831 október 27. Bécs. I. Ferencz császár osztrák nemesi oklevele Gyurkovich József részére. Eredeti. 95. 1846 augusztus 19. Jászapáti város nemesi bizonyságlevele Nagy József részére. Eredeti. 96. XIX. század évnélküli. Vivenot Rudolf és Eduard folyamodványa a magyar országgyüléshez indigenatusért. Nyomtatvány.

***

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányának f. évi november hó 26-án *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt tartott ülésén jelen voltak *id. Bánó József*, *Békefi Remig*, *Boncz Ödön*, *id. Daniel Gábor*, *Dőry Ferencz*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Nagy Géza*, *Pettkó Béla*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, ig. választm. tagok, *Tóth Árpád* társ. pénztárnok, *Áldásy Antal* titkári teendőkkel megbizott jegyző és *Szabó László* jegyzői teendőkkel megbizott évdijas tag.

Elnök az ülést megnyitva Áldásy Antal jegyző felolvassa *Pór Antal* ig. vál. tagnak «Pecséttani apróságok» cz. értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Uj tagokul megválasztattak 200 koronás alapitó tagul *Daróczy Zoltán* eddig évdijas tag, pártoló tagul *gróf Zichy Tivadar* v. b. t. t. Budapest, aj. Thallóczy Lajos, évdijas tagokul *báró Forster Gyula*, Budapest, aj. Thallóczy Lajos, *Hertelendy László* cs. és kir. huszárhadnagy, Medgyes, aj. Sárközy Imre, *dr. Kovács-Sebestyén Gyula* megyei aljegyző, Kaposvár, aj. Sárközy Imre, *gróf Széchényi Viktor*, Sárpentele, aj. Szabó László, *Szinnyei-Merse Jenő*, Budapest, aj. Marsovszky Ivor, *dr. Vargha Zoltán* főgymn. tanár, Budapest, aj. a jegyző.

Az üresedésben lévő három ig. vál. tagsági helyre, valamint levelező tagságra az alapszabályokban kitüzött időben öt ajánlás érkezett be a titkári hivatalhoz. Az ajánlólevelek felbontatván, felolvastattak. E szerint az ig. vál. tagságra ajánltattak Kollányi Ferencz és Áldásy Antal által *dr. Tóth-Szabó Pál* egyetemi magántanár évdijas tag; Csoma József és Borovszky Samu által *ifj. Lossonczy István* földbirtokos, évdijas tag, id. Szinnyei József és Áldásy Antal által *Bártfai Szabó László* m. n. múzeumi segédőr, évdijas tag, Kollányi Ferencz és Aldásy Antal által *Horváth Sándor* orsz. levéltári fogalmazó évdijas tag. Levelező tagul ajánltatott *Benkó Imre* főgymn. tanár évdijas tag dr. Komáromy András, dr. Reissig Ede és Pettkó Béla által. Az ajánlatok felolvasása után elnök az alapszabályok értelmében a titkos szavazást elrendelvén, összesen 14 szavazat adatott be, melyből dr. Tóth-Szabó Pálra 14, Bártfai Szabó Lászlóra 14, Horváth Sándorra 12, ifj. Lossonczy Istvánra két szavazat esett, minélfogva elnök *dr. Tóth-Szabó Pált*, *Bártfai Szabó Lászlót* és *Horváth Sándort* megválasztott ig. vál. tagoknak jelenti ki. Levelező tagnak 14 szavazattal *Benkó Imre* választatott meg.

Ezután elnök jelenti, hogy napirend szerint a Schönherr Gyula titkár elhalálozása folytán megüresedett titkári állás, melynek ideiglenes ellátásával a februári ig. vál. ülés Áldásy Antal jegyzőt bizta meg, betöltendő és felhivja az ig. vál. tagjait, hogy szavazataikat a titkári állásra adják le. A szavazás megtörténvén, összesen 15 szavazat adatott le, melyből 14 szavazat Áldásy Antal jegyzőre esett, egy szavazólap üres volt, minélfogva elnök *Áldásy Antalt* a következő öt év tartamára megválasztott titkárnak jelenti ki.

Elnök ezután felhivja az ig. vál. tagjait, hogy a választás folytán megüresedett jegyzői állásra szavazataikat adják le, a mi megtörténvén összesen 15 szavazat adatott be, melyből Bártfai Szabó László ig. vál. tagra 14, id. Szinnyei József ig. vál. tagra egy szavazat esett, minek értelmében elnök *Bártfai Szabó Lászlót* a következő öt év tartamára megválasztott jegyzőnek jelenti ki, üdvözli a megválasztott titkárt és jegyzőt, mire a megválasztottak köszönetüknek adnak kifejezést.

A folyó évi nagygyülés napját a titkár javaslatára az ig. vál. deczember 17-re tüzi ki a következő napirenddel: 1. Elnöki megnyitó. Fejérpataky László másodelnöktől. 2. A gróf Forgách-család czimere. Csoma József másodelnöktől. 3. Elnök, illetve másodelnök választása. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges inditványok.

Titkár felolvassa Pettkó Béla és dr. Reissig Ede ig. vál. tagok beadványát, mely szerint a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv II. rész I. kötetének terjesztését és árusitását a köztük történt megállapodás értelmében a jövőben kizárólag Pettkó Béla fogja eszközölni, épségben maradván az ig. vál. által a nevezetekkel kötött egyezségnek minden egyes pontja a jövőben is, a mit az ig. választmány tudomásul vesz.

A folyó évi számadások felülvizsgálására titkár javaslatára *Soós Elemér* elnöklete alatt *Kollányi Ferencz* és *dr. Dőry Ferencz* ig. vál. tagok küldettek ki.

Tóth Árpád pénztárnok előterjeszti a pénztárnoki jelentést, mely szerint az ülés napjáig a bevételek összege volt 6010 K 56 fillér, a kiadások összege 5424 K 79 fillér, egyenleg 585 K 77 fillér. A Nemzetségi Zsebkönyv II. része I. köteténél a bevétel volt 360 K, kiadás 300 K, egyenleg 60 K. Vagyonállás összes vagyonban 35,300 K 77 fillér, összes teher 2700 K, tiszta vagyon 32,600 K 77 fillér. A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész I. kötetének tartozása 1583 K 66 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére *id. Szinnyei József* és *Nagy Géza* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Késmárk szabad királyi város műemlékei. Irta: Dr. Bruckner Győző. Eperjes, 1908.

Henszlmann Imre, Myskovszky Viktor és Divald Kornél Szepesmegye müemlékeit tárgyaló jeles müveihez méltó kiegészités gyanánt járul a jelen 80 oldalas, számos képpel és egy mümelléklettel diszitett füzet, melyben szerzőnk Késmárk város támogatásával összegyüjti a város müemlékeiről részint önállóan, részint folyóiratokban megjelent dolgozatait, gyarapitva azt néhány ujabb tanulmányával és a város vázlatos, de úgy a kiadott források, mint önálló levéltári kutatások felhasználásával megirt történetével. E levéltári kutatásoknak köszönhetjük a münek heraldikánkat leginkább érdeklő részét, a városnak Mátyás királytól kapott czimereslevelét. Mátyás, hogy orvosolja azon nagy csapásckat, melyek a magyar-lengyel nagy kereskedelmi út mellett fekvő, s igy gyors fejlődésnek indult várost a huszita betörések alatt érték, 1463-ban megerősiti a városnak még IV. Bélától kapott kiváltságlevelét, vásártartó-, árumegállitó-, vámmentességi- stb. jogait és hogy a polgárságot szebb jövővel kecsegtesse, még ugyanezen év julius 13-án Budán czimereslevelet állit ki számukra. A czimereslevél fő érdekességét az képezi, hogy festett czimerképe nem a magyarországi gyakorlat szerint az oklevél felső balsarkán, hanem a német birodalmi szokás szerint az oklevél közepén foglal helyet.

A czimerkép ilyetén elhelyezésével középkori heraldikánkban nagyon ritkán találkozunk. Zsigmond királynak 1405-i a Tétényi- és Haraszti-család részére adott armálisa, az első festett hazai armális, a czimerképet ily helyzetben mutatja. A Bossányi-féle 1415. évi armális, birodalmi jellegének megfelelőleg, a czimerképet szintén az oklevél közepére tervezte, helye tudvalevőleg üresen maradt. II. Lajostól is ismerünk egy birodalmi formára kiállitott czimereslevelet, a Sapharych-családét 1517-ből, de Mátyás király idejéből birodalmi mintára kiállitott armálist még nem ismertünk. A czimer a következő: álló vágott pajzs felső kék mezejében két egymást keresztező, arany gombos és arany keresztvasu, vörös markolatu hosszu egyenes kard, a keresztezés felett lebegő vörös bélésü, ötágu leveles koronával, a keresztezés alatt pedig arany kelyhü vörös rózsával. A pajzs alsó mezeje ezüst, benne két vörös pólya. A pajzs mögött két, fehér talapzatu vörös márvány oszlopon nyugvó kettős fehér márvány iv alatt mint czimertartó egy angyal áll, vörös galléru, bő redőzetü fehér ruhában, mellén két egymást keresztező zöld szalag látható. Az angyal vállait vörös bélésü, virágokkal ékitett zöldes szinü palást boritja, melyet elől nyolcz gyöngygyel körülvett rubintköves csatt tart össze. Dús szőke fürtökben vállaira omló haját fején kereszttel ékitett arany diadém szoritja le, kiterjesztett szárnyai rózsaszin, vörös, sárga, narancssárga, zöld és kék szinekben játszanak. A czimerpajzsot fönt két oldalt fogva maga előtt tartja, palástbélése a pajzs két oldala mellett, hosszu fehér ruhája pedig a pajzs alatt kilátszik. Az angyal háta mögött zöld falkárpit látható. Az egész képet széles arany keret veszi körül. A nagyságánál fogva is kiváló czimerkép a kései gót miniature-festészet remeke, középkori czimereslevéleink képei közül szépségre nézve talán csak a II. Lajos által 1521-ben adományozott Armbruster armális képe vetekedhetik vele. A pajzstartó angyal élénken emlékeztet a szintén Mátyás által 1462-ben adományozott Császár-Petneházy-armálison láthatóra, de sokkal müvészieszebb, finomabb kidolgozásu. A czimereslevél Csoma Józsefnek folyóiratunk 1906. évi folyamában közzétett czikkéből hiányzik, szakköreink előtt ismeretlen volt, jóllehet a Történelmi Társulat 1872-i szepesmegyei kirándulásának iratai között emlités történik róla. (Századok, 1872. évf. 683. l.) Hálával tartozunk ezért a szerzőnek, hogy az egész czimereslevelet igen jól sikerült, szines mümellékletben mutatja be. A város történetében később a Szapolyaik, Laszkyak, Thurzók és Thökölyek viszik a vezérlő szerepet. A mü további részeit a város müemlékeinek részletes leirása és azok rövid története foglalja el. Külön fejezetben számol be a hires Thököly-várkastélyról, annak sgrafittókkal diszes bástyaoromfalairól, a Thökölyek, Thurzók czimereivel diszitett várkapukról, a várkápolnáról stb. a számos ujraépités folytán müvészi becsét nagyrészt elvesztett városházról, melyben a város müvelődés-, ipar- és kereskedelemtörténeti szempontból igen nagybecsü levéltára is helyet foglal. Egyházi müemlékei közül részletes méltatásra találnak a plébánia-templom és a melléje épitett müvészettörténelmileg páratlan becsü harangtorony, a Szent Kereszt-templom érdekes

szárnyas főoltárával, XV. századi dombormüves oltártöredékeivel, Thököly Sebestyén felesége, Dóczy Zsuzsanna és Warkócz Kristóf várkapitány 1520-ból való czimeres, viselettörténeti szempontból is nagyon érdekes siremlékeivel, továbbá a régi evangelicus fatemplom és a monumentális uj ág. ev. templom, melyben immár 1906. okt. 30. óta megtalálta örök pihenőhelyét a hányt-vetett életü kuruczkirály, Késmárki gróf Thököly Imre, «nemzete körében, egy lutheránus, keritett, kulcsos városban», mint azt végrendeletében több mint 200 évvel ezelőtt óhajtotta.

J. E.

Wappenfibel. Von Ad. M. Hildebrandt. Frankfurt a/M. Heinrich Keller, 1909.

E kis heraldikai katekismusnak immár hetedik kiadása fekszik előttünk, a mi használhatóságának és elterjedésének legjobb bizonyitéka. Az uj kiadás beosztása a réginek megfelelő, czikkei is nagyrészt ugyanazok maradtak változás nélkül, csak itt-ott tett szerzője kisebb változtatásokat, kiegészitéseket. Több uj czikket is találunk e kiadásban, melyek a régi kiadásokból hiányoztak. Igy az Adelslexika czikkel, melyben csak három ily lexikális munkát sorol fel, Ledebus, Hefner és Kneschke ismert munkáit. Az Ahnenbezifferungsmethode a leszármazási táblán minden egyes tagnak folyószámmal való megjelölését ajánlja, az Ahnentafelatlas Kekule von Stradonitz munkájára utal, mely az európai uralkodók és hitveseiknek 32 ősre terjedő ősfáit tartalmazza. Az Ausserdeutsche Wappen czikk a nem német heraldika sajátságairól szól. A Bürgerliches Genealogisches Handbuch a dr. Koerner által szerkesztett, Görlitzben Starke kiadásában megjelenő polgári czimerkönyvre hivja fel a figyelmet, melynek feladata a polgári családok czimereit lehetőleg összegyüjteni. Ugyancsak a polgári czimerek nyilvántartására ajánlja egy másik czikk (Eintragung von Wappen) a Siebmacher-féle czimereskönyv polgári részét. Bővült a kis füzet még a következő czikkekkel: Genealogische Taschenbücher melyben a góthai almanachot sorolja fel, Heroldsamt, mely a porosz kir. heroldhivatal müködéséről szól. E hivatal jogi kérdésekben maga határoz, kegyelmi kérdésekben, melyek a király döntése alá tartoznak, előkészitő fórumul szolgál. Fölvilágositást heraldikai és genealogiai kérdésekben nem ad. Ujak még a Heroldstücke, Hoflieferanten, Namensänderung, Register czikkek. A régi czikkek közül többek között bővült a Grabdenkmäler czikk, mely utasitást ad, hogy siremlékeken nyolcz czimert minő módon kell elhelyezni. A könyv csinos kiállitása a régi maradt. —*y.*

Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch der Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters. Wien—Leipzig, Holzhausen-Engelsmann, 1907—1908.

Genealogiával foglalkozó tagtársaink figyelmét hivjuk föl erre a nagybecsü történelmi publikáczióra, melyből eddig két kötet jelent meg. E két kötet, mely az 1742—1744. és 1745—1749. éveket öleli fel, telve van a Mária Terézia korabeli magyar és osztrák főnemesség és nemességre vonatkozó családtörténeti adatokkal, melyekből a genealogus munkájához számtalan becses adatot merithet. A II. kötet jegyzeteiben a heraldikus is érdekes dolgot találhat, az 530—532. oldalon ugyanis az emlékiratok kiadója, Hanns Schlitten közli az 1748 deczember 4-én kelt jelentést arról a tanácskozásról, mely november 28-án tartatott a József főherczeget megillető czim és czimernek megállapitása ügyében. Ezen a tanácskozáson részt vettek az összes miniszterek, továbbá Königsegg József gróf, első főudvarmester és Batthyány Károly gróf, a fiatal főherczeg nevelője. A tanácskozás úgy a nagy, mint a kis czimre nézve tett javaslatot, a mit Mária Terézia helybenhagyott. Megszerkesztette továbbá a tanácskozás a nagy és kis czimert, melynek szines hasonmása a könyvhöz mellékelve van. E czimer alapján voltak a pecsétek is készitendők. A nagy czimer 52 mezőt mutat, a pajzs körül az aranygyapjas rend lánczával, a pajzs fölött a hermelinbélésü főherczegi kalap, a pajzsot jobbról sas, balról oroszlán tartja. Az 52 mezőben foglalt czimerek a következők: 1. Magyarország. 2. Csehország, 3. Kastilia. 4. Leon. 5. Aragonia. 6. Katalonia. 7. Dalmáczia. 8. Horvátország. 9. Szlavonia. 10. Nápoly. 11. Szicilia. 12. Jeruzsálem. 13. Ausztria. 14. Lotharingia. 15. Burgund. 16. Toskána. 17. Brabant. 18. Milano. 19. Stájerország. 20. Karinthia. 21. Krajna. 22. Limburg. 23. Lützenburg. 24. Geldern. 25. ifj. Anjou-ház. 26. Jülich. 27. Bar. 28. Württemberg. 29. Szilézia. 30. Mantua. 31. Parma. 32. Enns. 33. Sváborszag. 34. Erdély. 35. Habsburg. 36. Burgau. 37. Morvaország. 38. Felső- és Alsó-Lusátia. 39. Tirol. 40. Pfirdt. 41. Kiburg. 42. Görtz. 43. Flandria. 44. Hennegau. 45. Namur. 46. Antwerpen. 47. Cilli és Ortenburg. 48. Vend grófság. 49. Pordenone. 50. Gradiska. 51. Salinarum. 52. Mecheln czimerei. Ezek közül a 13., 14., 15., 16. mint szivpajzsok vannak a czimer közepére helyezve. A kis czimer a főherczegi kalappal ékitett négyelt pajzs, melynek első mezejében a magyar, a 2-ban a cseh, a 3-ban a burgund, a 4-ben a toskánai czimer látható szivpajzsában pedig a Habsburg-Lothringeni czimer. A családtörténeti kutatás ez emlékiratokat mindenesetre nagy haszonnal fogja forgathatni. ***

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA